

1 College Lane Calcutta.

॥ उषा ॥

श्री मन्मथ भारद्वाज-
वैदिकपत्रिका ।

प्रबन्धरीतिनीतिविज्ञतादिकादिनी, लुप्तकल्पसाङ्गवेददर्शन-दिगीविनी ।
प्रबन्धनन्दिनी च यामधर्मसाधिनी, सत्यभा उषेय नेतु सुप्रभातभाविनी ॥

पद्य द्वितीय-भागीयः
पद्यं षष्ठः खण्डः ।
क्र०-१८१४ फासगुनः ।

“यद् भद्रं तन्न आ सुव

प्रतिष्ठादमखखानं
प्रैरणव्ययमि
नख्यस्य

204.105
U.S.A.
31.3.33

॥ सत्यसाम ॥

सत्य ऋषिः, भायनीष्कन्दः, परमात्मा

१ २ ३ १ २ ३ ३ १ २ २
तस्मै दाधार भाव्यम् पश्यन् धर्मो
३ २ ३ १ ३ २ १ २
ऋतं नि घ्नन् प्र मा सुड ॥

R.M.C. LIBRARY	
Acc. No.	
Class. No.	
Date:	U.S.A.
Sr. Card	☒
CLASS.	☒
Cat.	☒
bk. Card.	☒
Checked.	☒

ॐ तस्मैदाधारभावियोम् । प्र । ओम्प्राश्रयस्वस्मोषि

सूराः । ऋतन्निघ्नन्प्रमा १२१२ । उ । हुम् । आः ।

ति । माडो । व । आः ३४५ । नि ॥ १ ॥

सत्यं निहत्य सुखं किं कर्ते । परसि निर्भयम् ।
तदिह ... प्रभुः ॥ १ ॥

ত্রয়ীসংগ্রহঃ ।

১। এই শিরোনামে ঋক্ (পদ্ম), যজু (গজ) ও সাম (গীতি), এই ত্রিবিধরচনাময়ী চতুঃসংহিতা হইতে এবং সেই সেই ব্রাহ্মণ হইতে, তথা আরণ্যক হইতে কতকগুলি শ্রুতি সঙ্কলিত করা হইতেছে । ইহা একরূপ ভাবে সঙ্কলন করা হইতেছে, যাহাতে এই সংগ্রহমাত্রের আলোচনা করিলেই সংহিতা, ব্রাহ্মণ ও আরণ্যক নামে সুপ্রসিদ্ধ বৈদিকগ্রন্থসমূহের একরূপ সাধারণ পরিচয় পাওআ যাইবে অর্থাৎ সংহিতাসমূহের মধ্যে কোন্ বেদের সংহিতায় কিরূপ বিষয় সমধিক বর্ণিত রহিয়াছে এবং কোন্ সংহিতার রচনাপ্রণালী কিরূপ ইত্যাদি জ্ঞান জন্মিতে পারিবে । এইরূপ প্রত্যেক ব্রাহ্মণ-গ্রন্থের ও প্রত্যেক আরণ্যক গ্রন্থেরও বিষয় ও রচনা সম্বন্ধে পরিচয় পাওআ যাইবে । বিশেষত নামসমূহের সাধারণ শ্রেণীবিভাগাদিও অবগত থাকিবে না ।

২। এই সংগ্রহের ভূমিকা বা পরিচায়িকা বিজ্ঞপ্তিখানিও কিঞ্চিৎ বিস্তৃতভাবে লিখিতে ইচ্ছা করিয়াছি ; এমন কি, তাহার সহিত এই সংগ্রহটুকু বিশেষ মনোনিবেশ সহ অধ্যয়ন করিলে চারিবেদের সকল শাখার সর্ববিধগ্রন্থেরই স্থূল স্থূল বিষয় ও রচনাদি সম্বন্ধে একরূপ আভাস অবগত হইতে পারিবে ।

৩। ইহা অংশদ্বয়ে বিভক্ত করা হইতেছে ; প্রথম অংশে মূল ও ভাষ্য এবং অপর অংশে টীপনী ও বঙ্গানুবাদ থাকিবে । টীপনীর মধ্যে ব্যাখ্যাস্তর, ভাষ্যে প্রকাশিত শ্রুত্যাতির স্থান-নির্দেশাদি ও সম্পাদকীয় মন্তব্য প্রভৃতি প্রকাশিত হইবে এবং বঙ্গানুবাদ, প্রথমে কেবল শব্দগুলির অর্থানুসারে থাকিবে, তৎপরে অতি সরলভাষায় তাহাই সুবিস্তৃত করাও যাইবে ।

৪। যদি ইহা অভিপ্ৰায়ানুরূপ সম্পন্ন হইয়া উঠে, এবং আমার ও উম্মার জীবন, আরও কিছুদিন অব্যাহত থাকে, তবে "উপনিষৎসংগ্রহঃ" এবং "দর্শনসংগ্রহঃ"ও এইভাবে প্রকাশ করিবার ইচ্ছা আছে ॥

॥ त्रयीसंग्रहसूचना ॥

अथात्र ऋग्यजुस्सामेतित्रयीरचितसंहितावतुष्टयात्, तद्वा-
ङ्मणवतुष्टयाच्च, तद्दीयारण्यकवतुष्टयादपि, निदर्शनैर्भूतमन्वा-
दीनि सभाष्याण्येव संगृह्य प्रकाशयन्ते । यथा चेतस्संग्रहपाठा
दनधोतवेदविद्याना मपि गुरुरूपदेश मन्त्रैव भवेद् वेदपदार्थ-
बोधः, तथैव यतितव्य मिति धियाय मारब्धः । अतोऽस्य व्याख्या-
न्तरादिज्ञापिकां टीपनीम्, सुगमानुवादम्, किञ्चित्परिचा-
यिका सुप्रक्रमणिकाश्च प्रणीय काशितु मपीहेच्छा विद्यते ॥

॥ शरीरमनसोः स्वास्थ्ये जलञ्च हेतुः ॥

नैतदधुनैव विज्ञातम्,— स्नानीयपानीयोदकदोषादपि
शरीरमानसरोगाः सञ्जायन्त इति ; पुराप्यासीदेवैतन्निर्णीतम् ।
अतएवैवं श्रूयते सामवेदीयसमावर्त्तनसंस्काराङ्गस्नापनमन्त्रेष्वि-
मावपि (१, ७, १ ; २)—

“ये अप्सस्तरन्मयः प्रविष्टा गोञ्च उपगोञ्चो मरुको मनोहाः ।

खलो विरुजस्तनूदूषिरिन्द्रियहा अति तांक्षृजामि ॥ १ ॥

यदपां घोरं यदपां क्रूरं यदपा मशान्त मति तक्षृजामि ॥ २ ॥”

अत्र प्रथममन्त्रे येऽष्टावन्मयो दोषकारिण उक्ताः, ते प्राय
स्तथाविधा एव पारस्करगृह्ये च स्मृताः ; अथर्वसंहिताया मपि
श्रुतास्तदभिप्रायमोषकास्तद्विधाः शब्दाः । द्वितीयमन्त्रे च यानि
जलदूषणान्युक्तानि, तान्यप्याथर्वणिकाः समामनन्ति ; तथा-
द्यन्तु यथायथम्, द्वितीयतृतीये नामतः परिवर्तयन्निति विशेषः ।
पर मद्दो एषा मर्था न ज्ञापुर्पादिष्टा दृश्यन्ते ! तद्व्य निरुक्तादि-
साहाय्यतो यावद्भवगम्यते तावदेवेह व्यर्थयामः ।—

मन्त्रस्यपदानि	अर्थाः	शारीरदोषाः	मानसदोषाः
१ गोह्यः	संवरणयोग्यः ;	उच्चैर्वाक्प्रयोगः ,	क्रोधश्च ।
२ उपगोह्यः	आलिङ्गनयोग्यः ;	रथक्षोभः ,	मोहश्च ।
३ मरुकः	मृगभावः ;	अतिचङ्क्रमणम् ,	मदश्च ।
४ मनोहाः	मनःक्षोभकम् ;	अत्यशनम् ,	लोभश्च ।
५ खलः	पक्षापक्षयोर्विवादमूलम् ;	अजीर्णम् ,	मात्सर्यश्च ।
६ विरुजः	विशेषरोगकृत् ;	अहितभोजनम् ,	अतिचिन्ता च ।
७ तनूदूषिः	धातुदूषणम्	दिवास्वप्नः ,	कुञ्चिता च ।
८ इन्द्रियहाः	इन्द्रियाणामसामर्थ्यहेतुः ;	अतिमैथुनम् ,	कामश्च ।
९ घोरम्	प्रवृद्धे कफः ;	ह्योनयोगः ,	अप्रवृत्तिश्च ।
१० क्रूरम्	पित्ताश्रय-कफः ;	मिथ्यायोगः ,	दुष्टप्रवृत्तिश्च ।
११ अशान्तम्	वाताश्रय-कफः ;	अतियोगः ,	अतिप्रवृत्तिश्च ।

प्रसिद्धं चेतत् देशभेदादेव नराणां शारीरबलाबलभेदो मानस-
प्रकृतिभेदस्योपजायेते; नूनं तत्र जलवायुप्रकृतिभेद एव निदानम् ।
शरीरेषु श्लेष्मस्वरूपेणावतिष्ठते जलम्, पित्तस्वरूपेणाग्निः, वात-
स्वरूपेण वायुः ; तत्र कफाश्रितावेव पित्तवाताविति चार्थ-
विक्रिस्ताशास्त्राणां सिद्धान्तः प्रतीयते ; “अतोऽवलम्बकः श्लेष्मा
(वाग्० १, १२)”—इत्येवमादिवचनात् ।

अतः समावर्तनादिज्ञानाय गोह्यादिदोषशून्यं मेव जल-
मानेयम्, मन्त्रप्रभावतः संशोधैव तथाविधं करणीयं वेति समा-
न्नातो मन्त्रो ‘ये अप्रसन्तः’-इति, ‘यद्पां घोरम्’-इति च ।

गोह्याद्यष्टानां पदानां मग्निवाचकत्वं तप्तज्वनकरूपलक्ष्यार्थ-
लक्षकत्वं चेद्वावंगन्तव्यम् ; तथैव तात्पर्योपपत्तेः ; तात्पर्यानुप-
पत्तिप्रतिसन्धानं मेव हि लक्षणावीजं मिति सिद्धान्तः । तदेवं
‘गोह्यः’ = गोह्यजनकः = ‘अग्निः’ = जलौघवाप्यविशेषः, योऽस्ति

যা মध्ये, ত মতিসৃজামি পরিত্যজামি ; মন্ত্রপ্ৰভাবতঃ দূর-
 যামি ; অথবা তাৎপৰ্য্যস্বান্বেষণং যথা ন স্যাৎ তথৈব চেष्टে ;
 তাৎপৰ্য্যস্বান্বেদূরীভাব মেবেশ্বরং প্রার্থয়ে বেত্যর্থঃ ফলিতঃ ।
 অথ হিতীয়মন্ত্রীয়ঘীরাদিপদানাম্ চ তত্ৰভাবেষু লক্ষণা-
 ণীকার্য্য, জন্মজনকभावस्येह षष्ठार्थः । तथा चाब्जन्यो यो
 रभावः, अब्जन्यो यः क्रूरभावः, अब्जन्यो यस्याशान्तभावः,
 प्रां त्रिविधाना मपि दोषभावाना मस्य ज्ञानार्थं मुपस्थितस्य
 रीरेऽनाविर्भावः प्रार्थतेऽनेन मन्त्रपाठेन । तदेवं 'घोरम्' अब्-
 न्यो यो घोरभावः प्रबुद्धैकफलरूपतया घातुकभावः, यतश्च
 नसोऽप्रवृत्तिः, तथा इन्द्रियाणां च विषयेषु हीनयोगः अयोगी
 यते, तात्पৰ্য্যभावस्य निराकरणपार्थनं सम्पद्यते । एव मेवे-
 त्तरत्रापि श्रेय मित्यलं धीमत्सु दिग्दर्शनायेति शम् ॥

সামবিজ্ঞার্থীগণের পাঠ্য ।

যাঁহারা সামবেদে বিশেষ অভিজ্ঞতা লাভ করিতে ইচ্ছা করেন ;
 শেষত যাঁহারা আমার বৈদিকবিজ্ঞালয়ে সামবেদ অধ্যয়ন করিতে-
 ন, তাঁহাদের পঞ্চবর্ষমাত্রেই ইষ্টসিদ্ধির জন্ম নিম্নলিখিত গ্রন্থগুলি
 ঠা নির্ণয় করা হইয়াছে ।

প্রথম বর্ষের পাঠ্য ।

কৌথুমাসিকপদ্ধতিঃ (সন্ধাসূত্রাদি-অনুসারে সংগৃহীত) ।

কৌথুমস্মানপদ্ধতিঃ (স্মানসূত্রানুসারে সংগৃহীত) ।

স্বক্ত-চতুষ্টয়ম্ (বিষ্ণুস্বক্ত, পুরুষস্বক্ত, শ্রীস্বক্ত ও দেবীস্বক্ত) ।

নামসংগ্রহঃ (যে নামগুলি সামবেদীর অবশ্য জ্ঞাতব্য) ।

দ্বিতীয় বর্ষের পাঠ্য ।

শাস্তিপাঠঃ (পূর্বাচার্য্য-সংগৃহীত ও প্রচলিত) ।

গোভিলগৃহসূত্রম্ (বিবাহসংস্কারাদি-বিধায়ক) ।

॥ বৈদিকপত্রিকা ॥

৭। (গৃহ)- মন্ত্রব্রাহ্মণম্ (ছান্দোগ্য ব্রাহ্মণের অধ্যায়দ্বয়মাত্র)

৮। (শ্রোত)- মন্ত্রব্রাহ্মণম্ (প্রৌঢ়ব্রাহ্মণের অধ্যায়িকমাত্র)।

তৃতীয় বর্ষের পাঠ্য।

৯। শিক্ষাচতুষ্টয়ম্ (নারদীয়া, লোমশী, গৌতমী ও মাণ্ডুকী)।

১০। ব্যাকরণম্ (ষাণিনির বৈদিকপ্রক্রিয়া, মৎকৃত বৃত্তির সহিত)

১১। নিরুক্তদ্বয়ম্ (মৎকৃত টীপ্লনীসহ, সটীক নিঘণ্টু ও যাস্কীয়)

চতুর্থ বর্ষের পাঠ্য।

১২। ছান্দোগ্যারণ্যকম্ (ভাষ্য ও বঙ্গানুবাদদ্বয় সহ মুদ্রিত)।

১৩। ছান্দোগ্যোপনিষৎ (ভাষ্যাদি ও গুরুপদিষ্টগূঢ়োপদেশ সহ)

পঞ্চম বর্ষের পাঠ্য।

১৪। প্রাতিশাখ্যম্ । নামবেদে বিজ্ঞতা লাভ করিতে হইবে

১৫। ঋক্সুতন্ত্রম্ । এ গ্রন্থগুলিরও অধ্যয়ন নিতান্ত আবশ্য

১৬। সামতন্ত্রম্ । কিন্তু গ্রন্থগুলি নিতান্ত ক্ষুদ্র ও সুগম ন

১৭। অক্ষরতন্ত্রম্ । সূত্ররাং সকলগুলির সম্পূর্ণাধ্যয়ন ছাত্রা-

১৮। পঞ্চবিধসূত্রম্ । বস্থায় স্বল্পকালের মধ্যে হইবেই না পরে

১৯। সামান্তসূত্রম্ । বর্ষেকের মধ্যে দিক্ প্রদর্শনস্বরূপে কোন

২০। নিদানসূত্রম্ । কৈর্নি অংশ অধীত হইতে পারিবে এবং

২১। অনুপদসূত্রম্ । অর্থবোধের সংস্কৃত অবগত হইলে পরে

২২। ঔক্ষাত্রাধ্যায়ঃ । গুরুপদেশের আর অপেক্ষাও থাকিবে না।

শিক্ষিতসমাজে, বলা বাহুল্য বেদের সহিত দর্শনশাস্ত্রাধ্যয়নও প্রয়োজনীয়। অতএব ষাঁহারা বেদাধ্যয়নের সহিত দর্শনশাস্ত্রাধ্যয়নে সমর্থ, তাঁহারা প্রথমাদ্বে স্তায় বা সাংখ্য, দ্বিতীয়ে বৈশেষিক বা পাতঞ্জল, তৃতীয়ে ও চতুর্থে বেদান্ত এবং পঞ্চম বর্ষে মীমাংসা অধ্যয়নও করিতে পারেন।

সকল বেদই ভাগদ্বয়ে বিভক্ত; মন্ত্র ও ব্রাহ্মণ। সামবেদের মন্ত্রভাগও ভাগদ্বয়ে বিভক্ত; ছন্দঃ ও গান। ছন্দো নামে তিনখানি গ্রন্থ অধীত হইয়া থাকে। একমাত্র ঐ গ্রন্থত্রয় পদপাঠাদির সহিত

॥ संचिप्तविज्ञापनम् ॥

— ० —

अथ वाक्यार्थज्ञानं सुगमयितुम्, क्लृप्तीदीर्घनिवारणार्थम्, ग्रन्थास्तरविरोधमपगमयितुं वा पाठाः संशोधनीया इति धिया नात्र क्लृप्तिं कृतमोऽंशः परिवर्तितः ; प्रकृतपाठानां प्रकृष्टनामैव मन्दिश्वरमुष्मादितस्याप्युक्तं पुनरापादनारम्भात् । “संवत् १५६७ वर्षीयचैत्रपौर्णमास्यां शृगटदिने लिखितं” गुरुपरम्परया पठितं मेव पुस्तकं मस्य प्रधानादर्शकृतञ्चेति शम् ॥

॥ श्रीसत्यव्रतशर्मा ॥

॥ कश्चिकाता । संवत् १९४१ ॥

॥ अथ गृह्यासंगृहः ॥

॥ अथ प्रथमप्रपाठकः ॥

॥ ॐ नमः सामवेदाय ॥

ॐ अथातः संप्रवक्ष्यामि यदुक्तं पद्मयोनिना ।
ब्राह्मणानां हि तार्थाय संस्कारार्थं तु भाषितम् । १
लौकिकः पावको ह्यग्निः प्रथमः परिकीर्तितः ।
अग्निस्तु मारुतो नाम गर्भाधाने विधीयते । २
पुंसवने चान्द्रमसः शुक्लाकर्मणि शोभनः ।
सीमन्ते मङ्गलो नाम प्रगल्भां ज्ञातकर्मणि । ३
नाम्नि च पार्थिवो ह्यग्निः प्राशने च शुक्तिस्थया ।
सभ्यनामाथ चूडे तु व्रतादिशे समुद्भवः । ४
विदाने सूर्यनामा तु केशान्ते ह्यग्निरुच्यते ।
विश्वानरो विसर्गे तु विवाहे योजकः स्मृतः । ५
चतुर्थ्यान्तु शिखी नाम धृतिरग्निस्तथापरे ।
आवसथ्ये भवो ज्ञेयो वैश्वदेवे तु पावकः । ६
ब्रह्मा वै गार्हपत्ये स्याददीश्वरो दक्षिणे तथा ।
विष्णुराहवनीये स्यादग्निहोत्रे त्रयोऽग्नयः । ७

लक्षहोमे वङ्गिर्नाम कोटिहोमे हुताशनः ।
 प्रायश्चित्ते विधिश्चैव पाकयज्ञे तु साहसः । ८
 देवानां हव्यवाहस्तु पितॄणां कव्यवाहनः ।
 पूर्याहुत्यां मृडो नाम शान्तिके वरदस्तथा । ९
 पौष्टिके बलदश्चैव क्रोधाग्निश्चाभिचारके ।
 वश्यार्थे कामदेो नाम वनदाहे तु दूतकः । १०
 कोष्ठे तु जठरो नाम क्रव्यादो मृतभक्षणे
 समुद्रे वाङ्गो ज्ञेयः क्षये संवर्त्तकी भवेत् । ११
 एतेऽग्नयः समाख्याताः श्रावयेद् ब्राह्मणः सदा ।
 सप्तत्रिंशतिर्विख्याता ज्ञातव्याश्च द्विजेन तु । १२
 सप्त जिह्वाः स्फुरन्त्येता हुताशनमुखे स्थिताः ।
 याभिर्हव्यैः समश्नन्ति हुतसम्यग् द्विजोत्तमैः । १३
 सुलोहिता चैव सुधूमवर्णा ।
 स्फुलिङ्गिनी चैव शुचिस्निता च
 लेलायमाना इति सप्त जिह्वाः । १४
 द्वेशान्तिके द्विगुणा पौष्टिके च ।
 तिस्रोऽभिचारिण्यस्ते विश्वघ्नाः । १५
 एताश्चेत्ता विशेषेण ज्ञातव्यास्तु द्विजेन वै ।
 चाहुयैव तु हेतव्यं यो यत्र विहितो विधिः । १६

अविदित्वा तु यो ह्यग्निं होमयेदविचक्षणः ।
 न हुतं न च संस्कारो न च कर्मफलं भवेत् । १७
 ज्ञात्वा स्वरूपं मान्यं योऽन्नराराधनं चरेत् ।
 ऐहिकामुष्मिकैः कामैः सारथिस्तस्य पावकः । १८
 निःसंशयकरैरथैः पुत्रशिष्यहितैषिणा ।
 गोभिलाचार्यपुत्रेण कृतं शास्त्रं सुनिश्चितम् । १९
~~सप्तजिह्वाप्रमाणं मुखं वक्ष्ये यदुक्तं पद्मयेनिना ।~~
 सप्तजिह्वाप्रमाणन्तु प्रादेशं परिकीर्तितम् । २०
 प्रमाणं चतुरस्रञ्च वर्तुलं मुखमण्डलम् ।
 यदर्थं हूयते वक्ष्ये तां जिह्वां परिकल्पयेत् । २१
 कराली धूमिनी श्वेता लोहिता धातिलोहिता ।
 सुपर्णी पद्मरागी च सप्तैताः परिकीर्तिताः । २२
 करालीं राक्षसाश्नन्ति धूमिनीं मेसुसन्तथा ।
 श्वेतां नागाः समश्नन्ति पिशाचा लोहितां तथा ।
 महालोहितां गन्धर्वाः सुपर्णीञ्च यमस्तथा । २३
 पद्मरागी च विख्याता दिव्या जिह्वा हुताशने ।
 तस्यान्तु होमयेन्नित्यं सुसमिद्धे हुताशने । २४
 विधूमे लेलिहाने च हेतव्यं तन्वसिद्धये ।
 न धूमो न तथा ज्वाला विशुद्धोष्णाविचक्षुषा । २५
 प्रभया भाति यत्रैव भगवांस्तत्र तिष्ठति ।

तत्र पृष्णाहुतिं दद्यात्सर्वकामप्रसिद्धये । २६
 मारुणी राक्षसी रौद्री क्रव्यादी ब्रह्मराक्षसी ।
 स्थूलजङ्घा कराली च वज्रहस्ता तथैव च ।
 यमद्रुती च विज्ञेया इतोताः समिधाः तव । २७
 विशोष्णा विदला ऋसा वक्रा स्थूला कृशा विधा ।
 कृमिदष्टा च दीर्घा च वर्जनीयाः प्रसिद्धये ॥
 विशोष्णाऽऽयुःक्षयं कुर्याद् विदला व्याधिरुचिः ।
 ऋसा मृत्युकरी रौद्री दुर्भगत्वन्तु वक्रया ।
 विघ्नानि कुरुते स्थूला कृशा च रिपुवन्निनी ।
 विधा नाशयते ह्यर्थं भार्यां च प्रियवाश्ववान् । ३०
 कीटदंष्ट्रातिभयंश्च दीर्घा चैव सुतान् हरेत् ।
 तस्मात्सर्वप्रभवेन वर्जनीयाश्च वर्जयेत् । ३१
 अकृशा चैव न स्थूला अशाखा चापलाशिनी ।
 सञ्जीरा नाधिका ऽन्यूनाः समिधः सर्वकामदाः । ३२
 गृह्याकर्मसु सर्वेषु ह्येते प्रतिविधिं ध्रुवम् ।
 क्रमशः सम्प्रवक्ष्यामि यो यत्र विहितो विधिः । ३३
 अनुद्भिन्नपदार्थानि गृह्यावाक्यानि यानि तु ।
 तेषां वक्ष्यामि सिद्ध्यर्थं श्लोकैः संग्रहसंग्रहैः । ३४
 पत्न्याः पुत्राश्च कन्याश्च जनिष्याञ्चापरे सुताः ।
 गृह्या इति समाख्याता यजमानस्य दायकाः । ३५

तेषां संस्कारयोगेन शान्तिकर्म क्रियासु च ।
 आचार्यविहितः कल्पस्तस्माद् गृह्या इति स्थितिः । ३६
 भूमेः समूहनं कृत्वा गोमयेनापलिप्य च ।
 द्रव्याण्युत्तरतः स्थाप्य वृषीं कुर्यादुदङ्मुखीम् । ३७
 गोचर्ममात्रं कुर्वीत चतुरस्र मनूपरे ।
 सर्वतोऽरत्रिमात्रं स्यात् सायं प्रातस्तु होमयोः । ३८
~~चर्ममैकफलं~~ यत्र गवां तिष्ठति संवृतम् ।
 बालवत्सप्रसूतानां गोचर्म इति तं विदुः । ३९
 षट् पञ्च चतुरो वापि त्रयो द्वौ वा शफौ स्मृतौ ।
 गोचर्म इति शब्दोऽयं विधियोगे निपात्यते । ४०
 प्राग्गीवं ब्रह्मवर्चस्य मुदग्गीवं यशात्तमम् ।
 पित्रां दक्षिणतो नीचं प्रतिष्ठात्तन्मन्त्रं समम् । ४१
 वरं गान्तु विजानीयाच्चतुर्वर्षं मिति स्थितिः ।
 दक्षिणानां विशिष्टं वै वरं त मपरं विदुः । ४२
 तुर्मुष्टिर्भवेत् किञ्चित् पुष्कलं च चतुर्गुणम् ।
 पुष्कलानि च चत्वारि पृष्पत्रं विधीयते । ४३
 यत्रद्रव्यसमाहारे भोजनाचमने तथा ।
 जपे वा होमकाले वा दक्षिणं बाहु मुद्धरेत् । ४४
 होमः प्रतिग्रहे दानं भोजनाचमनानि च ।
 अवहिर्जानु कर्माणि साङ्गुष्ठान्येव प्राचरेत् । ४५

गृहसामग्रः ।

आरम्भः सर्वहोमानां माहुर्यज्ञविदो जनाः ।
 लक्षणं तत्प्रवक्ष्यामि प्रमाणं दैवतं च यत् । ४६
 न नखेन न काष्ठेन नाश्मना मृगमयेन वा ।
 प्रोल्लिखेल्लक्षणं विप्रः सिद्धिकामस्तु यो भवेत् । ४७
 नखेन कुनखी चैव काष्ठेन व्याधि मिच्छति ।
 अश्मना धननाशः स्यान्मृगमयेन कलिर्ध्रुवम् । ४८
 फलेन फलिनी चैव पुष्पेण श्रिय मिच्छति ।
 पर्शेन धनलाभः स्याद्दीर्घमायुः कुशेन तु । ४९
 तस्मात् फलेन पुष्पेण पर्शेनाथ कुशेन वा ।
 प्रोल्लिखेल्लक्षणं विप्रः सिद्धिकामस्तु कर्मसु । ५०
 सत्यं भूमौ प्रतीष्टाप्य प्रोल्लिखेद्विज्ञेन तु ।
 तावन्नाथ्यपयेत्प्राग्निं यावदग्निं निधापयेत् । ५१
 प्राक्कृता पार्थिवी लेखा आग्नेयी चाप्यदक् ऋता ।
 प्राजापत्या च ऐन्द्री च सौमी च प्राक्कृता ऋता । ५२
 उत्करं गृह्य रेखाभ्योऽरत्निमात्रं निधापयेत् ।
 द्वारमेवन्तु द्रव्याणां प्रागुदीच्यां दिशि ऋतम् । ५३
 पार्थिवी चैव सौमी च लेखे द्वे द्वादशाङ्गुले ।
 एकविंशतिराग्नेयी प्रादेशिन्ये उभे ऋते । ५४
 षडङ्गुलान्तराः कार्या आग्नेयी संहितास्तु याः ।
 पार्थिवायास्तु लेखायास्तिस्रस्ता उत्तरोत्तराः । ५५

शुक्लवर्णां पार्थिवी स्यादाग्नेयी लोहिता भवेत् ।
 प्राजापत्या भवेत् कृष्णा नोला मैन्द्रो विनिर्दिशत् ।
 पीतवर्णा च सौमो स्याल्लेखानां वर्षलक्षणम् । ५६
 एष लेखविधिः प्रोक्तो गृह्याकर्मसु सर्वसु ।
 सूक्ष्मास्ता ऋजवः कार्या लेखास्ताः सुसमाहिताः । ५७
 एतानि तत्त्वतो ज्ञात्वा गृह्याकर्मणि कारयेत् । ५८
 विशुद्धाद्दक्षिणात्वा वाराहेणोद्धृता च या ।
 शुचिर्मेध्या च पूता च किमर्थं मुपलिख्यते । ५९
 इन्द्रेण वज्राभिहतः पुरा वृत्रो महासुरः ।
 मेदसा तस्य संक्लिन्ना तदर्थं मुपलिख्यते । ६०
 मेदं मुद्ध्यमाणस्य शेषं यत्किञ्च तिष्ठति ।
 अन्तर्धानं मृदा चैव दीयते वेदनिश्चयः । ६१
 द्यूते च व्यवहारे च प्रवृत्ते यज्ञकर्मणि ।
 यानि पश्यतुदासीनः कर्ता तानि न पश्यति । ६२
 एतः कर्मनियुक्तः स्याद् द्वितीयस्तन्वधारकः ।
 तृतीयः प्रश्नं प्रब्रूयात्ततः कर्म समाचरेत् । ६३
 कपालैर्भिन्नपात्रैर्वा न त्वामैर्गीमयेन च ।
 अग्निप्रणयनं कार्यं यजमानभयावहम् । ६४
 अल्पः प्रणौतो विच्छिन्नोऽसमिद्धश्चापरिश्रुतः ।
 त्वरया पुनरानीतो यजमानभयावहः । ६५

तस्माच्छुभेन पात्रेण अविच्छिन्नाकृतं बहु ।
 अग्निप्रणयनं कुर्याद् यजमानसुखावहम् । ६६
 शुभं पात्रं तु कर्त्तव्यं यजमानसुखावहम् । ६७
 शुभं पात्रं तु काण्डस्य स्यात्तेनाग्निं प्रणयेद्बुधः ।
 तस्याभावे शरावेण नवेनाभिसुखञ्च तम् । ६८
 सर्वतः पाणिपादान्तः सर्वतोच्चिशिरोमुखः ।
 विश्वरूपो महानग्निः प्रणीतः सर्वकर्मसुखावहम्
 (प्रोक्षणाभ्युक्षणाभ्याञ्च लक्षणोल्लिखननेन वा ।
 प्रणीताग्निः प्रकर्त्तव्यो विधिवद्यात्तिको भवेत् ।)
 न वस्त्रेण धमेदग्निं न शूर्पेण न पाणिना ।
 मुखेनोपधमेदग्निं मुखाध्येषोऽध्यजाय । ७०
 वस्त्रेण तु भवेद् व्यथिः शूर्पेण धननाशनम् ।
 पाणिनाऽऽसृष्टुर्मादत्ते मुखेन सिद्धिभाग्भवेत् । ७१
 उदितेऽनुदितेचैव समयाध्युषिते तथा ।
 सर्वथा वर्त्तते यच्च द्वितीयं वैदिकी श्रुतिः । ७२
 रात्रिः षोडशमे भागे ग्रहनक्षत्रभूषिते ।
 अनुदयं विजानौयाद्भोगं तत्र प्रकल्पयेत् ॥ ७३
 ततः प्रभातसमये नष्टे नक्षत्रमण्डले ।
 रविविम्बं न दृश्येत समयाध्युषितं स्मृतम् । ७४
 रेखामातन्तु दृश्येत रश्मिभिश्च समन्वितम् ।

अन्त्या समिद्धिवाहश्च विभागः परमेष्ठिनः । ७६
 परमेष्ठो विभक्तश्च जहुयादक्षतान् सकृत् ।
 प्रातस्तूष्णीं घृतं वापि प्रातराहुतुपक्रमः । ७७
 आश्वत्थीन्तु शमौगर्भा मरणिं कुर्वीत सीत्तराम् ।
 उरोर्दीर्घां रत्निदीर्घां चतुर्विंशङ्गुलां तथा ।
 चतुरङ्गुलाच्छितां कुर्यात् पृथुत्वेन षडङ्गुलाम् । ७८
 अष्टाङ्गुलः प्रमन्यः स्याच्चात्र स्यात् द्वादशाङ्गुलम् ।
 आविली द्वादशैव स्यादेतन्मन्यनयन्वकम् । ७९
 मूलादष्टाङ्गुल मुत्सृज्य त्रीणि त्रीणि च पार्श्वयोः ।
 देवयोनिः स विज्ञेयस्तत्र मथ्यो हुताशनः । ८०
 मूलादष्टाङ्गुलं त्यक्त्वा अग्रात् द्वादशाङ्गुलम् ।
 देवयोनिः स विज्ञेयस्तत्र मथ्यो हुताशनः । ८१
 खादिरोरत्निदीर्घः स्यात् स्रुवोऽङ्गुष्ठपर्वतः ।
 पाणी स्रुवं बाहुमात्रौ पाणितलाकारपुष्कराम् । ८२
 त्रिविलां त्वग्रि कुर्वीत मेक्षणां स्रुकस्रुवादिवत् ।
 शङ्कुश्चैवोपवेशश्च द्वादशाङ्गुल इष्यते । ८३
 नवैः शोभनैरगर्भं पवित्रन्तु कुशागजम् ।
 ललाटाञ्चिबुकं प्राहुर्बाहुमात्राः परिधयः । ८४
 दीप्तान्मौ विस्फुलिङ्गं वने दग्धेषु दारुषु ।
 न च संस्कारदोषोऽस्ति तथा चरुंकपालयोः । ८५

लेखनाभाक्षणे कृत्वा निहितेऽग्नौ समिद्धयेत् ।
 ततो भूमिग्रहं कृत्वा कुर्यात् परिसमूहनम् । ८६
 ब्रह्माण मपसङ्कल्पा चरुश्रपण मारभेत् ।
 ब्रह्माण स्तरणं कुर्याच्चरुयत्र न कल्पितः । ८७
 ब्रह्मविष्टरयोश्चापि सन्देहे समुपस्थिते ।
 जर्दकेशो भवेद्ब्रह्मा लम्बकेशस्तु विष्टरः । ८८
 कतिभिस्तु कुशैर्ब्रह्मा कतिभिर्विष्टरः ऋतः ।
 पञ्चाशद्भिः कुशैर्ब्रह्मा तदूर्ध्वेन तु विष्टरः । ८९
 उदग्धारा मविच्छिन्ना मग्नि मारभ्य दक्षिणम् ।
 दद्याद्ब्रह्मसनस्थाने सर्वकर्मसु नित्यशः । ९०
 एकाम्नो पितृयज्ञं च ब्रह्माणं नोपकल्पयेत् ।
 सायं प्रातश्च होमेषु तथैव बलिकर्मसु । ९१
 यवत्रैश्चार्धं ज्ञयं तृणुलादि कृताकृतम् ।
 ओदनन्तु कृतं विघातं न तस्य करणं पुनः । ९२
 सीमन्ते दर्भपिञ्जल्यक्षिसस्ताभिस्त्रिरुन्नयेत् ।
 त्रिभिः श्वेतैश्च शल्ललैः प्रोक्तो वीरतरः शरः । ९३
 दिशाञ्च विदिशाश्चैव यत्र नोक्ता विचारणा ।
 “सर्वतः” तत् शब्दोऽयं त्रिभिद्योगे निपात्यते । ९४
 विहितप्रतिषिद्धाञ्च प्रणीतां नोपकल्पयेत् ।
 वैश्वपाद्यं जपेन्मन्त्रं प्रपदञ्चैव यज्ञवित् । ९५

परिधीएस्तु न कुर्वीत गृह्याकर्मसु याञ्जिकः ।
उदकाञ्जलयस्तिसस्ते वै परिधयः शृताः । ६६
सर्वेषा मेव होमानां समिदादौ विधीयते ।
कर्मान्ते चैव मेव स्यात् स्वाहां तत् न कारयेत् । ६७
इधमष्टादश दारु प्रवदन्ति विचक्षणः ।
दर्शं च पौर्णमासे च क्रियास्वन्यासु विप्रशतिः । ६८
प्रादेशस्यङ्गं कुर्वीत मेक्षणं समिधस्तथा ।
इधः समानवृक्षाणां द्विप्रदेशप्रमाणतः । ६९
प्रागग्राः समिधो देयास्ताश्च काम्येष्वपाटिताः ।
शान्त्यर्थेषु सशक्ताऽऽर्द्रा विपरीता जिघांसति । १००
इधः सन्नहनादानं चरुश्रपण मेव च ।
तूष्णीं मेतानि कुर्वीत समञ्जसो धमः । १०१
आचार्यानुमतं वाक्यं मेकीयं गृह्यते क्वचित् ।
शेषाण्येकीयवाक्यानि आचार्यीं न पशंसति । १०२
पुण्याणां मुपकृप्तानां होमीयानां यथाविधि ।
प्रसिञ्चेन्मेक्षणं कुर्यादङ्गिरभ्युक्षण मेव च । १०३
पवित् मन्तरे कल्पा स्याल्या माज्यं समावप्रेत् ।
एतत् सम्पूयनं नाम पश्चादुत्पवनं स्मृतम् । १०४
अग्निना चैव मन्त्रेण पवित्रेण च चक्षुषा ।
चतुर्भिरेव यत् पूतं तदाज्यं मित्वरहृतम् । १०५

घृतं वा यदि वा तैलं पयो वा दधि यावकम् ।
 आज्यस्थाने नियुक्तानां माज्यशब्दो विधीयते । १०५
 आज्यानां सर्पिरादीनां संस्कारे विधिर्नोदिते ।
 अनधिश्रयणं दध्नः शेषाणां श्रयणं स्मृतम् । १०७
 यथा सीमन्तिका नारो पूर्वगर्भेण संस्कृता ।
 एव माज्यस्य संस्कारः संस्कारे विधिर्नोदिते । १०८
 आज्यस्य हविषां चैव आज्ये पूर्वक्रियाविधिः ।
 तस्य सम्पवनं पूर्वं चरोः पर्युक्षणं परम् । १०९
 पाणिना मेक्षणेनाथ सुवेणैव तु यद्विः ।
 हूयते चानुपस्तौर्य्य उपघातः स उच्यते । ११०
 यदुपघातं जुहुः चरावाज्ये समावपेत् ।
 मेक्षणेन तु क्षोतव्यं नृज्यभागौ न स्विष्टकृत् । १११
 हुत्वाज्यं परिश्रेय्यं यदू द्रव्यं मुपकल्पितम् ।
 सुवेणैव तु तत् स्पृष्टं सम्पातं चैव तं विदुः । ११२
 स्थालीपाकादृतान्यत्तु यत्र संज्ञा निपात्यते ।
 तत्राजाभागौ हुत्वैव सुच मास्तीर्यावद्यति । ११३ ।

इति गोभिलाचार्यपुत्रप्रणीते गृह्यासंग्रहे

प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः ॥

स्मृतेश्चो न प्रचिन्वीयात् यातयामं स्मृतं स्मृतम् ।
 स्मृतशेषात्ततो गृह्य यज्ञवास्तुक्रिया तथा । १
 यज्ञवास्तुक्रियां कृत्वा विधिदृष्टेन कर्मणा ।
 आज्यधारासुविच्छिन्नां जहुयात् सार्वकामिकोम् । २
 सायंप्रातर्वैश्वदेवे पितृयज्ञे तथैव च ।
 कम्बुके गोमये नित्यं व्रतानां समिधामु च । ३
 चैत्ये यूपे ब्रीहियवे भूमावप्सु च याञ्जिकैः ।
 व्याहृतीर्न प्रयोक्तव्या यज्ञवास्तुक्रिया तथा । ४
 चरवे यो विधिः प्रोक्तः स यज्ञवृत्तिर्निश्चयः ।
 बलिं तेभ्यो न कुर्वीतापसिद्ध्यर्थं यज्ञो न हरेत् । ५
 यत्र मन्वा न विद्यन्ते व्याहृतीस्तु योजयेत् ।
 मन्वाणा मेव चादेशे मन्वात् कर्म समाचरेत् । ६
 भूमादया व्याहृतयो वेदेभ्यो निःसृताः पुरा ।
 महत्त्वं व्याहृतित्वञ्च प्राप्ताः स्वेनैव कर्मणा । ७
 ॐकारजननात्तासां महत्त्वं परिभाष्यते ।
 व्याहृत्या व्याहृतित्वञ्च तेन त्रैविद्यतां ययुः । ८
 ॐकारश्चाथशब्दश्च द्वावेतौ ब्रह्मणः पुरा ।

कण्ठं भिक्षा विनिर्यातौ तेनैतौ मङ्गलावुभौ । ९
 अथैताः स्वयाहृतप्रोष्यवीयस्यः पराः ऋताः ।
 ऐरावतः प्रतिचेत्तु वेदान्तेष्वश्रिताश्च याः । १०
 मध्ये स्थण्डिल मन्ते च वारिणा परिसंवृतम् ।
 अविदासिन ए ऋदं विद्यात्तादृशं कर्मणा विदुः । १
 यत्र विद्या च वित्तञ्च सत्यं धर्मः शमो दमः ।
 अभिरूपः स विज्ञेयः स्वाश्रमे यो व्यवस्थितः । १२
 लौकिके लोकसामान्ये क्रथादाग्नौ वृथा हृतम् ।
 यात्रिकं पुण्य मायुष्यं कर्मणा नोपपद्यते । १३
 वैदिके लौकिके वाऽपि यज्जुहाति प्रयत्नतः ।
 वैदिके ब्रह्मलोकः स्यात् लौकिके पापनाशनम् । १४
 स्ववर्णाभिनिन्द्याभिरङ्घ्रिरक्षतमिश्रितैः ।
 ज्ञानं त्रुतुर्भिः कलशैः स्त्रीभिः स्त्रीं यत्र प्लावनम् । १५
 गौडी पैष्टी च मीध्वी च विज्ञेयास्त्रिविधाः सुरा ।
 पाणिकर्मणि गौडी स्यात्सत्या माध्यधमा सुरा । १६
 नग्निकान्तु वदेत् कन्यां यावन्नर्तुमती भवेत् ।
 ऋतुमती त्वनग्निका तां प्रयच्छेत्वनग्निकाम् । १७
 अप्राप्ता रजसो गौरी प्राप्ते रजसि रोहिणी ।
 अव्यञ्जिता भवेत् कन्या कुचहीना तु नग्निका । १८
 व्यञ्जनैस्तु समुत्पन्नैः सोमो भुञ्जीत कन्यकाम् ।

योधरैस्तु, गन्धर्वा रजसाग्निः प्रकीर्तितः । १८

स्नाद्व्यञ्जनेोपेता मरजा मपयोधराम् ।

अभुक्ताञ्चैव सोमाद्यैः कन्यकान्न प्रशस्यते । २०

वेदिपिण्डात् क्रियावती सौतायाः फलते कृषिः ।

प्रक्षोभ्या च ऋदे ज्ञेया गोष्ठे भवति गोमतौ । २१

तुष्यथे प्रकीर्णा स्यात् दूतस्थाने कलिप्रिया ।

श्मशाने म्रियते भर्ता बन्ध्या भवति चोषरे । २२

नवमे सर्व एवैते कन्यायाः परिगृह्यन्ते ।

पाणिग्रहणमन्वास्तु नियतं दारलक्षणम् । २३

विवाहे या विधिः प्रोक्तो मन्वा दाम्पत्यवाचकः ।

वरस्तु तान् जपेत् सर्वान् ऋत्विगाजन्यवैश्ययोः । २४

महानदीषु या आपः कौप्यान्याश्च ऋदेषु च ।

गन्धवर्णरसैर्युक्ता ध्रुवास्ता इति निश्चयः । २५

गन्धमाल्यै रलङ्कृत्य सकुम्भो वाग्यतः शुचिः ।

धारयेत् विषु वर्णेषु प्रावृतांसे द्विजात्तमः । २६

यदा निष्क्रामयेत्कन्यां वरः पाणिं जिघृक्षयन् ।

अग्निप्रदक्षिणं कृत्वा कटस्त्रीणं पदं व्रजेत् । २७

पदा प्रपद्य पश्यान् पतियानं सञ्जपेद्बधूः ।

वरो वाऽत्र जपेन्मन्त्रं माकटान्तादिति स्थितिः । २८

लाजानाम्पि स्त्रवं कुम्भं प्राजनाश्मानं मेव च ।

पृदक्षिणानि कुर्वीत दम्पती तु विद्या यही । २६
 प्राजग्राह मुदग्राहं ब्रह्माण मृत्विजं तथा ।
 एतानि वाञ्छतः कृत्वा शेषाणान्तु पृदक्षिणम् । ३०
 दक्षिणां दिश मास्थाय यमो मृतुश्च तिष्ठतः ।
 तयोस्त, रक्षणार्थाय तस्माद् बह्ना वह्निर्भवेत् । ३१
 सीमः प्रकृतिरेखा हि लाजानाश्चित्य तिष्ठति ।
 विरुद्ध मान्यं सोमेन नाभिघारण महीति । ३२
 शमीपलाशमिश्राणां लाजाना मभिघारणम् ।
 पूर्वाणां घृतमिश्राणा माचार्यैः कल्पितं यथा । ३३
 तथा लाजाञ्जलिर्बध्वा हूयतेऽङ्गुलिपर्वभिः ।
 एवं लाजहविःशेषं होतव्यं शूर्पजिह्वया । ३४
 अवसित्तन्तु विधिना पाणिग्राहन्तु प्राजनी ।
 मनुगच्छेत् सीमाहं चाह मेव वा । ३५
 ब्राह्मस्यार्षस्य दैवस्य प्राजापत्यस्य याज्ञिकैः ।
 पूर्वं होमविधिः प्रोक्तः पश्चात् परिणयः स्मृतः । ३६
 गाम्बर्वासुरपैशाचा विवाहा राक्षसाश्च ये ।
 तेषां परिणयः पूर्वं पश्चाद्धोमो विधीयते । ३७
 उद्वर्त्तनं नखच्छेदो रोमच्छेदन मेव च ।
 संसनं मेखलायाश्च क्वासनानि विदुर्बुधाः । ३८
 चूडाकर्मणि सीमन्ते यश्च पाकः सदा गृहे ।

विवाहे चैव लाजानां नोक्तो निर्वपणो विधिः । ३६
 दक्षिणाकपर्दां वासिष्ठा आत्रेयास्त्रिकपर्द्दिनः ।
 आङ्गिरसः पञ्चचूडा मुण्डा भृगवः शिखिनोऽन्ये । ४०
 सर्वयज्ञेषु विप्राणा मङ्गिः पूर्वं प्रवर्त्तते ।
 तस्मात् सुरोत्तमा ह्यापोऽङ्गिरेवाभिषेचयेत् । ४१
 ब्रह्मचारी व्रतादेशे व्रतनाम प्रवाचयेत् ।
 चरिष्ये यावदन्ताय सावित्रे चान्तकीर्त्तनम् । ४२
 समा मासा महारात्रास्तुल्या ब्राह्मणचोदिताः ।
 सावित्र मष्टभिर्वर्षैः कार्य्यं मासैर्दिनैश्च वा । ४३
 सावित्रं यावदन्ताय धार्य्यं सर्वाश्रमस्थितैः ।
 चूडाकरणधर्मेण गोदाने चास्य वापनम् । ४४
 विप्राणा मग्निराचार्य्यं इन्द्रघाता व्रतं व्रते ।
 तस्मात् सर्वव्रतान्तेषु चरुरैन्द्रो विधीयते । ४५
 अजिनं सर्वदैवत्यं मैन्द्रो दण्ड इति स्मृतः ।
 सावित्रीं मेखला माहुस्तस्मात् सर्वाणि धारयेत् । ४६
 मेखला मजिनं दण्डं मुपवीतं कमण्डलुम् ।
 अप्सु प्रास्य विनष्टानि गृह्णीतान्यानि मन्त्रतः । ४७
 यज्ञोपवीतं कुर्वीत सूत्रेण नवतान्तवम् ।
 देवतास्तत्र वक्ष्यामि आनुपूर्वेण याः स्मृताः । ४८
 ॐकारः प्रथमस्तन्मुर्ध्वितीयश्चाग्निदैवतः ।

तृतीयो नागदैवत्यस्यतुर्थः सोमदैवतः । ४६

पञ्चमः पितृदैवत्यः षष्ठश्चैव प्रजापतिः ।

सप्तमो वासुदैवत्याऽष्टमो यमदैवतः । ५०

नवमः सर्वदैवत्य इतीति नव तन्तवः ।

द्विगुणं त्रिगुणं वापि एकग्रन्थिकृतं विदुः । ५१

केनैवात्पादितं सूत्रम् केन वा त्रिगुणीकृतम् ।

केन वास्य कृतो ग्रन्थिः केन मन्त्रेण मन्त्रितम् । ५२

ब्रह्मणोत्पादितं सूत्रं विष्णुना त्रिगुणीकृतम् ।

रुद्रेण तु कृतो ग्रन्थिः सावित्र्या चाभिमन्त्रितम् । ५३

स्तनादृध्वमधो नाभेर्न कर्त्तव्यं कथञ्चन ।

स्तनादूर्ध्वं श्रियं हन्ति नाभ्यधस्तात्तपःक्षयः । ५४

गोभिर्वालपवित्रेण श्रियं शान्तिमाशेन नित्यशः ।

न स्पृशन्तीह पापीनि श्रियं गात्रेषु तिष्ठति । ५५

गोभिर्वालपवित्रेण यस्तु सन्ध्या मुपासते ।

गोधर्मेष्वेव वर्त्तन्ते न स पापेन लिप्यते । ५६

गोभिर्वालपवित्रेण यस्तु ह्यग्नि मुपासते ।

पञ्चान्नयो हुतास्तेन यावज्जीवं न संशयः । ५७

आचार्य्येणाभ्यनुज्ञात आचार्य्यान्मौ विधिर्यथा ।

प्रणीतेऽग्नौ समिद्दद्यात्तदा सा ब्रह्मचारिणाम् । ५८

दधि सर्पिश्च संयुक्तः प्राक्तो ह्येष पृषातकः ।

हेमकाले तु तस्याम्नेः स्थान मुत्तरपूर्वतः । ५८
 काम्या प्रिया च हव्या च इडा रत्ना सरस्वती ।
 मही विश्रुता चाग्न्या च गोनामानि विदुर्वुधाः । ६०
 मधुपर्कं पिबेन्मन्य मन्ततो हृदयं स्पृशेत् ।
 अपूपानां चरोश्चापि सर्वस्थानां न्यनक्ति च । ६१
 दध्यक्षतसुमनस आपञ्चेति चतुष्टयम् ।
 अर्घ्यं एव प्रदातव्यो गृह्णे ये अघ्यार्हाः ऋताः । ६२
 दध्यक्षतसुमनसो घृतं सिद्धार्थका यवाः ।
 पानीयञ्चैव दर्भाश्च अष्टाङ्गो ह्यर्घ्य उच्यते । ६३
 सर्पिषा मधुना दध्ना अर्चयेदर्हयन् सदा ।
 ऋषिप्रोक्तेन विधिना मधुपर्केण शान्तिकः । ६४
 कंसे त्रितय मासिच्य कंसो परिसंवत्स्रम् ।
 परिश्रितेषु देयः स्थान्मधुपर्कं दद्यात् ध्रुवम् । ६५
 मधुपर्के तथा सोमे अप्सु प्राणाहुतीषु च ।
 अनुच्छिष्टो भवेद्विप्रो यथा वेदविदो विदुः । ६६
 प्राणाहुतिषु सोमेषु मधुपर्के तथैव च ।
 आस्यहेमेषु सर्वेषु नोच्छिष्टो भवति द्विजः । ६७
 दधनि पयसि वा कृतान्ने
 मधु दद्यान्मधुपर्कं मेव माहुः ।
 दधिमधूदके वापि सक्ता-
 वितेयते विहितस्त्रयस्तु मन्याः । ६८

पवित्रान्तर्हितं कृत्वा चरुं प्राञ्चोभिघारयेत् ।
 उद्वास्य चैवं विधिना एवं तन्त्रं न लुप्यते । ६६
 चतुर्मुष्टिञ्चरुः कार्य्यञ्चतुर्णां मुत्तरोऽपि वा ।
 कपालस्य प्रमाणेन अपूपानष्टकाविधौ । ७०
 चतुर्भागं पाणितलात् कपालं यान्त्रिका विदुः ।
 पृथक्कपालान् कुर्वीत अपूपानष्टकाविधौ । ७१
 वपाहामे मुखे चैव हेामे स्विष्टकृते तथा ।
 व्याहृतोर्न प्रयोक्तव्या मुखे नाप्सु च लक्षणम् । ७२
 सन्ततः प्रणवः कार्य्यः पितृयज्ञेषु ब्राह्मणैः ।
 उपांशुकृरणञ्चापि सह कर्त्वा समस्वरैः । ७३
 कालातीतेषु ह्येतेषु उत्तरेष्वागतेषु च ।
 कालातीतानि ह्येतेषु उत्तराणि समारभेत् । ७४
 यान्यतीतान्यतिक्रम्य उत्तराणि समारभेत् ।
 न दद्याः पितरस्तस्य प्रतिगृह्णन्ति तद्विः । ७५
 प्रक्रमणे तथोद्वाहे हेामे स्विष्टकृते तथा ।
 यस्यां दिशि विधिं प्राहुस्ता माहुरपराजिताम् । ७६
 अयुक्त मन्त्रलवणैरपर्य्युषित मेव च ।
 हविष्य मेतद्नाद्य मसुरैश्चाप्यसंयुतम् । ७७
 इक्षवः सर्वखल्वाश्च कोद्रवा वरटैः सह ।
 अकृताग्रयणे भक्ष्या येषां नोक्ता हविर्गुणाः । ७८

नवयज्ञेऽधिकारस्थाः श्यामाका व्रीहयो यवाः ।
 नाग्नीयान्न च हुत्वैव मन्येष्वनियमः स्मृतः । ७९
 श्राद्धे ब्राह्मण एकश्चेत् स्वल्पञ्च प्रकृतं यदि ।
 वैश्वदेवं कथं तत्र इति मे संशयो महान् । ८०
 प्रणीतान्नाथ मुहृत्य सर्वस्य प्रकृतस्य तु ।
 ब्राह्मणाय प्रदातव्य मेवं भवति सम्पदे । ८१
 यद्येकं भोजयेच्छ्राद्धे कृन्दोगं तत्र भोजयेत् ।
 ऋचो यजूंषि सामानि त्रैविद्यं तत्र तिष्ठति । ८२
 ऋग्भिस्तु पितरः प्रीता यजुर्भिस्तु पितामहाः ।
 सामभिः पपितामहास्तस्मात्तं तत्र भोजयेत् । ८३
 अटंत पृथिवीं कृतस्नां सशैलवनकाननाम् ।
 लभेत यदि पितर्ये साम्ना मन्त्रचिन्तकम् । ८४
 दर्भाः कृष्णाजिनं मन्वा ब्राह्मणाश्च विशेषतः ।
 नैते निर्माल्यतां यान्ति नियोज्यास्तु पुनः पुनः । ८५
 दर्भाः पिण्डेषु निर्माल्या विप्राः प्रेतान्नभोजने ।
 मन्वाः शूद्रेषु निर्माल्यानिर्माल्याश्चित्तिपावकाः । ८६
 पिण्डार्थं ये स्मृता दर्भास्तर्पणान्तु कृतान्तु यैः ।
 धृतैः कृते च विद्युत्तु त्वागस्तेषां विधीयते । ८७
 उरसि पितरो भुङ्क्ते वामपार्श्वे पितामहाः ।
 प्रपितामहा दक्षिणतः पृष्ठतः पिण्डतर्पकाः । ८८

क्षुते निष्ठीवने चैव दन्तोच्छिष्टे तथा नृते ।
 पतितानाञ्च सम्भाषि दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् । ८४
 मरुतः सोम इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ तथैव च ।
 एते सर्वे च विप्रस्य श्रोत्रे तिष्ठन्ति दक्षिणे । ८०
 आत्मतन्त्रेषु यन्नाक्तं तत् कुर्यात् पारतन्त्रिकम् ।
 विशेषाः खलु सामान्या ये चोक्ता वेदवादिभिः । ८१
 जनो वाप्यतिरिक्तो वा यः स्वशाखोक्त माचरेत् ।
 तेन सन्तनुयाद् यज्ञं न कुर्यात् पारतन्त्रिकम् । ८२
 यः स्वशाखोक्त मुत्सृज्य परशाखोक्त माचरेत् ।
 अप्रमाणं मृषिं कृत्वा सोऽन्धे तमसि मज्जति । ८३
 पुनरुक्तं मतिक्रान्तं यच्च सिंहावलाकितम् ।
 गौभिले येन गृह्णाति न ते ज्ञास्यन्ति गोभिलम् । ८४
 गोभिलाचार्य्यपुत्रस्य योऽधीते संग्रहं पुमान् ।
 सैर्भर्त्स्यस्वसंमूढः पराए सिद्धिं भवाप्नुयात् । ८५ ।

इति श्रीगोभिलाचार्य्यपुत्रप्रणीते गृह्यासङ्गहे
 द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥ समाप्तश्चायं गृह्यासंग्रहः ॥

शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यस्त मुल्लिखित् प्राणाय त्वा
ऽपानाय त्वा व्यानाय त्वेति प्राणापानव्यानानेव
तदान्नावरुन्धते ॥ २ ॥

॥ आश्वम् । ज० १, २, ११ । ब्रा० ११, ३ ॥

१ २ — १ २१२ २ — १
अभिद्रोणा२निबभवाः । शुक्राऋतस्यधारा२या ।

२२१२ २ १२५ २ ३११११
वाजङ्गोमा२३न्ताम् । आक्षा३उवा३ । रा२३४५न् ॥

आश्वं भवत्यश्वो वै भूत्वा प्रजापतिः प्रजा असृ-
जत स प्राजायत बहुरभवत् प्रजायते बहुर्भवत्याश्वेन
तुष्टवानः ॥ ३ ॥

॥ सोमसाम । ज० १, १२ । ब्रा० ११, ३ ॥

१ २ २, ३२ १ २ २
सुताङ्गन्द्रा । यवायवायि । वारुणाया३मा३ ।

२, ३२ १ २ ५ ४
रुद्धियाः ६ सोमाआर्षा३४ । हाउ । तुवापूयिष्ण

६ ४
वायि । हो५इ । डा ॥

सोमसाम भवति यथा वा इमा अन्या ओषधय
एव३ सोम आसीत् स तपोऽतप्यत् स एतत्सोम-

सामापश्यत् तेन राज्य माधिपत्य मगच्छद्यशोऽभव-
द्राज्य माधिपत्यं गच्छति यशो भवति सोमसान्ना
तुष्टवानः ॥ ४ ॥

॥ श्यैतम् । गी० ६,१,३२ । ब्रा० ११,८ ॥

४ ३ ४ ५ र ३ २ ३ र ४ र ५ १ २
अभिप्रवःसुरा । धसा३४ औहोवा । आयिन्द्रमर्च ।
१ ० ५ ५ १ र २ १ २ १
यथाविदा२३४यि । ओर्द्हा । योजरित्भ्यः । माघा
२ १ ५ ३ ५ ३ १ र २ २
२३वा । पुरू२ । वा२३४सूः । सहस्रेणायिवा३शा ।
१ २ १ ३ ५ र र ३ ५
ऊम्माये३ । चा२ता२३४ औहोवा । वा२३४सू ॥

श्यैतं भवति साम्मोर्विवाहो यज्ञस्य सन्तत्यै ॥५॥

॥ श्यैतनोधसम् । ज० २२,१,११,१ । ब्रा० ७,१० ॥

४ ३ ४ ५ र ३ २ ३ र ४ र ५ १ २
अभिप्रवःसुरा । धसा३४ औहोवा । आयिन्द्रमर्च ।
२ १ ० ५ ५ १ २ १ २
यथाविदा२३४यि । ओर्द्हा । यो३३जा । रीत्भ्यः ।
१ २ १ २,३ ५ १ २ १ र २ १
मघ । वा । पुरूवा२३४सूः । सा२३हा । स्त्रेणेशो
५ ३ ५
२३४वा । चा२३४ती ॥

द्रुमौ वै लोकौ सहास्तां तौ वियन्ता वब्रूतां
 विवाहं विवहावहै सह ना वस्त्विति तयो रय ममुष्मै
 श्यैतं प्रायच्छन्नौधस मसा वस्मै तत एनयोर्निधने
 विपर्यक्रामतां देवविवाहो वै श्यैतनौधसे प्रवसी-
 यांस् विवाह माप्नोति य एवं वेद ॥ ६ ॥

॥ वैराजम् । जह्न० १,१.१०,३ । ब्रा० १२,१० ॥

२२ २ २ २ २ २२ ३ १
 होयिया । होद्रया । होद्रया ३४३ बोध । सुमायि ।

२ १ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २
 मघवन्वा । चमेमाम् । चमेमाम् । चमेमाम् ।

२२ १२ २ १ २ १ २ २ २ २ १ २
 बोधासुमायि । मघवन्वा । चमेमाम् । ३ । बोधामु

२ १ २ १ २ २ २ २ २ २ १
 मायि । मघवन्वा । चमेमाम् । ३ । यान्तेवसायि । षोऽञ्च

२ १ २ १ २ १ २ १ २
 तायि । प्रशस्तिम् । प्रशस्तिम् । प्रशस्तिम् ।

२२ १२ २ १ २ १ २ १ २ १ २
 यान्तेवसायि । षोऽञ्च तायि । प्रशस्तिम् । प्रशस्तिम् ।

१ २ २२ १२ २ १ २ १
 प्रशस्तिम् । यान्तेवसायि । षोऽञ्च तायि । प्रश

२ २ १२ २ १ २ १ २
 स्तिम् । ३ । द्रुमावृक्षा । सधमादायि । जुषस्व । ३ ।

१ २२ २ १ २ २ १ २ १ २
 द्रुमावृक्षा । सधमादायि जु । षस्व । ३ । द्रुमावृक्षा ।

२ १ २ २ १ २ १ २ १
 सधमादायि । जुषस्व । ३ । इयाहाउ । २ । इय
 २ ५ २ १ ३ १ १ १ १
 बोधमत्स्वा३ । हाउवा३ । इ२३४५ ॥

वैराज् साम भवति विराट्सु स्तुवन्ति वैराजा
 विष्टम्भाः समीचीर्विराजो दधाल्यन्नाद्यायानुतुन्नं
 गायति रेतोधेयायानुतुन्नाद्धि रेतो धीयते दक्षिण जरा
 वुङ्गातुरग्निं मन्यन्ति दक्षिणतो हि रेतः सिच्यत
 उपाकृतेऽहिङ्कृते मन्यन्ति जात मभि हिङ्करोति
 तस्मात्प्रातं पुत्रं पशवोऽभि हिंकुर्वन्ति तस्मै जाताया-
 मोमांसन्त गार्हपत्ये प्रहरामा३ आग्नीध्रा३ आहव-
 नीया३ इत्याहवनीये प्रहरन्त्येतदायतनो वै यजमानो
 यदाहवनीयः स्व मेव तदायतनं ज्योतिष्मत्करोति
 ज्योतिष्मान् ब्रह्मवर्चसी भवति य एवं वेदाभिजुहोति
 शान्त्या आज्येनाभिजुहोति तेजो वा आत्मन्तेज एव
 तदात्मन् धत्ते ॥ ७ ॥

॥ आयन्तीयम् । ज० ५, २, ८, ३ । ब्रा० १५, ४ ॥

२ २ २ १ — १ — १ —
 भद्राद्भद्रस्यरा१तायाः । भद्राद्भद्रा२ । स्यरा२

॥ कवतीषु रथन्तरम् । जह्य० १,०,६,३ । वा० १५,१० ॥

^१स्वीवा । ^१भीषुण^२स्व^३खीना^४मविताज । ^५रितृ२३
^२णाम् । ^१शात^२म्भवा^३२३४सी३ । ^४जता^५२३४या । ^६ओ
^५वा६ । ^५हाउवा ॥

वामदेव्यस्यर्क्षु रथन्तरं पृष्ठं भवति गायत्री वै रथ-
 न्तरस्य योनिः स्वाया मेव तद्योनौ रथन्तरं प्रतिष्ठा-
 पयति तेजो वै गायत्री छन्दसां तेजो रथन्तरं
 साम्नां तेजश्चतुर्विंशस्तोमानां तेज एव तत्सम्यक्
 सन्दधात्यपि ह पुत्रस्य पुत्रस्तेजस्वी भवति ॥ १० ॥

॥ अग्निष्टोमसामनिधनम् । आर० ६,२,६ । वा० १६,७ ।

^२ए३ । ^१सर्वान्कामानशीम^२ही^३२३४५ ॥

^५पञ्चविंशोऽग्निष्टोमः सर्वजिता वै देवाः सर्व
 मजयन् सर्वस्याप्तौ सर्वस्य जित्यै सर्व मेवैतेनाप्नोति
 सर्वं जयति ॥ ११ ॥

॥ अत्रियम् । ज० १६,१,१०,३ । ब्रा० २१,८ ॥

२ २ १ २ १ २२ १२ २
तुवन्द्याञ्चा । महिवा३३ता । पार्थिवीञ्चा । ति

१ २ १ २ १ ० —
जम्भी३३षायि । प्रतिद्रापिम् । आमुञ्चाथाः ।

१२ ३ २ ४ ५ ४ ५
पवामा३ना३ । महोवा । त्वापू नो६हायि ॥

अत्रिरकामयत चत्वारो मे वीरा आजायेरन्निति
स एत मपश्यत्तस्य चत्वारो वीरा आजायन्तास्य
चत्वारो वीरा जायन्ते य एवं वेद ॥ १२ ॥

॥ पित्र्यम् । आर० ६,२,१७ । ब्रा० २४,१० ॥

१ २२ १ २२ १२ २२ १ २ १२ २ १ २ १
वाक्मनःप्राणःप्राणोपानोव्यानश्चक्षुःश्रोत्रश्शर्मव

२ १२ २ १२ ०,
र्मभूतिप्रतिष्ठा ॥

एता एव समहाव्रताः सर्वा वा एता विराजो
दशिभी प्रथमा विंशिनी द्वितीया त्रिंशिनी तृती-
यैषा वै परमा विराड् यच्चत्वारिंशद्रात्रयः षड्-
क्षिर्वै परमा विराट् परमाया मेव विराजि प्रतिति-
ष्ठन्ति ॥ १३ ॥

॥ त्वाष्ट्रीसाम । गी० १६,१,१६ । ब्रा० १२,५ ॥

५ र र २ २ १र २ २
सुतासोमा । धुमाश्त्तमाः । सोमाइन्द्राश्चमाश् ।

२ २ ३ २ १ २ २ २ २ ३ २
ए३ । दिनत्रा । पवाइववाश्न्तोश् । ए३ । चरत्रा ।

१ २ २ २ २ ३ २ २
दाइवान्गच्छाश्नुवाश् । ए३ । मदात्रा ॥

त्वाष्ट्री साम भवति इन्द्रं वा अच्यामयिणं भूतानि
नास्वापयत्स्ते मेतेन त्वाष्ट्रोऽस्वापत्स्तेदाव तास्तर्ह्य-
कामयंत कामसनि साम त्वाष्ट्रीसाम काम मेवैतेना-
वरुन्धे ॥ १४ ॥

॥ सोमव्रतम् । आर० ४,१,१० । सा० ब्रा० २,८ ॥

१ र र २र र १ २र १ २ १र २
त्वमिमाओषधीःसोमविश्रवाः । त्वमपोअजनय-

१ र १ र १र १ २ १ र २र
स्त्वङ्गाः । त्वमातनोरुर्वन्तरिचम् । त्वङ्गोतिषा

१ र २
वितमोववर्थ ॥

कृष्णपञ्चम्या मुदिते सोमे त्वमिमा ओषधीरि-
त्येतेनाभिजुहुयात्सहस्रकृत्वः शतावर मेतेनैवाभिगो-
योइत्य सभार्यः प्राश्नोयात् मुरुपान् शीर्घायुषः पुवां-
स्रभते ॥ १५ ॥

॥ प्रासाहम् । गी० २,२,१७ । बा० ३,७ ॥

^५ अरण्योः । ^२ निहितोजा^३४३ । ^२ तवेदाः । ^३ गर्भद्वे^३
^४ त्सुभृतोग । ^३ भिणा^५२३४यिभीः । ^२ दिवेदिवई^२डिगाजाग^०
^२ वा^३२३ङ्गीः । ^५ हा^३२३४वी । ^५ घ्रा^५२३४ङ्गीः । ^४ मनुष्ये^४
^४ भिरग्निः । ^५ एहिया^५६हा । ^५ हो^५पू^५द्र । डा ॥

अथ यद्गर्भिण्यो वाग्वै धेनुर्मन्तो गर्भो वाच्येवास्य
 मन्तं दधात्यामन्त्रणीयो भवत्यथ यद्धेनुभव्या द्वादश
 पयांसि तान्येवास्मिन् दधाति तस्मादाहुः पयस्वी
 राजा पुण्य इति ॥ १६ ॥

॥ जराबोधीयम् । ऊ० १६,१,१६,३ । बा० १४,५ ॥

^२ मानो^१अग्^२नोवा । ^१ महा^२धनायि । ^२ परावा^२२३र्ग^२भा ।
^१ रभृ^१द्यथा । ^१ संवा^४र्गा^५१^३सा^३३^२रा । ^३ यिम् । ^३ जयो^३३
 ४पू^३द्र । डा ॥

जराबोधीयं भवत्यन्नाद्यस्यावरुध्या अन्नं वै जरा-
 बोधीयं मुखं गन्धत्री मुख एव तदन्नं धत्तेऽन्न मत्ता-
 न्नादो भवति य एवं वेद ॥ १७ ॥

॥ बार्हदुकथम् । ज० ४,२,१३ । ब्रा० १४,८ ॥

१ २२ १२ — १ १ २ २१
 प्रहिव्दानक्त । ता२म्बृहात् । प्रहिव्दानक्तम्बृ-
 २ १ ७ — १ ७ — १
 २३हात् । नृभिर्येमा२ । णोहर्यतो२ । विचक्षणाः ।
 २ २ २ १ २ १
 राजादायिवाः । समुद्राया२३या३४पूः । ओ२३४पू
 ई । डा ॥

बार्हदुकथं भवति बृहदुकथो वा एतेन वान्नेयो-
 ऽन्नस्य पुरोधो मगच्छदन्नं वै ब्रह्मणः पुरोधान्नाद्यस्या-
 वरुध्यै ॥ १८ ॥

॥ भरद्वाजस्य लोम । ज० ३,२,११,३ । ब्रा० १३,११ ॥

१ २ १२ २ २ १ — १ —
 यास्या । वार्यमणाभा२३गाः । आये२नामी२ ।
 २२ २ २ १२ २ १,०—१ — २
 वावरुणाकरामा२३हायि । आये२नामी२ । आ
 २ १२ २ १ २ १ २२ १
 वरुणाकरामा२३हायि । आ२३यिन्द्राम् । अवसेमा
 ५ ५
 २३४हो६हायि ॥

भरद्वाजस्य लोम भवति पशवो कै लोम पशूना मव-
 रुध्यै तदु दीर्घमित्याहुरायुर्वै दीर्घमयुषोऽवरुध्यै ॥ १९ ॥

॥ मधुश्चुगन्निधनम् । ज० ३,२,१४,३ । ब्रा० १३,११ ॥

२ २ २ २ २ २ २ २ २ १
 सुष्वाणासोवियद्रिभाश्चिरे । चितानागोश्चरा
 २ २ २ १ २ २ १ २—
 धिलचाश् । हाश्हा । औश्होश्वा । आयिहीश् ।
 २ १ २ २ २ १ २ २
 द्रुषमस्माश्च्यमभिताश्ः । हाश्हायि । औश्होश्वा ।
 १ — १ २ २ २ १ २ २
 आयिहीश् । सामखराश्न् । हाश्हा । औश्होश्वा ।
 १ — २ १ १ ३ ५ २ २ १
 आयीहीश् । वसु । वाश्चिदाश्श्चौहोवा । मधुश्चु
 ३ १ १ १ १
 ताश्श्चुपुः ॥

मधुश्चुगन्निधनं भवति पर मस्यान्नाद्यस्यावरुध्यै
 परमं वा एतदन्नाद्यं यन्मधु प्रजापतेर्वा एतौ स्तनौ
 यद् घृतश्चुगन्निधनं च मधुश्चुगन्निधनं च यत्नो वै
 प्रजापतिस्त मेताभ्यां दुग्धे यं कामं कामयते तं
 दुग्धे ॥ २० ॥

॥ गीतमस्यभद्रम् । ज० १,१,२० । ब्रा० १३,१२ ॥

२२ १२ २ १ २२ १ २ १ २२ १
 आदित्यैरिन्द्रःसगणोमरुक्नीश्ः । इहा । अस्मभ्यं
 २२ १२ २ १ ३ २ १
 भेषजाकराश्त् । इहा । एश् । भद्रम् ॥

गोतमस्य भद्रं भवत्याशिष मेवास्त्रा एतेनाशास्ते
साम हि सत्याशीरितेन वै गोतमो जेमानं महिमान
मगच्छत् तस्माद्ये च पराञ्चो गोतमाद्ये चार्वाञ्चस्त
उभये गोतम ऋषयो ब्रूवते ॥ २१ ॥

॥ मार्गीयवम् । गे० ३,२,१ । ब्रा० १४,८ ॥

५ २ ४ ५ १ ५ ३ २ ५ ३ ५ १
तद्वौहोवा । गायार् । सुतायिसार्३४चा । पुरु
२२ २ १ २ — १ १ २ ५
हुता । यसात्वा१ना२यि । शंयत् । हा । औ३
२ ३ ५ १ ३ ५ २
होयि । गार्३४वायि । नार्शा२३४औहोवा । ए३ ।
१ १ १ १ १
किने२३४५ ॥

मार्गीवयं भवति देवं वा एतं मृगयुरिति वदन्त्ये-
तेन वै स उभयेषां पशूना माधिपत्यं माश्रुतोमयेषां
पशूना माधिपत्य मश्रुते मार्गीयवेण तुष्टुवानः ॥ २२ ॥

॥ वास्तुसाम (कावषम्) । गे० ७,२,२० । सा० ब्रा० ३,३ ॥

५ २ २ २ १ २ ३ ५
वास्तोषत्वायि । ध्रुवा । स्थूणा । औ१३४वा ।
१ २ २ १ २ १ २ २
अ०सत्र०सोम्यानाऽऽम् । दृषःपुराम्भेत्ताशश्वता२३

^{२, ३ ५ १ २ २}
 इनाम् । आ२३४इन्द्राः । मुनीऽ२ । ना३१उवा२३ ।
^{३ ५}
 सा२३४खा ॥

बहुपशुधनधान्यहिरण्यमायुष्मत्पुरुषं वीरसूः
 सुभगा अविधवस्त्वौक् शिवं पुरणं वास्तु भवति ॥२३

॥ यशस्साम । आर० २,२,१२ । ब्रा० ५,६ ॥

^{२२ २ २ २ २ २ २}
 हाउ । ३ । यशोहाउ । ३ । वर्चीहाउ । ३ ।
^{१ २ १ १ २ — १ २}
 आस्मिन्हायि । २ । आस्मीन्हा३१उ । वा२ । तवेदि
^{२२ १ २ १ २ १ २ २ १ २ १}
 न्द्रावमंवसु । त्वम्पुष्यसिमध्यमम् । सत्राविश्वस्यपरमस्य
^{२२ १ २ २ १ २ २ २ २ २ २}
 राजसि । नक्लिष्टागोषुवृगवते । हाउ । ३ । यशो
^{२ १ २ १ २ १}
 हाउ । ३ । वर्चीहाउ । ३ । आस्मिन्हायि । २ ।
^{१ २ — १ २ २}
 आस्मिन्हा३१उ । वा२ । आयुर्विश्वायुर्विश्वंविश्व
^{२ २ २ १ २ १ २ २ २ १ २ २ १ २ २}
 मायुरशोमहिप्रजान्त्वष्टरधिनिधेह्यस्त्रीशतञ्जीवेमशरदो
^{१ ३ १ १ १ १}
 वयन्ते २३४५ ॥

भवति यशो यशसा ॥ २४ ॥

॥ धर्मसामनिधनम् । गे० ११,२,२० । ब्रा० १४,११ ॥

२ १ ११११
ए३ । धर्मा३३४५ ॥

धर्म भवति धर्मस्य धृत्यै ॥ २५ ॥

॥ बार्हन्निरम् । आर० ३,१,२६ । सा० ब्रा० २,१ ॥

१२२१२ २ १ २२ १२ २१२ २ १२
पिवासोममिन्द्रमन्दतुत्वा । यन्ते सुषावहर्षश्र्वाद्रिः ।
२२१२२१ १२ १ २२१२२
सोतुर्बाह्व्याः सुयतो नार्वी ॥

तौन्वोदकाञ्जलीन् सदाचामेत्पिवासोममिन्द्र-
मन्दतुत्वेत्येताभ्यां दोर्घायुर्भवति ॥ २६ ॥

॥ यज्ञायज्ञीयम् । ज० १,१,१४ । ब्रा० ११,५ ॥

१२ १ २ १२ २ १
दाशे । माहा । व्याश्रदाताश्रयायि । भुव-
र — १ २ २ १ २ २
हाजेऽष्ववि । ताभृश्रवात् । हुम्मायि । वाश्र्वायि ।
१ २२ १ ३२ ११११
जतत्रातातनूनाड । वाश्र्वायि ॥

यज्ञायज्ञीयं भवति वाग्यज्ञायज्ञीयं वाचि यज्ञः
प्रतिष्ठितो वाच्येव तद्यज्ञ मन्ततः प्रतिष्ठापयन्ति ॥२७

॥ प्लवः । गे० १४,१,३४ । ब्रा० ५,८ ; १४,५ ॥

हा । वो३हा । वो३हा३ । हा । ओ२३४वा ।
हायि । पूनाना२३४ःसो । माधारा२३४या ! आपो
वा२३४सा । नौअर्षा२३४सी । आरत्ना३३४धाः ।
योनीमा२३४त्ता । स्यासीदा२३४सी । जत्सोदा२
३४यिवो । हायिरण्या२३४याः । हा । वो३हा । वो३
हा३ । ओ२३४वा । हा३४ । औहोवा । ए३ ।
१ २ १ २ २ १ २ २ ३ १ १ १ १
अतिविश्वानिदुरितातरेमा२३४५ ॥

प्लवोऽन्वह भवति समुद्रं वा एते प्रस्नान्ति ये
संवत्सूर मुपयन्ति यो वा अप्लवः समुद्रं प्रस्नाति न
स तत उदेति यत् प्लवो भवति स्वर्गस्य लोकस्य स-
मष्ट्या अतिविश्वानि दुरिता तरेमेति यदेवेषां दुष्टुतं
दुःशस्तं तदेतेन तरन्ति ॥ २८ ॥

॥ औशनम् । ज० १,१,४,३ । ब्रा० ७५ ।

१ २ १ २ १ २ ० २ १
 आर्षीः । विप्राःपुरेता । जनाश्नाम् । ऋभू
 २ १ १ २ १ २ २ २ ३ ४ ५ १ २
 द्वीराः । उशना । कावियेना । सचिद्वेदनिहिताम् ।
 ० १ २ १ २ १ २ १ २
 यदा२३साम् । अपायिचियाम् । गुह्यम् । ना३४३ ।
 २ ४
 मा३गोपूना६पू६म् ॥

अथ वायु रौशनं प्रावृहत तद्वै स प्राणवीर्यं
 प्रावृहत प्राणा वा औशनं सर्व मायुरेति य एवं
 वेद वायुर्वा उशंस्तस्यैतदौशन मुशना वै काव्यो
 ऽसुराणां पुरोहित आसीत्तं देवाः कामदुघाभिरुपा-
 मन्वयन्त तस्मा एतान्यौशनानि प्रायच्छन् कामदुघा
 वा औशनानि कामदुघा एन मुपतिष्ठन्ते य एवं
 वेद ॥ २६ ॥

॥ वरुणसाम । ज० ३,२,४,३ । ब्रा० १३,६ ॥

२ २ १ २ १ २ १ २ ० २
 वृषोअचिक्रदहनोवा । ओवा । वार्षीअचि ।
 १ २ — १ २ १ २ १ २ २
 क्रदाद्वा१नारयि ४दा२३थिवा । नार३त्सो । मपवमा ।

वनाऽऽशायि । शोकसन्ततः शोभिरशानाऽऽशयः ।

गोऽऽभविः । शोभान । शोऽऽ । शोऽऽऽऽऽ । वा ।

षापूसोऽऽहायि ॥

वरुणसाम भवत्येतेन वै वरुणो राज्य माधि-
पत्य मगच्छद्राज्य माधिपत्यं गच्छति वरुणसाम्ना
तुष्टवानः ॥ ३० ॥

॥ शुद्धाशुद्धीयम् । गे० ८,२,७ । ब्रा० १४,११ ॥

४२५२ ४५ ४५२५ २१ २२१ २ २१२
एतोन्विन्द्रुस्तवामा । शुद्धुशुद्धेनसाऽऽऽऽ । शुद्धै

१२ २१ २ १२ २ १ १
रुक्थैर्वावृद्धाऽऽऽऽसाम् । शुद्धैराऽऽऽऽशीऽ । वाऽऽन् ।

३२ ५२२ ३११११
ममाऽऽऽऽशौहोवा । तूऽऽऽऽऽ ॥

• शुद्धाशुद्धीयं भवतीन्द्रो यतीन्त्सालावृक्केयभ्यः
प्रायच्छत्त मश्लीला वागभ्यवदतत्सोऽशुद्धोऽमन्यत स
एतच्छुद्धाशुद्धीय मपश्यत्तेनाशुद्ध्यच्छुध्यति शुद्धाशुद्धीयेन
तुष्टवानः ॥ ३१ ॥

विश्वीयम् । ज० ५, १, १०, ३ । वा० १४, ११ ॥

^{२२ २२ २२} ^{२२ २२} ^{१२}
 आपाहूम् । नाइसृष्टूतीम् । वृष्टि
^{२ १} ^{२ १} ^{२ २} ^१
 दे । वायिभाइयाः । हुम्मायि । दूइवाइः । आइ
^{२५} ^१ ^{३ २} ^३ ^५
 इधियेहायि । ओ । हुवायि । पाइइठवा ।
^१ ^{२ २} ^१ ^१ ^{५२} ^५
 हुम्मा । स्वाइसाइम् । याइइठताम् । एहियाइहा ।
^५
 होइइ । डा ॥

विशोविशीयं भवत्यग्निरकामयत विशोविशो
 ऽतिथिः स्यां विशोविश आतिथ्य मश्रुवीयेति स
 तपोऽतप्यत स एतद्विशोविशीय मपश्यत्तेन विशो-
 विशो ऽतिथि रभवद्विशोविश आतिथ्य माश्रुत
 विशोविशो ऽतिथि र्भवति विशोविश, आतिथ्य मश्रुते
 विशोविशीयेन तुष्टवानः ॥ ३२ ॥

॥ अर्कपुष्पम् । गी० १६, २, ३४ । वा० १५, ३ ॥

^{२ १} ^{२२ १} ^{२ १} ^२ ^१ ^१
 पवित्रन्तेविततं ब्रह्मणस्पतेइ । हुवेइइ १२ । हो
^{२ २} ^२ ^{१ २ २} ^{१ ३} ^० ^१
 वाइहाइ । अग्नि । प्रभुर्गीवाणिपरियेषिविश्वताइइः ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

श्रुतासद्ब्रह्मन्तःसन्तदाश्चत । हुवे२३ । २ । होवा३

३ २ ५ ४ ३ २ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

३ १ १ १ १

मा२३४५६ ॥

अर्कपुष्पं भवत्यन्नं वै देवा अर्कं इति वदन्ति रस
मस्य पुष्प मिति स रस मेवान्नाद्य भवत्यन्ने ऽर्कपुष्पेण
तुष्टवानः ॥ ३३ ॥

॥ देवस्थानम् । आर० १,१,१५ । वा० १५,३ ॥

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

हाउपिवासुता । स्यरसिना३ । होयि । ३ ।

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

हाउहाउहाउवा । सहोनरः । मन्खानइन्द्रगोम
ता३ । होयि । ३ । हाउ । ३ । वा । सत्यमोजः ।

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

आपिर्नीबोधिसधमा३ । होयि । ३ । हाउ । ३ । वा ।
स्वर्जातिः । दियेवधे३ । होयि । ३ । हाउ । ३ । वा ।

एस्यादिदेव । ३। अस्याऽऽपुत्रे विन्दते । होयि । ३।

वाच । ३। वाप्रह्वारक्रान्भूमिरततनत्समुद्रसमचूकुपत् ।

इदं इदं २३४५ ॥

देवस्थानं भवति प्रतिष्ठायै सङ्कृति भवति स-
स्त्व्या अहर्वा एतद्वलीयत तद्देवा देवस्थाने तिष्ठन्तः
सङ्कृतिना समस्कुर्वन्स्तत्सङ्कृतेः सङ्कृति त्वं देवस्थानेन
वै देवाः स्वर्गे लोके प्रत्यतिष्ठन्त्स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठा-
मेत्येतद्दृष्ट्वाय देवता राज्याय नातिष्ठन्त स एतद्
देवस्थान मपश्यत्ततो वै तास्तस्मै राज्यायातिष्ठन्त
तिष्ठन्त्स्मै समानाः श्रैष्ठ्याय च त्रस्येवास्य प्रकाशो
भवति प्रतितिष्ठति य एवं वेद ॥ ३४ ॥

॥ आकूपारम् । गे० ५, १, १८ । त्रा० १५, ५ ॥

आतूनद् । द्रक्षुमात्ताम् । चित्रङ्गाभसङ्कृ

भाश्या । चित्रङ्गाभसम् । गृ । औश्रहोयि ।

भाश्र३४या । एहोयि । महाहस्तीदक्षाश्रहोयि । औहो ।

वाहोश्र३४या । आपृयिज्ञोहायि ॥

। पायीक्षामानि ॥

आतन इन्द्रक्षमन्त मित्यावृपात् सकृत्सामानि
सोमोदुग्धा । भायिरा२३४क्षाः । सोमोदुग्धा
भिरा२१उवा२३ । आ२३४क्षाः । सामूद्रा२३४न्ना ।
संवरणानिया३१उवा२३ । आ२३४ग्मान् । मान्दीमा
२३४दा । यतो३आउवा२३ । शा२३४ते ॥

० त्रिणिधनमान्नेयम् । ज० ३, १, ८, ३ । ब्रा० १२, ३ ॥

२ २ २ ३ ५ २ २ २
सोमोदुग्धा । भायिरा२३४क्षाः । सोमोदुग्धा

२ ३ ५ २ ३ ५
भिरा२१उवा२३ । आ२३४क्षाः । सामूद्रा२३४न्ना ।

२ १ २ ३ ५ १ ३ २
संवरणानिया३१उवा२३ । आ२३४ग्मान् । मान्दीमा

५ २ १ ३ ५
२३४दा । यतो३आउवा२३ । शा२३४ते ॥

त्रिणिधमाम्नेयं भवति प्रतिष्ठाया अग्निः सृष्टो
नोददीप्यत् तं प्रजाप्रति रतेन साम्नोपाधमत्स उद-
दीप्यत् दीप्तिश्च वा एतत् साम ब्रह्मवर्चसश्च दीप्तिञ्चै-
वैतेन ब्रह्मवर्चसञ्चावरुन्धे ॥ ३६ ॥

॥ इषोष्ठधीयम् । ज० ३, १, १८, २ । ब्रा० १३, ८ ॥

२ २ ० २ १ २ १ —
रसन्तेमायि । चोश्चर्यमा । पिबंतूवा२ । रुणः

कवायि । प ~~कवायि~~ । रुतारैश्च श्रीहोवा ।

२१२ २
द्रुषोवृधे ॥

३४१

द्रुषोवृधीयं भवति पशवो वा द्रुषोवृधीयं
पाना मवरुध्या द्रुषे वै पञ्चम महर्वृधे षष्ठ मवर्हन्त
ह्येतर्हि यजमान मेवैतेन वर्हयन्ति ॥ ३७ ॥

॥ द्रविणसाम । गी० २,१,२४ । ब्रा० ६,२ ॥

५२४ २ ४ ५२ २२२ २२ १२
देवोऽवोऽद्रविणोदाः । पूर्णांविष्टासिचम् ।

१२ — १ २२ १ ० —
जहाऽसिञ्चा२ । ध्वमुपवापृणध्वम् । आदिद्वोदे२ ।

१२ २२ १ २ १ ० ०
वओहते । द्रुडा२३भा३४३ । ओ२३४पू३ । डा ॥

यो वा अधिपतिं वेदाधिपतिर्भवति त्रयस्त्रिंशो
वै स्तोमाना मधिपतिः पुरुषः पशूनां तन्मात्र्यञ्चो
ऽन्ये पशवोऽदन्त्यूर्ध्वः पुरुषोऽधिपतिर्हि सोऽधिपतिः
समानानां भवति द एवं वेद ॥ ३८ ॥

॥ प्राणी जन्मनि ॥

पुत्ररूपस्यैव (दिशां व्रतम्) । आर० ५, २

हाउ ।

ए । अहसु

पूर्व मु चैव तद्रूप मपरेण रूपेणानुवदति य
पूर्व रूप मपरेणानुवदति तदनुरूपस्यानुरूपत्व मनु-
रूप एनं पुत्रो जायते य एवं वेद ॥ ३६ ॥

॥ आयुःसाम (प्राणः) । आर० २, २, १ । ब्रा० ५, ४ ॥

२२ १२ १२ २ १
हाउ । ३ । आयुः । ३ । सात्यम् । ३ । इन्द्र-

२ १ २२ ३ ४ ५ २ १२ २ १

न्नरो । ने३मधि । ताहवन्ताइ । यत्पारिथाः । युनज ।

२, ३ ४ ५ २२ १२ २ १ २ ३ ४ ५
ताइधियस्ताः । शूरोनृषा । ता३श्रव । सञ्चकामाइ ।

२२ १२ २ १२ २२ ३ ४ ५ २२
आगोमताई । व्रजेभ । जातुवन्नाः । हाउ३ ।

१२ २ ३ २ ५ २ २
आयुः । ३ । सात्यम् । ३ । सत्या३४ । औहीवा ।

३ १ १ १ १ १

ई२३४५ ॥

प्राण मेव तज्जयन्ति ॥ ४० ॥

॥ वार्षस्तीयम् । ज० १४, १, ७, ३ । ब्रा० ६०, ३ ॥

विष्णोः^{२२}कर्मा^२श्रीहो^२हायि । णा^१यिप^३श्या^५२३^५४ता ।
 यतो^{२१}व्रा^५२३^{१२}हा । तानि^२प^५स्पा^५३४ । श्री^५हो^५वा । ई^१हा^२
 ३४^५हायि । उ^५ह्वा^२३४^३हायि । इ^२न्द्र^२स्य । य^१जि^७य^२स्वा
 ३४ । श्री^३हो^५वा । ई^३हा^५२३४^५हायि । श्री^३हो^२३२३४ ।
 खाऽ । ए^५हिया^४६^४छा । हो^४पू^४ई । डा ॥

एतेन वै देवा जेत्वानि जिष्वा यं यं काम मका-
 मयन्व तं त माप्नुवन् यं कामं कामयते त मेते-
 नाप्नोति ॥ ४१ ॥

॥ मण्डवनिधनम् । आर० २, १, ६ । ब्रा० १६, १ ॥

ए । राज~~मे~~म^{२२}स्व^२राज^२ङ्ग^२मे^२मा^२२३४^{११११}पू ॥

यो राज्य आशु^२समानो राज्यं न प्राप्नुयात् स
 एतेन यजेत राजै^२वै^२न^२रा^२जा^२र्णं^२त्पू^२रोति ॥ ४२ ॥

॥ सौमित्रम् । ज० १, १, १७, १ । ब्रा० १३, ६ ॥

सौमित्रम् । श्री^२हो^२हायि । श्री^२हो^४इ^२यि । श्री^२
 २३४^१प^१वा^१६^१पू^१६ । इ^१न्द्रा^१२^१य^१सा^१म^१गा^१य^१ता^१२३४^१पू । वि
 प्रा^१२^१य^१बृ^१ह^१ते^१बृ^१हा^११^१त् । ब्र^१ह्म^१कृ^१ते^१२^१वि^१प^१श्चि^१ते^१२३४^१पू । ए^२३ ।
 प^२न^१स्य^१वे^१२३४^१पू ॥

कामसनि०साम सौमित्रं काम मेवैतेनावरुन्धे ॥ ४३

॥ महावैश्वामित्रम् । गी० ८, १, २२ । ब्रा० १३, ६ ॥

२१२ २१२ ११११ ३
 हयाये३ । हयाये३ । हया२३४५ । ह०२३ ।
 १ ३ ४२ ५ २ ३ २ ० १
 आ२३४यि । द्रंविश्वामिवी । वृधा३न् । सा२३४ ।
 ३ ४ ५ ३ २ १ ३ ४ ५ २
 मुद्रव्यचसम् । गिरा३ः । रा२३४ । धोतम०रथी ।
 २ १ २ २ ३ ४ ५ ३ २
 ना३म् । वा२३४ । जाना०सत्यतिम् । पता३यिम् ।
 २ १ २ २ १ २ १ १ १ १ ३ १ १ १ १
 हयाये३ । हयाये३ । हया२३४५ । ह०२३४५ ।
 ३ ५ ३ ५ ३
 होऽ४इडा । होऽ४इडा । हो२३४५इ । डा ॥

महावैश्वामित्रं भवति पाप्मानं यद्मही-
 यन्त तन्महावैश्वामित्रस्य महावैश्वामित्रत्वम् ॥ ४४ ॥

॥ महादिवाकोत्यम् । आर० ६, १, १७ । ब्रा० १, २ ; ६, ६ ॥

१५ १ १ २ १२
 द्यौः । ३ । अन्तरिक्षम् । ३ । भूमिः । २ ।
 ३२२ ५ २ २ २ १२ ३ ५ ५ ५ ५
 भूमा३४ । औहोवा । ए३ । आयुषे२३४५ ॥

• आयुषे मे पवस्व वर्चसे मे पवस्व विदुः पृथिव्या
 दिवो जनित्राच्छृण्वन्त्वापोधः क्षरन्तीः सोमेहोङ्गाय
 ममायुषे मम भ्रह्मवर्चसाय यजमानस्यर्ध्या अमुष्य
 राज्याय ॥ ४५ ॥

॥ सूर्यसाम । जह्न० २,१.१४ । वा० १५,११ ॥

१ २ १२ २ २ १ २ १ २

बसमहाञ्चसिसूर्य्य । बडादित्यमहाञ्चसि ।

१ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २

महस्तेसतोमहिमापनिष्टम । मङ्गादेवमहाञ्चसि ।

१ २ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २

मङ्गादेवमहाञ्चसि । मङ्गादेवमहाञ्चसि । वट्-

१ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २

सूर्य्यश्रवसामहाञ्चसि । सत्रादेवमहाञ्चसि । सत्रा

२ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २

देवमहाञ्चसि । सत्रादेवमहाञ्चसि । मङ्गादेव

२ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २

नामसूर्य्यःपुरोहितः । विभुज्योतिरदाभ्यम् ॥

सूर्यवतीषु स्तुवन्त्यतो वै सूरुोऽन्त एतद्दशम मङ्गा
मन्त एव सन्तेन स्तुवते प्रतिष्ठायै ॥ ४६ ॥

॥ अङ्गुतसामे ० ५,१,२८ । सा० वा० २,८ ॥

४ ५ १ ० २, ३ ५ ५ २,

सादा । सस्पतायिमङ्गाता । ओरु३४वा । प्राया

३ ५ १ १ २, ३ ५
ओरु३४वा । आङ्गुन्द्रा । १ स्योक्वामारु३४या६५६म् ।

२ १ २ १ २ २ ३ १ १ १ १
सनिम्मेऽधामयासिषारु३४५म् ॥

मासु सोमभक्ष्यः स्यात् सदसस्पति मङ्गुत
मित्येतेन श्रुतनिगादी भवति सदा वैतम् प्रयुञ्जीत
श्रुतनिगादी भवति ॥ ४७ ॥

॥ अथ रहस्योत्तमसामानि ॥

॥ महाशान्तिकर्मणि विनियोज्यानि ॥

ब्राह्मणम्—पञ्चपविमन्ति महासामानि सर्वस्य प्रथमोत्तमे
 ऋद्रस्य व्रीण्णथापर मनेर्हरसौ हे क्षुरस्य हरसौ हे मृत्योहरः
 पञ्चमं सामग्री वा त्रिकायं लोकानां शान्तिरुत्तमम्—
 इति ३।१३ ॥

॥ ॐ३म् ॥

१०२ ३१ २२३ २ ३ २३ १ २ ३ १ २ ३ २
 आक्रन्दय कुरु घोषमहान्तं हरीद्वन्द्वस्याभियोजयाशू ।
 मर्माविधम् ददतामन्यो अन्यं शल्यात्मापततु श्लोकमच्छ ।

२७ ३१ २२ ३१ २ ३ १ २
 प्रयच्चक्रमरावणे सभता अभ्यवर्त्तयत् ।

२७ ३१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 ज्योगित्तिस्त्र ओहातैशयातैः केशवच्छिरः ॥ (कन्दः)

२ ३ १ २ १ २ २ ३ १ २ ३ १ २
 आ । क्रन्दय । कुरु । घोषम् । महान्तम् ।

२ ३ १ २ १ २ २ ३ १ २ ३ १ २
 हरीद्विति । द्वन्द्वस्य । अभि । योजय । आशूति ।

३ १ २ ३ १ २ ३ ३ २
 मर्माविधम् । मर्म । विधम् । ददताम् । अन्यः ।

३ २ ३ ३ २ ३ १ २
 अन् । यः । अन्यम् । अन् । यम् । शल्यात्मा ।

३ २ ३ ३ १ २२ १ २२
शल्य । आत्मा । पततु । श्लोकम् । अच्छ । प्र ।

३ २ १ २२ १ २ १ २
यत् । चक्रम् । अरावणे । अ । रावणे । सनतै ।

३ १ २ ३ १ २२ 20189
अभ्यवर्त्तयत् । अभि । अवर्त्तयत् । ज्योक् । इत् ।

३ २ ३ १ २२ १ २२ १ २२
तिस्रः । ओहातै । शयातै । केशवत् । शिरः ॥ (पदं)

२२ १ २ १ २ — १ २ १ २
आक्रन्दयोवा । कुरुघोषम्महा२अन्ता२म् । हरी

२ २ — १ — २ १ २
इन्द्रस्थाभियोजया२ । आशू२ । मर्माविधन्ददता

— — २ १ २ २
मन्यो२ । आन्या२म् । शल्यात्मापततुश्लोकमा२३ ।

१ १ ३ ५ २ २ १
आ२ । छा२३४ । औहोवा । अस् ॥ १

२ २ १ १ १
हाउ । ३ । अस् । ३ । फट् । ३ । मृस् । ३ ।

१ १ २ ५ १ ५ १ २ २ १ २ २
हस् । ३ । प्राय२त् । ५ । वर्क्र२म् । आरा२ । आव्

५ १ २ ५ १ २ ५ १ २ ५ १ २ ५
णा२द् । सान२ । ताअ२ । भ्याव२ । ताय२त् ।

१ २ ५ १ ५ १ २ २ ५ १ २ २ ५ १ २ ५
जीयो२क् । इत्ती२ । स्त्राओ२ । हातै२ । शया२ ।

१ २ २ ५ १ २ ५ १ २ ५ २ २ १
तैके२ । शाव२त् । शाडर२ः । हाउ । ३ । अस् ३ ।

१ १ १ ३ ५
फट् । ३ । मृस् । ३ । हस् । २ । हा२३४ । औ

२ २२ १ २२ १ २२ १ २२ १
 होवा । ए अस् । ए फट् । ए मृस् । ए हस् ।
 ३११११
 इ२३४५ ॥ २

२ १ २ १२ ५ १ ५ १२ २ ५
 अभ्याभूः । ३ । प्राय२त् । चक्र२म् । आरा२ ।
 १२२ ५ १२ ५ १२ ५ १२ ५
 आव्णा२इ । ३ । सान२ । ताअ२ । व्याव२ ।
 १२ ५ १२ २ ५ २ १२ ५ १२ २ ५
 ताय२त् । ३ । जौयो२क् । इत्ती२ । स्त्राओ२ ।
 १२ २ ५ १२ २ ५ १२ २ ५ १२ २ ५
 हातै२ । ३ । शया२ । तैके२ । शाव२त् । शाइ२ः ।
 २ १ २ २ १ २ ३ ५
 ३ अभ्याभूः । २ । अ । व्या२ । भू२३४ । औ
 २ २ २ १ ३ १ १ १ १ १
 होवा । हस् हस् ए३ चक्षू२३४५ः ॥ ३

२२ २३ २ २ २१ २
 हाउ । ३ । क्षुरोहरोहरोहरः । ३ । वृषप्रवृष
 १ २ २५ १ १ १ २ १ २ २२
 प्रक्षिन्वी । ३ । हाउ । ३ । वा । प्रयञ्जकमरावणे ।
 २ १ २२ १ २ १२ १ २ २२ १ २ २२
 सनताअव्यवर्त्तयत् । ज्योगित्तिस्त्रओहातै । गयातै
 १२ २ १ २२ १२ २ २
 केशवक्षिरः । हाउ । ३ । क्षुरोहरोहरोहरः । ३ ।
 २ १ २ १ २ २ ५ ५ ५ २२
 वृषप्रवृषप्रक्षिन्वी । ३ । हाउहाउहाउवा । ए ।

१ २ १ २ २२ १ २ १ ३
 वृश्चप्रवृश्चप्रक्लिन्वी । ३ । ए । वृश्चप्रवृश्चप्रक्लिन्वी
 ११११
 २३४५ ॥ ४

२२ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 हाउ । ३ । वयोबृहदतृहविर्भद्रास्वधास्वयं
 २ १ २ १ २ १ १
 स्कृगवद्रूपमूर्ज्रजःसुवः । हुम् । ३ । हे । ३ । ह
 ३ ५ २ २ १ २ २ १ २
 । २ । ह २ ३ ४ । औहोवा । अभित्वाशूरनोनुमी-
 १ २ २ १ २ २ २ १ २
 हम् । अदग्धाद्रवधिनवोहम् । ईशानमस्यजगतःस्व
 १ २ २ २
 ईशं हम् । ईशानमिन्द्रतस्योहम् । ३ ।
 १ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 वयोबृहदतृहविर्भद्रास्वधास्वयंस्वयंस्वयंस्वयंस्वयं
 १ १
 जसुवः । हुम् । ३ । हो । ३ । २ ३ ४ ।
 ५ २ २ २ २ १ २ १ २ १
 औहोवा । ए । वाक् । ए । इडा । ए । सुवः । ए ।
 १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ १
 बृहत् । ए । भाः । प् । अर्कमच्चतदेवावृधं हम् ॥ ५ ॥

श्लोकानामाचार्यावसथश्रीसत्यव्रतसामश्रमिभद्राचार्येण
 सामादिरहस्यतच्छन्दःपदपाठसहितानि यथावदुद्धृतानि
 पञ्च पविमन्ति महासामानि रहस्योत्तमसामानि वेति ॥

॥ अथाग्निष्टोमसामानि ॥

(गानप्रत्येक्षनधीतान्येवेह सङ्गृह्यन्ते; नान्यानि)

॥ ॐ ३म् ॥

॥ अथ सुब्रह्मण्यसाम ॥

प्रादित्य ऋषिः, सामसम्प्राच्छन्दः, इन्द्रो देवता । “ब्रह्म च वा
इदं मये सुब्रह्म चास्ताम्”-इति विधायकं ब्राह्मणम् (प० १,१) ॥

सुब्रह्मण्यो ३म् (तिः) ॥

१ २ २ १ २ १२ २ १२ २ २२२ १ २

इन्द्रागच्छ हरिष आगच्छ मेधातिथेर्मेष वृषणश्वस्य

२२ १२ २२ १ २२ २ २ १२ २ २

मेने । गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार कौशिकब्राह्मण

१२ २ २ २२ १२ २ २ १२ २२

गौतमब्रुवाण । अहे सुत्या मागच्छ मधवन् देवा

१ २२ १२ २ १२ २ १२ २

ब्रह्मण आगच्छतागच्छतागच्छत ॥ १ ॥ १

वस्तुतः ‘सुब्रह्मण्य’-नामनिगदोऽयं यजुर्विशेष एव, सामः
फल्येषु लाव्यायनके (१,१) प्रपठ्य विहितः, परं विधायक-
ब्राह्मणे षड्विंशे (१,२) सामेति च निर्दिष्टः; सामोर्गीय-
मानत्वात् । तत्रैवाचरशो व्याख्यातश्च (१,१) । अत्रपथब्राह्म-
णेषु (२,३४,२८) प्रपठ्य सामान्यती व्याख्यातः । तेत्तिरोया-
रण्यके (१,१२, ३; ४) ऽधीयते तु ब्रुवाणेत्यन्तः । श्रीताम्रसायन-

सूत्रेऽपि (१२, १४) स्मृतः । श्रीमांसायाः सूत्रभाष्यन्यायमाला-
ग्रन्थेष्वेतत्प्रकृतार्थोऽपि निरूपितः । “इदानीं चाहे सुत्या मिति
वचन मुत्तरेष्वहसु इहहेखोऽदेति”—इति चात्र कल्पव्याख्या ।

॥ अथ षास्रुरीद्रादित्यवैश्वदेवसामानि चत्वारि ॥

पुष्कल ऋषिः, द्विपदा गायत्रीच्छन्दः ;

प्रातस्सवने वसवो देवाः, माध्यन्दिनसवने रुद्रो देवता,
तृतीयसवने आदित्यवैश्वदेवाश्च देवताः । ‘पुरा’-इत्यादौ नि
चीणि विधायकानि ब्राह्मणानि (छः ० ४, २४, ३; ७; ११) ॥

१ २ २ — १२ २ २
लोकद्वारमपावार्णुः । पश्येमत्वावयुः १२१२ ।

हुम् । आ२ । ज्यायो । आ३४५ ॥ १ ॥ २.

१ २ २ १
लोक०—०वैरा१२१२ । हुम् । इत्यादि ॥ २ ॥ ३.

१ २ २ १
लोक०—०स्वारा१२१२ । हुम् । इत्यादि ॥ ३ ॥ ४.

१ २ २ १
लोक०—०साम्ना१२१२ । हुम् । इत्यादि ॥ ४ ॥ ५.

॥ अथ विश्वरूपसामानि सप्त ॥

पुष्कल ऋषिः, पङ्क्तिच्छन्दः, विश्वरूपदेवता ।

(उ० आ० ८, २, ७, २; ३)

३१२ २२ ३१२ १२ ३१२
युञ्जे वाचं शतपदीं गाये सहस्रवर्त्तनि ।

जागारत् । विप्रवारूपाणिसा १२१२ । उ । हुम् ।

आ२ । ति । भार्त्ता । प । आ३४५ । नि ॥ २ ॥ ८ ।

गायत्रंचैष्टुभंजगोम् । प्र । ॐवायिप्रवारूपाणिस

भार्त्ता२ । देवाओकासिचा १२१२ । उ । हुम् ।

आ२ । क्राशिरो । प । आ३४५ । नि ॥ ३ ॥ ९ ।

गौतममते त्विमानि त्रीणि विश्वरूपसामानि ; “त्रिषु पादेषु गायत्” — इति तद्वचनात् । तथा चाद्येषु त्रिषु पादेषु गौतमाद्यं गायत्रम्, द्वितीयादिषु त्रिषु द्वितीयम्, तृतीयादिषु त्रिषु च तृतीयम् ।

प्रौढब्राह्मणमते तु द्वयोर्ऋचोरेकः प्रगाथः सम्पद्यते, तत्रैवं त्रीणि सामानि भवन्ति—

युञ्जे वाचद्भृत्यादि गौतमीयाद्यानुरूपम् ॥ १ ॥ १० ।

गायत्रंचैष्टुभंजगोम् । प्र । ॐगायत्रंचैष्टुभंजागारत् ।

विप्रवारूपाणिसा १२१२ । उ । हुम् । आ२ । ति ।

भार्त्ता । प्र । आ३४५ । नि ॥ २ ॥ ११ ।

विप्रवारूपाणिसम्भृतोम् । प्र । ॐवायिप्रवारूपाणि

— २२१२२ २ २ १
 सन्नात्तार् २ । देवाओकाऽसिचा १२१२ । उ । हुम् ।
 — १ २ १ १ १
 आ२ । ति । कायिरो । प्र । आ३४५ । नि ॥ ३ ॥ १२ ।

॥ अथ ज्योतिष्मामानि त्रीणि ॥

पुष्कल ऋषिः, गायत्रोच्छ्वः, इन्दीन्द्रसूर्या देवताः ।

(उ० अ० ८, ३, ८, १)

३ २७ ३ १ २ ३ २७ ३ २ ३ २ ३ १ २
 अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निरिन्द्रो ज्योतिर्ज्योतिरिन्द्रः ।
 २ ३ २ ३ २ ३ १ २
 सूर्योज्योतिर्जातिस्सूर्यः ॥

अत्रैकैकस्मिन् पादे एकैकं गायत्रं साम गातव्यं भवति । तद्यथा —

१ २ २ २ २
 अग्निर्जातिर्ज्योतिरग्नीम् । ॐ अग्निर्ज्योति
 २ — २ १ २ २ २ १
 र्ज्योतिराग्नीः । अग्निर्ज्योतिर्ज्योता १२१२यिः । हुम् ।
 — १ २ १ १ १ १ २ २
 आ२ । आग्नी । आ३४५ ॥ १ ॥ इन्द्रो ज्योति
 २ १ २ २ २ २
 र्ज्योतिरिन्द्रोम् । ॐ आयिन्द्रो ज्योतिर्ज्योतिरायिन्द्रा
 — २ १ २ २ २ २ १ —
 २ । इन्द्रो ज्योतिर्ज्योता १२१२यिः । हुम् । आ२ ।
 १ २ १ १ १ १ २ २ २ २
 आयिन्द्रो । आ३४५ ॥ २ ॥ सूर्योज्योतिर्ज्योतिः

सूर्योम् । ॐ^१सूर्यो^२ज्योति^३र्ज्योतिः^४सूरायाः^५ । सूर्यो^६
 ज्योतिर्ज्योता^७१२१२यिः । ह्रम् । आ२ ; सूर्यो^८ ।
 आ३४५ ॥ ३ ॥ १३, १४, १५.

॥ अथ वहिष्यवमानस्तोत्रसामानि नव ॥

षट् धूर्गानानि, क्षती गायत्रीणि लीणि; “गीतिविकारो गाय-
 तस्य धुरः स्तोत्रियानुरूपयोज्योतिष्टोमस्य”-इति ला० सू० ७, १२।
 वहिष्यवमानस्तोत्रस्यर्चा पुष्कल ऋषिः, गायत्रीच्छन्दः, सोमो
 देवता । षोडशारस्य परमेष्ठी ऋषिः, देवी गायत्रीच्छन्दः, पर-
 मात्मा देवता । द्विदशारस्य वसिष्ठ ऋषिः, देवी गायत्रीच्छन्दः,
 प्रजापतिर्देवता । “प्रजापतिरकामयत”-इति (ष० ब्रा० २,
 १-३) धूर्विधायकम् । “इमे वै लोका गायत्रं त्रिष्टुद् गीयम्”-इति
 ब्राह्मणम् (७, १) । “स तु वै यज्ञेन यजेत्”-इति वहिष्यवमानस्य
 ब्राह्मणम् (६, ८) । “मनो द्विदशारः”-इति रघुस्यम् (४, ११) ।

(उ० आ० १प्र० १अ० १-३सू० १-८ऋक्षु)

उपास्त्रैर्गायताधरोम् । प्र । ओम्पाश्वाश्माना
 येन्दावाश् अभिदेवाद्द्वया१२१२ । उ । (ह्रम् । आ२ ।
 ति ।) चातो । प । सा३४५त् । नि । १ । १६.

रेतस्यायामृद्विदशारः; “अद्विदशता प्रथमा रेतस्या”-इति यज्ञतन्त्रे ।

^{१ २ २} अभितेमधुनापयोम् । प्र । ^{१ — २ २} ओमाश्चर्वाणोअग्नि
^{— १ २ २ २} आदेश् युर्वन्देवायदाश्श्श् । उ । ^१ हुम् । आश् ।
^{१ २ १ १ १} ति । वायो । प । साश्श्श् । न्नि । २ । १७.

“हे अक्षरे सशयनी व्यत्तिप्रजति”—इति ष० २,१ । ला० ७,१२ ।

^१ सनःपवस्वशङ्गवोम् । प्र । ^{१ १ — —} ओंशाश्चार्नाश्च
^{१ २ १ २ — १ २} शमर्वाश्ताश्चिय श्ुराश्जाश्नोश् प्राश्धाश्श्श् । उ ।
^{१ — १ २ १ १ १ ०} हुम् । आश् । ति । भायो । प । स्वाश्श्श् ।
 नि । ३ । १८.

“तां बलवद्विषोरसेव गायति”—इति ष० २,१ । ला० ७,१२ ।

^{१ २ १ — १} द्द्विद्युततियारुचोम् । प्र । ^{१ २ — १} ओम्पारिष्टोभाश्न्ता
^{२ — १ २ — १ २ १} याक्त्वापार् सोमाःशुक्राश्गावाश्श्श् । उ । हुम् ।
^{— १ २ १ १ १} आश् । ति । शायिरो । प । इडाश्श्श् । नि । ४ । १९.

“धत्वारिचत्वार्यचराणि निष्क्रीडन्निव गायति”—इति ष/ला० ७,१२ ।

^{१ २ २ २} हिन्वानोहेटभिर्हितोम् । प्र । ^{१ २ २} ओमाश्वाजंवाज्य

॥ अग्निष्टोमसामानि ॥

— १ १ १ १ २ १
 क्रमीश्त् सीदन्तोवा१२१२नुषा१२१२ । उ । हुम् ।

— १ २ १ १ १
 आ२ । ति । याथो । प । वा३४५क् । नि । पू । २० ।

‘निरुक्तां चानिरुक्तां च गायतीति’—इति प० २,१ । सा० ७,१२ ।

१ २ ६ १ २ १ २ २ १ २ २ १
 ऋधक्सोमःसुवस्तयोम् । प्र । ओंसञ्जा३१ग्मानो

२ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
 दा३यिवा३का३वा३य पवस्वसूरिया१२१२ । उ । हुम् ।

— १ २ १ १ १
 आ२ । ति । दृशो । प । आ३४५ । नि । ६ । २१ ।

एतस्या द्वितीयपादगानेऽस्ति मतान्तरता । सामसूत्रं ७,१३ द्र० ।

“प्रतःपरासु धूर्गानाभावात् ‘तक्षवि’-गायत्रान्न विशेषः”—
 इति कल्पव्याख्यायां रथन्तरपृष्ठे ज्योतिष्टोमे वरदराजः ।

१ २ २ १ १ २
 पवमानस्यतेकवोम् । प्र । ओंवाजित्सर्गाअसृच

— १ २ २ १ —
 ता२ । अर्वन्तो नश्वा१२१२ । उ । हुम् । आ२ । ति ।

१ २ १ १ १
 स्यावो । प । आ३४५ । नि । ७ । २२ ।

१ २ २ ६ १ २ २ २ २
 अच्छाकोशम्धुसुतोम् । प्र । ओमासृग्रंवारिअव्या

— १ २ १ —
 या२यि । अवावशन्तधा१२१२ । उ । हुम् । आ२ ।

१ २ १ १ १
 ति । ताथो । प । आ३४५ । नि । ८ । २३ ।

स्तोमश्च सम्पद्यते । तत्र प्रथमा विष्टुतिः 'उद्यती', द्वितीया 'परिवर्त्तिनी', अस्या तु 'कुलायिनी' नामेति दिक् ॥

अथाज्यस्तोत्राणि चत्वारि । तेषु गायत्रसामानि द्वादश । तानि च धूर्गानान्येव ; 'आज्येषु च'—इतिकल्पसूत्रात् (७, १२) । सर्वेषां मेवाज्यस्तोत्राणां "प्रजापतिर्देवभ्य आत्मानम्"—इति विधायकं ब्राह्मणम् (७, २) । "यस्य वा एता वह्निष्ववमाने विगी यान्तराज्येषु सङ्गायन्ति"—इति रहस्यब्राह्मणम् (४, ११) । अत्र पञ्चदशस्तोमः । "पञ्चभ्यो िङ्करोति, स तिसृभिः"—इति तत्स्तोमविधायकं ब्राह्मणम् (२, ४ ; ५ ; ६) । स्तोमस्यैतस्य 'पञ्चबृचिनी', 'उद्यती', 'अभिक्रामन्ती'—इति तिस्रो विष्टुतयः ।

तत्र,

॥ प्रथमाज्यस्तोत्रस्याङ्गसामानि त्रीणि ॥

प्रथमाज्यस्तोत्रर्चां पुष्कल ऋषिः, गायत्रीच्छन्दः, अग्निर्देवता ।
दिवं श्रोत्रे च ध्यायन् गायेत् ।

(७० आ० १ प्र० १ ष० ४ सू० १—३ ऋक्षुः)

अग्नायाहिवीतयोम् । प्र । ओङ्कार्णानोहव्यदाता
या२ग्रि । निहोदासत्स्विवा१२१२ । उ । हुम् । आ२ ।
ति । हायिषो । प । आ३४५ । नि ॥१॥ तन्क्वासमि
ङ्गिरङ्गिरोम् । ओङ्कार्तनवर्द्धयामासी२ । बृहच्छोचा
यवा१२१२ । उ । हुम् । आ२ । ति । षायो । प ।

॥ तृतीयाज्यस्तोत्रस्याङ्गसामानि त्रीणि ॥

तृतीयाज्यस्तोत्रर्चां पुष्कल ऋषिः, गायत्रीच्छन्दः, इन्द्रो देवता ।
अन्तरिक्षं चक्षुषी च ध्यायन् गायेत ।

(उ० आ० १प्र० १अ० ६सू० १-३ ऋक्षु)-

^{११२} आयाहिमुष्णमाहितोम् । प्र । ^१ ओमायिन्द्रसोम

— ^{२२१} म्पिबाआयिमा२म् । एदम्बर्हिःसादा१२१२ । उ ।

^१ हुम् । आ२ । ^१ ति । मा१मे । प । ^{२१११} आ३४५ ।

नि ॥ १ ॥ ^{११२} आत्वाब्रह्मयुजाहरोम् । प्र । ^१ ओंवा

^२ हुतामिन्द्रकेशायिना२ः । उपब्रह्माणिना१२१२ । उ ।

^१ हुम् । आ२ । ^१ ति । शा१णी । प । ^{२१११} आ३४५ । नि

॥ २ ॥ ^{१२} ब्रह्माणस्त्वायुजावयोम् । प्र । ^१ ओंसोमपा

^२ मिन्द्रसोमायिना२ः । ^{२१२} सुतावन्तोहवा१२१२ । उ ।

^१ हुम् । आ२ । ^१ ति । मा१हो । प । ^{२१११} आ३४५ ।

नि । ३१ । ३१, ३२, ३३.

॥ चतुर्थाध्यस्तोत्रस्याङ्गसामानि त्रीणि ॥

चतुर्थाज्यस्तोत्रर्चां पुष्कल ऋषिः, गायत्रीच्छन्दः, इन्द्राग्नीदेवते ।
सर्वं वाचं च ध्यायन् गायेत ।

(उ० आ० १प्र० १अ० ७सू० १-३ ऋक्षु)

^{१२२} इन्द्राग्नीआगतसुतोम् । ^१ ओङ्गायिभिर्नभि

वरेणिया२म् । अस्यपातम्विया१२१२ । उ । हुम् ।

आ२ । ति । षायितो । प । आ३४५ । नि ॥ १ ॥

इन्द्राग्नीजरितुःसचोम् । प्र । आंयाञ्चोर्जिगाति

चेतना२ । अयापातमिमा१२१२ । उ । हुम् । आ२ ।

ति । सुतो । प । आ३४५ । नि ॥ २ ॥ इन्द्रमग्नि-

इविच्छदोम् । प्र । आंयाञ्चस्यजूतियावार्णा२यि ।

तासोमस्येहता१२१२ । उ । हुम् । आ२ । ति ।

पातो । प । आ३४५ । नि ॥ ३ ॥ ३४, ३५, ३६.

आजप्रस्तोत्रीयाणां माद्यासु चतसृषु ऋक्षु अन्यादृशान्यपि चत्वारि
स्तोत्रीयांगगायत्रसामानि गीयन्ते ; जगत्यादिविकारतः ।

अथात्रापरम् ।—प्रथमाज्यस्तोत्रस्य अन्नआयाहीति योऽन्यक् ;
योनिग्रन्थे (१, १, १, १) समान्नातात् । तन्वासमिदिति,
सनःपुष्टुरिति चैते उत्तराग्रन्थे तस्या एव अन्नआयाहीतेरतस्या
ऋक्ष उत्तरे (१, १, ४, २ ; ३) ऽधीयेते इति उत्तरे । यदा अन्न-
आयाहीत्यस्यां गायत्रं गीतं भवति, तदा तदुत्तरयोरपि गायत्रे
गातव्ये भवतः ; 'यद् योन्यां तदुत्तरयोर्गायति'-इतिशासनात् ।
यद्यप्येव मस्मिन् ऋक्षे सूक्ते चोषि गायत्रसामानि सम्पद्यन्ते,
तथापि स्तोत्रीयतयैकत्वमेव ; 'एकं साम ऋक्षे ने स्तोत्रीयम्'-
इतिश्रवणात् । एवमेव सर्वत्र स्तोत्रीयसामसु धेयमिति दिक् ॥

^१ र ^२ र ^३ र ^४ र ^५ र ^६ र ^७ र ^८ र ^९ र ^{१०} र
 वरिवोधातमोभुवोम् । प्र । ॐ मा ऽ हि षो ऽ वृ त्र हन्त
 — २ १ २ २ २ — ^१ ^२ ^३ ^४ ^५ ^६ ^७ ^८ ^९ ^{१०} —
 माः परि राधो मा १ २ १ २ । उ । हुम् । आ २ ।
^१ ^२ ^३ ^४ ^५ ^६ ^७ ^८ ^९ ^{१०} ^{११} ^{१२} ^{१३} ^{१४} ^{१५} ^{१६} ^{१७} ^{१८} ^{१९} ^{२०}
 ति । घो नो । प० । आ ३ ४ ५ । नि ॥ ३ ॥ ४ २ .

ज्योतिष्टोमस्य सप्त संज्ञा भवेन्ति—१ अग्निष्टोमः, २ अत्यग्नि-
 ष्टोमः ३ एक्यः, ४ षोडशी, ५ वाजफेयः, ६ अतिरात्रः, ७ आतोःर्या-
 मञ्चेति । तत्रायोऽग्निष्टोम एव सर्वासां मन्यासां संस्थानां प्रक-
 तिभूतोऽन्वे विक्रतयः । स च द्विविधः रथन्तरपृष्ठो बृहत्पृष्ठञ्चेति-
 पृष्ठद्वैतभेदात् । तत्र रथन्तरपृष्ठस्यैव प्राथम्यम्—“प्रथमे ज्योति-
 ष्टोमप्रयोगे रथन्तर मेव पृष्ठम्”—इत्यादिकल्पव्याख्यानादितः ।
 तत्रैव रथन्तरपृष्ठेऽग्निष्टोमे यानि सामानि ब्राह्मणग्रन्थादिशास-
 नानुसारत एव गीतानि भवन्ति ; न तु क्वचिदपि गानग्रन्थे
 श्रुतानि, तस्मात्त्राण्येवेह संगृह्य प्रदर्शितानीति शम् ॥

॥ बृहत्पृष्ठोमसामानि ॥

सामग्र्यमीत्युपनामावसथश्रीसत्यव्रतभट्टाचार्यकृतं
 स्वयथितानिष्टोमसामविवरणं च समाप्तम् ॥

॥ अथ सप्तदश महासोमानि ॥

॥ ब्रह्मसाम ॥ १ ॥

ॐ ३म् ॥ १ ॥

“ओ मिलितद्वर सुनीय सुपासीत । ओ मिति द्युनायति
तस्योपव्याख्यानम् । एषां भूतानां पृथिवी रसः पृथिव्या
आपो रसः । अपा मोषधयो रस ओषधीनां पुरुषो
रसः पुरुषस्य वायसः वाच ऋषसु ऋषः साम रसः
सान् उनीयो रसः ॥”—इति छा० ब्रा० २।१ ॥ १॥

॥ सत्यसाम ॥ २ ॥

२७ ३क २२
भूर्भुवस्वः ॥ २ ॥

“सत्यसाम स्वर्गस्य वा लोकस्य द्वारविवरणं देवानां वीकस्यस्य
वा वेदस्याप्यायन मयातयामाचरस्यम्”—इति सा० ब्रा० १।१ ॥ २॥

॥ व्याहृतिसाम ॥ ३ ॥

(नेतत्साम ऋचिदपि गानग्रन्थे श्रुतम् ; गीयते तु ब्रह्म)

^५भूः । ^{१२}भूः । ^२होद् । ^२भूः । ^२होद् । ^२भूः । ^२हा ३१
^{२२}— ^१ए । ^२सुवर्ज्योती २३४५ः ॥ ^५भुवाः । ^१भुवः ।
^२होद् । ^२भुवः । ^२होद् । ^२भुवः । ^२हा ३१उवा २ । ^{२२}ए ।
^१सुवर्ज्योती २३४५ः ॥ ^५सुवाः । ^१सुवः । ^१होयि । ^१सुवः ।
^२होयि । ^२सुवः । ^२हा ३१उवा २ । ^{२२}ए । ^२सुवर्ज्योती २३४५ः ॥
^५महाः । ^१महः । ^१होयि । ^२महः । ^२होयि । ^२महः । ^२हा ३१
^{२२}— ^१उवा २ । ^२ए । ^२सुवर्ज्योती २३४५ः ॥ ^५जनाः । ^१जनः ।
^२होयि । ^२जनः । ^२होयि । ^२जनः । ^२हा ३१उवा २ । ^{२२}ए ।
^१सुवर्ज्योती २३४५ः ॥ ^५तपाः । ^१तपः । ^१होयि । ^१तपः ।
^२होयि । ^२तपः । ^२हा ३१उवा २ । ^{२२}ए । ^२सुवर्ज्योती २३४५ः ॥
^५सत्याम् । ^१सत्यम् । ^१होयि । ^१सत्यम् । ^१होयि । ^१सत्यम् ।
^२हा ३१उवा २ । ^{२२}ए । ^२सुवर्ज्योती २३४५ः ॥ ^५पुरुषाः ।
^१पुरुषः । ^१होयि । ^२पुरुषः । ^२होयि । ^२पुरुषः । ^२हा ३१
^{२२}— ^१उवा २ । ^२ए । ^२सुवर्ज्योती २३४५ः ॥ ३ ॥

॥ गायत्रिसाम ॥ ४ ॥

(इदं मपि न गानग्रन्थेषु श्रुतम् ; गीयते तु सर्वत्र)

उ० ६प्र० ३अ० १० सू० १ऋचि, एकं साम ।

१२ ३१ २२३ १२३१२

तत्सवितुर्वरेण्यम् भर्गो देवस्य धीमहि ।

२३ १ २ ३१२

धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ४ ॥

१ २ ३ ४ ५
तत्सवितुर्वरेण्योम् । भार्गो देवस्य धीमा ह्यो

— १२२ ३ १ —
२ । धि यो योनःप्र । चो ऽऽऽऽऽ । हुम् । आ२ ।

१ २ १ १ १
दायो । आ३४५ ॥ ४ ॥

“प्राणो वै गायत्रं प्राणः स्वरः प्राणमेव तन्मध्यत आत्मन्

दधाति स सर्वं मायुरेतीडां पशुकामाय निधनं

कुर्यात् स्वः स्वर्गकामाय यशो ब्रह्मवर्षस-

कामाययुरामयाविने ह्यसीत्यभिचरत

एते वै गायत्रस्य दोहा ब्रह्मवर्षसी

पशुमान् भवति य एवं वेद’—

इति ब्रा० ७ । १ ६

“तेजो वै गायत्री च्छन्दसां तेजो रथन्तरं सान्ना तेजश्चतु-
विंश स्तोमानां तेज एव तत्सम्यक् सन्दधात्यपि ह पुत्रस्य पुत्र-
स्तेजस्वी भवति”—इति च ब्राह्मणम् १५ । १० । ४ ।

५ बृहत्साम ॥ ५ ॥

छ० ३प्र० १अ० ५द० २ऋचि, आ० १प्र० १अ० २७साम ।

१ १२ ३ १ १२ ३ १ २
त्वा मिद्धि हवामहे सातौ वाजस्य कारवः ।

२ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ २ ७ ३ १ २
त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्यतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः ॥ ५

२२ २ २ २ १ २ २ १२ २
औहोई त्वामिद्धि हवामहा३ए । सातौ वाजा

२, ३ ५ १ २ ३ २ ४ ५ २ १
स्याकारा २३४ वाः । तुवा ३४ । औहोवा । वृत्र

१ २, १ २, २ ५ १२
द्रुषुवाई । द्रासा३१त् । पतिं ना२३४राः । त्वं

२ २, १ ३ २ ४ ५ — १ ५ ५
काष्ठा३४ । औहोवा । सु२ अर्वा२३४ । ताः । उहु

५ १
वा६हाउ । वा । हसू ॥ ५ ॥

“हसिति वृहत् प्राण सुदजयत्”—इति ब्रा० ७ । ६ ॥

“प्रजापतिरकामयत् बहु स्यां प्रजायेवेति स तूष्णीं मनसा

ध्यशयत् तस्य यन्मनस्यासोत्तद् वृहत् समभवत् स

(आदधीत गर्भो वै मेऽय मन्तर्हितस्त्वं वाचा

प्रजनयाइति”—इति च ब्रा० ७ । ६ ॥ ५ ॥

सप्तदश महासामानि ।

॥ महावामदेव्यसाम ॥ ७ ॥

उ० १प्र० १अ० १२सू० १—३ ऋच्छ, ज० १प्र० १अ० ५साम ।

१ २ ३ १ २ २ ३ २ ३ १ २ २ ३
कया नश्चिख आ भुवदूतो सदावृधः सखा । कया
१ २ ३ २ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ ३
शचिष्ठया वृता ॥ कस्त्वा सत्यो मदानां म्हिष्ठो
३ १ २ ३ १ २ ३ ३ १ २ ३ ३ ३
मत्सदम्भसः । दृढाचिदारुजे वसु ॥ अभी षु नः
१ २ ३ १ २ ३ २ ३ ३ १ २ ३ १ २
सखीना मविता जरितृणाम् । शतम्भवास्तृतये ॥ ७

३ २ ४ २ ४ ५ १ २
काऽपूया । नश्चाइत्राअभुवात् । ज । ती
२ १ २ १ २ २ १ २ १
सदावृ धः स । खा । औइहो हाइ । कया २३
२ १ ३ २ १ — १
शचाइ । छयौ हो ३ । हुम्मा २ । वाऽर्त्तो इऽपू
२ ३ २ ४ ५ १
हाइ ॥ काऽपूस्त्वा । सत्यो ३ माइ दानम् । मा ।
२ १ २ १ २ २ १
हिष्ठो मा त्सादम्भ । सा । औ ३ हो हाइ । दृढा २३
२ १ ३ १ — १
चिदा । रुजौ हो ३ । हुम्मा २ । वाऽर्त्तो सोइऽपू
२ ३ २ ४ ५ १
हायि ॥ आऽपूभी । षुणाइः सा ३ खीनाम् । आ ।
२ १ २ १ २ २ १
विता जरयि तृ । णाम् । औइहो हायि । शता
२ ३ ३ २ १ — १
इम्भवा । सियौहोइ । हुम्मा २ । ताऽर्त्तो इऽपू
२
हायि ॥ ७ ॥

“एते वे पूर्णात् पूर्णं मभ्युतिष्ठन्ति ये वामदेव्येन सुत्वोत्ति-
ष्ठन्त्यन्तरिक्षं वामदेव्य मन्तरिक्षेणैदं सर्वं पूर्णम्” —

इति ब्रा० १५ । १२ ॥ ७ ॥

“ इयं वै रथन्तर मन्तरिक्षं वामदेव्यं द्यौर्बृहदिमे लोका-
स्त्रिरात्रो यदेतानि सामानि सप्रगच्छि करोतीमानिव तस्त्रोकान्
सन्दधाति तेन त्रिरात्र माप्नोति”—इति ब्रा० १६।११ ॥ ५—७ ॥

॥ यज्ञायज्ञीयसाम ॥ ८ ॥

छ० १प्र० १अ० ४द० १ ऋचि, गी० १प्र० २अ० २५साम ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ २ १ २
यज्ञायज्ञा वो अग्नये गिरा गिरा च दक्षसे ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ २
प्रप्र वयममृतं जातवेदसं प्रियम्निबन्न शंसिषम् ॥८

४ ३ ४ २ ४ ५ १ २
यज्ञाऽपू य । ज्ञा ३ वो ३ ग्नायाद् । गाद्ग्रा

२ १ २ २ १ ५ २ १
गिरा । चा ३ दाक्षा ३ साद् । प्र प्रा २ वयममृतम् ।

२ २ १ २ २ १
जाता २३ वा । हुम्माद् । दा ३ साम् । प्रायम्निब

१ १ ३ २ ३ १ १ १ १
न्नशाऽंसिषाउ । वाऽ३४५ ॥ ८ ॥

“ब्रह्मणो वा एष रसो यद् यज्ञायज्ञीयं यद् यज्ञायज्ञीयेन सुवन्ति
ब्रह्मण एव रसे यज्ञं प्रतिष्ठापयन्ति”—इति ब्रा० ८ । ६ ॥ ८ ॥

“एतद्दे प्रत्यक्षं महाव्रतं तस्य गायत्र्यं शिरो बृहद्रथन्तरे पक्षौ
वामदेव्यं मात्मा यन्नायन्नियं पुच्छं दक्षिणा एवाक्यं मेष वाव
प्रत्यक्षं महाव्रतेन सुते य एतेन यजते”-इति ब्रा० १६।११ ॥ ४-७ ॥

॥ इन्द्राणीसाम ॥ ६ ॥

छ० ३प्र० १अ० १द० १०ऋचि, गे० १५प्र० २अ० ११साम ।

१ २ ३ १ २२३ १ २२
न कि इन्द्र त्वदुत्तरं न ज्यायो अस्ति वृचहन् ।
२ ३२२ ३ २
न क्येवं यथा त्वम् ॥ ६ ॥

४ ५ १ २ १२ २
न । क्येना की । आयिन्द्रत्वदुत्तराम् । न ज्यायोऽ
१ २ १ २ ३ ५
२ । अस्ता२३इ वृ । हुंऽइ हुम् । चा २३४ हान् ।
१ २२ १ २ १ २ २
नक्ये । वं या २३था । हुंऽइहु३४३म् । तू ३४५वो इ
५
हाइ ॥ ६ ॥

“आस्यदन्न उदके तिष्ठन् नक्येनाकी इत्येतत् त्रिःसप्ततन्वो
गायेदेतत्सर्ववाचीगतसन्धित मेतेन वा सर्वान् कामा-
नवाप्नोति यथैवं वेद यथैवं वेद ॥”

— इति सा० ब्रा० १ । ४ ॥ ६ ॥

॥ भर्गयशसी सामनी ॥ १०, ११ ॥

ॐ ३प्र० २अ० २द० ६ऋचि, आर० २प्र० २अ० ११साम भर्गम् ।

२१ २२ ३ १२ ३१२

बृहदिन्द्राय गायत मरुतो वृत्रहन्तमम् ।

२३ २ ३१२ ३ १२ ३२ ३२ २ १ २

येन ज्योतिरजनयन्नृतावधो देवं देवाय जागृवि ॥ १०

२२ २ २२ २ १२ २ २२

हाउधामयत् । हाहाउधामधामायत् । हाहाउ

२ १ २ २ १ ३ ५

बृहद्वामधामायत् । बृहदिन्द्रा । यगा२या२३४ता ।

२ २ १ ३ ५ २२ २

मरुतोवृ । चहा२न्ता२३४माम् । येनज्योतिरजनयन् ।

१ ३ ५ २२ २ १ ३ ५ २२

ऋता२वा२३४र्द्धाः । देवन्देवा । यजा२गृ२३४वी । हाउ

२ २२ २ २ २ २ २ २

धामयत् । हाहाउधामधामायत् । हाहाउबृहद्वामधा ।

३ ५ २ १ ११११

मा२या२३४ । औहौवा । ए३ । भर्गा२३४पूः ॥ १० ॥

आ० १प्र० ३द० १०ऋचि, आर० ४प्र० २अ० १२साम यशः ।

(यशःसाम्न ऋक् खलु अविक्तैव श्रूयते)

२५ १ २ २ १ २ २ २ २५

हाउ । ३ । वा । यशोमाद्यावापृथिवी । हाउ ।

१ २ २ २ १ २ २ २ २

३ । वा । यशोमेन्द्रबृहस्यती । हाउ । ३ । वा । यशो

५ १ २ २ १ २ २

भगस्यविन्दतु । हाउ । ३ । वा । यशोमापतिमुच्यताम् ।

५ २ १ २ २ २ २ २ ५

हाउ । ३ । वा । यशस्त्रियसाः सप्सदः । हाउ । ३ । वा ।

१०

सप्तदश महासामानि ।

२ १ २ १२ २ २५ १ २
 अहं प्रवदितास्याम् । हाउ । ३ । वा । अश्वमिष्टये ३
 ५
 हसू ॥ ११ ॥

“भर्ग एव भर्गिण तुष्टुवानो भवति यशो यशसा” — इति,
 “भर्गयशसी भवतो भर्गिणैवास्त्रै भर्गो दधाति यशसा यशः” —
 इति च ब्रा० १५ । ३ ; १८ । ८ ॥ १०, ११ ॥

॥ परमेष्ठिप्राजापत्यव्रतम् ॥ १२ ॥

आ० १प्र० ३द० १ऋचि, आर० ४प्र० १प्र० ७साम ।

२ ३ २ ३ २ ३ १ २ २ २ ३ २ ३ १ २ २ २
 मयि वर्चो अथो यशोऽथो यज्ञस्य यत् पयः ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ २
 परमेष्ठी प्रजापतिर्दिवि द्या मिव दृष्टु ॥ १२

२ २ १ — १ १ —
 हाउ । ३ । आनो २ ब्रुवाद् । २ । आनो २

१ १ ३ ५ २ २ १ २ २ २ ३ १ १ १ १
 ब्रुवा २ या २ ३ ४ । औहोवा । रक्षतनोरक्षितारा २ ३ ४ ५ ।

२ २ १ — २ २ २ १ २ २ २
 हाउ । ३ । आनो २ ब्रु० पूर्वपाठः । गोपायतगोपा

२ ३ १ १ १ १ २ २ १ — १ २ १ २
 यितारा २ ३ ४ ५ । हाउ । ३ । आनो २ ० । मयिवर्चः

१ ३ ५ — १ २ २ १ १ २ —
 अथोया १ शा २ः । अथोयज्ञ । स्वयात्पा १ या २ः ।

२ २ १ २ १ ३ ४ — २ १ २ १ २
 परमेष्ठी । प्रजा ग १ तो २ः । दिविद्यामि । वहुहा १

२ २ १ — १ २ २ २
 तू २ ३ हाउ । ३ । आनो २ ० । रक्षतनोरक्षिता

३ ११११ २२ १ — २२२ १ २२
 रा २३४५ः । हाउ । ३ । आनो २ ० । गोपायतगो
 २ २ ३ ११११ २२ १ — २२
 पायितारा २३४५ः । हाउ । ३ । आनो २ ० । ए ।
 १ २२ २ २ २ २ १ २२२ २ २२
 रक्षतनोरक्षितारोगोपायतगोपायितारः । २ । ए ।
 १ २२ २ २ २ २ १ २२२ २ ११११
 रक्षतनोरक्षितारोगोपायतगोपायितारा २३४५ः ॥१२॥

“रोहिण्यां वा रोहिण्या गोः सरूपवत्साया पयसि रक्त-
 शालीनाथ स्थालीपाकथ अपयित्वा परमेष्ठिनः प्राजापत्यस्य-
 व्रतेनाभिजुहुयात्सहस्रकृत्वः शतावर मेतेनैवाभिगौधोद्भृत्य सभार्यः
 प्राञ्जीयात् सरूपान् दीर्घायुषः पुत्रान् लभते” सा० ब्रा० २।८ ॥१२॥

॥ अर्कपुष्पसाम ॥ १३ ॥

क० ६प्र० २ष० २द० ११ऋचि, गे० १६प्र० २अ० ३४साम ।

२ १ २ ३ १ २ ३ १ २२ ३ १ २
 पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते प्रभुर्गावाणि पर्येषि
 ३ १ २ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३
 विश्वतः । अतप्तनूनं तदामो अशुते शृतास
 १ २२ ३ १ २२
 ब्रह्मन्तः सं तदाशत ॥ १३ ॥

२ १ २२ १ २ १ २ १ २ २
 पवित्वन्तेविततंब्रह्मणस्पतेः । हुवे२३ । २ । हो
 २ २ २ १ २ २ २ १
 वा३ हा३ । हाड्र । प्रभुर्गावाणिपरियेषि विश्वता२३ः ।
 २ १ २ २ २ १ २ २ १
 हुवे२३ । २ । होवा३ हा३ । हाड्र । अतप्तनून

२२ १२२ २ २१ २१२
 हाउ । ३ । सेतूस्तर । ३ । दुस्त । रान् । ३ । अषया
 २२ २२ २२ २ २ २१ २
 अहाम् । ३ । हाउ । ३ । योमाददाति स इदेवमा२३वा
 ११११ २२ १२२ २ २१
 २३४पूत् । हाउ । ३ । सेतूस्तर । ३ । दुस्त । रान् ।
 २१२ २ १ २२ १ २
 सत्येनानृतम् । हाउ । ३ । अहमन्नमन्नमदन्तमा२३ द्धौ
 १११ २५ ५ ५ २२१२ ५ २२१२
 ३४पू । हाउ हाउ हाउवा । एषा गतिः । ३ । एतद-
 १ २ १२ २ १२२ २२
 मृतम् । ३ । स्वर्गच्छ । ३ । ज्योतिर्गच्छ । ३ । सेतूस्ती
 १२ २१ ११११
 त्वाचतुरा २२४पूः ॥ १४ ॥

“भ्राजाभ्राजे शुक्रचन्द्रे राजनरीचिणके शुक्रियाद्ये हाउस्वर-
 तादीनि चत्वारि सेतुषाम चैषः पवित्रवर्ग एतेषा मेक
 मनेकं वा सर्वाणि वा प्रयुञ्जानः पूतो भवति”
 —इति सा० ब्रा० २ । १ ॥ १४ ॥

॥ तवश्यावीयं साम ॥ १५ ॥

॥ एतच्च साम गीयादिचतुर्गानग्रन्थेभ्यः पृथगेवाधीयते ॥

॥ मूलन्वस्य गायत्री, व्याहृतयः, स्तोभाश्च ॥

१ ११११ १ २ २ १ २
 ॐ ह्र २३४पू । ॐ भूः । ॐ भूमिर्दिवमन्तरिक्षम् ।
 १ २ २ २ २ ३ १ २ २
 ॐ भुवः । ॐ ऋचोयजूषिसामानि । ॐ भार्गोदेवस्य
 २ ११११ १ २ २ २ २ २
 धीमाही २३४पू । ॐ स्वः । ॐ प्राणोपानोव्यानः

२ २ १ १ २ १ २ २ १ १ १ १ १ १ १
समानउदानः । ॐ धियो योनः प्रचो २३४५ । ॐ

महः । ॐ जनः । ॐ तपः । ॐ सत्यम् । ॐ पुरुषाः ।

२ २ २ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
ॐ परोरजो अमृतोम् । ॐ ह्र २३४५ । हुम् ।

— १ २ १ १ १ १ १ २ २
आ २ । दायो । आ २३४५ । ॐ भूमिरन्तरिक्षन्द्यौः ।

२ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २
ॐ तत्सवितुर्वरेणियोम् । ॐ जऽर्क । हाउ३ । हो३

२ १ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २
वाक् । ॐ बह्वो अयजो अमृतोम् । ॐ जऽर्क । हाउ३ ।

२ १ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
हो३वाक् । ॐ प्राणोपानो व्यानो समानउदानः । धि-

२ २ २ १ १ १ १ १ २ २ २ २ २ २ २
यो योनः प्रचो २३४५ । ॐ जऽर्क । हाउ३ । हो३वाक् ।

१ २ २ १ २ १ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २
३ । धर्मो २ धर्मः । धर्मविधर्म । ३ । सत्यज्ञाय । ३ ।

२ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
ऋतं वद । ३ । ह्र २ वं २ वं २ वं २ वम् ॥ १५ ॥

“तवश्चाक्षीयं प्रयुञ्जानः शुचिः पूतो ब्रह्मलोक मभिसम्पद्यते
न च पुनरावर्त्तते न च पुनरावर्त्तते” इति सा० ब्रा० २।१॥ १५ ॥

॥ भाण्डसाम ॥ १६ ॥

॥ एतदपि साम गेयं दिक्षतुर्गानग्रन्थेभ्यः पृथगीवाधीयते ॥

॥ मूलत्वस्य उच्यते मन्त्रः, छ १ । २ । २ । ४, स्तोभाष ॥

३ २ ७ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

इमं स्तोमं मर्हते जातवेदसे रथमिव सम्महेमा

^{३ १२ ३२७ ३ १२ ३ १ २२ ३ १}
मनौषया । भद्रा हि नः प्रमतिरस्य सत्सद्यग्ने सख्ये
^{२२ ३१ २२}
मा रिषाम वयं तव ॥ १६ ॥

^{५ २ १ - १२}
उडयाम् । तमसस्पारी२ । ज्योतिःपश्यन्तउत्त-
— ^१ ^{२ १२} ^३
रा२म् । स्वःपशान्तउत्तरा२म् । देवन्देवचा^१सू२३४
^{५ १ २ १२ २ ३ २ २ २}
रीम् । अगन्मज्योतिरुत्तमा१म् । स्वसारआतोतुन-
^{२ २ २ ३२ ४२ ५ - १२ २ २}
आतोतू३४ । औहोवा । ऊ२वातः । ३ । वातो
^{२२ १२ २ १२ २ २ १ २}
वातः । २ । वातोन्ट्भणानिपुरा३याः । यमोहाउ । ३ ।
^{१ २ १२ २२ २ ३ २ ३}
पितरोहाउ । ३ । भारण्डोहाउ । ३ । इमांस्तो
^{५ २ १ ३ ५ १ २ २ १ २ १}
२३४माम् । अर्हाते२३४जा । तावेदसे३ । होड् ।
^{२२ ३२ ४ ५ - १२ १२}
होड्दये३ । ३ । होड्दये । ३ । उ२वातः । ३ । वातो
^{२ २ १ २ २ १ २ २ १ २}
वातः । २ । वातोन्ट्भणानिपुरा३याः । यमोहाउ ।
^{१ २ २ २ २ ३ २ १}
३ । पितरोहाउ । ३ । भारण्डोहाउ । ३ । रथार
^{३ ५ ३ १ ३ ५ १ २ २ १ २ १}
मौ३४वा । सम्माहे२३४मा । मानी । षया३ । होड् ।
^{२२ ३२ ४ ५ - १२ १ २ २}
होड्दये३ । ३ । होड्दिये । ३ । उ२वातः । ३ । वातो
^{२२ १ २ २ २ २ २ १ २}
वातः । २ । वातोन्ट्भणानिपुरा३याः । यमोहाउ । ३ ।
^{१ १ १ २ २ २ ३ २ ३ ५}
पितरोहाउ । ३ । भारण्डोहाउ । ३ । भद्राही२३४नाः ।

प्रमातो^{१ २}३^५४रा । स्यास^{१ २ १२}सदे^१३ । हो^१इ । होयि^{२२}ये३ ।

३ । होइये । ३ । ऊ^{३२ ४ ५}वातः । ३ । वातो^{— १२}वातः । २ ।

वातो^{१२ २ १२}नृग्णानिपुरा^{२ २ १ २}श्याः । यमो^१हाउ । ३ । पितरो^{१ २}हाउ ।

३ । भार^{१२ २ २}ण्डोहाउ । ३ । अग्ना^{३ ३ ५}द्वासा^{२ ३}४ख्याद्वा । मारा^{२ ३}द्वाषा

२३^५४मा । वायन्त^{१ २ १ २}वा^१३ । हो^१इ । होइये^{३२ ४ ५}३ । ३ ।

होइये । ३ । ऊ^{३२ ४ ५}वातः । ३ । वातो^{— १२}वातः । २ । वातो-

नृ^{२ १२}ग्णानिपुरा^{२ २ १ २}श्याः । यमो^१हाउ । ३ । पितरो^{१ २}हाउ । ३ ।

भार^{१२ २ २}ण्डोहाउ । ३ । भार^{३२ २ ५}ण्डा^{२ २ १२ १२}शु^{२ २}ओ^{२ २}होवा । ए । वातो-

नृ^{२ १२}ग्णानिपुरय^{२ १ २ १ २}द्वयमःपितरो^{१ २ १ २}भार^{२ २ १ २ २}ण्डः । ३ ।

ग्णानिपुरय^{१२ २ १ २ १ २ १ २ १ २}द्वयमःपितरो^{२ १ २ २}भ^{२ १ २ २}र्भम् । ३ । सत्य^{२ १ २ २}ङ्गाय । ३ ।

॥ महा^{१ १ १}द^{१ १ १}व^{१ १ १}व^{१ १ १}२^{१ १ १} ॥ १५ ॥

एतत्तु अमृतसंहितायां पञ्चम द्रष्टव्यम् । मभिसम्पद्यते

“सप्तदश आत्मा भवति प्रजापतिर्वै सप्त^{१ १ १}द^{१ १ १} २।१॥ १५ ॥

मेवाप्नोति” — इति, “सप्तदशो वै प्रजापतिः”

भवति प्रजापति मेवाप्नोति” — इति च ब्रा० २.२।५ ॥ १—१७ ॥

इति सामश्रमीकृपनामावसथश्चीसत्यव्रतशर्मणा

सङ्कलितेन ऋग्व्राह्मणसहितानि

सप्तदश महासामानि ॥

॥ अथ संहितासप्तकम् ॥

१ ॥ अमृतसंहिता ॥

“प्रथमस्त्रिवर्गः सावित्रां गायत्रं महानाम्नाथेषामृता नाम
संहितैतया वै देवा अमृतत्व मेति य एवं वेद्”—इति सा०
ब्रा० १।४।२३-२५ ॥ १ ॥

छ०—१प्र० १अ० १द० १ऋचि,

गे०—१प० १प्र० १अ० १-३ त्रीणि सामानि ।

२३४माम् । अहाही ३ वोद्गतो या २ इ । तोया
होद्गये ३ । होद्गये । ३ या २ इ । तो या २ इ ।
वातः । २ । २२३ । त्वाद् इग् वा २३४ औहोवा ।
३ । पितरे ॥ १ ॥
अन्न आयाहि वी । तयाद् गृणानो ह्यदाता
२३ याद् । निहोतासस्त्रिबर्हा २ इग्नि । बर्हा २ यिषा
२३४ औहोवा । बर्ही ३ षी २३४ ॥ २ ॥

४ ५ ४२५२ ४ ५ १ २ २ २
 अग्न आयाहि । वा ५ यितयाद् । गृणानोहव्यदा
 २ २ १ १ ३ ५ १ २
 १ ता ३ ये । निहोता २३४ सा । त्सा २३४ यि वा ३ ।
 १ ५ ५
 हा २३४ यिषो ६ हाद् ॥ ३ ॥

उ०— ६प्र० ३अ० १०सू० १कृचि, एकं साम ।

१ २ २ २ २ —
 १) तत्सवितुर्वरेणियोम् । भार्गी देवस्य धोमाही २ ।
 २ १ २ २ २ १ —
 धियोयोनः प्र । चो ५१२१५२ । हुम् । आ २ ।
 १ २ १ १ १
 दायो । आ ३४५ ॥ ४ ॥

महानान्तर्यामिणे सोपसर्गवृत्तवृत्तिके एकं साम ।

१— २ १ २ १ २ १
 ए२ । विदामघवन्विदाः । गातुमनुशसिषः ।
 १ २ २ २ १ — १ २
 दादशा ३१ उवा २३ । ई३४डा । ए २ । शिञ्जा
 २ २ २ १ २ २ १ २ — १ २
 शचीनाम्पताद् । पूर्वीणाम्पुह २ । वसा ३१ उवा २३ ।
 २ ५ २ १ — १ २
 ई३४डा । आभिष्टमभा २ इ । छिभिरा ३१ उवा
 २ ५ १ २ ५ २ ५
 २३ । ई३४डा । खन्नीशुः । हा ३१ उवा २३ ।

^{२, ५ १ २ २ १ २ २ १ २}
 ई ३४ डा । प्रा । चेतन प्रचेतया । इन्द्रा । द्युम्ना-
 — १ १ १ २ १ २ — १
 यना २ इषाई । इडा । इन्द्रा । द्युम्नायना २ इषाड् ।
^{१ २ १ २ — १ १ २ २}
 अथा । इन्द्रा । द्युम्नायना २ इषाई । इडा । एवा
^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ १}
 हि शक्रो राये वाजाय वा १ ज्जोऽवाः । शविष्ठ
^{२ ४ ५ १ १}
 वज्जिन्नाइ । जा साड् । म्हिष्ठ वज्जिन्नाइ ३ ही ।
^{२ १ १ १ १ १ २}
 जासा ३१ उवा २३ । इट् इडा २३४५ । आया ।
^{१ — १ १ १ १ १ १ —}
 हि पिव मा २ त्थुवा । इडा २३४५ । (१) । ए २ ।
^{२ १ २ २ २ २ १ २ २ २ —}
 विदारारयेसुवौरियाम् । भुवो वाजानाम्प्रतिर्वशा २ ।
^{१ २ २, ५ १ — १ २}
 अनुचा ३१ उवा २३ । ई ३४ डा । ए २ । म्हिष्ठ
^{१ २ ३}
 वज्जिन्नुसुसाड् । यः शविष्ठः शूरा २ । शा ३१ उवा
^{२, ५ १ २ २ २ २, ५}
 २३ । ई ३४ डा । यो म्हिष्ठो मघो ५२ । ना ३१
^{२ ५ २ ५ २ ५ २, ५}
 उवा २३ । ई ३४ डा । अम्भिर्न शोचा २३ः । हा
^{२, ५ १ २ २}
 ३१ उवा २३ । ई ३४ डा । चर्द्ध । कित्वो अभिनो

नया । इन्द्रो । विदेतमू २ स्तु हाड् । इडा । इन्द्रो ।

विदेत मूरस्तुहाड् । अथा । इन्द्रो । विदेत मू २ स्तु

हाड् । इडा । ईशेहिशक्रस्त मृतयेहवा १ मा३

हाड् । जेतारमपरा ३ । जाडताम् । सनः स्वर्षदता

२३ होड् । वाड्पा ३१ उवा २३ । इट् इडा

२३४५ । क्रातूः । कृन्दकृता २ म्बृहात् । इडा

२३४५ । (२) । ए२ । ईन्द्रभनस्य सा तथाड् ।

हवामहे जेतारमपरा २ । जितमा ३१ उवा २३ ।

ई ३४ डा । ए२ । सनः स्वर्षदतिविषाः । सानः

स्वर्षदता २ इ । द्विष आ३१ उवा २३ । ई३४ डा ।

पूर्वस्ययत्तआ२ । द्विष आ३१ उवा २३ । ई३४डा ।

अशुर्मादाया ३ । हा३१ उवा २३ । इ३४ डा ।

सू म आधिहिनोवसाड । पूर्त्तीः । शविष्ठ शा२स्य

१ १ २ २ १ १ २
ताई । इडा । पूर्त्तीः । शवि० । अथा । पूत्तीः ।

२ १ १ १ २ २ २ २ २
शवि० । इडा । वशीहि शक्रो नूनन्तन्नव्यं साश्न्या

२ २ १ २ ४ ५ १ २
३ साद्र । प्रभोजनस्य वा ३ । वाहान् । समर्थेषु

१ २ १
ब्रवा २३ होद्र । वाहा ३१ उवा २३ । इट् इडा

५ ५ ५ ५ १ २ १ २ — २ १ १
२३४५ । शुरो । योगोषुगा २ च्छताद्र । इडा ।

२ १ २ — १ १ १ १ १ १ २
साखा । सुशेवो२ द्वयः । इडा २३४५ । (३) । आद्रवा ।

२ १ ५ ५ ५ ५ १ १ २ २
हियेवा २३४५ । होद्र । हो । वाहा३१ उवा २३ ।

२ २ ५ १ २ १ ५ ५ ५ ५ १
ई३४ डा । आद्रवा । हियेवा २३४५ । होद्र । हो ।

२ २ २ ५ १ २ १
वाहा २१ उवा२३ । ई ३४ डा । आद्रवा । हिङ्न्द्रा

१ १ १ १ १ १ २ २ २ ५ ५ ५ ५
२३४५ । होद्र० । आद्रवा । हिपूषा २३४५ न् ।

१ १ २ २ १ १ १ १ १ १
होद्र० । आद्रवा । हिदेवा २३४५ः । होद्र । हो ।

२ २ २
वाहा २१ उवा २३ । ई ३४ आ ॥ ५ ॥

२ ॥ माधुच्छन्दसी संहिता ॥

“इदं ह्यन्वोजयेति प्रथमोत्तमे त्वामिदा ह्योनरः स पूर्वी
महोनां पुराश्विन्दुर्युवा कवि रूपप्रक्षे मधुमति द्विधन्तः पवस्र
सोम मधुमां ऋतावा सुरूपक राहसं माधुच्छन्दस मेघा माधु-
च्छन्दसी नाम संहितैतया वै देवाः स्वर्गलोक मायन् स्वर्गलोक
मेति य एवं वेद” — इति सा० ब्रा० १।४।२६-२८ ॥ २ ॥

छ०—२प्र० २ष० ३द० १ऋचि,

० गे०—२प० ५प्र० १म्र० १०,१२ द्वे सामनि ।

५ ५ २ १ २ — १ २
इदा६ मे । हिया३नु ओ १ जासा २ । सूत०

१ २ १ २ — १ २ ०
राधा । नाम्पा१ता२द्र । पिबातुवस्या गिर्वाणा२३४ः ।

३ २ ३ २ १ ३ ५ २ ३
पिबा ३४ तुवा ३ । स्या२गा२३४ औहोवा । वार

५
३४णाः ॥ १ ॥

५ ५ २ १ २ १ २ २
इदं ह्यन्वू६ ओजसा । सुत० राधा । नाम्पातौ ।

२ १ २ १ २ १ २ २
हो वा३ हाद्र । पिनातुव । स्यगा३र्वाणौ । होवा३

२ १ २ २ १ २
हाद्र । पिबातु०वौ ॥ हो वा३ हा । स्यगाये ३ः ।

१ ३ ५ २ २ १ ३ १ १ १ १
वारना२३४ औहोवा । घृतश्रुता २३४पूः ॥ २ ॥

छ० ४प्र० १अ० १द० १०ऋचि, गे० २प० ८प्र० १अ० ०३साम ।

३२ ४५२ २, ३४२ ५ ५ २१ २
त्वामिदा । होद्र । हियो नरा ६ ए । अपाद्रप्य

१ २, ३ ५ १ २ १२ २२
न्वा । ज्वा इन्भूर्णा २३४ याः । स इन्द्रस्तोम वाहसः ।

१ २, ३ ३२ २ ३२ २ १ २, ३
द्रहाश्रूधा । औहो ३४ वा हाद्र । उपाखासा ।

३२ २ ३२ २ १२ २ १
औ हो ३४वाहा । रमागार ३ हा ३४३ इ । ओ

२३४५ इ । डा ॥ ३ ॥

छ० ४प्र० २अ० २द० ४ऋचि, गे० २प० ८प्र० २अ० १७साम ।

५ २ २ २ ५ २ २ १ २
सपूर्व्यीमहोना ६ मे । वेनः क्रतू ३ भाद्र रान

२ २ २ ५ २ २ १ —
जे ३ । हा ३ हा । औ ३ हो ३ वा । आयिही २ । यस्त्र

२ ५ १ २ २ २ ५ १ २
हा रा ३ मानुः पिता ३ । हा ३ हा । औ ३ हो ३ वा ।

१ — १ २ २ २ २ ५
आयिही २ । दायि वेषुधा ३ । हा ३ हा ३ । औ ३

२ २ १ — १ २ २ ३
हो ३ वा । आयिही २ । य आ ३ २ ३ । ना २ जा २ ३ ४

५ २ २ २ १ ३ १ १ १ १
औहोवा । मधुश्रुता २ ३ ४ ५ ॥ ४ ॥

॥ संहितासप्तकम् ॥

छ० ४प्र० २अ० २द० ऽऋचि, गी० २प० ८प्र० २अ० २१ साम ।

५ र ३ २३ ४ र ५ १ र र २ १२

पुराग्निन्दुर्युवाकविः । अमितौजा अजाया २३

२ १ र २ १ २३ ५
ता । आइन्द्रो विश्वा ३ । स्याकर्मा ३३४ णाः ।

१ १ ३ ५ ४ ४
धर्त्ता । वाज्रौवा ओ २३४ वा । पुरुषुष्टुताः । हो ५

इ । डा ॥ ५ ॥

छ० ५ प्र० २अ० १द० ऽऋचि, गी० २प० १२प्र० १अ० ७साम ।

४ ४ ५ र ५ ४ ५ ४ १

ओवा । उपप्रक्षेमधुमतिक्षियन्तः । ओवा । ओयि ।

१ र र र २ १ २ १ १
पुष्येमरयिभ्यामहेत आ २३ यिन्द्रा । ओ । वा ।

२ २ २ ५
ओवा । ओ । वाहा ३१ उवा २३ । ऊ३४ पा ॥६॥

छ० ६प्र० १अ० ४द० १०ऋचि, गी० ३प० १५प्र० २अ० १५साम ।

२ ३ ५ ३ २ २ १ २

हाओ २३४ हा इ । इहा ३१ । पवस्वसो । मा ३

१ २ ३ ४ ५ २ १ २ १
मधु । मा ऋ ता वा । अपोवसा । नो ३ अधि ।

२ ३ ४ ५ २ १ २ ३ ४ ५
सानो अय्याइ । अवशिणा । नो ३ घृत । वन्तिरोहा ।

३ ५ २ २ १ २ १
ओ २३४ हाइ । इहा ३१ । मदिन्तमो । म त्स्वरः ।

१ । द्रा ३ पा ५ ना ६५६ः ॥ ७ ॥

छ० २प्र० १अ० ३द० १कृषि, गी० २प० ३प्र० २अ० १-४चत्वारि ।

^{५ २ ४ ५ १ १ २ २ ३ ५ १}
तद्वौहोवा । माया२ । सुताद्रसा२३४चा । पुरु-

^{२ २ २ १ २ — १ १ २ २}
हता । यासत्वा१ना२इ । शंयत् । हा । औ३होइ ।

^{३ ५ २ १ २ ५ २ २ १}
गा२३४वाइ । ना२शा२३४औहोवा । ए३ । किने

११११
२३४५ ॥ २ ॥

^{५ २ २ २ १ २ २}
तद्वोगाया । सुताद्रसचा३ । पूरू२३हूता२३४ ।

^{३ २ २ १ २ ३ ५ २ १ २ —}
हाहो३ । यासत्वा२३४नाइ । शंयद्गा२३वे । नशौ२ ।

^{— १ ५ ४ ५}
हौ२ । हुवोर३४ । वा । कापूद्रनो६हायि ॥ ३ ॥

^{५ २ २ २ ५ २ २ १ २ १}
तद्वोगायसुतेसचा६ए । पूरूहूतायसत्त्वने । पुरु-

^{२ २ २ १ ० २ ५ २ ३ ३}
हूता । यासत्वा२३ना३४इ ३ शंयत् । गौवाओ२३४

^{५ १ ४ २ ५}
वा । ना२३शा३ । कार४पूद्रनो६हाइ ॥ ४ ॥

^{५ २ २ २ ५ २ २ १ २}
तद्वोगायसुतेसचा६ए । पूरूहूतायसत्त्वनायि ।

^{१ २ — १ २ २ १ १ १}
शंयद्गार३वे । ऐ३हो१आ२३इही । नशा२३ । कार

^{३ ५ २ २ १ १ १ १}
द्रना२३४औहोवा । ई२३४५ ॥ ५ ॥

छ० १प्र० २अ० २द० ५ ऋचि, आर० १प० १प्र० २अ० १६-१८ श्रीणि ।

हाउ । ३ । आज्यदोहम् । २ । मूर्धानन्दाद् ।
 वा३अर । तिम्युथिव्याः । वैश्वानराम् । ऋतआ ।
 जातमग्नीम् । कवि०सम्ना । जा३मति । थिञ्चना-
 नाम् । आसन्नःपा । वा३ञ्जन । यन्तदेवाः । हाउ३ ।
 आज्यदोहम् । २ । आज्यदो५हाउ । वा । ए ।
 आज्यदोहम् । २ । ए आज्यदोहा२३४५म् ॥ ६ ॥

हाउ । ३ । हूम् । चिदोहम् । चिदोहम् । २ ।
 मूर्धानन्दाद् । वा३अर । तिम्युथिव्याः । वैश्वानराम् ।
 ऋतआ । जातमग्नीम् । कवि०सम्ना । जा३मति ।
 थिञ्चनानाम् । आसन्नःपा । वा३ञ्जन । यन्तदेवाः ।
 हाउ । ३ । हूम् । चिदोहम् । चिदोहम् । चिदो३
 हाउ । वा३ । ई२३४५ ॥ ७ ॥

^{२२} हाउ । ^३ च्योहम् । ^३ मूर्धानन्दाइ । ^२ वा३
^१ अर । ^२ तिम्पृथिव्याः । ^३ वैश्वानराम् । ^२ ऋतम्ना । ^३ जात-
^४ मन्नीम् । ^२ कविस्सम्ना । ^३ जा३मति । ^२ थिच्चनानाम् ।
^२ आसन्नःपा । ^३ चा३च्चन । ^२ यन्तदेवाः । ^३ हाउ३ । ^२ च्योहम् ।
^३ २ । ^२ च्यो३हाउ । ^३ वा३ । ^३ ए३ । ^३ ऋतम् ॥ ८ ॥

स्ती० २प्र० ५खण्डे, अर० ३ष० ५प्र० १अ० ६-पत्नीषि सामानि ।

^१ अधिप । ^२ ताइ । ^३ मिन्नप । ^२ ताइ । ^३ क्षचप । ^३ ताइ ।
^२ स्वःपिताइ । ^३ धनपताइइ । ^३ ना३माः । ^३ मन्युनावृचहा-
^२ सूर्येणस्वराड्यच्चेनमघवादीक्षणास्वप्रियातनूराज्ञावि
^२ शन्दाधार । ^३ वृषभस्त्वष्टावृचेणशचीपतिरन्नेनगयःपृथि-
^२ व्यासृणिकीग्निनाविष्वभूतम । ^३ भ्यभवोवायुनाविष्वाः
^२ प्रजाअभ्यपधथन्नषट्कारेणार्द्धभाक्सोमिनसोमपाःसमि
^२ णापरमेष्ठी । ^३ येदेवादेवाः । ^३ दिविषट् । ^३ स्वतम्योवोदेवा-

१ २ २ १ २ १ २ १ २ १
 मृडतान्नद्रहश्चभ्यम् । इडाश्शभा । यद्ददंविश्व-
 र २ २ १ १ २ ५
 म्भूतम् । युयो३ । आउ । वा२३ । ना२३४माः ॥१०॥
 १ २ १ २ १ २ १
 अधिप । ताड । मिचप । ताड । चचप । ताड ।
 २ १ २ — — १ १ २ २ १
 स्वःपताड । धनपताड । ना२माः । नमोन्नायन-
 र २ २ १ २ २ २ १ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 मोन्नपतयएकाक्षायचावपन्नादायचनमोनमः । रुद्राय
 २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 तौरसदेनमस्थिरायस्थिरधन्वनेनमःप्रतिपदायचपटरि-
 र २ १ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २
 णोचनमस्त्रियम्बकायचक । पर्दिनेचनमआश्रायेभ्यश्च
 र २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 प्रत्याश्रायेभ्यश्चनमःक्रव्येभ्यश्चविरिम्फेभाश्चनमःसंहृतेच-
 १ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 विवृतेच । अवज्यामिवधन्वोवितेमन्युन्नयामसिमृड
 र २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 तान्नद्रहश्चभ्यम् । इडाश्शभा । यद्ददंविश्वम्भू-
 २ १ १ २ ५
 तम् । युयो३ । आउ । वा२३ । ना२३४माः ॥११॥

४ ॥ विष्णुसंहिता ॥

“इदंविष्णुः प्रक्षस्यवृष्णः प्रकाव्यमुशनेवब्रुवाण-इति वाराह
मन्थं पुरुषव्रते चेषा वैष्णवी नाम सप्तहितैतां प्रयुञ्जन् विष्णुं
प्रीणाति”-इति सा० ब्रा० १।४। ३१, ३२ ॥

क० ३प्र० १अ० ३द० ८ऋचि, गी० २प० ६प० २अ० १४ साम ।

५ ५ १ १ ३२, ३ ५ १
 इदा६मे । विष्णुः । विचक्रा२३४माइ । ताइ-
 २ २ १ २ — १ — १ २
 धानि । दधाइपा१दा२म् । समू२हो१ । ठा२३मा३ ।
 १ १ ३ ५२ २ २ २
 स्या२पा२३४औहोवा । ए३ । सुले१ ॥ १ ॥

आ० १प्र० ३द० ८ऋचि, आर० ३प० ४प्र० २अ० ७ साम ।

२२ — १ २ २ १ २ १
 हाउ ।३। ऊ२ ।२। ऊ२ । वा३ । हाउवा३ । हसहृम् ।
 २ १ २ २ २ १ २ २ १
 अर्चिःशोचिस्तपोहरः । प्रक्षस्यवृष्णोअरुषस्यनुमा२३
 १ २ २ २ २ १ २ २ २
 हाः । प्रनोवचोविदयाजातवेदा२३साइ । वैश्वान-
 १२ २ १ २ २ १ २ २ १
 नरायमतिर्नव्यसैशू२३चौः । सोमइवपवतेचारुग्ना-
 २ २ २ १ — १ २
 २३या३इ । हाउ । ३ । ऊ२ । २ । ऊ२ । वा३ ।
 २ ३ १ १ १ १)
 हाउवा३ । ई२३४५ ॥ २ ॥

क० ६प्र० १अ० ४द० २ऋचि, गी० ३प० १५प्र० १अ० ३६साम ।

५र र १ २१र २१र २३
 हाउहाउ । हुप् । प्रकावियाम् । उशने । वब्रु-
 ४ ५ २र १र र २ १ २र ३ ४ ५ २ १
 वाणाः । देवोदेवा । नाञ्जनि । माविवत्तौ । महि-
 १ २ २ ३ ४ ५ ५र र १
 व्रताः । शुचिवा३ । धुःपवाकाः । हाउहाउ । हुप् ।
 २ १र २ १ २ २ ४
 पदावरा । हो३अभि । आ३४३यि । ती३रापू३
 भाईपू३न् ॥ ३ ॥

आ० ४द० ३-७ ऋचु, आर० ५प्र० १अ० १३-१७ पञ्चसामानि ।

२ १ २ १ र र २
 उहुवाहाउ । ३ । सहस्रशीर्षाःपुरु३३षाः । सह-
 र १ २ १ २ १र २ १र २
 स्नाक्षःसहस्रार३पात् । धूमि३सर्वतोवा३र्षा ।
 १ २ १र २ १ २ १ ५
 अत्यतिष्ठ३शाङ्गू३लाम् । उहुवाहाउ । २ । उहुवा३
 २ १ १ १ १ १ १ १
 हाउ । वा३ । इट्इडा३३४५ ॥ ४ ॥

२ १र र — १र र र २
 उहुवौहोवा३ । ३ । विपादू३उदैत्यु३३षाः ।
 १र र र २ १ २ १र २ १ २
 पादोस्येहाभवत्यु३३नाः । तथाविष्वड्वियक्रा३३मात् ।

^{१ १२ २ १२२ — १२}
 अशनानशनेआर३भी । उह्ववौहोवा२ । २ । उह्ववौ ।
^{१ ३ ५२२ ३ ५ २१२२ —}
 हो२ । वा२३४ । औहोवा । ई२३४डा । उह्ववौहोवा२
^{१२ १ ३ ५२२ ३}
 । २ । उह्ववौ । हो२ । वा२३४ । औहोवा । सू२३४
^{५ २१२२ — १२ १ ३}
 वाः । उह्ववौहोवा२ । २ । उह्ववौ । हो२ । वा२३४ ।
^{५२२ ३११११}
 औहोवा । ज२३४५ ॥ ५ ॥

^{१२२ — १ २२ २}
 द्वयौहोवा२ । ३ । पुरुषणवेदसा३र्वाम् ।
^{१ २ २१२ २ १२२ २२ २}
 यद्भूतंयञ्चभावा३याम् । पादोखसर्वाभूता३नी ।
^{१२ २ २ २ १२२ — २}
 त्रिपादस्यामृतन्दा३द्ववो । द्वयौहोवा२ । २ । द्वयौ ।
^{१ ३ ५२२ ३ ५ १२२ —}
 हो२ । वा२३४ । औहोवा । ई२३४डा । द्वयौहोवा२ ।
^{१२ १ ३ ५२२ ३ ५}
 २ । द्वयौ । हो२ । वा२३४ । औहोवा । ज्यो३३४तीः ।
^{१२२ — १२ १ ३ ५२२}
 त्रयौहोवा२ । २ । द्वयौ । हो२ । वा२३४ । औहोवा ।
^{३११११}
 ई२३४५ ॥ ६ ॥

२२ १२ २ २ १ २ २२
 हाउ । ३ । तावानस्य । महा२३इमा३ । हाउ । ३ ।
 १२ २ २ २१२ २ २२ १२ २
 ततोऽजायाञ्चपूरु२३षा३ः । हाउ । ३ । उतामृतत्वस्ये
 २ २२ १ २ २ २१२ २
 शा२३ना३ः । हाउ । ३ । यदन्नेनातिरोहा२३ती३ ।
 २५ २५ १ ११११
 हाऽउ । ३ । वा३ । ईट्इडा२३४पू ॥ ७ ॥
 २५ १ २ २१२ २२ २५
 हाऽउ३वा । ततोविराडजायत । हाऽउ३वा ।
 १२ २२ १ २१२ २ २५ १ २२ १२ २
 विराजोऽधिपूरुषः । हाऽउ३वा । सजातोऽत्यरि
 २५ १२ २ २ १ २ २ १ २५ २
 च्यत । हाऽउ३वा । पश्चाद्भूमिमथोपरः । हाउवा३ ।
 ३११११
 इ२३४पू ॥ ८ ॥

ऊ० २प्र० २प्र० ३द० पूरुषि, पार० ३प्र० ५प्र० १प्र० १८ साम ।

२२ १ २ १ २ १ २ १ २
 हाउ । ३ । अस्मीनस्मिन् । ३ । नृम्णाङ्गनृम्णम् ।
 १, २ २२ १ २ —
 ३ । निधाइमाहे । ३ । कयानस्मिचा३षाभु३वा२त् ।
 २२२ २ १ २ — २२ १ २
 अतीसदाह३धाःसा३खा२ । कयाश्चिष्ठा३यावा३र्त्ता
 २२ १ २ १ २ १ २
 २३ । हाउ । ३ । अस्मीनस्मिन् । ३ । नृम्णायि

१ २ १ २ १ १
 नृशम ॥ ३ ॥ निधाइमाहे २ ॥ निधाइइइ ॥ मा २ ॥
 ३ ५२२ १ २ ३ ११११
 हा २ ३ ४ ॥ ओ २ ३ ४ ५ ॥ सुवर्जोती २ ३ ४ ५ ॥ ६ ॥

५ ॥ विनायकसंहिता ॥

“अदहः सुष्वाणस आतून इति वर्गा नृज्यमानःसुहृस्त्र्येति प्रथम-
 षष्ठे षेषा वैनायकी नाम सप्तद्वितैतां प्रयुञ्जन् विनायकं
 प्रीणाति”-इति सा० ब्रा० १ । ४ । ३३, ३४ ॥

क० ४प्र० १ष० ३द० ३ऋषि, गे० २प० ८प्र० १ष० २, ४ हे सामनी /

४ ५ ४ २ २ १ २ १ ३ ५
 अदहंरुत् । समसृजोविखानिलमर्णा २ ३ ४ वान् ।
 २ २ २ १ २ १२ ५ २
 वदधानां चराण्याः । महान्ता २ ३ ४ मीम् । द्रुपर्वतं
 १ २ १ ५ १ २ १ २ २ १
 वियाहः । सृजाहा २ ३ ४ राः । अवयदान । वा २ ३
 २ १
 हा २ ३ ४ म् । ओ २ ३ ४ ५ ई । डा ॥ १ ॥

४ ५ ४ ५ ४ ५ ४ १२ २
 अदहंरुत्समसृजाः । विखानि । लमर्णवान्बह
 २ २ २ १ २ १२ २ १ २
 धानां चरा २ ३ म्णाः । महान्तामिन्द्रपर्वतं विया २ ३ हाः ।

१ २२ — १ २ ५ १ २२ १ १ ३
 सृजाद्वाराः । अवाश्यवान् । वार । या२३४
 ५ २ २ ३ १ १ १ १
 औहोवा । हा२३४पूम् ॥ २ ॥

छ० ४प्र० १अ० ३द० ४कृचि, गे० २प० ८प० १अ० ५, ६ द्वे ।

४ ५ ४ ५ ३ २ ३ २ ४ ५ ४ ३ ४
 सूष्वाणासाः । इन्द्रस्तु । मसिवा । सनिष्यन्त
 ५ ३ ५ २ ३ २ ३
 अित्तुविन् । म्णवार३४जाम् । आनः । भराओ२
 ५ ४ ५ २ ४ ५ ४ ५
 ३४वा । सुवितंयस्यको । ना । तानात्साना ।
 २ २ १ २ ४
 सहिया । मा३४३ । तूश्वोपूता६५६ः ॥ ३ ॥

२ २, २ ३ ५ १ २ २ ३
 औ३हो३होइ । सू२३४ष्वा । णासाः । इन्द्रस्तु ।
 २ ४ ५ २ ३ ५ १ २ १
 मसिवा । औ० । सा२३४नी । ध्यन्ताः । ची३त्तुवि ।
 २ ३ ४ ५ २ २ २ ३ ५ १
 नृम्णवाजाम् । औ३हो३होइ । आ२३४नाः । भरा ।
 २ ३ ३ ४ ५ २ ३ ५ १
 सुवितारम् । यस्यकोना । औ० । ता२३४ना । ताना ।
 २ १ २ २ ४
 सहिया । मा३४३ । तूश्वोपूता६५६ः ॥ ४ ॥

छ० २प्र० २अ० ३द० ३चि, गी० २प० ५प्र० १अ० १६-१८सा०।

^{प्र र} ^{२ १} ^२ ^१ ^{२ १}
 आतूनआ । द्रक्षुमा२३न्ताम् । चाद्रचंग्याभा२३७
^२ ^१ ^{— १} ^{२ २} ^३ ^५ ^१ [—]
 हाद्र । संगु२भाया । महाहस्तौ२३४हाद्र । दक्षा२
^१ ^{१ २} ^३ ^{४ २}
 यिणाद्रना । महा२३ । हा२स्ता२३४औहोवा ।
^{१ २} ^{१ १ १ १ १}
 दक्षिणे३ना२३४५ ॥ ५ ॥

^{प्र र} ^{४ ५} ^{१ २} ^५
 आतूनद्रक्षुमान्ताम् । चिचा२ड्या२३४भाम् ।
^{२ २} ^५ ^{२ २} ^{१ २} ^{५ २}
 संगुभा२३४या । मा२हा३ । हा२स्ता२३४औहोवा ।
^{१ २ २} ^{१ १ १ १ १}
 दक्षिणेना२३४५ ॥ ६ ॥

^{प्र र ५ ४} ^५ ^५ ^{२ १ २} [—]
 आतूनद्र । द्रक्षुमा३न्ताम् । चिचंग्याभ३संगुभा२
^{२ १ २} ^१ ^२ ^{२ २} ^३ ^५
 या । चिचंग्याभ३सम् । गु । औ३होद्र । भा२३४या ।
^{२ १ १} ^२ ^२ ^१ ^{२ १} ^{२ २}
 ऐहोद्र । महाहस्तौदक्षा२३होद्र । औहो । वाहो२३४
^५ ^४ ^५ ^५
 वा । णाप्रयिनो३हाद्र ॥ ७ ॥

^{५ २ २} ^५ ^{२ १ २} ^२
 आतूनद्वन्द्वस्तुमादन्ताम् । चित्रंगाम्भुसंग्रभाया ।
^{२ १ २} ^१ ^२ ^५ ^३ ^५
 चित्रंगाम्भुसम् । गुरुः । इक्षुपुहा । भारक्षया ।
^{२ १} ^२ ^२ ^१ ^{२ १} ^{३ २}
 ऐहोइ । महाहस्तीद्वारक्षोइ । औहो । वाहोरक्ष
^५ ^४ ^५ ^५
 वा । षाप्रुइनोइहाइ ॥ ८ ॥

छ० इप्र० १च० ३द० ७कृषि, गे० ३प० १५प्र० १च० ६, ११ हे ।

^५ ^२ ^२ ^{१ २ ४ ५}
 मृज्यमानाः । सुहस्तियाः । सामूद्राइवा ।
^२ ^{१ २ ४ ५ २} ^{१ १}
 चमिन्वसाइ । रायीशम्पाइशा । गंवहुलाइम् । पुरुः
^३ ^५ ^{१ २ १} ^{२ २} ^१ ^२
 स्पूरक्षहाम् । पवमाना । औहो । भियोरक्षवा ।
^४ ^५
 षाप्रुसोइहाइ ॥ ९ ॥

^४ ^६ ^४ ^{१ - १} ⁻ ^{१ -}
 मृज्यमानाः सुहस्तिया । समूद्राइवार । चमार
^१ ⁻ ^१ ^{२ २}
 यिन्वाक्षीर । रयिम्पिशम्बहुलम्पुस्यहा । औहो ।
^१ ^२ ^{२ १} ^५ ^४ ^५ ^१
 पवमारक्षना । भियोरक्षवा । षाप्रुसोइहाइ ॥ १० ॥

६ ॥ स्कन्दसंहिता ॥

आमन्दैरिन्द्रहरिभिरानीविष्वासुहृद्यम्बसेनानोरिति वर्गाः
पवित्रन्त इति ह एषा स्कन्दस्य सपुहितैर्ता प्रयुक्तान् स्कन्दं
प्रीणाति”-इति सा० ब्रा० ४ । १ । ३५, ३६ ॥

छ० ३प्र० २अ० १द० ४च्छि, गे० २प० ६प्र० २अ० २७-२८सा० ।

^{५२ २ २ २ २ १ २}
आमन्दैरा । द्रहरिभाङ्गुर्याहिमयूराश्चरोमाभाङ्गः ।
^{४ ५ ४ ५ १ ३ ५ २२ १}
मात्वाकाङ्गुचीत् । नियमूश्चरीत् । नपाशिनाः ।
^{२ १ — १ १ ३ ५२ २}
अतिधान्ते । वताङ्गुश्च । आङ्गुहाश्चौहोवा ।
^{३ ५}
वाङ्गुयाः ॥ १ ॥

^{४२५ ४२ ५ ४ ५ २२ १ २१२}
आमन्दैरिन्द्र । हापूरिभायिः । याहिमयूश्चरोम
^{१२ २ १ २२}
भाङ्गः । मात्वाकाङ्गुचीत् । नाङ्गुमुरित् ।
^{१२ २ १ २ १}
नपाशाङ्गुनाः । अताङ्गुश्चान्वे । वताङ्गुश्च ।
^{१ ३ ५२ २ १ १११}
आङ्गुहाश्चौहोवा । वयोङ्गुश्चौहोवाः ॥ २ ॥

४२ ५ ४८ ५ ४ ४ २२ १ २१२
 आमन्द्रैरिन्द्र । हापूरिभीः । याहिमयूऽररोम

— १ — १२ २ २१२
 भाउ । वा२ । मात्वा२ । केचिन्नियेमुरिन्नपाशिनाउ ।

— १ — १ २ २ ३
 वा२ । आती२ । धन्वेवता३१उवा२३ । ई२३४

५
 हो ॥ ३ ॥

क० ३प्र० २अ० ३द० ७कृचि, गी० २प० ७प्र० २अ० ७-८सामानि ।

४२ ए ४ ए २१ — १ २
 आनः । एविशवा । सुहाव्या२म् । आद्रन्द्र्स्सम ।

१२ १, ३ ए २ २ १२२
 त्सुभूषाता । ऊ२३४पा । हा३हाद्र । ब्रह्माणि

१ २२ ३ २१ २१ २ १ २ २
 सवना । निवृचहान् । परमा२३ज्याः । आर्चा३हाद्र ।

१ २ ४ ए ४
 षमा । औ३होवा । होपूद्र । डा ॥ ४ ॥

१२ २ ४ ए १ २ २
 आनोविशवासुहाहाव्याम् । इन्द्र्स्समत्सुभूषतो ।

३ १ २१ २१
 पब्रा२३ह्ला । णिसवना । निवृचहान् । परमा२

२ १ २ २ १ २ ४ ए ४
 ३ज्याः । आर्चा३हाद्र । षमा । औ३होवा । होपूद्र ।

डा ॥ ५ ॥

^{५ २ २ ४ ५ २ २ २ २}
 चानोविश्वासुहाव्याम् । इन्द्राम् । समत्सुभु
^{१ २ — २ २ १ २}
 षत । उपात्राश्च्यार । णिसवनानिवृचहन् । परामा
^{— १ २ १}
 श्रयारः । ऋचीषांश्चमाश्च । ओश्चश्चपुत्र ।
 डा ॥ ६ ॥

क० ६प्र० १अ० ५द० १कृचि, गी० ३प० १५प्र० २अ० १६-१८ ।

^{३ ५ ३ २ ४ ५ २ १ २ २ १ १ १ २ २}
 होष्टवा । उहुवाश्च । होवा । प्रसेनानाद्दः । शूरो
^{२ २ ३ ४ ५ २ १ २ २ १ २}
 आश्च । ग्राडूरथानाम् । गव्यन्नेताद्द । हर्षिताश्च ।
^{२ ३ ४ ५ ३ १ २ १ २ २ ३ ४}
 अस्थसेना । भद्रान्कृण्वान् । इन्द्रहाश्च । वांत्सखि
^{५ २ १ २ २ १ २ १ २ ३ ४ ५}
 भ्याः । आसोमोवा । स्त्राश्चरभ । सान्दिताद्द ।
^{३ ५ ३ २ ३ ५ ५}
 होष्टवा । उहुवाश्च । होवाश्च । हाउवा ॥ ७ ॥

^{५ २ ४ २ १ १ १ २ १ २ ५ ५ २ १ १ १}
 औहोश्वाश्चपु । प्रसे—०भ्याः । औहोश्वाश्चपु ।
^{२ १ २ २ २ १ २ १ २ २ ४}
 आसोमोवा । स्त्राश्चरभ । साश्चश्च । नीशदापुत्ताश्चपुश्चि ॥ ८

२ १ २२ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 पविचन्तेविततं ब्रह्माणस्पतेः । हुवाद् । औहो
 — १ १ १ २ १ १ २
 वा२ । प्रमु० । हु० । अतप्त० । हु० । शृतास० ।
 १ २२ १ ३ ५२ २ २ १ २
 हुवायि । औ । हो२ । वा२३४ । औहोवा । अर्कस्य
 २१२ २ १२ ५३ ११११
 देवाः परमेवियो२मा२३४५न् ॥ ११ ॥

७ ॥ पितृसंहिता ॥

“यहाउविश्वपतिः सनादनेऽक्षरमीमदस्तद्धभिचिष्ट मक्रां-
 समुद्रः कनिक्रन्तीति इ एषा पित्रा नाम संहितेतां प्रयुञ्जन्
 पेतून् प्रीणाति”—इति सा० ब्रा० १ । ४ । ३७, ३८ ॥

इ० २प्र० १अ० २द० ऽऋषि, गी० १प० ३प्र० १अ० २६ साम ।

२ १२ ४ ५ १ २ २२ १ २२ १ २
 यहाज२३विश्वपतिः शिताः । सुप्रीतोमनुषोविशे ।
 १ २ १ २ १ २२ ३ २ २ १ २ ४ ५
 वैश्वानराद्वा२३ग्नौः । प्रतिरक्षा । सिसिधता । औ३होवा ।
 ४
 हो५द् । डा ॥ १ ॥

^{१ २} हा३ए । ^१ अभिन्निपा । ^{२ १} छा३०वृष । ^{२३४५} णंवयीधाम् ।
^{२ १२} अङ्गोषिणाम् । ^{२ १२} अवाव । ^{२ ३ ४ ५} शन्तवाणीः । ^{१ २२} वनावसा ।
^{२ १} मो३वरु । ^{२, ३ ४ ५} णोनसिन्धूः । ^{२ १} ओ३हाद्रु । ^{५ २} ओ३हा ।
^{३२ २} ओहा । ^{१ —} द्रया२ । ^{५ २ २} ओ३हा३ए । ^१ विरत्तधाः । ^{२ १२} दयते ।
^२ वा३४३ । ^{२ ४} री३यापूणा३पू३यि ॥ ४ ॥

क० ६प्र० १अ० ४द० ७ऋचि, गी० ३प० १५प्र० २अ० ११साम ।

^१ हो । ^१ होद्रु । ^{२२ १ २ १२ २} अक्रांत्समुद्रःप्रथमेविध । ^१ मान् ।
^{२ १} हो । ^{२ १२} होद्रु । ^{२ २} जनयन्प्रजाभुवनस्यगो । ^१ पाः । हो ।
^{२२ १ २२ १ २ १२ २ ५} होद्रु । ^१ वृषापवित्त्रेअधिसानो३अ । ^१ व्याद्रु । हो । हो ।
^{२ १ २ २ ५ २ २} वृहत्सोमो३वावृधे । ^{२ २ २} खानोअ । ^{२ २ २} द्रा । ^{२ २ २} औ३होवा
^२ हाउवा३ । ^{२ २ २ १ २} ए३ । ^{१ १ १ १} खानोअ । ^{१ १ १ १} दी३३४पूः ॥ ५ ॥

क० ६प्र० १अ० ४द० ८ऋचि, गी० ३प० १५प्र० २अ० १२, १३ हे ।

^{४ ५} कानी । ^{१ — १ —} क्रान्ती३क्रान्ती२ । ^{२ १} हरिरासृज्यमा३३

२ ४ ५ १ — १ — २ १
 नाः । साङ्गदान् । वानारवानाः । स्यजठरेपुनाः २३
 २ ४ ५ १ — १ — २ १
 नाः । नृभीः । याताः याताः । कृणुतेनिर्णिजाः २३
 २ ४ ५ १ — १ — १
 क्काम् । आताः । मातोः मातोः । जनयताः २३ ।
 १ १ ३ ५ २ २ ३ १ १ १ १
 स्वारधारः ३४ औहोवा । भीरः ३४ ५ः ॥ ६ ॥

३ ४ ५ २ २ ३ २ २ ३ ५ ५ ३
 कनिक्रान्तिहा । होइ । हरिरासृज्य । मारः ३४
 २ २ १ २ २ २ १ २ २ १
 नाः । हाहोइ । सीदन्वनस्यजठरेपुनाः २३ नाः । हाहोइ ।
 २ २ २ २ १ २ २ २ २
 नृभिर्यतः कृणुतेनिर्णिजाः ३३ क्काम् । हाहोइ । अतो
 ३ १ १ १ १
 मताङ्गम् । जनयताः २३ । स्वारधारः ३४ औहोवा ।
 ३ १ १ १ १
 भीरः ३४ ५ः ॥ ७ ॥

सामश्रमीत्युपनामावसथश्रीसत्यव्रतशर्मसङ्कलितं
 संहितासप्तकं समाप्तम् ॥

। भाष्यकृतोभूमिका ।

—०—

वागीशाद्याः सुसनसः सर्वार्थानां सुपक्रमे ।
यं नत्वा कृतकृत्याः स्युस्तं नमामि गजाननम् ॥ १
यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ २
तत्कटाक्षेण तद्रूपं दधद्ब्रह्म महीपतिः ।
आदिशत्सायणाचार्यं वेदार्थस्य प्रकाशने ॥ ३
ये पूर्वोत्तरमीमांसे व्याख्यायति सङ्गहात् ।
कपालुः सायणाचार्यो वेदार्थं वक्तुमुद्यतः ॥ ४
व्याख्यातावृण्व्यजुर्वेदी सामवेदेऽपि संहिता ।
व्याख्याता, ब्राह्मणानान्तु व्याख्यानं सं प्रवर्त्तते ॥ ५
अष्टौ हि ब्राह्मणग्रन्थाः प्रौढः ब्राह्मणमादिमम् ।
षड्विंशाख्यं द्वितीयं स्यात् ततः सामविधिर्भवेत् ॥ ६
आर्षेयं देवताध्यायो भवेदुपनिषत्ततः ।
संहितोपनिषद्वंशो ग्रन्था अष्टावुदीरिताः ॥ ७
तत्राद्या ब्राह्मणग्रन्थाश्चत्वारो व्याकृताः पुरा ।
देवताध्यायसम्पन्नस्तु ग्रन्थो व्याक्रियतेऽधुना ॥ ८
सान्नात्रिधनभेदेन देवताध्ययनादयम् ।
ग्रन्थोऽपि नामतोऽन्वर्ष्नी देवताध्यायउच्यते ॥ ९
तत्राद्ये बहुधा सान्नां देवताः प्रीतिकीर्त्तिनाम् ।
द्वितीये छन्दसां वर्णास्तेषां मेव च देवताः ॥ १०
द्वितीये तन्निरुक्तिश्चेत्येवं खण्डार्थसङ्ग्रहः ॥ ११ ॥

॥ यौलश्रीसामगाथाय्यचक्रचूडामण्डिगञ्जरत्रिवेदिनन्दरामभद्रगङ्गचरधारविन्देभ्योनमीनमः ॥

। देवतब्राह्मणम् ।

—०००—

॥ हरिः ॐ ॥

तत्रादौ साम्नां निधनभेदेन देवताभिधानाय ता एवाव
क्रमते—

१ । अग्निरिन्द्रः प्रजापतिः सोमोवरुणस्त्वष्टाङ्गिरसः
पूषा सरस्वतीन्द्राग्नीः ।

एताः सामदेवताः इति शेषः ।

तत्रादावग्निदेवत्यानि सामान्याह—

२ । इडानिधनानि पदनिधनानीकारणिधनानी
त्याग्नेयानीति ।

निधनं नाम पञ्चभक्तिकस्य सप्तभक्तिकस्य साम्नोऽन्यो भागः ।
सर्वत्र सामतत्त्वतुर्विधः स्वरोनिधन (१) मिड्वावागिति । स
एवान्तर्णिधनं वर्हर्णिधनमिति द्वेषा । तत्र निधनादित्रितय-
व्यतिरिक्तस्य स्वर इति रूढ्या नामधेयम् । इडानिधना
नीति—कालेयरीरवादीनि (२) । वाङ्माचरनैरपेक्षेण ऋगन्त्य-
पदान्येव यत्र निधनस्थानीयानि तानि पदनिधनानि यौधा-

१ । अग्नि, इन्द्र, प्रजापति, सोम, वरुण, त्वष्टा, अङ्गिरा
वा अङ्गिरस, पूषा, सरस्वती ७ ऐन्द्राग्नी = एहै सप्तुक्तिर अन्य-
तमहै साम्नेर देवता ह्येसा थाकेन ।

(१) केवलनिधनपदेन स्वर-वाम्-इति त्रितयातिरिक्तमीकारादिनिधनं ग्राह्यम् ।

(२) ऊहगानस्य प्रथमप्रपाठकीयं त्रितयं साम रीरवं नाम, चष्टमं कालेयमिति ।

২ । (যাগকার্যে ১৬ জনা ঋত্বিক্ বৃত হইয়া থাকেন । যজুর্বেদীয় কার্য সমস্তের নির্বাহার্থ “অধ্বর্যুঃ,, তৎসহকারী প্রতিশ্রোতা, নেষ্ঠা ও উম্নেতা নামক আরও তিন জনা; ঋগ্-বেদীয় কার্যসমূহ নির্বাহ করণার্থ “হোতা,, ও তৎসহকারী মৈত্রাবরণ, অচ্ছাবাক ও গ্রাবস্তুৎ নামে আরও ব্যক্তিত্রয়; সাম-বেদীয় কার্যকলাপ নির্বাহ করিতে ‘উদগাতা,,ও তৎসহকারী প্রশ্রোতা, অগ্নীধ্ব ও পোতা পদে অপর তিন জনা; আর এক ব্যক্তি, বেদত্রয়ে উপযুক্ত, যিনি অধ্বর্যু প্রভৃতি সমস্ত ঋত্বিকের দোষাদোষের প্রতি লক্ষ্য করিতে পারেন, তাঁহাকেই ‘ব্রহ্মা’ বলা যায়, তাঁহারই সহকারী ব্রাহ্মণাচ্ছংসী, প্রতিহর্তা ও ব্রহ্মণ্য এই ষোড়শ ঋত্বিক্ অর্থাৎ ইঁহারই যাগ-কার্য-সম্পাদক ।—প্রতি সামেরই ৫ টি করিয়া ভাগ স্বীকৃত হইয়া থাকে। প্রথমভাগ প্রশ্রোতৃ-কর্তৃক গীত হইয়া থাকে, ঐ ভাগকে প্রস্তাব বলা যায়; অনন্তর দ্বিতীয়ভাগ উদগাতৃ-কর্তৃক গীত হইয়া থাকে, ঐ ভাগকে উদগীথ বলা যায়; অনন্তর তৃতীয়ভাগ প্রতিহর্তৃ-কর্তৃক গীত হইয়া থাকে, ঐ ভাগকে প্রতিহার বলা যায়, অনন্তর চতুর্থ ভাগটি উদগাতৃ-কর্তৃকই গীত হইয়া থাকে, ঐ ভাগকে উপদ্রব বলা যায়; অনন্তর, সকলে মিলিত হইয়া পঞ্চমভাগটি গান করিতে হয়, ঐ ভাগকেই নিধন বলা যায় । এইরূপে সামসকল পঞ্চ পঞ্চ ভাগ ক্রমে যাগ কাধ্যে ব্যবহৃত হইয়া থাকে এই জন্য সামগুলিকে ‘পঞ্চভক্তিক’ অর্থাৎ পঞ্চাংশ বলা যায় । কোন কোন আচার্যের মতে সামসকল ‘সপ্তভক্তিক’ অর্থাৎ সপ্তাংশ; তাঁহারা, গানারম্ভকালে সকলে মিলিত হইয়া এক বাক্যে ‘হুম্,—এই হিঙ্কার ব্যবহার করা

জয়-সংহিতাदीनि (३) । ईकारनिधनानि वैराजादीनि (४) ।
उक्त-त्रिविधनिधनानि यानि सामानि तान्यान् यानि अग्नि-
देवताकानि ।

হইয়া থাকে এবং গানারম্ভ হইতে গান-শেষ পর্য্যন্ত যজ-
মানকে ‘ওঁ, এই প্রণব ব্যবহার করিতে হয়—এই দুইটিও
সামেরই ভাগ বলিয়া স্বীকার করেন। যাহা হউক আমরা
ইহা বলিতে পারি! যে গানমাত্রের যে অস্তিম ভাগ, তাহা-
কেই নিধন বলা যায়)

যে সকল সামের নিধন ভাগে ‘ইড়া, শব্দ অথবা হস্ ফট্
প্রভৃতি কোনরূপ পদ (স্তোভ) কিংবা ‘ঐ, কার মাত্র ব্যবহৃত
হইতেছে, তৎসমস্তকে আগ্নেয় অর্থাৎ সেই সেই সাম-
কর্তৃক উপাস্য দেবতা অগ্নি, জানিতে হইবে। (ইড়া-নিধনের
উদাহরণ—কালেয়, রৌরব প্রভৃতি নামে প্রসিদ্ধ। পদ-নিধ-

(২) गीयमानस्य ऋतुर्दशप्रपाठकीय-प्रथमाहानिधनं सामी यৌधाजथम् । रौरव यौधा-
जथं ऋतु एव सामनी पुनास इति ऋन्दीयन्धीय-षष्ठ-ततीय-प्रथमर्द्ध-मूलके, तस्यानु-
ऋधीन्य' पदं "द्विरण्यथः,,—इति; तदिदं रौरवमाने इडेतिनिधन-पदान्तरसमा-
गमेनैव सम्बद्धं गीतम्—“द्विरा २ इ हार। श्रीहा इ त वा। ख्यया। श्री इ हीवा।
ही ५ इ। हा”—इति; यौधाजथे तु न तथा, “द्विरा ३ ४ ५ ष्या २ इ ४ याः” इतिव
दर्शनम् ।—गीयमानस्य ऋयीदशप्रपाठकीय द्वितीयार्द्धनिधनितमं साम संहित
मुच्यते । ऋन्दीयन्धीय पञ्चम-द्वितीय-ऋतुर्धैकश्चि (गिये) नव सामानि, तत्र षष्ठे
सामानि “पातवे सुतः,, इति, ऋगन्थपदद्वयस्यैव निधनत्वदर्शनम् निधनरूपपदान्-
तरागमादर्शनार्ध, तथथा—“पाद्। हाउ। तवा ५ इ सुताउ। वा”—इति ।

गीयमानस्य द्वितीयप्रपाठकीय-द्वितीय-नवमर्द्धमे ऋतु एव वैराजे । अनधीर्वीजम्
ऋन्दीयन्धीय-प्रथम-द्वितीय-दशमी ऋक् । तदीयानिधनं पदम् ‘अथ व्युम्,—इत्येव,
तत्र ‘अथव्युम्। हाउ। २। वा ई २. ४ ५”—इति, “अथ व्राम्। व्युम्। हाउ। २।
वा। ई २ ४ ५”—“इति षीति गान-द्वैविध्यम् ।

অধ্বন্দ্রদেবত্যান্যাহ —

৩। সর্বাণি নিধনবন্ত্যৈ ন্দ্রাণ্যন্যান্যাदिष्टेभ्यः ।

আদিষ্টেভ্যঃ ইড়ানিধনাত্যুক্তেভ্যঃ বস্তুমাণেভ্যৌ ব্যতিরিক্তানি যানি নিধনবন্তি সন্তি তানি সর্বাণ্যৈ-ন্দ্ৰাণীতি জানীয়াত্ (৫) ।

অথ প্রজাপতিদেবতাকান্যাহ—

৪। সর্বাণি স্বরাণি প্রাজাপত্যানি—

স্বর্থেমাণম্ উক্তলক্ষণং ঋগন্যাস্তরং ছাঙ্কারম্ স্বর-নিধনং তদ্বন্তি প্রাজাপত্যানীতি ।

সাম স্বয়মেবোদাহরতি—

৫। যথা বামদেব্যম্ ।

নের উদাহরণ—যৌধিষ্ণুয়, সংহিত প্রভৃতি নামে প্রসিদ্ধ ।
ঐ-নিধনের উদাহরণ—বৈরাজ-নামক সামাদি)

৩। এই প্রকরণে বিশেষরূপে বর্ণ্যমান নিধনাতিরিক্ত যে কোন প্রকার নিধন বিশিষ্ট সাম আছে, তৎসমুদায়ই ঐন্দ্র অর্থাৎ ইন্দ্রদেবতার উপাসনায় প্রয়োজ্য । (ঐন্দ্রপর্ব প্রভৃতি গ্রন্থ দেখিলে অশ্বেষণের প্রয়োজন থাকে না)

৪। যে সকল সামের নিধনভাগে 'হায়ি' প্রভৃতি বিদ্যমান রহিয়াছে, তৎসমস্তকে প্রাজাপত্য অর্থাৎ প্রজাপতি দেবতার উপাসনায় প্রয়োজ্য বলিয়া জানিতে হইবে ।

৫। তাহারই উদাহরণ দেখাইতেছেন—যেমন বাম-
(৫) ইন্দ্রপর্বাদী দ্রষ্টব্যাদি ।

দৈবতমাস্ত্রাণী—

एतद्वायिकारयुक्तस्योदाहरणम् (६) ।

अथ सोमदेवत्यान्याह—

६। ऋक्त्सामानि सौमानि—

দেব্য। (ছন্দোঃস্থীয় দ্বিতীয় প্রপাঠকের দ্বিতীয়ার্কে তৃতীয় দশতের পঞ্চম ঋক্ 'কয়ানশিচত্র'—এই ঋকের উপরি অর্থাৎ এই ঋঙ্ মূলক তিনটি সাম গেয়গানের দ্বিতীয় প্রপাঠকীয় প্রথমার্কে'র ত্রয়োবিংশতি, চতুর্বিংশতি ও পঞ্চবিংশতি সংখ্যায় শ্রুত হইয়া থাকে, তন্মধ্যে তৃতীয়টি অর্থাৎ পঞ্চবিংশতি সংখ্যকটিকে বামদেব্য বলা যায়। ঐ ঋকের অন্তিমপদ 'বৃতঃ' এইটিই ঐ সামের নিধন ভাগে 'বা ২ ভৌ ৩ ৫ হায়ি' এইরূপে গীত হইয়াছে)

৬। (সামসকল উভয় প্রকার শ্রুত হইয়া থাকে। কতকগুলি স্তোভযুক্ত, অপরকতকগুলি কেবল মূল ঋঙ্ মাত্র অবলম্বন করিয়া। স্তোভও ত্রিবিধ—সামের মধ্যে ই উ প্রভৃতি বর্ণের আগমকে বর্ণস্তোভ বলা যায়, ইহার লক্ষণ সীমাংসার নবমাধ্যায়ের দ্বিতীয়পাদে বিশেষরূপে বর্ণিত হইয়াছে; হাউ হাই প্রভৃতি পদের আগমকে পদস্তোভ বলা যায় তাহা তত্তদগানদর্শনেই স্পষ্ট প্রতিভাত হইয়া থাকে; আশাস্তি, স্তুতি, সংখ্যান, প্রলয়, পরিদেবন, প্রৈষ, অশ্বেষণ, সৃষ্টি ও

বীথ্যানস্য দ্বিতীয়পাঠকীয়-পঞ্চবিংশতির্কম্ সাম। ঋন্দীযশ্বীয-দ্বিতীয়-দ্বিতীয়-দ্বিতীয়-পঞ্চমী-কয়ানশিচত্রিতি ঋক্, তৃত্ব সীথি, সামানি, তিথ্ব অন্তিমনিদম্। অন্ত ঋক্-যুত বৃত্তরত্নলিঙ্গং হি পদমেব, বীথনে—“বা, ২ নী ২ ৫ হায়ি” হতি; তদিত্য মস্য স্বায়িকারয়ুক্তলিঙ্গ প্রজাপতিদেবতাকাল-পরিচয়ঃ।

यानि ऋगक्षराणि स्तोभादिरहितानि (७) क्वेवस्तान-
मान्नयुक्तानि तान्येव ऋक्वामानि ।

स्वयमेव तान्युदाहरति—

७ । यद्यौशनकावे (८) ।

आख्यानं এই नवविধ वाक्यस्तोत्रं আছে, स्तोत्रनामक গ্রন্থে
এই গুলির বিশেষ পরিচয় দ্রষ্টব্য এবং অরণ্যগানেই ইহার
বিস্তর উদাহরণ রহিয়াছে । অতঃপর বোধ হয় পাঠকগণের
বুঝিতে কষ্ট হইবে না—ঋক্তমাত্র অবলম্বন করিয়া গীত
অর্থাৎ স্তোত্রাদির সংসর্গ-রহিত যে সকল সাম তাহাদিগকেই
ঋক্সাম বলা যায় ঋক্সাম সকলের দেবতা সোম ।

(৭) মীমাংসা-ন্যায়মালায়া নবমাধ্যায়-দ্বিতীয়োক্তপাদেকাদশাধিকরণে “অধিকর্ষে
স্বয়ংবিলক্ষণং স্তোমঃ”—ইতি কৃতং স্তোমলক্ষণম্ । তদেতল্লক্ষণং বর্ণ্যস্তোমমান-
স্বামিপ্রতম্, তেন আশ্বিনাদি-নববিধ-বাক্যস্তোমে, ছাত্তকারাদি-পঞ্চদশ পদস্তোমে
ষ ন্যাব্যাপ্তিঃ । তদুक्तম্—“আশ্বিনাঃ স্তুতিঃ স্তোত্রানং প্রলয়ঃ পরিদেবনং প্রৈষ মন্ব-
ষশ্চৈব সৃষ্টিং বাহ্যান মিব য”—ইতি বাক্যস্তোমভেদাঃ । তত্র “ঋগ্মন্ব্যোতিরংঘতা
অমুম্”—ইতি, “নমীন্নায় নমীন্নপতয়ে”—ইत्याদিঃ, “যে দেবা দেবাঃ দিবিষদঃ
অনুরিচসদঃ পৃথিবীষদঃ,—ইत्याদিঃ, “হতত্ স্তোত্রানং বিশাসন্নদঃ,—ইতি,
“যাদিন্দ্রাহঁ যথা ত্বম্,—ইতি, “সমস্বিতং দহ,—ইতি, “বিশ্বেষাং দেবানাং
সমিদলশ্বং জ্যোতিরাততনম্”—ইতি, “প্রজাভূতমজীজনে” ইতি, “দৌরক্রান্ ভূমি
রাততনন্ত্ সমুদ্রং সমশুকুপত”—ইতি—ইত্যেবমাদ্যঃ ক্রমেণোদাহার্যাঃ । পদস্তোম-
বিবরণন্তু মন্ত্রব্রাহ্মণ-তৃতীয়-প্রপাঠক-তৃতীয়দশলক্ষ্যে ; তদুদাহরণানি তু স্তোম-গ্রন্থে
নৈষণ মন্ত্রাপি প্রাপ্তব্যানি বহুনি । ইমে নব বাক্যস্তোমাঃ পঞ্চদশং পদস্তোমাশ
গানশব্দেযু স্মৃতাঃ সামসু, তথাঅরশ্চৈ বৈহ ।

(৮) মেঘনাস্থ প্রথমেকাদশমৌশনম্ প্রথমস্য দ্বিতীয়াঙ্কীয়সতদশন্তু কাবম্;
নানযৌগনি ক্বচিৎ স্তোমাদ্যঃ স্মৃন্ত, স্মৃতি য়ে য়ে সামনামনিদানং তানাদিক-
মেবেতি পর্যাণীচনয়া বৌধ্যং স্মৃটম্ ।

দৈবতব্রাহ্মণে—

অথ বহুদেবত্যান্যাহ—

৮ । বাঙ্‌নিধনানি বাক্‌য়ানি—

বাঙ্‌নিধনবন্তি বাক্‌নিধনানি ।

ওক্তলক্ষণং সাম উদাহরতি—

৯ । যথা যজ্ঞায়জ্ঞীয়ম্ (৯) ।

৭ । উদাহরণ—ওশন নামক সামসকল এবং কাব নামক সামসকল । (প্রথম ‘ওশন’ সামটি গেয়গানের প্রথম প্রপাঠকের একাদশ; প্রথম “কাব” সামটি প্রথম প্রপাঠকীয় দ্বিতীয়াক্ষের সপ্তদশ ।)

৮ । যে সকল সামের নিধনভাগে বাক্‌ শব্দ শ্রুত হইয়া থাকে, সেই বাঙ্‌নিধন সার্মগুলির দেবতা বরুণ ।

৯ । উদাহরণ—যজ্ঞায়জ্ঞীয় নামক সাম সকল । (যদ্যপি যজ্ঞায়জ্ঞীয় নামক সামের নিধনে ‘বা ৩৪৫’ এই মাত্র শ্রুত হইয়া থাকে গানানুরোধে ক-শব্দের শ্রুতি হয় না তথাপি উহাই বাঙ্‌নিধন । এই যজ্ঞায়জ্ঞীয় সামটি প্রথমত গেয়গানের প্রথম প্রপাঠকের প্রথমাক্ষে পঞ্চবিংশতি সংখ্যক রূপে গীত হইয়াছে ।)

(৯) ণ্য-প্রথম-দ্বিতীয়-পঞ্চবিংশতিতমং যজ্ঞায়জ্ঞীয়ম্; তন্নিধনং . যথা—“বা ৩৪৫” —ইতি ক-মন্দ্বল্লব গানসম্ভাবান্নমলান্ন শ্রুয়তে; জহ্ননানস্ব দ্বিতীয়-দ্বিতীয়স্ব দ্বীক্‌ম্ ক্লীষ্ সাম তদাধিব নিব । নিধনানিমাধবং ন শ্রুয়তে যথা—“বসু ৫ বিদাত্ । বা” —ইতিপূর্ব-নিতম্বব্রাহ্মণদেবতম্ ।

অথ ত্বহৃদেবত্বান্যাহ—

১০। অক্ষরানুস্বারাণি ত্বাভ্রাঙ্ঘি—

অক্ষরমবুস্বৰ্য্যতে যেষু তানি তদ্বীক্তানি ।

তানুদাহরতি—

১১। যথা বারবন্তীয়জ্জাভিবৰ্ণ্যজ্জ (১০)।

১০। যে সকল সামের প্রতি অক্ষর ক্রুষ্ঠাদিস্বরে গীত হইয়া থাকে তাহাদিগকে অনুস্বার সাম বলা যায়, সেই অনুস্বার সামসকলকে স্বাষ্টি অর্থাৎ স্বষ্টিদেবতার উপাসনায় বিনিয়োজ্য বলিয়া জানিতে হইবে। ক্রুষ্ঠ, প্রথম, দ্বিতীয়, তৃতীয়, চতুর্থ, পঞ্চম ও সপ্তম এই সপ্ত নামে সপ্তস্বর ক্রুষ্ঠাদি ॥

১১। উদাহরণ—বারবন্তীয়-নামক সামসকল ও অভী-বৰ্ণ-নামক সামসকল। ছন্দোগ্রন্থের প্রথম প্রপাঠকীয় দ্বিতীয়-স্কন্ধের সপ্তম ‘অশ্বমত্ত্বা’ ঋকেই প্রথমত ত্রিবিধ বারবন্তীয় গীত হইয়াছে। ঐ তিনটি গায়গানের প্রথম প্রপাঠকের অষ্টা-দশ প্রভৃতি। ঐ অশ্বমত্ত্বা ঋক্টি প্রতি অক্ষরেই স্বরযুক্ত “অ। ২৩৪৫ ঋ” ইত্যাদি ক্রমে গীত হইবার তন্মূলক ঐ ঐ সাম

(১০) ছন্দঃমহাভারতীয়সংগ্ৰহনী ঋক্ ঋক্‌সংলিপি; তথ গীতানি নিয়-মধ্যমীভোহম-মধ্যমিনু-তানি স্বীক্ণি বারবন্তীবাদি; নিয়-বহুল অত্রুঞ্জিমদাদৌলি স্বীক্ণি চ স্বমীবর্ষ-নামদ্বাদি। অনবীঃ দ্বাষঃ মল্লস্বর স্বরবিভক্তিঃ সুযতে, মধ্যবা - অশ্বমত্ত্বা-রতি-মুলা - “অ। ২৩৪৫ ঋ” - ইত্যাদিঃ ।

অথাক্রিওদেবতানাং লক্ষণমাহ—

১২। স্বঃপৃষ্ঠান্যাক্রিরসানি ।

অভিসোমাসমায়বহুত্বাদিষু যাতব্যানি স্বঃপৃষ্ঠানি স্রাঙ্কি-
রসানি (১১) ।

অনুস্বার সংজ্ঞায় ব্যবহৃত হইয়া থাকে, এইরূপ অনুস্বার
সামগ্ৰাই স্বাক্ষ। দ্বিতীয় উদাহরণ—অভীবর্ত, প্রথমত এই
নামে গেষগানের ষষ্ঠ প্রপাঠকে চতুস্ত্রিংশ প্রভৃতি তিনটি সাম
শ্রুত হইয়া থাকে। এইরূপ অন্যান্য অনুস্বার সামসকলও
ইহারই উদাহরণ ॥

১২। স্বঃপৃষ্ঠনামক সামগুলিই আঙ্গিরস অর্থাৎ আর্ষেয়
ব্রাহ্মণে যে সকল সামের ‘স্বঃপৃষ্ঠ’ নামকরণ হইয়াছে সেই
সকল সামের দেবতা আঙ্গিরা। উদাহরণ—ছন্দোগ্রহের
প্রথমপ্রপাঠকীয় তৃতীয়দশতের অষ্টমী ঋক্ ‘অভিসোমাস
সায়ব’—গেষগান গ্রহের পঞ্চদশপ্রপাঠকের ত্রয়োদশসামের
পরেই ইহা অষ্টপ্রকারে গীত হইয়াছে, তন্মধ্যে চতুর্থ-
টির নাম স্বঃপৃষ্ঠ সুতরাং উহাই আঙ্গিরস অর্থাৎ আঙ্গিরো
দেবতার উপাসনায় প্রয়োজ্য।

(১১) স্বঃপৃষ্ঠানি স্বঃপৃষ্ঠ-নামকানি, যানি সানানি, তানি অক্রিওদেবতানানি দ্রষ্ট-
ব্যানি, তদুদাহরণশ্চ অভিসোমেনি। তথাক্রি—অসি শব্দ অভিসোমাসমায়বহুত্ব
বহু-প্রথম-দ্বিতীয়াদিনী; যি পঞ্চদশে অষ্টমাদীন্দ্রী সানানি তন্ অসুন্দ, স্তি যস্বর্গ
তন্ স্বঃপৃষ্ঠ-নামকানিঅর্থাৎস্রাঙ্কিঅসানাদিবনন্যনৈ তস্বৈদমক্রিওদেবতানানি লক্ষণ-
স্বহনি। স্বঃপৃষ্ঠান্যায়বহুত্বনি-সুতরাং যি তন্ স্বঃপৃষ্ঠ-নামকানি অসুন্দ।

प्रथमपुत्रदेवतानां लक्षणमाह—

१३ । स्वर्णिधनानि पीषाणि ।

कामीतदेवोदासप्रभृतीनि (१२) स्वर्णिधनानि ॥

अथ सरस्वतीदेवतान्याह—

१४ । कयानश्विलभाभुवदापवस्वसहस्त्रिणमिति
वाङ्निधने (१३) सारस्वते ।

१३ । ये सकल सामेभ्यो निधने ईडा, वाक्, शान्ति नहि
सेहै समस्त साम स्वर्णिधन । विशेष विधान-शून्य स्वर्णिधन साम-
मात्रेणै देवता पूषा । उदाहरण—काशीत, दैवोदास
प्रभृति । प्रथमतः, गेयगानेभ्यो प्रथम प्रपाठकीय अष्टादशं
उभयविंश एहै उभयै काशीत एवं द्वितीय प्रपाठकीय
अष्टादशं सामाणि दैवोदास ।

१४ । 'कयानश्विलभाभुवदापवस्वसहस्त्रिणम्'—एहै ऋग्भये यावत् साम ऋतु हईयाछे, तन्मध्ये ये
शुल्लिभ्यो निधन भागे वाक् शब्द आछे सेहै शुल्लिभ्यो देवता—सर-
स्वती, सेहै वाङ्निधन सामशुल्लिके सारस्वत बला याय ।

(१२)—नेये प्रथमस्य द्वितीयाष्टादशीभ्यो कामीते षे, द्वितीयप्रपाठकीयाष्टादश
दैवोदासम् । तेषु न हि निधनादिति तयं दृश्यते, अतस्तेषां स्वर्णिधनत्वम् (प्रथमवाक्यीय-
माह्यं ब्रह्मण्यम्, २ पृ०) ।

(१३)—नेय-पञ्चमस्य त्रयोविंशति-चतुर्विंशतितमौ सामनी कयानश्विल-
भाभुवदापवस्व-सहस्त्रिणमिति-चतुर्विंशतितमौ साम । यद्यप्येतां शेषपदं न हि वाक्, अपि
तु "उ २२४ पा"—इत्यादि, तथापि तत्रैतान्मूलानु ऋतु युतानि अलिख्यदाकीय विंश

यद्यपि बाहुनिधनानि वाहयानीति पूर्वमेवोक्तं तथाप्य
मयोक्तवन्ने एव बाहुनिधने (१४) सारसते, यतएव इत्यन्नि-
रिक्तानां वाहयत्वाद्दस्यापुनरुक्तिः ॥

अथैन्द्रान्नसंज्ञमाह—

१५ । यश्चानयत्परावतइत्यैन्द्रान्ने ।

यश्चानयदित्यत्र हे सामनो उत्पन्ने, ते इन्द्रान्नीदेवत्ये (१५) ।

यश्चान्नेयैन्द्रयोः सामनी आह—

१६ । सुतं रविष्ठाः सहोरविष्ठा इत्यान्नेयैन्द्रे ।

१५ । 'यश्चानयत्परावत' (छ० अ० १ अ० ४ द०
३ श्लुक) एते ऋग्मूलक सामस्येण (गे० ३ प्र० २ अ० २८, २९)
देवता—इन्द्रायी, ईहादिगके अर्द्धांशं वला याय ।

१६ । 'उप नो हरिभिः सुतम्' (छ० २ प्र० २ अ० १ द०
९ श्लुक) एते ऋग्ने गेय गानेन (४ प्र० २ अ०) मध्ये एकं
साम आच्छेत्, तस्मिन्निधनभाग 'सुतं रविष्ठा' ७ गाना-
स्तरे 'सहोरविष्ठा' । 'सुतं रविष्ठा' ७ सहोरविष्ठा एते द्वे द्वे
त्वान्वा इव प्रतिपत्यन्, निधनस्य न तु विषयस्यस्यैव अपि तु विषयभावेतित्यादि
बाहुनिधनत्वं ज्ञेयम् ।

(१४)—कथमिति आपवस्येति आनयोर्बहुवचस्यैव बाहुनिधनानि यानि, तत्र यानि
बाहुनिधनानि तानेव सारसतानीत्यभिप्रायः ।

(१५)—यश्चानयत्परावत इति इन्द्रादितीमपाठवीथ-प्रथम-अनुष-इतीया । अथ हे
सामनी । ते च नियमानस्य इतीयस्मितीयेष्टाविंशतिनी । अथ इन्द्रायी-देवताके । एतेन
तन्त्रस्योत्तमानानां सर्वेषामिवेन्द्रायी-देवताकत्वं बोधितम् ।

তপনোহরিমিশ্রুতমিত্বস্বাস্তি 'সুতপ্ৰযিষ্ঠাঃ'—ইতীতন্যোযতে,
তক্ষ 'স্বহীরযিষ্ঠা'—ইতীতদপি (১৬)। তে উমে- আন্মে-
য়েন্দ্রে एव ।

নিধনভেদেन सर्वेषां साम्नां सामान्येनाम्नादीन्द्राम्नि-
पर्यन्ताः दश देवताः द्रष्टव्याः । आम्नेयैन्द्रयोरनिर्देशेऽप्यैन्द्राम्न-
स्यैव विपर्ययासादनन्यत्वम् ॥

अथ प्रकारान्तरेण निधनवशात् क्षत्त्रसाम्नां देवताभिधा-
नाय ता एवानुक्रमते—

१७ । वसवो रुद्रा आदित्या विश्विदेवाः ॥

यथाग्न्यादग्निः प्रत्येकं सामदेवताः एवं वसवादयोपि सङ्घा-
ताङ्गकाः सर्वेषां साम्नां निधन (१७)-चतुष्टयभेदेन देवताः ॥

নিধন বিশিষ্ট সামসমূহের দেবতা—অগ্নীন্দ্র, ইহাদিগকে আন্মে-
য়েন্দ্রে বলা যায় (ঐন্দ্রায় ও আন্মেয়েন্দ্রে এই উভয়েই এক,
নাম-ব্যবহারে ভেদমাত্র) ।

১৭। প্রকারান্তরে সাম সকলের দেবতা পরিচিষ্ট
হইতেছেন, যথা—সামান্যত সমস্ত সামের বসুগণ, রুদ্রগণ,
আদিত্যগণ ও বিশ্বদেবা—এই চারির অন্যতম দেবতা হইয়া
থাকেন ।

(১৬)—তন্নি বৈবস্বানস্ব চতুর্ভুগপাঠশ্রীয-দ্বিতীয়াঙ্কে কাদম্বং সাম ।

(১৭)—নিধনং নাম পঞ্চभिः सप्तभि वा भागैरुपेतस्य सामोऽग्निमी भावः । साम
धीभागः प्रक्षीमा भेयः प्रकावः, द्वितीयो भावः उरुनावा भेयः उद्गीयः, तृतीयो भावः

অথ নির্দেশক্রমেইতোসী সামানি বিমল্যে বর্ণয়তি—

১৮। বসুনাং সুরাণি কুট্যান্নিধনধন্যাঙ্দি-
 ত্যানামৈড়ানি বিশ্বেষাং দেবানাং বাঙ্নিধনানি ।

স্বরনিধনাদিভেদেণ সামান্যভাগানাং চাতুর্বিধম্ । স্বরাঙ্দি-
 ত্রিতয়ত্বতিরিক্তস্য নিধনমিতি কুট্যা নামধেয়মিতি পূর্বমবো-
 ক্তম্, এতেষাং লক্ষণানি চ প্রদর্শিতানি ।

ননু সাম্ভাং পূর্বমেবান্ব্যাঙ্দিদেবতাকালং অবস্থিতম্ । ইতঃ
 পর মপি সর্বাণ্যাম্বেয়াদীনীত্যাঙ্দিনা বস্বতে চ ॥ ক্রিমর্ষ'
 বস্বাঙ্দিদেবতাকথনমিতি তত্রাহ—

১৯। যথা ভূয়স্বেন প্রদেয়াবর্ত্তন্তইত্যন্তরাণি ।

১৮। স্বর-নিধন সকলের দেবতা—বসুগণ, অন্যান্য
 প্রকার নিধন বিশিষ্ট সাম সকলের দেবতা—রুদ্রগণ, ইড়া-
 নিধন সাম সকলের দেবতা—আদিত্যগণ, বাঙ্নিধন সাম
 সকলের দেবতা—বিশ্বেদেবা দেবতারা ।

১৯। বর্ণিত প্রকার সাম সকলের পূর্ব-বিহিত দেবতা-

পতিভূবাং মেঘঃ পতীহারঃ, অশ্বোঁ ভাগঃ পুনবহ্নাশা মেঘঃ উপদ্রবঃ, পশ্চমঃ সর্বৈশুঁ মপদ্
 মেঘঃ নিধনার্জাঃ—ইতি সর্ব-বাঙ্দি-সম্বতম্ । কৈবাল্লিগ্নে—মাসারম্বকালী সর্বৈশুঁ লিগ্নিমি'
 'বুদ্'—ইত্যেবমুভাযোঁ ঙ্গিহারঃ, তমারম্ব নিধনগননম্' যজমান-কৃত্যম্ "শীঃম্"—ইত্যে ব'
 প্রস্ববৎ, ইত্যে তদ্ দ্বাবপি সানারুলে ন গম্ব্যতে, ততঃ পশ্চমভিত্তিকং সর্বমভিত্তিকং বা সামিল্যু অতি
 মনম্ভ্রাঙ্গবৎসং অশ্বশ্রমপাঠকৌ সামঃ পশ্চ-মভিত্তিকল' সর্ব-মভিত্তিকল'চ স্মৃংতে, যস্মতল-
 দৌণাযামুগ্গাটপ্রযোগে খালীদাহরণ্যানি বহুনি ।

ভূয়সীভাগ্নো ভূয়স্বম্—সর্বম ইত্যর্থঃ । তদ্রবতিকম্য
 প্রদেশাঃ সান্নাং বস্বায়ুপদেশা বস্বন্তে, অত উক্তান্নো বায়ুপেশয়া
 বস্বাদিদেবতান্যভ্যন্তরাণি ; পৃথক্ পৃথক্ দেবতাভিধানাত
 পূর্বাক্তানাং বাহ্যত্বম্, ইদানীং সঙ্ঘয়োভিধানাদান্তরত্বম্ ॥

অধীক্সপ্রকারেণ দেবতাভিধানেঃপি নিগূঢ়তরং সান্নাং দেবতা-
 পরিগ্নানপ্রকারমাহ—

২০ । অথান্তরতরাণি সর্বাণ্যাম্নেয়ানি সর্বা-
 ণ্যৈন্দ্রাণি সর্বাণি প্রাজাপত্যানি সামানীত্বন্তর-
 তরাণি ।

পূর্বগু সান্নাং স্ততর্ভা বিভাগেণ দেবতাচতুঃপ্ৰয়াভিধানমুক্তম্
 ইহ তু সর্বেষামপি সান্নামন্যাাদিদেবতাকলকল্পনাদক্ষরতরত্বম্ ॥
 অধীক্সপ্রকারাদপি লঘুতরং দেবতাপরিগ্নানপ্রকারমাহ—

২১ । অথান্তরতমানি সর্বাণি বাস্বাণি সামা-
 নীতি সর্বাান্তরতমানি ।

সকল নির্দ্রষ্ট হইলেও এই বস্ব প্রভৃতি দেবগণও তৎ-
 নমস্তের অন্তরঙ্গ উপাস্য ।

২০ । আরও লঘুতর উপায়ে দেবতা পরিচিত হইতেছেন,
 যথা—সামান্যত সমস্ত সামেরই উপাস্য দেবতা—অগ্নি বা
 ইন্দ্র বা প্রজাপতি—ইহাও জানিতে হইবে ।

২১ । আরও লঘুতর উপায়ে দেবতা পরিচিত হইতেছেন,
 যথা—সমস্ত সামেরই আভ্যন্তরিক উপাস্য পরব্রহ্ম ঋতুএর
 সামসাত্ত্বই ব্রহ্মদেবত ।

କୃତ୍ସନାନ୍ନାଂ ବ୍ରହ୍ମବ୍ୟାପୀ ସୃଷ୍ଟିକାରକତାଦ୍ୱାରା ତତ୍ତ୍ୱେବ
ପ୍ରତିପାଦ୍ୟତାତ୍ତ୍ୱବିଧିଂ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟମ୍ ॥

ଏତଦ୍ ସାମ୍ନାଂ ଦେବତାସମ୍ବନ୍ଧବିଷୟେ ସ୍ନାତବ୍ୟଂ ରହସ୍ୟମାହ—

୨୨ । ଅଥୋପନିଷତ୍ ।

କୈବୋପନିଷଦିତି ଦର୍ଶୟତି—

୨୩ । ଶ୍ୱେତା ମାତା ସାମ ପିତା ମହାପତିଃ ସ୍ୱରଃ ।

କୃତ୍ସନାଂ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟା । ସାମ ଗୌତାମକଂ । ସ୍ୱରଃ କ୍ରୁଷ୍ଟାଦିଃ ॥ (୧୮)

ଅର୍ଥେଷାଂ, କିଂ ତତଃ ? ଇତ୍ୟତ୍ ପାଠ—

୨୪ । ତଦ୍ଦ୍ୟାନ୍ୟୂକ୍ତ ଆଖ୍ୟାୟନ୍ତେ ମାତୃତତ୍ସ୍ନାନ୍ଦ୍ୟାସ୍ତା-
ବନ୍ତେ ଏତଦ୍ ଯାନି ସାମତ ଆଖ୍ୟାୟନ୍ତେ ପିତୃତତ୍ସ୍ନାନ୍ଦ୍ୟା-
ସ୍ତାୟନ୍ତେ ଏତଦ୍ ଯାନି ସ୍ୱରତ ଆଖ୍ୟାୟନ୍ତେ ମହାପତି-
ତତ୍ସ୍ନାନ୍ଦ୍ୟାସ୍ତାୟନ୍ତେ ।

୨୨ । ଅତଃପର ଏକଟି ରହସ୍ୟ ବଳା ହୈତେହେ ।

୨୩ । ଶ୍ୱକ୍—ମାତୃସ୍ୱରୂପ, ସାମ—ପିତୃସ୍ୱରୂପ, ସ୍ୱର—ମହା-
ପତି (ଆଚାର୍ଯ୍ୟ) ସ୍ୱରୂପ ।

୨୪ । ଅତଏବ ଯେ ସକଳ ସାମେ, (ମୂଳଭାଗ) ଶ୍ୱକେର ଗାନ ହୈ ଅବିକଳ
ପ୍ରକାଶ ପାୟ, ତତ୍ସମସ୍ତ ସାମେ କୃତ ଉପାସନା—ମାତୃ-ମହାୟେ

(୧୮)—“ଏତଦ୍ ଧୌଠୀ କ୍ରୁଷ୍ଟମରବ ସାମ୍ନାଂ ସହସ୍ରଂ ଦିବା ଉପଜୀବନ୍ତି, ଧୌଠ୍ୟରେଷାଂ ପଦମର୍ଦ୍ଦ
ମନୁଷ୍ୟାଃ, ଧୌଠୀତ୍ୟକ୍ତଂ ମଧ୍ୟର୍ଥାପ୍ତବରୀ, ସ୍ୱଦୃତ୍ୟକ୍ତଂ ପଦ୍ୟକ୍ତଂ; ସ୍ୱଦୃତ୍ୟକ୍ତଂ ପିତୃତ୍ୟକ୍ତଂ ସାମ୍ନାଂ
ସିରେତେ, ସଃ ପଦ୍ୟକ୍ତମନୁଷ୍ଟ-ରସାଦି, ଧୌଠ୍ୟକ୍ତମନୁଷ୍ଟ-ସଦ୍ୟୋ ବନସ୍ୟତ୍ୟୋ ବସାନ୍ଦ୍ୟକ୍ତମ୍”—ଇତି ସାମ-
ବିଧାନ-ବ୍ରାହ୍ମଣ-ମହାମତ୍ରପାଠକାଦ୍ୟକ୍ତଂ । ନାଟକ-ସିଦ୍ଧାନ୍ତାଦିତତ୍ସ୍ୱ-ସିଦ୍ଧିବିଧି ଇତ୍ୟକ୍ତଂ ।

ऋक्तशाख्यातानि(१६)यज्ञायज्ञीय(२०)वारवन्तीय(२१)प्रभृ-
तीनि । तेषामृगवयवभूतपदेनाख्यानात् । सामतशाख्यातानि
यौधाजयप्रभृतीनि(२२)। स्वरतशाख्यातानि वामदेव्यादीनि(२३)।

कृत उपासनां न्याय सफल इय । ये सकल मंत्रे, वर्णागम,
वर्णविकृति प्रभृति गान कार्याई अधिक प्रकीर्ण पाय, तंमग्न
सामे कृत उपासना—पितृ-महाये कृत उपासनां न्याय
सफल इय । ये सकल सामे, क्रुष्ट, प्रथम प्रभृति स्वरतागेर ई
आधिक्य प्रकाश पाय, तंमग्न सामे कृत उपासना—
आचार्य-महाये कृत उपासनां न्याय सफल इय ।

(१६)—यत्र सामनि सामभागस्य—स्त्रीमादिरूपगीतभागस्याधिक्यं नास्ति, न च
“आ २ ३ ४ ५”—इत्येवमादिक्रुष्टादिनामुस्वरभागस्याधिक्यम्—अपि तु ऋग्सायस्यैवा-
धिक्य-श्रवणं तत्रैव ऋक्तशाख्यानामिति व्यवहारः ।

(२०)—गयगानश्चै प्रथमप्रपाठकीय-द्वितीयार्द्ध-पञ्चविंशतितमं, ‘यज्ञायज्ञा’-इत्यनेन
शब्देन युक्तायामृच्युत्तरं साम यज्ञायज्ञीयम्, तथाविधस्वरंणान्वात्स्वव ऋत्विप गीतानि
यज्ञायज्ञीयानि । अतएव “एकं साम तत्रै कुर्यात्”—इत्यनुशासनाद्दृग्गानादेः प्रादुर्भावः ।
“यद् योन्यां तदुत्तरयोः”—इत्यादिष्वगानञ्च सङ्गच्छते । तदिदं रथन्तरमवलम्ब्य सा-
भाध्याय-द्वितीयपादे निरूपितञ्च स्पृष्टं मौमामाचार्यैः—“अतिदेश्यं विनियुक्तं क्वितीधु
रथन्तरम् । गायतीत्युग् गानयुक्ता शब्दार्थे गानमेव वा ॥ इति चित्सा गानयुक्ता त्वभिलं
तृक् प्रसिद्धितः । लाघवात्तदिदेशस्य योग्यत्वाच्चान्तिमो भवेत्” (२३०) इत्यादि ॥

(२१)—गो गा० १, १, १८-१९ २० ।

(२२)—गो गा० १४, १, अन्तिर्मम् । एवमादिषु सामांशस्य - स्वर-लक्षण-स्त्रीमादेराधिक्य-
त्वात् ऋगंशस्य योनिरूपणं सामभागोच्छन्नप्रायस्त्वात् सामतशाख्यातमित्येव व्यवहारः ।
शरीरिणा, लेशीत्येवं तदिदं त्रयं-सामशीनामिति विदितम् ॥

(२३)—गो गा० २, १, २५ । एवमादिषु स्वरस्य कुष्टादधिक्यम्, अतः स्वरत
शाख्यातमित्येव व्यवहारः ।

এবং সমস্বাস্থ্যস্বীকৃত্যস্বীকৃত্যকর্মণে ঋক্-সাম-স্বরাদিতি ত্রয়োঃ-
যবাস্তে পৃথক্ পৃথক্ মাভাদিসম্বন্ধেণ প্রতিষ্ঠা ভবন্তি ॥

প্রথোক্তীর্থস্বীকৃত্যবিধত্বং প্রশংসতি—

২৫। স বা এষা উক্তীর্থো বন্ধুমান্ বন্ধুমত্যঃ ।

বান্ধবা মাভাদ্যে স্তদান্ । ন কেবলং বন্ধুমত্বং কিন্তু তেষা-
মন্তর্ভূতত্বং ॥

উক্তার্থজ্ঞানং শংসতি—

২৬। বন্ধুমান্ বন্ধুমত্যো ভবতি জানন্তি হ
বা এনং পিতৃতত্বম্ য এবং বেদ ॥

ইতি ত্রীসায়ণাচার্য্যবিরচিতৈ মাধবীয়ে বেদার্থ-

প্রকাশে দেবতাধ্যায়াত্ম্যে পঞ্চমে ব্রাহ্মণে

প্রথমঃ খণ্ডঃ ॥

২৫। উক্তীর্থ (গায়ক) যিনি, তিনি বর্ণিত প্রকারে—
স-সহায় হইলেন। মাতা, পিতা, আচার্য্য—এই জনত্রয়ই
উক্তীর্থের সহায়-শ্রেষ্ঠ, সহচর হইলেন।

২৬। বাঁহারা এই সঙ্কান অবগত আছেন স্ততন্ত্রাংগ তাঁহা-
রাও স-সহায় ॥

॥ ইতি প্রথম খণ্ড ॥

• पूर्वखण्डे सान्नां बहुधा देवता उक्ताः ॥ अथ तदाश्रयभूतानां
छन्दसां देवता अभिधास्यति । इदानीं तेषां वर्णानभिधातुं
प्रति जानीते—

१ । अथातश्छन्दसां वर्णाः ॥

वचन्ते इति शेषः ॥

अथ गायत्र्यादिभेदेन वर्णविशेषानाह—

२ । शुक्ला गायत्रो रूपेण सारङ्गरूपमुष्णिङ्गां
पिशङ्गककुमारूपं क्षण्यमानष्टुभं ततः । रोहितं
बृहतीनां तु नीलं पाङ्क्तं ततः पुनः सुवर्णं विष्टु-
भारूपं गौरं जागत मुच्यते ॥

सारङ्गः शबलः । शेषाः स्पष्टाः (१) । एतेषां अक्षरसङ्ख्या तु
“अथ चन्द्रांसि गायत्रुष्णिङ्गित्युष्णक्रम्य चतुर्विंशत्यक्षरादीनि

१ । सम्प्रति छन्द अनुसारे देवतार परिचय प्रकाश
करिते प्रबुद्ध हईरा प्रथमत छन्द सकलैरई परिचय अवश्या
देय हईयाछे—अतएव छन्द सकलैर वर्ण बला याईतेछे ।

२ । गायत्री छन्दैर वर्ण—शुक्र, उष्णिक् छन्दैर वर्ण—
सारङ्ग, ककुप् छन्दैर वर्ण—पिशङ्ग, अनुक्त्पु छन्दैर वर्ण—
कृष्ण, बृहती छन्दैर वर्ण—लोहित, पङ्क्ति छन्दैर वर्ण—सुवर्ण,
जगती छन्दैर वर्ण—गौर” ।

(१)—छन्दःशास्त्रे पुरातनतएव—“सित-सारङ्ग-पिशङ्ग-क्षण्य-नील-लोहित-गौरा वर्णाः
—इति (१ ष० ।)

‘चतुर्विंशत्यक्षरप्रसृति
चत्वारिंशत्वायंक्षराधिका उष्णिगादिषु द्रष्टव्याः (२) ॥

अथातिजगतीप्रसृतीषां वर्णानाह—

३। अतो यान्बन्धानि छन्दांसि श्यावं तेषां
ततः पुनः। नकुलत्वे कपदानां द्विपदां बभ्रुश्च्यते
सारङ्गशुक्लप्रष्णरूपस्यृग्यजुःसामब्राह्मणान्विताः॥

अतो यान्यन्यानि गायत्र्यादिसप्तच्छन्दभ्यो व्यतिरिक्तानि
अतिजगतीप्रसृतीनि उत्कृतिपर्यन्तानि (३) तेषां श्यावं कपिश्-

७। अतिजगती, शंकरी, अतिशक्ती अष्टि, अत्याष्टि, धृति,
अतिधृति, कृति, प्रकृति, आकृति, विकृति, संस्कृति, अतिकृति,
उत्कृति—एहै चतुर्दश छन्देर वर्ण—श्यावं ताहाते७ ये णुलि
एकपदा, ताहादेर अतिनव-जात-नकुलेर न्याय वर्ण एव२

(२)— मयसतजति-पिङ्गलकविदाङ्ग-कन्दोयस्यदशनादेवैतत् समसं स्पृष्टं ज्ञायं
सारङ्गं षः—चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री, अष्टाविंशत्यक्षरा उष्णिक, द्वाविंशत्यक्षरा अनुष्टुप,
षट्त्रिंशत्यक्षरा त्रष्टुप, चत्वारिंशत्यक्षरा पंक्तिः, चतुश्चत्वारिंशत्यक्षरा विष्टुप, अष्टाचत्वारिंशत्यक्षरा जगती। इति। तदयमार्षगायत्र्यादेः परिचयः।

(३)—द्विपञ्चाशदक्षरा अतिजगती, षट्पञ्चाशदक्षरा शंकरी, पञ्चाशदक्षरा अतिशंकरी,
चतुःषष्ट्यक्षरा अष्टिः, अष्टषष्ट्यक्षरा अत्यष्टिः, द्विसप्तत्यक्षरा धृतिः, षट्सप्तत्यक्षरा अतिधृतिः,
अशीत्यक्षरा कृतिः, चतुरशीत्यक्षरा प्रकृतिः, अष्टाशीत्यक्षरा आकृतिः, द्विनवत्यक्षरा
विकृतिः, षण्णवत्यक्षरा संस्कृतिः, शताक्षरा अतिकृतिः, चतुश्चत्वारिंशत्यक्षरा उत्कृतिः,
तदुक्तम्—“चतुःशतमुत्कृतिः। चतुरशतुरस्राजेदुत्कृतिः”(पि० छ० ८२० १-२२०) इत्यादि।

वर्णं विद्यात् । “अध्वेन्द्रीजुषस्त्रप्रवहेत्याद्येकपदानां (४) नकुलं नकुलजाते वर्णं जानीयात् । द्विपदानामिमानुकं (५)मित्यादीनां बभ्रुवर्णम् । तथा यानि ऋग्यजुरादिब्राह्मणगतानि गायत्र्यादीनि तेषाञ्च क्रमेण सारङ्गादयोवर्णा(६)द्रष्टव्याः ॥

अथ यज्ञसम्बन्धिनां गायत्र्यादुपवन्धानां मन्त्राणां देवता वक्ष्यामीति प्रतिजानीते—

४ । यज्ञे यज्ञे प्रयोक्तव्या स्तेषां देवता उच्यते ॥

अथानुक्तानां विराजां वर्णं दर्शयति—

५ । विराजः पृथ्वी विद्यात् ॥

ये गुलि द्विपदा,ताहादेर वज्र वर्ण । अपरञ्च ये कोन ब्राह्मण अस्त्रे हडक आनुसङ्गिक धक् वा मज्जु अथवा साम लक्षण छन्द श्रुत हईया थाके, ताहादेर यथाक्रमे सारङ्ग शुरु ओ कृष्ण वर्ण जानिते हईतेछे ।

४ । এই वर्ण निरूपित हईल, अतःपर यज्ञे ব্যবহার্য্য ঐ ঐ ছন্দের মন্ত্রের দেবতা বলা যাইবে ।

৫ । বিরাট্ ছন্দের বর্ণ—পৃথ্বী [এইটি পূর্বে অনুক্ত ছিল] ।

(৪)—“অধ্বেন্দ্রীজুষস্প্রবহে”—সম্যে ষা ।

(৫)—কন্দকার্চিকস্য ৫, ২, ২, ৫, উত্তরস্য ৪, ১, ২৩, ১ । অথৌষত্রগানানি নৈয়ট্ঠযী: প্রসিদ্ধানি ।

(৬)—তথ্যচ ব্রাহ্মণভাগে প্রামদ্বিকসঙ্কল্যা যুতানি যানি ঋগ্ লক্ষণানি, তেষাং বর্ণ: 'সারঙ্গ:; যানি যজুলং চণ্যানি,তেষাং যুক্ত: ; যানি সামলক্ষণানি,তেষাং কৃষ্ণ: ইতি বিবেক: ।

পিবাসীমমিন্দ্রমন্দদুত্বৈ (৩) ত্বি বমাদযো বিরাজঃ পুত্রিবর্ষা
ইতি জানীযাত ॥

অথান্নে গায়ত্র্যাদিমন্ত্রদ্বয়শ্রবণং (৮) কিমর্থমিত্যাশঙ্ক্যৈ-
তচ্চাত্পর্যমাহ—

৬। দৈবতং তত উত্তরম্ ॥

তত উক্তাত্ উত্তরং বাক্যজাতং (৯) দেবতাভিধানমিত্যর্থঃ ॥

অথান্ন্যাदीনাং গায়ত্র্যাদিদেবতাत्वसम्बन्धपरं मन्त्रद्वयम् ।

তত্র প্রথমং মন্ত্র সুদাহরতি—

৩। অগ্নের্গায়ত্র্যভবত্স্যুগ্বোষ্ণিহৃদ্বা সবিতা
সম্বভূব অনুষ্টুভা সোমা উক্শ্বৈর্মহস্থান্ বৃহস্পতে-
র্ভবতি বাচ মাভবদ্ ॥

অগ্নিঃ সযুগ্বা সহায়ভূতা গায়ত্রী ভবত্ । প্রজাপতের্সুস্থাত্
দেবতাসু মধ্যে অন্নিরজায়ত । কৃন্দঃসু মধ্যে গায়ত্রী ব উভাবম্ব-

৬। অতঃপর ছন্দের অনুমারে দেবতা নির্ণীত হইতেছে ।

৭। প্রজাপতি যখন সৃষ্টি করেন, তখন অগ্নির সহিত
গায়ত্রী ছন্দের, সবিতার সহিত উষ্ণিক্ ছন্দের, সোম দেব-
তার সহিত অশুষ্কপ ছন্দের, বৃহস্পতির সহিত বৃহতী ছন্দের
প্রকাশ হয় স্তরত্রয় ঐ ঐ ছন্দের ঐ ঐ দেবতা স্পর্শই
। সিদ্ধান্তিত হইল ।

(৩)—“অগ্নে গায়ত্র্যভবত্”-ইत्याদি: एक: । “विराणमिन्नावर्षयो:”-इत्यादि: द्वितीय: ॥
अनुपदस्यैवैतद्वयमन्त्रे व श्रीष्यते ।

(৯)—यद् वच्यति मन्त्रद्वयं तदित्यर्थ: ।

जायेतामित्यर्थः । तथाच तैत्तिरीयकं—“प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति । स मुखतस्त्रिषु निरमिमीत । तमग्निर्देवताया असृजत गायत्री छन्दसः”—इति ॥

यथा । सयुम्बेत्सुत्तरत्र सम्बध्यते । अग्नेः सकाशाद्गायत्री प्रजायत इत्यर्थः । तथा उष्णिहया उष्णिक्छन्दसा सह, सयुग्वा सह युज्यमाना ककुप् सविता देवः सम्बभूव तस्मात्प्रजापतेर्यज्ञे ‘आपश्चापि हलन्तानामिति’(१०)वचनादुष्णिहयश्चादापप्रत्ययः । यथा उक्त्यैर्मन्त्रैः महस्वान् तेजस्वी सोमः अनुष्टुभा ऋगुष्टुप् छन्दसा साङ्गं तस्मादेव प्रजापते रजायत । तथा बृहस्पतेर्वाचं वाचं बृहती छन्दः अभवत् अचरत् अगच्छद्वा । बृहत्या साङ्गं बृहस्पतिरपि तस्मात्प्रजापतेर्यज्ञेऽजायतेत्यर्थः ॥

अथ द्वितीयं मन्त्रमुदाहरति—

८ । विराण्मित्रावरुणयोरभिष्ठीरिन्द्रस्यत्रिष्टु-
बेह भागो अह्नः । विश्वान् देवाञ्जगत्या विवेश तेन
चाक्षुर्मन्त्रप्रयो मनुष्याः ॥

८ । मित्रावरुणोर महित विराट् छन्दसः; इन्द्रदेवतार महित (माध्यन्दिनभाग) त्रिष्टुप्छन्दसः, विश्वेदेवा देव-
गणेर महित जगतीछन्दसः सृष्टिं ह्य । तत्रमहितेई ऋषि ७
मानवमण्डलिन ७ सृष्टिं ह्य अतएव ई ई छन्दसः ई ई
देवता ।

(१०)—“अष्ट भागुरिरिषीप मवाप्योदपसर्गयोः ।

आपश्चापि हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा ॥”

—इति पाणिनि-भाष्ये पतञ्जलि. (२, ४, ८१ ।

অপি চ সিতাবরুণয়ো দেবয়ো বিরাট্ ছন্দঃ অমিত্রীঃ
 প্রাস্তাশ্রযা আসীত্ । অথ ইন্দ্রস্য ত্রিষ্টুপ্ ছন্দঃ অহী ভাগো
 মাধ্যন্দিনসবনাখ্যচ্যামুত্ । তথা জগতীচ্ছন্দঃ বিশ্বান্ দেवान্
 আ বিবেশ প্রবিষ্টা । তেন অন্যাদিদেবতাকৈন গায়ত্রাদিচ্ছন্দঃ
 উপনিবন্ধেন ঋষয়ো মনুখ্যা মরণশীলা মনুখ্যা বাহুমাঃ
 চক্লু পিরে ক্লৃমাঃ সৃষ্টা আসন্নিত্যর্থঃ । অতো গায়ত্রা অন্যাদি-
 দেবতাকৈন গায়ত্রাদি ছন্দঃ ইত্যুক্তং ভবতি ॥

অথোপরি তনানাং (১১) ছন্দসাং দেবতামাহ—

৬। প্রাজাপত্যো অতিচ্ছন্দসো বিচ্ছন্দসো বায়ু
 দেবতাঃ । পুরুষো দ্বিপদানাং দৈবতং ব্রাহ্ম একপদাঃ
 স্মৃতাঃ ॥

অতিচ্ছন্দসঃ অতিজগত্যতিশকর্যাদয়োঃ সতি পূর্ণাঃ বিচ্ছন্দসঃ
 শকর্যষ্টিষ্টতয়ঃ । যদা । সর্বা এতা অতিচ্ছন্দসঃ বিচ্ছন্দসঃ

৯। অতিজগতী প্রভৃতি ছন্দ গুলির দেবতা প্রাজাপত্য
 বিচ্ছন্দ গুলির দেবতা বায়ু । গায়ত্রী প্রাজাপত্য (১১)
 গুলিও প্রত্যেকে অষ্ট প্রকার—আর্যী, দৈবী, অহী, অমিত্রী, প্রাজাপত্য
 পত্ন্যা, যাজুষী, সাম্নী, আর্চী, ব্রাহ্মী—এই
 বলা যায় । ইহার মধ্যেও যে গুলি একপাদ, প্রাজাপত্য
 বিরাট্ পুরুষ এবং যে গুলি দ্বিপাদ, তাহাদের

(১১) - ইহ মনুদ্বয় শ্রুতাব্রাহ্মণ্যে অতিজগত্যাভিমা সিত্যর্থঃ

॥ अथ बृहन्नयज्ञपाठः ॥

॥ तच्चेदं गोभिलीयं सूत्रम् ॥

“भासं दशस्तोभ मुत्तयं गायत्रीसामौशनसं शुद्धाशुद्धीये
राजनरौहिणके बृहद्रथन्तरे पुरुषगतिर्महानाम्नो महादिवाकीर्त्यं
ज्येष्ठसामानि देवव्रतानि पुरुषव्रतानुगानं तवश्यावीय मादित्य-
व्रत मेकविंशत्यनुगानं पर्क्षादावारभ्य यथा आत्तदहरहर्ब्रह्मयज्ञा-
येति गोभिलीया गोभिलीयाः”—इति गो० ब्र० सू० ॥ १ ॥

ॐ३म् । भासस्य वायुर्जगती सूर्यः ।
दशस्तोभस्य प्रजापतिस्त्रिष्टुविन्द्रः ।
उन्नयेत्यस्य आदित्योऽनुष्टुवात्मा ।
गायत्रस्य पुष्कलो गायत्री सविता ।
औशनसस्य उशना गायत्री अग्निः ।
शुद्धाशुद्धीययोरिन्द्रोऽनुष्टुविन्द्रः ।
राजनरौहिणयोरिन्द्रस्त्रिष्टुविन्द्रः ।
बृहत्साम्नो भरद्वाजो बृहतीन्द्रः ।
रथन्तरस्य वसिष्ठो बृहतीन्द्रेऽनुष्टुविन्द्रः ।
सेतुसाम्नो विशोकस्त्रिष्टुवात्मा ।

महानाम्नीनां प्रजापतिर्विराडिन्द्रः पुरीषपदानां पदपंक्तिर्वा ।

महादिवाकीर्त्यस्य सूर्यो जगती सूर्यः ।

ज्येष्ठसाम्नां प्रजापतिस्त्रिष्टुबग्निः ।

देवव्रतानां देवा उरुक्लृत्तौ रुद्रः ।

पुरुषव्रतानांपुरुषोऽनुष्टुप्पञ्चानां गायत्रान्तिमात्रात्मा ।

तवश्यावीयसाम्नः प्रजापतिर्गायत्रो सविता ।

सन्त्वाभूतानीति विश्वेदेवास्त्रिष्टुबादित्यः ।

उवीचिचंदेवा मन्तश्चरति आदित्यस्त्रिष्टुप् गायत्री सूर्यः ।

उत्तरयोरादित्यो गायत्री सूर्यः ।

उदुत्यंचिचमित्यतोषडस्य सूर्यस्त्रिष्टुप् गायत्री सूर्यः ।

सधस्थस्य इन्द्रोऽनुष्टुप् सूर्यः ।

महतां भूतो गायत्री सूर्यः ।

सार्पराङ्गीनां प्रजापतिर्गायत्री सूर्यः ।

घर्मरोचनस्येन्द्रोऽनुष्टुप् सूर्यः ।

परिधीना मिन्द्रो गायत्री सूर्यः ।

ऋतुसाम्न ऋतवोऽनुष्टुप् सूर्यः ।

चक्षुःसाम्नो मित्रावरुणौ गायत्री सूर्यः ।

श्रोत्रसाम्नो मित्रावरुणौ त्रिष्टुप् गायत्री सूर्यः ।

शिरःसाम्न इन्द्रो गायत्री त्रिष्टुभौ सूर्यः ।

जपे विनियोगः ॥

१ ॥ भासम् ॥ आ० ३, ८ । चार० ६, १, ८ ॥

^{२२ र र, ३२ २, ३२ २}
 हाउहाउहाउ । ओहा । २ । ओहाइ । इ
^{२ २ २ २ १ १ १ १}
 हीहो । ३ । इहियो । ३ । हुम् । ३ । हो । ३ ।
^{१ १ २ २ १ २ १}
 ह् । ३ । इडा । ३ । ऋतम् । ३ । हस् । ३ ।
^{३ १ २ २ १ २ १ २ २ २}
 प्रक्षस्यवृष्णो अरुषस्यनुमा २३हाः । प्रनोवचोविदथाजात
^{१ २ २ २ १ २ २ २}
 वेदा २३साइ । वैश्वानरायमतिर्नव्यसेशू २३चीः ।
^{१ २ २ २ २ २ २ २}
 सोमइवपवतेचारुग्ना २३या ३इ । हाउहाउहाउ ।
^{३ २ २ २ २ २ १ २ २ २ २ १}
 ओहा । २ । ओहाइ । इ हीहो । ३ । इहियो । ३ ।
^{१ १ १ १ २ २ १ २}
 हुम् । ३ । हो । ३ । ह् । इडा । ३ । ऋतम् । ३ ।
^{१ ३ १ २ २ १ २ २ २ १}
 हस् । २ । हा २३४ । औहोवा । इ हीहो । भद्रम् ।
^{१ २ २ २ १ २ २ २ २ २ २ २ २}
 इ हीहो । अयः । इ हीहो । वामम् । इ हीहो ।
^{१ २ १ २ २ १ १ २ २ १ २ १ २ २}
 वरम् । इ हीहो । सुवम् । इ हीहो । अस्ति । इ हीहो ।
^{१ २ २ १ २ २ १ २ २ २ २ २}
 अभाजीत् । इ हीहो । ज्योतिः । अभाजीत् ।

१ र २र १र २ १ ३ र २
 इ ह्रीहो । दौदिवः । ए२३ । हियाहाउवा३ ।

३ १ १ १ १

भा२३४५स ॥ १

२ ॥ दशस्तीभम् ॥ छ० ४,१,३,६ । आर० ४,२,१६ ॥

३र र र, ३र २र, ३र २र २र ३र र
 हाउहाउहाउ । ओहा । २ । ओहा । हाओवा ।

— — २र १र १र
 ३ । ज२ । ३ । ओ२ । ३ । हाउवाक् । ३ । आयुर्यन्

२र र १र १
 । ३ । एआयुः । ३ । आयुः । ३ । वयाः । २ । वयः ।

१ र र र — १ र र र
 इन्द्रोनेमधिताहवा२न्तार्द । यत्पार्यायुनजतेधिया

— १ र र र र — १ र र
 २स्ताः । शूरोन्घाताश्रवसश्चका२मायि । आगोमति

र र — १ २र र र, ३र २र,
 ब्रजेभजातुवा२न्नाः । हाउहाउहाउ । ओहा । २ ।

३र २र १ १ ३
 ओहा । (पूर्ववत्) । वयाः । २ । वा२ । या२३४ ।

५र र ३र र १र २१ २र १र र ३ ११११
 औहोवा । ए । आयुर्धाअस्मभ्यं वच्चीधादिवेभ्या२३४५ः ॥२

३ ॥ उन्नयम् ॥ स्तो० २,१० । आर० ६,२,२१ ॥

१ २र १ २र १ र १ २१
 उन्नयामि । होइ । ३ । आदित्यं प्राञ्चयन्तमुन्न

^{२२} यामि । ^१ होइ । ३ । ^{२२ २ १२} अहोरात्राण्यरिचाणि । ^{२२} होइ ।
^{१२} ३ । ^२ द्यौर्नोर्द्वाउ । ३ । ^{१ २ २ २} तस्यामसावादित्यईयतेहाउ
^१ । ३ । ^{२ २ २ २} तस्मिन्वयमीयमाजईयामहेहाउ । ३ । ^{१ २ २} ईयामहे
^२ हाउ । २ । ^{१ २ २ २} ईयामहे ३ । ^{२ १ २ २ २ १ २ २} हाउवा । ^{२ १ २ २ २} प्रियेधाम्स्त्रियत्तरे
^{२ १ २ २ २} । २ । ^{१ २ ३ १ १ १ १} प्रियेधाम्स्त्रियत्तरे २३४५ ॥ ३

४ ॥ गायत्रीसाम ॥ उ० ६,३,१०,१ । चतुर्थ्येभ्यः पृथक् ॥

^१ तत्त्ववितुर्वरेणियोम् । ^{२ २ २ २} भार्गोदेवस्यधीमाही २ ।
^{२ १ २ २} धियोयोनःप्र । ^२ चोऽ१२१५२ । ^१ हुम् । ^{— १} आ २ । ^१ दायो ।
^{२ १ १ १} आ ३४५ ॥ ४

५ ॥ श्रीशनसम् ॥ छ० १,१,१,५ । गे० १,१,६ ॥

^{४ २ ५ ४} प्रेष्ठवाः । ^१ अता २३इथीम् । ^२ स्तौप्रेमिवम् ।
^{१ १} इवप्रा २३याम् । ^२ अग्नाइराइथाइम् । ^{१ २ २} नावा २३हा
^{१ ५ ५} ३४इयि । ^१ दा २३४यो ६हाइ ॥ ५

६, ७ ॥ शुद्धाशुद्धीये ॥ छ० ४,२,१,८ । गी० ८,२,७-८ ॥

४२ ५२ ४ ५ ४ ५२ ४ २१ २२१ २ १२
 एतोन्विन्द्रस्त्वामा । शुद्ध्शुद्धेनसा२३न्ना । शुद्धै
 २ २ २ १ २ १२ २ १ १
 मकथैर्वावृध्वा२३साम् । शुद्धैरा२३शी३ । वा२न् ।
 ३ २ ५२ २ ३११११
 ममा३४औहोवा । तू२३४५ ॥ ६

५२ ५ २१ २ १ —
 एतोन्विन्द्रस्त्वामा । शुद्ध्शुद्धे । न । साम्ना२ ।
 १ २ २ १२ १ ३ ५ २१२
 शुद्धाद्ब्रू३क्या२यिः । वावा२र्ध्वा२३४साम् । शुद्धै
 २ १ २ १ २ १
 रा२०शी । वान्ममत्तु । इडा२३भा३४३ । ओ२३
 ४५३ । डा ॥ ७

८ ॥ राजनम् ॥ छ० ४,१,३,६ । आर० ४,२,१८ ॥

१ १ १ ३२२१
 हुम् । ३ । हो । ३ । ह् । ३ । औहा । २ ।
 ३२२२ ३२ २२ ३२ २२ २ १ २
 औहा । औहोद् । २ । औहोद् । इन्द्रन्नरो । ने३
 १ २२ ३ ४ ५ १२ २१ १ २ २२
 मधि । ताहवन्ताई । ३ । वयोबृहत् । ३ । विभाष्टये
 १ २ २ ३ १२ २ १ २ ३ ४ ५
 विधर्मणे । ३ । यत्पारियाः । युनज । ताद्ब्रधियस्ताः

^{२१ २} । ३ । सत्यमोजः । ३ । ^१ रजःसुवः । ३ । ^{२२ १२} शूरोन्वषा ।
^{२ १} ताश्च । ^{२, ३ ४ ५} सञ्चकामाद् । ३ । ^{२१ २} भद्रसुधा । २ । ^{२१} भद्र
^२ सुधे । ^{१ २} षमूर्जम् । ^{१ २} द्रुषमूर्जम् । २ । ^{२२ १२} आगोमताद् ।
^{२ १२} ब्रजेभ । ^{२२, ३ ४ ५} जातुवन्नाः । ३ । ^{२१} वृहद्यशः । ३ । ^{२ १ २} दिविदधे
^१ हम् । २ । ^{२ १ २} दिविदधे । ^२ हाउवा । ^{१२ २ २ २ २ २ ३} वागीडासुवोवृहङ्गा
११११
२३४५ः ॥ ८

८ ॥ रौहिणम् ॥ क० ४, १, ३, ६ । आर० ४, २, २० ॥

^{२२} हाउ । ३ । ^{१ २} आर्द्धी । ३ । ^{१ २} आर्द्धिया । ३ ।
^{१ २} आसाउ । ३ । ^{१ २} आयाम् । ३ । ^{१ २} नामरः । ३ । ^१ किट् ।
^{१ २ २ २} २ । ^{१ २ २ २} इन्द्ररोनेमधिताहवाः । ^{१ २ २} यत्पार्यायुनजते
^{१ २ २ २} धियाः । ^{१ २ २ २} शूरोन्वषाताश्रवसञ्चकाः । ^{१ २ २} आगो
^{१ २ २ २} मतिब्रजेभजातुवाः । ^{१ २ २ २} मनाः । ^{१ २ २ २} होर्द्धी । १ । ^{१ २ २ २} प्राणाः । ३
^{१ २ २ २} होर्द्धी । ^{१ २ २ २} चक्षुः । ३ । ^{१ २ २ २} श्रोत्राः । ३ । ^{१ २ २ २} घोषाः । ३

४ १ २ ५ ५
 द्वा३ । तास्यू२३४षा । ओवा६ । हाउवा ।
 १
 अस् ॥ ११

१२ ॥ पुरुषगतिः ॥ आ० १,८ । आर० २,२,३४ ॥

२२ १२२ २ २१
 हाउ । ३ । सेतूस्तर । ३ । दुस्त । रान् । ३ ।
 १२२२१२ २२ २
 दानेनादानम् । ३ । हाउ । ३ । अहमस्मिप्रथमजा
 १ २ ११११ २२ १२२ २
 ऋता२३स्या२३४पु । हाउ । ३ । सेतूस्तर । ३ ।
 १ २ २२ १२ २ १ २ २२ १२
 दुस्त । रान् । अक्रोधेनक्रोधम् । २ । अक्रोधेनक्रोधम् ।
 २२ २ २ २ २ १ २ १ १ १ १
 हाउ । ३ । पूर्वन्देवेभ्योअमृतस्यना२३मा२३४पु ।
 २२ १२२ २ २ १
 हाउ । ३ । सेतूस्तर । ३ । दुस्त । रान् । ३ ।
 २ १ २ २ २२ २२ २ २ २ १
 अङ्गयाअङ्गाम् । ३ । हाउ । ३ । योमाददातिसद्देव
 २ १ १ १ १ २२ १२२ २,
 मा२३वा२३४पुत् । हाउ । ३ । सेतूस्तर । ३ ।
 २ १ २ १ २ २ २ २२
 दुस्त । रान् । ३ । सत्येनानृतम् । ३ । हाउ । ३ ।
 १ २ १ १ १ १ २ २ २ २
 अहमन्नमन्नमदन्तमा२३श्री२३४पु । हाउहाउहाउवा ।

२२ १२ २२ १२ १ १ २
 एषागतिः । ३ । एतदमृतम् । ३ । स्वर्गच्छ । ३ ।

१२ २ १२ २ ३२ १२ २ १ १ १ १ १
 ज्योतिर्गच्छ । ३ । सेतूस्तीर्त्वाचतुरा२३४५ः ॥ १२

१३ ॥ महानाम्नः ॥ मूलमस्य छन्दश्चारण्यकोत्तरेभ्यः पृथक् ॥

१ १ — २ १२ २ १ २ २ १
 ॥ ॐ३म् ॥ ए२ । विदामघवन्विदाः । गातुमनु

१ २ २ ५ १ —
 शस्सिषः । दादृशा३१उवा२३ । ई३४डा । ए२ ।

१ २ २ २ २ १ २ २ १ २ — १ २
 शिचाशचीनाम्यताद् । पूर्वीणाम्पुरु२ । वसा३१उवा

२ ५ २ २ १ — १ २
 २३ । ई३४डा । आभिष्टमभा२द् । षिभिरा३१

२ ५ १ २ ५ २
 उवा२३ । ई३४डा । खर्नांशूरः । हा३१उवा२३ ।

२ ५ १ २ २ २ १ २ २ १ २ —
 ई३४डा । प्राचे । तनप्रचेतया । इन्द्रा । दुग्नायना२

१ १ १ २ २ १ २ १ १ २
 इषाद् । इडा । इन्द्रा । दुग्ना० । अथा । इन्द्रा ।

२ १ २ १ १ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
 दुग्ना० । इडा । एवाहिशक्रोरायेवाजायवा१ज्जी३

२ २ १ २ ४ ५ १
 वाः । शविष्ठवज्जिन्ना३ । जासाद् । म्हिष्ठवज्जि

१— १ २ २ १ १ २ २ २ २
 ए२ । इन्द्रम्वनस्यसातयाद् । हवामहेजेतारम
 — १ २ २ ५ १— १
 परा२ । जितमा३१ उवा२३ । ई३४डा । ए२ । सनः
 २ १ १ — १ २
 स्वर्षदतिद्विषाः । सानःस्वर्षदता२३ । द्विषआ३१
 २ ५ १ २ — १ २
 उवा२३ । ई३४डा । पूर्वस्ययत्तआ२ । द्विषआ३१
 २ ५ २ १ २ ५ २
 उवा२३ । ई३४डा । अ०शुर्मदाया२ । हा३१ उवा२३ ।
 २ ५ १ २ २ २ १ २ २ १
 ई३४डा । सूत्रआधेहिनोवसाउ । पूर्त्तीः । शविष्ठ
 — १ १ १ २ २ १ — १
 शारस्यताद् । इडा । पूर्त्तीः । शविष्ठशा२स्यताद् ।
 १ १ २ २ १ — १ १ १ २
 अथा । पूर्त्तीः । शविष्ठशा२स्यताद् । इडा । वशीहि
 २ २ २ २ २ २ १ २ २
 शक्नोन्नन्तब्रव्यसा१न्या३साद् । प्रभोजनस्यवा३ ।
 ४ ५ १ २ १ २
 चाहान् । समर्येषुत्रवा२३ होद् । वाहा२३ उवा२३ ।
 १ १ १ १ १ १ २ २ १ २ १ १
 इट्३डा२३४५ । शूरो । योगोषुगा२ष्कताद् । इडा ।
 १ २ २ १ २ १ १ १ १ १ १
 साखा । सुशेवो२द्वयूः । इडा२३४५ ॥—
 १ २ २ १ १ १ १ १ १ २ २
 आद्वा । द्वियेवा२३४५ । होद् । हो । वाहा३१

^{२ २} २३भूताउ । ^५ वा३ । ^{३ १ १ १ १} ई२३४५ ॥ ^{२ २ १} वयोमना२३ः । ^१ होइ ।
^{२ १ ३} ^५ ^{२ १ २} ^१ ^{२ १} ^{२ १}
 होवाओ२३४वा । वयःप्राणा२३ः । होइ । होवा
^३ ^५ ^{२ १} ^१ ^{२ १ २}
 ओर३४वा । वयश्चक्षू२३ः । होइ० । वयःश्रोचा२३म् ।
^१ ^{२ २ १ २} ^१ ^{२ २ १}
 होइ० । वयोघोषा२३ः । होइ० । वयोव्रता२३म् ।
^१ ^{२ २ १ २} ^१ ^{२ १ ३}
 होइ० । वयोभूता२३म् । होइ । होवाओ२३४५
^{३ १ १ १ १} ^{१ ५} ^{२ २} ^{२ ५}
 वा६पू६ । उ२३४५ ॥ ज२र्क । हाउ । ३ । हो३
^२ ^{१ २ १} ^१ ^{१ २ १}
 वाक् । (एवन्तिः) । धर्माऽऽधर्मः । ३ ॥ धर्मवि
^२ ^{२ १ २ २} ^{२ १} ^{२ १}
 धर्म । ३ । सत्यज्ञाय । ३ । ऋतंवद । ३ । ह०वं
^५ ^{१ ५} ^५ ^{२ २ १ २ २} ^{२ २ २ १ २}
 व२म्वं२म्वम् । ३ ॥ औहौहोवाहाई । २ । औहौहो
^{२ २} ^३ ^५ ^{२ १ २} ^१ ^२
 वाहा३१उवा२३ । भू२३४वात् । विभाड्वृहत्पिब
^{२ १ ०} ^{२ २ २ १ २ २} ^{२ २ २ १ २ २}
 तुसोम्यम् । ध्वौहौहोवाहोइ । औहौहोवाहोइ ।
^{२ २ २ १ २ २} ^१ ^३ ^५ ^{१ २ २}
 औहौहोवाहा३१उ । वा२३ । जा२३४नात् । आयु
^{१ २ १} ^{२ २ १} ^२ ^{२ २ २ १ २ २} ^{२ २ २}
 ईधद्यज्ञपताविक्रूतम् । औहौहोवाहोई । २ । औहौ

१२ २ २ ३ ५ १२ २२ २ १२
होवाहा३१उ । वा२३ । वा२३४धात् । वातजूतोयो

२ १ २ १ २ २२ २ १२ २ २२ २
अभिरक्षतित्मना । औहौहोवाहोर्द्ध । २ । औहौ

१२ २ २ ३ ५ २ १२
होवाहा३१उ । वा२३ । का२३४रात् । प्रजाःपि

२ १२ २ २ २२ २ १२ २ २२ २
पर्त्तिबहुधाविराजति । औहौहोवाहोर्द्ध । २ । औहौ

१२ २ २ — २ १२ २२ १२ २ २
होवाहा३१उ । वा२ । २ । ए । अभाजौज्योतिरभा

३ १ १ १ १ १ १ २ २ १ २ १
जो२३४धत् ॥ भूमिः । ३ । अन्तरिक्षम् । ३ । द्यौः ।

२ ५ २ २ २ २ २ १ २ १ १ १ १
। २ । द्या३४ । औहौवा । ए३ । भूताया२३४ध् ॥

२ १ २ १ २ ३ २ २
द्यौः । ३ । अन्तरिक्षम् । ३ । भूमिः । २ । भूमा

५ २ २ १ २ ३ १ १ १ १ २ २
३४ । औहौवा । ए३ । आयुषे२३४ध् ॥ हाउ ।

१ २ ३ २ २ ५ २ २ ३ १
३ । ज्योतिः । २ । ज्योता३४ । औहौवा । ई२

१ १ १
३४ध् ॥ १४

(महाद्विवाकीर्त्तय मिति दशानां शिरआदिसान्नां समुदिताना मेकं नाम । तथा ह्यान्नायते —“महाद्विवाकीर्त्त्ये सौर्यं वा दशानुगानं तस्य शिरश्च औवा च स्तम्भकीकसौ च पुरीषाणि च पद्मौ चात्मा धोरु च पुच्छश्चेतत्साम सुपर्णं मित्वाचक्षते”-इति)

१५, १६, १७ ॥ ज्येष्ठसामानि ॥ क०२, २, २, ७ । आर०१, २, १६-१८ ॥

हाउ । ३ । आज्यदोहम् । ३ । मूर्धानन्दाई ।
 वा३अर । तिम्पृथिव्याः । वैश्वानराम् । ऋतञ्चा ।
 जातमग्नीम् । कविःसमा । जा३मति । थिञ्चना
 नाम् । आसन्नःपा । चा३ञ्चन । यन्तदेवाः । हाउ ।
 ३ । आज्यदोहम् । २ । आज्यदोपूहाउ । वा । ए ।
 आज्यदोहम् । २ । ए । आज्यदोहा२३४५म् ॥ १५

हाउ । ३ । हुमचिदोहम् । चिदोहम् । २ । मूर्धा
 नन्दाई । एषा ऋक् । हाउ । ३ । हुमचिदोहम् ।
 चिदोहम् । चिदो३हाउ । वा३ । ई२३४५ ॥ १६

हाउ । ३ । च्योहम् । ३ । मूर्धानन्दाई । एषा
 ऋक् । हाउ । ३ । च्योहम् । २ । च्यो३हाउ । वा३ ।
 ए३ । ऋतम् ॥ १७

२ १ २ १ २ २
भ्यम् । इडा२३भा । यद्ददंविश्वंभूतम् । युयो३ ।

१ ३ ५
आउ । वा२३ । ना२३४माः ॥ १८

१ २ १ २ १ २ १
अधिप । तार्ई । मित्रप । ताडू । क्षत्रप । तार्ई ।

२ १ २ — — २ १
स्वःपताडू । धनपता२डू । ना२माः । नमउत्ततिभ्य

२२ २ १२ २ १२ २ १ २२ २ १ २ १२ २
स्योत्तन्वानिभ्यश्चनमोनौषङ्गिभ्यश्चोपवीतिभ्यश्चनमोस्यङ्गा

२ १ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २
स्यप्र । तिदधानेभ्यश्चनमःप्रविध्यङ्गाश्चप्रव्याधिभ्यश्चनमः

१ २ २ १ २ १ २ १२ २ २ १ २
त्सरङ्गाश्चत्सारिभ्यश्चनमःश्चि । तेभ्यश्चआयिभ्यश्च

१ २ १ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
नमस्तिष्ठङ्गाश्चोपतिष्ठङ्गाश्चनमोयतेचवियतेचनमःपथेच-

१ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
विपथायच । अवज्यामिवधन्वनोवितेमन्युन्नयामसिम्

१ २ १ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
डतान्नद्वधस्यभ्यम् । इडा२३भा । यद्ददंविश्वंभूतम् ।

२ १ ३ ५
युयो३ । आउ । वा२३ । ना२३४माः ॥ १९

१ २ १ २ १ २ १ २
अधिप । तार्ई । मित्रप । तार्ई । क्षत्रप ।

१ २ १ २ — — १ २
तार्ई । स्वःपताडू । धनपता२डू । ना२माः । नमो

^{२ १ १ १} — ^{२ १ १ १} ^१ ^२
 उह्वौहोवा२ । ३ । त्रिपादूर्ध्वउदैत्युह्व२३षाः ।
^{१ १ १ १ १ १} ^२ ^{१ १} ^{२ १} ^२
 पादोस्येहाभवत्पू२३नाः । तथाविष्वङ्वियका२३मात् ।
^१ ^{१ १} ^२ ^{२ १ १ १} — ^{१ १}
 अशनानशनेआ२भी । उह्वौहोवा२ । २ । उह्वौ ।
^१ ^३ ^{५ १ १} ^३ ^५ ^{२ १ १}
 हो२ । वा२३४ । औहोवा । ई२३४डा । उह्वौ
^१ — ^{२ १ १} ^१ ^३ ^{५ १ १}
 होवा२ । २ । उह्वौ । हो२ । वा२३४ । औहोवा ।
^३ ^५ ^{२ १ १ १} — ^{२ १ १} ^१
 मू२३४वाः । उह्वौहोवा२ । २ । उह्वौ । हो२ ।
^३ ^{५ १ १} ^{३ १ १ १ १}
 वा२३४ । औहोवा । ज२३४५ ॥ २२

^{१ १ १} — ^१ ^{१ १ १} ^२ ^{१ १}
 द्वयौहोवा२ । ३ । पुरुषएवेदुसार३र्वाम् । यद्गूतं
^{२ १ १} ^२ ^{१ १ १} ^{१ १} ^२ ^{२ १ १}
 यच्चभावा२श्याम् । पादोस्यसर्वाभूता२३नी । त्रिपा-
^{१ २ १} ^२ ^{१ १ १ १} — ^{१ १ १} —
 दस्यामृतप्दा२३द्वी । द्वयौहोवा२ । द्वयौहोवा२ ।
^{१ १} ^१ ^२ ^{५ १ १} ^३ ^५
 द्वयौ । हो२ । वा२३४ । औहोवा । इ२३४डा ।
^{१ १} ^३ ^५ ^{१ १} ^{३ १ १ १ १}
 द्वयौ० । ज्यो२३४तीः । द्वयौ० । ई२३४५ ॥ २३
^{२ १} ^{२ १ १ १} ^२ ^१ ^२ ^{२ १}
 हाउ । २ । तावानस्य । महा२३इमा३ । हाउ ।

१ २ २ २ २ १२ २ २२ १२
३ । ततो ज्यायाञ्च पुरुषेणाः । हाउ । ३ । उता

२ २ १२ १ २ २ २ १२
मृतत्वस्थेशाश्नाः । हाउ । ३ । यदन्नेनातिरोहा

२ २५ २ १ ११११
२३ती३ । हाउ । ३ । वा३ । इट् इडा२३४५ ॥ २४

२५ १ २ २ १२ २२ २५
हाउ३वा । ततो विराडजायत । हाउ३वा ।

२ १२ २२ १ २ १२ २ २५ १ २ २ २
विराजोऽधिपुरुषः । हाउ३वा । सजातोऽत्यरिच्यत ।

२५ १ २ २ १ २ २ २ २५ ३ १ १
हाउ३वा । पश्चाद्भूमिमथोपुरः । हाउ३वा३ । ई२३
१ १

४५ ॥ २५

२२ १ २ १ २ १ २ १ २
हाउ । ३ । अस्मीनस्मिन् । ३ । नृम्णाद्नृम्णम्

१ २ २ २ १ २ —
। ३ । निधाद्दमाहे । ३ । कयानश्चिवाश्चाभूश्वात् ।

२२ २ १ २ — २ २ १ २
जतीसदावृद्धाः साश्वात् । कयाश्चिष्ठाश्वावात्ती

२२ १ २ १ २ १ २ ३ २
२३ । हाउ । ३ । अस्मीनस्मिन् । ३ । नृम्णाद्नृम्णम् ।

१ २ १ १ ३
३ । निधाद्दमाहे । २ । निधाश्चिष्ठा । मात् । हाश्चिष्ठा

५२ २ १ २ ३ १ १ १
अौहोवा । सुवर्ज्यातीश्चिष्ठाः ॥ २६

२७ ॥ तवश्यात्रीयम् ॥ चतुर्गानपत्र्येभ्यः पृथगीव ॥

^{१ ११११ १ र र २ १ २}
ॐ ह॒ २३४५ । ॐ भूः । ॐ भूमिर्द्विवमन्तरिक्षम् ।

^{१ र र र र १ १ र र}
ॐ भुवः । ॐ ऋचोयजूषिसामानि । ॐ भार्गोदेवस्य

^{२ ११११ १ १ र र र र}
धीमाही२३४५ । ॐ स्वः । ॐ प्राणोपानोव्यानः

^{२ २ र १ १ २ १ र र ११११}
समानउदानः । ॐ धियोयोनःप्रचो२३४५ । ॐ महः ।

ॐ जनः । ॐ तपः । ॐ सत्यम् । ॐ पुरुषाः । ॐ

^{२ र २ २ १ १ ११११}
परोरजोऽमृतोम् । ॐ ह॒ २३४५ । हुम् । आर ।

^{१ २ ११११ १ र र}
दायो । आर३४५ । ॐ भूमिरन्तरिक्ष्यौः । ॐ

^{२ र र}
तत्त्ववितुर्वरेणियोम् । ॐ जऽर्क । हाउ३ । होऽ३

^{२ १ २ १ र र २ र १ १}
वाक् । ॐ बहोषोयजोऽमृतोम् । ॐ जऽर्क । हाउ३ ।

^{१ १ र र र र र र २ र १}
होऽ३वाक् । ३ । ॐ प्राणोपानोव्यानःसमानउदानः ।

^{२ र र २ ११११ १ र}
धियोयोनःप्रचो२३४५ । ॐ जऽर्क । हाउ३ । होऽ३

^{२ १ १ १ १ २ १ २}
वाक् । ३ । धर्मीऽधर्मः । ३ । धर्मविधर्म । ३ ।

^{१२ २१२ ५ १ १२}
 ज्योतिरातता२म् । होई । ३ । आयुर्बन् । ३ ।
^{१ १ २ १ २ १ २ २ १२ २}
 अवः । ३ । चक्षुर्मित्त्वस्यवरुणस्याग्नेः । सुवःसु
^{३२ १ २ २ १२ - १ १ -}
 सर्पसुसार्पा । ३ । जनावन्सुवा२ःसुवः । जना२
^{१ - १ - १ १२ २ २ १}
 वना२म् । सुवा२ःसुवः । ३ । आप्राद्यावापृथिवी
^{० २ २ २ २ २ २ २}
 आन्तरी२श्चा३म् । सृपिप्रसृपीऐही । ३ । अस्तो
^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ २}
 षतस्वभानवाऐही । विप्रानविष्ठयामताऐही । यावा
^{२ २ २ २ २ २ २ २}
 णोवर्हिषिप्रियाऐही । इन्द्रस्यरुहियम्बृहादैही । ३ ।
^{१ - १ - १ - २}
 इन्द्रा२ । स्यारा२ । हिया२म् । बृहदिन्द्रस्यरुहिय
^{२ २ २ १ २ २ ० २ २}
 म्बृहादैही । ३ । सूर्यआत्माजगतस्युषा२श्चा३ । अन्त
^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ २}
 श्रतिरोक्षनाऐही । ३ । अस्यप्राणादपानताऐही । ३ ।
^{२ २ २ २ १ २ २ २ २}
 व्यस्यन्महिषोदिवामैही । ३ । प्रोऽएतिप्रोएति । ३ ।
^{१ २ २ १ २ २ २ २ २ २}
 प्रोऽएति । २ । प्रो२३ । एता३४ । औहोवा ।
^{२ २ २ २ २ २ ३ ३ ३ ३ ३ ३}
 ए३ । देवादिवाज्योती२३४५ः ॥ २६

॥ अथ सप्तदश महासामानि ॥

॥ ब्रह्मसाम ॥ १ ॥

ॐ३म् ॥ १ ॥

“ओ मित्वेतद्द्वर मुनीथ मुपासीत । ओ मिति ह्युहायति
तस्योपव्याख्यानम् । एषां भूतानां पृथिवी रसः पृथिव्या
आपो रसः । अपा मोषधयो रस ओषधीनां पुरुषो
रसः पुरुषस्य वायसः वाच ऋग्रस ऋचः साम रसः
सान्न उनीथो रसः ॥”-इति छा० ब्रा० ३।१ ॥ १॥

॥ सत्यसाम ॥ २ ॥

२७ ३क २२
भूर्भुवस्वः ॥ २ ॥

“सत्यसाम स्वर्गस्य वा लोकस्य द्वारविवरणं देवानां लोकस्त्रयस्य
षा वेदस्याप्यायन मयातयामाक्षरस्थम्”-इति सा० ब्रा० १।१ ॥ २॥

॥ व्याहृतिसाम ॥ ३ ॥

(नेतृसाम कचिदपि गानग्रन्थे श्रुतम् ; गीयते तु बहुत्र ।

^५भूः । ^{१२}भूः । ^२होइ । ^२भूः । ^२होइ । ^२भूः । ^२हा ३ ।
[—] ^{२२}१ ^२३ ^१११११ ^५१ ^१२
 चवा २ । ए । सुवर्ज्योती २३४५ ॥ भुः २ । भुवः ।
 होइ । भुवः । होइ । भुवः । हा ३१चवा २ । ए ।
^१सुवर्ज्योती २३४५ ॥ ^५सुवाः । ^१सुवः । होयि । सुवः ।
^२होयि । सुवः । हा ३१चवा २ । ए । सुवर्ज्योती २३४५ ॥
^५महाः । ^१महः । होयि । महः । होयि । महः । हा ३१
[—] ^{२२}१ ^२३ ^१११११ ^५१ ^१२
 चवा २ । ए । सुवर्ज्योती २३४५ ॥ जनाः । जनः ।
 होयि । जनः । होयि । जनः । हा ३१चवा २ । ए ।
^१सुवर्ज्योती २३४५ ॥ ^५तपाः । ^१तपः । होयि । तपः ।
^२होयि । तपः । हा ३१चवा २ । ए । सुवर्ज्योती २३४५ ॥
^५सत्याम् । ^१सत्यम् । होयि । सत्यम् । होयि । सत्यम् ।
^२हा ३१चवा २ । ए । सुवर्ज्योती २३४५ ॥ ^५पुरुषाः ।
^१पुरुषः । होयि । पुरुषः । होयि । पुरुषः । हा ३१
[—] ^{२२}१ ^२३ ^१११११
 चवा २ । ए । सुवर्ज्योती २३४५ ॥ ३ ॥

॥ बृहत्साम ॥ ५ ॥

छ० ३प्र० १अ० ५द० २ऋचि, आ० १प्र० १अ० २७साम ।

१ १२ ३ १ १२ ३ १ २
 त्वा मिद्धि हवामहे सातौ वाजस्य कारवः ।

२ ३१ २ ३ १ २ ३ २३ २७ ३ १ २
 त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्गतः ॥ ५

२२ २ २ २ १ २ २ १२ २
 औहोई त्वामिद्धि हवामहा३ए । सातौ वाजा ।

२, ३ ५ १ २ ३२ ४२ ५ २ १
 स्याकारा २३४ वाः । तुवा ३४ । औहोवा । वृवा

१ २, १ २, २ ५ २२
 द्रुषुवाई । द्रासा३१त् । पतिं ना२३४राः । त्वां

२ २, १ ३२ ४२ ५ — १ ५ ५
 काष्ठा३४ । औहोवा । सूर अर्वा२३४ । ताः । उहु-

५ १
 वा३हाउ । वा । हस् ॥ ५ ॥

“हसिति हहत् प्राण सुदजयत्”—इति ब्रा० ७ । ६ ॥

“प्रजापतिरकामयत बहु स्यां प्रजायिष्येति स तूष्णीं मनसा
 ध्यायत् तस्य यन्मनस्यासोत्तद् हहत् समभवत् स
 आदधीत गर्भो वै मेऽय मन्तर्हितस्तं वाचा

प्रजनयाइति”—इति च ब्रा० ७ । ६ ॥ ५ ॥

॥ रथन्तरम् ॥ ६ ॥

छ० ३प्र० १अ० ५द० १ऋचि, पा० २प्र० १अ० २१साम ।

३ १ १ १ २ ३ १ २
अभि ^३त्वा शूर नोनुमो ऽदुग्धा इव धेनवः ।

१ २ ३ २ २ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
ईशान मस्य जगतः स्वर्दश मीशान मिन्द्र तस्युषः ॥ ६

२५ २ २ २ १ ५ १ २२ २
आभित्वा शूरनोनुमो वा । आदुग्धा इव धेनव

२ २ १ २ १ २ १
ईशान मस्य जगतः । सुवा २३ ई शाम् । आद्

२ २ १ ४ ३ २ २ ५
शानमा २३ इद्रा ३ । तास्यू २३४ षा । ओ वा ६ ।

५ १
हाउवा । अस् ॥ ६ ॥

“असिति रथन्तर मपान मभिसमवेष्टत” — इति ब्रा० ७ । ६ ।

“स वाचं व्यसृजत सा वाग्रथन्तर मन्वपद्यत रथस्यार्थाः

क्षेमातारोदिति तद्रथन्तरस्य रथन्तरत्वम्” —

इति च ब्रा० ७ । ६ ॥ ६ ॥

“प्राणापानौ वे बृहद्रथन्तरे ज्योगामयाविन उभे कुर्यादप-
क्रान्तौ वा एतस्य प्राणापानौ यस्य ज्योगामयति प्राणापानावे-
वास्मिन् दधाति” — इति च ^३महासामानिम् ७ । ६ ॥ ६ ॥

सप्तदश महासामानि ।

॥ महावामदेव्यसाम ॥ ७ ॥

७० १प्र० १अ० १२सू० १—३ ऋच्छु, ज० १प्र० १अ० ५साम ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ २ ३
कया नश्चिन्न आ भुवदूतो सदावधः सखा । कया
१ २ ३ २ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३
शचिष्ठया वृता ॥ कस्त्वा सख्यो मदानां म्हिष्ठो
३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३
मत्सदन्वसः । दृढाचिदारुजे वसु ॥ अभी षु नः
१ २ ३ १ २ ३ २ ३ ३ १ २ ३ १ २
सखीना मविता जरितृणाम् । शतम्भवास्तूतये ॥ ७

३ २ ४ २ ४ ५ १ २
काऽपूया । नश्चाइचाइआभुवात् । ज । तो
२ १ २ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
सदावधः स । खा । औइहो हाइ । कया २३
२ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
शचाइ । छयौ हो ३ । हुम्मा २ । वाऽरुत्तो ३ऽपू
२ ३ २ ३ ४ २ ४ ५ १
हाइ ॥ काऽपूस्त्वा । सख्यो ३ माइ दानम् । मा ।
२ १ २ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
हिष्ठो मा त्सादन्व । सा । औ ३ हो हाइ । दृढा २३
२ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
चिदा । रुजौ हो ३ । हुम्मा २ । वाऽरु सोऽपू
२ ३ २ ३ ४ २ ४ ५ १
हायि ॥ आऽपूभी । षुणाइः सा ३ खीनाम् । आ ।
२ १ २ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
विता जरायि तू । णाम् । औइहो हायि । शता
२ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
२३म्भवा । सियौहोइ । हुम्मा २ । ताऽरुयो ३ऽपू
२
हायि ॥ ७ ॥

“एते वै पूर्णात् पूर्णं मभ्युतिष्ठन्ति ये वामदेव्येन सुत्वोत्ति-
ष्ठन्त्यन्तरिचं वामदेव्यं मन्तरिच्छेदत्सु सर्वं पूर्णम्” —

इति ब्रा० १५ । १२ ॥ ७ ॥

“ इयं वै रथन्तर मन्तरिचं वामदेव्यं द्यौर्वृहदिमे लोका-
स्त्रिरात्रो यदेतानि सामानि सघ्नश्चि करोतीमानिव तल्लोकान्
सम्धाति तेन त्रिरात्र माप्नोति” — इति ब्रा० १६ । ११ ॥ ५ — ७ ॥

॥ यज्ञायज्ञीयसाम ॥ ८ ॥

छ० १प्र० १अ० ४द० १ ऋचि, गे० १प्र० २अ० २५साम ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ २ १ २
यज्ञायज्ञा वो अग्नये गिरा गिरा च दक्षसे ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ २
प्रप्र वयममृतं जातवेदसं प्रियन्मितन्न शंसिषम् ॥ ८

४ ३ ४ २ ४ ५ १ २
यज्ञाऽयु य । ज्ञा ३ वो ३ ग्नायाद् । गाङ्ग्रा

२ १ २ २ १ ५ २ १
गिरा । चा ३ दाक्षा ३ साद् । प्र प्रा २ वयममृतम् ।

२ २ १ २ २ १
जाता २३ वा । हुम्माद् । दा ३ साम् । प्रायन्मित

१ २ ३ १ १ १ १
न्नशाऽसिषाउ । वा २ ३ ४ ५ ॥ ८ ॥

“ब्रह्मणो वा एष रसो यद् यज्ञायज्ञीयं यद् यज्ञायज्ञीयेन सुवन्ति
ब्रह्मण एव रसे यज्ञं प्रतिष्ठापयन्ति” — इति ब्रा० ८ । ६ ॥ ८ ॥

६८

सप्तदश महासामानि ।

“एतद्दे प्रत्यक्षं महाव्रतं तस्य गायत्र्यं शिरो बृहद्रथन्तरे पक्षौ
वामदेव्य मात्मा यज्ञायज्ञियं पुच्छं दक्षिणा एवाकर्षं भेष वाव
प्रत्यक्षं महाव्रतेन सुते य एतेन यजते”-इति ब्रा० १६।११ ॥ ४-७ ॥

॥ इन्द्राणीसाम ॥ ६ ॥

छ० ३प० १ष० १द० १०ऋचि, गी० १५प्र० २अ० ११साम ।

१ २ ३ १ २२ ३ १ २२
न कि इन्द्र त्वदुत्तरं न ज्यायो अस्ति वृचहन् ।
२ ३२२ ३ २
न क्येवं यथा त्वम् ॥ ६ ॥

४ ५ १ १ १२ २
न । ऋेना की । आयिन्द्रत्वदुत्तराम् । न ज्यायोऽ
२ २ १ २ ३ ५
२ । अस्तार३इ वृ । हुंऽ३ हुम् । त्रा २३४ हान् ।
१ २२ १ २ १ २ २
नक्ये । वं या २३था । हुंऽ३हु३४३म् । तू ३४पूवो ६
५
हाइ ॥ ६ ॥

“आस्यदघ्न उदके तिष्ठन् नक्येनाकी इत्येतत् त्रिःसप्तकत्वो
गायेदेतत्सर्ववाचोगतसम्मित मितेन वा सर्वान् कामा-
नवाप्नोति यथैवं वेद यथैवं वेद ॥”

- इति सा० ब्रा० १ । ४ ॥ ६ ॥

॥ भर्गयशसी सामनी ॥ १०, ११ ॥

ॐ ३प्र० २अ० २द० ६ऋचि, आर० २प्र० २अ० ११साम भर्गम् ।

२ १ २२ ३ १२ ३ १ २

बृहदिन्द्राय गायत मरुतो वृत्रहन्तमम् ।

२ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ २ २ १ २

येन ज्योतिरजनयन्नृतावधो देवं देवाय जागृवि ॥ १०

२२ २ २ २ २ १२ २ २ २

हाउधामयत् । हाहाउधामधामायत् । हाहाउ

२ १ २ २ १ १ ३ ५

बृहद्धामधामायत् । बृहदिन्द्रा । यगा२या२३४ता ।

२ २ १ १ ३ ५ २२ २

मरुतोवृ । चहा२न्ता२३४माम् । येनज्योतिरजनयन् ।

१ १ ३ ५ २२ २ २ १ १ ३ ५ २२

ऋता२वा२३४र्षीः । देवन्देवा । यजा२गृ२३४वी । हाउ

२ २२ २ २ १२ २ २ २ २ १२

धामयत् । हाहाउधामधामायत् । हाहाउबृहद्धामधा ।

१ ३ ५ २ १ १ १ १ १ ३

मा२या२३४ । औहौवा । ए३ । भर्गा२३४पूः ॥ १० ॥

आ० १प्र० ३द० १०ऋचि, अ. ४प्र० २अ० १२साम यशः ।

(यशःसान्त्र ऋक् खलु अविस्तैव श्रूयते)

२५ १ २ २२ १२ २ २ १२ २५

हाउ । ३ । वा । यशोमाद्यावापृथिवी । हाउ ।

१ २ २२ १२ २५ १ २

३ । वा । यशोमेन्द्रबृहस्पती । हाउ । ३ । वा । यशो

५ १ २ २२ १ २ २

भगस्वविन्दतु । हाउ । ३ । वा । यशोमाप्रतिमुच्यताम् ।

५ २ १ २ २ १ २५

हाउ । ३ । वा । यशस्त्रियस्त्राः सःसदः । हाउ । ३ । वा ।

२ १ २ १४ ४ २५ १ १
 अहं प्रवदितास्याम् । हाउ । ३ । वा । अप्पुमिष्टये ३
 ५
 हस् ॥ ११ ॥

“भर्ग एव भर्गेण तुष्टुवानो भवति यशो यशसा” — इति,
 “भर्गयशसी भवतो भर्गेणैवास्त्रै भर्गो दधाति यशसा यशः” —
 इति च त्ना० १५ । ३ ; १६ । ८ ॥ १०, ११ ॥

॥ परमेष्ठिप्रजापत्यव्रतम् ॥ १२ ॥

आ० १प्र० ३द० १ऋचि, आर० ४प्र० १अ० ७साम ।

२ ३ २ ३ २ ३ १ ४ २ २ ३ २ ३ १ २ २ २
 मयि वर्ची अथो यशोऽथो यज्ञस्य यत् पयः ।

१ २ ३ १ २ ३ १ ४ २
 परमेष्ठी प्रजापतिर्दिवि द्या मिव दृष्टु ॥ १२

२ २ १ — १ १ —
 हाउ । ३ । आनो २ ब्रुवाद् । २ । आनो २

१ ४ ३ ५ २ २ १ २ २ २ ३ १ १ १ १
 ब्रुवाद् याद् ३४ । औहोव । रक्षतनोरक्षिताराद् ३४५ः ।

२ २ १ — २ २ २ १ २ २ २
 हाउ । ३ । आनो २ ब्रु० पूर्वपाठः । गोपायतगोपा

२ ३ १ १ १ १ २ १ — १ २ १ २
 यिताराद् ३४५ः । हाउ । ३ । आनो २ ० । मयिर्वर्चः

१ २ — १ २ २ १ १ २ —
 अथोया १ शा २ः । अथोयज्ञ । स्यात्मा १ या २ः ।

२ २ १ १ २ — २ १ २ १ २
 परमेष्ठी । प्रजापा १ तो २ः । दिविद्यामि । वह्द्हा १

२ २ १ — १ २ २ २
 तू २३ हाउ । ३ । आनो २ ० । रक्षतनोरक्षिता

३ ११११ २२ १ — २२२ १ २२
 रा २३४५ः । हाउ । ३ । आनो २ ० । गोपायतगो
 र र ३ ११११ २२ १ — २२
 पायितारा २३४५ः । हाउ । ३ । आनो २ ० । ए ।
 १ २२ ० १ २ २ २ १ २ २ २ र २२
 रक्षतनोरक्षितारोगोपायतगोपायितारः । २ । ए ।
 १ २२ र २ २ २ १ २ २ २ र ११११
 रक्षतनोरक्षितारोगोपायतगोपायितारा २३४५ः ॥१२॥

“रोहिण्यां वा रोहिण्या गोः सरूपवत्साया पयमि रक्ष-
 शालीनाः स्यालीपाकः अपयित्वा परमेष्ठिनः प्राजापत्यस्य-
 व्रतेनाभिजुहुयात्सहस्रकृत्वः शतावर मेतेनैवाभिगौयोद्भूत्य सभार्यः
 प्राप्नीयात् सरूपान् दीर्घायुषः पुत्रान् लभते” सा० ब्रा० २।८ ॥१२॥

॥ अर्कपुष्पसाम ॥ १३ ॥

ह० ६प्र० २ष० २द० ११ऋचि, गे० १६प्र० २अ० ३४साम १
 २ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 पविचं ते विततं ब्रह्मणस्पते प्रभुर्गात्राणि पर्येषि
 १ १ २ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३
 विश्वतः । अतप्ततनूर्न तदामो अश्रुते श्रुतास
 १ २ ३ १ २ २
 ब्रह्मन्तः सं तदाशत ॥ १३ ॥
 २ १ २ २ १ २ १ २ १ २
 पवित्रन्तेविततंब्रह्मणस्पतेः । हुवे२३ । २ । हो
 २ २ २ १ २ २ १ २ १
 वा३ हा३ । हाइ । प्रभुर्गात्राणिपरियेषि विश्वता२३ः ।
 १ १ २ २ २ १ २ २ १
 हुवे२३ । २ । होवा३ हा३ । हाइ । अतप्ततनून

^{५२ १२ ३ ३ १२ २ २}
 तदा२ मोअश्रुते ३ । हुवे २३ । २ । होवा३हा३हाइ
^{१२ २ १ २ १ ५२ १ १ २}
 श्रुतासद्ब्रह्मन्तःसन्तदा२शत । हुवे२३ । २ । होवा३
^{२ २ ५२ २ १२ २ २ १२ १२ १२ १२}
 हा३ । हा३४ । औहोवा । अर्कीदेवानाऽम्परमेवि
^{२ ३ । । । ।}
 योऽमा२३४५न् ॥ १३ ॥

“अर्कपुष्पं भवत्यन्नं वै देवा अर्क इति वदन्ति रस मस्य पुष्प
 मिति स रस मेवाच्चाद्य मवरुन्धे ऽर्कपुष्पेण तुष्टुवानः” — इति
 ब्रा० १५ । ३ ॥ १३ ॥

॥ सेतुषाम ॥ १४ ॥

ब्रा० १५० १६० ऽऋचि, आर० २५० १७० ३४साम ।

^{३१ २ ३२ ३२ ३ १२ ३१ ३ ३ १२ ३ १२}
 अहमस्मि प्रथमजा ऋतस्य पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य नाम ।
^{३ १२ ३ २४ ३१ २ ३२४ १२ १२ ३१२}
 यो मा ददाति स इदेव ...दह मन्न मन्न मदन्त मग्नि ।

^{२२ १२२ २ २१ ११}
 हाउ । ३ । सेतूस्तर । ३ । दुस्त । रान् । ३ । दा
^{२२ १२२ २ २२ २ १}
 नेनादानम् । ३ । हाउ । ३ । अहमस्मि प्रथमजाऋता
^{२, ११११ २२ १२२ २ १}
 २३स्या२३४५ । हाउ । ३ । सेतूस्तर । ३ । दुस्त ।
^{२ २२ १२ २ १ २ २२ १२}
 रान् । ३ । अक्रोधेन क्रोधम् । २ । अक्रोधेनक्रोधम् ।
^{२२ २ २२ २ १ २, ११११}
 हाउ । ३ । पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना २३मा२३४५

२२ १२२ २ २१ २१२
 हाउ । ३ । सेतूस्तर । ३ । दुस्त । रान् । ३ । अद्यया
 २२ १२ २२ २ २ २१ २
 अद्याम् । ३ । हाउ । ३ । योमाददाति स इदेवमा२३वा
 ११११ २२ १२२ २ २१
 २३४पूत । हाउ । ३ । सेतूस्तर । ३ । दुस्त । रान् ।
 २१२ २ २ २२ १ २
 सत्येनानृतम् । हाउ । ३ । अहमन्नमन्नमदन्तमा२३ द्वी
 १११ २५ ५ ५ २२१२ ५ २२१२
 ३४पू । हाउ हाउ हाउवा । एषा गतिः । ३ । एतद-
 १२ १२ २ १२२ २२
 मृतम् । ३ । स्वर्गच्छ । ३ । ज्योतिर्गच्छ । ३ । सेतूस्ती
 १२ २१ ११११
 त्वाचतुरा २२४पूः ॥ १४ ॥

“भ्राजाभ्राजे शुक्रचन्द्रे राजनरीहिणके शुक्रियाद्ये हाउस्वर-
 तादीनि चत्वारि सेतुषाम चैषः पवित्रवर्ग एतेषा मेक
 मनेकं वा सर्वाणि वा प्रयुञ्जानः पूतो भवति”

—इति सा० ब्रा० २ । १ ॥ १४ ॥

१२

॥ तवश्यःवीयं साम ॥ १५ ॥

॥ एतच्च साम गीयादिचतुर्गानग्रन्थेभ्यः पृथगेवाधीयते ॥

॥ मूलस्वस्य गायत्री, व्याहृतयः, स्तोभाश्च ॥

१ ११११ १२ २ २१ २
 ॐ ह् २३४पू । ॐ भूः । ॐ भूमिर्दिवमन्तरिचम् ।

१ २ २ २ २ २ १ २ २
 ॐ भुवः । ॐ ऋचोयजूषिसामानि । ॐ भार्गोदेवस्य

२ ११११ १ २ २ २ २ २
 धीमाही २३४पू । ॐ स्वः । ॐ प्राणोपानोव्यानः

२ २ १ १ २ १ २ २ २ १ १ १ १ १ १
समानउदानः । ॐधियोयोनःप्रचो २३४५ ५ ॐ

महः । ॐजनः । ॐतपः । ॐसत्यम् । ॐपुरुषाः ।

२ २ २ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
ॐपरोरजोअमृतीम् । ॐह्वं२३४५ । हुम् ।

— १ २ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
आ२ । दायो । आ २३४५ । ॐभूमिरन्तरिक्षन्द्यौः ।

२ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १
ॐतत्सवितुर्वरेणियोम् । ॐजऽर्क । हाउ३ । हो३

२ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
वाक् । ॐबह्वोओयजोअमृतीम् । ॐजऽर्क । हाउ३ ।

२ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
हो३वाक् । ॐप्राणोपानोव्यानोसमानउदानः । धि-

२ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
योयोनःप्रचो२३४५ । ॐजऽर्क । हाउ३ । हो३वाक् ।

१ १ २ १ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
३ । धर्मो२धर्मः । धर्मविधर्म । ३ । सत्यज्ञाय । ३ ।

२ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
ऋतंवद । ३ । ह्वं२३४५ । ॐ ॥ १५ ॥

“तवश्यावीर्यं प्रयुञ्जानः शुचिः पूतो ब्रह्मलोक मभिसम्पद्यते
न च पुनरावर्त्तते न च पुनरावर्त्तते” इति सा० ब्रा० २।१ ॥ १५ ॥

॥ भारण्डसाम ॥ १६ ॥

॥ एतदपि साम गीयादिचतुर्गानग्रथेभ्यः पृथगेवाधीयते ॥

॥ मूलस्वस्य उदयमितिमन्त्रः, छ १।२।२।४, स्तोभाष ॥

३ २ ७ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

इमं स्तोमं मर्हते जातवेदसे रथमिव सम्महेमा

३ १३ ३२७ ३ १ २ ३ १ २२ ३ १
 मनोषया । भद्रा हि नः प्रमतिरस्य सस्यदग्ने सख्ये
 २२ ३१ २२
 मा रिषाम वयं तव ॥ १६ ॥

५ २ १ — १२
 उदयाम् । तमसस्पारौ२ । ज्योतिःपश्यन्तउत्त-
 — १ १ १२ १ ३
 रा२म् । स्वःपशान्तउत्तरा२म् । देवन्देवत्रा२सू२३४
 ५ १ २ १२ २ ३ २ २ २ २ २
 रौम् । अगन्मज्योतिरुत्तमा१म् । स्वसारआतोतुन-
 २ २ २ ३२ ४२ ५ — १२ २ २
 आतोतू३४ । औहोवा । ऊ२वातः । ३ । वातो
 २२ १२ २ १२ २ २ १ २
 वातः । २ । वातोन्ट्भणानिपुरा३याः । यमोहाउ । ३ ।
 १ २ १२ २ २ ३ २ ३
 पितरोहाउ । ३ । भारण्डोहाउ । ३ । इमास्तो
 ५ २ ३ ५ १ २ २ १ २ १
 ३३४माम् । अर्हाते२३४जा । तावेदसे३ । होइ ।
 २२ ३२ ४ ५ — १२ — १३
 होइये३ । ३ । होइये । ३ । उ२वातः । ३ । वातो
 २२ २ २ १ २ २ २ २ १ २
 वातः । २ । वातोन्ट्भणानिपुरा३याः । यमोहाउ ।
 १ २ २ २ २ २ ३ २ ३
 ३ । पितरोहाउ । ३ । भारण्डोहाउ । ३ । रथा२
 ३ ५ २ ३ ५ १ २ २ १ २ १
 मौ३४वा । सम्माहे२३४मा । मानी । षया३ । होइ ।
 २२ ३२ ४ ५ — १२ १ २ २
 होइये३ । ३ । होयिये । ३ । उ२वातः । ३ । वातो
 २२ १ २ २ २ २ २ २ १ २
 वातः । २ । वातोन्ट्भणानिपुरा३याः । यमोहाउ । ३ ।
 १ १ १ २ २ २ ३ २ ३ ५
 पितरोहाउ । ३ । भारण्डोहाउ । ३ । भद्राही२३४नाः ।

^{१ २} प्रमातौ^३३४रा । ^{१ २ १२} स्यास^३सदे^३ । ^१ होइ । ^{२२} होयिये^३ ।
^{३२ ४ ५} ३ । ^{— १२} होइये । ३ । ^{१२ २} ऊरवातः । ३ । ^१ वातोवातः । २ ।
^{१२ २ १२} वातो^३नृ^२णानिपुरा^३याः । ^{२ २ १ २} यमो^३हाउ । ३ । ^{१ २} पितरो^३हाउ ।
^{१२ २२ २} ३ । ^{३ २ ३} भारण्डो^३हाउ । ३ । ^५ अग्ना^३इसा^३३४^२ख्याद्र । ^{२ ३} मारा^३द्वषा
^५ २३४मा । ^{१ २ १ २} वायन्त^३वा^३ । ^१ होइ । ^{३२ ४ ५} होइये^३ । ३ ।
^{३२ ४ ५} होइये । ३ । ^{— १२} ऊरवातः । ३ । ^{१२ २} वातोवातः । २ । ^{१२} वातो-
^{२ १२} नृ^३णानिपुरा^३याः । ^{२ २ १ २} यमो^३हाउ । ३ । ^{१ २} पितरो^३हाउ । ३ ।
^{१२ २२ २} भारण्डो^३हाउ । ३ । ^{३२ २२ ५ २} भारण्डा^३३४^३ओ^३होवा । ए । ^{२२ १२ २} वातो-
^{२ १२} नृ^३णानिपुर^३यद्वयमः^३पितरो^३भारण्डः । २ । ए । ^{२२ १२ २} वातो^३नृ-
^{१२ २ १ २ १ २} णानिपुर^३यद्वयमः^३पितरो^३भारण्डा^३२ । ^{१ ३ १ १ १ १} ई^३२३४५ ॥ १६ ॥

॥ महानाम्नोऽयम् ॥ १७ ॥

एतत्तु अमृतसंहितायां पञ्चमं द्रष्टव्यम् ॥ १७ ॥

“सप्तदश आत्मा भवति प्रजापतिर्वै सप्तदशः प्रजापति मेवाप्नोति” — इति, “सप्तदशो वै प्रजापतिर्यत् सप्तदशं व्रतं भवति प्रजापति मेवाप्नोति” — इति च ब्रा० २२।५ ॥१—१७ ॥

इति सामश्रमीत्युपनामावसथश्चीसत्यध्रतशर्मणा

सङ्कलितानि ऋग्व्राह्मणसहितानि

सप्तदश महासामानि ॥

॥ अथ संहितासप्तकम् ॥

१ ॥ अमृतसंहिता ॥

“प्रथमस्त्रिवर्गः सावित्रां गायत्रं महानाम्नाश्वेषामृता नाम
संहितैतथा वै देवा अमृतत्वं मेति य एवं वेद” — इति सा०
ब्रा० १ । ४ । २३-२५ ॥ १ ॥

छ०—१प्र० १अ० १द० १ऋचि,

गे०—१प० १प० १अ० १-३ त्रीणि सामानि ।

४ २र र १ २ — १
ओग्नायि । आयाही ३ वोद्गतो या २ इ । तोया
— १ र २र १ — १ —
२ इ । गृणा नोह । व्यदातोया २ इ । तो या २ इ ।
१ २र १ १ ३ ५र र
नायि हो तासा २३ । त्सा २ इ । वा २३४ औहोवा ।
३
ही २३४ षी ॥ १ ॥

४ ५ ४र ५र ४ १ २ र र
अन्न आयाहि वी । तथाइ गृणानो हव्यदाता
२ १र र र २ १ ५ १ ३
२३ याइ । निहोतासस्त्रिवर्ही २३ इषि । वर्ही २ यिषा
५र र २ २ १ १ १ १
२३४ औहोवा । वर्ही ३ षी २३४ ५ ॥ २ ॥

^{४ ५ ४२५२ ४ ५ १ २ २ २}
 अग्न आयाहि । वा पू यितयाद् । गृणानोह्वयदा
^{२ २ १ ५ ३ ५ १ २}
 १ ता ३ ये । निहोता २३४ सा । त्सा २३४ यि बा३ ।
^{१ ५ ५}
 हा २३४ यिषो ६ हाद् ॥ ३ ॥

उ०— ६प्र० ३अ० १०सू० १ऋचि, एकं साम ।

^{१ २ २ २ २ २}
 तत्सवितुर्वरेणियोम् । भार्गो देवस्य धोमाही २ ।
^{२ १ २ २ २ १}
 धियो योनः प्र । चो ऽ१२१२१२ । हुम् । आ२ ।
^{१ २ १ १ १}
 दायो । आ२४५ ॥ ४ ॥

महानाम्नासिके सोपसर्गटचलिके एकं साम ।

^{१— २ १ २ १ २ २ १}
 ए२ । विदामघवन्विदाः । गातुमनुशसिषः ।
^{१ २ २ २ २ १— १ २}
 दाद्गशा ३१ उवा २३ । ई३४डा । ए २ । शिघ्रा
^{२ २ २ १ २ २ २ १ २}
 शचीनाम्पताद् । पूर्वीणाम्पुरु२ । वसा ३१ उवा २३ ।
^{२ ५ २ १ — १ १}
 ई३४डा । आभिष्टमभा २ इ । छिमिरा ३१ उवा
^{२ ५ १ २ १ २ २}
 २३ । ई३४डा । सर्वांशुः । हा ३१ उवा २३ ।

^{२, ५ १ २ २ १ २ २ १२}
 ई ३४ डा । मा । चेतन प्रचेतया । इन्द्रा । तुम्ना-
^{— १ १ १ २ १२ — १}
 यना २ इषाई । इडा । इन्द्रा । तुम्नायना २ इषाई ।
^{१ २ १२ — १ १ २ २}
 अथा । इन्द्रा । तुम्नायना २ इषाई । इडा । एवा
^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ १}
 हि शक्रो राये वाजाय वा १ ज्जोइवाः । शविष्ठ
^{२ ४ ५ १ १}
 वज्जिन्नाइ । जा साइ । म्हिष्ठ वज्जिन्नाइ हो ।
^{२ १ १ १ १ १ २}
 जासा ३१ उवा २३ । इट् इडा २३४५ । आया ।
^{१ — १ १ १ १ १ १ —}
 हि पिब मा २ त्पुवा । इडा २३४५ । (१) । ए २ ।
^{२ १ २ २ २ २ १ २ २ २ २ —}
 विदारारयेसुवौरियाम् । भुवो वाजानाम्प्रतिर्वाशा २ ।
^{१ २ २, ५ १ — १ २}
 अनुवा ३१ उवा २३ । ई ३४ डा । ए २ । म्हिष्ठ
^{१ २ ५ २, ५ २, १ — १ २}
 वज्जिन्नृक्षसाइ । यः शविष्ठः शूरा २ । गा ३१ उवा
^{२, ५ १ २ २ २, ५}
 २३ । ई ३४ डा । यो म्हिष्ठो मघो ५२ । ना ३१
^{२ ५ २ १ २ ५ २, ५}
 उवा २३ । ई ३४ डा । अग्निर्न शोचा २३ । हा
^{२, ५ १ २ २}
 ३१ उवा २३ । ई ३४ डा । आइ । कित्वो अभिनो

भया । इन्द्रो । विदेतमू २ स्तु हाद्र । इडा । इन्द्रो ।

विदेत मूरस्तुहाद्र । अथा । इन्द्रो । विदेत मू २ स्तु

हाद्र । इडा । ईशेहिशक्रस्त मूतयेहवा १ मा३

हाद्र । जेतारमपरा ३ । जाद्रताम् । सनः स्वर्षदता

२३ होद्र । वाद्रषा ३१ उवा २३ । इट् इडा

२३४पू । क्रातूः । कन्दकृता २ म्बृहात् । इडा

२३४पू । (२) । ए२ । ईन्द्रम्वनस्य सा तथाद्र ।

हवामहे जेतारमपरा २ । जितमा ३१ उवा २३ ।

ई ३४ डा । ए२ । सनः स्वर्षदतिद्विषाः । सानः

स्वर्षदता २ इ । द्विष आ३१ उवा २३ । ई३४ डा ।

पूर्वस्ययत्तआ२ । द्विव आ३१ उवा २३ । ई३४डा ।

अंशुर्मदाया २ । हा३१ उवा २३ । इ३४ डा ।

सू म् आधिहिनोवसाउ । पूतीः । शविष्ठ शा२स्य

१ १ २ २ १ १ २
 तार्द्रि । द्रडा । पूर्त्तीः । शवि० । अथा । पूत्तीः ।
 २ १ १ १ २ २ २ २ २
 शवि० । द्रडा । वशीहि शक्रो नूनन्तन्नव्यं सा १ न्या
 २ २ २ १ २ ४ ५ १ २
 ३ साद्र । प्रभोजनस्य वा ३ । वाहान् । समर्थेषु
 १ २ १
 ब्रवा २३ होद्र । वाहा ३१ उवा २३ । द्रट् द्रडा
 ५ ५ ५ ५ १ २ १ २ १ २ १ १
 २३४५ । शुरो । योगोषुगा २ छताद्र । द्रडा ।
 २ १ २ — १ १ १ १ १ १ २ १
 साखा । सुशिवो २ द्वयुः । द्रडा २३४५ । (३) । आद्रवा ।
 २ १ ५ ५ ५ ५ १ १ २ २
 ह्येवा २३४५ । होद्र । हो । वाहा ३१ उवा २३ ।
 २ २ ५ १ २ १ ५ ५ ५ ५ १
 ई ३४ डा । आद्रवा । ह्येगना २३४५ । होद्र । हो ।
 २ २ २ ५ १ २ १
 वाहा २१ उवा २३ । ई ३४ डा । आद्रवा । हिद्रन्द्रा
 १ १ १ १ १ २ २ २ ५ ५ ५ ५ ५
 २३४५ । होद्र० । आद्रवा । हिपूषा २३४५ न् ।
 १ १ २ २ २ १ १ १ १ १
 होद्र० । आद्रवा । हिदेवा २३४५ । होद्र । हो ।
 २ २ २ १ १
 वाहा २१ उवा २३ । ई ३४ डा ॥ ५ ॥

२ ॥ माधुच्छन्दसी संहिता ॥

“इदं ह्यन्वोजयेति” प्रथमोत्तमे त्वामिदा ह्योनरः स पूर्वी
महोनां पुराश्विन्दुर्युवा कवि रूपप्रक्षे मधुमति चियन्तः पवस्र
सोम मधुमात् ऋतावा सुरूपक राहसं माधुच्छन्दस मेषा माधु-
च्छन्दसी नाम संहितैतया वै देवाः स्वर्गलोक मायन् स्वर्गलोक
मेति य एवं वेद” — इति सा० ब्रा० १।४।२६-२८ ॥ २ ॥

छ०—२प्र० २प्र० ३द० १ऋचि,

गो—२प० ५प० १प्र० १०,१२ द्वे सामनि ।

इदा६ मे । हिया३नु औ १ जासा २ । सुतः
राधा । नाम्पा१ता२इ । पिवातुवस्या गिर्वाणा२३४ः ।
पिवा ३४ तुवा ३ । स्या२गा२३४ औहोवा । वार
३४णाः ॥ १ ॥

इदं ह्यन्वू६ ओजसा । सुतः राधा । नाम्पातौ ।
हो वा ३ हाइ । पिवातुव । स्यगाइर्वाणौ । होवा३
हाइ । पिवातु वौ । हो वा३ हा । स्यगायि ३ः ।
वारना२३४ औहोवा । छतश्चुता २३४पूः ॥ २ ॥

छ० ४प्र० १अ० १द० १० ऋचि, गे० २प० ८प्र० १अ० ०३साम ।

३४ ४५४ २, ३४४ ५ ५ २१ २
त्वामिदा । होइ । हियो नरा ६ ए । अपाङ्ग्य

१ २, ३ ५ १ २ १४ २२
न्वा । ज्वा इन्भूर्णा २३४ याः । स इन्द्रस्तोम वाहसः ।

१ २, ३ ३४ २ ३४ २ १ २,
इहाश्रूधा । औहो ३४ वा हाइ । उपाखासा ।

३४ २ ३४ २ १४ २ १
औ हो ३४वाहा । रमागा, ३ हा ३४३ इ । औ

२३४पू इ । डा ॥ ३ ॥

छ० ४प्र० २अ० २द० ४ ऋचि, गे० २प० ८प्र० २अ० १०साम ।

५४ ४ ५ २४ १ ४
सपूर्व्यामहोना ६ मे । वेनः क्रतू ३ भाइ रान

४ २ २ ५ २ २ १ —
जेइ । हा ३ हा । औइहोइवा । आयिहो २ । थस्य

४ ५४ १ २ २ २ ५ २ २
हा राइमानुः पिता ३ । हाइहा । औइहोइवा ।

१ — १ ४ २ २ २ ५
आयिही २ । दायि वेषुधाइ । हाइहाइ । औइ

२ २ १ — १ २, ३
होइवा । आयिही २ । य आ २३ । ना २ जा २३४

५४ ४ २ १ ३ ११११
औहोवा । मधुस्रुता २३४पूः ॥ ४ ॥

क० २प्र० २अ० २द० इच्छि, आ० २प० ३प्र० २अ० ४ साम ।

२ २ १ २ १ २ १ १ १ — १ २

सुरूपकालुमृतये । सुदुघामा । वगो२ । दुहया३

३ ५ ३ ५ २ १ २

१ उवा२३ । इ२३४डा । सू२३४वाः । जुहूमा२३सी

१ २

दविद्यविया३१ उवा२३ । ज्यो२३४तीः ॥ ८ ॥

३ ॥ रुद्रसंहिता ॥

“आवोराजा तद्दोषर्गं आव्यदीहानि देवव्रतानि चैषा रीद्री
नाम सङ्घितैतां प्रयुञ्जन् रुद्रं प्रौणाति”—इति सा० ब्रा०
१।४।२८,३० ॥

क० १प्र० २अ० २द० ७कृचि, गे० १प० २प्र० २अ० ३ साम ।

४ २ ५ २ ४ ३ २ ३ ४ ५ १ २ १

आवोराजा । नमध्वरस्यरुद्राम् । हो । ता । राम् ।

२ १ २ ३ ४ ५ २ १

स । त्ययजा३म् । रोदसीयोः । अग्निभ्यु । रा ।

२ ३ २ ३ ४ ५ १ २ १ २ १

तनयि । त्वोरचित्तात् । हिरण्य । ह्यु । पा३मव ।

२ २ ४

सा३४३ । यि । का३र्णुध्वा३५३म् ॥ १ ॥

छ० १प्र० २अ० २द० ५कृचि, आर० १प० १प्र० २अ० १६-१८बीणि ।

२२ २२ ३ ४ ५ २२ १२
 हाउ । ३ । आज्यदोहम् । ३ । मूर्ध्निनन्दाद् ।
 २ १ २ २ ४ ५ २२ १२ २ १ २
 वाश्चर । तिस्रुथिव्याः । वैश्वानराम् । कृतआ ।
 २२ ३ ४ ५ २ १ २ १ २ ३ ४ ५
 जातमन्त्रीम् । कविुसम्प्रा । जाश्मति । थिञ्जना-
 ५ २२ १ २ १ २ ३ ४ ५ २२
 नाम् । आसन्नःपा । त्राश्चन । यत्तदेवाः । हाउश् ।
 २२ ३ ४ ५ २२ ३ ४ २२
 आज्यदोहम् । २ । आज्यदोह् हाउ । वा । ए ।
 २२ १ ३ २२ २ १ ३ १ १ १ १
 आज्यदोहम् । २ । ए आज्यदोह् २३४५म् ॥ ६ ॥
 २२ २ १ २ १ २
 हाउ । ३ । हुम् । चिदोहम् । चिदोहम् । २ ।
 २ १ २ २ १ २ ३ ४ ५ २२ १ २
 मूर्ध्निनन्दाद् । वाश्चर । तिस्रुथिव्याः । वैश्वानराम् ।
 २ १ २ २ २ ३ ४ ५ ३ १ २ १
 कृतआ । जातमन्त्रीम् । कविुसम्प्रा । जाश्मति ।
 २ ३ ४ ५ २२ १ २ १ २ ३ ४ ५ १
 थिञ्जनानाम् । आसन्नःपा । त्राश्चन । यत्तदेवाः ।
 २२ २ १ २ १ २ १
 हाउ । ३ । हुम् । चिदोहम् । चिदोहम् । चिदोह्
 २ १ ३ १ १ १ १
 हाउ । वाश्च । ई२३४५ ॥ ७ ॥

१ २ २ १ १ १ २ १
 गृहतान्नद्वहसस्यभ्यम् । इडा२३भा । यद्ददंविश्व-
 र २ १ १ २ ५
 स्मृतम् । युयो३ । आउ । वा२३ । ना२३क्षमाः ॥१०॥
 १ २ १ २ १ २ १
 अधिप । ताड । मित्रप । ताड । जत्रप । ताड ।
 २ १ २ — — १ १ २ २ १
 खःपताड । धनपता२ड । ना२माः । नमोन्नायन-
 र २ २ १ २ २ २ १ २ २ १ २ १
 मोन्नप्रतयएकाक्षायचावपन्नादायचनमोनमः । रुद्राय
 २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 तीरसदेनमस्थिरायस्थिरधन्वनेनमःप्रतिपदायचपटरि-
 र २ १ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २
 षोचनमस्त्रियम्बकायचक । पर्दिनेचनमआश्रायेभ्यश्च
 २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
 प्रत्याश्रयेभ्यश्च नमःक्रव्येभ्यश्च विरिम्फेभाश्चनमःसंहतेच-
 १ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 विहतेच । श्रवज्यामित्रधन्वनोवितेमन्युन्नयामसिमृड
 र २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 तान्नद्वहसस्यभ्यम् । इडा२३भा । यद्ददंविश्वस्मू-
 २ १ १ २ ५
 तम् । यूयो३ । आउ । वा२३ । ना२३क्षमाः ॥११॥

४ ॥ विष्णुसंहिता ॥

“इदंविष्णुः प्रक्षस्यदृष्ट्याः प्रकाव्यमुग्रनेवब्रुवाण-इति वाराह
मन्थं पुरुषव्रते क्षेपा वैष्णवी नाम सङ्घितैतां प्रयुञ्जन् विष्णुं
प्रीणाति”-इति सा० ब्रा० १।४। ३१, ३२ ॥

छ० ३प्र० १अ० ३द० ऽऋषि, गी० २प० ६प्र० २अ० १४ साम ।

५ ५ १ ५ ३२, ३ ५ १
इदा६मे । विष्णुः । विचक्रा२३४माइ । वाइ-
२ २ १ २ — १ — १ २
धानि । दधाइपा१दा२म् । समू२हो१ । ठा२३मा३ !
१ ५ ३ ५ २ २ २
स्या२पा२३४औहोवा । ए३ । सुले१ ॥ १ ॥

आ० १प्र० ३द० ऽऋषि, आर० ३प० ४प्र० २अ० ७ साम ।

२२ — १ २ २ १ २ १
हाउ । ३। ज२ । २। ज२ । वा३ । हाउवा३ । हसहहम् ।
१ १ २ २ २ १ २ २ १
अर्चिःशोचिस्तपोहरः । प्रक्षस्यदृष्ट्याः अरुषस्यनूमा२३
१ २ २ २ २ १ २ २ २
हाः । प्रनीवचीविदयाजातवेदा२३साइ । वैष्वा-
१२ २ १ २ २ १ २ २ १
नरायमतिर्नव्यसीगृ३चौः । सोमइवपवतेचारुग्ना-
२ २ २ १ — १ २
२३वा३इ । हाउ । ३ । ज२ । २ । ज२ । वा३ ।
२ ३ १ १ १ १
हाउवा३ । ई२३४५ ॥ २ ॥

क० ६प्र० १अ० ४द० २ऋचि, गी० ३प० १५प्र० १अ० ३६साम।

५२ २ १ २१२ २१२ २३
हाउहाउ । हुप् । प्रकावियाम् । उशने । वब्रु-

४५ २२१२२ २ १ २२ ३४५ २ १
वाणाः । देवोदेवा । नाञ्जनि । माविवत्तौ । महि-

१ २ २ ३४ ५ ५२ २ १
व्रताः । शुचिबाश् । धुःपवाकाः । हाउहाउ । हुप् ।

२१२ २ १ २ २ ४
पदावरा । होश्चमि । आश्छश्चि । तीश्चरपूद्

भाईपूद् ॥ ३ ॥

आ० ४द० ३-७ ऋचु, आर० ५प्र० १अ० १३-१७ पञ्चसामानि ।

२१ २ १ २ २
उहुवाहाउ । ३ । सहस्रशीर्षाःपुरुश्चाः । सह-

२ १ २१ २ १ २ २१ २
स्नाचःसहस्रारश्पात् । समूमिर्सर्वतोवाश्चर्षा ।

१ २१२ २ १ २ १.५
अत्यतिष्ठद्याङ्गूरश्चलाम् । उहुवाहाउ । २ । उहुवाश्

२ १ १ ११११
हाउ । वाश् । इट्टडाश्च४५ ॥ ४ ॥

२ १ २ २ — १ २ २ २
उहुवौहोवार । ३ । त्रिपाटूर्हृउदैत्युश्चाः ।

१ २ २ २ २१ २ १ २ २ १ २
पादोस्त्रेहाभवत्पूरश्नाः । तथाविष्वङ्वियक्ताश्चमात् ।

^२ ^{१२} ^२ ^{१२२} — ^{१२}
 अशनामशनेआ२३भी । उह्वौहोवा२ । २ । उह्वौ ।
^१ ^३ ^{५२२} ^३ ^५ ^{२१२} ^२ —
 हो२ । वा२३४ । औहोवा । ई२३४डा । उह्वौहोवा२
^{१२} ^१ ^३ ^{५२२} ^३
 । २ । उह्वौ । हो२ । वा२३४ । औहोवा । सू२३४
^५ ^{२१२} ^२ — ^{१२} ^१ ^३
 वाः । उह्वौहोवा२ । २ । उह्वौ । हो२ । वा२३४ ।
^{५२२} ^{३११११}
 औहोवा । ज२३४५ ॥ ५ ॥

^{१२२} — ^१ ^{२२} ^२
 द्व्यौहोवा२ । ३ । पुरुषएतेदुसा२३र्वाम् ।
^१ ^{२१२} ^२ ^{५२२} ^{२२} ^२
 यद्भूतंयच्चभावा२३याम् । पादोस्यसर्वाभूता२३नी ।
^{१२} ^{२१} ^२ ^{१२२} — ^२
 त्रिपादस्यामृतन्दा२३द्वौ । द्व्यौहोवा२ । २ । द्व्यौ ।
^१ ^३ ^{५२२} ^३ ^५ ^{१२२} —
 हो२ । वा२३४ । औहोवा । ई२३४डा । द्व्यौहोवा२ ।
^{१२} ^१ ^३ ^{५२२} ^३ ^५
 २ । द्व्यौ । हो२ । वा२३४ । औहोवा । ज्यो२३४तौः ।
^{१२२} — ^{१२} ^१ ^३ ^{५२२}
 द्व्यौहोवा२ । २ । द्व्यौ । हो२ । वा२३४ । औहोवा ।
^{३११११}
 ई२३४५ ॥ ६ ॥

१ २ १ २ १ १
 नृभ्याम् । ३ । निधाद्गमाहे २ । निधा २ ३ ३ । मा २ ।
 ३ ५ २ १ २ ३ १ १ १ १
 हा २ ३ ४ । औहोवा । सुवर्ज्योती २ ३ ४ ५ ॥ ६ ॥

५ ॥ विनायकसंहिता ॥

“अदईः सुष्वाणास आतून इति वर्गा सृज्यमानःसुहृत्स्येति प्रथम-
 षष्ठे चैषा वैनायकी नाम सप्तद्वितैतां प्रयुक्तान् विनायकं
 प्रीणाति”-इति सा० ब्रा० १ । ४ । ३२, ३४ ०

छ० ४ प्र० १ ष० ३ द० ३ ऋषि, गी० २ प० ८ प्र० १ ष० ३, ४ हे सामनी ।

४ ५ ४ २ २ १ २ ५
 अदईरूत् । समसृजोविखानित्वमर्णा २ ३ ४ वान् ।

१ २ २ १ २ १ ५ २
 बद्धधानाञ्चराम्णाः । महान्ता २ ३ ४ मौम् । द्रपर्वतं

१ २ १ ५ १ २ १ २ २ १
 वियाहः । सृजाह्वा २ ३ ४ राः । अवयहान । वा २ ३

२ १
 हा २ ३ ४ म् । ओ २ ३ ४ पू ई । डा ॥ १ ॥

४ ५ ४ ५ ४ ५ ४ १ २
 अदईरूत्समसृजाः । विखानि । त्वमर्णवान्बद्ध

२ २ २ १ २ १ २ २ १ २
 धानाञ्चरा २ ३ म्णाः । महान्तामिन्द्रपर्वतं विया २ ३ हाः ।

१ २२ — १ २ १ २ २ १ १ ३
 सजाहारः । अवाश्यवान् । वार । या३३४
 ५ २ २ ३ १ १ १ १
 औहोवा । हा३३४५म् ॥ २ ॥

क० ४प्र० १अ० ३द० ४कृचि, गे० २प० ६प्र० १अ० ५, ६ हे ।

४ ५ ४ ५ ३ २ ३ २ ४ ५ ४ ३ ४
 सूष्वाणासाः । इन्द्रस्तु । मसित्वा । सनिष्यन्त
 ५ ३ ५ २ ३ २, ३
 श्चिन्तुविन्त । म्णावा३३४जाम् । आनः । भराओ३
 ५ ४ ५ २ ४ ५ ४ ५
 ३४वा । सुवितंयस्यको । ना । तानात्माना ।
 २ २ १ २ ४
 सहिया । मा३४३ । तू३वो५ता६५६ः ॥ ३ ॥

२ २, २ ३ ५ १२ ३ २ ३
 औ३हो३हो३ । सू३३४ष्वा । णासाः । इन्द्रस्तु ।
 २ ४ ५ २ ३ ५ १ २ १
 मसित्वा । औ० । सा३३४नी । ष्यन्ताः । ची३स्तुवि ।
 २ ३ ४ ५ २ २ २ ३ ५ १
 नृम्णावाजाम् । औ३हो३हो३ । आ३३४नाः । भरा ।
 २ ३ ३ ४ ५ २ ३ ५ १
 सुविता३म् । यस्यकोना । औ० । ता३३४ना । ताना ।
 २ १२ ३ २ ४
 सहिया । मा३४३ । तू३वो५ता६५६ः ॥ ४ ॥

छ० २प्र० २अ० ३द० ३चि, गी० २प० ५प्र० १अ० १६-१८ सा०।

^{५ २ २ १ २ १}
 आतूनआ । द्रक्षुमा३न्ताम् । चाङ्ग्याभा३३
^{२ १ — १ २ ३ ५ १ —}
 हाङ् । संगृ३भाया । महाहस्ती३३हाङ् । दक्षा३
^{१ १ ३ ४ २}
 यिणाङ्ना । महा३३ । हा३स्ता३३औहोवा ।
^{१ २ १ १ १ १ १}
 दक्षिणे३ना३३५ ॥ ५ ॥

^{५ २ ४ ५ १ ३ ५}
 आतूनङ्द्रक्षुमान्ताम् । चि३ङ्ग्या३३३भाम् ।
^{२ ३ ५ २ २ १ ३ ५ २}
 संगृभा३३३या । मा३हा३ । हा३स्ता३३औहोवा ।
^{१ २ ३ १ १ १ १}
 दक्षिणेना३३३५ ॥ ६ ॥

^{५ २ ५ ४ ५ २ १ २}
 आतूनङ् । द्रक्षुमा३न्ताम् । चि३ङ्ग्याभ३संगृभा३
^{२ १ २ १ २ २ ३ ५}
 या । चि३ङ्ग्याभ३सम् । गृ । औ३होङ् । भा३३३या ।
^{२ १ २ १ २ ३ ३}
 ऐहोङ् । महाहस्तीदक्षा३३होङ् । औहो । वाहो३३३
^{५ ४ ५ ५}
 वा । णा३यिनो३हाङ् ॥ ७ ॥

^{५ २ २} ^५ ^{२ १ २} ^२
 आतूनइन्द्रक्षुमाङ्गन्ताम् । चित्रंयाभं संगृभाया ।
^{२ १ २} ^१ ^२ ^५ ^३ ^५
 चित्रंयाभं सम् । गृ२३ । इ३४पूहा । भार२४या ।
^{२ २ १} ^२ ^२ ^१ ^{२ २ १} ^{३ २}
 ऐहोइ । महाहस्तीद्वार२होइ । औहो । वाहो२५४
^५ ^४ ^५ ^५
 वा । षा५इनोइहाइ ॥ ८ ॥

छ० इप्र० १अ० ३द० ७कचि, गे० ३प० १५प्र० १अ० ६, ११ दे ।

^५ ^२ ^२ ^{१ २ ४ ५}
 मृज्यमानाः । सुहस्तिया३ । सामू३द्राइवा ।
^२ ^{१ २ ४ ५ २} ^{१ १}
 चमिन्वसा३इ । रायी३म्याइशा । गंबहुला३म् । पृरु२
^३ ^५ ^{१ २ २ १} ^{२ २} ^१ ^१
 स्पृ२३४हाम् । पवमाना । औ३हो । भियो२३४वा ।
^४ ^५
 षा५सोइहाइ ॥ ९ ॥

^४ ^२ ^४ ^{१ - १} ⁻ ^{१ -}
 मृज्यमानाः सुहस्तिया । समू३द्राइवार । चमा३
^१ ⁻ ^१ ^{२ २}
 यिन्वासो२ । रयिम्पिशङ्गम्बहुलम्पुरुस्पृहा । औ३हो ।
^१ ^२ ^{२ १} ^५ ^४ ^५
 पवमा२३ना३ । भियो१३४वा । षा५सोइहाइ ॥ १० ॥

६ ॥ स्कन्दसंहिता ॥

आमन्दैरिन्द्रहरिभिरानोविश्वासुहृव्यम्भसेनानीरिति वर्गाः
पवित्रन्त इति च एषा स्कन्दस्य सङ्घितैतां प्रयुञ्जन् स्कन्दं
प्रीणाति"-इति सा० ब्रा० ४ । १ । ३५, ३६ ॥

क० ३प्र० २अ० १द० ४ ऋषि, गी० २प० ६प्र० २अ० २७-२८ सा० ।

५२ २ २ २ २ १ २
आमन्दैरा । द्रहरिभादुर्याहिमयूराश्चोमाभाश्चः ।
४ ५ ४ ५ २ ३ ५ २ २ १
मात्वाकाश्चोत् । नियेमूर्च्छरीत् । नपाशिनाः ।
२ १ — १ १ ३ ५ २ २
अतिधान्वे । वताश्च २३ । आश्चिहाश्चोहोवा ।
३ ५
वाश्चिहाः ॥ १ ॥

६२ ५ ४२ ५ ४ ४ २२ १ २ २२
आमन्दैरिन्द्र । हापुरिभायिः । याहिमयूररोम
१२ २ २ १ २ ३
भादुः । मात्वाकाश्चोत् । नाद्वयेमुरित् ।
१२ २ १ २ १
नपाशाश्चिहाः । अताश्चिहाश्चिहाः । वताश्चिहाः ।
१ ३ ५ २ २ १ १ १ १ १
आश्चिहाश्चिहाः । वयोश्चिहाश्चिहाः ॥ २ ॥

४२ ५ ४२ ५ ४ ४ २२ १ २ १२
 आमन्द्रैरिन्द्र । हापूरिभीः । याहिमयूऽररोम

— १ — १२ २ २ १२
 भाउ । वा२ । मात्वा२ । केचिन्नियेमुरिन्नपाशिनाउ ।

— १ — १ २ २ ३
 वा२ । आती२ । धन्वेवता३१उवा२३ । ई२३४

५
 ही ॥ ३ ॥

छ० ३प्र० २अ० ३द० अचि, गी० २प० ७प्र० २अ० ७-८सामानि ।

४२ ए ४ ए २१ — १ २
 आनः । एविश्व । मुहाव्या२म् । आद्रन्द्रुसम ।

१२ १, ३ ए २ २ १२
 त्बुभूषाता । ज२३४पा । हा३हाइ । ब्रह्माणि

१ २२ ३ २१ २१ २ १ २ २
 सवना । निवृचहान् । परमा२३ज्याः । आर्चा३हाइ ।

१ २ ४ ए ४
 षमा । औ३होवा । होपूइ । डा ॥ ४ ॥

ए२ २ २ ४ ए १ २ २
 आनोविश्वामुहाव्याम् । इन्द्रुसमत्बुभूषतो ।

२ १ २ १ २ १
 पब्रा२३ह्ना । णिसवना । निवृचहान् । परमा२

२ १ २ २ १ २ ४ ए ४
 ३ज्याः । आर्चा३हाइ । षमा । औ३होवा । होपूइ ।

डा ॥ ५ ॥

५२ २ २ ४ ५ २ २ २
 आनोविशवासुहाव्याम् । इन्द्राम् । समत्सुभू
 १ २ — २ २ १ २
 षत । उपात्राश्चकार । णिसवनानिवृत्तहन् । परामा
 — १२ २ १
 श्याः । ऋचीषाश्चमाश्च । ओश्चश्चपुद् ।
 डा ॥ ६ ॥

ॐ ६प्र० १अ० ५द० १ऋषि, गी० ३प० १५प्र० २अ० १६-१८ ।

३ ५ ३ २ ४ ५ २ १२ २२ १ १२२
 होषवा । उह्रुवाश् । होवा । प्रसेनानाद् । शूरो
 २ २ ३ ४ ५ २ १ २ २ १ २
 आश् । ग्राह्रथानाम् । गव्यन्नेताद् । हर्षताश्च ।
 २ ३ ४ ५ २ १२ २ १ २ २ ३ ४
 अस्यसेना । भद्रान्कृण्वान् । इन्द्रहाश् । वांत्सखि
 ५ २२ १२ २२ १ २ १ २ ३ ४ ५
 भ्याः । आसोमोवा । स्वाश्चरभ । सानिदत्ताद् ।
 ३ ५ ३ २ ३ ५ ५
 होषवा । उह्रुवाश् । होवाद् । हाउवा ॥ ७ ॥

५२ ४ २ १ १ १ २ १२ ५ ५२ ४ २ १ १ १
 औहोश्वाश्चपु । प्रसे०—०भ्याः । औहोश्वाश्चपु ।
 २२ १२ २२ १ २ १ २ २ ४
 आसोमोवा । स्वाश्चरभ । साश्चश्च । नीश्चदात्ताद् ५६यि ॥ ८

^{५२ ४} ^{२ १ १ १} ^{१ २ २ २ १} ^{१ २ २ २}
 औहोश्वाश्४५ । प्रसीनानाद्ः । शूरोआश् ।
^२ ^{३ ४ ५} ^{३ ५ २ २ १} ^{१ २} ^{२ ३ ४ ५}
 याथिरथानाम् । गव्यन्नेताद् । हर्षताश्चि । अस्यसिना ।
^{३ २} ^{२ १} ^{१ २} ^{२ ३ ४ ५} ^{५ २ ४}
 भद्रान्कृष्णान् । इन्द्रहाश् । वांस्वखिभ्याः । औहोश्
^{२ ५ १ १ १} ^{३ २ २ २ १} ^{२ १} ^२ ^२
 वाश्४५ । आसोमोवा । स्वाश्रभ । साश्४३ । नीश्
^४ ^{३ १ १ १ १}
 दाश् । ताश्४५द् ॥ ९ ॥

क० ६प्र० २अ० २द० १२ऋषि, गी० ३प० १६प्र० २अ० ३४, ३५ ।

^{२ १ ३ २ १ २ १} ^१
 पवित्रन्तेविततम्ब्रह्मणस्पतेश् । हुवेश्३ । २ ।
^{१ २ २} ^२ ^{१ २ २ २ १ २ २} ^१
 होवाश्हाश् । हाद् । प्रभुर्गात्राणिपरियेषिषिष्वताश्ः ।
^१ ^{१ २ २ १ २ १ २} ^१ ^{२ १ २}
 हुवे० । अतप्ततनूर्नतदाश्मोअश्रुतेश् । हुवे० । श्रुता
^{२ १} ^{२ १ २ ५} ^१ ^{१ ३}
 सद्ब्रह्मन्तःसन्तदाश्शत । हुवेश्३ । २ । होवाश्
^२ ^२ ^{५ २ २} ^{२ १ २ २ २ ५} ^{१ २}
 हाश् । हाश्४ । औहोवा । अर्कीदिवानाश्म्परमे
^{२ ५} ^{३ १ १ १ १}
 वियोश्माश्४५न् ॥ १० ॥

^{२ १ २२ १ २ १ २} पविचन्तेविततं ब्रह्माणस्पतेः । ^१ हुवाद् । ^{२२ १} औहो
^{— १ १ १ २ १ १२ २} वा२ । प्रभु० । हु० । अतप्त० । हु० । श्रुतास० ।
^{१ २२ १ ३ ५२ २ २ १ २} हुवायि । औ । हो२ । वा२३४ । औहोवा । अर्कस्य
^{२ १ २ १२ ५ ३ १ १ १ १} देवाः परमेवियो२ मा२ ३४ ५ न् ॥ ११ ॥

७ ॥ पितृसंहिता ॥

“यहाउविश्वपतिः सनादनेऽक्षमीमदन्तह्यभिचिपृष्ठ मक्रां-
 लसुद्रः कनिक्रन्तीति इ एषा पित्रा नाम संहितैतां प्रयुञ्जन्
 पितृन् प्रीणाति”—इति सा० ब्रा० १ । ४ । ३७, ३८ ॥

छ० २प्र० १प्र० २द० दक्षवि, गे० १प० ३प्र० १प्र० २६ साम ।

^{२ १ २ ४ ५ १ २ २ १ २ २ १ २} यहाज२३ विश्वपतिः शिताः । सुप्रीतोमनुषोविशि ।
^{१ २ १ २ १ २ २ ३ २ २ १ २ ४ ५} विश्वाद्दा२३ ग्नीः । प्रतिरक्षा । सिसिधता । औ३ होवा ।
^{४ १} हो५द् । डा ॥ १ ॥

छ० १प्र० २अ० ३द० ङञ्चि, गे० १प० ३प्र० १अ० १दसाम ।

३ ३ २ २ १२
 अहा । वो३हा । वो३हा । सनादग्नाद् ।
 २ १ २ ३ ४ ५ २ २२ २ १
 मृणसि । यातुधानान् । नत्वारचा । सी३पृत ।
 १ ३ ४ ५ २ १ २ १ २ २ ३ ४ ५
 नासृजिग्युः । अनुदहा । महमू । रान्कयादाः ।
 ३ २ २ ३ २ १ २२ १ २ १
 अहा । वो३हा । वो३हा । माताद्बहेत्याः । मुञ्चत ।
 २ २ ४
 दा३४३द् । वी३यापूयाद्पूद्ः ॥ २ ॥

छ० ५प्र० १अ० ३द० ङञ्चि, गे० २प० ११प्र० १अ० २६साम ।

३ ४ ३ ४ २ ५ ३ २ १ २ ५ ४ २ ५ २
 अक्षन्नमीमद । तही३ । आ२३४ । वप्रियाअधू ।
 ४ ५ १ २ २ १ २ १ २ २ १ २
 षता । अस्तोषतस्वभानवः । विप्राना३३वी । षाया
 २ २ २ २ २ २ १ २ ५ २ २
 मती । योजानू३वा३द् । दा३ता३३४ औहोवा ।
 ३ ५
 हा३३४री ॥ ३ ॥

छ० ६प्र० १अ० ४द० ङञ्चि, गे० ३प० १५प्र० २अ० १०साम ।

२ १ ५ २ १ ३ २ २ — ५
 ओ३हाद् । ओ३हा । ओहा । इया३ । ओ३

^{१ २} हा३ए । ^१ अभिन्निपा । ^{२ १} छा३०वृष । ^{१ ३ ४ ५} शंखयोधाम् ।
^{२ १ २} अङ्गोषिणाम् । ^{२ १ २} अवाव । ^{२ ३ ४ ५} शन्तवाणीः । ^{१ २ २} वनावसा ।
^{२ १} नो३वरु । ^{२ ३ ४ ५} शोनसिन्धूः । ^{२ १} ओ३हाइ । ^{१ २} ओ३हा ।
^{३ २} ओहा । ^१ द्रुया३ । ^{१ — १ २ २} ओ३हा३ए । ^१ विरत्नधाः । ^{२ १ २} दयते ।
^२ वा३४३ । ^{२ ४} री३यापूणा३प्रुईयि ॥ ४ ॥

छ० ६प्र० १ष० ४द० ७कृत्वि, गे० ३प० १५प्र० २ष० ११साम ।

^१ हो । ^१ होइ । ^{२ २} अक्रांत्समुद्रःप्रथमेविध । ^{१ २ १ २} मान् ।
^{२ १} हो । ^{२ १ २} होइ । ^{२ २} जनयन्प्रजाभुवनस्यगो । ^१ पाः । हो ।
^{२ २} होइ । ^{१ २ २ १ २ २ २ २} वृषापवित्त्रेअधिसानो३अ । ^१ व्याइ । हो । हो ।
^{२ १ २} वृहत्सोमो३वावधे । ^{२ २} खानोअ । ^{२ २ २} द्रा । ^{२ २ २} औ३होवा
^२ हाउवा३ । ^२ ए३ । ^{२ २ १ २} खानोअ । ^{१ १ १ १} दी३३४पूः ॥ ५ ॥

छ० ६प्र० १ष० ४द० ८कृत्वि, गे० ३प० १५प्र० २ष० १२, १३ हे ।

^{४ ५} कानी । ^१ क्रान्ती३क्रान्ती३ । ^{— १ —} हरिरासृज्यमा३३

^२ ^४ ^५ ^१ — ^१ — ^{२१}
 नाः । साङ्गदान् । वानारवानाः । स्यजठरेपुनाः३
^२ ^४ ^५ ^१ — ^१ — ^२ ^१
 नाः । नृभीः । याताःयाताः । कृणुतेनिर्णिजाः३
^२ ^४ ^५ ^१ — ^१ — ^१
 ङ्गाः । आताः । मातीःस्मातीःम् । जनयताः३ ।
^१ ^१ ^३ ^५ ^२ ^१ ^१ ^१ ^१
 स्वारधारः३४औहोवा । भीः३४पूः ॥ ६ ॥

^३ ^४ ^५ ^२ ^२ ^३ ^२ ^३ ^५ ^३
 कनिक्रन्तिहा । होद्र । हरिरासृज्य । मारः३४
^२ ^२ ^१ ^२ ^२ ^१ ^२ ^२ ^१
 नाः । हाहोद्र । सीदन्वनस्यजठरेपुनाः३नाः । हाहोद्र ।
^२ ^२ ^२ ^१ ^२ ^२ ^२ ^२ ^२
 न्भिर्यतःकृणुतेनिर्णिजाः३ङ्गाम् । हाहोद्र । अतो
^७ ^१ ^१ ^३ ^५ ^२
 मताङ्गम् । जनयताः३ । स्वारधारः३४औहोवा ।
^३ ^१ ^१ ^१ ^१
 भीः३४पूः ॥ ७ ॥

सामग्रमीत्युपनामावसथश्रीसत्यव्रतशर्मासङ्कलितं
 संहितासप्तकं समाप्तम् ॥

॥ अथ बृहन्नयज्ञपाठः ॥

॥ तच्चेदं गोभिलीयं सूत्रम् ॥

“भासं दशस्तोभ मुन्नयं गायत्रीसामौशनसं शुद्धाशुद्धीये
राजनरौहिणके बृहद्रथस्तरे पुरुषगतिर्महानाम्नो महादिवाकीर्त्यं
ज्येष्ठसामानि देवव्रतानि पुरुषव्रतानुगानं तवश्चावीथ मादित्य-
व्रत मेकविंशत्यनुगानं पर्क्षादावारभ्य यथा आत्तदहरहर्ब्रह्मयज्ञा-
येति गोभिलीया गोभिलीयाः”—इति गो० ब्र० सू० ॥ १ ॥

ॐ३म् । भासस्य वायुर्जगती सूर्यः ।

दशस्तोभस्य प्रजापतिस्त्रिष्टुविन्द्रः ।

उन्नयेत्यस्य आदित्योऽनुष्टुबात्मा ।

गायत्रस्य पुष्कलो गायत्री सविता ।

औशनसस्य उशना गायत्री अग्निः ।

शुद्धाशुद्धीययोरिन्द्रोऽनुष्टुविन्द्रः ।

राजनरौहिणयोरिन्द्रस्त्रिष्टुविन्द्रः ।

बृहत्साम्नो भरद्वाजो बृहतीन्द्रः ।

रथन्तरस्य वसिष्ठो बृहतीन्द्रेशानौ ।

सेतुसाम्नो विशोकस्त्रिष्टुबात्मा ।

महानास्त्रीनां प्रजापतिर्विराडिन्द्रः पुरीषपदानां पदपंक्तिर्वा ।

महादिवाकीर्त्यस्य सूर्यो जगती सूर्यः ।

ज्येष्ठसाम्नां प्रजापतिस्त्रिष्टुबग्निः ।

देवव्रतानां देवा उत्कृतौ रुद्रः ।

पुरुषव्रतानांपुरुषोऽनुष्टुप्, पञ्चानां गायत्रान्तिमात्रात्मा ।

तवश्यावीयसाम्नः प्रजापतिर्गायत्रो सविता ।

सन्वाभूतानीति विश्वेदेवास्त्रिष्टुबादित्यः ।

उवीचित्रं देवा मन्तश्चरति आदित्यस्त्रिष्टुप्, गायत्री सूर्यः ॥

उत्तरयोरादित्यो गायत्री सूर्यः ।

उदुत्यंचिचमित्यतोषङ्गस्य सूर्यस्त्रिष्टुप्, गायत्री सूर्यः ।

सधस्यस्य इन्द्रोऽनुष्टुप्, सूर्यः ।

महतां भृतो गायत्री सूर्यः ।

सार्पराक्षीनां प्रजापतिर्गायत्री सूर्यः ।

घर्मरोचनस्येन्द्रोऽनुष्टुप्, सूर्यः ।

परिधोना मिन्द्रे गायत्री सूर्यः ।

ऋतुसाम्न ऋतवोऽनुष्टुप्, सूर्यः ।

चक्षुःसाम्नो मित्रावरुणौ गायत्री सूर्यः ।

श्रोत्रसाम्नो मित्रावरुणौ त्रिष्टुप्, गायत्री सूर्यः ।

शिरःसाम्न इन्द्रो गायत्री त्रिष्टुभौ सूर्यः ।

जपे विनियोगः ॥

॥ अष्टयज्ञपाठः ॥

१ ॥ भासम् ॥ आ० ३, ८ । आर० ६, १, ८ ॥

२र र र, ३र २र, ३र २र १ १
हाउहाउहाउ । ओहा । २ । ओहाइ । इ

र २र २ १ १ १
हौहो । ३ । इहियो । ३ । हुम् । ३ । हो । ३ ।

१ १र २ १ र १
ह् । ३ । इडा । ३ । ऋतम् । ३ । हस् । ३ ।

३ १ र २ १र २ १र र र र २
प्रक्षस्यवृष्णोअरुषस्यनूमा२३हाः । प्रनोवचोविदथाजात

१र २ २र र १र २ १र २
वेदा२३साइ । वैश्वानरायमतिर्नव्यसेशू२३चीः ।

१र र र २ १ २र र २र
सोमइवपवतेचारुग्ना२३या३इ । हाउहाउहाउ ।

३र २र, ३र २र १ र २र २ १
ओहा । २ । ओहाइ । इ हौहो । ३ । इहियो । ३ ।

१ १ १ १र २ १र
हुम् । ३ । हो । ३ । ह् । इडा । ३ । ऋतम् । ३ ।

१ ३ ५र र १ र २र २ १
हस् । २ । हा२३४ । औहोवा । इ हौहो । भद्रम् ।

१ र २र १र २ १ र २र २र १ १ र २र
इ हौहो । श्येयः । इ हौहो । वामम् । इ हौहो ।

१ २ १ र २र १ १ र २र १ २ १ र २र
वरम् । इ हौहो । सुवम् । इ हौहो । अस्ति । इ हौहो ।

१ र २र १ र २र १र २र र
अभाजीत् । इ हौहो । ज्योतिः । अभाजीत् ।

१ २ २ १ २ १ ३ २ २
 इ हीहो । दौदिवः । ए२३ । हियाहाउवा३ ।
 ३ १ १ १ १
 भा२३४५स् ॥ १

२ ॥ दशस्तीभम् ॥ छ० ४,१,३,६ । आर० ४,२,१६ ॥

२ २ २ ३ २ २ २ २ २ २ २ २
 हाउहाउहाउ । ओहा । २ । ओहा । हाओवा ।
 — — २ १ १ १
 ३ । ऊ२ । ३ । ओ२ । ३ । हाउवाक् । ३ । आयुर्यन्
 २ २ १ १ १
 । ३ । एआयुः । ३ । आयुः । ३ । वयाः । २ । वयः ।
 १ २ २ २ — १ २ २ २
 इन्द्रनरोनेमधिताहवा२न्ताई । यत्पार्यायुनजतेधिया
 — १ २ २ २ — १ २ २
 २स्ताः । शूरोनृषाताश्रवसश्चका२मायि । आगोमति
 २ २ — १ २ २ २ ३ २ २
 ब्रजेभजातुवा२न्नाः । हाउहाउहाउ । ओहा । २ ।
 ३ २ २ १ १ ३
 ओहा । (पूर्ववत्) । वयाः । २ । वा२ । या२३४ ।
 ५ २ २ २ २ १ २ २ २ ३ १ १ १ १
 औहोवा । ए । आयुर्धाअस्मभ्यं वच्चेर्धादेवेभ्या२३४५ः ॥ १

३ ॥ उन्नयम् ॥ स्ती० २,१० । आर० ६,२,२१ ॥

१ २ २ १ २ २ १ २ १ २ १
 उन्नयामि । होइ । ३ । आदित्यं प्राञ्जयन्तमुन्न

॥ ब्रह्मयज्ञपाठः ॥

२२ १ २२ २ १२ २२ १
यामि । होइ । ३ । अहोरात्राण्यरिचाणि । होइ ।

१२ २ १ २ २ २ २ २ '३'
३ । द्यौर्नोर्होउ । ३ । तस्यामसावादित्यईयतेहाउ

१ २ २ २ २ २ १२२
। ३ । तस्मिन्वयमीयमानईयामहेहाउ । ३ । ईयामहे

२ १२२ २ २ २ २ १२२ २ १ २२
हाउ । २ । ईयामहे३ । हाउवा । प्रियेधामस्त्रियक्षरे

२ १२२ २ १ २ ३ १ १ १ १
। २ । प्रियेधामस्त्रियक्षरे२३४५ ॥ ३

४ ॥ गायत्रीसाम ॥ उ० ६,३,१०,१ । चतुर्थ्येभ्यः पृथक् ॥

१ २ २ २ २ —
तत्सवितुर्वरेणियोम् । भार्गोदेवस्यधीमाही२ ।

२ १२२ २ १ — १
धियोयोनःप्र । चोऽ१२११२ । हुम् । आ२ । दायो ।

२ १ १ १
आ३४५ ॥ ४

५ ॥ औशनसम् ॥ छ० १,१,१,५ । गी० १,१,६ ॥

४२५४ १ १ १ २ २
प्रेष्ठवाः । अता२३इथीम् । स्तौषिमित्रम् ।

२ १ २ १ २ २ १ २
इवप्रा२३याम् । अग्नाइरा३था३म् । नावा२३हा

१ ५ ५
३४३यि । दा२३४थो६हाइ ॥ ५

॥ ब्रह्मयज्ञपाठः ॥

^१ होद्र । ^१ व्रता२३^१ होद्र । ^१ भृता२३^१ होद्र । ^१ पाना२३^१
^१ होद्र । ^१ चित्ता२३^१ होद्र । ^१ धीता२३^१ होद्र । ^१ सुवा२३^१
^१ हीर्द्र । ^१ ज्योता२३^१ हीर्द्र । ^३ वा२३४ । ^{५१२} औहोवा ।
 ३११११
 ज२३४५ ॥ ९

१० ॥ बृहत् ॥ छ० ३,१,५,२ । आर० १,१,२७ ॥

^{२१} औहोद्रत्वामिद्विहवामहा३ए । ^२ सातौवाजा । ^{११२} स्या
^{२,३} कारा२३४वाः । ^५ तुवा३४ । ^{१२} औहोवा । ^{३१४५} वृचाद्रुपुवाद् ।
^{१२} द्रासा३१त् । ^{२,३} पतिन्ना२३४राः । ^५ त्वाङ्गाष्ठा३४ ।
^{३१४५} औहोवा । ^{—१} सू२अर्वा२३४ । ^५ ताः । ^५ उहुवा३हाउ ।
^१ वा । ^१ हस् ॥ १०

११ ॥ रथन्तरम् । छ० ३,१,५,१ । आर० २,१,२१ ॥

^{२५} आभित्वाशूरनोनुमोवा । ^१ आदुग्धाद्रुवधेनवर्द्देशान
^१ मस्यजगतः । ^२ सुवा२३^१र्दृशाम् । ^१ आद्रुशानमा२३

॥ ब्रह्मयज्ञपाठः ॥

४ १ २ २ ५ ५
 इद्रा३ । तास्यूर३४षा । ओवा६ । हाउवा ।
 १
 अस् ॥ ११

१२ ॥ पुरुषगतिः ॥ आ० १,८ । आर० २,२,३४ ॥

२२ १२२ २ २ १
 हाउ । ३ । सेतूस्तर । ३ । दुस्त । रान् । ३ ।
 १२२२१२ २ २ २२ २
 दानेनादानम् । ३ । हाउ । ३ । अहमस्त्रिप्रथमजा
 १ २ १ १ १ १ २२ १२२ २
 ऋता३३स्या३३४पू । हाउ । ३ । सेतूस्तर । ३ ।
 १ ५ २२ १२ २ १ २ २२ १२
 दुस्त । रान् । अक्रोधिनक्रोधम् । २ । अक्रोधिनक्रोधम् ।
 २२ २ २ २ २ १ २ १ १ १ १
 हाउ । ३ । पूर्वन्देवेभ्योअमृतस्यना३३मा३३४पू ।
 २२ १२२ २ २ १
 हाउ । ३ । सेतूस्तर । ३ । दुस्त । रान् । ३ ।
 २ १ २ २२ २२ २२ २ २ २ १
 अहयाश्रद्धाम् । ३ । हाउ । ३ । योमाददातिसब्रदेव
 २ १ १ १ १ २२ १२२ २
 मा३३वा३३४पूत् । हाउ । ३ । सेतूस्तर । ३ ।
 २ १ २ १ २ २ २ २२
 दुस्त । रान् । ३ । सत्येनानृतम् । ३ । हाउ । ३ ।
 १ २ १ १ १ १ २ ५ ५ ५
 अहमन्नमन्नमदन्तमा३३घ्नी३३४पू । हाउहाउहाउवा ।

२२ १२ २२ १ २ १ १ २
 एषागतिः । ३ । एतदमृतम् । ३ । स्वर्गच्छ । ३ ।
 १ २ १ २ २ १ २ १ १ १ १ १ १
 ज्योतिर्गच्छ । ३ । सेतूस्तीर्त्वाचतुरा२३४५ः ॥ १२

१३ ॥ महानाम्नाः ॥ मूलमस्य छन्दश्चारण्यकोत्तरेभ्यः पृथक् ॥

१ १ — २ १ २ २ १ २ २ १
 ॥ ॐ३म् ॥ ए२ । विदामघवन्विदाः । गातुमनु
 १ २ २ ५ १ —
 शंसिषः । दाद्रशा३१उवा२३ । ई३४डा । ए२ ।
 १ २ २ २ १ २ २ १ २ — १ २
 शिचाशचीनाम्यताद्र । पूर्वीणाम्यरु२ । वसा३१उवा
 २ ५ २ २ १ — १ २
 २३ । ई३४डा । आभिष्टमभा२३ । ष्टिभिरा३१
 २ ५ १ २ ५ २
 उवा२३ । ई३४डा । खर्नांशूरः । हा३१उवा२३ ।
 २ ५ १ २ २ २ १ २ —
 ई३४डा । प्राचे । तनप्रचेतया । इन्द्रा । दुम्नायना२
 १ १ १ २ २ १ २ १ १ २
 द्रुषाद्र । द्रुडा । इन्द्रा । दुम्ना० । अथा । इन्द्रा ।
 २ १ २ १ १ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
 दुम्ना० । द्रुडा । एवाहिशक्रोरायेवाजायवा१ज्जी३
 २ २ १ २ ४ ५ १
 वाः । शविष्वज्जिन्ना३ । जासाद्र । म्हिष्ठवज्जि

^१ न्ना३३हो । ^{१ २} जासा३१उवा३३ । ^१ इट्इडा३३४५ ।
^{१ २} आया । ^{२ १} हिपिवमा३त्सुवा । ^१ इडा३३४५ ॥—
^{१—} ए२ । ^{२ १ २ २ २} विदारायेसुवीरियाम् । ^{१ २ २ २} भुवोवाजानाम्पति
[—] ^{१ २} वंशा३३ । ^{२ ५ १—} अनुआ३१उवा३३ । ^{२ ५ १—} ई३४डा । ए२ ।
^{१ २} म्हिष्ठवज्जिन्त्ससाद् । ^१ यःशविष्ठःशूरा३णा३१उवा
^{२ ५ १ २} ३३ । ^{२ ५ १ २} ई३४डा । ^{२ ५ १ २} योमहिष्ठोमघोर । ^{२ ५ १ २} ना३१उवा३३ ।
^{२ ५ १ २} ई३४डा । ^{२ ५ १ २} अशुर्नशोचा३द् । ^{२ ५ १ २} हा३१उवा३३ ।
^{२ ५ १ २} ई३४डा । ^{२ ५ १ २} चाद् । ^{२ ५ १ २} किल्वोअभिनोनया । ^{२ ५ १ २} ईन्द्रो । ^{२ ५ १ २} विदे
[—] ^१ तमू३स्तुहाद् । ^१ इडा । ^{१ २} ईन्द्रो । ^{२ १ २} विदेतमू३स्तुहाद् ।
^१ अथा । ^{१ २} ईन्द्रो । ^{२ १ २} विदेतमू३स्तुहाद् । ^१ इडा । ^{१ २ २} ईशेहिशक्
^{२ २ २ २ १} स्तमूतयेहवा३मा३हाद् । ^{२ २ १ २} जेतारमपरा३ । ^{२ ४ ५} जाद्वताम् ।
^१ सनःस्वर्षदता३३होद् । ^{१ २} द्वाद्वापा३१उवा३३ । ^१ इट्इडा
^{१ १ १ १ १} ३३४५ । ^{१ २ २ १} कात् । ^{— १} कन्दक्तता३म्बृहात् । ^{१ १ १ १ १} इडा३३४५ ॥

१— १ २ २ १ १ २ २ २ २
 ए२ । इन्द्रम्वनस्यसातयाद् । हवामहेजेतारम
 — १ २ २ ५ १— १
 परा२ । जितमा३१उवा२३ । ई३४डा । ए२ । सनः
 २ १ १ — १ २
 स्वर्षदतिद्विषाः । सानःस्वर्षदता२द् । द्विषआ३१
 २ ५ १२ — १ २
 उवा२३ । ई३४डा । पूर्वस्ययत्तआ२ । द्विवआ३१
 २ ५ २ १ २ ५ २
 उवा२३ । ई३४डा । अ०शुर्मदाया२ । हा३१उवा२३ ।
 २ ५ १ २ २ २ १ २ २ १
 ई३४डा । सून्रआधेहिनोवसाउ । पूर्त्तीः । शविष्ठ
 — १ १ १ २ २ १ — १
 शा२स्यताद् । इडा । पूर्त्तीः । शविष्ठशा२स्यताद् ।
 १ १ २ २ १ — १ १ १ २
 अथा । पूर्त्तीः । शविष्ठशा२स्यताद् । इडा । वशीहि
 २ २ २ २ २ २ १ २ २
 शक्रोनूनन्तन्नव्यसा१न्या३साद् । प्रभोजनस्यवा३ ।
 ४ ५ १ २ १ १ २
 चाहान् । समर्येषुत्रवा२३होद् । वाहा२१उवा२३ ।
 १ १ १ १ १ १ २ २ १ २ १ १
 इट्इडा२३४५ । शूरो । योगोषुगा२च्छताद् । इडा ।
 १ २ २ १ २ — १ १ १ १ १ १
 साखा । सुशेवो२ह्ययूः । इडा२३४५ ॥—
 १ २ २ २ १ १ १ १ १ १ २ २
 आद्वा । हियेवा२३४५ । होद् । हो । वाहा२३

^{२ ५ १ २ २ १ ११११}
 उवा२३ । ई३४डा । आद्रवा । हियग्ना२३४५द्र ।
^{१ १ २२ २ ५ १ २}
 होद्र । हो । वाहा३१उवा२३ । ई३४डा । आद्रवा ।
^{२ १ ११११ १ १ ३२}
 हिद्रन्द्रा२३४५ । होद्र । हो । वाहा३१उवा२३ ।
^{२ ५ १ २ २ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १}
 ई३४डा । आद्रवा । हिपूषा२३४५न् । होद्र । हो ।
^{२२ २ ५ १ २ २ २ १ १ १}
 वाहा३१उवा२३ । ई३४डा । आद्रवा । हिदेवा२३
^{११ १ १ २२ २ ५}
 ४५ः । होद्र । हो । वाहा३१उवा२३ । ई३४डा ॥१३

१४ । महादिवाकीर्त्तम् । स्तो० २,८; आ० ५,२। आर० ६,१,८-१८।

^{२२ १२ १२ ३२ २}
 हाउ । ३ । आयुः । ३ । ज्योतिः । २ । ज्योता
^{५२ २ १२ २ ३ ११११ २२२}
 ३४ । औहोवा । ए३ । वाग्ज्योती२३४५ः ॥ एवा
^{२३ ५२ २ २२ २ ५२ २}
 हियेवा२३४औहोवा । हा०ह०हा०ह०ह०३४औहोवा ।
^{२२१ २ १ २ १}
 (एवं त्रिः) हियेवा । हियग्नाद्र । हिद्रन्द्रा ।
^{२२१ २२१ ११११ २२ २ १ २}
 हिपूषान् । हिदेवा२३४५ः ॥ वयोमनोवयःप्राणाः ।
^{२ १ २ २२२ २ २ १ २ १}
 वयश्चतुर्वयःश्रोचाम् । वयोघोषोवयोव्राताम् । वयो

२२ ५ ३११११ २२ १ १
 २३भृताउ । वा३ । ई२३४५ ॥ वयोमना२३ः । होइ ।
 २ ५ २ १२ १ २
 होवाओ२३४वा । वयःप्राणा२३ः । होइ । होवा
 ३ ५ २ १ १ २ १२
 ओ२३४वा । वयस्त्र्यक्षरू२३ः । होइ० । वयःश्रोत्रा२३म् ।
 १ २ २ १२ १ २ १
 होइ० । वयोघोषा२३ः । होइ० । वयोव्रता२३म् ।
 १ २ २ १२ १ २ ३
 होइ० । वयोभृता२३म् । होइ । होवाओ२३४५
 ३११११ १५ २२ २५
 वा६५६ । उ२३४५ ॥ ऊ२र्क । हाउ । ३ । हो३
 २ १ २ १ १ २ १
 वाक् । (एवन्तिः) । धर्माऽधर्मः । ३ ॥ धर्मवि
 २ २ १ २ २ २ १ २ १
 धर्म । ३ । सत्यज्ञाय । ३ । ऋतंवद । ३ । ह०
 ५ १५ ५ २२ २ १२ २ २ २ १२
 व२म्वंव२म्वम् । ३ ॥ औहौहोवाहाई । २ । औहौहो
 २ २ ३ ५ २ १२ १ २
 वाहा३१उवा२३ । भू२३४वात् । विभाड्वृहत्पिब
 २ १ २ २ २ १ २ २ २ २ २ २ २
 तुसोम्यम् । ध्वौहौहोवाहोइ । औहौहोवाहोइ ।
 २ २ २ १ २ २ १ ३ ५ १ २ २
 औहौहोवाहा३१उ । वा२३ । जा२३४नात् । आयु
 १ २ १ २ २ १ २ २ २ २ २ २ २ २
 ईधयज्ञपतावविहूतम् । औहौहोवाहोई । २ । औहौ

१५, १६, १७ ॥ ज्येष्ठसामानि ॥ छ०२, २, २, ७ ॥ आर०१, २, १६-१८ ॥

हाउ । ३ । आज्यदोहम् । ३ । मूर्धानन्दाई ।
 वा३अर । तिम्पुथिव्याः । वैश्वानराम् । ऋतया ।
 जातमग्नीम् । कविंसमा । जा३मति । थिञ्चना
 नाम् । आसन्नःपा । चा३ञ्जन । यन्तदेवाः । हाउ ।
 ३ । आज्यदोहम् । २ । आज्यदोपूहाउ । वा । ए ।
 आज्यदोहम् । २ । ए । आज्यदोहा२३४५म् ॥ १५

हाउ । ३ । हुमचिदोहम् । चिदोहम् । २ । मूर्धा
 नन्दाई । एषा ऋक् । हाउ । ३ । हुमचिदोहम् ।
 चिदोहम् । चिदो३हाउ । वा३ । ई२३४५ ॥ १६

हाउ । ३ । च्योहम् । ३ । मूर्धानन्दाई । एषा
 ऋक् । हाउ । ३ । च्योहम् । २ । च्यो३हाउ । वा३ ।
 ए३ । ऋतम् ॥ १७

१८, १९, २० ॥ देवव्रतानि ॥ स्तो० २,८ । आर० ५,१,६-८ ॥

१ २ १ २ १ २
अधिप । ताड । मित्रप । ताड । क्षत्रप ।

१ २ १ २ — — १
ताड । स्वःपताड । धनपताड । नाःमाः ।

२ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २
मनुानावृचहासूर्येणस्वराडाङ्गेनमघवादक्षिणास्यप्रिया

२ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २
तनूराज्ञाविशन्दाधार । वृषभस्त्वष्टावृचेणशचीपति

१ २ २ १ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २
रन्नेनगयःपृथिव्यासृणिकोग्निनाविश्वम्भूतम । भ्यभ

२ २ १ २ २ १ २ २ २ २ १ २ २ १ २ २
वोवायुनाविश्वाःप्रजाअभ्यपवथावषट्कारेणार्द्धभाक्सो

२ २ १ २ २ १ २ २ २ २ १ २ २ १ २ २
मेनसोमपाःसमित्यापरमेष्ठी । येदेवादेवाः । दिविषदः ।

१ २ २ २ २ १ २ २ २ १ २ २ २ २ १ २
स्यतेभ्योवोदेवादेवेभ्योनमः । येदेवादेवाः । अन्तरि

१ २ २ १ २ २ २ २ २ २ १ २ २ २ १ २
क्षसदः । स्यतेभ्यो० । येदेवादेवाः । पृथिवीषदः ।

१ २ २ १ २ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २
स्यते० । येदे० । अप्सुषदः । स्यते० । येदे० ।

२ १ २ १ २ २ २ २ २ २ १ २ २ १ २ २
दिवुषदः । स्यते० । येदे० । आशासदः । स्यते० ।

१ २ २ २ १ २ २ २ २ २ १ २ २ १ २ २
अवज्यामिवधन्वनोवितेमनुान्नयामसिमृडतान्नइहअस्म

२ १ २ १ २ २
भ्यम् । इडा२३भा । यद्ददंविश्वंभृतम् । युयो३ ।

१ ३ ५
आउ । वा२३ । ना२३४माः ॥ १८

१ २ १ २ १ २ १
अधिप । तार्ई । मित्रप । ताड । क्षत्रप । तार्ई ।

२ १ २ — — २ १
स्वःपताड । धनपता२ड । ना२माः । नमउत्ततिभ्य

२२ २ १२ २ १२ २२ १ २२ २ १ २ १२ २
स्योत्तन्वानेभ्यश्चनमोनौषङ्गिभ्यश्चोपवीतिभ्यश्चनमोस्यङ्गा

२ १ २ २ १ २ २ २ १ २ १ २ १ २
श्रम । तिदधानेभ्यश्चनमःप्रविध्यङ्गाश्चप्रव्याधिभ्यश्चनमः

१ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
त्सरङ्गाश्चत्सारिभ्यश्चनमःश्रि । तेभ्यश्चश्रायिभ्यश्च

१ २ १ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
नमस्तिष्ठङ्गाश्चोपतिष्ठङ्गाश्चनमोयतेचविद्यतेचनमःपथेच-

१ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
विपथायच । अवज्यामिवधन्वनोवितेमन्युन्नयामसिम्ह

१ २ १ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
उतान्नद्दहस्यभ्यम् । इडा२३भा । यद्ददंविश्वंभृतम् ।

२ १ ३ ५
युयो३ । आउ । वा२३ । ना२३४माः ॥ १९

१ २ १ २ १ २
अधिप । तार्ई । मित्रप । तार्ई । क्षत्रप ।

१ २ १ २ — — १ २
तार्ई । स्वःपताड । धनपता२ड । ना२माः । नमो

^{२ १ १ १} — ^{२ १ १ १} ^२
 उह्वौहोवा२ । ३ । त्रिपादूर्ध्वउदैत्युरू२३षाः ।
^{१ १ १ १ १ १ १} ^२ ^{१ १} ^{२ १} ^२
 पादोस्येहाभवत्पू२३नाः । तथाविष्वड्वियक्ता२३मात् ।
^१ ^{१ १} ^२ ^{२ १ १ १} — ^{१ १}
 अशनानशनेआ२भी । उह्वौहोवा२ । २ । उह्वौ ।
^१ ^३ ^{५ १ १} ^३ ^५ ^{२ १ १}
 हो२ । वा२३४ । औहोवा । ई२३४डा । उह्वौ
^१ — ^{२ १ १} ^१ ^३ ^{५ १ १}
 होवा२ । २ । उह्वौ । हो२ । वा२३४ । औहोवा ।
^३ ^१ ^{२ १ १ १} — ^{२ १ १} ^१
 मू२३४वाः । उह्वौहोवा२ । २ । उह्वौ । हो२ ।
^३ ^{५ १ १} ^{३ १ १ १ १ १}
 वा२३४ । औहोवा । ज२३४५ ॥ २२

^{१ १ १} — ^१ ^{१ १ १} ^२ ^{१ १}
 द्वयौहोवा२ । ३ । पुरुषण्वेदुसा२३र्वाम् । यद्भूतं
^{२ १ १} ^२ ^{१ १ १} ^{१ १} ^२ ^{२ १ १}
 यच्चभावा२३याम् । पादोस्यसर्वाभूता२३नी । त्रिपा-
^{१ २ १} ^२ ^{१ १ १ १} — ^{१ १ १} —
 दस्यामृतन्दा२३द्वी । द्वयौहोवा२ । द्वयौहोवा२ ।
^{१ १} ^१ ^२ ^{५ १ १} ^३ ^५
 द्वयौ । हो२ । वा२३४ । औहोवा । इ२३४डा ।
^{१ १} ^३ ^५ ^{१ १} ^{३ १ १ १ १}
 द्वयौ० । ज्यो२३४तीः । द्वयौ० । ई२३४५ ॥ २३
^{२ १} ^{१ १ १ १} ^२ ^१ ^२ ^{२ १}
 हाउ । ३ । तावानस्य । महा२३द्वमा३ । हाउ ।

१ २ २ २ २ १२ २ २२ १२

३ । ततो ज्यायाञ्चपूरुश्चाः । हाउ । ३ । उता

२ २ १२ १ २ २ २ १२

मृतत्वस्थेशाश्नाः । हाउ । ३ । यदन्नेनातिरोहा

२ २५ २ १ ११११

२२ती३ । हाउ । ३ । वा३ । इट्टडा२३४५ ॥ २४

२५ १ २ २ २ २ २५

हाउ३वा । ततोविराडजायत । हाउ३वा ।

२ १२ २२ १ २ १२ २ २५ १ २ २ २

विराजोअधिपुरुषः । हाउ३वा । सजातोअत्यरिच्यत ।

२५ १ २ २ १ २ २ २ २५ ३ १ १

हाउ३वा । पञ्चाङ्गमिमथोपुरः । हाउ३वा३ । ई२३

१ १

४५ ॥ २५

२२ १ २ १ २ १ २ १ २

हाउ । ३ । अस्मीनस्मिन् । ३ । नृम्णाइनृम्णम्

१ २ २ २ १ २ —

। ३ । निधाइमाहे । ३ । कयानश्चिवा३आभू१वा२त् ।

२ २ २ १ २ — २ २ १ २

जतीसदावृश्धाःसा१खा२ । कयाशचिष्ठा३यावा१त्ती

२ २ १ २ १ २ १ २ १ २

२३ । हाउ । ३ । अस्मीनस्मिन् । ३ । नृम्णाइनृम्णम् ।

१ २ १ १ ३

३ । निधाइमाहे । २ । निधा२३इ । मा२ । हा२३४

५ २ २ १ २ ३ १ १ १

औहोवा । सुवर्ज्योती२३४५ः ॥ २६

२७ । तवश्याप्ती यम् ॥ चतुर्गानघ्येभ्यः पृथगीव ॥

१ ११११ १ र र २ १ २
 ॐ ह्र २३४५ । ॐ भूः । ॐ भूमिर्दिवमन्तरिक्षम् ।
 १ र र र र १ र र
 ॐ भुवः । ॐ ऋचोयजूषिसामानि । ॐ भार्गोदेवस्य
 र ११११ १ १ र र र र
 धीमाही २३४५ । ॐ स्वः । ॐ प्राणोपानोव्यानः
 र २ र १ १ २ र र ११११
 समानउदानः । ॐ धियोयोनःप्रचो २३४५ । ॐ महः ।

ॐ जनः । ॐ तपः । ॐ सत्यम् । ॐ पुरुषाः । ॐ
 र र २ १ १ ११११ —
 परोरजोअमृतोम् । ॐ ह्र २३४५ । हुम् । आर ।
 १ २ ११११ १ र र
 दायो । आर २३४५ । ॐ भूमिरन्तरिक्षद्यौः । ॐ
 र र र
 तत्सवितुर्वरेणियोम् । ॐ ऊर्क । हाउ ३ । हो ३
 २ १ २ १ र र २ र १ १ र
 वाक् । ॐ बह्वोओयजोअमृतोम् । ॐ ऊर्क । हाउ ३ ।
 १ १ र र र र र र २ र १
 हो ३ वाक् । ३ । ॐ प्राणोपानोव्यानःसमानउदानः ।
 र र २ ११११ १ र
 धियोयोनःप्रचो २३४५ । ॐ ऊर्क । हाउ ३ । हो ३
 २ १ र १ १ २ १ २
 वाक् । ३ । धर्मो ३ धर्मः । ३ । धर्मविधर्म । ३ ।

२ १ २ २ २ १ २ १ १
 सत्यङ्गाय । ३ । ऋतंवद् । ३ । ह्वं॒वऽऽ॒वं॒वऽऽ॒
 १
 वम् । ३ ॥ २७

२८ ॥ आदित्यव्रतम् ॥ स्तो० ३, ९ । आर० ६, १, १६ ॥

१ २ २२ १२ २२ १ २ २ २२
 सन्वाभूतान्यैरयन् । होई । सन्वाभव्यान्यैरयन् ।
 १ २ २ १ २ २ १ २ २
 होई । सन्वाभविष्यदैरयत् । होइ । सन्वाभुवण
 २ १ २ २२ १ २ २ १
 मैरयत् । होई । सन्वाभूतमैरयत् । होई ॥ २८

२९ ॥ आदित्यव्रतं द्वितीयानुगानम् ॥ आ० ५, ३-५ । आर० ६, २, १ ॥

१ १ — १ —
 ॥ ॐ ॥ उवी२उवि । उविहो२उवि । ३ । इति२
 १ — १ — १ —
 इति । इतिहो२इति । ३ । असो२असि । असिहो२
 १ २ २ २ १ २ २२ — १
 असि । ३ । अरू॒चो॒दिवं॒पृथि॒वीम् । असो२असि ।
 — १ १ २ १ २ २ २२ २ २ २ २ २
 असिहो२असि । ३ । पतिर । स्यपामोषधीना२म् ।
 १ २ १ ३ ५ १ २२ १ २ २२
 ओई । पताङ्गरा२३४सी । ३ । चाइ । चन्देवाना
 १ २२ १ २ २ १ २ २२ २ १ २ २ २ २ २ २ २
 मुदगादनीकम् । वाइ॒श्वे॒षान्दे॒वानां॒समि॒दज॒स्रं

^{१२ २१२ ५ १ १२}
ज्योतिरातता२म् । होई । ३ । आयुर्न । ३ ।
^{१ १ २१२१ २२ १२ २}
अवः । ३ । चक्षुर्मितस्यवरुणस्याग्नेः । सुवःसं
^{३२ १ २ २१२ — १ १ —}
सर्पसंसाप्री । ३ । जनावनं सुवारः सुवः । जनार
^{१ — १ — १ १ १ १ १}
वना२म् । सुवारः सुवः । ३ । आप्राद्यावापृथिवी
^{० २ २ २ २ २ २}
आन्तरी२३चा३म् । सृपिप्रसृपीऐही । ३ । अस्तो
^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २}
षतस्वभानवाऐही । विप्रानविष्ठयामताऐही । यावा
^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २}
णोवर्हिषिप्रियाऐही । इन्द्रस्यरं हियम्बृहादैही । ३ ।
^{१ — १ — १ — २}
इन्द्रा२ । स्यारा२ । हिया२म् । बृहदिन्द्रस्यरं हिय
^{२ २ २ १ २ २ ० २ २}
म्बृहादैही । ३ । सूर्यआत्माजगतस्युषा२३ञ्चा३ । अन्त
^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २}
श्चरतिरोचनाऐही । ३ । अस्यप्राणादपानताऐही । ३ ।
^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २}
व्यख्यन्महिषोदिवामैही । ३ । प्रोऽएतिप्रोएति । ३ ।
^{१२ २२ १ २ २ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५}
प्रोऽएति । २ । प्रोऽ३ । एता३४ । औहोवा ।
^{१ २ २ २ २ ३ ५ ५ ५ ५ ५ ५}
ए३ । देवादिवाज्योती२३४पूः ॥ २६

३०, ३१ ॥ गन्धर्वाप्सरसा मानन्दी ॥ आ० ५, ४ । आर० ६, २, २ ; ३ ॥

१ ५ १ ५ १ २
 उवी२ । ३ । हिगी२ । ३ । हिगिगि । २ ।
 २र र र र र २ र र र
 आयङ्गैःपृश्निरक्रमौदैही । ३ । असदन्मातरम्पुराएही
 २ र र र १ ५ १ ५
 । ३ । पितरञ्चप्रयंत्साएही । ३ । उवी२ । ३ । हिगी२
 १ २
 । ३ । हिगिगि । ३ ॥ ३०

२ १ २ १ २ १ २र र
 उवी । ३ । हिगी । ३ । हिगिगी । ३ । आयङ्गैः
 र र र २ र र र २
 पृश्निरक्रमौदैही । असदन्मातरम्पुराएही । पितरञ्च
 र र र २ १ २ १ २ १
 प्रयंत्साएही । उवी । ३ । हिगी । ३ । हिगिगी ।

३ ॥ ३१

३२ ॥ अतीषङ्गः ॥ स्तो० २, १० । आर० ६, २, ४ ॥

२र र ३र २र ३र र २ र
 हाउ२हाउ । भाजाओवा । ३ । उदुत्यञ्जा । ३ ।
 २ १ र र र ० २ २र र ३र २र
 चिचंदेवानामुदगादनी२३का३म् । हाउ२हाउ । भाजा
 ३र र २र १ ०
 ओवा । ३ । तवेदसम् । ३ । चक्षुर्मित्रस्यवरुणस्यआ२३

२ २२ २२ ३२ २२ ३२ २ २२ २
 ग्ना३३ः । हाउ२हाउ । भाजाओवा । ३ । देवंवहा ।
 १२ २ २ २ २ ० २ २२
 ३ । आप्राद्यावापृथिवीआन्तरी२३चा३म् । हाउ२
 २२ ३२ २२ ३२ २ ३ २ २ १२
 हाउ । भाजाओवा । ३ । तिकेतवः । ३ । सूर्य्य
 २ २ ० २ २२ २२ ३२ २२
 आत्माजगतस्तास्युषा२श्चरा२ । हाउ२हाउ । भाजा
 ३२ २ २२ २ १२ २ २ ०
 ओवा । ३ । दृशेविष्ठा । ३ । सूर्य्यआत्माजगतस्तास्युषा२३
 २ २२ २२ ३२ २२ ३२ २ २ २
 चा३ । हाउ२हाउ । भाजाओवा । ३ । यसूर्य्यम् ।
 १ २ २ २२ १२ २ २ २
 २ । यसू२३रियाउ । वा३ । ए३ । देवादिवाज्योती
 ५ ५ ५ ५
 २३४५ः ॥ ३२

३३ ॥ सधस्यः ॥ आ० ५,५ । आर० ६,२,५ ॥

२२ १ २ २२ १ २ २२ २ १ २ २
 हाउ । ३ । सहोभाज । २ । सहोभाजा । पोभा
 २२ १ २ २ २ १ २ २२ १ २ २ २
 जा । २ । पोभाज । अभाजीत् । ३ । व्यभाजीत् ।
 १ २ १ २ २ —
 ३ । अदिद्युतत् । ३ । अदिद्युतद्विष्वम्भूतत्सहोवृ२
 १ २ — १ २
 हात् । अदिद्युतद्भाट्प्रा२भाट् । अदिद्युतद्वर्मा

^२ ^१ ^२ ^१
 अरुहृत् २ चात् । अदिद्युतहर्मउषसोश्चरोचाश्वाः ।
^{२२} ^{१२२२} ^{१२२२२}
 हाउ । ३ । सहोभ्राज । २ । सहोभ्राजा (पूर्ववत्) ।
^१ ^२ ^१ ^२ ^२
 अदिद्युतत् । २ । अदिद्युतात् । हाउवा ।
^२ ^१ ^{१२} ^{२२} ^{१२} ^२ ^{१२} ^{२२} ^१ ^{२२} ^३
 ए । अदिद्युतहर्मा अरुहृचदुषसान्दिसूर्याविभाती
 ११११
 २३४५ ॥ ३३

३४ ॥ मरुताम्बूति ॥ आ० ५, ५ । आर० ६, २, ६ ।

^{१२२} ^२ ^२ ^२ ^२ ^२ ^२ ^२ ^२
 औहोऔहोवा । होई । २ । औहोऔहोवा ।
^२ ^१ ^३ ^५ ^{२१} ^२ ^{१२}
 हा३१उ । वा२३ । भू२३४वात् । अन्तश्चरतिरोचना ।
^२ ^२ ^२ ^२ ^२ ^२ ^२ ^२ ^२
 औहोऔहोवा । होई । २ । औहोऔहोवा । हा३१उ ।
^१ ^३ ^५ ^२ ^{२२} ^{१२} ^{२२} ^{१२}
 वा२३ । जा२३५नात् । अस्यप्राणादपानती ।
^२ ^२ ^१ ^३ ^५ ^१ ^२ ^{१२}
 औहो० । वा२३ । वा२३४धात् । व्यख्यन्महिषो
^२ ^२ ^१ ^३ ^५ ^{१२} ^२
 दिवम् । औहो० । वा२३ । का२३४रात् । औहो० ।
^१ ^३ ^५ ^{१२} ^२ [—]
 वा२३ । भू२३४तोः । औहो० । हा३१उ । वा२ ।

१ र २र १र २ र र १र र २
 अभाजीज्योतिरभाजीत् । औहो० । हा३१उ । वा२३ ।
 २ १र र र २र ३ ५ ५ ५ ५
 ए३ । सर्वान्कामानशीमही२३४५ ॥ ३४

३५, ३६, ३७ ॥ सापराजानि ॥ आ०५, ४-६ । आर०६, २, ७-८ ॥

२५ १ २, ३र २र ३र र २र र
 हाउ३वा । इन्दुः । भ्राजाओवा । ३ । आयङ्गौः
 र र र २५ १ २, ३र २र ३र र
 पृश्निरक्रमीदैही । हाउ३वा । ईडा । भ्राजाओवा ।
 २ र र र र २५ १ २,
 ३ । असदन्मातरम्पुराएही । हाउ३वा । सात्यम् ।
 ३र २र ३र र २ र र र २५
 भ्राजाओवा । ३ । पितरन्ध्रप्रथंत्साएही । हाउ३
 वा । दीयौः ॥ ३५

२५ १ २, ३र २र ३र र २
 हाउ३वा । भूतम् । भ्राजाओवा । ३ । अन्त
 र र र र २५ १ २, ३र २र ३र र
 अरतिरोचनाएही । हाउ३वा । पृथिवी । भ्राजा
 ३र र २ र र र र र र २५
 ओवा । ३ । अस्यप्राणादपानताएही । हाउ३वा ।
 १ २, ३र २र ३र र २ र र र र
 साहः । भ्राजाओवा । ३ । व्यख्यन्महिषोदिवामैही ।
 २५ १ २,
 हाउ३वा । तेजः ॥ ३६

२२ १ २, ३२ २२ ३२ २ २
 हाउ३वा । आपः । भ्राजाओवा । ३ । वि०श
 २ २ २ २ २ २५ १ २, ३२ २२ ३२ २
 ह्वामविराजताएही । हाउ३वा । ऊषा । भ्राजाओवा ।
 २२ २ २ २ २ २ २५ १ २,
 ३ । वाक्पतङ्गायधीयताएही । हाउ३वा । दीशः ।
 ३२ २२ ३२ २ २ २ २ २ २ २५
 भ्राजाओवा । ३ । प्रतिवस्तोरहद्युभाएही । हाउ३वा ।
 १ २,
 ज्योतिः ॥ ३७

३८ ॥ घर्भरोचनम् ॥ स्तो० २,१० । आर० ६,७,१० ॥

२ १ २ २ २२ १ २ १ २ २ २ २
 उद्यंल्लोकानरोचयः । होइ । इमांल्लोकानरो
 १ २ १ २ २ २२ १ १ २ २
 चयः । होइ । प्रजाभूतमरोचयः । होइ । विश्वम्भू
 १ २ २ १ २ ३ ५ २ २ २ १ २ २ ३ १
 तमरोचयः । होइहा२३४ओहोवा । घर्माज्योती२
 १ १ १
 ३४५ ॥ ३८

३९—४४ ॥ परिधीनि ॥ छ० १,१,३,११ ; आ० ५,७-१२ ।

आर० ६,७,११-१६ षट् ॥

२२ २, ३२ २२ ३२ २ २ २ १
 हाउ३हाउ । भ्राजाओवा । ३ । दिदीहिविश्व
 २ १ २ २ १ २ — २२
 तस्पृथुः । उदुत्यञ्जाता३वाइदा१सा२म् । देवंवहन्ती३

१ २ — २ २ २ १ २ — २ २
 कार्दताश्वाः । दृशेविशवायाःसुराश्याःम् । अपत्ये

८ १ २ — २ २ १ २ —
 तायाश्वोयाश्याः । नक्षत्रायन्तीश्याक्तूभाःईः ।

२ २ २ १ २ — २ १ २
 सुरायविशवाश्चाक्षाशसाःई । अदृशन्नस्याश्कार्दताश

— २ २ १ २ — २ २ २
 वाः । विरश्मयोजाश्नाश्नाशुर । भाजन्तोअग्नाश

१ २ २ २ २ ३ २ २ ३ २ २
 योयाश्याः३ । हाउःहाउ । भाजाओवा । २ ।

३ २ ४ ३ १ १ १ १
 भाजाओपुवाः६५६ । ईः३४५ ॥ ३८

२ २ २ ३ २ ३ २ २ २ २ १
 हाउःहाउ । शुक्राओवा । ३ । दिदीहिविश्वत

२ १ २ २ १ २ —
 स्पृथुः । उदत्यञ्जाताश्वाद्वादाशसारम् । (पूर्ववत्)

२ २ २ ३ २ ३ २ ३ २ ४ ५
 हाउःहाउ । शुक्राओवा । २ । शुक्राओपुवाः६५६ ।

३ १ १ १ १
 ईः३४५ ॥ ४०

२ २ २ ३ २ ३ २ २ २ २ १
 हाउःहाउ । भूताओवा । ३ । दिदीहिविश्वत

२ १ २ १ २ — २ २
 स्पृथुः । तरणिर्विश्वाश्दार्शाशताः । ज्योतिष्कृद

१ २ — २ २ २ १ २ — २
 सौःसुराश्याः । विश्वमाभासीश्रोचाशनाःम् । प्र

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

त्यङ्देवा३नांवा१द्वशा२ः । प्रत्यङ्ङुदेषी३मानू१षार२न् ।

प्रत्यङ्ङ्विष्व७सु३वाद्दृ१शा२र्द्व । येनापावका३चाक्षा१

सा२ । भूरण्यन्तञ्जा३ना७आ१नू२ । त्वं वरुणा३पा

श्या१सा२र्द्व । हाउ२हाउ । भृताओवा । २ । भृता३

ओपू॒वा६पू६ । ई२३४५ ॥ ४१

हाउ२हाउ । तेजाओवा । ३ । दिदीहि॒विष्वत्

स्यृथुः । तरणि॑र्वि॒श्व्वा३दा॒र्शा१ता२ः । (पूर्ववत्)

हाउ२हाउ । तेजाओवा । २ । तेजा३ओपू॒वा६पू६ ।

ई२३४५ ॥ ४२

हाउ२हाउ । सत्याओवा । ३ । दिदीहि॒विष्वत्

स्यृथुः । उद्या॑मेषि॒रा३जाःपा१थू२ । अहामि॑मानो३

आक्तू१भा२र्द्वः । पश्य॑ञ्जन्मानी३सूरा॑या२ । अयुक्त

समा३शु॒भ्रू॑वा२ः । सु॒रोरथ॑स्था३ना॒म्रा१या२ः ।

^{२२ २} ताभिर्यातिस्त्रायुक्ताश्चभोरः । ^{१ २} सप्तत्वाहरीश्तोरा^{१ २}
^२ याश्चै । ^{१ २} वहन्तिदेवाश्चसूराश्चयाश्च । ^{२२ २} शोचिष्केशंवीश्च
^{१ २} चाक्षाश्चान्नाश्च । ^{२२ २} हाउश्चाउ । ^{३२२ ३२ २} सत्याश्चोवा । २ ।
^{३ ४ ५} सत्याश्चोपुवाश्च ६५६ । ^{३११११} ईरश्च ४५ ॥ ४३

^{२२ २} हाउश्चाउ । ^{३२२ ३२ २} ऋताश्चोवा । ४ । ^{२ २ १ ३} दिदीहिचिष्वत
^{२ १} स्पृथुः । ^{२ २ २} उद्यामेषिराश्चजाःपाश्चुश्च । ^{१ २} (पूर्ववत्)
^{२२ २} हाउश्चाउ । ^{३ २२ ३२ २} ऋताश्चोवा । २ । ^{२ २२ ४ ५} ऋताश्चोपुवाश्च ६५६ ।
^{३११११} ईरश्च ४५ ॥ ४४

४५ ॥ ऋतुपितृवम् ॥ स्तो० २, १० । आर० ६, २, १७ ॥

^१ वाक्मनःप्राणःप्राणोपानोव्यानश्चक्षुःश्रोत्रश्चर्मवर्म
^{१२ २ १२} भूतिप्रतिष्ठा । ^{२२ १} आदित्यःपितृवम् । ३ । ^{१२} आयुःपि
 तृवम् । ३ ॥ ४५

४६ ॥ मित्रावरुणयोश्चतुः ॥ आ० ५,५ । आर० ६,२,१८ ॥

२ २२ २ २ — २ १ २
 अन्तर्द्वेषू३रोचा१सा२ई । अन्तश्चरती३रोचा१
 — २ २ २ १ ३ — २
 ना२ । अस्यप्राणादा३पाना१ता२ई । व्यख्यन्मही३
 १ २ — १ २ २ १ २ — १ २
 षोदा१इवा२म् । अन्तर्द्वेषू३रोचा१सा२ई । अन्तर्द्वेषू३रो२३ । चा२ । सा२३४ । औहोवा । ए३ ।
 २२ १ २ २ ३ १ १ १ १
 देवादिवाज्योती२३४५ः ॥ ४६

४७ ॥ मित्रावरुणयोः श्रौतम् ॥ आ० ५,३ । आर० ६,२,१८ ॥

२२ २२ १ २ २ २२ १ २ २
 हाउ । ३ । भ्राजाभ्राज । ३ । आयूरायुः । ३ ।
 १ २ २ १ २ २ २ १ २ २ ०
 उदुत्यञ्जा । ३ । तवेदसम् । ३ । चिचन्देवानामुदगाद
 २ २ २ १ २ २ २ १
 नी२३का३म् । हाउ । ० । भ्राजाभ्राज । ३ । आयू
 २ २ १ २ २ १ ०
 रायुः । ३ । देवंवहा । ३ । चक्षुर्मित्तस्यवरुणास्यआ२३
 २ २ २ १ २ २ २ १ २ २
 म्ना३इः । हाउ । ३ । भ्राजाभ्राज । ३ । आयूरायुः ।
 १ २ २ १ २ २ २ ०
 ३ । तिक्केतवः । ३ । आप्राद्यावापृथिवीअन्तरी२३

२ २२ २ १ २ २ २२ १ २ २
 वा३म् । हाउ । ३ । भाजाभाज । ३ । आयूरायुः । ३ ।
 १ २ २ २ १ २ २ २ ० २
 दृशेविष्वा । ३ । सूर्येआत्माजगतस्तास्युपा२३श्वा३ ।
 २२ २ १ २ २ २२ १ २ २ १
 हाउ । ३ । भाजाभाज । ३ । आयूरायुः । ३ । य
 २ २ १ ३ २ २ २२ १ २ २
 सूर्यम् । २ । यसू२३रियाउ । वा३ । ए३ । देवादिवा
 २ ३ १ १ १ १
 ज्योती२३४पूः ॥ ४०

४८ ॥ इन्द्रस्यशिरः ॥ छ० १, १, ३, ११; ४, १, ३, ६ । आर० ६, २, २० ॥

२२ २, ३ ३२ १२ ३२ २ २ २
 हाउ२हाउ । भाजाओवा । ३ । उदुत्यञ्जा । ३ ।
 २५ १ २ ३ २ २ ० २
 हाउ३वा । आर्चिः । इन्द्रन्नरोनेमधिताहवा२३न्ता३द्र ।
 २२ २, ३ ३२ २२ ३२ २ १ २
 हाउ२हाउ । भाजाओवा । ३ । तवेदसम् । ३ ।
 २५ १ २ २२ २, ३ ३ २२ २२ २
 हाउ२वा । शोचिः । हाउ२हाउ । भाजाओवा । ३ ।
 २६ २ २५ १ २ १ २ २
 देवंवहा । ३ । हाउ३वा । तापः । यत्पार्यायुनज
 ० २ २२ २, ३ ३२ २२ ३२ २
 ताद्वधिया२३स्ता३ः । हाउ२हाउ । भाजाओवा ।
 २ २ २५ १ २ २२ २, ३
 ३ । तिकेतवः । ३ । हाउ३वा । हारः । हाउ२हाउ ।

३र २र ३र र २र र २५ १ २
 भ्राजाओवा । ३ । दृशेविश्रवा । ३ । हाउ३वा । साहः ।

१र र र र ० २ २र र
 शूरोन्वृषाताश्रवसाञ्चकार२२मां३इ । हाउ२हाउ ।

३र २र ३र र २र र २५ १ २
 भ्राजाओवा । ३ । यसूर्यम् । ३ । हाउ३वा । नारः ।

२र र ३र २र ३र र २र र
 हाउ२हाउ । भ्राजाओवा । ३ । दृशेविश्रवा । ३ ।

२, — १र र र ० २
 हाउ३वा । भाः । आगोमतिव्रजेभजातुवा२२नाः ।

२र र ३र २र ३र र २र २५
 हाउ२हाउ । भ्राजाओवा । ३ । यसूर्यम् । ३ । हाउ२

३११११
 हाउवा३ । ई२३४५ ॥ ४८ ॥

सामगावसथश्रीसत्यव्रतशर्मसङ्कलितविधिसामनामादिसहितः,

कौथुमानां ब्रह्मयज्ञपाठः समाप्तः ॥

॥ शुद्धिपत्रम् ॥

इह द्वितीयपृष्ठदादशपंक्तिरस्यशुद्धा ; सैवं शोभ्या—

मरुताम्भूतेर्मरुतो गायत्री सूर्यः ।

॥ अरिष्टवर्गः ॥

॥ तस्येदं विधायकं ब्राह्मणम् ॥

“अबोध्निर्महितीणामिति द्वे त्वावत इन्द्रन्तरी ग्रामे गेय
मायुरिति चास्य निधनं कुर्यात् त्वमूषु द्वे त्वातारमिन्द्रं हवि-
रित्येतस्य स्थाने स्वस्तिन इति सोमःपुनान्यं ससुप्रथमं विश्वतो
दावनिनि पूर्वं रहस्य उदुत्तमं वरुण पाश मित्येषोऽरिष्टवर्ग
एतेषा मेक मनेकं वा सर्वाणि वा प्रयुञ्जानः शतं वर्षाणि जीवति
जरयैव विस्रंसते”—इति सा० ब्रा० २।१॥

छ० १प्र० २अ० ३द० १ ऋचि, गे० १प० २प्र० २अ० १० साम ।

४ ५ र ४ १ २ १ २५ १ ५५ र १
अबोधिया । ग्नाद्गःसमिधाजना२नाम् । प्रतायि
२ २ र र १५ २ १ २५ १ २५
धे३नूम् । इवायतीमुषासम् । यद्वाइ३वा । प्रवा२
१५ २ १ २५ र १ र २ र १५ २ १ २
यामुञ्जिहानाः । प्रभाना२३वाः । सस्रतेनाकमच्छ ।
१ २ १
इडा२३भा३४३ । ओ२३४५इ । डा ॥ १

क० २प्र० २अ० ५द० ऽऽत्तचि, गे० २प० ५प्र० २अ० १७, १८ हे ।

३ २, ३ ५ १ — १ ३ २ ३
 महाद्वचा३३४द्वणाम् । अवा३रस्तु । द्युन्नम्ना
 ५ — १ ३ २, ३ ५ २ ११
 २३४द्ववा । स्या३र्यम्णाः । दुराधा३३४र्षाम् । वरौ
 ५ ४ ५
 हो३३४ । वा । गा५पू३स्यो३हाद्व ॥ २

५ २ २ ५ २ १ २
 महितीणामवरस्तू३ए । द्युन्नमिच३स्यार्यम्णाः ।
 २ १२ २ १ — १ — १ —
 दुराधा३३४र्षाम् । वरौहो३ । हु३म्ना३ । ण । स्यो३ ।
 ३ ५ २ २ २ १ २ १ १ १ १
 या३३४ओहोवा । हाउवा । ओवा३३४५ ॥ ३

क० २प्र० २अ० ५द० ऽऽत्तचि, गे० २प० ५प्र० २अ० १८साम ।

१२ २ ५ २ २ २ ५
 त्वावतो३ । हो३हो३३४ । पुरुवसो३ । हो३
 २ २ १ २ ५ २ २ २
 हो३३४ । वयमिन्द्रा३ । हो३हो३३४ । प्रणोता३ः ।
 ५ २ २ २ ५ २ २
 हो३हो३३४ । स्वसिस्थाता३ः । हो३हो३३४ । हरी
 २ ५ २
 णा३म् । हो३हो३३४३३४५३ । डा ॥ ४

छ० ४प्र० १अ० ३द० ६ऋचि, गे० २प० ८प्र० २अ० १२साम ।

२ १ ३ ५ २ १ ३ ५ २ १
 इन्द्रना२३४रो । नूमाधा२३४इता । हवन्ता२
 २ १ ३ ५ २ १ ३ ५ २ १
 ३इ । यत्पारा२३४याः । यूनाजा२३४ताइ । धिया
 २ १ ३ ५ २ १ ३ ५
 स्ता२३ः । शूरोना२३४र्षी । ताश्रावा२३४साः ।
 २ १ २ १ ३ ५ २ १ ३
 चकामा२३इ । आगोमा२३४ती । ब्रजाइभा२३४
 ५ १ ५ २ २ १ ३ १ १ १ १
 जा । त्वन्ना३उवा३ । ए३ । आयु२३४पू ॥ ५

छ० ४प्र० १अ० ५द० १ऋचि, गे० २प० ८प्र० १अ० १,२ सामनी ।

५ र २र १ १ १ १ २र र ३
 त्यमूषु । वाजि । ना३४पूम् । देवजूता२३४म् ।
 ५ र ३र २ १ २ २ ३ ४ ५ २ ३
 सहोवानन्ता । रुता३ । र्थानाम् । अरिष्टना
 ५ २ ३र ५ २ १
 २३४यिमीम् । पृतना३४३जमाशुम् । स्वस्त । याइ ।
 ५ २ ३ २ २ ४
 तार्क्षामिहा३४३ । हू३वापूयिमा६पू६ ॥ ६

२र २ र र ४ २ ३र ५
 इयइया३हाइ । त्यमूषुवाजिना३न्दे३वजूतम् ।
 ३ ५ ४ ५र ३ ५ र ३र २ १ २
 ई३यइहा । हा२३४इ । सहोवानन्ता । रुता३ !

२ ३ ४ ५ २ २ २ १
 रथानाम् । ईयद्भयाहाद् । अरिष्टाः । नाद् ।
 २ १ २ ३ ४ ५ ३ ५ ७ ५ २ ३ १ १ १ १
 मीऽमृत । नाजमाशुम् । इधयद्भया । हाऽऽधुद् ।
 २ १ २ २ ३ २ २ ४
 खस्त । याद् । तार्क्ष्यमिहाऽऽऽ । हूऽवाधुद्मा
 धुद् ॥ ७

क० ४प्र० १अ० ५द० २ऋचि, गे० २प० ८प्र० १अ० ३साम ।
 २ १ २ ७ २ १ २ २
 चातारमिन्द्रमविता । रमीऽऽन्द्राम् । हवेहवे
 ७ २ १ ७
 सुहवऽसूरमीऽऽन्द्राम् । हूवाद्नुशक्रंपुरुहू । तमी
 १ ३ १ २ १ २ २ २
 ऽऽन्द्राम् । इदऽस्व । स्तायिनाः । मघवा । वाऽऽऽद् ।
 २ ४
 तूऽवाधुद्न्द्राधुद् ॥ ८

क० ६प्र० २अ० ३द० ७ऋचि, गे० ३प० १७प्र० १अ० ३साम ।
 ३ ४ ५ २ २ ५ ३ ४ २ ५ ५ १ २
 सोमःपुना । हो । नजर्मिणाऽऽए । अव्यंवारं
 २ २ २ १ ३ ३ १ १ १ १ २ १
 विधाऽवाऽतौ । अग्नेवाऽऽधु । चाऽऽधुः । पव
 २ १ १ ३ ५ २ २ २ ३ १ १
 मारऽनाऽः । कारनाऽऽधुऽहोवा । क्रददेऽऽ
 १ १
 धु ॥ ९

क० ६प्र० २अ० ४द० ५ऋचि, गे० ३प० १७प्र० २अ० २२साम ।

४ ५ ११२ २ १ — १ —
 सासू । न्वेषोत्सुनाम् । योराश्यामाश् ।

२२ १ २ १ २ १ २ १
 नेतायद्गडाश्नाम् । सोश्माः । यःसुक्षिताश्छ

२ ५
 इनोद्हाद् ॥ १०

क० ५प्र० २अ० १द० १ऋचि, गे० ३प० ११प्र० २अ० ३२साम ।

५ २ २२ १ २ २ २
 विश्वतोहाउ । दावन्विश्वतोनाः । ओश् । हा ।

३ ५ २२ २२ १ २ १ २२ १ २
 ओश्छहायि । आ । भरा । भाश्शरा । पोत्वाशविष्ठ

१ १ २५ ३ ५ २२२२१
 मायि । माहा । औहोश्छवा । ऐहीयैहीऽ ॥ ११

रहस्यः (आर०) — १द० ४ऋक् ।

१, २ १ २ ३ १ २ ३ १ २ २ ३ १ २ २ ३ १ २

उदुत्तमंवरुणपाशमस्त्रदवाधमंविमध्यमंश्चथाय ।

१ २ ३ २ ३ १ २ २ ३ १ २

अथादित्यव्रतेवयन्तवानागसोअदितयेस्याम ॥ १२ ॥

सामश्रमीत्पनामसामगावसथश्रीसत्यव्रतशर्मसङ्कलित-

विधिछन्दोगानस्थाननिर्द्देशसहितः,

अरिष्टवर्गः समाप्तः ॥

॥ अथ आशीस्सामानि ॥

॥ ब्राह्मणानि ॥

॥ ॐ३म् ॥

॥ गायत्रम् । चतुर्गानग्रन्थेभ्यः पृथक् । ब्रा० ८, १० ॥

१ २ १ २ २ २ —
तत्सवितुर्वरेणियोम् । भार्गोदेवस्यधीमाही२ ।

१ २ २ १ — १
धियोयोनःप्र । चोऽ१२१२२ । हुम् । आ२ । दायो ।

२, १११

आ३४५ ॥

गायत्रीषु ब्रह्मवर्चसकामायोक्तानि प्रणयेयुर्गा-
यत्रां ब्रह्मसामानुष्टभ्यच्छावाकसाम सैषा गायत्री
सम्पद्यते तेजो ब्रह्मवर्चसं गायत्री तेज एव ब्रह्मवर्चस
मवरुन्धे ॥ १ ॥

॥ यशस्सामनिधनम् । आर० २, २, १२ । ब्रा० ५, ६ ॥

१ २ २ २ २ २ १ २ २ १ २
आयुर्विष्टायुर्विष्टंविष्टम्युरशी महिप्रजान्वष्टरधि

१ २ २ १ २ १ २ २ २ १ २ २ १ ३ १ १ १ १
निधेद्यच्छेशतञ्जीविमशरदोवयन्ते २३४५ ॥

॥ आशीस्तामानि ॥

शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्य्यस्त मुल्लिखेत् प्राणाय त्वा
ऽपानाय त्वा व्यानाय त्वेति प्राणापानव्यानानेव
तदाम्नावरुन्धते ॥ २ ॥

॥ आश्वम् । ज० १,२,११ । ब्रा० ११,३ ॥

१ २ — १ २१२ २ — १
अभिद्रोणा२निबभवाः । शुक्राऋतस्यधारा२या ।
२२१२ २ १ २५ २ ३ ११११
वाजङ्गोमा२ऽन्ताम् । आचा३उवा३ । रा२३४५न् ॥

आश्वं भवत्यश्वो वै भूत्वा प्रजापतिः प्रजा असृ-
जत स प्राजायत बहुरभवत् प्रजायते बहुर्भवत्याश्वेन
तुष्टवानः ॥ ३ ॥

॥ सोमसाम । ज० १,२,१२ । ब्रा० ११,३ ॥

१ २ २, ३२ १ २ २
सुताइन्द्रा । यवायवायि । वारुणाया३मा३ ।
२, ३२ १ २ ५ ४
रुद्रियाः । सोमाआर्षा३४ । हाउ । तुवापूयिष्णा
४
वायि । हो५इ । डा ॥

सोमसाम भवति यथा वा इमा अन्या ओषधय
एवऽ सोम आसीत् स तपोऽतप्यत स एतत्सोम-

॥ आशीस्त्रामानि ॥

सामापश्यत् तेन राज्य माधिपत्य मगच्छद्यशोऽभव-
द्राज्य माधिपत्यं गच्छति यशो भवति सोमसान्ना
तुष्टुवानः ॥ ४ ॥

॥ श्यैतम् । गी० ६,१,३२ । ब्रा० ११,८ ॥

४ ३ ४ ५ र ३ २ ३ र ४ र ५ १ २
अभिप्रवःसुरा । धसा३४औहोवा । आयिन्द्रमर्च ।
१ ० ५ ५ १ र २ १ २ १
यथाविदा२३४यि । ओ६हा । योजरित्भ्यः । माघा
२ २ १ ३ ५ २ १ र २ २
२३वा । पुरू२ । वा२३४सूः । सहस्रेणायिवा३शा ।
१ २ १ ३ ५ र ३ ५
जम्भाये३ । चा२ता२३४औहोवा । वा२३४सू ॥

श्यैतं भवति साम्नोर्विवाहो यज्ञस्य सन्तत्यै ॥५॥

॥ श्यैतनोधसम् । ज० २२,१,११,१ । ब्रा० ७,१० ॥

४ ३ ४ ५ र ३ २ ३ र ४ र ५ १ २
अभिप्रवःसुरा । धसा३४औहोवा । आयिन्द्रमर्च ।
२ १ ० ५ ५ १ २ १ २
यथाविदा२३४यि । ओ६हा । यो३३जा । रीत्भ्यः ।
१ २ १ २ ३ ५ १ २ १ र २ १
मघ । वा । पुरूवा२३४सूः । सा२३हा । स्त्रेणवशो
५ ३ ५
२३४वा । चा२३४ती ॥

॥ आशीष्मामानि ॥

द्रुमौ वै लोकौ सहास्तां तो ब्रियन्ता वब्रूतां
 विवाहं विवहावहै सह ना वस्त्विति तयो रय ममुष्मै
 श्यैतं प्रायच्छन्नौधस मसा वस्त्वे तत एनयोर्निधने
 विपर्यक्रामतां देवविवाहो वै श्यैतन्नौधसे प्रवसी-
 यांसं विवाह माप्नोति य एवं वेद ॥ ६ ॥

॥ वैराजम् । ऊह्य० १,१.१०,३ । ब्रा० १०,१० ॥

२२ २ २ २ २ २२ ३ १
 होयिया । होद्रया । होद्रया३४३बोध । सुमायि ।

२ १ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २
 मघवन्वा । चमेमाम् । चमेमाम् । चमेमाम् ।

२२ १२ २ १ २ १ २ २ २ २ १ २
 बोधासुमायि । मघवन्वा । चमेमाम् । ३ । बोधाम्

२ १ २ १ २ २ २ १ २ २ १
 मायि । मघवन्वा । चमेमाम् । ३ । यान्तेवसायि । षोअर्च

२ १ २ १ २ १ २ १ २
 तायि । प्रशस्तिम् । प्रशस्तिम् । प्रशस्तिम् ।

२२ १२ २ १ २ १ २ १ २
 यान्तेवसायि । षोअर्चतायि । प्रशस्तिम् । प्रशस्तिम् ।

१ २ २२ १२ २ १ २ १
 प्रशस्तिम् । यान्तेवसायि । षोअर्चतायि । प्रश

२ २ १२ २ १ २ १ २
 स्तिम् । ३ । द्रुमावृह्णा । सधमादायि । जुषस्व । ३ ।

१ २२ २ १ २ २ १ २ १ २
 द्रुमावृह्णा । सधमादायिजु । षस्व । ३ । द्रुमावृह्णा ।

॥ आशीस्सामानि ॥

२ १ २ २ १ २ १ २ १
सधमादायि । जुषस्व । ३ । इयाहाउ । २ । इय
२ १ २ ३ १ १ १ १
बोधमत्स्वाः । हा वाः । इ२३४५ ॥

वैराजं साम भवति विराट्सु स्तुवन्ति वैराजा
विष्टम्भाः समीचीर्विराजो दधात्यन्नाद्यायानुतुन्नं
गायति रेतोधेयायानुतुन्नाद्धि रेतो धीयते दक्षिण जरा
वुङ्गातुरग्निं मन्यन्ति दक्षिणतो हि रेतः सिच्यत
उपाकृतेऽहिङ्कृते मन्यन्ति जात मभि हिङ्करोति
तस्माज्जातं पुत्रं पशवोऽभि हिं कुर्वन्ति तस्मै जाताया-
मोमांसन्त गार्हपत्ये प्रहरामाः आग्नीध्राः आहव-
नीयाः इत्याहवनीये प्रहरन्त्येतदायतनो वै यजमानो
यदाहवनीयः स्व मेव तदायतनं ज्योतिष्मत्करोति
ज्योतिष्मान् ब्रह्मवर्चसी भवति य एवं वेदाभिजुहोति
शान्त्या आज्येनाभिजुहोति तेजो वा आत्मन्तेज एव
तदात्मन् धत्ते ॥ ७ ॥

॥ आयन्तीयम् । ज० ५, २, ६, ३ । ब्रा० १५, ४ ॥

२ २ २ १ — १ — १ —
भद्राद्भन्द्रस्यराशतायाः । भद्राद्भन्द्राः । स्यराः

॥ आशीस्त्वामानि ॥

१ १ २ २ १ २ १ २ —
तायाः । योन्नस्यकामंविधतः । नरोषाऽश्ताश्चि ।
१ २ १ २ २ २ १ १ २ १ २ ३
मनोदानायचोदयन् । मारश्नाः । दानायाश्चो ।
१ ३ २ १ ५ ३ १ १ १
हुम् । दयाश् । ओ२३४वा । हे२३४५ ॥

श्रायन्तीयं भवति श्रीर्वै श्रायन्तीयं श्रीर्नवम महः
श्रिय मेव तच्छ्रियां प्रतिष्ठापयति ॥ ८ ॥

॥ यद्वाहिष्ठीयम् । ङ० ५, २, २०, ३ । बा० १५, ५ ॥

१ २ २ २ १ २ २ १ २ १ २
इन्द्रायसोमपातवे । इन्द्रायसोवा । मपातवायि ।
२ १ १ २ २
वृवघ्नाश्चिपा । रिषिच्यसायि । नरेचाश्चिदा ।
१ २ २ २ १ २
क्षिणावतायि । वीरायाश्चिसा । दनासाश्चिदाश्चि
१
यि । ओ२३४३ । डा ॥

यद्वाहिष्ठीयं भवति बृह्मयज्ञसं वा एतानि सामा-
न्यं वा श्रीर्नोयाणि बृह्मयज्ञसी भवति यद्वाहिष्ठीयेन
तुष्टवानः ॥ ९ ॥

॥ आशीस्सामानि ॥

॥ कवतीषु रथन्तरम् । ऊह्य० १, २, ६, ३ । ब्रा० १५, १० ॥

१ १ २ र र र १
खोवा । भीष्मस्वखीनामविताज । रितृ२३
२ १ २ १ ४ १ र र
णाम् । शतम्भवा२३४सी३ । जता२३४या । ओ
५ ५
वा६ । हाउवा ॥

वामदेव्यस्यर्क्षु रथन्तरं पृष्ठं भवति गायत्री वै रथ-
न्तरस्य योनिः स्वाया मेव तद्योनौ रथन्तरं प्रतिष्ठा-
पयति तेजो वै गायत्री कुन्दसां तेजो रथन्तरं
साम्नां तेजश्चतुर्विंशस्तोमानां तेज एव तत्सम्यक्
सन्दधात्यपि ह पुत्रस्य पुत्रस्तेजस्वी भवति ॥ १० ॥

॥ अग्निष्टोमसामनिधनम् । आर० ६, २, ६ । ब्रा० १६, ७ ।

२ १ र र र २ र ३ १ १ १ १
ए३ । सर्वाङ्कामानशीमही२३४५ ॥

पञ्चविंशोऽग्निष्टोमः सर्वजिता वै देवाः सर्व
मजयन् सर्वस्याप्तौ सर्वस्य जित्यै सर्व मेवैतेनाप्नोति
सर्वं जयति ॥ ११ ॥

॥ आशीस्सामानि ॥

॥ अत्रियम् । ऊ० १६,१,१०,३ । ब्रा० २१,८ ॥

२ २ १ २ १ २२ १२ २
तुवन्द्याञ्चा । महिवा२३ता । पार्थिवीञ्चा । ति

१ २ १ २ १ २ —
जभी२३षायि । प्रतिद्रापिम् । आमुञ्चयाः ।

१ २ ३ २ ४ ५ ४ ५
पवामा३ना३ । महोवा । त्वापू नो६हायि ॥

अत्रिरकामयत चत्वारो मे वीरा आजायेरन्निति
स एत मपश्यत्तस्य चत्वारो वीरा आजायन्तास्य
चत्वारो वीरा जायन्ते,य एवं वेद ॥ १२ ॥

॥ पित्राम् । आर० ६,२,१७ । ब्रा० २४,१० ॥

१ २ १ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
वाक्मनःप्राणःप्राणोपानोव्यानश्चक्षुःश्रोत्रश्चर्मव

२ १ २ २ १ २
र्मभूतिप्रतिष्ठा ॥

एता एव समहाव्रताः सर्वा वा एता विराजो
दशिनी प्रथमा विंशिनी द्वितीया त्रिंशिनो तृती-
यैषा वै परमा विराड् यच्चत्वारिंशद्रावयः पड्-
क्तिर्वै परमा विराट् परमाया मेव विराजि प्रतिति-
ष्ठन्ति ॥ १३ ॥

॥ प्राग्नीस्त्वामानि ॥

॥ त्वाष्ट्रीसाम । गी० १६,१,१६ । ब्रा० १२,५ ॥

५ र र २ २ १५ २ २
सुतासोमा । धुमा३त्तमाः । सोमाइन्द्रा३यमा३ ।

२ २ ३ २ १ २ २ २ २ ३ २
ए३ । दिनत्रा । पवाइत्रवा३न्तो३ । ए३ । चरन्ना ।

१ २ २ २ २ ३ २ २
दाइवान्गच्छा३न्तुवा३ः । ए३ । मदात्रा ॥

त्वाष्ट्री साम भवति इन्द्रं वा अद्यामयिणं भूतानि
नास्वापय०स्त मेतेन त्वाष्ट्रोऽस्वाप०स्तद्वाव तास्तर्ह्य-
कामयंत कामसनि साम त्वाष्ट्रीसाम काम मेवैतेना-
वरुन्धे ॥ १४ ॥

॥ सोमव्रतम् । आर० ४,१,१० । सा० ब्रा० २,८ ॥

१ र र २२ र १ २२ १ २ १ २
त्वमिमाओषधीःसोमविश्रवाः । त्वमपोअजनय-

१ र १ र १ र १ २ १ र २ र
स्वङ्गाः । त्वमातनोरुर्वन्तरिद्धम् । त्वञ्चोतिषा

१ र २
वितमोववर्थ ॥

कृष्णपञ्चम्या मुदिते सोमे त्वमिमा ओषधीरि-
त्येतेनाभिजुहुयात्सहस्रकृत्वः शतावर मेतेनैवाभिगौ-
योइत्य सभार्यः प्राश्नीयात् सुरूपान् दीर्घायुषः पुत्रां-
स्रभते ॥ १५ ॥

॥ प्रासाहम् । गे० २,२,१७ । बा० ३,७ ॥

^५ अरण्योः । ^२ निहितोजा^३४३ । ^{२ ३२ ५२} तवेदाः । ^{३ ४ ३२} गर्भद्वे
^{४ ५२} त्सुभृतोग । ^३ भिणा^५२३४यिभीः । ^{२ १२} दिवेदिवईडेाजाग
^{२, ३} वा^५२३क्षीः । ^३ हा^५२३४वी । ^{५ ५२} घा^५२३४क्षीः । मनुष्ये
^{४, ५२} भिरग्निः । ^५ एहिया^५हा । हो^५पू^५द्र । डा ॥

अथ यद्गर्भिण्यो वाग्वै धेनुर्मन्त्रो गर्भो वाच्येवासा
 मन्त्रं दधात्यामन्त्रणीयो भवत्यथ यद्धेनुभव्या द्वादश
 पयांसि तान्येवास्मिन् दधाति तस्मादाहुः पयस्वी
 राजा पुण्य इति ॥ १६ ॥

॥ जराबोधीयम् । ज० १६,१,१६,२ । बा० १४,५ ॥

^{२२ १२} मानो^{१ २}अग्नोवा । ^{१ २ १} महा^{२ १}धनायि । ^{२ १} परावा^२२३र्गभा ।
^१ रभृद्यथा । ^{१ २} संवा^४र्गा^५१^{३ २}सा^{३ २}२^३रा । यिम् । जयो^{३ २}३
 ४पू^{३ २}द्र । डा ॥

जराबोधीयं भवत्यन्नाद्यस्यावरुध्या अन्नं वै जरा-
 बोधीयं मुखं गायत्री मुख एव तदन्नं धत्तेऽन्न मत्ता-
 न्नादो भवति य एवं वेद ॥ १७ ॥

॥ बार्हदुक्थम् । ज० ४,२,१३ । ब्रा० १४,८ ॥

१ २२ १२ — १ १ २ २१
 प्रहिन्वानक्त । ता२म्बृहात् । प्रहिन्वानक्तम्बृ-
 २ १ ७ — १ ७ — १
 २३हात् । नृभिर्येमा२ । णोर्हर्यतो२ । विचक्षणाः ।
 २ २ २ १ २ १
 राजादायिवाः । समुद्राया२३या३४पूः । ओ२३४पू
 ई । डा ॥

बार्हदुक्थं भवति बृहदुक्थो वा एतेन वान्मेयो-
 ऽन्नस्य पुरोधो मगच्छदन्नं वै ब्रह्मणः पुरोधान्नाद्यस्या-
 वरुध्यै ॥ १८ ॥

॥ भरद्वाजस्यलोम । ज० ३,२,११,२ । ब्रा० १३,११ ॥

१ २ १२ २ २ १ — १ —
 यास्या । वार्यमणाभा२३गाः । आयि२नामी२ ।
 २२ २ २१२ २ १ — १ — २
 तावरुणाकरामा२३हायि । आयि२नामी२ । त्रा
 २ १२ २ १ २ १ २२१
 वरुणाकरामा२३हायि । आ२३यिन्द्राम् । अवसेमा
 ५ ५
 २३४हो६हायि ॥

भरद्वाजस्य लोम भवति पशवो वै लोम पशूना मव-
 रुध्यै तदु दोर्घमित्याहुरायुर्वै दोर्घमायुषोऽवरुध्यै ॥ १९ ॥

॥ मधुशुगन्निधनम् । ऊ० ३,२,१४,३ । ब्रा० १३,११ ॥

२ २ २ २ २ २ २ २ २ १
 सुष्वाणासोवियद्रिभाश्चिरे । चितानागोश्च
 २ २ २ १ २ २ १ २—
 धिल्वचाश्च । हाश्चहा । औश्चहोश्चवा । आयिहीश्च ।
 २ १ २ २ २ १ २ २
 द्रुषमस्माश्चभ्यामभिताश्चः । हाश्चहायि । औश्चहोश्चवा ।
 १ — १ २ २ २ १ २ २
 आयिहीश्च । सामस्वराश्चन् । हाश्चहा । औश्चहोश्चवा ।
 १ — २ १ १ ३ ५ २ २ १
 आयीहीश्च । वसु । वाश्चयिदाश्चश्चौश्चहोवा । मधुशु
 ३ १ १ १ १
 ताश्चश्चः ॥

मधुशुगन्निधनं भवति पर मस्यान्नाद्यस्यावरुध्यै
 परमं वा एतदन्नाद्यं यन्मधु प्रजापतेर्वा एतौ स्तनौ
 यद् घृतशुगन्निधनं च मधुशुगन्निधनं च यज्ञो वै
 प्रजापतिस्त मेताभ्यां दुग्धे यं कामं कामयते तं
 दुग्धे ॥ २० ॥

॥ गीतमस्यभद्रम् । ऊ० १,१,२० । ब्रा० १३,१२ ॥

२ २ १ २ १ २ १ २ २ २ १
 आदित्यैरिन्द्रःसगणोमरुक्षीश्चः । इहा । अस्रय्यं
 २ २ १ २ १ ३ २ १
 भेषजाकराश्चत् । इहा । एश्च । भद्रम् ॥

गोतमस्य भद्रं भवत्याशिष मेवास्त्रा एतेनाशास्त्रे
साम हि सत्याशीरितेन वै गोतमो जेमानं महिमान
मगच्छत् तस्माद्ये च पराञ्चो गोतमाद्ये चार्वाञ्चस्त
उभये गोतम ऋषयो ब्रूवते ॥ २१ ॥

॥ मार्गीयवम् । गी० ३,२,१ । ब्रा० १४,८ ॥

५ २ ४ ५ १ ५ ३ २ ५ ३ ५ १
तद्वौहोवा । गाया२ । सुतायिसा२३४चा । पु३
२२२ १ २ — १ १ २ ५
हुता । यसात्वा१ना२यि । शंयत् । हा । औ३
२ ३ ५ १ ३ ५ २
होयि । गा२३४वायि । ना२शा२३४औहोवा । ए३ ।
१ १ १ १ १
किने२३४५ ॥

मार्गीवयं भवति देवं वा एतं मृगयुरिति वदन्त्ये-
तेन वै स उभयेषां पशूना माधिपत्य माश्रुतोमयेषां
पशूना माधिपत्य मश्रुते मार्गीयवेण तुष्टुवानः ॥ २२ ॥

॥ वास्तुसाम (कावषम्) । गी० ७,२,२० । सा० ब्रा० ३,३ ०

५ २ २ २ १ २ ३ ५
वास्तोष्यतायि । ध्रुवा । स्थूणा । औ१३४वा ।
१ २ २ १ २ १ २ २
अ॒स॒त्र॒सो॒म्यानाऽ॒म् । द्र॒प्तः॒पु॒रा॒भे॒त्ता॒श॒श्र॒व॒ता॒३३

२, ३ ५ १ २ २
 इनाम् । आ२३४इन्द्राः । मुनीऽ२ । ना३१उवा२३।
 ३ ५
 सा२३४खा ॥

बहुपशुधनधान्यहिरण्यमायुष्मत्पुरुषं वीरसूः
 सुभगा अविधवस्त्रीकं शिवं पुण्यं वास्तु भवति ॥२३

॥ यशस्त्राम । आर० २,२,१२ । ब्रा० ५,६ ॥

२२ २ २ २ २ २ २
 हाउ । ३ । यशोहाउ । ३ । वर्चीहाउ । ३ ।
 १ २ १ १ २ — १ २
 आस्मिन्हायि । २ । आस्मीन्हा३१उ । वा२ । तवेदि
 २२ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 न्द्रावमंवसु । त्वम्पुष्यसिमध्यमम् । सत्राविश्वस्यपरमस्य
 २२ १ २ २ १ २ २ २ २ २
 राजसि । नकिष्टागोषुवृगवते । हाउ । ३ । यशो
 २ १ २ १ २ १ २ १
 हाउ । ३ । वर्चीहाउ । ३ । आस्मिन्हायि । २ ।
 १ २ — १ २ २
 आस्मिन्हा३१उ । वा२ । आयुर्विश्वायुर्विश्वंविश्व
 २ २ २ १ २ २ १ २ २ २ २ १ २ २ १ २ २
 मायुरशोमहिप्रजान्त्वष्टरधिनिधेह्यस्त्रे शतञ्जीविमशरदो
 १ ३ १ १ १ १
 वयन्ते २३४५ ॥

भवति यशो यशसा ॥ २४ ॥

॥ धर्मसामनिधनम् । गी० ११,२,२० । ब्रा० १४,११ ॥

२ १ ११११
ए३ । धर्मा २३४५ ॥

धर्म भवति धर्मस्य धृत्यै ॥ २५ ॥

॥ बार्हद्गिरम् । आर० ३,१,२६ । सा० ब्रा० २,१ ॥

१२२ १२ २ १ २ २ १ २ २१२ २ १२
पिवासोममिन्द्रमन्दतुत्वा । यन्ते सुषावहर्ष्यश्वद्विः ।
१२ १२२ १ १२ १ २२ १२ २
सोतुर्बाहुभ्यामुयतोनावी ॥

दीन्वोदकाञ्जलीन् सदाचामेत्यिवासोममिन्द्र-
मन्दतुत्वैत्येताभ्यां दीर्घायुर्भवति ॥ २६ ॥

॥ यज्ञायज्ञीयम् । ज० १,१,१४ । ब्रा० ११,५ ॥

१२ १ २ १२ २ १
दाशि । माहा । व्याश्रदाताश्रयायि । भुव-
२ — १ २ २ १ २ २
हाजेश्ववि । ताम्भूश्रवात् । हुम्नायि । वाश्र्वीयि ।
१ २ २ १ २ २ ११११
जतत्रातातनूनात् । वाश्र्व ॥

यज्ञायज्ञीयं भवति वाग्यज्ञायज्ञीयं वाचि यज्ञः
प्रतिष्ठितो वाच्येव तद्यज्ञ मन्ततः प्रतिष्ठापयन्ति ॥२७

॥ प्लवः । गे० १४,१,३४ । ब्रा० ५,८ ; १४,५ ॥

हा । वो३हा । वो३हा३ । हा । ओ२३४वा ।

हायि । पूनाना२३४ःसो । माधारा२३४या ! आपो

वा२३४सा । नोअर्षा२३४सी । आरत्वा३३४धाः ।

योनीमा२३४त्ता । स्यासीदा२३४सी । जत्सोदा२

३४यिवो । हायिरण्या२३४याः । हा । वो३हा । वो३

हा३ । ओ२३४वा । हा३४ । औहोवा । ए३ ।

१ २ १ २ २ १ २ २ ३ १ १ १ १

अतिविश्वानिदुरितातरेमा२३४५ ॥

प्लवोऽन्वहं भवति समुद्रं वा एते प्रस्नान्ति ये
संवत्सर मुपयन्ति यो वा अप्लवः समुद्रं प्रस्नाति न
स तत उदेति यत् प्लवो भवति स्वर्गस्य लोकस्य स-
मष्ट्या अतिविश्वानि दुरिता तरेमेति यदेवैषां दृष्टुं
दुःशस्तं तदेतेन तरन्ति ॥ २८ ॥

॥ आशीष्मामानि ॥

१५

॥ औशनम् । ज० १,१,४,३ । ब्रा० ०७,५ ॥

१ २ १ २ १ २ २ १
आर्षीः । विप्राःपुरेता । जनाश्नाम् । ऋभू

२२१ २१२२ २ ३४५ १ २
र्षीराः । उशना । कावियेना । सचिद्वेदनिहिताम् ।

०१ २ १ २ १ २
यदाश्शसाम् । अपायिचियम् । गुहियम् । नाश्शश्श ।

२ ४
माश्शगोपूनाश्शम् ॥

अथ वायु रौशनं प्राहृत तद्वै स प्राणवीर्यं
प्राहृत प्राणा वा औशनं सर्वं मायुरति य एवं
वेद वायुर्वा उशस्तस्यैतदौशन मुशना वै काव्यो
ऽसुराणां पुरोहित आसीत्तं देवाः कामदुघाभिरुपा-
मन्त्रयन्त तस्मा एतान्यौशनानि प्रायच्छन् कामदुघा
वा औशनानि कामदुघा एन मुपतिष्ठन्ते य एवं
वेद ॥ २६ ॥

॥ वरुणसाम । ज० ३,२,४,३ । ब्रा० १३,६ ॥

२२ १ २ १ २ १ २ २
वृषोअचिक्रद्वनोवा । ओवा । वार्षीअचि ।

१ २ — १ २ १ २ १ २ २
क्रदाहाश्नारयि । दाश्शश्शिवा । नारश्शो । मप्रवमा ।

॥ आशीस्त्रामानि ॥

^१ नना^२३हायि । ^{१ २ ५ २} कृता^३मा । ^{१२ २२ १२ २} गोभिर^३ञ्चानो^३अर्षसि ।
^१ गो^२३हायिः । ^{१ २ २ ५} आ^३ञ्चान । ^२ औ^३ । ^५ हो^३१२३४ । वा ।
^४ षा^५पुसो^३ईहायि ॥

वरुणसाम भवत्येतेन वै वरुणो राज्य माधि-
 पत्य मगच्छद्राज्य माधिपत्यं गच्छति वरुणसाम्ना
 तुष्टवानः ॥ ३० ॥

॥ शुद्धाशुद्धीयम् । गी० ९,२,७ । ब्रा० १४,११ ॥

^{४२ ५२ ४ ५ ४ ५ ५ २ १ २ २ १ २ २ १ १}
 एतो^३न्विन्द्र^३स्तवामा । शु^३द्ध^३शु^३द्धे^३नसा^३३न्ना । शु^३द्धे^३
^{२ २ २ १ २ २ १ २ २ १ १}
 रु^३क्थै^३र्वा^३हृ^३ह्वा^३३^३साम् । शु^३द्धे^३रा^३३^३शी^३३ । वा^३३^३न् ।
^{३ २ ५ २ २ ३ १ १ १ १}
 ममा^३३४^३औ^३होवा । तू^३३३४^३५ ॥

शुद्धाशुद्धीयं भवतीन्द्रो यतीन्त्सालावृकेयेभ्यः
 प्रायच्छत्त मश्लीला वागभ्यवदत्सोऽशुद्धोऽमन्यत स
 एतच्छुद्धाशुद्धीय मपश्यत्तेनाशुद्धच्छुध्यति शुद्धाशुद्धीयेन
 तुष्टवानः ॥ ३१ ॥

॥ विशोविशीयम् । ऊ० ५,१,१०.३ । वा० १४,११ ॥

२२ २ २ २ २ २ १२ २ १ २
 आपाहूम् । वा३मा । ना३सुष्टू३तीम् । इष्टिः
 २ १ २ १ २ २ १
 दे । वायिभा२३याः । हु३मायि । दू३वा३ः । आ२
 २ ५ १ ३ २, ३ ३ ५
 ३४यिषेहायि । ओ । हुवायि । पा२३४वा ।
 १ २ २ १ ५२ ५
 हु३मा । स्वा३सा३म् । या२३४ताम् । एहिया६हा ।
 *
 हो५इ । डा ॥

विशोविशीयं भवत्यग्निरकामयत विशोविशो
 ऽतिथिः स्यां विशोविश आतिथ्य मश्रुवीयेति स
 तपोऽतप्यत स एतद्विशोविशीय मपश्यत्तेन विशो-
 विशो ऽतिथि रभवद्विशोविश आतिथ्य माश्रुत
 विशोविशो ऽतिथि भवति विशोविश आतिथ्य मश्रुते
 विशोविशीयेन तुष्टवानः ॥ ३२ ॥

॥ अर्कपुष्पम् । गी० १६,२.३४ । ब्रा० १५,३ ॥

२ १ २२ १ २ १ २ १ १
 पवित्रन्तेविततं ब्रह्मणस्पते३ । हुवि२३ । २ । हो
 २ २ २ २ १ २ २ १ २ २ १
 वा३हा३ । हायि । प्रभुर्गात्राणिपरियेष्विष्वता२३ः ।

^१ हुवे२३ । २ । ^{१ २ २} होवा३हा३ । ^२ हायि । ^{१ २ २ १} अतप्ततनूर्न
^{२ ५ १ २} तदा२मोअश्रुते३ । ^१ हुवे२३ । २ । ^{१ २ २} होवा३हा३ । ^२ हायि ।
^{२ १ २ १} श्रुतासद्ब्रह्मन्तःसन्तदा२श्रुत्वा । ^{१ २ २} हुवे२३ । २ । ^{१ २} होवा३
^३ हा३ । ^{२ ५ १ २ २ २ २ ५} हा२३अहोत्वा । ^{१ २ २ ५} अर्कादेवाना२म्परमेवियो२
^{३ १ १ १ १} मा२३४पूज् ॥

अर्कपुष्पं भवत्यन्नं वै देवा अर्क इति वदन्ति रस
 मस्य पुष्प मिति स रस मेवान्नाद्य मवस्त्ये ऽर्कपुष्पेण
 तुष्टुवानः ॥ ३३ ॥

॥ देवस्थानम् । आर० १,१,१५ । बा० १५,३ ॥

^{२ २} हाउपिवासुता । ^{२ १ २} स्यरसिना३ः । ^१ होयि । ३ ।
^{२ ५} हाउहाउहाउवा । ^{१ २} सहोनरः । ^{१ २ २ १ २} मरुखानइन्द्रगोम
^२ ता३ः । ^१ होयि । ३ । ^{२ ५} हाउ । ३ । ^{२ १ २} वा । ^{१ २} सत्यमोजः ।
^{२ २ १ २ २ १ २ १} आपिन्नीबोधिसधमा३ । ^{२ ५} होयि । ३ । ^{२ ५} हाउ । ३ । ^{२ ५} वा ।
^{१ २} स्वर्जातिः । ^{२ २ १ २} दियेवुधे३ । ^{२ ५} होयि । ३ । ^{२ ५} हाउ । ३ । ^{२ ५} वा ।

२ १२ २ १२ २ २ १ २' १
 एस्यादिदम् । ३। अस्मात्त्रवन्तुतेधियाः । होयि । ३।

२ ५ १२ २२ १२ २ १ २२
 हाउ । ३। वा । द्यौरक्रान्भूमिरततनत्समुद्रसमचकृपैत्ता
 १ १ १ १ १

इट्इडा२३४५ ॥ ३हा।

देवस्थानं भवति प्रतिायै सङ्गृति भवति स-
 स्कृत्या अहर्वा एतद्वलीयत तद्देवा देवस्थाने तिष्ठन्तः
 सङ्गृतिना समस्कर्वास्तत्सङ्गृतेः सङ्गृति त्वं देवस्थानेन
 वै देवाः स्वर्गे लोके प्रत्यतिष्ठन्त्स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठा-
 मेत्येतद्वरुणाय देवता राज्याय नातिष्ठन्त स एतद्
 देवस्थान मपश्यत्ततो वै तास्तस्मै राज्यायातिष्ठन्त
 तिष्ठन्तेऽस्मै समानाः श्रैष्ठ्याय च त्रस्येवास्य प्रकाशो
 भवति प्रतितिष्ठति य एवं वेद ॥ ३४ ॥

॥ आकूपारम् । गे० ५, १, १८ । ब्रा० १५, ५ ॥

४२ २५ ४ ५ ५ २ १ २
 आतूनद् । द्रक्षुमादत्ताम् । चित्रङ्गाभसङ्गृ

— १ २ १ २ १ २ २
 भा२या । चित्रङ्गाभसम् । गृ । औ३होयि ।

३ ५ ३२ १ २ २ १ २ १ १
 भा२३४या । एहोयि । महाहस्तीदक्षा२३होयि । औहो ।

२२ ५ ४, ५, ५
 वाहो२३४वा । णापूयिनोद्हायि ॥

॥ आशीष्मानि ॥

आतून इन्द्रक्षुमन्त मित्याकूपार मकूपाराङ्गीरस्य
सीतस्या यथा गोधायास्त्व गेवन्वागां सीत्तामे तेन
त्रिक्षान्नेन्द्रः पूत्वा सूर्यत्वं च समकरोत्त द्वावसार्द्ध-
कामयत्त कामयते न साम्नास्तुवते स एभ्यः काम-
समृद्धते ॥ ३५ ॥

॥ त्रिणिधनमग्नेयम् ॥ ज० ३, १, ५, २ ॥ भा० १३, ३ ॥

२ २ २ १ ३ ५ २ १ २ २
सोमोदुग्धा । भायिरा३३४क्षाः । सोमोदुग्धा

२ ३ ५ २ १ ३ ५
भिरा३१उवा३३ । आ३३४क्षाः । सामूद्रा३३४ना ।

२ १ २ ३ ५ १ १ ३
संवरणानिया३१उवा३३ । आ३३४ग्मान् । मान्दीमा

५ २ १ ३ ५
३३४दा । यतो३आउवा३३ । शा३३४ते ॥

त्रिणिधमग्नेयं भवति प्रतिष्ठाया अग्निः सृष्टो
नोददीप्यत तं प्रजापति रीतेन साम्नोपाधमत्स उद-
दीप्यत दीप्तिश्च वा एतत् साम ब्रह्मवर्चसश्च दीप्तिश्चै-
वैतेन ब्रह्मवर्चसञ्चावरुन्धे ॥ ३६ ॥

॥ इषोवधीयम् ॥ ज० ३, १, १८, ३ । भा० १३, ८ ॥

२ २ २ १ १ —
रसन्तेमायि । चोचर्यमा । पिबंतूवा३ । रुणः

१ २ १ — १, ३, ५ ५ ५ ५
 कवायि । पवमाना२ । स्यम । रू२ता२३४ औहोवा ।
 २ १ २ २
 द्रुषोवृधे१ ॥

द्रुषोवृधीयं भवति ॥ अश्वो वा द्रुषोवृधीयं
 पशूना मवरुध्या द्रुषे वै पञ्चम महर्वृधे षष्ठ मवर्द्धन्त
 ह्येतर्हि यजमान मेवैतेन वर्द्धयन्ति ॥ ३७ ॥

॥ द्रविणसाम । गे० २, १, २४ । ब्रा० ६, २ ॥

५ ४ २ ४ ५ २ २ १ २ २ २ १ २
 देवो३वो३द्रविणोदाः । पूर्णांविष्टासिचम् ।
 १ २ — १ २ २ १ ० —
 जहा१सिञ्चा२ । ध्वमुपवापृणध्वम् । आदिद्वोदे२ ।
 १ २ २ २ १ २ १
 वओहते । द्रुडा२३भा३४३ । ओ२३४पू३ । डा ॥

यो वा अधिपतिं वेदाधिपतिर्भवति त्रयस्त्रिंशो
 वै स्तोमाना मधिपतिः पुरुषः पशूनां तस्मात्त्र्यञ्चो
 ऽन्ये पशवोऽदन्त्यूर्ध्वः पुरुषोऽधिपतिर्हि सोऽधिपतिः
 समानानां भवति य एवं वेद ॥ ३८ ॥

॥ आशीस्त्वामानि ॥

॥ वारवन्तीयम् । ज० १४,१,७,३ । ब्रा० २०,३ ॥

विष्णोःकर्म्याश्रीहोहायि । गायिपथ्या२३४ता ।
 यतोत्रा३३हा । तर्निपस्या३४ । श्रीहोवा । ईहा२
 ३४हायि । उहुवा२३हायि । इन्द्रस्य । यजियस्मा
 ३४ । श्रीहोवा । ईहा२३हायि । श्रीहो३२३४ ।
 खाऽ । एहिया६छा । हो३ई । डा ॥

एतेन वै देवा जेत्वानि जित्वा यं यं काम मका-
 मयन्त तं त माप्नुवन् यं कामं कामयते त मेते-
 नाप्नोति ॥ ४१ ॥

॥ माण्डवनिधनम् । आर० २,१,८ । ब्रा० १८,१ ॥

ए । राजङ्गमेमस्वराजङ्गमेमा२३४पू ॥

यो राज्य आशुसमानो राज्यं न प्राप्नुयात् स
 एतेन यजेत राजैवैनं राजानं करोति ॥ ४२ ॥

॥ सौमित्रम् । ज० ३,१,१७,१ । ब्रा० १३,६ ॥

सौमित्रम् । श्रीहोहायि । श्रीहो३यि । ओ३
 २३४पवा६पू६ । इन्द्रायसामगायता२३४पू । वि
 प्राश्यबृहतेबृहा१त् । ब्रह्मकृते२विपश्चिते२३४पू । ए३ ।
 पनस्यवे२३४पू ॥

॥ आशीस्त्वामानि ॥

कामसनि साम सौमित्रं काम मेवैतेनावरुम्भे ॥ ४३

॥ महावैश्वामित्रम् । गी० ८, १, २२ । ब्रा० १३, ६ ॥

२ १ २ १ १ २ १ १ १ १ ३
हयाये३ । हयाये३ । हया२३४५ । ह्३२३ ।
१ ३ ४ ५ ६ ३ २ १
आ२३४यि । द्रविश्वामित्री । वृधा३न् । सा२३४ ।
३ ४ ५ ३ २ १ ३ ४ ५ ६
मुद्रव्यचसम् । गिरा३ः । रा२३४ । धीतम३रथी ।
२ १ २ ३ ४ ५ ३ २
ना३म् । वा२३४ । जाना३सत्यतिम् । पता३यिम् ।
२ १ २ २ १ २ १ १ १ १ ३ १ १ १ १
हथाये३ । हयाये३ । हया२३४५ । ह्३२३४५ ।
३ ५ ३ ५ ३
होऽ४इडा । होऽ४इडा । हो२३४५इ । डा ॥

महावैश्वामित्रं भवति पाप्मानं हत्वा यदमही-
यन्त तन्महावैश्वामित्रस्य महावैश्वामित्रत्वम् ॥ ४४ ॥

॥ महादिवाकोत्यम् । आर० ६, १, १७ । ब्रा० १, २ ; ६, ६ ॥

१५ २ १ २ १ २
द्वौः । ३ । अन्तरिक्षम् । ३ । भूमिः । २ ।
३ २ ० ५ ६ ७ २ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९
भूमा३४ । औहोवा । ए३ । आयुषे२३४५ ॥

आयुषे मे पवस्व वर्चसे मे पवस्व विदुः पृथिव्या
दिवो जनित्राच्छृणवन्त्वापोधः क्षरन्तीः सोमेहोद्गाय
ममायुषे मम ब्रह्मवर्चसाय यजमानस्यर्द्धा अमुष्य
राज्याय ॥ ४५ ॥

॥ सूर्यसाम । जह्य० २,१,१४ । ब्रा० १५,११ ॥

१ २ १२ २ २ १ २ १ २ १ २
 बसमहाञ्चसिसूर्य्य । बडादित्यमहाञ्चसि ।
 १ २ २ १२ २ १२ २ १ २ २ १ २
 महस्तेसतोमहिमापनिष्टम । मङ्गादेवमहाञ्चसि ।
 १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २
 मङ्गादेवमहाञ्चसि । मङ्गादेवमहाञ्चसि । वट्-
 १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २
 सूर्य्यश्रवसामहाञ्चसि । सत्रादेवमहाञ्चसि । सत्रा
 २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २
 देवमहाञ्चसि । सत्रादेवमहाञ्चसि । मङ्गादेव
 २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २
 नामसूर्य्यःपुरोहितः । विभुज्योतिरदाभ्यम् ॥

सूर्यवतीषु स्तुवन्त्यतो वै सूरुोऽन्त एतद्दशम मङ्गा
 मन्त एवं तदन्तेन स्तुवते प्रतिष्ठायै ॥ ४६ ॥

॥ अङ्गुतसाम । गे० ५,१,२८ । सा० ब्रा० २,८ ॥

४ ५ १ ० २, ३ ५ ५ २,
 सादा । सस्पतायिमङ्गुता । ओ२३४वा । प्राया
 ३ ५ १ १ २, ३ ५
 ओ२३४वा । आङ्गुन्दा । स्याकामा२३४या६५६म् ।
 २ १ २ १ २ २ ३ १ १ १ १
 सनिम्नेऽर्धामयासिषा२३४५म् ॥

मासं सोमभक्ष्यः स्यात् सदसस्पति मङ्गुत
 मित्येतेन श्रुतनिगादी भवति सदा वैतम् प्रयुञ्जीत
 श्रुतनिगादी भवति ॥ ४७ ॥

॥ अथ रहस्योत्तमसामानि ॥

॥ महाशान्तिकर्मणि विनियोग्यानि ॥

ब्राह्मणम्—पञ्च पविमन्ति महासामानि सर्वस्य प्रथमोत्तमे
रुद्रस्य त्रीण्यथापर मन्नेर्हरसौ द्वे 'क्षुःस्य हरसौ द्वे मृत्योहरः
पञ्चमं सामनौ वा त्रिकाद्ये लो ज्ञानां शान्तिरुत्तमम्'—
इति ३।१३ ॥

॥ ॐ३म् ॥

१ २ ३ १ २ ३ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २
आक्रन्दय कुरु घोषमहान्तं हरी इन्द्रस्य अभियोजयाशु ।
३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
मर्माविधन्ददतामन्यो अन्यं शल्यात्मापततु श्लोकमच्छ ।
२७ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
प्रयच्चक्रमरावणेसनता अभ्यवर्त्तयत् ।
२७ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
ज्योगित्तिस्त्र ओहातैशयातैकेशवच्छिरः ॥ (छन्दः)

२ ३ ३ २ १ २ २ ३ १ २
आ । क्रन्दय । कुरु । घोषम् । अहान्तम् ।
२ ३ १ २ १ २ २ ३ २ ३ ३ १ २
हरी इति । इन्द्रस्य । अभि । योजय । आशु इति ।
३ १ २ ३ १ २ ३ ३ २ ३ २
मर्माविधम् । मर्म । विधम् । ददताम् । अन्यः ।
३ २ ३ ३ २ ३ १ २
अन् । यः । अन्यम् । अन् । यम् । शल्यात्मा ।

रहस्योत्तमसामानि ।

३ २ ३ ३ १ २२ १ २२
 शल्य । आत्मा । पततु । श्लोकम् । अष्क । प्र ।
 ३ २ १ २२ २ १ १ २
 यत् । चक्रम् । अराव्णे । अ । राव्णे । सनतै ।
 ३ १ २ ३ १ २२
 अब्यवर्त्तयत् । अभि । अवर्त्तयत् । ज्योक् । इत् ।
 ३ २ ३ १ २२ १ २ १ २२
 तिस्रः । ओहातै । शयातै । केशवत् । शिरः ॥ (पदं)
 २२ १ २ १ २ १ २ १ २
 आक्रन्दयोवा । कुरुघोषमहा२आन्ता२म् । हरी
 २ २ — १ — २ १ २
 इन्द्रस्याभियोजया२ । आशू२ । मर्माविधन्ददता
 — — २ १ २ २
 मन्यो२ । आन्या२म् । शल्यात्मापततुश्लोकमा२३ ।
 १ १ ३ ५ २ १
 आ२ । ष्ठा२३४ । औहोवा । अस् ॥ १
 २२ १ १ १
 हाउ । ३ । अस् । ३ । फट् । ३ । मृत्स् । ३ ।
 १ १ २ ५ १ ५ १ २ २ १ २ २
 हस् । ३ । प्राय२त् । चक्र२म् । आरा२ । आव्
 ५ १ २ ५ १ २ ५ १ २ ५ १ २ ५
 णा२इ । सान२ । ताअ२ । भ्याव२ । ताय२त् ।
 १ २ ५ १ ५ १ २ २ ५ १ २ २ ५ १ २ २ ५
 जीयो२क् । इत्ती२ । स्ताओ२ । हातै२ । शया२ ।
 १ २ २ ५ १ २ ५ १ २ ५ २ २ १
 तैके२ । शाव२त् । शाइर२ः । हाउ । ३ । अस् ३ ।
 १ १ १ ३ ५
 फट् । ३ । मृत्स् । ३ । हस् । २ । हा२३४ । औ

१ २ ३ ४ ५
 होवा । ए अस् । ए फट् । ए मृस् । ए हस् ।
 ३११११
 इ२३४५ ॥ २

१ १ २ ३ ४ ५
 अभ्याभूः । ३ । प्रायस्त् । चक्रस् । आरास् ।
 १११ ५ ११ ५ ११ ५ ११ ५
 आव्णास् । ३ । सानस् । ताअस् । व्यावस् ।
 ११ ५ ११ ५ ३ ११ ५ ११ ५
 तायस्त् । ३ । जोयोस्क् । इत्तीस् । स्नाओस् ।
 १११ ५ १११ ५ १११ ५ ११ ५ ११ ५
 हातैस् । ३ । शयास् । तैकेस् । शावस्त् । शाद्वस् ।
 २ १ २ ३ ४ ५
 ३ । अभ्याभूः । २ । अ । व्यास् । भूस् ३४ । औ
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 होवा । हस् प्रहस् एश्चक्रस् ३४५ः ॥ ३

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 हाउ । ३ । क्षुरोहरोहरोहरः । ३ । वृक्षप्रवृक्ष
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
 प्रष्किम्बी । ३ । हाउ । ३ । वा । प्रयञ्चक्रमरावणे ।
 २१ २२ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
 सनताअभ्यवर्त्तयत् । ज्योगित्तिस्त्रओहातै । शयातै
 ११ २ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
 केशवष्किरः । हाउ । ३ । क्षुरोहरोहरोहरः । ३ ।
 २१ २ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
 वृक्षप्रवृक्षप्रष्किम्बी । ३ । हाउहाउहाउवा । ए ।

१ २ १ २ २ १ २ १ ३
 वृश्चप्रवृश्चप्रक्लिम्बी । २ । ए । वृश्चप्रवृश्चप्रक्लिम्बी
 १ १ १ १
 २३४५ ॥ ४ .

२ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 हाउ । ३ । वयोबृहदत्विर्भद्रास्वधास्वयं
 २ १ २ १ २ १ १ ०
 स्कृण्वद्रूपमूर्ज्रजःसुवः । हुम् । ३ । हो । ३ । ह्
 ३ ५ २ २ १ २ २ १ २ १
 । २ । ह् २ ३ ४ । औहोवा । अभित्वाशूरनोनुमो-
 १ २ २ २ १ २ २ २ १ २
 हस् । अदग्धाद्रवधेनवोहस् । ईशानमस्यजगतःस्
 १ २ २ २ १ २ २ २
 ईशहस् । ईशानमिन्द्रतस्युषोहस् । हाउ । ३ ।
 १ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 वयोबृहदत्विर्भद्रास्वधास्वयंस्कृण्वद्रूपमूर्ज्र-
 १ १ १ ३
 जसुवः । हुम् । ३ । हो । ३ । ह् । २ । ह् २ ३ ४ ।
 ५ २ २ २ २ १ २ २ २ १ २ २ १ २ २
 औहोवा । ए । वाक् । ए । इडा । ए । सुवः । ए ।
 १ ५ १ २ २ १ २ २ २ १ २ १
 बृहत् । ए । भाः । ए । अर्कमर्चतदेवावृध् ह् ५ ॥

सामगाचार्यावसथश्रीसत्यव्रतसामश्रमिभट्टाचार्येण
 सामादिरहस्यतस्कन्दःपदपाठसहितानि यथावदुक्तानि
 पञ्च पविमन्ति महासामानि रङ्गस्योत्तमसामानि वेति ॥

॥ अथाग्निष्टोमसामानि ॥

(गानप्रत्येक्षनधीतान्येवेह सङ्गृह्यन्ते; नान्यानि)

॥ ॐ३म् ॥

॥ अथ सुब्रह्मण्यसाम ॥

आदित्य ऋषिः, सामसम्पाच्छन्दः, इन्द्रो देवता । “ब्रह्म च वा
इद मये सुब्रह्म चास्ताम्”-इति विधायकं ब्राह्मणम् (प० १,१) ॥

सुब्रह्मण्यो३म् (त्रिः) ॥

१ २ २ १ २ १ २ १ २ २ २ २ १ २

इन्द्रागच्छ हरिव आगच्छ मेधातिथेर्मेघ वृषण्णवस्य

२ २ १ २ २ १ २ २ २ २ २ २ १ २

मेने । गौरावस्कन्दिब्रह्मल्यार्थै जार कौशिकब्राह्मण

१ २ २ २ २ १ २ २ २ २ १ २ २ २

गौतमब्रुवाण । अहे सुत्या मागच्छ मघवन् देवा

१ २ २ १ २ २ १ २ २ २ २ २

ब्रह्मणा आगच्छतागच्छतागच्छत ॥ १ ॥ १.

वस्तुतः ‘सुब्रह्मण्या’-नामनिगदोऽयं यजुर्विशेष एव, साम-
कल्पेषु लाट्यायनके (१,३) प्रपठ्य विहितः, परं विधायक-
ब्राह्मणे षड्विंशे (१,२) सामिति च निर्दिष्टः; साम्गैर्गीय-
मानत्वात् । तत्रैवाचरथो व्याख्यातश्च (१,१) । शतपथब्राह्म-
णेऽपि (२,३४,२८) प्रपठ्य सामान्यतो व्याख्यतः । तेत्तिरोया-
रण्यके (१,१२, ३ ; ४) ऽधीयते तु ब्रुवाणेत्यन्तः । श्रीताश्वलायन-

सूत्रेऽपि (१२, १४) स्मृतः । मीमांसायाः सूत्रभाष्यन्यायमाला-
ग्रन्थेष्वेतत्प्रकृतार्थोऽपि निरूपितः । “इदानीं ब्रह्मे सुत्या मिति
वचनं सुत्तरिष्वहस्सु ब्रह्मेश्वोऽयेति”—इति चात्र कल्पव्याख्या ।

— — —

॥ अथ वासवरौद्रादित्यवैश्वदेवसामानि चत्वारि ॥

पुष्कल ऋषिः, द्विपदा गायत्रीच्छन्दः ;

प्रातस्सवने वसवो देवताः, माध्यन्दिनसवने रुद्रो देवता,
तृतीयसवने आदित्या विश्वेदेवाश्च देवताः । ‘पुरा’-इत्यादीनि
त्रौणि विधायकानि ब्राह्मणानि (छा० ४, २४, ३; ७; ११) ॥

१ २ ३ — १२ २ ३
लोकद्वारमपावार्णुः । पश्येमत्वावयूरा१२१२ ।

१ — १ २ १११
हुम् । आ२ । ज्यायो । आ३४५ ॥ १ ॥ २ ।

१ २ ३ १
लोक०—०वैरा१२१२ । हुम् । इत्यादि ॥ २ ॥ ३ ।

१ २ ३ १
लोक०—०स्वारा१२१२ । हुम् । इत्यादि ॥ ३ ॥ ४ ।

१ २ ३ १
लोक०—०सामा१२१२ । हुम् । इत्यादि ॥ ४ ॥ ५ ।

— — —

॥ अथ विश्वरूपसामानि सप्त ॥

पुष्कल ऋषिः, षड्ङ्क्तिच्छन्दः, विश्वरूपदेवता ।

(उ० आ० ८, २, ७, २; ३)

३१२ २२ ३१२ १२ ३१२

युञ्जे वाचं शतपदीं गाये सहस्रवर्त्तनि ।

२ — २ २२ २ २ २
 जागारत् । विश्वारूपाणिसा १२१२ । उ । हुम् ।
 — १ २ १११
 आ२ । ति । भार्त्ता । प । आ३४५ । नि ॥ २ ॥ ८.
 १२ २ १ २ २ २
 गायचंचैष्टुभंजगोम् । प्र । ॐवायिष्वारूपाणिम्
 — १२ १२ २ २ २ १
 भार्त्ता२ । देवाओकासिचा १२१२ । उ । हुम् ।
 — १ २ १११
 आ२ । क्रायिरो । प । आ३४५ । नि ॥ ३ ॥ ९.

गीतममते त्विमानि त्रीणि विश्वरूपसामानि ; “त्रिषु
 पादेषु गायेत्” — इति तद्वचनात् । तथा चाद्येषु त्रिषु पादेषु
 गीतं त्रायं गायचम्, द्वितीयादिषु त्रिषु द्वितीयम्, तृतीयादिषु
 त्रिषु च तृतीयम् ।

प्रौढब्राह्मणमते तु द्वयोर्ऋचोरिकः प्रगाथः सम्पद्यते, तत्रैवं
 त्रीणि सामानि भवन्ति—

१ २ २
 युञ्जे वाचंद्ब्रह्मादि गौतमीयाद्यानुरूपम् ॥ १ ॥ १०.
 १२ २ १ २ २ —
 गायचंचैष्टुभंजगोम् । प्र । ॐगायचंचैष्टुभंजागारत् ।
 २ १२ २ २ १ —
 विश्वारूपाणिसा १२१२ । उ । हुम् । आ२ । ति ।
 १ २ २ १११
 भार्त्ता । प । आ३४५ । नि ॥ २ ॥ ११.
 १ २ २ २ २ १ २ २ २
 विश्वारूपाणि संभृतोम् । प्र । ॐवायिष्वारूपाणि

— २२१२ २ २ २ १
 मम्भार्त्ता२ । देवाओकाऽसिचा१२१२ । उ । हुम् ।
 — १ २ १ १ १
 आ२ । ति । कायिरो । प । आ३४५ । नि ॥ ३ ॥ १३.

॥ अथ ज्योतिस्सामानि त्रीणि ॥

पुष्कल ऋषिः, गायत्रीच्छन्दः, अग्नीन्द्रसूर्या देवताः ।

(उ० आ० ८, २, ८, १)

३ ५७ ३ १ २ ३ २३ ३ २ ३ २ ३ १ २
 अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निरिन्द्रोज्योतिर्ज्योतिरिन्द्रः ।
 २३ २ ३ २ ३ १ २
 सूर्योज्योतिर्ज्योतिस्सूर्यः ॥

अत्रैकैकस्मिन् पादे एकैकं गायत्रं साम गायत्रं भवति । तद्यथा -

५ २ २ १ २
 अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्नीम् । ॐ अग्निर्ज्योति
 १ — २ १ २ २ २ १
 र्ज्योतिरग्नीः । अग्निर्ज्योतिर्ज्योता१२१२यिः । हुम् ।
 — १ २ १ १ १ १ २ २
 आ२ । आग्नी । आ३४५ ॥ १ ॥ इन्द्रोज्योति
 २ १ २ २ २ २
 र्ज्योतिरिन्द्रोम् । ॐ आयिन्द्रो ज्योतिर्ज्योतिरायिन्द्रा
 — २ १ २ २ २ १ —
 २ः । इन्द्रो ज्योतिर्ज्योता१२१२यिः । हुम् । आ२ ।
 १ २ १ १ १ १ १ २ २ २ २
 आयिन्द्रो । आ३४५ ॥ २ ॥ सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः

सूर्योम् । ॐ सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिःसूरायाः । सूर्यो
 ज्योतिर्ज्योता १२१२यिः । ह्रम् । आः । सूर्यो ।
 आ ३४५ ॥ ३ ॥ १३, १४, १५.

॥ अथ वहिष्यवमानस्तोत्रसामानि नव ॥

तत्र,

षट् धूर्गानानि, ततो गायत्राणि त्रीणि; “गीतिविकारो गाय-
 तस्य धुरः स्तोत्रियानुरूपयोज्योतिष्टोमस्य”-इति ला० सू० ७,१०।

वहिष्यवमानस्तोत्रस्यर्चा पुष्कल ऋषिः, गायत्रीच्छन्दः, सोमो
 देवता । षोडशारस्य परमेष्ठी ऋषिः, देवी गायत्रीच्छन्दः, पर-
 मात्मा देवता । द्विदशारस्य वसिष्ठ ऋषिः, देवी गायत्रीच्छन्दः,
 प्रजापतिर्देवता । “प्रजापतिरकामयत”-इति (ष० ब्रा० २,
 १-३) धूर्विधायकम् । “इमे वै लोका गायत्रं त्रिवृद् गीयम्”-इति
 ब्राह्मणम् (७,१) । “स तु वै यज्ञेन यजेत्”-इति वहिष्यवमानस्य
 ब्राह्मणम् (६,८) । “मनो द्विदशारः”-इति रहस्यम् (४,११) ।

(उ० आ० १प्र० १अ० १-३सू० १-८ऋक्षु)

उपाञ्चैगायतानरोम् । प्र । ओम्याश्वाश्माना
 येन्दाक् २ अभिदेवा ३ इया १२१२ । उ । (ह्रम् । आः ।
 ति ।) चातो । प । सा ३४५त् । नि । १ । १६,
 रेतस्यायामद्विदशारः; “द्विदशारः प्रथमा रेतस्या”-इति यज्ञतन्त्रे ।

॥ अग्निष्टोमसामानि ॥

— १ १ १ १ २ १
 ऋमी२त् सीदन्तोवा१२१२नुषा१२१२ । उ । हुम् ।

— १ २ १ १ १
 आ२ । ति । याथो । प । वा३४पूक् । नि । पू । २० ।
 'निरुक्तां चानिरुक्तां च गायतोति'—इति प० २,१ । ला० ७,१२ ।

१ २ १ २ १ २ १ १
 ऋधक्सोमःसुवस्तयोम् । प्र । ओंसञ्जा३१ग्मानो
 २ १ — २ १ २ १ १
 दा३यिवा३का३वा२यि पवस्वसूरिया१२१२ । उ । हुम् ।

— १ २ १ १ १
 आ२ । ति । दृशो । प । आ३४पू । नि । ६ । २१ ।
 एतस्या द्वितीयपादगानेऽस्ति मतान्तरता । सामसूत्रं ७,१३ द्र० ।

“अतःपरासु धूर्गानाभावात् 'तल्लवि'-गायत्रान्न विशेषः”—
 इति कल्पव्याख्यायां रघन्तरपृष्ठे ज्योतिष्टोमे वरदराजः ।

१ २ २ १ २ १ २
 पवमानस्थतेकवोम् । प्र । ओंवाजिंत्सर्गाअसृत्
 १ २ २ १ २ १ २
 ता२ । अर्वन्तो नश्रवा१२१२ । उ । हुम् । आ२ । ति ।

१ २ १ १ १ १ १
 स्यावो । प । आ३४पू । नि । ७ । २२ ।

१ २ २ १ २ २ २ २
 अर्क्षाकोशमधुश्रुतोम् । प्र । ओमासृग्रंवारिअव्या
 — ९ १ २ १ २ १ २ १
 या२यि । अवावशन्तधा१२१२ । उ । हुम् । आ२ ।

१ २ १ १ १ १ १
 ति । ताथो । प । आ३४पू । नि । ८ । २३ ।

३०, ३१ ॥ गन्धर्वाप्सरसा मानन्दी ॥ आ०५, ७ ॥ आर०६, २, २ ; ३ ॥

१ ५ १ ५ १ २
 उवी२ । ३ । हिगी२ । ३ । हिगिगि । ३ ।
 २२ २ २ २ २ २ २ २ २
 आयङ्गैःपृश्निरक्रमोदैही । ३ । असदन्मातरम्पुराएही
 २ २ २ २ १ ५ १ ५
 । ३ । पितरञ्चप्रयंत्वाएही । ३ । उवी२ । ३ । हिगी२
 १ २
 । ३ । हिगिगि । ३ ॥ ३०

२ १ २ १ २ १ २ २ २
 उवी । ३ । हिगी । ३ । हिगिगी । ३ । आयङ्गैः
 २ २ २ २ २ २ २ २
 पृश्निरक्रमोदैही । असदन्मातरम्पुराएही । पितरञ्च
 २ २ २ २ १ २ १ २ १
 प्रयंत्वाएही । उवी । ३ । हिगी । ३ । हिगिगी ।

३ ॥ ३१

३२ ॥ अतीषङ्गः ॥ स्तो० २, १० । आर० ६, २, ४ ॥

२ २ २, ३ २ २ ३ २ २ २ २
 हाउ२हाउ । भाजाओवा । ३ । उदुत्यञ्जा । ३ ।
 २ १ २ २ २ ० २ २ २ २, ३ २ २ २
 चिचंदेवानामुदगादनी२३का३म् । हाउ२हाउ । भाजा
 ३ २ २ २ २ १ ०
 ओवा । ३ । तवेदसम् । ३ । चक्षुर्मित्स्यवरुणस्यआ२३

२ २२ ३२ २२ ३२ २ २२ २
 म्ना३इः । हाउ२हाउ । भ्राजाओवा । ३ । देवंवहा ।
 १२ २ २ २ २ ० २ २२
 ३ । आप्राद्यावापृथिवीभान्तरी२३चा३म् । हाउ२
 २, ३२ २२ ३२ २ ३ २ २ १२
 हाउ । भ्राजाओवा । ३ । तिकेतवः । ३ । सूर्य्य
 २ २ ० २ २२ २, ३२ २२
 आत्माजगतस्तास्युषा२श्च३३ । हाउ२हाउ । भ्राजा
 ३२ २ २२ २ १२ २ २ ०
 ओवा । ३ । दृशेविष्वा । ३ । सूर्य्यआत्माजगतस्तास्युषा२३
 २ २२ २, ३२ २२ ३२ २ २ २
 च्चा३ । हाउ२हाउ । भ्राजाओवा । ३ । यसूर्य्यम् ।
 १ २ २ २२ १२ २ २ २
 २ । यसू२३रियाउ । वा३ । ए३ । देवादिवाज्योती
 ५ ५ ५ ५
 २३४५ः ॥ ३२

३३ ॥ सधस्यः । आ० ५, ५ । आर० ६, २, ५ ॥

२२ १ २ २२ १ २ २२ २ १ २ २
 हाउ । ३ । सहोभ्राज । २ । सहोभ्राजा । पोभा
 २२ १ २ २ २ १ २ २२ १ २२ २
 जा । २ । पोभाज । अभाजीत् । ३ । व्यभाजीत् ।
 १ २ १ २ २ —
 ३ । अदिद्युतत् । ३ । अदिद्युतद्विष्वम्भूत् ० सहोवृ२
 १ २ — १ २
 हात् । अदिद्युतद्भाट्मा२भाट् । अदिद्युतहर्मा

१ — १ १ १ १ ० — १
 अरुहृत्वात् । अदिद्युतहर्मउषसोषरोचाश्याः ।

२२ १ २ २२ १ २ २२ २
 हाउ । ३ । सहोभ्राज । २ । सहोभ्राजा (पूर्वपत्) ।

१ २ १ २ ० २
 अदिद्युतत् । २ । अदिद्युतात् । हाउवा ।

२ १ १ २ २२ १ २ २ १ २ २२ १ २ २ ३
 ए । अदिद्युतहर्मा अरुहृचदुषसान्दिविसूर्योविभाती

११११

२३४५ ॥ ३३

३४ ॥ मरुताम्भूति ॥ आ० ५,५ । आर० ६,२,६ ।

१ २ २ २ २ २ २ २ २ २
 औहोऔहोवा । होई । २ । औहोऔहोवा ।

२ १ ३ ५ २ १ २ १ २
 हा३१उ । वा२३ । भू२३४वात् । अन्तश्चरतिरोचना ।

२ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
 औहोऔहोवा । होई । २ । औहोऔहोवा । हा३१उ ।

१ ३ ५ २ २ २ २ २ २ २ २ १ २
 वा२३ । जा२३५नात् । अस्यप्राणादपानती ।

२ २ १ ३ ५ १ २ १ २
 औहो० । वा२३ । वा२३४धात् । व्यस्यन्महिषो

२ २ १ ३ ५ १ २ २
 दिवम् । औहो० । वा२३ । का२३४रात् । औहो० ।

१ ३ ५ १ २ २ २ —
 वा२३ । भू२३४तोः । औहो० । हा३१उ । वा२ ।

१ र २र १र २ र र १र र २
 अभाजीज्योतिरभाजीत् । औहो० । हा३१उ । वा३३ ।
 २ १र र र २र ३ ५ ५ ५ ५
 ए३ । सर्वान्कामानशीमही२३४५ ॥ ३४

३५, ३६, ३७ ॥ सापेराज्ञानि ॥ आ०५, ४-६ । आर०६, २, ७-८ ॥

२५ १ २, ३र २र ३र र १र र
 हाउ३वा । इन्दुः । भ्राजाओवा । ३ । आयङ्गौः
 र र र २५ १ २, ३र २र ३र र
 पृश्निरक्रमीदैही । हाउ३वा । ईडा । भ्राजाओवा ।
 २ र र र र २५ १ २,
 ३ । असदन्मातरम्पुराएही । हाउ३वा । सात्यम् ।
 ३र २र ३र र २ र र र २५
 भ्राजाओवा । ३ । पितरञ्च प्रयत्साएही । हाउ३
 वा । दीयौः ॥ ३५

२५ १ २, ३र २र ३र र २
 हाउ३वा । भूतम् । भ्राजाओवा । ३ । अन्त
 र र र र २५ १ २, ३र २र ३र र
 स्वरतिरोचनाएही । हाउ३वा । पृथिवी । भ्राजा
 ३र २ र र र र र र २५
 ओवा । ३ । अस्यप्राणादपानताएही । हाउ३वा ।
 १ २, ३र २र ३र र २ र र र र
 साहः । भ्राजाओवा । ३ । अस्यन्महिषोदिवामैही ।
 २५ १ २,
 हाउ३वा । तेजः ॥ ३६

२२ १ २, ३२ २२ ३२ र २
 हाउ३वा । आपः । भ्राजाओवा । ३ । त्रिंश
 र र र र र २५ १ २, ३२ २२ ३२ र
 ह्यामविराजताएही । हाउ३वा । ऊषा । भ्राजाओवा ।
 २२ र र र र र २५ १ २,
 ३ । वाक्पतङ्गायधीयताएही । हाउ३वा । दीशः ।
 ३२ २२ ३२ र २ र र र र २५
 भ्राजाओवा । ३ । प्रतिवस्तोरहद्युभाएही । हाउ३वा ।
 १ २,
 ज्योतिः ॥ ३७

३८ ॥ घर्मरोचनम् ॥ स्तो० २,१० । आर० ६,७,१० ॥

२ १ र र २२ १ २ १२ र र २२
 उद्यंल्लोकानरोचयः । होइ । इमांल्लोकानरो
 १ २ १२ र २२ १ १ २२
 चयः । होइ । प्रजाभूतमरोचयः । होइ । विश्वम्भू
 १ २२ १ २, ३ ५ र र २ १२ र ३ १
 तमरोचयः । होइहाइ३४ओहोवा । घर्मज्योती३
 १ १ १
 ३४५ः ॥ ३८

३९—४४ ॥ परिधीनि ॥ छ० १,१,३,११ ; आ० ५,७-१२ ।

आर० ६,७,११-१६ षट् ॥

२२ र, ३२ २२ ३२ र २ र १
 हाउ३हाउ । भ्राजाओवा । ३ । दिदीहिविश्व
 २ १ २ र १ २ — २२
 तस्पृथुः । उदुत्यञ्जाता३वाइदा१सा३म् । देवंवहन्ती३

१ २ ० — २२ २ १२ — २ २
 कार्द्विताश्वाः । दृशेविश्रवायाश्सुराश्याः । अपत्ये

२ १ २ — २ २ १ २ —
 तायाश्वोयाश्याः । नक्षत्रायन्तोश्चात्तूभाः ।

३२२ १ २ — २ १ २
 सुरायविश्रवाश्चाक्षाशसाः । अदृशन्नस्याश्कार्द्विताश

— २ २ १ २ — २२ २
 वाः । विरश्मयोजाश्नाश्नाश्नूर । भ्राजन्तोअग्नाश्

१ २ २२ २ ३२ ३२ ३२ २
 योयाश्याः । हाउश्हाउ । भ्राजाओवा । २ ।

३२ २ ४ ३ १ १ १ १
 भ्राजाश्ओपवाद्पुद् । ईरश्पु ॥ ३६

२२ २ ३२ ३२ २ २ २ १
 हाउश्हाउ । शुक्राओवा । ३ । दिदीहिविश्रवत

२ १ २ २ १ २ —
 स्पृथुः । उदृत्यञ्जाताश्वाद्ददाशसारम् । (पूर्ववत्)

२२ २ ३ २ ३ २ २ ३ २ ४ ५
 हाउश्हाउ । शुक्राओवा । २ । शुक्राश्ओपवाद्पुद् ।

३ १ १ १ १
 ईरश्पु ॥ ४०

२२ २ ३ २ ३ २ २ २ १
 हाउश्हाउ । भूताओवा । ३ । दिदीहिविश्रवत

२ १ २ १ २ — २ २
 स्पृथुः । तरणिर्विश्वाश्दार्थाशताः । ज्योतिष्कृद

१ २ — २ २ २ १ २ — २
 सीश्सुराश्याः । विश्वमाभासीश्रोचाशनाः । प्र

^{२ २ १ २} — ^२ ^२ ^{१ २} —
 ल्यङ्देवाङ्नांवाङ्शशाङ् । प्रत्यङ्ङुदेषीङ्मानूङ्पाङ् ।
^२ ^{१ २} — ^{२ २ २ २} ^{१ २}
 प्रत्यङ्ङ्विष्णुसूङ्वाङ्शशाङ् । येनापावकाङ्चाङ् ।
 — ^२ ^{१ २} — ^३ ^१
 साङ् । भूरण्यन्तञ्जाङ्नाङ्आङ् । त्वंवरुणाङ्पा
^२ ^{२ २ २ २ २ २} ^{३ २ २ २ २ २}
 श्याङ्साङ् । हाउङ्हाउ । भृताङ्भोवा । २ । भृताङ्
^४ ^५ ^{३ १ १ १ १}
 औपूवाङ्पूङ् । ईङ्ईङ्पू ॥ ४१

^{२ २} ^{२ २ २ २ २ २} ^{२ २ १}
 हाउङ्हाउ । तेजाङ्भोवा । ३ । दिदीहि विष्वत्
^{२ १} ^२ ^{१ २} —
 स्पृथुः । तरणिर्विष्वाङ्दाशाङ्शताङ् । (पूर्ववत्)
^{२ २} ^{२ २ २ २ २ २} ^{३ २ २ ४ ५}
 हाउङ्हाउ । तेजाङ्भोवा । २ । तेजाङ्औपूवाङ्पूङ् ।
^{३ १ १ १ १}
 ईङ्ईङ्पू ॥ ४२

^{२ २} ^{२ २ २ २ २ २} ^{२ २ १}
 हाउङ्हाउ । सत्याङ्भोवा । ३ । दिदीहि विष्वत्
^{२ १} ^{२ २ २} ^{१ २} — ^{२ २ २ २ २ २}
 स्पृथुः । उद्यामेषिराङ्जाःपाङ्श्रूङ् । अहामिमानोङ्
^{१ २} — ^२ ^२ ^{१ २} — ^२
 आक्तूङ्भाङ् । पश्यञ्जन्मानीङ्सूराङ्पाङ् । अयुक्त
^{१ २} — ^{२ २ २} ^{१ २} —
 समाङ्शुन्धूङ्शवाङ् । सुरोरथस्याङ्नाम्नाङ्पाङ्पाङ् ।

२२ र १ १ २ — २ र १ २
 ताभिर्यातिस्त्रायुक्ताश्द्रभीरः । सप्तत्वाहरीश्तोरा
 — १ र १ २ — २२ र
 याश्ई । वहन्तिदेवाश्सुराश्याश् । शोचिष्कीशंवीश्
 १ २ ६ २२ र ३ २२ ३ र
 चाक्षाश्णाश् । हाउश्हाउ । सत्याओवा । २ ।
 ३ ४ ५ ३ १ १ १ १
 सत्याश्ओपूवाद् ५६ । ई२३४५ ॥ ४३

२२ र ३ २२ ३ र २ र १
 हाउश्हाउ । ऋताओवा । ४ । दिदीहिविष्वत
 २ १ २ र र १ २ —
 स्पृथुः । उद्यामेषिराश्जाःपाश्थुश् । (पूर्ववत्)
 २२ र ३ २२ ३ र २ २२ ४ ५
 हाउश्हाउ । ऋताओवा । २ । ऋताश्ओपूवाद् ५६ ।
 ३ १ १ १ १
 ई२३४५ ॥ ४४

४५ ॥ ऋतुपित्रम् ॥ स्तो० ०, १० । आर० ६, २, १७ ॥

१ २२ १ २२ १२ २२ १ २ १२ १ २ १ २
 वाक्मनःप्राणःप्राणोपानोव्यानश्चक्षुःश्रोत्रंशर्मवर्म
 १२ २ १२ २२ १ १२
 भूतिप्रतिष्ठा । आदित्यःपितृम् । ३ । आयुःपि
 तृम् । ३ ॥ ४५

४६ ॥ मित्रावरुणयोश्चतुः ॥ आ० ५,५ । आर० ६,२,१८ ॥

२ २२ २ २ — २ १ २
 अन्तर्द्वेषू३रोचा१सा२ई । अन्तश्चरती३रोचा१
 — २ २ २ १ २ — ३
 ना२ । अस्यप्राणादा३पाना१ता२ई । व्यख्यन्मही३
 १ २ — १ २ २ १ २ — १ २
 षोदा१द्ववा२म् । अन्तर्द्वेषू३रोचा१सा२ई । अन्तर्द्वे
 २ १ १ २ ३ ५ २ २
 वेषू३रो२३ । चा२ । सा२३४ । औहोवा । ए३ ।
 २२ १ २ २ ३ १ १ १ १
 देवादिवाज्योती२३४५ः ॥ ४६

४७ ॥ मित्रावरुणयोः श्रोत्रम् ॥ आ० ५,३ । आर० ६,२,१८ ॥

२२ २२ १ २ २ २२ १ २ २
 हाउ ।३। भाजाभाज । ३ । आयूरायुः । ३ ।
 १ २ २ १ २ २ २ १ २ २ ०
 उदुत्यञ्जा । ३ । तवेदसम् ।३। चित्रन्देवानामुदगाद
 २ २ २ २ १ २ २ २ १
 नी२३का३म् । हाउ । ० । भाजाभाज । ३ । आयू
 २ २ १ २ २ १ ०
 रायुः ।३। देववहा । ३ । चक्षुर्मित्रस्यवरुणास्यआ२३
 २ २ २ २ १ २ २ २ १ २ २
 म्ना३द्वः । हाउ । ३ । भाजाभाज । ३ । आयूरायुः ।
 १ २ २ १ २ २ २ २ ०
 ३ । तिकेतवः । ३ । आप्राद्यावापृथिवीअन्तरी२३

२ २२ २ १ २ २ २२ १ २ २
 चा३म् । हाउ । ३ । भ्राजाभाज । ३ । आयूरायुः । ३ ।
 १ २ २ २ १ २ २ २ ० २
 दृशेविश्रवां । ३ । सूर्य्यात्माजगतस्तास्युषा२३श्वा३ ।
 २२ २ १ २ २ २२ १ २ २ १
 हाउ । ३ । भ्राजाभाज । ३ । आयूरायुः । ३ । य
 २ २ १ ३ २ २ २२ १ २ २
 सूर्याम् । २ । यसू२३रियाउ । वा३ । ए३ । देवादिवा
 २ ३ १ १ १ १
 ज्योती२३४पुः ॥ ४७

४८ ॥ इन्द्रस्यधिरः ॥ छ० १, १, ३, ११; ४, १, ३, ६ । आर० ६, २, २० ॥

२२ २, ३ २ २ ३ २ २ २ २
 हाउ२हाउ । भ्राजाओवा । ३ । उदुत्यञ्जा । ३ ।
 २५ १ २ ३ २ २ ० २
 हाउ३वा । आर्चिः । इन्द्रन्नरोनेमधिताहवा२३न्ता३इ ।
 २२ २, ३ ३ २ २ ३ २ १ २
 हाउ२हाउ । भ्राजाओवा । ३ । तवेदसम् । ३ ।
 २५ १ २ २ २ २, ३ २ २ ३ २ २
 हाउ३वा । शोचिः । हाउ२हाउ । भ्राजाओवा । ३ ।
 २ २ २५ १ २ १ २ २
 देवंवहा । ३ । हाउ३वा । तापः । यत्पार्यायुनज
 ० २ २ २, ३ ३ २ २ ३ २ २
 ताङ्घिया२३स्ता३ः । हाउ२हाउ । भ्राजाओवा ।
 २ २ २५ १ २ २ २, ३
 ३ । तिकेतवः । ३ । हाउ३वा । हारः । हाउ२हाउ ।

३र २र ३र र २र र २ऽ १ २
भाजाओवा । ३ । दृशेविश्रवा । ३ । हाउ३वा । साहः ।

१रर र र ७ २ २र ० र
शूरोनृषाताश्रवसाञ्चका२२मा३इ । हाउ२हाउ ।

३र २र ३र र २र २ऽ १ २
भाजाओवा । ३ । यसूर्यम् । ३ । हाउ३वा । नारः ।

२र र ३र २र ३र र २र र
हाउ२हाउ । भाजाओवा । ३ । दृशेविश्रवा । ३ ।

२, — १र र र ० २
हाउ३वा । भाः । आगोमतिव्रजेभजातुवा२२नाः ।

२र र ३र २र ३र र २र २ऽ
हाउ२हाउ । भाजाओवा । ३ । यसूर्यम् । ३ । हाउ२

३११११
हाउवा३ । ई२३४५ ॥ ४८ ॥

सामगावसथश्रीसत्यव्रतशर्मासङ्कलितविधिसामनामादिसहितः,

कौथुमानां ब्रह्मयज्ञपाठः समाप्तः ॥

॥ शुद्धिपत्रम् ॥

इह द्वितीयपृष्ठदादशपंक्तिरस्यशुद्धा ; सैवं शोभ्या —

मरुताम्भूतेर्मरुतो गायत्री सूर्यः ।

० २प्र० २अ० ५द० ऽऋचि, गी० २प० ५प्र० २अ० १७, १८ हे ।

३ २, ३ ५ १ — १ ३ २ ३
 महाद्वत्रा२३४इणाम् । अवा२रस्तु । द्युक्ष्मा
 ५ — १ ३ ३, ३ ५ ७ २ १२
 २३४इवा । स्या२र्यम्णाः । दुराधा२३४र्षाम् । वरौ
 ५ ४ ५
 हो२३४ । वा । णा५स्यो६हाइ ॥ २

५ २ २ ५ २ १ २
 महित्रीणामवरस्तू६ए । द्युक्ष्मिचस्यार्यम्णाः ।
 २ १२ २ १ — १ — १ —
 दुराधा२३४र्षाम् । वरौहो२ । हुस्मा२ । ण । स्यो२ ।
 ३ ५ २ २ २ २ १ २ १ ३ १ १ १ १
 या२३४ओहोवा । हाउवा । ओवा२३४५ ॥ ३

छ० २प्र० २अ० ५द० ऽऋचि, गी० २प० ५प्र० २अ० १८साम ।

१२ ३ ५ २ २ २ ५
 त्वावतो३ । हौ३हो३१इ । पुरुवसो३ । हौ३
 २ २ १ २ ५ २ २ २
 हो३१इ । वयमिन्द्रा३ । हौ३हो३१इ । प्रणोता३ः ।
 ५ २ २ २ ५ २ २
 हौ३हो३१इ । असिस्थाता३ः । हौ३हो३१इ । हरो
 २ ५ २
 णा३म् । हौ३हो३१२३४५ई । डा ॥ ४

३

॥ अरिष्टवर्गः ॥

छ० ४प्र० १अ० ३द० ६ऋचि, गी० २प० ८प्र० २अ० १२साम ।

^{२ १ ३} इन्द्रना३३४रो । ^५ ^{२ १ ३} नेमाधा३३४इता । ^५ ^{२ १} हवन्ता३
^{२ १ ३} इइ । ^५ यत्पारा३३४यः । ^{२ १ ३} यूनजा३३४ताइ । ^५ धिया
^{२ १ ३} स्ता३३ः । ^५ शूरोना३३४र्षा । ^{२ १ ३} ताश्चावा३३४साः ।
^{२ १} चकामा३३इ । ^{२ १ ३} आगोमा३३४ती । ^५ ब्रजाइभा३३४
^५ जा । ^{१ ५} त्वन्ना३उवा३ । ^२ ए३ । ^२ आयु३३४पू ॥ ५

छ० ४प्र० १अ० ५द० १ऋचि, गी० २प० ८प्र० १अ० १,२ सामनी ।

^{५ २} त्वमूषू । ^{२२} वाजि । ^{१ १ १} ना३४पूम् । ^{२२ २ ३} देवजूता३३४म् ।
^{५ २ ३२ २ १} सहोवानन्ता । ^२ रुता३ । ^{२ ३ ४ ५} र्थानाम् । ^{२ ३} अरिष्टना
^५ ३३४यिमीम् । ^२ पृतना३४३जमाशुम् । ^{२ ३ ४ ५} स्वस्त । ^{२ १} याइ ।
^{५ २ ३ २} तार्क्षामिहा३४३ । ^{२ ४} हू३वापूयिमाइपूइ ॥ ६

^{२२} इयद्वया३हाइ । ^२ त्वमूषुवाजिना३न्दे३वजूतम् ।
^{३ ५ ४ ५ २} इ३यद्वहा । ^३ हा३३४इ । ^{५ २ ३ २ १} सहोवानन्ता । ^२ रुताइ !

^{२ ३ ४ ५} रुरथानाम् । ^{२२} ईयद्वयाद्हाद् । ^२ अरिष्टाद् । नाद् ।

^{२ १} मीश्मृत । ^{२ ३ ४ ५} नाजमाशुम् । ^{३ ५ ४ ५ २} ईधयद्वया । ^{३ १ १ १ १} हा२३४५द् ।

^{२ १} खस्त । याद् । ^{२ २ ३ २} तार्क्ष्यमिहा३४३ । ^{२ ४ ४} हू३वा५द्दमा

६५६ ॥ ७

क० ४प्र० १अ० ५द० २ऋचि, गे० २प० ८प्र० १अ० ३साम ।

^{२२ १२} चातारमिन्द्रमविता । ^० रमी२३न्द्राम् । ^२ हवेहवे ^{१२ २}

^० सुहव्सूरमी२३न्द्राम् । ^२ हूवाद्नुशक्रंपुरुहू । ^१ तमी ^०

^{१ २ १} २३न्द्राम् । ^{२ १ २} इदस्व । स्तायिनाः । मघवा । वा३४३द् ।

^{२ ४} तू३वा५द्दन्द्रा६५६ ॥ ८

क० ६प्र० २अ० ३द० ०ऋचि, गे० ३प० १०प्र० १अ० ३१साम ।

^{३२ ४ ५ २} सोमःपुना । ^{२, ३} हो । ^{३ ४ ५ ५ १ २} नजर्मिणा६ए । अव्यंवारं

^{२ २ २} विधाश्वा३तौ । ^{१ ३} अयेवा२३४५ । ^{३ १ १ १ १} चा२३४५ः । ^{२ १} पव

^२ मार३ना३ः । ^{१ ३} कारना२३४औहोवा । ^{५ २ २ १ १} क्रददे२३

^{१ १} ४५ ॥ ९

छ० ६प्र० २अ० ४द० ५ऋचि, गे० ३प० १०प्र० २अ० २२साम ।

४ ५ ११२ २ १ — १ —
सामू । न्वेयोवसू२३नाम । योरा२यामा२ ।

११ १ २ १ २ १ २ १
नेतायद्वडः२३नाम । सो२३माः । यःसुचिता२३४

२ ५
द्वनो६हाड् ॥ १०

छ० ५प्र० २अ० १द० १ऋचि, गे० ३प० ११प्र० २अ० ३२साम ।

५ २ २२ १ २ २ २
विश्वतोहाड । दावन्विश्वतोनाः । ओ३ । हा ।

३ ५ २२ २२ १ २ १ २२ १ २
ओ२३४हायि । आ । भरा । भा२३रा । पोत्वाशविष्ठ

१ १ २५ ३ ५ २२२३२१
मायि । माहा । औहो२३४वा । ऐहीयैहीऽ१ ॥ ११

रहस्यः (आर०)—१द० ४ऋक् ।

१ २ २ १ २ ३ १ २ ३ १२ २२ ३ १२ २ ३ १ २

उदुत्तमंवरुणापाशमन्त्रद्विधमंविमध्यमञ्चथाय ।

१ २ ३ २ ३ १२ २२ ३ २ ३ १ २
अथादित्यव्रतेवयन्तवानागसोअदितयेस्याम ॥ १२ ॥

सामअमीतुप्रनामसामगावसथश्रीसत्यव्रतशर्मसङ्कलित-

विधिछन्दोगानस्थाननिर्द्देशसहितः,

अरिष्टवर्गः समाप्तः ॥

॥ अथ आशीस्सामानं ॥

॥ सव्राह्मणानि ॥

॥ ॐ३म् ॥

॥ गायत्रम् । चतुर्गानग्रन्थेभ्यः पृथक् । ब्रा० ८,

१ २ १ २ २ २
तत्सवितुर्वरेणियोम् । भार्गोदेवस्यधीमाही२ ।

१ २ २ २ १ — १
धियो योनःप्र । चोऽ१२१२२ । हुम् । आ२ । दायो ।

२, १११

आ३४५ ॥

गायत्रीषु ब्रह्मवर्चसकामायोक्तानि प्रणयेयुर्गा-
यत्रां ब्रह्मसामानुष्टुभ्यच्छावाकसाम सैषा गायत्री
सम्पद्यते तेजो ब्रह्मवर्चसं गायत्री तेज एव ब्रह्मवर्चस
मवस्त्ये ॥ १ ॥

॥ यशस्सामनिधनम् । आ० २, २, १२ । ब्रा० ५, ६ ॥

१ २ २ २ २ २ १ २ २ १ २
आयुर्विश्वायुर्विश्वं विश्वमायुरशी महिप्रजान्वष्टरधि

१ २ २ १ २ २ १ २ २ २ १ २ २ १ ३ १ १ १ १

निषेद्यच्चोश्नतस्त्रीविमशरदोवयन्ते २३४५ ॥

शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्य्यस्त मुल्लिखेत् प्राणाय त्वा
ऽपानाय त्वा व्यानाय त्वेति प्राणापानव्यानानेव
तदाभ्नावरुन्धते ॥ २ ॥

॥ आश्वम् । ज० १,२,११ । ब्रा० ११,३ ॥

१ २ — १ २ १ २ १ २ — १
अभिद्रोणा२निबभवाः । शुक्राऋतस्यधारा२या ।
२ २ १ २ २ १ २ २ ३ १ १ १ १
वाजङ्गोमा२३न्ताम् । आक्षा३उवा३ । रा२३४५न् ॥

आश्वं भवत्यश्वो वै भूत्वा प्रजापतिः प्रजा असृ-
जत स प्राजायत बहुरभवत् प्रजायते बहुर्भवत्याश्वेन
तुष्टवानः ॥ ३ ॥

॥ सोमसाम । ज० १,२,१२ । ब्रा० ११,३ ॥

१ २ २, ३ २ १ २ २
सुताइन्द्रा । यवायवायि । वारुणाया३मा३ ।
२, १ २ १ २ ५ ४
रुक्मियाः । सोमाआर्षा३४ । हाउ । तुवापूयिष्ण
४
वायि । ह्यो५इ । डा ॥

सोमसाम भवति यथा वा इमा अन्या ओषधय
एवः सोम आसीत् स तपोऽतप्यत स एतत्सोम-

सामापश्यत् तेन राज्य माधिपत्य मगच्छदशोऽभव-
द्राज्य माधिपत्यं गच्छति यशो भवति सोमसान्ना
तुष्टुवानः ॥ ४ ॥

॥ श्यैतम् । गी० ६,१,३२ । ब्रा० ११,८ ॥

४ ३ ४ ५ २ ३ २ ३ ४ ५ १ २
अभिप्रवःसुरा । धसा३४ औहोवा । आयिन्द्रमर्च ।
१ ७ ५ ५ १ २ १ २ १
यथाविदा२३४यि । ओ६हा । योजरिटभ्यः । माघा
२ १ ३ ५ १ २ २ २
२३वा । पुरू२ । वा२३४सूः । सहस्रेणायिवा३शा ।
१ २ १ ३ ५ ३ ५
ऊम्माये३ । जा२ता२३४ औहोवा । वा२३४सू ॥

श्यैतं भवति साम्नोर्विवाहो यज्ञस्य सन्तत्यै ॥५॥

॥ श्यैतनोधसम् । ज० २२,१,११,१ । ब्रा० ७,१० ॥

४ ३ ४ ५ २ ३ २ ३ ४ ५ १ २
अभिप्रवःसुरा । धसा३४ औहोवा । आयिन्द्रमर्च ।
२ १ ७ ५ ५ १ २ १ २
यथाविदा२३४यि । ओ६हा । यो२३जा । रीटभ्यः ।
१ २ १ २ ३ ५ १ २ १ २ १
मघ । वा । पुरूवा२३४सूः । सा२३हा । स्त्रेणेशो
५ ३ ५
२३४वा । जा२३४ती ॥

इमरै वै लोकौ सहास्तां तौ वियन्ता वब्रूतां
 विवाहं विवहावहै सह ना वस्त्विति तयो रय ममुष्मै
 श्यैतं प्रायच्छन्नौधस मसा वस्मै तत एनयोर्निधने
 विपर्यक्रामृतां देवविवाहो वै श्यैतनौधसे प्रवसी-
 यांस्सं विवाह माप्नोति य एवं वेद ॥ ६ ॥

॥ वैराजम् । जह्म० १,१,१०,३ । आ० १२,१० ॥

२२ र र र र र २२ ३ १
 होयिया । होइया । होइया ३४३ बोध । सुमायि ।
 २ १ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २
 मघवन्वा । चमेमाम् । चमेमाम् । चमेमाम् ।
 २२ १२ २ १ २ १ २ २ २ २ १ २
 बोधासुमायि । मघवन्वा । चमेमाम् । ३ । बोधासु
 २ १ २ १ २ २ २ १ २ २ १
 मायि । मघवन्वा । चमेमाम् । ३ । यान्तेवसायि । षोअर्च
 २ १ २ १ २ १ २ १ २
 तायि । प्रशस्तिम् । प्रशस्तिम् । प्रशस्तिम् ।
 २२ १२ २ १ २ १ २ १ २ १ २
 यान्तेवसायि । षोअर्चतायि । प्रशस्तिम् । प्रशस्तिम् ।
 १ २ २ १ २ २ १ २ १
 प्रशस्तिम् । यान्तेवसायि । षोअर्चतायि । प्रश
 २ २ १ २ २ १ २ २ १ २
 स्तिम् । ३ । इमाब्रह्मा । सधमादायि । जुषस्व । ३ ।
 १ २ २ १ २ २ १ २ १ २
 इमाब्रह्मा । सधमादायिजु । षस्व । ३ । इमाब्रह्मा ।

२ १ २ २ १ २ १ २ १
 सधमादायि । जुषस्व । ३ । इयाहाउ । २ । इय
 २ ५ २ १ ३ १ १ १ १
 बोधमत्स्वा ३ । हाउवा ३ । इ २ ३ ४ ५ ॥

वैराजः साम भवति विराट्सु स्तुवन्ति वैराजा
 विष्टम्नाः समीचीर्विराजो दधाल्यन्नाद्यायानुतुन्नं
 गायति रेतोधेयायानुतुन्नाद्धि रेतो धीयते दक्षिण ऊरा
 बुद्धातुरग्निं मन्यन्ति दक्षिणतो हि रेतः सिच्यत
 उपाकृतेऽहिङ्कृते मन्यन्ति जात मभि हिङ्करोति
 तस्माज्जातं पुत्रं पशवोऽभि हिंकुर्वन्ति तस्मै जाताया-
 मीमांसन्त गार्हपत्ये प्रहरामा ३ आग्नीध्रा ३ आहव-
 नीया ३ इत्याहवनीये प्रहरन्त्येतदायतनी वै यजमानो
 यदाहवनीयः स्व मेव तदायतनं ज्योतिष्मत्करोति
 ज्योतिष्मान् ब्रह्मवर्चसी भवति य एवं वेदाभिजुहोति
 शान्त्या आज्येनाभिजुहोति तेजो वा आत्मन्तेज एव
 तदात्मन् धत्ते ॥ ७ ॥

॥ आयन्तीयम् । ज० ५, २, ६, ३ । ब्रा० १५, ४ ॥

२ २ २ १ — १ — १ —
 भद्राद्भद्रस्यराश्यायाः । भद्राद्भद्रा २ । स्यरा २

१ २ १ २ १ २ १ २ —
 तायाः । योअस्यकामंविधतः । नरोषाऽश्ताश्चि ।
 १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ ३
 मनोदानायचोदयन् । मारश्नाः । दानायाश्चो ।
 १ ३ २ १ ५ ३ १ १ १ १
 हुम् । दयाश् । ओश्श्श्वा । हेश्श्श्वा ॥

श्रायन्तीयं भवति श्रीर्वै श्रायन्तीयं श्रीर्नवम महः
 श्रिय मेव तच्छ्रियां प्रतिष्ठापयति ॥ ८ ॥

॥ यद्वाहिष्ठीयम् । ज० ५,२,२०,३ । बा० १५,५ ॥

१ २ २ २ १ २ २ २ २ १ २ १ २
 इन्द्रायसोमपातवे । इन्द्रायसोवा । मपातवायि ।
 २ १ १ २ २
 वृषणाश्चिपा । रिषिच्यसायि । नरेचाश्चिदा ।
 १ २ २ २ १ २ २
 क्षिणावतायि । वीरायाश्चिसा । दनासाश्चिदाश्चि
 १
 यि । ओश्श्श्वा । डा ॥

यद्वाहिष्ठीयं भवति बृह्मयज्ञसं वा एतानि सामा-
 न्यं वा श्रोत्रोयाणि बृह्मयज्ञसी भवति यद्वाहिष्ठीयेन
 तुष्टवानः ॥ ९ ॥

॥ कवतौषु रथन्तरम् । जह्य० १,२,६,३ । वा० १५,१० ॥

१ १ २ र र र १
 खोवा । भीषुणस्खीनामविताज । रितृ२३
 २ १ २१ ४ १ र र
 णाम् । शातम्भवा२३४सी३ । जता२३४या । ओ
 ५ ५
 वा६ । हाउवा ॥

वामदेव्यस्यर्क्षु रथन्तरं पृष्ठं भवति गायत्री वै रथ-
 न्तरस्य योनिः स्वाया मेव तद्योनौ रथन्तरं प्रतिष्ठा-
 पयति तेजो वै गायत्री छन्दसां तेजो रथन्तरं
 साम्नां तेजश्चतुर्विंशस्तोमानां तेज एव तत्सम्यक्
 सन्दधात्यपि ह पुवस्य पुचस्तेजस्वी भवति ॥ १० ॥

॥ अग्निष्टोमसामनिधनम् । आर० ६,२,६ । वा० १६,७ ।

२ १२ र र र २ र ३ ११११
 ए३ । सर्वाङ्कामानशीमही२३४५ ॥

पञ्चविंशोऽग्निष्टोमः सर्वजिता वै देवाः सर्व
 मजयन् सर्वस्याप्तौ सर्वस्य जित्यै सर्व मेवैतेनाप्नोति
 सर्वं जयति ॥ ११ ॥

॥ अत्रियम् । ऊ० १६,१,१०,३ । ब्रा० २१,६ ॥

२ र १ २ १ २२ १२ २
तुवन्दाञ्च्वा । महिब्राश्चता । पार्थिवीञ्च्वा । ति

१ २ १ र १ ० —
जम्भीश्चषायि । प्रतिद्रापिम् । आमुञ्च्वाथारः ।

१२ ३ २ ४ ५ ४ ५
पवामाश्चनाश्च । महोवा । त्वापुनोद्हायि ॥

अतिरकामयत चत्वारो मे वीरा आजायेरन्निति
स एत मपश्यत्तस्य चत्वारो वीरा आजायन्तास्य
चत्वारो वीरा जायन्ते य एवं वेद ॥ १२ ॥

॥ पित्र्यम् । आर० ६,२,१७ । ब्रा० २४,१० ॥

१ २२ २२ १२ २२ १ २ १२ २ १ १ १
वाक्मनःप्राणःप्राणोपानोव्यानश्चक्षुःश्रोत्रश्चर्मव

२ १२ २ १२
र्मभूतिप्रतिष्ठा ॥

एता एव समहाव्रताः सर्वा वा एता विराजो
दशिनी प्रथमा विंशिनी द्वितीया त्रिंशिनी तृती-
यैषा वै परमा विराड् यच्चत्वारिंशद्रात्रयः पङ्-
क्तिर्वै परमा विराट् परमाया मेव विराजि प्रतिति-
ष्ठन्ति ॥ १३ ॥

॥ त्वाष्ट्रीसाम । गी० १६,१,१६ । ब्रा० १२,५ ॥

५ २ २ २ २ १२ २ २
 सुतासोमा । धुमाश्त्तमाः । सोमाइन्द्राश्च्युमाश् ।
 २ २ ३ २ १ २ २ २ ३ २
 ए३ । दिनश्चा । पवाइत्ववाश्न्तोश् । ए३ । चरन्ना ।
 १ २ २ २ ३ २ २
 दाइवान्गच्छाश्न्तुवाश् । ए३ । मदाश्चा ॥

त्वाष्ट्री साम भवति इन्द्रं वा अद्यामयिणं भूतानि
 नास्वापयत्स्व मेतेन त्वाष्ट्रोऽस्वापत्स्वदाव तास्तर्ह्य-
 कामयंत कामसनि साम त्वाष्ट्रीसाम काम मेवैतेना-
 वरुन्धे ॥ १४ ॥

॥ सोमव्रतम् । आर० ४,१,१० । सा० ब्रा० २,८ ॥

१ २ २ २ २ २ १ २ २ १ २ १ २ २
 त्वमिमाओषधीःसोमविश्वः । त्वमपोअजनय-
 १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ २ २
 स्वज्ञाः । त्वमातनोरुर्वन्तरिचम् । त्वञ्जोतिषा
 १ २ २
 वितमोववर्थ ॥

कृष्णपञ्चम्या मुदिते सोमे त्वमिमा ओषधीरि-
 त्येतेनाभिजुहुयात्सहस्रकृत्वः शतावर मेतेनैवाभिगौ-
 योइत्य सभार्यः प्राश्नीयात् सुरूपान् दीर्घायुषः पुत्रां-
 स्सभते ॥ १५ ॥

१ प्रासाहम् । गे० २,२,१७ । बा० ३,७ ॥

^५ अरण्योः । ^२ निहितोजा^३४३ । ^२ तवेदाः । ^३ गर्भद्वे
^४ त्सुभृतोग । ^३ भिणा^५२३४यिभीः । ^२ दिवेदिवि^३द्वैड्याजाग
^२ वा^३२३ङ्गीः । ^५ हा^३२३४वी । ^५ षा^५२३४ङ्गीः । ^५ मनुष्ये^५पू
^४ भिरग्निः । ^५ एहिया^५द्हा । ^५ हो^५पू^५द् । डा ॥

अथ यद्गर्भिण्यो वाग्वै धेनुर्मन्त्रो गर्भी वाच्येवास्य
 मन्त्रं दधात्यामन्त्रणीयो भवत्यथ यद्वेनुभव्या द्वादश
 पयांसि तान्येवास्त्रिन् दधाति तस्मादाहुः पयस्वी
 राजा पुण्य इति ॥ १६ ॥

॥ जराबोधीयम् । ज० १६,१,१६,३ । बा० १४,५ ॥

^२ मानो^१अग्नीवा । ^१ महा^१धनायि । ^२ परावा^२२३र्ग^२भा ।
^१ रभृद्यथा । ^१ संवा^४र्गा^५१^५सा^५२^३रा । ^३ यिम् । ^३ जयो^३३
 ४पू^३द् । डा ॥

जराबोधीयं भवत्यन्नाद्यस्यावरुध्या अन्नं वै जरा-
 बोधीयं मुखं गायत्री मुख एव तदन्नं धत्तेऽन्न मत्ता-
 न्नादो भवति य एवं वेद ॥ १७ ॥

॥ बार्हदुक्थम् । ज० ४,२,१३ । ब्रा० १४,८ ॥

१ २१ २ — १ १ २ २१
 प्रहिन्वानऋ । ता२म्बृहात् । प्रहिन्वानऋतम्बृ-
 २ १ ७ — १ ७ — १
 २३हात् । नृभिर्येमा२ । णोहर्यतो२ । विचक्षणाः ।
 २ २ २ १ २ १
 राजादायिवाः । समुद्राया२३या३४पूः । ओ२३४पू
 ई । डा ॥

बार्हदुक्थं भवति बृहदुक्थो वा एतेन वान्नेयो-
 ऽन्नस्य पुरोधामगच्छदन्नं वै ब्रह्मणः पुरोधान्नाद्यस्या-
 वरुध्यै ॥ १८ ॥

॥ भरद्वाजस्यलोम । ज० ३,२,११,३ । ब्रा० १३,११ ॥

१ २ १२ २ २ १ — १ —
 यास्या । वार्यमणाभा२३गाः । आये२नामी२ ।
 २२ २ २१२ २ १ — १ — २
 वावरुणाकरामा२३हायि । आये२नामी२ । चा
 २ १२ २ १ २ १ २११
 वरुणाकरामा२३हायि । आ२३यिन्द्राम् । अवसेमा
 ५ ५
 २३४हो६हायि ॥

भरद्वाजस्य लोम भवति पशवो वै लोम पशूना मव-
 रुध्यै तदु दीर्घमित्याहुरायुर्वै दीर्घमायुषोऽवरुध्यै ॥ १९ ॥

॥ मधुश्चुगन्निधनम् । ज० ३,२,१४,३ । ब्रा० १३,११ ॥

२२ २ २ २ २ २ २ २ १
 सुध्वाणासोवियद्रिभाश्चिरे । चितानागोऽरा
 २ २ २ १ २ २ १ २—
 धिलचाश् । हाश्हा । औश्होश्वा । आयिहीश् ।
 २ १ २ २ २ १ २ २
 दूषमस्माश्भ्यामभिताश्ः । हाश्हायि । औश्होश्वा ।
 १ — १ २ २ २ १ २ १
 आयिहीश् । सामखराश्न् । हाश्हा । औश्होश्वा ।
 १ — २ १ १ ३ ५ २ २ १
 आयीहीश् । वसु । वाश्चिदाश्श्चौहोवा । मधुश्चु
 ३ १ १ १ १
 ताश्श्चुः ॥

मधुश्चुगन्निधनं भवति पर मस्यान्नाद्यस्यावरुथ्यै
 परमं वा एतदन्नाद्यं यन्मधु प्रजापतेर्वा एतौ स्तनौ
 यद् घृतश्चुगन्निधनं च मधुश्चुगन्निधनं च यज्ञो वै
 प्रजापतिस्त मेताभ्यां दुग्धे यं कामं कामयते तं
 दुग्धे ॥ २० ॥

॥ गीतमस्यभद्रम् । जह्न० १,१,२० । ब्रा० १३,१२ ॥

२२ १२ २ १ २२ १ २ १ २२१
 आदित्यैरिन्द्रःसगणोमरुद्गीश्ः । इहा । अस्यभ्य
 २२ १२ २ १ ३ २१
 भेषजाकराश्त् । इहा । एश् । भद्रम् ॥

गोतमस्य भद्रं भवत्याशिष मेवास्त्रा एतेनाशास्ते
साम हि सत्याशौरितेन वै गोतमो जेमानं महिमान
मगच्छत् तस्माद्ये च पराञ्चो गोतमाद्ये चार्वाञ्चस्त
उभये गोतम ऋषयो ब्रूवते ॥ २१ ॥ •

॥ मार्गीयवम् । गी० ३,२,१ । ब्रा० १४,६ ॥

५ २ ४ ५ १ ५ ३ २ ५ ३ ५ १
तद्वौहोवा । गाया२ । सुतायिसा२३४चा । पुरु
२ २ २ १ २ — १ १ २ ५
हुता । यसात्वा१ना२यि । शंयत् । हा । औ३
२ ५ ३ ५ १ ३ ५ २
होयि । गा२३४वायि । ना२शा२३४औहोवा । ए३ ।
१ १ १ १ १
किने२३४५ ॥

मार्गीययं भवति देवं वा एतं मृगयुरिति वदन्त्ये-
तेन वै स उभयेषां पशूना माधिपत्य माश्रुतोमयेषां
पशूना माधिपत्य मश्रुते मार्गीयवेण तुष्टु वानः ॥ २२ ॥

॥ वास्तुसाम (कावषम्) । गी० ७,२,२० । सा० ब्रा० ३,३ ।

५ २ २ २ १ २ १ ३ ५
वास्तोष्पतायि । ध्रुवा । स्थूणा । औ१३४वा ।
१ २ २ १ २ १ २ २ २
अ०स०व०सोम्यानाऽ२म् । द्र०सःपुराम्भेत्ताशश्रुता२३

^{२,४} इनाम् । ^३ आ२३४इन्द्राः । ^५ मुनीऽ२ । ^{१२} ना३१उवा२३ ।
^३ सा२३४खा ॥

बहूपशुधनधान्यहिरण्यमायुष्मत्पुरुषं वीरमूः
 सुभगा अविधवस्तीक्त्वं शिवं पुरण्यं वास्तु भवति ॥२३

॥ यशस्साम । आर० २,२,१२ । ब्रा० ५,६ ॥

^{२२} हाउ । ३ । ^{२ २ २} यशोहाउ । ३ । ^{२ २ २} वर्चीहाउ । ३ ।
^{१ २ १} आस्मिन्हायि । २ । ^{१ २} आस्मीन्हा३१उ । ^{— १२} वा२ । तवेदि
^{२२ १ २ १ २} द्रावमंवसु । ^{१ २१२} लम्पुष्यसिमध्यमम् । ^{२ १} सत्राविश्वस्यपरमस्य
^{२२} राजसि । ^{१ २२ १२ २ २} नकिष्टागोषुवृगवते । ^{२२} हाउ । ३ । ^{२२} यशो
^२ हाउ । ३ । ^{१ २ २} वर्चीहाउ । ३ । ^{१ २ १} आस्मिन्हायि । २ ।
^{१ २} आस्मिन्हा३१उ । ^{— १२} वा२ । ^२ आयुर्विश्वायुर्विश्वंविश्व
^{२ २२ १२ २१२ १२ २ २२ २ १ २ २२} मायुरशीमहिप्रजान्वष्टरधिनिधेद्यस्मि शतञ्जीविमशरदो
^{१ ३ १ १ १ १} वयन्ते २३४५ ॥

भवति यशो यशसा ॥ २४ ॥

॥ धर्मसामनिधनम् । गे० ११,२,२० । ब्रा० १४,११ ॥

२ १ ११११
ए३ । धर्मा २३४५ ॥

धर्मं भवति धर्मस्य धृत्यै ॥ २५ ॥

॥ बार्हृत्तिसम् । आर० ३,१,२६ । सा० ब्रा० २,१ ॥

१२२१२ २ १ २२ १२ २१२ २ १२
पिवासोममिन्द्रमन्दतुत्वा । यन्ते सुषावहर्षश्वाद्रिः ।

२२१२२१ १२ १ २२१२२
सोतुर्बाहुभ्यां सुयतो नार्वी ॥

वीन्वोदकाञ्जलीन् सदाचामेत्पिवासोममिन्द्र-
मन्दतुत्वेत्येताभ्यां दोर्घायुर्भवति ॥ २६ ॥

॥ यज्ञायज्ञीयम् । ज० १,१,१४ । ब्रा० ११,५ ॥

१२ १ २ १२ २ १
दाशि । माहा । व्याश्दाताश्यायि । भुव-
र — १ २ २ १ २ २
हाजेश्ववि । ताभूश्वात् । हुम्नायि । वाश्वायि ।
१ २२ ३२ ११११
जतत्रातातनूनाड । वाश्वायि ॥

यज्ञाथज्ञीयं भवति वाग्यज्ञायज्ञीयं वाचि यज्ञः
प्रतिष्ठितो वाच्येव तद्यज्ञ मन्ततः प्रतिष्ठापर्यन्ति ॥२७

॥ प्लवः । गी० १४,१,३४ । ब्रा० ५,८ ; १४,५ ॥

हा । वो३हा । वो३हा३ । हा । ओ२३४वा ।
हायि । पूनाना२३४ःसो । माधारा२३४या ! आपो
वा२३४सा । नोअर्षा२३४सी । आरत्ना३३४धाः ।
योनीमा२३४र्त्ता । स्यासीदा२३४सी । जत्सोदा२
३४यिवो । हायिरण्या२३४याः । हा । वो३हा । वो३
हा३ । ओ२३४वा । हा३४ । औहोवा । ए३ ।
१ २ १ २ २ १ २ २ ३ १ १ १ १ ।
अतिविश्वानिदुरितातरेमा२३४५ ॥

प्लवोऽन्वहं भवति समुद्रं वा एते प्रस्नान्ति ये
संवत्सर मुपयन्ति यो वा अप्लवः समुद्रं प्रस्नाति न
स तत उदेति यत् प्लवो भवति स्वर्गस्य लोकस्य स-
मष्ट्या अतिविश्वानि दुरिता तरेमेति यदेवैषां दुष्टं
दुःशस्तं तदेतेन तरन्ति ॥ २८ ॥

॥ औशनम् । ज० १,१,४,३ । बा० ७,५ ॥

१ २ १ २ १ २ २ १
 आर्षीः । विप्राःपुरेता । जनाश्च । ऋभू
 १ १ २ २ १ २ २ २ ३ ४ ५ १ २
 द्वीराः । उशना । कावियेना । सचिद्वि
 ० १ २ १ २ १ २ १
 यदाश्चसाम् । अपायिचियाम् । गुहियम् । नाश्च
 २ ४
 माश्चोपू नक्षत्रम् ॥

अथ वायु रौशनं प्रावृहत तद्वै स प्राणवीर्यं
 प्रावृहत प्राणा वा औशनं सर्वं मायुरेति य एवं
 वेद वायुर्वा उशस्तस्यैतदौशन मुशना वै काव्यो
 सुराणां पुरोहित आसीत्तं देवाः कामदुघाभिरुपा-
 मन्वयन्त तस्मा एतान्यौशनानि प्रायच्छन् कामदुघा
 वा औशनानि कामदुघा एन मुपतिष्ठन्ते य एवं
 वेद ॥ २६ ॥

॥ वरुणसाम । ज० ३,२,४,३ । बा० १३,८ ॥

२ २ १ २ १ २ १ २ २
 वृषाश्चिक्रदहनोवा । ओवा । वार्षाश्चि ।
 १ २ — १ २ १ २ १ २ २
 क्रदाहाश्चानारयि । दाश्चिव्वा । नारश्चो । मपवमा ।

१ २ १ २ ५ २ १ २ २ १ २ ३
नना२३हायि । कृता३मा । गोभिरञ्जानोअर्षसि ।

१ २ १ २ २ ५ २ ५
गो२३भायिः । आञ्जान । औ३ । हो३१२३४ । वा ।

४ ५
षाभूसोईहायि ॥

वरुणसाम भवत्येतेन वै वरुणो राज्य माधि-
पत्य मगच्छद्राज्य माधिपत्यं गच्छति वरुणसाम्ना
तुष्टवानः ॥ ३० ॥

॥ शुद्धाशुद्धीयम् । गे० ८,२,७ । वा० १४,११ ॥

४ २ ५ २ ४ ५ ४ ५ २ १ २ २ १ २ २ १
एतोन्विन्द्रुस्तवामा । शुद्धुश्शुद्धेनसा२३न्ना । शुद्धे

२ २ २ १ २ १ २ २ १ २ १ १
रुक्थैर्वाष्टद्वा२३साम् । शुद्धैरा२३शी३ । वा२न् ।

३ २ ५ २ २ ५ १ १ १ १ १
ममा३४औहोवा । तू२३४५ ॥

शुद्धाशुद्धीयं भवतीन्द्रो यतीन्त्खालावृकेयेभ्यः
प्रायच्छत्त मस्त्रीला वागभ्यवदत्तसोऽशुद्धोऽमन्यत स
एतच्छुद्धाशुद्धीय मपश्यत्तेनाशुध्यच्छुध्यति शुद्धाशुद्धीयेन
तुष्टवानः ॥ ३१ ॥

॥ विशोविशीयम् । ज० ५,१,१०,३ । बा० १४,११ ॥

२२ २ २ २ २ २ १२ २ १२
 आपाहूम् । वा३मा । ना३सूष्टू३तीम् । वृष्टिं
 १ १ २ १ २ २ १
 दे । वायिभा३३याः । हुम्मायि । दू३वा३ः । आ३
 २ ५ १ ३ २ ३ ५
 ३४यिषेहायि । ओ । हुवायि । पा३३४वा ।
 १ २ २ १ ५ ५
 हुम्मा । ख३सा३म् । या३३४ताम् । एहिया६हा ।
 ४
 हो५इ । डा ॥

विशोविशीयं भवत्यग्निरकामयत विशोविशो
 ऽतिथिः स्यां विशोविश आतिथ्य मश्रुवीयेति स
 तपोऽतप्यत स एतद्विशोविशीय मपश्यत्तेन विशो-
 विशो ऽतिथि रभवद्विशोविश आतिथ्य माश्रुत
 विशोविशो ऽतिथि भवति विशोविश आतिथ्य मश्रुते
 विशोविशीयेन तुष्टवानः ॥ ३२ ॥

॥ चर्कपुष्पम् । गी० १६,२,३४ । ब्रा० १५,३ ॥

२ १ २२ १ २ १ २ १
 पवित्रन्तेविततं ब्रह्मणस्पते३ । हुवे३३ । २ । हो
 २ २ २ १ २ २ १ २ २ १
 वा३हा३ । हायि । प्रभुर्गावृणिपरियेषि विष्वता३३ः ।

१ १ २ २ २ १ २ २ १
 हुवे२३ । २ । होवा३हा३ । हायि । अतप्ततनून
 २ ५ १ २ २ १ २ २ २
 तदा२मोअश्रुते३ । हुवे२३ । २ । होवा३हा३ । हायि ।
 २ १ २ २ १ २ १ २ ५ १ १ २
 श्रुतासद्बहन्तःसन्तदा२शत । हुवे२३ । २ । होवा३
 ३ २ ५ २ २ २ २ २ २ ५ १ २ २ ५
 हा३ । हा२३औहोवा । अर्कीदेवाना२म्परमेवियो२
 ३ १ १ १ १
 मा२३४पून् ॥

अर्कपुष्यं भवत्यन्नं वै देवा अर्क इति वदन्ति रस
 मस्य पुष्य मिति स रस मेवान्नाद्य मवरुन्धे ऽर्कपुष्येण
 तुष्टवानः ॥ ३३ ॥

॥ देवस्थानम् । आर० १.१, १५ । बा० १५, ३ ॥

२ २ २ १ २ १ १
 हाउपिवासुता । खरसिना३ः । होयि । ३ !
 २ ५ १ २ १ २ २ १ २ १ २
 हाउहाउहाउवा । सन्नोरः । मस्वानइन्द्रगोम
 २ १ २ ५ २ १ २
 ता३ः । होयि । ३ । हाउ । ३ । वा । सत्यमोजः ।
 २ २ १ २ २ १ २ १ २ ५
 आपिन्नीबोधिसधमा३ । होयि । ३ । हाउ । ३ । वा ।
 १ २ २ २ १ २ १ २ ५
 खर्जातिः । दियेवधि३ । होयि । ३ । हाउ । ३ । वा ।

आतून इन्द्रक्षुमन्त मित्याकूपार मकूपाराङ्गीरस्य
 सीतस्या यथा गोधायारुव गेवन्वागा सीत्तामे तेन
 त्रिसाञ्चेन्द्रः पूत्वा सूर्यत्वं च समकरोत्त द्वावसाञ्चै-
 कामयत्त कामयते न साम्नास्तुवते स एष्यः काम-
 समृध्द ते ॥ ३५ ॥

॥ त्रिणिधनमान्यम् । ज० ३, १, ८, ३ । ब्रा० १३, ३ ॥

^{२ २ २} सोमोदुग्धा । ^{२ ३ ५} भायिरा२३४चाः । ^{२ २ २ २} सोमोदुग्धा

^२ भिरा३१उवा२३ । ^{३ ५} आ२३४चाः । ^{२ २ ३ ५} सामूद्रा२३४न्ना ।

^{२ १ २ ०} संवरणानिया३१उवा२३ । ^{३ ५ १ ५ २} आ२३४ग्मान् । मान्दीमा

^{५ ० १ ३ ५} २३४दा । यतो३आउवा२३ । शा२३४ते ॥

त्रिणिधनमान्यं भवति प्रतिष्ठाया अग्निः सृष्टो
 नोददीप्यत तं प्रजापति रतेन साम्नोपाधमत्स उद-
 दीप्यत दीप्तिश्च वा एतत् साम ब्रह्मवर्चसश्च दीप्तिञ्चै-
 वीतेन ब्रह्मवर्चसञ्ज्ञावस्तुम् ॥ ३६ ॥

॥ इषोषधीयम् । ज० ३, १, १८, ३ । ब्रा० १३, ६ ।

^{१ २} रसन्तेमायि । ^{२ १} ओषर्त्तमा । ^{२ १} पिबन्तूवा२ । [—] तृणः

१ २ १ — १ १ ३ ५२२
 क्वायि । पवमाना२ । स्यम । रु२ता२३४ औहोवा ।

२१२ २
 इषोवृधे१ ॥

इषोवृधीयं भवति पशवो वा इषोवृधीयं
 पशूना मवरूध्या इषे वै पञ्चम महर्वृधे षष्ठ मवर्हन्त
 ह्येतर्हि यजमान मेवैतेन वर्हयन्ति ॥ ३७ ॥

॥ इविणसाम । गी० २,१,२४ । ब्रा० ६,२ ॥

५२५ २ ४ ५२ २२१२ २२ १२
 देवो३वो३द्रविणोदाः । पूर्णाविवष्टासिचम् ।

१२ — १ २२ १ ० —
 जहा१सिञ्चा२ । ध्वमुपवापृणध्वम् । आदिहोदे२ ।

१२२२ १ २ १
 वओहते । इडा२३भा३४३ । आ२३४पूइ । डा ॥

यो वा अधिपतिं वेदाधिपतिर्भवति त्रयस्त्रिंशो
 वै स्तोमाना मधिपतिः पुरुषः पशूनां तन्मात्र्यञ्चो
 ऽन्ये पशवोऽदन्त्यूर्ध्वः पुरुषोऽधिपतिर्हि सोऽधिपतिः
 समानानां भवति य एवं वेद ॥ ३८ ॥

॥ अनुरूपसाम (दिशां व्रतम्) । आर० ५, २, ८ ।

ब्रा० ११ ६ ; १२, १ ; ७ ; १३, १ ॥

२५

२२

२१

२२

२१

२२

हाउ । ३ । वा । ए । रूप् रूप् रूपम् । ३ ।

२२

१

२

३

१

१

१

१

ए । अह् सुवर्ज्योती २३४५ः ॥

पूर्व मु चैव तद्रूप मपरिण रूपेणानुवदति यत्
पूर्व् रूप मपरिणानुवदति तदनुरूपस्यानुरूपत्व'मनु-
रूप एनं पुत्रो जायते य एवं वेद ॥ ३६ ॥

॥ आयुःसाम (प्राणः) । आर० २, २, १ । ब्रा० ५, ४ ॥

२२

१२

१२

२१

हाउ । ३ । आयुः । ३ । सात्यम् । ३ । इन्द्र-

२

१

२२

३

४

५

२

१२

२१

न्नरो । ने३मधि । ताहवन्ताइ । यत्पारियाः । युनज ।

२१

३

४

५

२२

१२

२

१

२३

४

५

ताइधियस्ताः । शूरोनृषा । ता३श्रव । सश्वकामाइ ।

२२

१२

२२

३

४

५

२२

आगोमताई । व्रजेभ । जातुवन्नाः । हाउ३ ।

१२

२

३

२

५

२

आयुः । ३ । सात्यम् । ३ । सत्या३४ । औहीवा ।

३

१

१

१

१

ई२३४५ ॥

प्राण मेव तज्जयन्ति ॥ ४० ॥

॥ वंशब्राह्मणम् ॥

(सामवेदीयम्)

॥ अष्टमब्राह्मणम् अनुब्राह्मणं वा ॥

सर्ववेदभाष्यकारभगवत्सायणाचार्यविरचित-
माधवीयवेदार्थप्रकाशनामभाष्यसहितम् ॥

कलिकाता-घोषीपनिष्करीय-घोड़गैकसङ्घभवनवासिना,
सामगाचार्यश्रीसत्यव्रतसामश्रमिभट्टाचार्येण
सम्पादितं वङ्गभाषयानुद्य प्रकाशितञ्च ।

—++—
CALCUTTA.

16—1, Ghoshe's Lane, Satya Press.

Printed by Mohendra Nath sircar,

1892.

। संवत् १९२२ ।

বংশত্ৰাঙ্কণের বঙ্গানুবাদ ।

—•—

চরাচর সর্মস্ত জগতের যিনি বিধাতা, সেই ত্ৰাঙ্কাকে নমস্কার । যাঁহারা ত্ৰাঙ্ক (বেদ) অধ্যয়ন করিয়া সমস্ত কর্তব্যাকর্তব্য অবগত হইয়া থাকেন, সেই ত্ৰাঙ্কগণকে নমস্কার । বিশেষত যাঁহারা বেদের অধ্যাপক, সেই আচার্য্যদিগকে নমস্কার । বৈদিক মন্ত্রাদির স্রষ্টৃগণ ঋষি নামে পরিচিত, তাঁহাদিগকেও নমস্কার । দেবতাদিগকে নমস্কার । ঋক্, যজু, সাম ও অথর্বি এই চারিপ্রকারে বিভক্ত, ত্রিবিধ রচনাময় স্মরণ্য ত্ৰয়ী নামে বিখ্যাত বেদসমূহকে নমস্কার ।^১ বিশেষত জগৎপ্রাণস্বরূপ বায়ুদেবতাকে নমস্কার । জগৎসংহর্তা সূর্য্যদেবতাকেও নমস্কার । জগদ্ব্যাপী বিষ্ণুদেবতাকে নমস্কার । শাস্তির অধিপতি বৈশ্রবণ দেবতাকেও নমস্কার ।

১--বিদ্যমান প্রধান আচার্য্য (সামবেদের)*, গর্গ্যোত্রীয় শর্কদত্ত নামক প্রধান আচার্য্য হইতে উৎপন্ন হইয়াছেন অর্থাৎ তাঁহার নিকটে ত্ৰাঙ্কচর্য্যপূর্ব্বক বেদবিদ্যা গ্রহণ করিয়াই প্রধানাচার্য্য পদ লাভে সমর্থ হইয়াছেন ।

* সম্ভবত এই বংশত্ৰাঙ্কণগ্রন্থের প্রকৃত্তাই তৎকালের বিদ্যমান সামগ্যচার্য্য । তিনি এই গ্রন্থে স্বীয় আচার্য্য শর্কদত্ত হইতে পূর্ব্ব-পূর্ব্ব আচার্য্যপরম্পরার নাম কীর্তন করিতেছেন । এস্থলে ইহাও বিবেচনীয় যে, আচার্য্যপরম্পরার মধ্যে যাঁহারা বিশেষ বিখ্যাত হইয়াছিলেন, তাঁহাদের নামই লিখিবদ্ধ হইয়াছে ; অবশ্যই মধ্যে মধ্যে আরও অনেকক আচার্য্য হইয়াছিলেন ।

	পরিচয়	নাম	
২	ঐ শর্কবদন্ত,	দ্রাহ্যায়ণ	রুদ্রভূতি হইতে।
৩	রুদ্রভূতি,	ঐষুমত	ত্রাত হইতে।
৪	ত্রাত,	পার্ণবন্ধি	নিগড হইতে।
৫	নিগড,	কাঠেবিদ্ধি	গিরিশর্মা হইতে।
৬	গিরিশর্মা,	ছন্দোগমাহকি	ব্রহ্মবৃদ্ধি হইতে।
৭	ব্রহ্মবৃদ্ধি,	স্বৈরকায়ন	মিত্রবর্চা হইতে।
৮	মিত্রবর্চা,	ঔলুণ্ড্য	সুপ্রভীত হইতে।
৯	সুপ্রভীত,	শায়স্থি	বৃহস্পতিগুপ্ত হইতে।
১০	বৃহস্পতিগুপ্ত,	শায়স্থি	ভবত্রাত হইতে।
১১	ভবত্রাত,	শার্করাক্ষ্য	কুস্তক হইতে।
১২	কুস্তক,	কৌহল	শ্রবণদত্ত হইতে।
১৩	শ্রবণদত্ত,	শালঙ্কায়ন	সুশারদ হইতে।
১৪	সুশারদ,	ঔপমন্যব	উর্জ্জয়ন হইতে।
১৫	উর্জ্জয়ন,	ঔপমণ্যব	ভানুমান হইতে।
১৬	ভানুমান,	চান্দনায়ন	আনন্দজ হইতে।
১৭	আনন্দজ,	শার্করাক্ষ্য	শাস্ত্র হইতে।
	এবং ঔপমন্যব	কাশ্বাজ	হইতে।
১৮	শাস্ত্র ও	শৌক্ণায়নি	মন্ত্রগার হইতে।
১৯	কাশ্বাজ,		

* বোধ হয়, আনন্দজ. পূর্বে শর্করাক্ষবংশীয় শাস্ত্রকেই আচার্য্যবে বরণ করিয়াছিলেন, পরে তাঁহার উৎকৃষ্ট ব্যাধি বা মৃত্যু প্রভৃতি কোন বিশেষ অধায়নপ্রতিবন্ধক ঘটনাতেই অধায়নসমাপ্তির অন্য গুরুসতীর্ধ, ঔপমণ্যবংশীয় কাশ্বাজকেও আচার্য্য করিতে বাধ্য হইয়াছিলেন। এত বড় সুগণ্য একাধি আচার্য্যের বিদ্যমানতা পক্ষেও সন্দেহ থাকিল না।

	পরিচয়	নাম	
২০	মদ্রগার,	রৌষ্ট্রাক্ষি	স্বাতি হইতে ।
২১	স্বাতি,	বার্ধগণ্য	সুশ্রবা হইতে ।
২২	সুশ্রবা,	কৌহল	প্রাতরক্ষ হইতে ।
২৩	প্রাতরক্ষ,	বাজ্য	কেতু হইতে ।
২৪	কেতু,	কৌহল	মিত্রবিন্দু হইতে ।
২৫	মিত্রবিন্দু,	কাপটব	স্বনীথ হইতে ।
২৬	স্বনীথ,	শাণ্ডিল্যায়ন	স্বতেমনা হইতে ।
২৭	স্বতেমনা,	ধানঞ্জয়া	অংশু হইতে ।
২৮	অংশু,	শাণ্ডিল্যায়ন	অমাবস্যা হইতে
	এবং গৌতম	রাধ	হইতে * ।
২৯	রাধ,	গৌতমবংশীয় স্বপিতা	গাতা, হইতে ।
৩০	গাতা,	লামকায়ন	সংবর্গজিৎ হইতে ।
৩১	সংবর্গজিৎ,	ভাড়িতায়ন	শাকদাস হইতে ।
৩২	শাকদাস,	তাণ্ড্যবংশীয়	বিচক্ষণ হইতে † ।
৩৩	বিচক্ষণ,	শাণ্ডিল্যায়ন	গর্দভীমুখ হইতে ।
৩৪	গর্দভীমুখ,	স্বপিতা	উদরশাণ্ডিলা হইতে ।
৩৫	উদরশাণ্ডিলা,	শৌনক	অতিথস্বা হইতে
	এবং গার্গ্য	মশকাচার্য্য	হইতে ।

* এই রাধ, আচার্য্যের অংশু ও গোভিল নামক শিষ্যের হইতে দুইট বংশ বা আচার্য্যপরাংশের প্রকাশ পাইয়াছে। একটা অংশু হইতে শর্করসত্ত পর্ষান্ত ২৮ পুরুষ, অপর গোভিল হইতে নয়ন পর্ষান্ত [পরে পরিচিত হইতেছে] ১০ পুরুষ ।

† হয়ত এই তাণ্ড্যবংশীয় আচার্য্যই তাণ্ড্য নামে প্রসিদ্ধ সামবেদীয় মহাত্মার প্রবন্ধা, সেইজন্যই 'বিচক্ষণ' আখ্যায়িকায় কথিত হইয়াছিলেন ।

	পরিচয়	নাম	
৩৬	মশক,	স্বপিতা	স্থিরক হইতে ।
৩৭	গার্গ্য,	বানিষ্ঠ	চৈকিতানেয় হইতে ।
৩৮	চৈকিতানেয়,	বানিষ্ঠ	আরৈহণ্য রাজন্য হইতে ।
৩৯	আরৈহণ্য রাজন্য,	গৌতম-বান্দ্রব	স্বমন্ত হইতে ।
৪০	স্বমন্ত,	ভারদ্বাজ-বাহুয়	শূষ হইতে ।
৪১	শূষ,	শৌনক-দার্ত্তেয়	রাল হইতে ।
৪২	রাল,	শৌনক-ঐন্দ্রোত স্বপিতা	দৃতি হইতে ।
৪৩	দৃতি,	শৌনক স্বপিতা	ইন্দ্রোত হইতে ।
৪৪	ইন্দ্রোত,	বাতাবত	ব্রহ্মশুষ্ক হইতে ।
৪৫	ব্রহ্মশুষ্ক,	ভায়জাত্য	নিকোথক হইতে ।
৪৬	নিকোথক,	দেবতরথ	প্রতিথি হইতে ।
৪৭	প্রতিথি,	শাবমায়ন স্বপিতা	দেবতরম হইতে ।
৪৮	দেবতরম,	স্বপিতা	শবাঃ হইতে ।
৪৯	শবাঃ,	কাশ্যপ	অগ্নিভূ হইতে ।
৫০	অগ্নিভূ,	কাশ্যপ	ইন্দ্রভূ হইতে ।
৫১	ইন্দ্রভূ,	কাশ্যপ	মিত্রভূ হইতে ।
৫২	মিত্রভূ,	কাশ্যপ স্বপিতা	বিভগুক হইবে ।
৫৩	বিভগুক,	কাশ্যপ স্বপিতা	ঋষাশৃঙ্গ হইতে * ।
৫৪	ঋষাশৃঙ্গ,	স্বপিতা	কশ্যপ হইতে ।

* রামায়ণে বিভাগকের পুত্র ঋষাশৃঙ্গের উল্লেখ আছে কিন্তু ইহঁরা তাঁহারা নহেন ; পরং এই নামদ্বয় দৃষ্টে সেই নামদ্বয় হইয়াছিল সন্দেহ নাই ! কেননা, এই বংশত্রাক্ষণগ্রন্থখালি সম্ভবত রামায়ণের পূর্বের ; কশ্যপের শিষ্য এ ঋষাশৃঙ্গাচার্য্য এবং তচ্ছিষ্য বিভগুকাচার্য্যের দশরথ মহা-রাজের অতিপূর্বকালীয় ইহা সকলকেই মানিতে হইবে ।

	পরিচয়	নাম	
৫৫	কশ্যপ.	— — —	অগ্নি হইতে * ।
৫৬	অগ্নি,	— — —	ইন্দ্র হইতে ।
৫৭	ইন্দ্র	— — —	বায়ু হইতে ।
৫৮	বায়ু,	— — —	মৃত্যু হইতে ।
৫৯	মৃত্যু,	— — —	প্রজাপতি হইতে ।
৬০	প্রজাপতি, ব্রহ্মার নিকট হইতে সামবিদ্যা লাভ করেন ।		
৬১	ব্রহ্মা, স্বয়ম্ভু স্ততরাং তাঁহার আচার্য্যাপেক্ষা নাই ;		

তাঁহাকে নমস্কার ॥ ২ ॥

আচার্য্যগণকে নমস্কার করিয়া আর একটি সামগাচার্য্য-বংশের কীর্তন করা উচিত ; কেননা তাহা হইলে আচার্য্য-গণের আত্মার প্রীতি হয় এবং তৎফলে কীর্তনকারী দীর্ঘ-আয়ু লাভ করে ॥

এইরূপ বলিয়া ব্রহ্মা পর্য্যন্ত, অপর সামগাচার্য্য-বংশ যথাক্রমে কীর্তন করিবে ॥

১—আর একজনাও সামবেদের প্রধান আচার্য্য আছেন, তাঁহার নাম 'নয়ন্'। এই নয়ন্ আচার্য্য কালববংশের অর্য্যমভূতির নিকট হইতে সামবিদ্যা লাভ করেন ।

২ অর্য্যমভূতি, কৌশিক ভদ্রশর্মা হইতে ।

* বোধ হয় পুরাকালে মনুষ্যের অগ্নি, ইন্দ্র প্রভৃতি নামও ব্যবহৃত হইত অথবা আদিকালের প্রকৃত সংবাদ পাইবার সম্ভাবনাট অত্যন্ত সূতরাং আদিকালসম্বন্ধে যিনি গাহা লিখিয়াছেন, তৎসমস্তই করনামাত্র, সেইজন্যই অনেকস্থলে পরস্পর বিভিন্নও দেখা যায়। অথবা ঋষিদের অতীন্দ্রিয়ার্থ-দর্শিতার বিধান করিলে যথোক্তই স্বীকার্য্য, তাহাতে বুদ্ধির চাশনা করাট নাশিকতা ।

	পরিচয়	নাম	
৩	ভদ্রশর্মা,	ঐদব্রজি	পুষ্পযশাঃ হইতে ।
৪	পুষ্পযশাঃ,	গৌতম	শঙ্কর হইতে ।
৫	শঙ্কর,	গৌতম	অর্য্যমরাধ হইতে ।
	এবং গোভিলবংশীয়	পৃষমিত্র	হইতে ।
৬	পৃষমিত্র	গোভিলবংশীয়	অশ্বমিত্র হইতে ।
৭	অশ্বমিত্র,	গোভিলবংশীয়	বরুণমিত্র হইতে ।
৮	বরুণমিত্র	গোভিলবংশীয়	মূলমিত্র হইতে ।
৯	মূলমিত্র,	গোভিলবংশীয়	বৎসমিত্র হইতে ।
১০	বৎসমিত্র,	গোভিলবংশীয়	গৌল্গুণবীপুত্র হইতে ।
১১	গৌল্গুণবীপুত্র,	স্বপিতা	বৃহদ্বস হইতে ।
১২	বৃহদ্বস,	—	গোভিল হইতে * ।
১৩	গোভিল,	গৌতমবংশীয়	রাধ হইতে ।

গৌতমবংশীয় রাধ হইতে উৎকৃতন আচার্য্য-পুরুষগণ, (তৎপিতা গাতা হইতে ব্রহ্মা পর্য্যন্ত) ৩২ সংখ্যক, শর্ক-
দত্তের পূর্বপূর্ব-আচার্য্যনামাবলির মধ্যে কীর্তিত হইয়াছেন,
তাহাই এস্থলে পুনঃ পঠনীয় ; কেননা, ধনঞ্জয়বংশীয় অংশু
শাণ্ডিল্যায়ন অমাবস্য নামক আচার্য্যের নিকটে অধ্যয়ন
সমাপ্তি করিতে না পারিয়া পরিশেষে গৌতমবংশীয় রাধকেও
আচার্য্যত্বে বরণ করিতে বাধ্য হইয়াছিলেন সুতরাং গোভি-
লের আচার্য্য এবং অংশুর আচার্য্য উভয়ই একব্যক্তি । ঐ

* এস্থলে ৯ জনা গোভিল বর্ণিত হইলেন, ইহাদের অন্যতম
কৌশুমী শাখার গৃহ্যহৃত্রপ্রণেতা । গৃহ্যহৃত্র, সন্ধ্যাহৃত্র, স্নানহৃত্র ও ব্রাহ্ম-
হৃত্রের প্রণেতা অভিন্ন হি বিভিন্ন ইহাও বিচার্য্য ।

রাধাচার্যের উপরি ব্রহ্মা পর্য্যন্ত ৩২ ও নিম্নে অংশু হইতে শর্ক্বদত্ত পর্য্যন্ত ২৮ এবং গোভিল হইতে নয়ন্ পর্য্যন্ত ১৩ * এই দ্বিবিধ আচার্য্য-পরম্পুরা বা বিদ্যামন্ত্রকে সামগাচার্য্যবংশ কীর্ত্তিত হইল ॥ ৩ ॥

সামগাচার্য্য ক্রীসত্যব্রত সামশ্রমীর রচিত
বংশব্রাহ্মণের সটীক বঙ্গানুবাদ সমাপ্ত ॥

* অনুমান করা হইয়াছে যে, 'এই গ্রন্থকর্ত্তা সম্ভবত শর্ক্বদত্ত নামক আচার্য্যের শিষ্য'; হয় ত সেইজন্যই নিজ আচার্য্যপরম্পরার অনেকগুলি নাম কীর্ত্তন করিতে পারিয়াছেন এবং গোভিলসম্প্রদায়ের সমস্ত নাম অবগত না থাকায়ুক্তই ১৩টী মাত্র বলিয়াছেন। অথবা নয়ন্ আচার্য্য পর্য্যন্তই গোভিলসম্প্রদায়ের পরিসমাপ্তি হইয়াছিল। কিংবা যে সময়ের মধ্যে অংশুসম্প্রদায়ে ২৮ জন আচার্য্য হইয়াছিলেন ঐ সময়ের মধ্যে গোভিলসম্প্রদায়ের ১৩ জনা মাত্রই খ্যাতনামা হইয়াছিলেন।

भाष्यकारस्य मुखबन्धः ।

—:०:—

वागौशाद्याः सुमनसः सर्वार्थानामुपक्रमे ।

यं नत्वा कृतकृत्याः स्युस्तं नमामि गजाननम् ॥ १ ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वन्दे विद्यातीर्थ-महेश्वरम् ॥ २ ॥

तत्कटाक्षेण तद्रूपं दधद् बुक्कमहीपतिः ।

आदिशत् सायणाचार्यं वेदार्थस्य प्रकाशने ॥ ३ ॥

ये पूर्वोत्तरमीमांसे ते व्याख्यायातिसंग्रहात् ।

कपालुः सायणाचार्यो वेदार्थं वक्तुमुद्यतः ॥ ४ ॥

व्याख्यातावृग्यजुर्वेदौ सामवेदेऽपि संहिता ।

व्याख्याता ब्राह्मणस्याथ व्याख्यानं सम्प्रवर्त्तते ॥ ५ ॥

अष्टौ हि ब्राह्मणग्रन्थाः प्रौढं ब्राह्मणमादिमम् ।

षड्विंशाख्यं द्वितीयं स्यात् तृतीयं सामविधिर्भवेत् ॥ ६ ॥

आर्षेयं देवताध्यायो मन्त्रं वोपनिषत्ततः * ।

संहितोपनिषद् वंशो ग्रन्थावष्टावितोरिताः ॥ ७ ॥

प्रौढादिब्राह्मणान्यादौ सप्त व्याख्याय चान्तिमम् ।

वंशाख्यं ब्राह्मणं विद्वान् सायणो व्याचिकीर्षति ॥ ८ ॥

अस्मिन् ब्राह्मणे कृत्स्नसामवेदाध्येतृणां प्रवृत्तिरुच्यत्पाद्नाय
सम्प्रदायप्रवर्त्तका ऋषयः प्रदर्शयन्ते । तत्र प्रथमं सर्वत्र
ग्रन्थादौ परापरगुरुनमस्कारः कर्त्तव्य इति सूचयितुं ब्रह्मादि-
परापरगुरुनमस्कारं दर्शयति ।—

* 'भवेदुपनिषत्ततः'—इत्यपि पाठः कश्चित् ; स लक्ष्मीचौन इव प्रतिभाति; मन्त्रस्यायं

वंशवाह्नयाम् ।

॥ अथ प्रथमखण्डः ॥

—○.○—

ॐ नमः सामवेदाय ॥ ॐ ॥ नमोब्रह्मणे नमो
ब्राह्मणेभ्यो नमश्चाचार्येभ्यो नमः ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यो
नमो वेदेभ्यो नमो वायवे च मृत्यवे च विष्णवे च जमो
वैश्रवणाय चोपजायत शर्वदत्ताद् गार्ग्याः ऋर्वदत्तो

‘ब्रह्मणे’ महते स्वयम्भुवे चराचरात्मकस्य सर्वस्य जगती विधाते
‘नमः’ नमस्कारो भवति । तथा ‘ब्राह्मणेभ्यः’ ब्रह्मणा वेदेन
अनन्तेन चेष्टेन नित्यनैमित्तिकादीनि कर्माणि कुर्वन्तीति
ब्राह्मणाः ; यहा ब्रह्माधीयते विदन्ति वा ब्राह्मणाः ; ब्रह्मणोऽप-
त्यानि वा ब्राह्मणास्तेभ्यो ‘नमः’ । देवेभ्योऽपि पूर्वं ब्राह्मण-
नमस्कारस्तेषां ब्राह्मणाधीनत्वप्रदर्शनार्थः । तथा तैत्तिरीयाः
समामनन्ति—“यावती वै देवतास्ताः सर्वा वेदविदि ब्राह्मणे
वसन्ति तस्माद् ब्राह्मणेभ्यो वेदविद्भ्यो दिवे दिवे नमस्कुर्यान्ना-
म्नीलं कीर्तयेद् एता एव देवताः प्रीणाति (२,५,६)”—इति ।
स्मरन्ति च—“देवाधीनं जगत्सर्वं मन्त्राधीनन्तु देवतम् । तन्मन्त्रं
ब्राह्मणाधीनं ब्राह्मणान्नास्ति देवता”—इति । तथा ‘आचार्येभ्यः’
उपनीथ तु यः शिष्यं वेदमध्यापयेद् द्विजः । सकल्पं सरहस्यं च
आचार्ये प्रदत्तते (मनुः २ । १४०)”—इत्युक्तत्वात् आचार्याः

गार्गी रुद्रभूतेर्द्राघायणाद्रुद्रभूतिर्द्राघायणः स्वाता-

तेभ्यो 'नमः' । तथा 'ऋषिभ्यो नमः' ऋषिभ्यः अतीन्द्रियार्थ-
दर्शिभ्यः सामवेदद्रष्टृभ्यो गौतमादिभ्यो नमः । तथा 'देवेभ्यः'
दीव्यन्तीति देवाः द्योतनीदिगुणयुक्तेभ्य इन्द्रादिभ्यो 'नमः' ।
'वेदेभ्यः' ऋग्यजुःसामभ्यो 'नमः' । 'वायवे च' सर्वजगत्प्राण-
भूताय देवाय 'नमः' । 'सत्यवे' सर्वजगत्संहर्त्रे एतन्नामकाय
देवाय 'च' नमः । 'विश्ववे च' सर्वव्यापकाय परमात्मरूपाय
नमः । तथा 'वैश्रवणाय' देवाय 'नमः' । विश्ववणस्यापत्यं
वैश्रवणः 'शिवादिभ्यः (पा० ४.१.११२)'-इति अण् । यद्यपि
नमो देवेभ्य इत्यनेनैव वायवादीनामपि नमस्कारउक्तः, तथापि
पृथङ्निर्देशोऽत्र तेषां प्राधान्यप्रदर्शनार्थः, प्राधान्यञ्च तेषां
जगन्निर्वाहकत्वात् । एवं परापरगुरुनमस्कारं दर्शयित्वा इदानीं
सम्प्रदायप्रवर्तकान् ऋषीन् दर्शयित्वा मपक्रमते—'उपजायत'
उपसर्गवशाद् अर्थान्तरम् ;—साङ्गं सामवेद मध्येष्ट अधीतवान् ।
बाह्यणानां हि जन्मद्वयेन भाव्यम् :—एकं जन्म शुक्रशोणित-
सम्भतम्, ऋतुमात्रासंयुक्तं शुक्रं शरीरं जनयति इति प्रथमं जन्म ;
द्वितीयन्तु विद्याजन्म, तत्र माता गायत्री पिता ह्याचार्यः ।

अथाचार्यपरम्परामाह शर्वदत्ताङ्गार्यादित्यादिना—

शर्वदत्ताद् गार्गीदित्यारभ्य ब्रह्मणो वंशमनुक्रामेत् । 'गार्गीत्'
शर्गस्य गोत्रापत्यं गार्गीः ; 'गर्गादिभ्यो यञ् (पा० ४.१.१०५)' ।
'शर्वदत्तः' शर्वेण दत्तः शर्वदत्तः ईश्वरः । एतन्नामकात् ऋषेः उप-
जायत' सामवेदमध्येष्ट बाहुलकादङ्गार्याः । शर्गागीः शर्वदत्तः

देषुमतात्तातएषुमतोनिगडात्पार्णवल्केर्निगडः पार्ण-
 वल्किर्गिरिशर्मणः काण्ठे विद्धे गिरिशर्मा काण्ठेविद्धि-
 ब्रह्मवृद्धिच्छन्दोगमाहकेर्ब्रह्मवृद्धिच्छन्दोगमाहकिर्मि-
 चवर्चसः स्थैरकायनान्मित्रवर्चाः स्थैरकायनः
 सुप्रतीतादौलुण्डात् सुप्रतीत औलुण्डो बृहस्पति-
 गुप्ताच्छायस्थेर्बृहस्पतिगुप्तः शायस्थिर्भवत्राताच्छा-

अपि 'द्राह्यायणाद्' द्रह्यस्यापत्याद् द्रह्यशब्दाद् गर्गादिभ्य इति
 यञि कृते 'यञिञोश्च (पा० ४, १, १०१)'—इति फक् । रुद्रभूति-
 नामकाद् ऋषेर्गार्ग्यः सामवेदमध्ये ष्ट । एवं सर्वत्र योजनीयम् ।
 इषुमतो गोत्रापत्यात् 'त्रातात्' एतन्नामकात् । त्रातोऽपि पार्ण-
 वल्कः पार्णवल्कस्यापत्यात् ; 'ब्रह्मादिभ्यश्च (४, १, ४५)' इतीच् ।
 निगडनामकात् । 'देवयज्ञिशोचिवृद्धिसाल्यमुग्रिकाण्ठेविद्धिभ्यो-
 ऽन्यतरस्याम् (पा० ४, १, ८१)'—इत्यपत्यार्थे यञन्तत्वे न निपातितः ।
 काण्ठेविद्धेरपत्याद् गिरिशर्मनामकाद् छन्दोगमाहकस्यापत्यं
 छन्दोगमाहकिः । संज्ञापूर्वविधेरनित्यत्वात् वृद्धाभावः । तस्माद्
 ब्रह्मवृद्धिनामकाद् ; ब्रह्मणा वेदेन बर्धत इति ब्रह्मवृद्धिः ; 'क्लिच्क्ली
 च संज्ञायाम् (पा० ३, ३, १७४)'—इति क्लिच् । स्थैरकस्या
 पत्याद् ; स्थैरकशब्दादिजन्ताद् 'यञिञोश्च (पा० ४, १, १०१)'
 —इति फक् । तस्मान्मित्रवर्चसः ; मित्रस्य सूर्यस्य वर्ष इव वर्षा
 यस्य स मित्रवर्चास्तन्नामकाद् । उल्लण्डस्य गोत्रापत्याद् ; यण्
 द्रष्टव्यः तस्माद् 'सुप्रतीतात्' विख्यातः सुप्रतीतस्तन्नामकात् वृह-
 स्पतिरिव विद्यया गुप्तस्तन्नामकात्, 'शायस्थेः' । भवेनेश्वरेण

यस्यैर्भवत्वात् शायस्थिः कुस्तुकाच्छार्कराच्यात्
 कुस्तुकः शार्कराच्यः^१ श्रवणदत्तात् कौहलाच्छ्रवणदत्तः
 कौहलः सुशारदाच्छालङ्कायनात् सुशारदः शाल-
 ङ्कायन ऊर्जयत औपमन्यवादूर्जयन्नौपमन्यवा भानु-
 मत औपमन्यवाद् भानुमानौपमन्यव आनन्दजा-
 च्चाम्बनायनादानन्दजच्चाम्बनायनः शाम्बाच्छार्करा-
 च्यात् काम्बोजाच्चौपमन्यवाच्छाम्बः शार्कराच्यः
 काम्बोजश्चौपमन्यवा मद्रगाराच्छौङ्गायनेर्मद्रगारः

त्रातो रक्षितो भवत्वात्स्तन्नामकात् । 'शार्कराच्यात्' शार्कराच्यस्य
 गोत्रापत्याद् गर्भादिभ्य इति यञ्, तस्मात् कुस्तुकनामकात् ।
 'कौहलात्' कौहलस्यरप्रत्यात् 'शिवादिभ्योऽण् (पा० ४, १,
 ११२,)' -इत्यण्, तस्मात् 'श्रवणदत्ताद्' श्रवणेन विद्यया दत्तं
 धनं यस्य तन्नामकात् । शलङ्कीर्गीत्रापत्याद् ; शलकुः शलङ्गश्चेति
 नडादिषु पाठात् फक्, तत्तन्निधोगेनायनादेशश्च (पा० ४, १, ८८) ।
 तस्मात् 'सुशारदात्' शोभनाः शारदा यस्येति सुशारद इति
 विग्रहस्तन्नामकाद् । उपमन्योरपत्याद् 'ऊर्जयतः' विद्ययत्पीड-
 लवतः । ऊर्जयन्नामकाद् 'औपमन्यवाद्' 'भानुमतः' तेजस्विन-
 स्तन्नामकात् । 'चाम्बनायनाद्' चम्बनस्य युवापत्याद् ; चम्बन-
 शब्दाद् 'यञ्जिजोश्'—इति फक् । तस्माद् आनन्दं जनयतीत्या-
 नन्दजस्तन्नामकात् । 'शार्कराच्याद्' शार्कराच्यस्य गोत्रापत्याद्
 'शाम्बात्' शाम्बनामकाट्षेः । 'औपमन्यवात्' उपमन्योरपत्यात्
 काम्बोजनामकाट्षेः आनन्दजो विद्यात् उपजायत । 'शौङ्गा-

१—'कुस्तुकाच्छार्कराच्यात् कुस्तुकः शार्कराच्यः'—इति ख, ग.

शौङ्गायनिः सातिरौष्ट्राच्चैः सातिरौष्ट्राच्चिः सुश्रवसा
 वार्षगण्यात् सुश्रवा वार्षगण्यः प्रातरङ्गात् कौहलात्
 प्रातरङ्गः कौहलः केतोर्वाज्यात् केतुर्वाज्यो मित्र-
 विन्दात् कौहलान्मित्रविन्दः कौहलः सुनीथात् काप-
 टवात् सुनीथः कापटवः सुतेमनसः शाण्डिलायनात्

यनेः' शौङ्गायनस्यापत्यात् फगन्तादपत्यार्थे इज्. (पा० ४, १, ६५)
 तस्मान्मद्रगारनामकादृषेस्तावुभावपि विद्यात् उपाजनिषाता
 मित्यर्थः । 'शौष्ट्राच्चैः' उष्ट्राच्चस्यापत्याद् 'स्वातिः' स्वातिनचत्रे
 जातः स्वातिः, 'अविष्ठाफलान्यनुराधास्वाति' (पा० ४, ३, ३४)'—
 इत्यादिना नचत्रस्याणो लुक् तस्मिन् ऋते 'लुक् तद्धितलुकि
 (पा० १, २, ४६)'—इति स्त्रीप्रत्ययस्यापि लुग् भवति, तन्नाम-
 कादृषेः । 'वार्षगण्यात्' वषगण्यस्य गोत्रापत्याद् वषगण्यशब्दात्
 'गर्गादिभ्यो यञ् (पा० ४, १, १०५)'; तस्मात् 'सुश्रवसः' सुष्ठु श्रवो
 यस्य तन्नामकात् । 'कौहलात्' कौहलस्यापत्यात् 'प्रातरङ्गात्'
 प्रातरङ्गि भवः प्रातरङ्गः एतन्नामकादृषेः, 'अङ्गोऽङ्ग एतेभ्यः
 (पा० ५, ४, ८८)'—इत्यवयवाद्दुक्तस्याङ्गशब्दस्याङ्गनादेशः 'वाज्यात्'
 वाज्यस्य गोत्रापत्यात् केतोः, 'एतन्नामकात्' । 'मित्रविन्दात्
 कौहलात्' मित्राणि विन्दतीति मित्रविन्दः तन्नामकात् ।
 'गंवादिषु विन्देः संज्ञाया मुपसङ्गानम् (पा० ३, १, १३८
 वा०)'—इति वार्त्तिककारवचनात् मित्रोपपदात् विन्देः
 श-प्रत्ययः । 'कापटवात्' कपटोरपत्याद् ; 'सुनीथात्' शोभन-
 वचनः सुनीथः एतन्नामादृषेः । 'शाण्डिलायनात्' शाण्डिलस्य

सुतेमनाः शाण्डिल्यायनो ऽंशुर्धानञ्जय्याद्शुर्धानं
नञ्जय्यः ॥ १ ॥

अमावास्याच्छाण्डिल्यायनाद्राधाञ्च गौतमाद्राधा
गौतमो गातुर्गौतमात् पितुर्गाता गौतमः संवर्ग-
जितो लामकायनात् संवर्गजिल्लामकायनः शाकदा-
साद् भाडितायनाच्छाकदासा भाडितायनो विच-
क्षणत् ताण्ड्याद् विचक्षणस्ताण्ड्या गर्दभोमुखा-

गोत्रापत्य शाण्डिल्यस्त्रस्यापत्यात् ; गर्गादिपाठाद् यञ्, तद-
न्ताच्च फक् । तस्मात् 'सुतेमनसः' सुते अभिषुते सोमि मनो यस्य
श्च सुतेमनाः तन्नामकात् ; 'हलदन्तात् सप्तम्याः संज्ञायाम् (पा०
६, ३, ८)'— इत्यलुक् । 'धानञ्जय्यात्' धनञ्जयस्य गोत्रापत्याद्
गर्गादिषु पाठात् यञ्, तस्मात् 'अंशुः' तन्नामकात् 'सुतेमनाः'
अधैष्ट ॥ 'अंशुर्धानञ्जय्यः'— इत्युत्तरकाण्डशेषे ऽयम् ॥ १ ॥

इति श्रीमाधवीये सामवेदार्थप्रकाशे वंशब्राह्मणे

प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

धानञ्जय्योः 'शाण्डिल्यायनाद्' अमावास्यायां जातोऽमा-
वास्यः ; 'अमावास्याया वा (पा० ४, ३, ३०)'— इत्यकारप्रत्ययः,
'तन्नामकादृषेः' ; 'गौतमाद्' गौतमस्य गोत्रापत्यात् 'राधात्' एत-
न्नामकादृषेः विद्यात् उपजायत । 'गातुः' सामगानश्रीलादे-
तन्नामकात् 'पितुः' एवाधैष्ट । 'लामकायनात्' लामकस्य युवाप-
त्यात् संवर्गजिल्लामकादृषेः । 'भाडितायनात्' भडितस्यापत्यं

शाण्डिल्यायनाद् गर्हभीमुखः शाण्डिल्यायन उदर-
शाण्डिल्यात् पितुरुदरशाण्डिल्यातिधन्वनश्च शौन-
कान्मशकाच्च गार्ग्यान्मशकोगार्ग्यः स्थिरकाद् गार्ग्यात्
पितुः स्थिरका गार्ग्यी वसिष्ठाच्चैकितानेयाद् वासिष्ठ-
चैकितानेयो वासिष्ठादारैहय्याद्राजन्याद् वासिष्ठ
आरैहय्यो राजनाः सुमन्ताद् बाभवाद् गीतमात्

भाङ्गितिः, तस्यापत्यं भाङ्गितायनस्तस्मात्, शक्यते समाधिनाव-
गन्तुमिति शाकः ईश्वरः तस्य दासः शाकदासः तन्नामकाद् ।
'ताण्ड्यात्' तण्डस्य गोत्रापत्यात्; गर्भादिभ्यो यञ्, तस्माद्
विचक्षणनामकात् । 'शाण्डिल्यायनात्' शाण्डिल्यस्यापत्यात्
गर्हभीमुखनामकाद् । सोऽपि 'उदरशाण्डिल्याद्' उदरशब्देन
सन्नतिलक्ष्यते, बहुसन्तानतः शाण्डिल्यात् 'पितुः' एवाध्वैष्ट ।
उदरशाण्डिल्येऽपि शुनकनामकस्यर्षीगोत्रापत्यात्; विदादि-
भ्योऽञ् (पा० ४, १, १०४), तस्मात् 'प्रतिधन्वनः' धनुरि-
त्यायुधमात्रस्योपलक्षणम् तदतिक्रान्तं येन तन्नामकात्; बहु-
व्रीहौ 'धनुषश्च' (पा० ५, ४, १३२)—इत्यनङ्, 'गार्ग्यात्'
गर्गस्य गोत्रापत्यात् 'मशकाच्च' विद्यात् उपजायत । उभय-
त्रापि चकार इतरतरसमुच्चयार्थः । गार्ग्यी मशकस्तु 'गार्ग्यात्'
स्थिरकनामकात् 'पितुः' एवाध्वैष्ट । 'वासिष्ठात्' वसिष्ठस्या-
पत्यात् 'चैकितानेयात्' एतन्नामकात् । 'वासिष्ठात्' वसिष्ठस्या-
पत्यात् 'आरैहय्यात्' आरैहय्यनामकाद्राजन्यादृषेः; मुख्यस्य
राजन्यस्याध्यापनाधिकारासम्भवात् । 'गीतमात्' गीतमसम्ब-

सुमन्तो बर्भिवो गौतमः शूषाद् वाङ्गेयाद् भारद्वाजा-
च्छूषो वाङ्गेयो भारद्वाजो ऽरालाहार्त्तयाच्छौनकाद्-
रालो दार्त्तयुः शौनको दृतेरैन्द्रोताच्छौनकात् पितु-
र्दृतिरैन्द्रातः शौनक इन्द्रोताच्छौनकात् पितुरेवे-
न्द्रोतः शौनको वृषशुष्णाद् वातावताद् वृषशुष्णो
वातावतो निकोथकाद् भायजात्यान्निकोथको भाय-
जात्यः प्रतिथेर्देवतरथात् प्रतिथिर्देवतरथो देवतरसः
शवसायनात् पितुर्देवतरसः शवसायनः शवसः पितु-
रेव शवा अग्निभुवः काश्यपादग्निभूः काश्यप इन्द्र-

श्विनः, 'तस्येदम् (पा० ४, ३, १२०)'—इत्यण् 'बाभ्रवात्' सुमन्तु-
नामकादृषेः । 'भारद्वाजात्' भरद्वाजसम्बन्धिनः 'वाङ्गेयात्'
वङ्गेरपत्यात्, 'इतश्चानिजः (पा० ४, १, १२२)'—इति ढक् ;
तस्मात् शूषनामकात् । 'शौनकात्' 'ऐन्द्रोतात्' इन्द्रोतस्या-
पत्यात् 'दृतेः' एतन्नामकात् 'पितुरेव' । 'शौनकात्' शनकगोत्रा-
पत्यात् 'इन्द्रोतात्' तन्नामकतात् 'पितुरेव' अधैष्ट । 'वातावतात्'
वातावतस्यापत्यात् वृषशूष्णनामकात् । 'भायजात्यात्' भय-
जातस्य गोत्रापत्यात् निकोथकनामकात् । 'देवतरथात्' देवान्
यज्ञेन तरतीति देवतरथः तस्यापत्यात् 'प्रतिथेः' प्रकृष्टा-
स्तिथयो यस्य सर्वर्क्षुषु यागादिपुण्यकर्मणेत्यर्थः, तन्नामकात् ।
'शवसायनात्' शवसोऽपत्यात् 'देवतरसः' एतन्नामकात् 'पितुः'
एव । सोऽपि 'शवसः' तन्नामकात् 'पितुरेव' अधौतवान् ।
'काश्यपात्' काश्यपगोत्रापत्यात् 'अग्निभुवः' अग्नेर्भवतीत्यग्निभूः

भुवः काश्यपादिन्द्रभूः काश्यपो मित्रभुवः काश्यपान्
मित्रभूः काश्यपो विभण्डकात् काश्यपात् पितुर्विभ-
ण्डकः काश्यप ऋष्यशृङ्गात् काश्यपात् पितुर्ऋष्य-
शृङ्गः काश्यपः कश्यपात् पितुरेव कश्यपो ऽग्नेरग्नि-
रिन्द्रादिन्द्रो वायोर्वायुर्मृत्योर्मृतुः प्रजापतेः प्रजा-
पतिर्ब्रह्मणो ब्रह्मा स्वयम्भूस्तस्मै नमस्तस्मै नमः ॥२॥

तन्नामकात् 'शवः' विद्यात् उपजायत । इन्द्राद् भवतीति
'इन्द्रभूः' तन्नामकात् । मित्रात् सूर्याद् भवतीति 'मित्रभूः'
तन्नामकात् । कश्यपगोत्रापत्यादपि 'विभण्डकात्' एतन्नाम-
कात् 'पितुः' एव । 'काश्यपात्' कश्यपापत्यात् ऋष्यशृङ्गनामका
दपि 'पितुरेव' विभण्डकोऽधीतवान् । सोऽपि कश्यपात् 'पितुरेव'
अधैष्ट । 'कश्यपोऽग्नेः' देवतायाः उपजायत । 'अग्निरिन्द्रात्'
अग्निश्चेन्द्राद् देवात् । 'वायोः' सर्वजगत्प्राणात्मकात् 'इन्द्रः'
अधीतवान् । 'वायुर्मृत्योः' देवात् । सोऽपि 'प्रजापतेः' चरा-
चरात्मकस्य जगतः स्रष्टुः । 'प्रजापतिः' 'ब्रह्मणः' महतः
स्वयम्भुर्वः सकाशात् साङ्गं सामवेद मधीतवान् । स तु स्वयम्भ-
भातो विद्यावान् नान्यस्माद्धैष्टेत्यर्थः ।

एवं विद्यासम्प्रदायप्रवर्त्तकानृषीन् देवतांश्च दर्शयित्वेदानीम्
अन्तेऽपि परापरगुरुनमस्कारं दर्शयति — 'तस्मै' स्वयम्भुवे
ब्रह्मणे 'नमः' । 'तेभ्यः' पूर्वीक्तेभ्यो नमः ॥ २ ॥

इति श्रीमत्सायणाचार्यकृते माधवीये सामवेदार्थप्रकाशे

वंशब्राह्मणव्याख्यायां द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

आचार्येभ्यो नमस्कृत्वाऽथ वंशस्य कीर्तयेत् ।

स्वधा पूर्वेषां भवति नेतायुदौर्ध्वमश्रुते ॥

इतुक्त्तानुक्रमेद् वंश मा ब्रह्मणा नयन्नर्यमभूतेः
कालववादर्यमभूतिः कालववो भद्रशर्मणः कौशिकाद्
भद्रशर्मा कौशिकः पुष्पयशस औद्व्रजः पुष्पयशा
औद्व्रजिः सङ्कराद् गौतमीत् सङ्करा गौतमी-
ऽर्यमराधाच्च गौतमात् पूषमिताच्च गोभिलात् पूष-

एवं सामवेदसम्प्रदायप्रवर्त्तकामैकामृषिपरम्परां दर्शयित्वा
उपरामपि दर्शयितुं तत्कीर्त्तने किञ्चिन्नियमं दर्शयति ।—

‘अथ’ यथोक्तवंशकीर्त्तनानन्तरं ‘वंशस्य’ अन्यस्यर्षीन्
‘कीर्त्तयेद्’ ‘आचार्येभ्यः’, ब्रह्मादिभ्यो ‘नमस्कृत्वा’ । ‘पूर्वेषाम्’
पितृदिभ्यः, चतुर्थार्ये षष्ठी (पा० २, ३, ६२), ‘स्वधा’ कव्यं
दत्तम् ‘भवति’ भवतु । ‘नेता’ सम्प्रदायप्रवर्त्तक एतत्संज्ञक
ऋषिः ‘दौर्ध्वमाश्रुते’ । इत्येतन्मन्त्रमुक्त्वा ‘आब्रह्मणः’ ब्रह्म-
पर्यन्तः ‘वंशमनुक्रमेत्’ कीर्त्तयेत् । यदर्थं नियमो दर्शितस्तं
वक्तुं सुपक्रामते —

सामसम्प्रदायप्रवर्त्तको नयन्नामर्षिः ‘कालववात्’ कालव-
वस्यापत्याद् ‘अर्यमभूतेः’ अर्यमणा भूतिरिव भूतिर्यस्य तन्नाम-
कादृषेर्विद्यात् उपजायतेति शेषः । सोऽपि ‘कौशिकात्’ कुशि-
कस्यापत्यात् ‘भद्रशर्मणः’ भद्रं कल्याणं शर्म स्थानं यस्य तन्नाम-
कात् । ‘औद्व्रजः’ उद्व्रजस्यापत्यात् ‘ब्रह्मादिभ्यश्च (पा० ४, १,
४५)”—इतीञ्ः पुष्पयशस इव यशो यस्य तन्नामकात् । ‘गौतमात्’
गौतमस्यापत्यात् ‘सङ्करात्’ सङ्करनामकात् । ‘गोभिलात्’

मित्तोगोभिलोऽश्वमित्राद् गोभिलादश्वमित्रो गोभिलो
 वरुणमित्राद् गोभिलाद् वरुणमित्रो गोभिलो मूल-
 मित्राद् गोभिलान्मूलमित्तो गोभिलो वत्समित्राद्
 गोभिलाद् वत्समित्तो गोभिलो गौल्गुलवीपुत्राद्
 गोभिलाद् गौल्गुलवीपुत्रो गोभिलो बृहद्दसीः पितु-
 र्वृहद्दसुर्गोभिलो गोभिलीदेव गोभिलो राधाञ्च गौत-
 मात्समानम्परं समानम्परम् ॥ ३ ॥

गोभिलस्यापत्यात् 'अर्यमराधात्' अर्यमसंज्ञातः राधः सिद्धिर्यस्य
 तादृशात्, 'गौतमात्' गौतमस्य गोत्रापत्यात् 'पूषमित्रात्'
 तन्नामकादृषेः 'च' विद्यात् उपजायत । 'गोभिलात्' अश्वमित्र-
 नामकादृषेः पूषमित्रोऽध्यैष्ट । गोभिलात् वरुणो मित्रं यस्य
 तन्नामकात् 'अश्वमित्तः' । 'वरुणमित्तः' एतन्नामकः मूलमित्त-
 नामकात् । गोभिलसम्बन्धिनो वत्समित्रात् वत्सोनाम ऋषिर्मित्रं
 यस्य तस्मात् । गुल्गुलीरपत्यं स्त्री गौल्गुलवी तस्याः पुत्रात्
 'गोभिलात्' । स तु 'बृहद्दसीः' बृहद्दसुर्यस्य तन्नामकात् 'पितुः'
 एवाधैष्ट । गोभिलोऽपि गौतमस्यापत्यात् 'राधात्' एतन्ना-
 मकादृषेर्विद्यातः समजनि । एवं विलक्षणऋषिपरम्परां दर्श-
 यित्वा राधाद् गौतमात् आराधवंशः समान इत्याह—'परम्'
 अवशिष्टम् राधादिब्रह्मपर्यन्तम् ऋषिजातम् 'समानम्' । अभ्यासः
 आदराधीं ब्राह्मणसमाप्तर्थश्च ॥ ३ ॥

इति श्रीमत्सायणाचार्यकृते माधवोये सामवेदार्थप्रकाशे

वंशब्राह्मणव्याख्यायां तृतीयः खण्डः ।

॥ समाप्तमिदं समाप्त्यं वंशब्राह्मणम् ॥

বংশত্ৰাঙ্কণের বঙ্গানুবাদ ।

—•—

চরাচর সমস্ত জগতের যিনি বিধাতা, সেই ত্ৰাঙ্কাকে নমস্কার । যাঁহারা ত্ৰাঙ্ক (বেদ) অধ্যয়ন করিয়া সমস্ত কর্তব্যাকর্তব্য অবগত হইয়া থাকেন, সেই ত্ৰাঙ্কগণকে নমস্কার । বিশেষত যাঁহারা বেদের অধ্যাপক, সেই আচার্য্যদিগকে নমস্কার । বৈদিক মন্ত্রাদির ঋষীগণ ঋষি নামে পরিচিত, তাঁহাদিগকেও নমস্কার । দেবতাদিগকে নমস্কার । ঋক্, যজু, সাম ও অথর্ব এই চারিপ্রকারে বিভক্ত, ত্রিবিধ রচনাময় স্তুতরাং ত্রয়ী নামে বিখ্যাত বেদসমূহকে নমস্কার । বিশেষত জগৎপ্রাণস্বরূপ বায়ুদেবতাকে নমস্কার । জগৎ-সংহর্তা মৃত্যুদেবতাকেও নমস্কার । জগদ্ব্যাপী বিষ্ণুদেবতাকে নমস্কার । শাস্তির অধিপতি বৈশ্রবণ দেবতাকেও নমস্কার ।

১--বিদ্যামাৰ প্রধান আচার্য্য (সামবেদের)*, গর্গ-পৌত্রীয় শর্কদত্ত নামক প্রধান আচার্য্য হইতে উৎপন্ন হইয়াছেন অর্থাৎ তাঁহার নিকটে ত্ৰাঙ্কচর্চাপূর্বক বেদবিদ্যা গ্রহণ করিয়াই প্রধানাচার্য্য পদ লাভে সমর্থ হইয়াছেন ।

* সম্ভবত এই বংশত্ৰাঙ্কণগ্রন্থের প্রকৃতাই তৎকালের বিদ্যমান সামগাচার্য্য । তিনি এই গ্রন্থে স্বীয় আচার্য্য শর্কদত্ত হইতে পূর্ব-পূর্ব আচার্য্যপুরুষসকল নাম কীর্তন করিতেছেন । এখানে ইহাও বিবেচনীয় যে, আচার্য্যপুরুষসকল মধ্যে যাঁহারা বিশেষ বিখ্যাত হইয়াছিলেন, তাঁহাদের নামই লিপিবদ্ধ হইয়াছে ; অবশ্যই মধ্যে মধ্যে আরও অনেকের আচার্য্য হইয়াছিলেন ।

	পরিচয়	নাম	
২	ঐ শর্কবদন্ত,	দ্রোহায়ণ	রুদ্রভূতি হইতে।
৩	রুদ্রভূতি,	ঐষুমত	ত্রাত হইতে।
৪	ত্রাত,	পার্নবন্ধি	নিগড হইতে।
৫	নিগড,	কাণ্ঠেবিদ্ধি	গিরিশর্মা হইতে।
৬	গিরিশর্মা;	ছন্দোগমাহকি	ব্রহ্মবুদ্ধি হইতে।
৭	ব্রহ্মবুদ্ধি,	স্বৈরকায়ন	মিত্রবর্চা হইতে।
৮	মিত্রবর্চা,	ঔলুণ্ড্য	স্বপ্রতীত হইতে।
৯	স্বপ্রতীত,	শায়স্থি	বৃহস্পতিগুপ্ত হইতে।
১০	বৃহস্পতিগুপ্ত,	শায়স্থি	ভবত্রাত হইতে।
১১	ভবত্রাত,	শার্করাক্ষ্য	কুস্তক হইতে।
১২	কুস্তক,	কৌহল	শ্রবণদত্ত হইতে।
১৩	শ্রবণদত্ত,	শালঙ্কায়ন	স্বশারদ হইতে।
১৪	স্বশারদ,	ঔপমন্যব	উর্জ্জয়ন হইতে।
১৫	উর্জ্জয়ন,	ঔপমন্যব	ভানুমান হইতে।
১৬	ভানুমান,	চাক্ষনায়ন	আনন্দজ হইতে।
১৭	আনন্দজ,	শার্করাক্ষ্য	শাস্ত্র হইতে।
	এবং ঔপমন্যব	কান্ধোজ	হইতে *।
১৮	শাস্ত্র ও	শোঙ্কায়নি	মদ্রগার হইতে।
১৯	কান্ধোজ,		

* বোধ হয়, আনন্দজ পূর্বে শর্করাক্ষবংশীয় শাস্ত্রকেই আচার্য্যে বরণ করিয়াছিলেন, পরে তাঁহার উৎকট ব্যাধি বা মৃত্যু প্রভৃতি কোন বিশেষ অধ্যয়নপ্রতিবন্ধক ঘটনাতেই অধ্যয়নসমাপ্তির জন্য গুরুসতীর্থ উপমন্যবংশীয় কান্ধোজকেও আচার্য্য করিতে বাধ্য হইয়াছিলেন। এতাবতী যুগপৎ একাধিক আচার্য্যের বিদ্যমানতা পক্ষেও সন্দেহ থাকিল না।

	পরিচয়	নাম	
২০	মদ্রগার,	রৌষ্ট্রাঙ্কি	স্বাতি হইতে ।
২১	স্বাতি,	বার্ধগণ্য	সুশ্রবা হইতে ।
২২	সুশ্রবা,	কৌহল	প্রাতরহু হইতে ।
২৩	প্রাতরহু,	°বাজ্য	কেতু হইতে ।
২৪	কেতু,	কৌহল	মিত্ৰিবিন্দ হইতে ।
২৫	মিত্ৰিবিন্দ,	কাপটব	সুনীথ হইতে ।
২৬	সুনীথ,	শাণ্ডিল্যায়ন	সুতেমনা হইতে ।
২৭	সুতেমনা,	ধানঞ্জয়া	অংশু হইতে ।
২৮	অংশু,	শাণ্ডিল্যায়ন	অমাবস্যা হইতে
	এবং গৌতম	রাধ	হইতে * ।
২৯	রাধ,	গৌতমবংশীয় স্বপিতা	গাতা হইতে ।
৩০	গাতা,	সামকায়ন	সংবর্গজিৎ হইতে ।
৩১	সংবর্গজিৎ,	ভাড়িতায়ন	শাকদাস হইতে ।
৩২	শাকদাস,	তাণ্ড্যবংশীয়	বিচক্ষণ হইতে † ।
৩৩	বিচক্ষণ,	শাণ্ডিল্যায়ন	গর্দভীমুখ হইতে ।
৩৪	গর্দভীমুখ,	স্বপিতা	উদরশাণ্ডিল্য হইতে ।
৩৫	উদরশাণ্ডিল্য,	শৌনক	অতিধম্মা হইতে
	এবং গার্গ্য	মশাকাচার্য্য	হইতে ।

* এই রাধ আচার্য্যের অংশু ও গোভিল নামক শিষ্যদ্বয় হইতে হইট বংশ বা আচার্য্যপুরুষের প্রকাশ পাইয়াছে। একটা অংশু হইতে শর্করসত্ত পর্য্যন্ত ২৮ পুরুষ, অপর গোভিল হইতে নয়ন পর্য্যন্ত [পরে পরিচিত হইতেছে] ১৩ পুরুষ ।

† হয় ত এই তাণ্ড্যবংশীয় আচার্য্যই তাণ্ড্য নামে প্রসিদ্ধ সামবেদীয় মহাত্মাঙ্কণের প্রবক্তা, সেইজন্যই 'বিচক্ষণ' আখ্যা লাভ করিয়াছিলেন ।

	পরিচয়	নাম	
৩৬	মশক,	স্বপিতা	স্থিরক হইতে।
৩৭	গার্গা,	বাসিষ্ঠ	চৈকিতানেয় হইতে।
৩৮	চৈকিতানেয়,	বাসিষ্ঠ	আরৈহণ্য রাজন্য হইতে।
৩৯	আরৈহণ্য রাজন্য,	গৌতম-বাজ্রব	সুমন্ত হইতে।
৪০	সুমন্ত,	ভারদ্বাজ-বাহুয়	শূষ হইতে।
৪১	শূষ,	শৌনক-দার্ডেয়	রাল হইতে।
৪২	রাল,	শৌনক-ঐন্দ্রোত স্বপিতা	দৃতি হইতে।
৪৩	দৃতি,	শৌনক স্বপিতা	ইন্দ্রোত হইতে।
৪৪	ইন্দ্রোত,	বাতাবত	বৃষশুষ্ক হইতে।
৪৫	বৃষশুষ্ক,	ভায়জাত্য	নিকোথক হইতে।
৪৬	নিকোথক,	দেবতরথ	প্রতিধি হইতে।
৪৭	প্রতিধি,	শাবসায়ন স্বপিতা	দেবতরস হইতে।
৪৮	দেবতরস,	স্বপিতা	শবাঃ হইতে।
৪৯	শবাঃ,	কাশ্যপ	অগ্নিভূ হইতে।
৫০	অগ্নিভূ,	কাশ্যপ	ইন্দ্রভূ হইতে।
৫১	ইন্দ্রভূ,	কাশ্যপ	মিত্রভূ হইতে।
৫২	মিত্রভূ,	কাশ্যপ স্বপিতা	বিভণ্ডক হইতে।
৫৩	বিভণ্ডক,	কাশ্যপ স্বপিতা	ঋষ্যশৃঙ্গ হইতে *।
৫৪	ঋষ্যশৃঙ্গ,	স্বপিতা	কশ্যপ হইতে।

* রামায়ণে বিভণ্ডকের পুত্র ঋষ্যশৃঙ্গের উল্লেখ আছে কিন্তু ইহার ঠাঁহারি নহেন; পরে এই নামটির দৃষ্টে সেই নামটির হইরাছিল সন্দেহ নাই! কেননা, এই বংশত্রাঙ্কণগ্রন্থখানি সম্ভবত রামায়ণের পূর্বের; কশ্যপের শিষ্য এ ঋষ্যশৃঙ্গাচার্য্য এবং তচ্ছিষ্য বিভণ্ডকাচার্য্যও দশরথ মহারাজের অভিপূর্বকালের ইহা সকলকেই মানিতে হইবে।

		পরিচয়	নাম	
৫৫	কশ্যপ.	—	অগ্নি	হইতে * ।
৫৬	অগ্নি,	—	ইন্দ্র	হইতে ।
৫৭	ইন্দ্র	—	বায়ু	হইতে ।
৫৮	বায়ু,	—	মৃত্যু	হইতে ।
৫৯	মৃত্যু,	—	প্রজাপতি	হইতে ।

৬০. প্রজাপতি, ব্রহ্মার নিকট হইতে সামবিদ্যা লাভ করেন ।

৬১. ব্রহ্মা, স্বয়ম্ভূ স্ততরাং তাঁহার আচার্য্যাপেক্ষা নাই ;

তাঁহাকে নমস্কার ॥ ২ ॥

আচার্য্যগণকে নমস্কার করিয়া আর একটি সামগাচার্য্য-বংশের কীর্তন করা উচিত ; কেননা তাহা হইলে আচার্য্য-গণের আত্মার প্রীতি হয় এবং তৎফলে কীর্তনকারী দীর্ঘ-আয়ু লাভ করে ॥

এইরূপ বলিয়া ব্রহ্মা পর্যাঙ্ক, অপর সামগাচার্য্য-বংশ যথাক্রমে কীর্তন করিবে ॥

১—আর একজনাও সামবেদের প্রধান আচার্য্য আছেন, হাঁহার নাম 'নয়ন্'। এই নয়ন্ আচার্য্য কালববংশের অর্য্যমভূতির নিকট হইতে সামবিদ্যা লাভ করেন ।

২ অর্য্যমভূতি, কৌশিক ভঙ্গশর্মা হইতে ।

* বোধ হয় পুরাকালে মনুষ্যের অগ্নি, ইন্দ্র প্রভৃতি নামও ব্যবহৃত হইত অথবা আদিকালের প্রকৃত নংবাদ পাইবার সম্ভাবনাই অত্যাৱ স্ততরাং আদিকালসম্বন্ধে যিনি গাৱা লিখিয়াছেন, তৎসমস্তই কল্পনামাত্র, সেইজন্যই অনেকস্থলে পরস্পর বিভিন্নও দেখা যায় । অথবা ঋষিদের অতীন্দ্রিয়ার্থ-দর্শিতার বিখান করিলে যথোক্তই স্বীকার্য্য, তাহাতে বুদ্ধির চালনা করাই নাস্তিকতা ।

	পরিচয়	নাম	
৩	ভদ্রশর্মা,	ঐদব্রজি	পুষ্পযশাঃ হইতে ।
৪	'পুষ্পযশাঃ,	গৌতম	শঙ্কর হইতে ।
৫	শঙ্কর,	গৌতম	অর্যমরাধ হইতে ।
	এবং গোভিলবংশীয়	পৃষমিত্র	হইতে ।
৬	পৃষমিত্র	গোভিলবংশীয়	অশ্বমিত্র হইতে ।
৭	অশ্বমিত্র,	গোভিলবংশীয়	বরুণমিত্র হইতে ।
৮	বরুণমিত্র	গোভিলবংশীয়	মূলমিত্র হইতে ।
৯	মূলমিত্র,	গোভিলবংশীয়	বৎসমিত্র হইতে ।
১০	বৎসমিত্র,	গোভিলবংশীয়	গৌল্গুণলবীপুত্র হইতে ।
১১	গৌল্গুণলবীপুত্র,	স্বপিতা	বৃহদ্রত্ন হইতে ।
১২	বৃহদ্রত্ন,	————	গোভিল হইতে * ।
১৩	গোভিল,	গৌতমবংশীয়	রাধ হইতে ।

গৌতমবংশীয় রাধ হইতে উর্দ্ধতন আচার্য্য-পুরুষগণ, (তৎপিতা গাতা হইতে ব্রহ্মা পর্য্যন্ত) ৩২ সংখ্যক, শর্ক-দত্তের পূর্বপূর্ব-আচার্য্যনামাবলির মধ্যে কীর্তিত হইয়াছেন, তাহাই এস্থলে পুনঃ পঠনীয় ; কেননা, ধনঞ্জয়বংশীয় অংশু-শাণ্ডিল্যায়ন অমাবস্য নামক আচার্য্যের নিকটে অধ্যয়ন সমাপ্তি করিতে না পারিয়া পরিশেষে গৌতমবংশীয় রাধকেও আচার্য্যত্বে বরণ করিতে বাধ্য হইয়াছিলেন স্ততরাং গোভিলের আচার্য্য এবং অংশুর আচার্য্য উভয়ই একব্যক্তি । ঐ

* এস্থলে ৯ জনা গোভিল বর্ণিত হইলেন, ইহাদের অন্যতম কোথুমী শাখার গৃহ্যসূত্রপ্রণেতা । গৃহ্যসূত্র, সন্যাসসূত্র, স্মারকসূত্র ও শ্রীকৃষ্ণসূত্র প্রণেতা অভিন্ন কি বিভিন্ন ইহাও বিচার্য্য ।

साम । प्रवाः प्रवाः इति चतुर्थमन्द्रस्वरादिकं षष्ठं साम गौरीवितनामक मेव । 'गौरीवितं भवति, गौरीवितिर्वा एत-
च्छाक्त्यो ब्रह्मणोऽतिरिक्त मपश्यत्तद् गौरिवित मभवदिति (ता०
११ । ५) हि ब्राह्मणम् । यद्वा सर्वाणि वा सामानि षट्
शाक्त्यसामानि । यद्वा सर्वाणि गौरीवितानि ॥

काखे हे इति । वय मु त्वा तदिदृर्थाः इत्यत्र सामवयम् ।
षयं वाया मिति मन्द्रचतुर्थादिक माद्यम्, वयमू३ इति मन्द्र-
दितोयादिकं द्वितीयम् । ते उभे कखेन दृष्टे ॥

गौरीविते हे श्रौतकक्षं तृतीय मिति । इन्द्राय मङ्गने सुत
मिति सामभय सुत्पन्नम् । इन्द्रायमङ्गनायि इति चतुर्थमन्द्रादिक
माद्यम्, इन्द्रायमङ्गनेहाउ इति मन्द्रादिकं द्वितीयम् ; एते हे
गौरीविते एतन्नामधेये । इन्द्रायमङ्गनेसुतम् इन्द्रायमोवेति चतुर्थ-
मन्द्रस्वरादिकं तृतीयम्, श्रौतेकक्षं श्रुतकक्षो नाम ऋषिः, तेन
दृष्टम् ।

सौमित्रे हे इहवद्देवोदासं तृतीय मिति । अयं त इन्द्र-
सोम इत्यत्र सामभवम् । अयन्तथा इति मन्द्रादिक माद्यम्,
अयन्त इन्द्रसोऽमः इति मन्द्रचतुर्थादिकं द्वितीयम् ; एते हे
सौमित्रे एतन्नामधेये । अयन्तइन्द्रसोऽमाः इति चतुर्थतृतीया-
दिकं तृतीयम् । इहवत् इहग्रन्थोपेतं देवोदासं दिषोदासेन
दृष्टम् । अत्र 'इ२३४हा'—इति निधनम् ॥

रैषवे हे वैषवे वा शार्कारवर्षं वैनयोः पूर्वं मीदले हे
वीहं वैनयोः पूर्वं मिति । सुरुपञ्जटनुभूतये इत्यत्र सामचतुष्टय
सुत्पन्नम् । सुरु इति चतुर्थमन्द्रादिकं, सुरु हाहाउ इति मन्द्रा-
दिकक्ष ; एते हे रैषवे एतन्नामधेये भवतः । यद्वा वैषव-

नामधेये । अथवेनयोः सान्नोः पूर्वं मादिमं साम शार्करवर्षम् ।
 सुरुपकत्र ३ इति द्वितीयद्वितीयादिकं तृतीयम्, सुरुपक इति
 चतुर्थमन्द्रस्वरादिकन्तुरीयं साम ; एते उभे सामनी, औदले
 एतत्सन्ने भवतः । 'औदलं भवत्युदलो वा एतेन वैश्वामित्रः' —
 इति (ता० १४।११) ब्राह्मणम् । यदा एतयोः पूर्वं वीङ्गनाम-
 धेयम् ।

आर्षभाणि त्रीणि सैन्धुचितानि वा वाध्राश्वानि वेति ।
 अभित्वा हृषभा सुते इत्यत्र सामचतुष्टयम् । अभित्वाहृषभा
 सुतायि इति मन्द्रचतुर्थादिकम्, अभित्वाहृषभासुते अभ्याहार
 मन्द्रादिकम्, अभित्वाहृषभासुते इति मन्द्रचतुर्थादिकम् । एतानि
 त्रीणि सामानि आर्षभाणि । यदा सैन्धुचितानि । अथवा वाध्रा-
 श्वानि ; वध्राश्वी नाम ऋषिः ॥

कौत्से द्वे पाञ्चवाजे वा दाशषाजे वा इति । य इन्द्र-
 चमसेवेति सामद्वयम् । याहीन्द्रा ३ इति तृतीयद्वितीयादिकम्,
 यदिन्द्र चामारसेषुवा इति मन्द्रातिमन्द्रमन्द्रादिकम् ; एते द्वे
 कौत्से । कुत्सो नाम ऋषिः । यदा पाञ्चवाजे एतन्नामधेये । अथवा
 दाशषाजे एतत्सन्ने भवतः ॥

सौमेधानि त्रीणि पूर्वतिथानि वा पौर्वातिथानि वेति ।
 (योगे योगे तवस्तर मित्यत्र सामत्रयम् । योगेयोगे तवस्तरा मिति
 चतुर्थमन्द्रादिकं माद्यम्, योगेयोगे तवस्ताक्षराम् इति मन्द्राति-
 मन्द्रमन्द्रादिकान्द्वितीयम् ; योगेयोगे तवाहाउस्वाराम् इति मन्द्र-
 चतुर्थस्वरादिकं तृतीयम् । एतानि त्रीणि सामानि सौमेधानि ;
 सुमेधो नाम ऋषिः । अथवा पूर्वतिथानि ; पूर्वतिथो नाम
 ऋषिः । अपिवा पौर्वातिथानि पूर्वतिथसेम्बन्धीनि ।

देवातिथं च मेधातिथं वेति । आ त्वेता निषीदतेत्यत्रैकं साम, — आतू६४ एतानि इति तृतीयद्वितीयादिकम् । देवातिथेः स्वभूतम् । 'देवातिथिः सप्तोशनायश्चरन्नरख्ये' — इत्यादि (ता० ६ । २) ब्राह्मण मनुसन्धेयम् । अथवा मेधातिथिना दृष्टम् ॥ १८ ॥

॥ इत्यार्षेयब्राह्मणस्य प्रथमप्रपाठकौयः अष्टादश खण्डः ॥

आङ्गिरसानि चीर्यपि वा माधुच्छन्दसं क्रौञ्चं घृतञ्चुन्निधनं प्राजापत्यं माधुच्छन्दसं वैव वाम्नाणि त्रीणि प्रैयमेधानि वा वैयश्वानि वाश्वानि वोद्गात-
दमनानि वा गौरीविते द्वे आपालवैणवे द्वे वैणवे वापाले वाक्पारे वा पारबवे वा धुरोःसामनी द्वे महागौरीवितं तृतीयं गौरीवितं वैव वाचःसामनी द्वे महावामदेव्यं तृतीयं वामदेव्यं वैवन्द्रस्य सत्वा साहोये द्वे अजितस्य वाजिती वामदेव्यं चाश्विनोश्च साम गोतमस्य च भद्र मश्विनोश्चैव साम सोमसाम वा ॥ १९ ॥

आङ्गिरसानि चीर्यति । इदं ह्यन्वोजसेत्यत्र सामत्रयमुत्पन्नम् । इदा६म् इति मन्द्रातिमन्द्रमन्द्रादिकम्, इदं७हिया४ औहो इति मन्द्रचतुर्थादिकम्, इदं७ह्यनू६ औजसा इति मन्द्रातिमन्द्रमन्द्रादिकं तृतीयम् । एतानि चीर्याङ्गिरसानि, अङ्गिरः-

सम्बन्धीनि । अत्रैव ऋषिविकल्पं दर्शयति—‘अपिवा माधु-
च्छन्दसं क्रौञ्चं छतसुन्निधनं प्राजापत्यं माधुच्छन्दसं वैवेति ।
एषां मधेय आदिमं माधुच्छन्दसम्, द्वितीयं क्रौञ्च-नामधेयम्,
तृतीयं प्राजापत्यं प्रजापतेः स्वभूतं छतसुन्निधनं ‘छतसूता२३-
४६म्’— इतिःनिधने गीतत्वात् । अत्रविकल्पः— वा यदा तृतीयं
साम माधुच्छन्दस मेव ॥

वास्त्राणि चीणि प्रियमेधानि वा वैयखानि वाखानि वीहाह-
दमनानि वेति । महा७इन्द्रःपुरश्चन इति सामत्रयम् । महा७
इन्द्राः इति चतुर्थमन्द्रादिकम्, महाहाइन्द्राः इति मन्द्रचतु-
र्थादिकम्, महा७इन्द्राः५पुरश्चनाः इति चतुर्थमन्द्रादिकम् ।
एतानि चीणि सामानि, वास्त्राणि वस्त्रसम्बन्धीनि । यदा प्रिय-
मेधानि, प्रियमेधी नाम ऋषिः । अपिवा वैयखानि व्यखो नाम
ऋषिः । यदा आखानि अखभूत-प्रजापतिसम्बन्धीनि । अथवा
वीहाहदमनानि वा एतन्नामधेयानि ॥

गौरीविते हे आपालवैणवे हे वैणवे वापाले वाकूपारे वा
पारववे वेति । आतूनइंद्रक्षुमन्त मित्यत्र सामचतुष्टयम् ।
आतूनआ इति मन्द्रादिकम्, आतूनइंद्रक्षुमास्ता मिति मन्द्र-
चतुर्थादिकम् ; एते हे गौरीवितनामधेये । आतूनई इति
चतुर्थमन्द्रादिकम्, आतूनइंद्रक्षुमास्ताम् इति मन्द्रातिमन्द्र-
मन्द्रादिकं तुरीयम् ; एते हे आपालवैणव-नामधेये । यदा
वैणवापालनामधेये । वाकूपारे वा, वाकूपारो नाम कश्यपः ।
अथवा पारवव-नामके ॥

धुरीःसामनी हे महागौरीवितं तृतीयं गौरीवितं वैवेति ।
अभिप्रनोपतिङ्गिरेत्यस्यां सामत्रयं मुत्पन्नम् । अभी अभी इति

चतुर्थमन्द्रादिकम्, अभी अभी प्रगो इति चतुर्थमन्द्रादिकम् ; एते हे धुरोःसामनी । अभि प्रगो३ इति मन्द्रतृतीयादिकं तृतीयं साम, महागौरीवित नामधेयकम् । यद्वा गौरीवित-नामकं मेव ॥

वाचःसामनी हे महावामदेव्यं तृतीयं वामदेव्यं वैवेति । कया नखिन्न आ भुव दित्यत्र सामत्रयम् । कयानखी इति मन्द्रा-दिकम्, होवायि इति मन्द्रस्वरादिकम् ; एते हे वाचःसाम-नामके । काऽधेति तृतीयमन्द्रादिकं तृतीयं महावामदेव्यम् । यद्वा वामदेव्यम् । 'वामदेव्यं भवत्येतेन वै वामदेवोऽन्नस्य पुरोधो भगच्छदिति (ता० १३ । ८) ङि ब्राह्मणम् ॥

इन्द्रस्य सत्रासाहीये हे अजितस्य वाजितीति । त्यमुवः सत्रासाह मित्यत्र सामद्वयम् । त्यमुवाः इति मन्द्रादिकं माद्यम्, त्या३४म् इति द्वितीयतृतीयादिकं द्वितीयम् ; एते इन्द्रस्य सत्रा-साहीये, सत्रासाह-शब्दयुक्ते । 'सत्रासाहीयं भवति यद्वा असुराणां मसोढ मासौत्तद्देवाः सत्रासाहीयेनासहन्त सत्रैना-नसन्नहीति तन्नसाहीयस्य सत्रासाहीयत्वमिति (ता० १२ । ८) ङि ब्राह्मणम् । यद्वा अजितस्य वाजितीति ॥

वामदेव्यञ्चाश्विनोश्च सामं गोतमस्य च भद्रं मश्विनोश्चैव सामं सोमसामं वेति । सदसस्वति मद्भुत मित्यत्रैकं साम,— सादा इति चतुर्थमन्द्रादिकं वामदेव्यम् । चकारो भिन्नवाक्य-थोतकः ॥ ये ते पत्या अधो दिव इत्यत्रैकं साम,—हायि भासूदा२३४च्चाः इति द्वितीयतृतीयादिकं मश्विनोः सामं ॥ भद्रं भद्रं न या भरेत्यत्र एकं साम,—भद्रश्चाद्राम् इति मन्द्र-चतुर्थादिकं गोतमस्य भद्रम् ॥ अश्विं सोमी प्रयं सुतः इत्यत्रैकं

साम,—अस्ति सोमो अयत्सुतः इति तृतीयचतुर्थादिकम् । अश्वि-
नोरिव साम । यद्वा सोमसाम ॥ १८ ॥

॥ इत्यर्षियन्नाह्नये प्रथमप्रपाठके जनविंशः खण्डः ॥

त्वाष्ट्रीसाम च गोधासाम च सवितुश्च सामोष-
सश्च साम त्वष्टुरातिथ्ये द्वे पौषश्चेन्द्रस्य च मायेन्द्रस्य
सांवर्त्ते द्वे संवर्त्तस्य वाङ्गिरसस्य शौनःश्रेपञ्च
च्यावनं वा प्रतीचीनेडञ्च काशीतम् ॥ २० ॥

त्वाष्ट्रीसाम च गोधासाम च सवितुश्च सामोषसश्च साम
इति । इङ्गयन्तीरपसुव इत्यत्रैकं साम,—इङ्गयन्तीः इति
मन्द्रस्वरादिकं त्वाष्ट्रीसाम-नामकम् ॥ न की देवा इनीमसी-
त्यत्रैकं साम,—नकिदेवाः इति मन्द्रादिकम् । गोधासाम ॥
दोषो आगाहृदित्यत्रैकं साम,—दोषोऽगागादिति चतुर्थमन्द्र-
स्वरादिकं सवितुः साम ॥ एषो उषा अपूर्व्या इत्यत्रैकं साम,—
एषोउषाः मन्द्रादिकं सुषसस्साम । सर्वे चकारा भिन्नवाक्य-
द्योतकाः ॥

त्वष्टुरातिथ्ये द्वे पौषश्चेन्द्रस्य च मायेति । इन्द्रो दधीषो
अथ्यभि रित्यत्र सामहयम् । इन्द्रोदधीषो इति मन्द्रादिकं साम,
इन्द्रोदधायि इति च मन्द्रादिकम् ; एते द्वे त्वष्टुरातिथ्ये त्वष्टु-
रातिथ्यनामके ॥ इन्द्रे हि मत्स्यन्धस इत्यत्रैकं साम,—इन्द्रे हि
माहात्त मन्द्रस्वरादिकम् ; पौषम् । आ तू न इन्द्र वृत्रहन्नि
स्यत्रैकं साम,—आतूषोहो इति तृतीयद्वितीयादिकं मिन्द्रस्य
माया-नामकम् ॥

इन्द्रस्य सांवर्त्तं द्वे संवर्त्तस्य वाङ्गिरस्येति । अजस्तदस्य
तित्विषे इत्यत्र सामद्वयम् । हाहाउवा इति मन्द्रहितीयादिक
माद्यम्, अजस्तदाप्रस्यतित्विषा इति चतुर्थमन्द्रादिकं हितो-
यम् ; एते द्वे इन्द्रस्य सांवर्त्तं ; रक्षःसंवर्त्तं नहेतुभूते । तथाच
ब्राह्मणम्—‘देवानां वै यज्ञएरचाएस्यजिषाएसएस्तान्येतेनेन्द्रः
संवर्त्तं मपावपद्यत्संवर्त्तं मपावपत्तस्मात्सांवर्त्तं मिति (ता० १४ ।
१२) । वा यदा एते सामनी आङ्गिरसस्य संवर्त्तस्य स्वभूते ॥

शौनःशेषञ्च च्यावनं वेति । अयं मु ते समतसि इत्यत्रैकं
साम,—अपाःप्रसु ताःसाःमातसायि इति चतुर्थतृतीयादिकं
शौनःशेषं शनःशेषेन दृष्टम् । वा यदा च्यावनं दाधीचेन च्यव-
नेन दृष्टम् ॥

प्रतीचीनेडङ्ग काशीत मिति । वात आ वातु भेषज मित्य-
त्रैकं साम,—अनङ्गमातुनाप्रद्वेषजामिति प्रतीचीनेडङ्गाशीत
मेतन्नामधेयम् । इडेःस्य साम्नो निधनम् । काशीतं भवति
पराचीभिर्वा अन्याभिरिडाभिरतीदधदेत्यथैतत् प्रतीचीनेडङ्गा-
शीतं (ता०) इति हि ब्राह्मणम् ॥ २० ॥

॥ इत्यार्षेयब्राह्मणे प्रथमप्रपाठके विंशः खण्डः ॥

सौमित्तञ्च श्यावाश्वं च शैखण्डिनं च वैतहव्यं
च भारद्वाजं चारुणस्य च वैतहव्यस्य साम सौभरं वा
सौभरं चैव पाठौहे द्वे साकमश्वञ्च धुरां वा साम ॥२१

सौमित्तञ्च श्यावाश्वं चेति । यं रक्षन्ति प्रचेतस इत्यत्रैकं

साम,—यत्प्रचन्तिप्रचेतसाः इति चतुर्थमन्द्रादिकम् । सौमित्तं
सुमित्तः कुक्षः, तेन दृष्टम् । 'सौमित्तः कव्याण आसेत्यादि, स
तपोऽतप्यत स एतस्सौमित्तं मपश्यदिति (ता० १३।६) हि ब्राह्म-
णम् ॥ गव्यो षु णो यथा पुरेत्यत् सामद्वयम्,—गव्योषुणोयथा-
पुरा इति आद्यम्, गव्योषुणोयथापुराए इति द्वितीयम् ; एते
हे श्यावाश्वे ; श्यावाश्वो नाम ऋषिः ॥

शैखण्डिनं च वैतहव्यं च भारद्वाजं चारुणस्य च वैत-
हव्यस्य साम सौभरं वेति । इमास्त इन्द्र पृथ्वयः इत्यत्रैकं
साम,—इमास्तई इति मन्द्रस्वरादिकं शैखण्डिनम् ॥ अथाधिया
च गव्ययेति अत्र सामैकं,—अथाधियाचगव्याद्येति मन्द्राति-
मन्द्रादिकं वैतहव्यं वीतहव्येन ऋषिणा दृष्टम् ॥ पावकानः
सरस्वतौत्यत्रैकं साम,—पावकानईयेति मन्द्रचतुर्थस्वरादिकं
भारद्वाजं भरद्वाज ऋषिः, तेन दृष्टम् ॥ कू. इ.मं. नाहुषोप्यत्रैकं
साम,—कइमम् उहुवाहायि इति चतुर्थमन्द्रादिकम् । वैत-
हव्यस्य वीतहव्यपुत्रस्य अरुणस्य साम । वा यद्वा एतस्साम
सौभरं ; सौभरिनाम ऋषिः ॥

सौभरश्चैव पाष्ठीहे हे साकमश्वधुं धुरां वा सामिति ।
आ याहि सुषुमा हित इत्यत्रैकं सामोत्पन्नम्,—आयाहिस् इति
पन्द्रादिकं सौभरमेव ॥ महित्रीणा मवरस्तु इत्यत्र सामद्वयम् ।
महायित्ता २३४यिणाम् इति द्वितीयद्वितीयादिकं माद्यम्, महि-
त्रीणामवरस्तूए इति मन्द्रमन्द्रातिमन्द्रादिकम् ; एते हे पाष्ठीहे ;
पष्ठीहे आङ्गिरसः, तेन दृष्टे ॥ त्वावतः पुरुवसो इत्यत्रैकं
साम,—त्वावतो३ इति क्रुष्टद्वितीयस्वरादिकम् । साकमश्वं वा
अथवा एतस्साम धुरांसाम-नामधेयम् । तथाच ब्राह्मणम्—

वा गौरीवितानि काखे हे गौरीविते हे ग्रीतकखं
 तृतीयए सौमित्रे हे इहवहैवोदासं तृतीयए रैषवे
 हे वैणवे वा शाक्करवर्णं वैनयोः पूर्वं मौदसे हे वीहं
 वैनयोः पूर्वं मार्घभाषि त्रीणि सैम्बुचितानि वाभा-
 श्वानि वा कौत्से हे पाञ्चवाजे वा दाशवाजे वा
 सौमेधानि त्रीणि पूर्वतियानि वा पौर्वांतियानि वा
 देवातियं च मैधातियं वा ॥ १८ ॥

वैतहव्यानि चोष्णोकोनिधनं वेदां तृतीय मिति । पाञ्च वा
 वो अन्वस इत्यत्र सामययम् । तत्र, पान्तमावोअन्वसाः इन्द्रोमा-
 ग्नाभि रिति चतुर्थमंद्रादिक मायम्, पान्तमावोअन्वसः इति चतु-
 र्थमंद्रादिकं द्वितीयम्, पाञ्च मिति तृतीयमंद्रादिकं तृतीयम् ।
 एतानि त्रीणि सामानि, वैतहव्यानि वीतहव्यो नाम ऋषिः ।
 यदा एषां मधेर तृतीयं साम षोकोनिधनं नैतन्नामधेवम् ;
 'शोशका२२४५ः'—इति चतुर्थादिकं निधनं गीतम् ॥

शाक्करसामनी हे गौरीविते हे शाक्करसाम चैव गौरीवित-
 खैव सर्वाणि वा शाक्करसामानि सर्वाणि वा गौरीवितानितीति ।
 प्र व इन्द्राय मादनं मित्यत्र षट् सामान्युत्पन्नानि । प्रवइन्द्रा२
 इति ऋष्टदितोवादिकमायम्, प्रवा२शंद्रा इति ऋष्टद्वितीया-
 दिकद्वितीयम् । ते हे शाक्करसामनी शक्तिर्नाम ऋषिष्ठापत्न
 ऋषिः । प्रव ईश्या इति द्वितीयद्वितीयादिकं तृतीयम्, प्रवीहीवा२
 इति ऋष्टाद्वितीयसरादिकं चतुर्थम् । ते उभे गौरीविते एतन्नाम
 चैव । प्रवीदाशदेति द्वितीयद्वितीयं ऋष्टादिकं पञ्चमं शाक्कर-

। अजापवेशे विधनकामः सिन्धुषाम वेति । अइ मिति
 प्रित्वादीत्यत्रैकं साम, — अइमिडाप्रिय इति चतुर्थमंद्रखरा
 द्विकं प्रजापुवेनिधनकाम-नामकम् ; 'श्रीह्रीश्रीह्रीवा२३४५'—
 इति, साञ्चि निधनत्वेन पठितत्वात् । यदा सिन्धुषाम-
 नामकम् ॥

रेवत्यश्च वाजदावर्यो वेति । रेवतीर्नः सधमादे इत्यत्रैकं
 साम, — रेवतीर्नः इति मन्द्रखरादिकम् ; रेवत्यः रेवतीश्च्युक्तं
 साम । रेवतीपदवचनेन सामाभिधीयते इति तत्पदस्यैवोपादानं
 कृतम् ; तत्तु त्रिलिङ्ग मिति न विरोधः । वा यदा वाजदा-
 वर्यः अजापुषेयं वा । 'वाजदावर्यो भवन्ति, अन्नं वै वाजः'—
 इत्यत्रि, 'वाजदावर्यो रेवत्यो मातरः'— इत्यन्तं (ता० १३ । ८)
 च वाङ्मयं सनुसन्धेयम् ॥

सौमापौषं गोअश्वीयं वेति । सोमः पूषा च चेतसु
 रिद्वयैकं साम, — सोमःपूषा इति मन्द्रखरादिकं सौमापौषं
 सोमापुषदेवताक मेतन्नामधेयं साम । देवताहन्ते चेत्युभय-
 पदद्विः । चकारो भिन्वाक्यद्योतनार्थः । वा अथवा गोअश्वीय
 सेतस्यैकं साम ; 'मावो२ अश्वो२३४५'—इति निधनत्वेन
 साञ्चि पठितत्वात् ॥ १७ ॥

। इत्यार्षे यवाङ्मणस्य प्रथमप्रपाठकीयः सप्तदश खण्डः ॥

वैतहव्यानि त्रीणाकीनिधनं वैषां तृतीयं
 शाक्तासामनी हे गौरीविते हे शाक्तासाम चैव
 यौरीवितश्चैव सर्वाणि वा शाक्तासामानि सर्वाणि

त्वाष्ट्रीसाम त्वष्टुरातिथ्ये हे श्यावाखे हे इति । इमा च त्वा
 पुरवसौ इत्यत्रैकं साम,—इमाएत्विति मन्द्रादिकं त्वाष्ट्रीसाम
 नाम । 'त्वाष्ट्री साम भवतीन्द्र' वा अन्वामविशं भूतानि
 नास्त्रापयमित्यादि ब्राह्मण मनुसन्धेयम् (ता० २२५) । अत्राह
 गोरमन्वतेत्यत्र सामइयोत्पत्तिः । अत्रा इति चतुर्थमन्द्रादिका-
 माद्यम्, हावात्रा इति द्वितीयम् । ते हे त्वष्टुरातिथ्यनामके ॥
 यदिन्द्रो अनयद्रितः इत्यत्र सामइयम् । यदिन्द्रोया इति मन्द्रा-
 दिकं, यदिन्द्रोअनयद्रिताए इति मन्द्रातिमन्द्रमन्द्रादिकं द्विती-
 यम् ; ते हे पौषे पूषदेवताके एतन्नामधेये । गौर्धयति मरुता
 मित्यत्र सामइयम् । गौर्धयाए इति मन्द्रातिमन्द्रमन्द्रादिकम्,
 गौर्धयतिमरुताए इति मन्द्रातिमन्द्रमन्द्रादिम् ; ते हे इत्यत्राखे
 एतन्नामधेये ॥

अत्रापतेः सुतष्टुरयिष्ठीये हे सहोत्रयिष्ठीये इति । सुत
 हरिमिः सुत मित्यत्र सामइयम् । उपनोः इति द्वितीयमष्टा-
 दिकं माद्यम्, उपनोहेति मन्द्रादिकं द्वितीयम् ; एते हे सुतष्ट-
 रयिष्ठीये 'सुतष्टुरयिष्ठा'-शब्दयुक्ते ; 'श्रीहोवा सुतष्टुरयिष्ठा २४५'
 —इति निधनत्वेन साञ्चि पठितत्वात् । वा अथवा 'सहो
 यिष्ठीये एतन्नामधेये ॥

इष्टाहोत्रीयं चाप्सरसं वापां वा निधि रिति । इष्टा होत्रा
 असृक्षतेति अत्र एकं साम,—इष्टाहोत्राः इति मन्द्रचतुर्थमन्द्रादिका
 मिष्टाहोत्रीय मिष्टाहोत्र-शब्दयुक्तम् । मतौ छः सुतसाञ्चिरिति
 मत्वर्थायच्छः । वा यदा चाप्सरसं नामकम् । अथवा वापांविधि
 नामकम् ; 'एउदधिणिधिः'—इति निधनत्वेन साञ्चि
 पठितत्वात् ॥

मिति द्वितीयचतुर्थादिकं द्वितीयम्, प्रसन्नाजस्रर्षणौनामिन्द्र-
स्तोतामिति चतुर्थमन्द्रादिकं तुरीयम् । ते उभौ कुत्सस्य सम्बन्धिनी
प्रकीर्णौ प्रकर्षस्यवनयोश्चै एतन्नामके ; विशेष्यस्य पुनिकृत्वा
द्विद्वेषं द्वाविति पदं तन्निरूप्य मिति नास्ति विरोधः ॥ १६ ॥

॥ इत्यानेयनाम्ने प्रथमप्रपाठके षोडश-खण्डः ॥

श्रीपगवे हे सौश्रवसे वाथमथे वा मथाथे वा
सौमिचे वा शैखण्डिने वा त्वाष्ट्रीसाम त्वष्टुरातिथ्ये
हे पौषि हे श्यावाश्वि हे प्रजापतेः सुतएरयिष्ठीये हे
सहीरविष्ठीये वेष्टाहीष्ठीयं चाप्सरसं वापां वा
निधिः प्रजापतेश्च निधनकामए सिन्धुषाम वा
रेवञ्च वाजदावरीं वा सौमापौषञ्च गोषष्ठीयं
वा ॥ १७ ॥

श्रीपगवे हे इत्यादि । अथादु शिप्रबन्धसः इत्यत्र सामहयम् ।
अपादुष्ठी इति मन्द्रादिकं नामकम्, अपादुश्शिप्रबन्धसाः इति
मन्द्रद्वितीयादिकं द्वितीयम् । ते हे श्रीपगवे उपशुना दृष्टे । अत्र
ऋषिनाम विज्ञप्त्याम् दर्शयति— 'सौश्रवसे वाथमथे वा मथाथे
वा सौमिचे वा शैखण्डिने वेति । सौश्रवसनामके एते सामनो ;
'सौश्रवसश्चावत्युत्तुर्गुर्वे सौश्रवसः'—इति (ता० १४।६) ब्राह्मणम् ।
यदा प्रथमस्यनामके, मथाथे नामके अपि वा, सौमित्ते यदा,
शैखण्डिने नामके वा ॥

भरद्वाजस्य मीचे हे दक्षनिधनं वैश्वोः पूर्वं मिति । अथ
नो देव सवितरित्वात् सामद्वयोत्पत्तिः । अथ नो देवस्य सवितः
पौहोवेति मन्द्रचतुर्थादिकम्, अथा३४नो देवसा इति द्वितीय-
द्वितीयादिकम् ; ते हे भरद्वाजस्य मीचे, एतन्नाम ऋषे । अथ वा
अनयोः पूर्वं साम दक्षनिधनं 'दक्षा३४'—इति अस्य निध-
नम् । अथ ब्राह्मणम्—'प्रजापतिः प्रजा असृजत ता अकामृष्टा
अवसा इवाच्छदयत्स्रास्त्रेतेन साक्षा दद्यायेत्योजो वीर्य-
मदधादिति (ता० १४ । ५) ॥

भारद्वाजानि श्रीश्वार्षभाणि वा सैश्वचितानि वेति । कस्य
वृषभो युवेत्यस्यां सामचय सुत्यमम् । तत्र क्रू२३४वस्यबा५ इति
क्रुष्टद्वितीयादिक मायम्, कृवाकृषेति चतुर्थमन्द्रादिकं द्वितीयम्,
ऐहीयेही कस्यवृषभोयुवेति मन्द्रचतुर्थस्यरादिकं द्वितीयम् ।
यानि श्रीणि सामानि भारद्वाजानि भरद्वाजानि इत्यानि ; वा
अथवा आर्षभाणि वृषभो नाम ऋषिः त्सुभूतानि ; अथ
सैश्वचितानि सिश्वचितान्मन्वीनि ॥

शाक्त्यसामनी हे इति । उपहरे गिरीषा मित्यस्यां साम-
द्वयम् । उपहरायि इति मन्द्रद्वितीयादिक मायम्, इदामी-
३४दा मिति द्वितीयद्वितीयादिकम् ; एते हे शाक्त्य-सामनी
शाक्त्याम वसिष्ठापत्य ऋषिः, तेन दृष्टे ।

वर्षन्धरे हे कुत्सस्य प्रसोकी द्वौ । प्रसन्वाजं वर्षन्धीना
मित्यस्यां सामचतुष्टयम् । प्रसन्वाजा मिति मन्द्रादिक मायम्,
प्रजन्वाजोहायि इति चतुर्थमन्द्रादिकं द्वितीयम् ; एते हे
वर्षन्धरे वर्षन्धरसंज्ञेन ऋषिणा दृष्टे । 'संज्ञायौ' अतृष्टजि-
धारीति खजन्तो वर्षन्धरशब्दः । प्रसन्वाजश्च षष्ठा३२३४यिना

वद्व्युक्त मितनामकम् ॥ इम उ त्वां विचक्षते इत्यत्रैकं साम ;—
इम उ त्वां विचक्षते ए३ इति चतुर्थद्वितीयस्वरादिकम् । पौर्वं पूष-
देवताक मितनामकम् ।

मरुतांश्च संवेशीयं सिन्धुषाम वेति । समस्य मन्थवि विशः
इत्यत्रैकं साम ;—समस्यामा३ न्यावेविशाः इति ऋष्ट-
द्वितीयादिकम् । मरुतां स्वभूतं संवेशीयं संवेशग्रन्थयुक्त मित-
नामकम् वा अथवा सिन्धुषाम सिन्धुर्नाम ऋषिः ॥

हाविषते हे हाविष्कृते हे इति । देवाना मिद्वो महत्
इत्यत्र सामचष्टयम् । तत्र, देवा नामिति मन्द्रादिकं प्रथमम्,
हाउ देवानामिद्वोमहत्वाउ इति मन्द्रादिकं द्वितीयम् ; एते हे
हाविषते हविषाचामाङ्गिरा ऋषिः, तेन दृष्टे । देवानामिद्वोहाउ
नाहादिति मन्द्रचतुर्थादिकन्तृतीयम्, देवानामिद्वोमा-
हादिति मन्द्रचतुर्थमन्द्रस्वरादिकन्तुरीयम् ; ते हे हाविष्कृते
हविष्कृद्ङ्गिरा ऋषिः, तेन दृष्टे । 'हविषांश्च हविष्कृच्चाङ्गिरसां
वा स्ता मिति (ता० १५ । ५) ब्राह्मणः । अत्र ऋषिद्वयज्ञोत-
नाव द्वितीयसामान्ते 'घोहोवा हविषते' इति निधनं पठितम् ;
तुरीयसामान्ते 'हाविष्कृते' इति निधनं पठितम् ॥

काशीवत्सोषसश्चेति । सोमानां स्वराण मित्यत्रैकं साम,
सोमानां स्वराणा मिति मन्द्रद्वितीयद्वितीयस्वरादिकम् ;
काशीवत्सं काशीवाऋषिः तेन दृष्टम् । अथ साधः काशीवत्स-
श्वित्वां ब्राह्मणे श्रूयते —'काशीवत्सं' भवति काशीवान् वा एते-
बोधिषः प्रजापतिं भूमाव मगच्छदिति (१४ । ११) । बोधन्ना
इद्व्युक्तो इत्यत्रैकं सामीत्यन्ति, बोधन्नाः इति मन्द्रस्वरा-
दिकम् । बोधस मुषतिः सखन्धि ॥

वे' इत्यादि, 'तद्दारसुतोऽदारसुत्त्व मित्यन्तं ज्ञेयम् । (ता० १५ ।
 ३) यत्रमिन्द्रा इति मन्द्रादिकन्तृतीयम्, मारुतस्य ध्रुवदेतन्नाम-
 कस्यैव साम । ययामौहो इन्द्रेति मन्द्रचतुर्थादिकं चतुर्थम्, यया-
 मौहोवाहायि इति तृतीयद्वितीयादिकं पञ्चमम् ; एते हे भर-
 हाजस्यैवादारसुत्त्वामके एव ॥

ऐशवाहानि त्रीस्यैश्वराराणि वेति । आ घा ये अग्नि मित्यन्ते
 इति अत्र सामत्रयम् । आघायेअग्निमित्यन्तायि इति मन्द्र-
 चतुर्थादिक मायम्, आघायइहेति मन्द्रचतुर्थादिकद्वितीयम्,
 औहोआघायाइए इति मन्द्रातिमन्द्रमन्द्रादिकन्तृतीयम् । एतानि
 त्रीणि ऐशवाहानि ; इशवाहसंबन्धिनी एतन्नामकानि । इश-
 वाहने इश्वारणे वा एतानि सामानि विनियुक्तानोत्सर्षः ॥

अहेः पैडस्य सामाहेधो वा पैडस्य पैस्वस्य वेति । भिन्धि
 किंवा अप द्विष इत्यत्रैकं साम,—भिष्णोहायि इति मन्द्रचतु-
 र्थादिकं पैडस्याहेः साम । — — — ॥ १५ ॥

॥ इत्यर्षेयनाह्वाणे प्रथमप्रपाठकस्य पञ्चदश खण्डः ॥

ऐषञ्च पौषञ्च मरुताञ्च सवेशीयञ्च सिन्धुषाम
 हाविष्मते हे हाविष्कृते हे काञ्चीवतश्चैषसञ्च
 भर्षाजस्य सौचे हे दक्षणिधनं वैनयोः पूर्वं भारद्वा-
 जानि त्रीण्यर्षभाणि वा सैन्धुक्षितानि वा शाक्ता-
 सामनी हे वार्षन्धरे हे कुत्सस्य प्रस्तोकौ हो ॥ १६ ॥

ऐषञ्च पौषञ्चेति । इहेव शृण्व एषा मित्यत्रैकं साम ;—
 इहेवाश् शृण्व एषा मिति द्वितीयक्रुष्टादिकम् । ऐषम्, एष-

द्वितीयम् ; एते हे आभरहसवे आभरहसु-सम्बन्धिनो ॥ मान-
इन्द्राभ्यादिश्च इति अत्र सामद्वयम् । मानइन्द्राभियादायिशाः
इति मन्द्रचतुर्थादिकं प्रथमम्, मानाश्चाश्चिन्द्राभियादिशाः
इति मन्द्रचतुर्थादिकं द्वितीयम् । एते हे तान्त्वे तन्वो नाम
ऋषिः, तेन दृष्टे ॥

इन्द्रस्य रोहितकूलीये हे विश्वामित्रस्य वेति । एन्द्रसान-
सिप्परयि मित्वत्र सामद्वयम् । एन्द्रसेति चतुर्थमन्द्रादिकं प्रथमम्,
एन्द्रसानसायि मिति चतुर्थमन्द्रादिकं द्वितीयम् ; एते हे इन्द्रस्य
संबन्धिनो रोहितकूलीये एतन्नामधेये । एतद् देवतानिबन्धनं
नाम । अथवा विश्वामित्रस्य ऋषेः संबन्धिनो सामनो । अनयो-
र्विश्वामित्रसंबन्धित्वं ब्राह्मणे अभिहितम्— 'रोहितकूलीयं
भवतीत्यादि, 'अपश्यदित्यन्तं ज्ञेयम् (ता. १४ । ३) ॥

इन्द्रास्याः सामनी हे इन्द्रस्य च सहस्रबाह्वीय मिति ।
इन्द्रं वयं महाधने इत्यत्र सामद्वयम् । इन्द्राम् इन्द्रं वायाश्च
इति ऋष्टादिकं माध्यम् ; इन्द्रंवयाम् इति मन्द्रादिकान्वितीयम् ।
एत हे इन्द्रास्याः सामनी ॥ अपिबल्कद्रुवः सुत मित्वचैकं साम,—
अपिबल्काद्रुवःसुता मिति मन्द्रातिमन्द्रादिकम् । इन्द्रस्य सहस्र-
बाह्वीयं सहस्रबाहुषण्डीपेत नेतन्नामकं मत्वर्षीयो यतुः ॥

धृषती माहृतस्य साम भरहाजस्यादारसद् धृषतस्यैव माह-
ृतस्य साम भरहाजस्य चैवादारसदिति । वय मिन्द्र त्वायव
इत्यत्र पञ्च सामानि । वयमाश्चिन्द्रा इति द्वितीयऋष्टादिकं
प्रथमम्, माहृतस्य मरुतपुत्रस्य धृषत एतन्नामकस्य ऋषेः
साम । हाह वय मिन्द्रा इति मन्द्रादिकान्वितीयम्, भरहाजस्य
अदारसन्नामकम् । अथ्य निर्वचनं ब्राह्मणे दर्शितम्—'द्विदोदासं

एतानि त्रीणि दैर्घतमसानि । दौर्घतमसः स्वभूतानि । ऋषि-
हयस्यापि सर्वैः सह सम्बन्धं दर्शयति—‘सर्वाणि वा तौदानि
सर्वाणि दैर्घतमसानीति । वा अथवा सर्वाणि पञ्च सामानि
तौदानि ; यहा सर्वाणि दैर्घतमसानि ॥

श्यावाश्वस्य प्रहितौ द्वाविति । प्र ह्योत्रे, पूर्व्यं वच इति
अस्या मृच्युत्पन्नं सामद्वयम् । तत्र प्रहोत्रेपूरिति मन्द्रस्वरा-
दिकं प्रथमम्, प्रहोत्राश्चि पूर्वियं वचाः इति मन्द्रहित्तीयादिकं
द्वितीयं साम ; ते उभे श्यावाश्वस्य प्रहितौ, श्यावाश्वऋषिणा
प्रहितौ दृष्टावित्यर्थः । लिङ्ग मविवक्षितम् ॥

प्रजापतेः शुधीये हे शुध्ये वा अच्चे वा सत्ये वा सामनी वेति ।
अग्ने वाजस्य गोमत इति अत्र सामद्वयोत्पत्तिः । अग्नेवाजाश्च
गोमतेवेति चतुर्थमन्द्रादिक माद्यं अग्नेवाजस्य गोडुम् मतोहो-
हाविति मन्द्रस्वरादिकन्वित्तीयम् ; ते हे प्रजापतेः शुधीये, शुधि-
पदयुक्ते, एतन्नामके सामनौ ; ‘अवाउ शुधीयाः, ए२३ ह्यया३४३’
इति सान्नि विद्यमानत्वात् । तथाच ब्राह्मणम्—‘प्रजापति रूपा-
वत्ततः प्रजा असृजत ता अस्मात्सृष्टा अपाक्रामत्स्थानेतेन
साम्ना शुधिया एहियेत्यन्वह्वयंत्स उपावत्ततेति ॥

प्रजापतेः सदोहविर्धानानि त्रीणोति । अग्ने यजिष्ठो अध्वरे
इत्यस्यां सामत्रय मुत्पन्नम् । तत्र अग्नेयजिष्ठो अध्वराइए
इति मन्द्रातिमन्द्रमन्द्रादिक माद्यम्, अग्ने इया३४३इ३४या
इति मन्द्रहित्तीयादिकन्वित्तीयम्, अग्नेइया ओवेति मन्द्रहित्तीय-
स्वरादिकं तृतीयं साम ; एतानि त्रीणि प्रजापतेः सम्ब-
न्धीनि, सदोहविर्धाननामधेयानि । किं कस्य सदःसंज्ञा, कस्य
हविर्धानसंज्ञा ? किं सर्वेषा मिति शङ्कायां विशेष माह—‘सदः

होयि हरसा हराद्य इति तृतीचतुर्थादिकम् । अगस्त्यस्य ऋषेः सम्बन्धि राक्षोघ्नं रक्षोहननसमर्थं साम ॥ त्व मग्ने वसुष् रिहेत्यत्र एकं सामोत्पन्नम्, — त्व मग्ने त्व मग्नायि इति चतुर्थमंद्रादिकम् । मानवं मनुनाम्ना ऋषिणा दृष्टम् । सर्वत्र चकारो वाक्यभेदद्योतनार्थः ॥ ११ ॥

॥ इत्यार्षेयब्राह्मणे प्रथमप्रपाठके एकादशखण्डः ॥

तौदे द्वे दैर्घतमसानि त्रीणि सर्वाणि वा तौदानि सर्वाणि वा दैर्घतमसानि श्यावाश्वस्य प्रहितौ द्वौ प्रजापतेः श्रूधीये द्वे शुद्धे वा अद्धे वा सत्ये वा सामनी वा प्रजापतेः सदो हविर्दानानि त्रीणि सदः पूर्वम् हविर्दानि उत्तरे त्वष्टुरातिथ्य मदितेश्च साम वाक्-जम्भश्चागस्तस्य च राक्षोघ्नम् सोमक्रतवं च बृहदान्नीयीयं वागस्तस्य चैव राक्षोघ्नम् ॥ १२ ॥

तौदे द्वे दैर्घतमसानि त्रीणि । पुरु त्वा दाशिवाङ् वो इति अस्या ऋचि पञ्च सामानि । तत्र पुरु इति चतुर्थतृतीयादिक मादिमम्, — पुरुत्वादाशिवाङ्वोचे इति मन्द्रचतुर्थमन्द्रादिकन्वित्तीयम् ; ते उभे तौदे तोदो नाम ऋषिः, तेन दृष्टे । पुरुत्वादाशिवाङ्वो चे चे इति मन्द्रचतुर्थादिकन्तृतीयं, पुरुत्वादाशिवाङ्वोचे इति मन्द्रद्वितीयतृतीयादिकन्तुरीयम्, पुरुत्वादाशिवाङ्वोचेहाविति द्वितीयक्रुष्टादिकं पञ्चमम् ;

साम । इन्द्रस्य स्वभूतेन्द्रिय-नामकं साम वा । यदा इन्द्रस्य-
प्रियनामकम् । वा-शब्दः पूर्वेणापि सम्बन्धनीयः ॥ १० ॥

॥ इत्यार्षेयब्राह्मणे प्रथमप्रपाठके दशमः खण्डः ॥

बार्हस्पत्यञ्चारूढवच्चाङ्गिरसं यामं वासिते द्वे
त्वाष्ट्रीसाम चागस्त्यास्य च राक्षीघ्नं मानवञ्च ॥ ११ ॥

बार्हस्पत्यञ्चारूढवच्चाङ्गिरसं यामं वेति । सोमं राजान
मित्यत्र एकं साम,—सोमं राजानं वरुणा मिति चतुर्थ-
मन्द्रस्वरादिकं बार्हस्पत्यम् । चकारो वाक्यभेदार्थः ॥ इतएत-
उदारुहन्नित्यत्र सामैकम्,—आरोश्हानिति क्रुष्टृतीयद्विती-
यादिकम् । आरूढ-शब्दयुक्त मङ्गिरसां स्वभूतं साम ; उदारुह-
न्निति साम्नि विद्यमानत्वात् । वा अथवा एतन्नम यामं यमेन
दृष्टम् ; अथवा यमोऽग्निस्तद्देवताकं वेति सामगेन ग्रन्थे प्रथमे
आग्नेये काण्डे पठितत्वात् ॥

वासिते द्वे इति । राये अग्ने महे इत्यत्र सामद्वयमुत्पन्नम् ।
राये अग्ने महायि इति मन्द्रचतुर्थस्वरादिकं प्रथमम्, रायाया-
२३ग्नेमहेत्वाहाउ इति द्वितीयक्रुष्टादिकं द्वितीयम् ; एते द्वे
वासिते, असित-प्रकाशमाने एतन्नामके सामनी भवतः ॥

त्वाष्ट्रीसाम चागस्त्यास्य च राक्षीघ्नं मानवञ्च इति । दधन्वेवा-
यदीमनु इत्यत्रैकं सामोत्पन्नम्,—दधन्वेवाप्रयदीमनु इति
चतुर्थमन्द्रस्वरादिकम् । त्वाष्ट्रीसाम, त्वाष्ट्रीनाम काचिद् देवता ॥
प्रत्यग्ने हरसा हरति अस्या मृच्युत्पन्नमेकं साम,—प्रत्यग्ने

दन्त्ये इति अस्यां सामहय सुत्यन्तम् । यद्वाह्विष्ठन्तदेति चतुर्थ-
मन्द्रादिकं प्रथमम्, यद्वाह्विष्ठन्तदन्त्ये यद्वाह्विष्ठोवेति चतुर्थमन्द्र-
चतुर्थस्वरादिकन्दितीयम् ; ते हे अन्त्येद्वाह्विष्ठोये यद्वाह्विष्ठ-
शब्दयुक्ते एतन्नामके सामनी । यद्वाह्विष्ठशब्दान्मतौच्छः सूक्त-
सान्नीरिति मत्वर्थीयच्छः । वा अथवा एते एव सामनी यन्मत्-
ह्विष्ठोये यन्मत्ह्विष्ठ-शब्दोपेते एतन्नामधेये भवतः । वर्णान्तर-
प्रक्षेपेणापि क्वचित्प्रयोगे एव सृचि गीयते ॥

अन्नेर्विशोविशीय मैङ् वा शार्ग मिति । विशो विशो वो
इत्यस्यां सामैकं,—विशो विशो हुमिति मंद्रस्वरादिकम्,
अन्नेर्विशोर्विशोयं विशोविश-शब्दोपेत मेतन्नामक मेतदन्तिना
दृष्टम् । वा अथवा ऐङ् शार्गम्, इडा-शब्देन पुष्टिरभिधीयते
पुष्टिर्वै इडा इत्यैतरेयारण्यकम् । अन्नं हि पुष्टिः, ऐङ् इडा
मन्तन्त्युक्तम् ; शार्गं-मेतन्नामकम् । अन्नस्तुतिपरत्वेन विकल्पः ॥

प्रजापतेश्च कनीनिके हे अन्नेर्वेति । बृहदयो हि भानवे
इत्यत्र सामहय सुत्यन्तम् । बृहदया इति मंद्रस्वरादिक मायं,
बृहदयोहिभानाश्वा इति मंद्रादिमंद्रमंद्रादिकन्दितीयम् ; ते
उभे प्रजापतेः स्वभूते कनीनिके एतन्नामधेये सामनी । वा
अथवा अन्निसम्बन्धिनी सामनी ॥

श्रौतर्वणश्चेति । अगन्मत्तदन्तम मिति अस्या मेकं सामोत्प-
न्नम्,—अगन्मवृ इति मंद्रस्वरादिकम्, श्रौतर्वणं श्रुतर्व-शब्दयुक्त
मेतन्नामकं साम ॥

कश्यपस्य च स्वयोनीन्द्रस्य वेन्द्रिय मिन्द्रस्य वा प्रिय मिति ।
जातः परेण धर्मणेत्यत्र एकं सामोत्पन्नम्,—जातःपरेणाश्चेति
द्वितीयद्वितीयस्वरादिकं साम । कश्यपस्य ऋषेः स्वयोनिनामकं

पाथे च बृहच्चाम्नेयं यामञ्च बृहच्चैवान्नेयं बृह-
तश्च कौमुदस्य सामान्नेर्यद्वाहिष्ठीये द्वे यन्मण्डिष्ठीये
वान्ने विशोविशोय मैडं वा शार्गं प्रजापतेश्च कनीनि-
के द्वे अत्रेर्वा श्रौतर्वणञ्च कश्यपस्य च स्वयानीन्द्रस्य
वेन्द्रिय मिन्द्रस्य वा प्रियम् ॥ १० ॥

पाथे च बृहच्चाम्नेयं यामञ्च बृहच्चैवान्नेयं बृहतश्च कौमुदस्य
सामेति । अग्न ओजिष्ठ माभर इत्यस्या ऋचि सामद्वयोत्पत्तिः ।
आग्नाओर३४वेति क्रुष्टद्वितीयस्वरादिकं प्रथमम्, अग्ने हाउ
इति चतुर्थमन्द्रस्वरादिकन्दितीयम् ; एते द्वे पाथे पथशब्दशुक्ते
सामनी ; 'रत्ति वाजाय पन्याम्'—इति साम्नोर्विद्यमानत्वात्
सर्वत्र चकारो वाक्यभेदार्थः ॥ यदि वीरो अनु ष्यादित्यत्रैक
सामोत्पन्नम्—यद्विबीरोअनुष्यात् ऐया३४३३४या इति द्वितीय
चतुर्थादिकम् ; आग्नेय मग्निदेवताकं साम, बृहन्नामकम् ।
त्वेषस्ते धूम ऋण्वति इति अस्या ऋचि एकं सामोत्पन्नम्,—
त्वेषस्ते३धूमऋण्वतिहाविति द्वितीयक्रुष्टादिकं, यामं यम
पार्थिवोऽग्निस्तद्देवताकम् ॥ त्वं हि क्षैतवद्यश्च इत्यत्र एकं साम
—त्वं हि क्षैतवद्यश्च इय इयाहायि इति चतुर्थमन्द्रादिकम्, आग्नेय
मग्निदेवताकं बृहच्चैव बृहन्नामक मेव ॥ प्रातरग्निः पुरुप्रिः
मित्यत्र एकं सामोत्पन्नम्,—प्रातरग्नायिःपूरुप्रियाः इति मन्द्रा
तिमन्द्रमन्द्रादिम्, कौमुदस्य कुमुदो नाम ऋषिः ; तदपत्यस
ब्राह्मन्नामकस्य ऋषेः सम्बन्धि साम ॥

अग्नेर्यद्वाहिष्ठीये द्वे यन्मण्डिष्ठीये वेति । यद्वाहिष्ठस्य

वासुक्रञ्च पौषञ्च कौशञ्चेति । प्रभूर्जयन्तार्महाविषोधा मित्यत्र
एकं सामः ;—प्रभूर्जयन्ता मिति चतुर्थमन्द्रादिकम्, वासुक्रं
वासुक्रनाम ऋषिः, तेन दृष्टम् । सर्वञ्च चकारो वाक्यभेदद्योतकः ॥
शुक्रन्ते अन्यद्यजतन्ते अन्यदित्यत्र एकं सामोत्पन्नम्,—शुक्रन्ते
अन्यद् यजतम्, त आक्षन्त्यादिति मन्द्रचतुर्थादि पौषं पूषदेव-
ताकम् ॥ इडा मने पुरुदत्ससङ्गोः इत्यत्र एकं साम,—इडा-
मन्मायि इति मन्द्रादिकम्, कौशं कुशेन ऋषिणा दृष्टम् ॥

काश्यपे हे इति । प्रहोताजात इत्यत्र सामदयोत्पत्तिः ।
प्रहोताजाताः इति चतुर्थमन्द्रादिक माद्यं, प्रहोताजातः उडुवा-
हायि इति चतुर्थमन्द्रादिकन्वित्तीयम् ;—ते हे काश्यपे कश्य-
पस्य स्वभूते सामनौ ॥

घृताचेराङ्गिरसस्य साम भरहाजस्य प्रासाह मिति । प्रस-
न्नाज मसुरस्य प्रशस्त मित्यत्र एकं सामोत्पन्नम्,— प्रसन्नाज
मिति मन्द्रादिकम् । आङ्गिरसस्याङ्गिरोपत्रस्य घृताचेः एतन्नाम-
धेयस्य ऋषेः सामः ॥ अरण्योर्निहितो जातवेदा इत्यस्या मेकं
सामोत्पन्नम्, अरण्योरिति मन्द्रादिकम् । भरहाजस्य स्वभूतं
प्रासाहं शत्रुभिभवनसमर्थम् तन्नामकं सामः ॥

अनेर्वैश्वानरस्य राक्षोन्न मन्त्रे वेति । सनादने ऋषिं यातु-
धाना नित्यत्र एकं सामोत्पन्नम्,—अहावोश्वा हिः इति तृतीय-
द्वितीयस्वरादिकम् । वैश्वानराख्यस्यानेः स्वभूतं, राक्षोन्नं
रक्षोहननसाधन मितन्नामधेयम् ; एतद्वैवतं नाम । वा अथवा
अत्रैतन्नामकस्य ऋषेः राक्षोन्नं सामः ॥ ६ ॥

॥ इत्यार्षेयसामान्तरि प्रथमप्रपाठके नवमः खण्डः ॥

प्रसिद्धिः इद्विर्वा, तत्साधनहेतुभूते सामनी भवतः ; प्रशस्त मिति
पदस्य सान्नि विद्यमानत्वात् । आख्यादिस्तत्रे स्फातेरपाठेऽर्षि
प्रत्ययः, प्रकृतेषु तद्गुण मिति वचनात् ; तदुपपदात् करो
ल्युन् प्रत्ययः । चावने वा अवनो नाम ऋषिः, तेन हं
वा । शैखण्डिने वा शिखण्डिनः स्वभूते वा । ऐन्वके ऽ
इन्वकाख्यऋषिणा दृष्टे । एतेषां नाम्ना सुयोगः प्रयोगान्तः
द्रष्टव्यः ॥ ८ ॥

॥ इत्यर्षेयब्राह्मणस्य प्रथमप्रपाठकीयः अष्टमः खण्डः ॥

शेनश्च श्येनं वा शैतं वा शयनं वा शायन
वा प्रजापतेर्वा दीर्घायुष्यं वासुक्रञ्च पौषङ्
कौत्सञ्च काश्यपे द्वे घृताचेराङ्गिरसस्य साम भरद्वा
जस्य प्रासाह मन्वेवैशानरस्य रात्रोघ्न मन्वेर्षा ॥ ९ ॥

शेनस्य श्येनं वा शैतं वा शयनं वा शायनं वा प्रजापते
र्वा दीर्घायुष्य मिति । अबोध्निः समिधा जनाना मित्यस्य
सुत्पन्न मेकं साम,— अबोधियेति चतुर्थमन्द्रादिकं श्येनस्य
एतन्नामकस्य ऋषेः सम्बन्धि श्येनम् ; अथवा शेनः शंसनीय
वृत्तिरनिः तस्य स्वभूतम् ; विकल्पो वक्ष्यमाणापेक्षयैव कृतः
वा अथवा शैतनामधेयम् ; तस्येद मित्यर्थं अण् प्रत्ययः
यद्भेदेषुषीणां नाशकर मित्यर्थः । शयनं वा शायनं वा वाञ्छ
ज्ञानं न युक्तं करोतीति तस्यैतन्नामोपपन्नम् । अपिवा प्रजा
पतेर्दीर्घायुष्यम्, दीर्घायुःसाधन मेतन्नामकं शत्रुनाशादिप्रयो
जनापेक्षिण मेतन्नाम । एकस्मिन् सान्नि विधाय गातव्य मिति
नामविकल्पः कृतः ॥

वामदेव्यञ्च रौद्रं वेति । आ वो राजानं मिथञ्च एकं साम,
—आवोराजिति चतुर्थमन्द्रादिकम् ; वामदेव्यं वामदेवनामकेन
ऋषिणा दृष्टम् । वामदेवाड्ढ्याविति दृष्टं सामेत्यर्थं डा
प्रत्ययः । अञ्च च देवताभेदेन मन्त्रशब्देन वा विकल्पः । वा
अथवा रौद्रं रुद्र देवताकं रुद्रशब्दोपेतं वा साम ॥

वैश्वज्योतिषे इति । इन्धे राजा इत्यत्र सामहयं मुत्पन्नम् ।
इन्धार्३१२३४यि इति तृतीयद्वितीयस्वरादिकं प्रथमम्, ह्री-
ह्री२ह्रीह्री२ ह्रीह्रीयि इन्धेराजा इति ऋष्टद्वितीयादिकं द्विती-
यम् ; ते हे वैश्वज्योतिर्नामके । वैश्वज्योतिरित्यनेर्वाचको वा
ऋषेर्वा ॥

यामे हे इति । प्रकेतुना इत्यत्र सामहयोत्पत्तिः । प्रकेतु-
नेति द्वितीयऋष्टस्वरादिकं माद्यम्, हाहाऔहोयि प्रा२३४के
इति मन्द्रद्वितीयतृतीयादिकन्धितोयम् ; ते उभे यामे, यमो ना
पार्थिवोऽग्निः, तद्देवताके ॥

इन्द्रस्य वैराजे हे इति । अग्निन्नरोदीधितिभिररण्यो-
रित्यत्र सामहयं मुत्पन्नम् । हाउ त्रिः आग्नीमिति मन्द्रचतुर्था-
दिकं माद्यम्, हाउ त्रिः आग्नीमिति मन्द्रचतुर्थादिकन्धितोयम् ;
ते उभे इन्द्रस्य सम्बन्धिनी वैराजे विराट्छन्दसोपेते एतन्नामधेये
भवतः । एतच्छब्दोनिबन्धनन्नाम । अत्रैव ऋषिनामादिभेदेन
बहून् विकल्पान् दर्शयति— 'वसिष्ठस्य वा प्रजापतेरित्यादि ।
सर्वञ्च वा शब्दो विकल्पवाची । वा अथवा एते नामनी वसिष्ठस्य
ऋषेः स्वभूते ; यद्वा प्रजापतेः स्त्रीये राशिमराये एतत्संज्ञके
भवतः ; पूर्वस्य सान्नी राशीति नाम, अपरस्य मराय मिति ;
उक्तनामविपर्ययेण पक्षान्तरम् । अपिवा स्फातिङ्करणे स्फातिः

साम । प्रवाः पवीः इति चतुर्थमन्द्रस्वरादिकं षष्ठं साम
गौरीवितनामक मेव । 'गौरीवितं भवति, गौरीवितिर्वा एत-
च्छाक्त्यो ब्रह्मणोऽतिरिक्त मपश्यत्तद् गौरिवित मभवदिति (ता०
११ । ५) हि ब्राह्मणम् । यद्वा सर्वाणि वा सामानि षट्
शाक्त्यसामानि । यद्वा सर्वाणि गौरीवितानि ॥

काखे हे इति । वयं सु त्वा तदिदृशाः इत्यत्र सामहयम् ।
वयं वाया मिति मन्द्रचतुर्थादिक माद्यम्, वयसू३ इति मन्द्र-
द्वितीयादिकं द्वितीयम् । ते उभे कखेन दृष्टे ॥

गौरीविते हे श्रौतकचं तृतीय मिति । इन्द्राय महने सुत
मिति सामहयं सुत्पन्नम् । इन्द्रायमहनायि इति चतुर्थमन्द्रादिक
माद्यम्, इन्द्रायमहनेहाउ इति मन्द्रादिकं द्वितीयम् ; एते हे
गौरीविते एतन्नामधेये । इन्द्रायमहनेसुतम् इन्द्रायमोविति चतुर्थ-
मन्द्रस्वरादिकेऽन्तुतीयम्, श्रौतकचं श्रुतकचो नाम ऋषिः ज्ञेन
दृष्टम् ॥

सौमित्रे हे इहवद्वैवोदासं, तृतीय मिति । अयं त इन्द्र-
सोम इत्यत्र सामहयम् । अयन्तभा इति मन्द्रादिक माद्यम्,
अयन्त इन्द्रसोमः इति मन्द्रचतुर्थादिकं द्वितीयम् ; एते हे
सौमित्रे एतन्नामधेये । अयन्तइन्द्रसोमः इति चतुर्थतृतीय-
दिकं तृतीयम् । इहवत् इहशब्दोपेतं द्वैवोदासं द्विवोदसिन
दृष्टम् । अत्र 'इ२३४हा'— इति निधनम् ॥

रैषवे हे वैणवे वा शार्करवर्णं वैनयोः पूर्वं मीदले हे
वीहं वैनयोः पूर्वं मिति । सुरूपकृतनुमूतये इत्यत्र सामचतुष्टय
सुत्पन्नम् । सुरू इति चतुर्थमन्द्रादिकं, सुरू हाहाउ इति मन्द्रा-
दिकश्च ; एते हे वैणवे एतन्नामधेये भवतः । यद्वा वैणव-

नामधेये । अथवैनयोः साख्योः पूर्वं मादिभं साम आर्क्षरवर्णम् ।
 सुरुपकन्नू ३ इति द्वितीयद्वितीयादिकं तृतीयम्, सुरुपक इति
 चतुर्थमन्द्रस्वरादिकन्तुरीयं साम ; एते उभे सामनी, औदले
 एतत्सञ्ज्ञे भवतः । 'औदलं भवत्युदलो वा एतेन वैश्वाभिनः'—
 इति (ता० १४।११) ब्राह्मणम् । यदा एतयोः पूर्वं वीङ्गनाम-
 धेयम् ।

आर्षभाणि त्रीणि सैन्धुक्षितानि वा वाध्राश्वानि वेति ।
 अभित्वा हृषभा सुते इत्यत्र सामचतुष्टयम् । अभित्वाहृषभा-
 सुतायि इति मन्द्रचतुर्थादिकम्, अभित्वाहृषभासुते अभ्याहाउ
 मन्द्रादिकम्, अभित्वाहृषभासुते इति मन्द्रचतुर्थादिकञ्च । एतानि
 त्रीणि सामानि आर्षभाणि । यदा सैन्धुक्षितानि । अथवा वाध्रा-
 श्वानि ; वध्राश्वो नाम ऋषिः ॥

कौत्से हे पाञ्चवाजे वा दशवाजे वा इति । य इन्द्र
 चमसेष्वेति सामद्वयम् । याञ्चीन्द्राः ३ इति द्वितीयद्वितीयादिकम्,
 यदिन्द्र चामाःसेषुवा इति मन्द्रातिमन्द्रमन्द्रादिकम् ; एते हे
 कौत्से । कुत्सो नाम ऋषिः । यदा पाञ्चवाजे एतन्नामधेये । अथवा
 दशवाजे एतत्सञ्ज्ञे भवतः ॥

सौमेधानि त्रीणि पूर्वतिथानि वा पौर्वातिथानि वेति ।
 योगे योगे तवस्तर मित्यत्र सामत्रयम् । योगेयोगेतवस्तरा मिति
 चतुर्थमन्द्रादिकं माद्यम्, योगेयोगेतवस्ताक्षराम् इति मन्द्राति-
 मन्द्रमन्द्रादिकन्वित्यम् ; योगेयोगेतवाहाउस्वाराम् इति मन्द्र-
 चतुर्थस्वरादिकं तृतीयम् । एतानि त्रीणि सामानि सौमेधानि ;
 सुमेधो नाम ऋषिः । अथवा पूर्वतिथानि ; पूर्वतिथो नाम
 ऋषिः । अपिवा पौर्वातिथानि पूर्वतिथसम्बन्धीनि ।

देवातिथं च मैधातिथं वेति । आ त्वेता निषोदतेत्यत्रैकं साम,—आतू६४ एतानि इति तृतीयद्वितीयादिकम् । देवातिथेः खभूतम् । 'देवातिथिः सपुत्रोभनायत्थरन्नरख्ये'—इत्यादि (ता० ६ । २) ब्राह्मणं मनुसन्धेयम् । अथवा मैधातिथिना दृष्टम् ॥ १८ ॥

॥ इत्यार्षेयब्राह्मणस्य प्रथमप्रपाठकीयः अष्टादश खण्डः ॥

आङ्गिरसानि त्रीण्यपि वा माधुच्छन्दसं क्रौञ्चं घृतञ्चुन्निधनं प्राजापत्यं माधुच्छन्दसं वैव वास्राणि त्रीणि प्रियमेधानि वा वैयश्वानि वाश्वानि वोद्गात-दमनानि वा गौरीविते. द्वे आपालवैणवे द्वे वैणवे वापाले वाकूपारै वा पारववे वा धुरोःसामनी द्वे महागौरीविते तृतीयं गौरीवितं वैव वाचःसामनी द्वे महावामदेव्यं तृतीयं वामदेव्यं वैवेन्द्रस्य सत्वा-साहोये द्वे अजितस्य वाजिती वामदेव्यं चाश्विनोश्च साम गोतमस्य च भद्र मश्विनोश्चैव साम सोमसाम वा ॥ १९ ॥

आङ्गिरसानि त्रीणीति । इदं छान्दोग्येत्यत्र सामत्रयं सुत्यम् । इदा६म् इति मन्द्रातिमन्द्रमन्द्रादिकम्, इदं७हिया४ षोडो इति मन्द्रचतुर्षादिकम्, इदं७छानू६ षोडसा इति मन्द्राति-मन्द्रमन्द्रादिषु तृतीयम् । एतानि त्रीण्याङ्गिरसानि, अङ्गिरः-

सम्बन्धीनि । अत्रैव ऋषिविकल्पं दर्शयति—‘अपिवा माधुः
च्छन्दसं क्रौञ्चं घृतशुनिधनं प्राजापत्यं माधुच्छन्दसं वैवेति ।
एषां मधेः आदिमं माधुच्छन्दसम्, द्वितीयं क्रौञ्च-नामधेयम्,
तृतीयं प्राजापत्यं प्रजापतेः स्वभूतं घृतशुनिधनं ‘घृतश्रूता२३-
४६म्’— इति निधने गीतत्वात् । अत्रविकल्पः— वा यद्वा तृतीयं
साम माधुच्छन्दसं मेव ॥

वाम्नाणि चीणि प्रियमेधानि वा वैयश्वानि वाश्वानि वोद्गाह-
दमनानि वेति । महा९इन्द्रःपुरश्चन इति सामत्रयम् । महा९
इन्द्राः इति चतुर्थमन्द्रादिकम्, महाहाइन्द्राः इति मन्द्रचतु-
र्थादिकम्, महा०इन्द्राः५पुरश्चनाः इति चतुर्थमन्द्रादिकम् ।
एतानि चीणि सामानि, वाम्नाणि वस्त्रसम्बन्धीनि । यद्वा प्रिय-
मेधानि, प्रियमेधो नाम ऋषिः । अपिवा वैयश्वानि, वाश्वो नाम
ऋषिः । यद्वा वाश्वानि अश्वभूत-प्रजापतिसम्बन्धीनि । अथवा
उद्गाहदमनानि वा एतन्नामधेयानि ॥

गौरीविते हे आपालवैणवे हे वैणवे वापाले वाकूपारे वा
पारबवे वेति । आतूनइंद्रक्षुमन्त मित्यत्र सामचतुष्टयम् ।
आतूनषा इति मन्द्रादिकम्, आतूनइंद्रक्षुमान्ता मिति मन्द्र-
चतुर्थादिकम् ; एते हे गौरीवितनामधेये । आतूनई इति
चतुर्थमन्द्रादिकम्, आतूनइंद्रक्षुमाइस्ताम् इति मन्द्रातिमन्द्र-
मन्द्रादिकं तुरीयम् ; एते हे आपालवैणव-नामधेये । यद्वा
वैणवापालनामधेये । वाकूपारे वा, वाकूपारोऽनाम कश्यपः ।
अथवा पारबव-नामके ॥

धुरोःसामनी हे महागौरीवितं तृतीयं गौरीवितं वैवेति ।
अभिप्रगोपतिङ्गिरेत्यस्यां सामत्रयं मुत्पन्नम् । अभी अभी इति

चतुर्थमन्द्रादिकम्, अभी अभी प्रगो इति चतुर्थमन्द्रादिकम् ; एते हे धुरोःसामनी । अभि प्रगो३ इति मंद्रद्वितीयादिकं द्वितीयं साम, महागौरीवित नामधेयकम् । यद्वा गौरीवित-
नामक मेव ॥

वाचःसामनी हे महावामदेव्यं द्वितीयं वामदेव्यं वैवेति । कया नखिन्न आ भुव दित्यत्र सामत्रयम् । कयानञ्ची इति मन्द्रा-
दिकम्, होवायि इति मंद्रस्वरादिकम् ; एते हे वाचःसाम-
नामके । काऽप्येति द्वितीयमन्द्रादिकं द्वितीयं महावामदेव्यम् ।
यद्वा वामदेव्यम् । 'वामदेव्यं भवत्येतेन वै वामदेवोऽन्नस्य
पुरोधो भगच्छदिति (ता० १३ । ८) इति ब्राह्मणम् ॥

इन्द्रस्य सत्रासाह्वीये हे अजितस्य वाजितीति । त्यमुवः
सत्रासाह्व मित्यत्र सामद्वयम् । त्यमुवाः इति मन्द्रादिक माथ्यम्,
त्या३४म् इति द्वितीयद्वितीयादिकं द्वितीयम् ; एते इन्द्रस्य सत्र-
साह्वीये, सत्रारोह-शब्दयुक्ते । 'सत्रासाह्वीयं भवति यद्वा
असुराणां मसोढ मासीत्तद्देवाः' सत्रासाह्वीयेनासहन्त सत्रे ना-
नसञ्चहीति तत्सत्रासाह्वीयस्य सत्रासाह्वीयत्व मिति (ता० १२ ।
८) इति ब्राह्मणम् । यद्वा अजितस्य वाजिती इति ॥

वामदेव्यञ्चाश्विनोश्च साम गोतमस्य च भद्र मश्विनोश्चैत
साम सोमसाम वेति । सदसस्यति मञ्जुत मित्यत्रैकं साम—
सादा इति चतुर्थमन्द्रादिकं वामदेव्यम् । चकारो भिन्नवाक्य-
द्योतकः ॥ ये ते पन्था अधो दिव इत्यत्रैकं साम,—हायि
भांसूदा३३४चाः इति द्वितीयद्वितीयादिकं मश्विनोः साम ॥
भद्रं भद्रं न चा भरेत्यत्र एकं साम,—भद्रश्चाद्राम् इति मन्द्र-
चतुर्थादिकं गोतमस्य भद्रम् ॥ अश्विं सोमी अयं सुतः इत्यत्रैकं

साम,—अस्ति सोमो भयत्सुतः इति तृतीयचतुर्थादिकम् । अस्ति नोरेव साम । यद्वा सोमसाम ॥ १८ ॥

॥ इत्यार्षेयब्राह्मणे प्रथमप्रपाठके जनविंशः खण्डः ॥

त्वाष्ट्रीसाम च गोधासाम च सवितुश्च सामोष-
सश्च साम त्वष्टुरातिथ्ये द्वे पौषच्चेन्द्रस्य च मायेन्द्रस्य
सांवर्त्तं द्वे संवर्त्तस्य वाङ्गिरसस्य शौनःशेषञ्च
च्यावनं वा प्रतीचीनेडञ्च काशीतम् ॥ २० ॥

त्वाष्ट्रीसाम च गोधासाम च सवितुश्च सामोषसश्च साम
इति । इङ्गयन्तीरपसुव इत्यत्रैकं साम,—इङ्गयन्तीः इति
मन्द्रस्वरादिकं त्वाष्ट्रीसाम-नामकम् ॥ न की देवा इनीमसी-
धुचैकं साम,—नकिदेवाः इति मन्द्रादिकम्; गोधासाम ॥
दोषो प्रागाहृदित्यत्रैकं साम,— दोषो प्रागाहृदिति चतुर्थमन्द्र-
स्वरादिकं सवितुः साम ॥ एषोऽषा अपूर्था इत्यत्रैकं साम,—
एषोऽषाः मंदादिकं सुषसस्साम । सर्वे चकारा भिन्नवाक्-
द्योतकाः ॥

त्वष्टुरातिथ्ये द्वे पौषच्चेन्द्रस्य च मायेति । इंद्रो दधीषो
पौषभि रित्यत्र सामद्वयम् । इंद्रोदधीषो इति मन्द्रादिकं साम,
इंद्रोदधायि इति च मन्द्रादिकम्; एते द्वे त्वष्टुरातिथ्ये त्वष्टु-
रातिथ्यनामके ॥ इन्द्रे हि मत्स्यन्वस इत्यत्रैकं साम,—इन्द्रे हि-
माहात मन्द्रस्वरादिकम्; पौषम् । या तु न इन्द्र उन्नहन्ति-
त्यत्रैकं साम,—यातूषोही इति तृतीयद्वितीयादिकं मिन्द्रस्य-
माया-नामकम् ।

इन्द्रस्य सांवर्त्तं द्वे संवर्त्तस्य वाङ्गिरस्येति । ऋजस्तदस्य
तिलिषे इत्यत्र सामद्वयम् । हाहाउवा३ इति मन्द्रद्वितीयादिकं
माद्यम्, ऋजस्तदाप्रस्यतिलिषाद् इति चतुर्थमन्द्रादिकं द्विती-
यम् ; एते द्वे इन्द्रस्य सांवर्त्तं ; रक्षःसंवर्त्तं नहेतुभूते । तथाच
ब्राह्मणम्—‘देवानां वै यज्ञएरघाएस्यजिघाएसएस्तान्येतेनेन्द्रः
संवर्त्तं मपावपद्यत्संवर्त्तं मपावपत्तस्मात्सांवर्त्तं मिति (ता० १४ ।
१२) । वा यदा एते सामनी आङ्गिरसस्य संवर्त्तस्य स्वभूते ॥

शौनःशेषञ्च आवनं वेति । अयं मु ते समतसि इत्यत्रैकं
साम,— अपाऽप्रसु ता३सा३मातसायि इति चतुर्थतृतीयादिकं
शौनःशेषं शुनःशेषेन दृष्टम् । वा यदा आवनं दाधीचैन अय-
नेन दृष्टम् ॥

प्रतीचीनेडञ्च काशीत मिति । वात आ वातु भेषज मित्य-
त्रैकं साम,— वातआक्षेतुभाप्रइषजामिति प्रतीचीनेडङ्गाश्री
मेतन्नामधेयम् । ऋषेत्स्य साम्नो निधनम् । काशीतं भवति
पराचीभिर्वा अन्याभिरिडाभिरेतीदधदेत्ययैतत् प्रतीचीनेडङ्गा-
शीतं (ता०) इति हि ब्राह्मणम् ॥ २० ॥

॥ इत्यार्षेयब्राह्मणे प्रथमप्रपाठके विंशः खण्डः ॥

सौमित्तञ्च श्यावाश्वे च शैखण्डिनं च वैतहव्यं
च भारद्वाजं चारुण्यस्य च वैतहव्यस्य साम सौभरं वा
सौभरं चैव पाष्ठौहे द्वे साकमश्वञ्च धुरां वा साम ॥ २१

सौमित्तञ्च श्यावाश्वे चेति । यं रक्षन्ति प्रचेतस इत्यत्रैकं

साम,—यत्र चन्तिप्रचेतसाः इति चतुर्थमन्द्रादिकम् । सीमितं
समितः कुक्षः, तेन दृष्टम् । 'सीमितः कल्याण आसेत्यादि, स
तपोऽतिष्यत स एतस्मीमित मपश्य दिति (ता० १३।६) हि ब्राह्म-
णम् ॥ गव्यो षु णो यथा पुरेत्यत्र सामहयम्,—गव्यो षु णो यथा-
पुरा इति आद्यम्, गव्यो षु णो यथापुरा इति द्वितीयम् ; एते
हे श्यावाश्वे ; श्यावाश्वो नाम ऋषिः ॥

शैखण्डिनं च वैतहव्यं च भारद्वाजं चारुणस्य च वैत-
हव्यस्य साम सीभरं वेति । इमास्त इन्द्र पृथ्वयः इत्यत्रैकं
साम,—इमास्त इति मन्द्रस्वरादिकं शैखण्डिनम् ॥ अयाधिया
च गव्ययेति अत्र सामैकं,—अयाधियाचगव्याद्येति मन्द्राति-
मन्द्रादिकं वैतहव्यं वीतहव्येन ऋषिणा दृष्टम् ॥ पावकानः
सरस्वतौत्यत्रैकं साम,—पावकानुदयेति मन्द्रचतुर्थस्वरादिकं
भारद्वाजं भारद्वाज ऋषिः, तेन दृष्टम् ॥ एक इमं नाहुषोऽत्यत्रैकं
साम,—कइमम् उहुवाहायि इति चतुर्थमन्द्रादिकम् । वैत-
हव्यस्य वीतहव्यपुत्रस्य अरुणस्य साम । वा यदा एतत्साम
सीभरं ; सीभरिर्नाम ऋषिः ॥

सीभरश्चैव पाठीहे हे साकमश्वश्च धुरां वा सामेति ।
आ याहि सुषुमा हित इत्यत्रैकं सामीत्यन्त्रम्,—आयाहिस् इति
मन्द्रादिकं सीभर मेव ॥ महित्रीणा मवरस्तु इत्यत्र सामहयम् ।
महायित्रा २३४ यिणाम् इति तृतीयद्वितीयादिक माद्यम्, महि-
त्रीणामवरस्तु इति मन्द्रमन्द्रातिमन्द्रादिकम् ; एते हे पाठीहे ;
पृष्ठोह आङ्गिरसः, तेन दृष्टे ॥ त्वावतः पुरुवसो इत्यत्रैकं
साम,—त्वावतो इति क्रुष्टद्वितीयस्वरादिकम् । साकमश्वं वा
अथवा एतत्साम धुरांसाम-नामधेयम् । तथाच ब्राह्मणम्—

स्वरादिकं द्वितीयम् ; एते द्वे अङ्गिरःपुत्रस्य, गोः गुरिति ऋषिः
तस्य सखन्विनी सामनी भवतः । अत्रैव ऋषिसंज्ञाविकल्प
माह - 'गीतमस्येति । अथवा गीतमस्य स्वभूते मनाज्ये
एतन्नामके भवतः ॥ ४ ॥

॥ इत्याषेयबाह्यस्य प्रथमप्रपाठकीयः चतुर्थखण्डः ।

भरद्वाजस्योपह्वी द्वौ श्रौष्टीगवं तृतीय मग्ने-
वैश्वानरस्य यज्ञायज्ञीयं भरद्वाजस्य वा कार्त्यय-
शञ्च कार्त्यवेशं वा नार्मेधञ्च कार्त्यवेशञ्चैव भर-
द्वाजस्य पृश्निनी द्वे उरो राङ्गिरसस्य साम गीतमस्य
पौरुमद्गुः द्वे पुरुमद्गुस्य वाङ्गिरसस्य मण्डोज्जाप्र-
दनास्य सामनी द्वे माण्डवे वा भरद्वाजस्य गाधं
गीतमे द्वे अग्नेरायु रग्नेर्हरसी द्वे दैर्घश्रवसे द्वे ॥५॥

भरद्वाजस्योपह्वी द्वौ श्रौष्टीगवं तृतीय मग्ने वैश्वानरस्य यज्ञाय-
यज्ञीय मिति । यज्ञायज्ञा वो अग्ने इत्यस्यां चत्वारि सामानि
उत्पन्नानि । तत्र यज्ञायज्ञा इति मन्द्रस्वरादिकं प्रथमम्, यज्ञायज्ञा
इति चतुर्थतृतीयचतुर्थमन्द्रादिकं द्वितीयम् ; ते द्वे सामनी भर-
द्वाजस्य सखन्विनी उपह्वी एतन्नामके । उपह्वयन्ते देवता आभ्या
मिति, द्वेष स्वर्षायां द्वः सम्यसारणम् । याज्ञायज्ञेति क्रुष्ट-
द्वितीयादिकं तृतीयं साम श्रौष्टीगवम् श्रुष्टिगुर्नाम ऋषिः, तेन
दृष्टम् । यज्ञायज्ञेति चतुर्थतृतीयादिकं चतुर्थं साम वैश्वानराख्य-

स्याग्नेः स्वभूतं यज्ञायज्ञीयं यज्ञायज्ञा-पदीपेतमेतन्नामकम् । 'देवा-
वै ब्रह्म व्यस्राचं तस्य यो रसोऽत्यरिच्यत तद्यज्ञायज्ञीयं मभवदिति
ब्राह्मण मनुसन्धेयम् । अस्यैव ऋषिनिबन्धनं नाम दर्शयति—
'भरद्वाजस्य वेति । भरद्वाजस्य ऋषेः सम्बन्धि यज्ञायज्ञीयं साम ;
यज्ञायज्ञ-शब्दान्तौ 'मती क्ः सूक्त सान्नीरिति क्ः ॥

कार्त्ययश्चेत्यादि । पाहि नो अग्न एकयेत्यस्यां सामत्रयम् ।
तत्र पाहिनी३ अग्न एकयेति मन्द्रद्वितीयादिकं कार्त्ययश्-नामकम्,
वा अथवा कार्त्यवेश-नामकम् । पाहिनी अग्न एकया६ए
इति मंद्रातिमंद्रादिकं द्वितीयं नामेधं नृमेधो नाम ऋषिः
तत्सम्बन्धि । तथाच ब्राह्मणम्—'नृमेध माङ्गिरसां सत्र
मासीनः७ खभिरभ्याह्वयंत्सोऽग्निं मुपाधावत्पाहिनीअग्नयेति तं
वैश्वानरः पर्युदतिष्ठदित्यादि । पाहिनीअग्नए इति चतुर्थ-
द्वितीयादिकं द्वितीयं साम कार्त्यवेशनाम्नैव ॥

भरद्वाजस्येति । बृहद्भिरग्ने अर्चिभिरित्यत्र सामद्वयम् ।
बृहद्भिरग्ने अर्चिभिर्हाउ इति क्रुष्टद्वितीयादिकम्, बृहद्भि-
रग्ने अर्चिभो६रे इति मंद्रातिमंद्रादिकम् ; एते द्वे भरद्वाजस्य
पृश्नी एतन्नामके । तथाच ब्राह्मणम्—'भरद्वाजस्य पृश्नश्चा-
वक्त्रसाम भवत्यन्नं वै देवाः पृश्नीति वदन्तीति ॥

उरोराङ्गिरसस्येति । त्वे अग्ने स्राहुत इत्यत्र एकं साम,—
त्वेअग्नेस्त्राहुतहाउ इति क्रुष्टद्वितीयादिकम् आङ्गिरसस्य
अङ्गिरसः पुत्रस्य उरोः साम ॥

गीतमस्येत्यादि । अग्नेजरितर्विश्वपतिरित्यत्र सामद्वयम् ।
अग्नेजरितर्विश्वपतिः श्रीहोवेति चतुर्थमंद्रादिकम्, अग्ने जरित-
र्विश्वपती३ः इति द्वितीयचतुर्थादिकं चं ; एते द्वे गीतमस्य

पौरुमहे । अत्र ब्राह्मणम्—‘तस्मात्पौरुमहे भवत्यहर्वा एतद्व-
क्षीयमानं तद्रक्षात्स्यसचन्तरत्यादि—‘पौरुमहेन पुरीमज्जयन्
यत्पुरीमज्जयत् स्मत्पौरुमहे’—इति । यद्वा आङ्गिरसस्य
पुरुमहेस्य सामनी हे ॥

मण्डोर्जामदग्न्यस्येति । अग्नेविवस्वदुषसरित्यत्र सामद्वयम् ।
अग्ने विवा हाविति मंद्रस्वरादिकम्, अग्ने विवस्वदुषा साः
इति मंद्रचतुर्थादिकं च ; एते हे जामदग्न्यस्य जमदग्नि-
गोत्रस्य मण्डोः एतन्नामकस्य ऋषेः सम्बन्धिनी जमदग्नि-
शब्दाद् यञ् । यद्वा माण्डवे जमदग्निगोत्रस्य मण्डोः स्वभूते
भवतः ॥

भरहाजस्य गाधमिति । त्वन्नश्चिन्न जत्येत्यत्र एकं साम,—
त्वं नारश्चिन्न जत्येति क्रुष्टद्वितीयादिकम्, भरहाजस्य गाधम्,
गानदृष्टकमित्यर्थः ॥

गौतमे हे अग्नेरायुरिति । त्वमित्प्रथा असौत्यत्र साम-
द्वयम् । हाउ इति मंद्रादिकम्, त्वत्वारमे इति मंद्राति-
मंद्रमंद्रादिकम् ; ते उभे गौतमेन दृष्टे ॥ आ नो अग्ने वयो वृध
मित्यत्र एकं साम,—आ नो अग्ने इति तृतीयचतुर्थादिकम्,
अग्नेरायुः एतन्नामकम् ॥

अग्नेर्हरसी हे दैर्घ्यवसे हे इति । योविश्वाद्यते वसुरित्यत्र
सामचतुष्टयं सुत्यन्नम् । योविश्वाद्दायतेवसु इति मंद्रद्वितीया
दिकम्, योविश्वाद्यतेवसुहाविति मंद्रादिकं च ; एते आद्ये
अग्नेर्हरसी एतन्नामके । योविश्वाद्यतेवस्वाहाओहाश्च इति
मंद्रातिमंद्रमंद्रादिकम्, योविश्वाद्यतेवसुश्च इति मंद्राति-
मंद्रमंद्रादिकम् ; एते अन्त्ये हे दैर्घ्यवसे दीर्घ्यवसा दृष्टे ।

तथाच ब्राह्मणम्—'दैर्घश्रवसम्भवति दीर्घश्रवा वै राजन्यर्षि-
र्च्यागपरुक्षोशनायंश्चरंस् एतद् दैर्घश्रवस मपश्यदिति ॥ ५ ॥

॥ इत्यार्षेयब्राह्मणस्य प्रथमप्रपाठकीयः पञ्चमः खण्डः ॥

अग्ने राग्ने ये हे गोतमस्य मनाज्ये हे देवराजञ्च
गाथिनश्च कौशिकस्य साम बार्हटुक्ये हे पौरुमीढञ्च
कार्णश्रवसञ्च प्रास्क्रग्वं वा दैवोदासञ्च सौक्रतवञ्च
काग्वे हे मानवे हे ॥ ६ ॥

अग्ने राग्ने ये हे गोतमस्य मनाज्ये हे इति । एना वो
अग्निन्नमसेत्यस्याञ्चत्वारि सामानि जातानि । तत्र एनावोअग्नि-
न्नामसेति मन्द्रचतुर्थादिकं प्रथमम्, एनावोअग्निन्नमसाहाविति
मन्द्रादिकन्दितीयम् ; ते उभे अग्नेः स्वभूते आग्नेये अग्नि-
देवर्त्तुके भवतः । अग्नि-शब्दात् सास्य देवतेत्यस्मिन्नर्थे अग्नि-
कलिभ्यां सर्वत्र ढक् वक्तव्य मिति ढक् । एनावोअग्निमेध-
नमसेति मन्द्रचतुर्थादिकं तृतीयं, एनावी अग्निन्नमसो जान-
पोवेति मन्द्रचतुर्थादिकं चतुर्थम् ; ते गोतमस्य सम्बन्धिनो
मनाज्ये एतन्नामधेये भवतः ॥

देवराजञ्च इति । शेषे वनेषु मातृषु इत्यत्र एकं सामोत्प-
न्नम्,—शोषवनापृषु मातृषु इति चतुर्थमन्द्रादिकं देवराज-
न्देवराजो नाम ऋषिस्तेन दृष्टम् ॥

गाथिनश्च कौशिकस्य सामेति । अदर्शि गातु वित्तम इति
अत्र एकं सामोत्पन्नम्,—अदर्शिगातुवित्तमा३ए इति मन्द्राति-
मन्द्रमन्द्रादिकं कौशिकस्य कुशिकपुत्रस्य गाथिन एतन्नामकस्य
ऋषेः स्वभूतं साम ॥

बार्हदुकथे हे इति । अग्निरुकथे पुरोहित इति अत्र साम-
दयोत्पत्तिः । अग्निरुकथायि इति मन्द्रस्वरादिकं प्रथमम्, अग्नि-
रुकथा औहीहायि इति मन्द्रचतुर्थादिकं द्वितीयम् ; ते उभे
बार्हदुकथे, बृहदुकथनामकेन ऋषिणा दृष्टे ॥

पौरुमीदृश्च कार्णश्रवसश्च प्रास्त्वखं वेत्यादि । अग्निमी-
डिष्वावसे इति अत्र एकं सामोत्पन्नम्,—अग्निमीडिष्वा३४-
औहीवा इति मन्द्रचतुर्थादिकम्, पौरुमीडं पुरुमीडेन दृष्टम् ॥
शुधिशुक्लर्णेत्यत्र एकं सामोत्पन्नम्,—शुधी३ इति तृतीय-
द्वितीयादिकं कार्णश्रवसम्, कर्णश्रवा नाम ऋषिः, तेन दृष्टम् ।
अत्र विकल्पः । वा अथवा प्रास्त्वखं, प्रस्त्वखेन दृष्टम् ॥ प्रदेवो-
दासो अग्निरित्यत्रैकं सामोत्पन्नम्,—प्रदेवोदासोऽग्नीः इति मन्द्र-
चतुर्थादिकं साम, देवोदासन्दिवोदासनान्ना ऋषिणा दृष्टम् ॥
अधउमो अध वेत्यत्र एकं सामोत्पन्नम्,—अधउमा ओवेदि
मन्द्रचतुर्थादिकं साम, सौक्रतवं सुक्रतु-शब्दयुक्तमेतन्मन्त्रवर्णनिब-
न्धनं नामधेयम् । सर्वत्र चकारो वक्ष्यमाणोपेक्षः ॥

काण्वे हे मानवे हे इति । कायमानो वना त्व मित्यत्र
सामहय मुत्पन्नम् । कायमानोऽध्वनातुवा मिति चतुर्थमंद्रादिकं
प्रथमम्, ए कायेति चतुर्थद्वितीयादिकं द्वितीयञ्च ; एते हे
काण्वे कण्वस्य स्वभूते ॥ नि त्वा मग्ने मनुर्दधे इत्यस्य सामहय
मुत्पन्नम् । नित्वा मग्नायि इति मन्द्रस्वरादिकं आयम्, हीवाइ
नित्वा मग्ने मनुर्दधे चतुर्थद्वितीयमंद्रादिकन्द्वितीयम् ; ते उभे
मानवे, मनुनान्ना ऋषिणा दृष्टे ; दृष्टं सामेत्यण् प्रत्ययः ॥ ६ ॥

॥ इत्यादि यन्नाह्वयस्य प्रथमप्रपाठक्रीयः षष्ठः खण्डः ॥

अग्नेश्च द्रविणं बार्हस्पत्यञ्च वसिष्ठस्य च वीङ्क्ष्व
 विष्वर्धसञ्चारिणससा सामैतवाध्राञ्च मनसञ्च दोहः
 समन्तानि त्रीण्यग्रेरेकं वसिष्ठस्य वा वरुणस्य
 वै वाम्नस्य च वैखानसस्य सामाञ्चिगस्य वा
 दानवस्य ॥ ७ ॥

अग्नेश्च द्रविणं बार्हस्पत्यञ्चेति । देवो वो द्रविणोदा इत्यत्र
 एकं सामोत्पन्नम्,—देवो३वो३ द्रविणोदा इति मन्द्रचतुर्थादिकम्
 मन्नेः स्वभूतं द्रविणशब्दोपेत मेतन्नामकं साम ॥ प्रैतु ब्रह्मणस्पति-
 रित्यत्रैकं सामोत्पन्नम्,—प्रैतू३ब्रह्मणस्पति रिति मन्द्रद्विती-
 यादिकं बार्हस्पत्यं बृहस्पतिदेवताकम् । ब्रह्मणस्पति-बृहस्पत्योः
 ऋदाभावात् अश्वपत्यादिभ्यश्चेति प्राग्द्वैत्र्यतीयोऽन्त्ये प्रत्ययः । ऊर्द्ध
 ऊ षु ण इत्यत्रैकं साम समुत्पन्नम्,—ऊर्द्धजषुषा३जता२३४
 याइ इति द्वितीयद्वितीयादिकं साम, वसिष्ठस्य स्वभूतम्, वीङ्क्ष्व
 मेतन्नामधेयम् ॥ प्र यो राये निनीषीषति इत्यत्रैकं साम,—
 प्रयोराया३यिनिनीषतायि इति चतुर्थमन्द्रादिकम्, आङ्गिरसस्य
 आङ्गिरःपुत्रस्य विष्वर्धसः एतन्नामकस्य ऋषेः सम्बन्धि ॥ प्रवो यश्च
 पुरुषा मित्यत्रैकं साम जातं प्र वाः इति, मन्द्रचतुर्थादिकम्,
 ऐतवाध्रा-नामकम् ; इतवधिर्नाम ऋषिः, तेन दृष्टम् ॥ अथ मन्निः
 सुवीर्यस्यैत्यत्र एकं सामोत्पन्नम्,—अथ मन्निः सुवीर्यस्य इति
 मन्द्रादिकं मनसोदाह-नामधेयकम् ॥ सर्वे चकारा वक्ष्यमाणा-
 पेक्षया प्रयुक्ताः ।

समन्तानि त्रीणीति । त्व मन्नेष्टपतिरित्यस्यां सामपथ

मुत्पन्नम्,—तानि त्रीणि समस्त-नामधेयानीति । अतएव ऋषिभेदेन विविच्य नामत्रयं दर्शयति ।—‘अग्नेरिकं वसिष्ठस्य वेत्यादि । त्वमग्ने गृह्णापतायिः इति चतुर्थमंद्रादिकं प्रथमम्, अग्नेः स्वभूत मितद्देवतानिबन्धनं नाम वा ; अथवा वसिष्ठस्य सम्बन्धि, त्वमग्ने गृह्णापतीरिति चतुर्थमंद्रादिकं द्वितीयम्, त्वमाग्ने गृह्णापतीः इति मंद्रद्वितीयतृतीयादिकं तृतीयं साम ; एते हे वान्मस्य वान्मो नाम ऋषिस्तस्य सामनी ।

वैखानसस्य सामेति । सखायस्त्वावत्तमह इत्यस्य मेकं साम,—सखायस्त्वा श्रीहोहो हायि इति मंद्रचतुर्थादिकं वैखानसस्य एतन्नामधेयस्य ऋषेः सम्बन्धि । अत्र ऋषिविकल्पमाह—‘आञ्जिगस्य वा दानवसेरति । वा अथवा दानवस्य दनुपुत्रस्य आञ्जिगस्य ऋषेः सामेति ॥ ७ ॥

॥ इत्याधेयैर्ब्राह्मण्य प्रथमप्रपाठकीयः सप्तमः खण्डः ॥

श्यावाश्वश्चतुर्षामणी च यामश्चाग्नेश्चार्धेयं कोत्सं वा यज्ञसारथि वाग्नेवैश्वानरस्य सामनी हे आश्वे द्वे ऐटते वा वामदेव्यश्च रौद्रं वा वैश्वज्योतिषे हे यामे हे इन्द्रस्य वैराजे हे वसिष्ठस्य वा प्रजापतेर्वा राशिमराये मरायराशिने वा स्फातिङ्करणे वा च्यावने वा शैखण्डिने वेन्वके वा ॥ ८ ॥

श्यावाश्वश्चतुर्षामणी चेति । आ जुहोता हविषा मर्जयध्वमित्यत्रैकं सामोत्पन्नम् । चतुर्थमंद्रादिकं श्यावाश्वं श्यावाश्वे न

ऋषिणा दृष्टम् । चकारो वक्ष्यमाणापेक्षः । चित्र इच्छिशो-
स्तरुणस्य वक्षथ इत्यस्यां सामद्वयं मुत्पन्नम् । ओयि चित्र
इच्छाद् शो१ स्तरुणा२३ इति क्रुष्टद्वितीयादिकं माद्यम्, चित्रा२ए
इति मन्द्रातिमन्द्रमन्द्रादिकन्दितीयम् ; ते हे ऋतुनाम ऋषिः,
तस्य स्वभूते सामनी ॥ यामं चेति । इदन्त एकं पर उत एक-
मित्यत्र एकं साम,—ओ३हा हहायि इदन्तए इति तृतीय-
चतुर्थादिकं यामं साम, यम-देवताकम् ॥

अग्नेर्पार्षेय मिति । इमं स्तोमं मर्हते जातवेदसे इति अत्र
एकं सामोत्पन्नम्,—इमां३स्तो२३४मामिति तृतीयद्वितीया-
दिकं मग्नेरार्षेयम् ; अस्य साम्नोऽग्निर्द्रष्टेत्यर्थः । अत्र ऋषिनाम-
धेयेन विकल्पं दर्शयति—‘कौत्सं’ वा यज्ञसारथि वेति । वा
शब्दः पदान्तरस्योतनार्थः । एतस्माम कौत्सं कुत्सनामकेन
ऋषिणा दृष्टम् ; यद्वा यज्ञसारथि-नाम्नैयकम्भवति । यज्ञस्य
ज्योतिष्टोमादेः सारथिरिव तिष्ठति तद्वत् प्रणायकम्भवतीति
एतस्यै तन्नाम युक्तम् ॥

अग्नेर्वैश्वानरस्य सामनी हे इति । मूर्ध्वानन्दिवो अरतिं
पृथिव्या इत्यत्र सामद्वयं मुत्पन्नम् । तत्र मूर्ध्वोहोहायि इति मन्द्र-
चतुर्थादिकं प्रथमम्, होवायि मूर्ध्वोहोहायि इति चतुर्थमन्द्रादिकं
द्वितीयम् ते हे वैश्वानराख्यस्याग्नेः स्वभूते सामनी ॥

आश्वे हे ऐटते वेति । वि स्वदापो न पर्वतस्य पृष्ठादित्यत्र
सामद्वयोत्पत्तिः । वित्वत् ओहायि इति चतुर्थादिकं माद्यम्,
यथायि दिवोहायि इति तृतीयद्वितीयादिकन्दितीयम् ; हे उभे
आश्वे अश्व-शब्दोपेतं । एतन्नामधेये सामनी भवतः । एतन्नाम्नवर्ण-
निबन्धननाम । वा अथवा ऐटते इदतोऽप्यनाम ऋषिः, तेन दृष्टे ।

অথ ছন্দোগানাং স্নানবিধিঃ ।

অস্তোকৌ গ্রন্থে গোভিলীয়-স্নানসূত্র মিতি প্রসিদ্ধঃ ;

তস্যায় মাদাঃ খণ্ডঃ—

১ । অথ স্নানবিধিং ব্যাখ্যাস্যামঃ ।

অতঃপর স্নানবিধি ব্যাখ্যান করিব । ১

২ । নদী-দেবখাত-গর্ভ-প্রস্রবণাদীন্ গত্বা—

নদী, অকৃত্রিম বা কৃত্রিম জলাশয় অথবা প্রস্রবণ
প্রভৃতিতে গমন করিবে । ২

৩ । শুচৌ দেশে মৃত্তিকুশগোময়াক্ষতানুশকল্যা—

অনস্তুর তদীয় তটদেশে জলনমীপশ্ব পবিত্র ভূমিতে
মৃত্তিকা, তিল, কুশ, গোময় ও কিঞ্চিৎ আতপতগুল (যাহা
স্নানার্থ গমনকালেই সংগ্রহ করিয়া আনা হইয়াছে, তাহাই)
রক্ষা করিবে । ৩

৪ । পারক্যানিপানে পঞ্চ পিণ্ডানুকৃত্য—

(পুরাকালে প্রায় সমস্ত কূপের এবং অন্যবিধ জলাশয়ের
সমীপেও পারলৌকিক মঙ্গল কামনায় গংবাদি পশুর পানার্থ
জলাধার নিম্নিত হইত ; তাহাকেই “পারক্যানিপান” কহে ।
এখনও উহা নিতান্ত অদৃশ্য নহে) যাহারা পারক্যানিপান
বিশিষ্ট কূপাদিতে স্নান করিতে যাইবে, তাহাদের প্রত্যে-
কেরই কর্তব্য যে পারক্যানিপানে স্থিত কর্দমাদি পঞ্চ বার

তুলিয়া ফেলিবে (এই রূপে ঐ জলাধার সতত পরিকৃতই থাকিতে পারিবে) । ৪

৫ । নমস্কৃত্য তীর্থং পাবকা নঃ সরস্বতীতি—

অনন্তর “পাবকা নঃ সরস্বতী”—এই মন্ত্রে^(১) সেই জল-স্থানকে নমস্কার করিবে । ৫

৬ । পাদাবারভ্য মুষ্টির্গাত্রাণি প্রক্ষাল্য—

পাদদ্বয় হইতে মস্তক পর্য্যন্ত সমস্ত দেহই বহু মুষ্টিকা লেপনদ্বারা প্রক্ষালিত করিবে । ৬

৭ । উপবিশেদ্ বক্রশিখী ।

অনন্তর (অন্যত্র উপদিষ্ট ‘স্বানস্তোকে’^(২) মন্ত্র দ্বারা) শিখা বন্ধন করিয়া তীরে উপবিষ্ট হইবে । ৭

৮ । নিত্যং যজ্ঞোপবীতীতি ।

সর্ব্ব সময়ে যজ্ঞোপবীত ধারণ ত বিহিত আছেই ; অতএব তদ্বিষয়ে বিশেষ বক্তব্য নাই । ৮

৯ । আচম্য—

মন্ত্র শূন্যই একবার আচমন করিবে । ৯

১০ । প্রাঙ্গুখ উদঙ্গুখো বা শুচিঃ সমাহিতঃ ।

পূর্বাভিমুখ অথবা উত্তরাভিমুখ হইয়া পবিত্রমনা হওত ঈশ্বরার্চিতচিত্ত হইবে । ১০

১১ । অথ সপ্ত ব্যাহতীঃ সাবিত্রীং চ জপ্তা—

অনন্তর সপ্ত ব্যাহতী^(৩) এবং সাবিত্রী^(৪) মন্ত্র^(৫) জপ করিবে । ১১

১২ । সপ্তকৃষ্ণঃ সাবিত্র্যানুমাত্রিতং স্কৃদুদক মাচামেৎ ।
আচমনোপযুক্ত জল যথানিয়ম হস্তে গ্রহণ করত সাত
বার সাবিত্রী মন্ত্র পাঠ করিয়া একবার আচমন
করিবে । ১২

১৩ । তত আচম্যাপো যথাবিধি ॥ ১ ॥

তদনন্তর যথাবিধান অমন্ত্রকণ্ড উদকাচমন করিবে । ১৩ ॥ ১ ॥

॥ ইতি গোভিলীয়ে স্নানহৃত্তে প্রথমখণ্ডঃ ॥

অথ দ্বিতীয়খণ্ডঃ ।

১ । অথ দেবতাভিসন্ধিঃ কৃষ্ণা —

অতঃপর যাহা কিছু বিহিত হইতেছে, তৎসমস্তই
দেবতার প্রীতি উদ্দেশ্যেই করিতে হইবে । ১

২ । মহত্সর্ষা স্নতবত্যাশ্বক্রাস্তাভির্থাগ্ভিমূক্তিকা মাদায়—
'মহত্সর্ষা', (৫) 'স্নতবতী' (৬) ও 'অশ্বক্রাস্তা' (৭)— এই
শব্দত্রয়ের দ্বারা মূক্তিকা গ্রহণ করিবে । ২

৩ । ইদং বিষ্ণুর্বিচক্রম ইতি ষড়্‌চেন সন্ম জ্য—
অনন্তর 'ইদং বিষ্ণুর্বিচক্রমে' এই ছয় শব্দের স্মৃতিটী (৮)
পাঠ করত ঐ গৃহীত মূক্তিকা করতল দ্বয়ে মর্দনাদি পূর্বক
ঐই দেখে লেপন করিবার উপযুক্ত করিয়া লইবে । ৩

৪ । উদয়ন্তমস্পারি উদুত্তমমিতিচোর্কৌ পাণা

কৃষ্ণাহৃদিত্য মবেক্ষেত ।

অনন্তর হস্তদ্বয় উর্দ্ধে বিস্তৃত করিয়া 'উদয়ন্তমস্পারি' (৯)
এবং 'উদুত্তমম্' (১০) — এই মন্ত্রদ্বয় পাঠ করত সূর্য্য দেবতাকে
দর্শন করিবে । ৪

৫ । উদ্‌ঘৃতাসি বরাহেণামোসীতি চ প্রতিলোমানাস্তা
ন্যভিম্বশেরন্ ।

‘উদ্‌ঘৃতাসি বরাহেণ’(১১) এবং ‘অমোসি’(১২)—এই
মন্ত্রদ্বয় পাঠ কবত স্বকীয় সমস্ত দেহ প্রতিলোমক্রমে অর্থাৎ
মস্তক হইতে পাদদ্বয় পর্য্যন্ত ঐ মৃত্তিকায় প্রলিপ্ত করিবে । ৫

৬ । দ্বিরেতমৈবারতা কৃত্বা—

মৃত্তিকাগ্রহণ হইতে মৃত্তিকালেপন পর্য্যন্ত এই অনুষ্ঠান
বারদ্বয় করিবে । ৬

৭ । গাবশ্চিদ্বা সমন্যব ইতোতেন গোময়ং গাত্তে
মৃত্তিকাবৎ ।

‘গাবশ্চিদ্বা সমন্যবঃ’(১৩)—এই মন্ত্রের দ্বারা গোময়
গ্রহণ করত উহাও স্যায় সর্বাঙ্গে মৃত্তিকার ন্যায় প্রতিলোম-
ক্রমে লেপন করিবে । ৭

৮ । ঋতঞ্চ সত্যক্ষেতি ত্রিঃ শুক্লাবগর্ষণং জপেৎ ।

‘ঋত্যঞ্চ সত্যঞ্চ’—এই ত্র্যচ সূক্ত-মন্ত্রে(১৪) বারত্রয় শুক্ল
অম্বগর্ষণ জপ করিবে । ৮

৯ । ততো দেবতাভিসন্ধিঃ কৃত্বা—

তদনন্তর বিশেষত দেবতার প্রীতি উদ্দেশেই প্রবৃত্ত হইবে । ৯

১০ । নাভিগাত্রজলে স্থিত্বা—

অনন্তর নাভিপ্রমাণ জলে দাঁড়াইবে । ১০

১১ । ‘শমোদেব্যাপোহিষ্ঠীয়াভিঃ পাবমানীভিস্তরৎসমন্দীতি
রেতোষ্চিন্দ্রস্তুম্বুম্বামনকিইন্দ্রত্বদুত্তরমিতিপবিত্রবতী ভর্ষার্জ-
য়িত্বা—

অনন্তর 'শম্বোদেবী' (১৫), আপোহিষ্ঠীয় ঋক্‌ত্রয় (১৬),
পাবমানী ঋক্‌ত্রয় (১৭) 'তরৎসমন্দী' ঋক্‌ত্রয় (১৮), 'এতোষ্বিন্দ্রঃ'
সূক্ত (১৯), 'তমুষ্টিবাম' ঋক্ (২০), 'নকি ইন্দ্রত্বজুত্তরম্' ঋক্ (২১)
এবং 'পবিত্রবতী' ঋক্‌ত্রয় (২২) পাঠ করত মার্জন করিবে । ১১

১২ । ত্রিঃ প্রাণায়ামং কৃৎস্বা—

অনন্তর বারত্রয় প্রাণায়াম করিবে । ১২

১৩ । ত্রিঃ প্লুত্যা—

অনন্তর বারত্রয় নিমজ্জিত হইবে অর্থাৎ ডুব দিয়া স্নান
করিবে । ১৩

১৪ । মহস্রশীর্ষা ইতি তুচেনাঘমর্ষণং রূপেৎ ।

অনন্তর 'মহশীর্ষা' এই তুচ সূক্ত (২৩) পাঠ পূর্বক অঘমর্ষণ
রূপ করিবে । ১৪

১৫ । ততস্ত্রিবাঙ্গপ্লুত্যা—

তদনন্তর বারত্রয় ভালরূপে সর্ব শরীর প্রাবিত করিয়া
স্নান করিবে । ১৫

১৬ । পুনঃ শম্বোদেব্যাদিভিমার্জনঞ্চ মার্জনঞ্চ ॥ ২ ॥

অনন্তর পুনশ্চ 'শম্বোদেবী' প্রভৃতি মন্ত্রের দ্বারা মার্জন
করিবেই করিবে । ১৬ ॥ ২ ॥

॥ ইতি গোভিলীয়ে স্নানশ্রুত্রে দ্বিতীয়ঃ ॥

ইতি ছন্দোগানাং স্নানবিধিঃ সমাপ্তঃ ॥

অথ ছন্দোগানাং স্তানমন্ত্রাঃ ।

ঋষিচ্ছন্দোদেবতাধিনিয়োগসহিতাঃ ।

পার্বকান ইত্যস্য মধুচ্ছন্দা ঋষিঃ গায়ত্রীচ্ছন্দঃ মবস্বতী
দেবতা তীর্থনমস্করণে নিয়োগঃ ।

১—(ছন্দোগা ২, ২, ৫, ৫)

ও ২ ০ ১ ২ ০ ১ ২ ০ ১ ২
ওঁ ॥ পার্বকানঃ সরস্বতী বাঞ্ছেভির্বাজিনীবতী ।

০ ১ ২ ০ ১ ২
য়জ্ঞং বকুধিয়া বস্তঃ ॥

মানস্তোক ইতি কুংসো জগতী রুদ্রঃ, শিখাবন্ধুনে নিয়োগঃ ।

২—(ছাং ব্রাং মং ২, ১, ৬,)

মানস্তোকে তনয়ে মা ন আয়ৌ মানো গোষু মানো
অশ্বেষু বীরিষঃ । বীরান্মানো রুদ্র ভামিনো বধীর্হিবিপ্লবন্তঃ
সদ মিত্রা হবামহে ॥

মণ্ডব্যাহ্বতীনাং বিশ্বামিত্র-জমদগ্নি-ভরদ্বাজ-গৌতমাত্রি-
বসিষ্ঠ-কশ্যপা ঋষয়ঃ, গায়ত্র্যা ষিগনুক্তুবৃহতীপঙক্তিত্রিফুজ-
গত্যচ্ছন্দাংসি, অগ্নির্বায়ুসূর্য্যবৃহস্পতিবরুণেন্দ্রবিশ্বেদেবা
দেবতাঃ, জলাভিমন্ত্রণে নিয়োগঃ ।

৩—(গোং সং সূং ৩)

ওঁ ভূঃ । ওঁ ভুবঃ । ওঁ স্বঃ । ওঁ মহঃ ।

ওঁ জনঃ । ওঁ তপঃ । ওঁ সত্যম্ ॥

গায়ত্র্যা বিশ্বামিত্র ঋষিঃ, গায়ত্রীচ্ছন্দঃ, সবিতা দেবতা,
জলাভিমন্ত্রণে বিনিয়োগঃ ।

৪—(উ• আ• ৬, ৩, ১০, ১)

১ ২ ৩ ১ ২৪০ ১ ২ ৩ ১ ২
ঐ ॥ তৎ সবিতুর্ভরৈণ্যম্ ভর্গো দেবস্য দীমহি ।

৩ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
ধিয়ো যো নঃ প্রচোদয়াৎ ॥

সহস্রশীর্ষেতি নারায়ণেহক্ষুক্ষুপু পুরুষঃ ;
স্বতরতীমন্ত্রস্য ভরদ্বাজো জগতী দ্যাবাপৃথিবী ;
অশ্বক্রান্তে ইতি বামদেবোহক্ষুক্ষুপু যুক্তিকা ;
যুক্তিকাগ্রহণে বিনিয়োগঃ ।

৫—(আর• আ• ৪, ৩ ;)

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
ঐ সহস্রশীর্ষা পুরুষঃ সহস্রাকঃ সহস্রপাৎ ।

১৪ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ০ ২
স ভূমিৎ সর্বতো বৃহাত্যতিষ্ঠদশাস্কুলম্ ॥

৬—(ছ• আ• ৪, ২, ৪, ৯)

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
স্বতরতীভূরনানামভিশ্রিয়োরীপৃথ্বীমধুঘেহুপেশনা ।

১ ২ ২ ১ ২৪ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
দ্যাবাপৃথিবীররুণন্যধর্মণাষিক্ভিতে অজবেভুরিরেতসা ॥

৭—(তৈ• আ• ১০, ১, ৮)

অশ্বক্রান্তে রথক্রান্তে বিষ্ণুক্রান্তে বহুকরে ।
যুক্তিকে হর মে পাপং যন্মায়া পূর্ষসঙ্কিতম্ ।
ইয়া হতেণ পাপেন সর্ষপাপৈঃ প্রমুচ্যাতে ॥

ছন্দোগানাং স্তানমন্ত্ৰাঃ ।

ইদং বিষ্ণুরিতি ষষ্ঠাং মেধাতিথিঃ, গায়ত্রী, বিষ্ণুঃ ;

মুক্তিকাসমূহনে বিনিয়োগঃ ।

৮—(উ° আ° ৮, ২, ৫, ১—৬ ।)

৩২৪ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২৪ ৩ ৩
ঋ° ॥ ইদং বিষ্ণুরি চক্রমে ত্রেধা নি দদে পদম্ ।

১ ২ ৩ ২
সমুচ্চ মন্য পাত্ত্বলে ॥ ১

১ ৩ ৩ ১ ২৪ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২৪
ত্রীণ পদা বি চক্রমে বিষ্ণুর্গোপা অদাভ্যঃ ।

২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
অতো ধর্মাণি ধারয়ন্ ॥ ২

৩ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
বিষ্ণোঃ কৰ্ম্মাণি পশ্যত যতো ব্রতানি পম্পশে ।

১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
ইন্দ্রস্য যুজ্যঃ সখা ॥ ৩

১ ২৪ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
তদ্বিস্তোঃ পরমম্ পদত্ সদা পশ্যন্তি স্বরয়ঃ ।

৩ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
দিবীর চক্ষুরাততম্ ॥ ৪

১ ২৪ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ৩ ২
তদ্বিপ্রাসো বিপন্যুবো জাগৃবাৎসঃ স মিত্তে ।

৩ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ২
বিষ্ণোর্ষৎ পরমম্ পদম্ ॥ ৫

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
অতো দেবা অবস্ত নো যতো বিষ্ণুরি চক্রমে ।

৩ ২ ৩ ১ ২
পৃথিব্যা অধি সানবি ॥ ৬

উদ্বয়ন্তেতি প্রক্ষণ্ণাধিঃ, পঙ্ক্তিচ্ছন্দঃ, সূর্য্যো দেবতা ;
উদ্বৃত্তম গিতি শুনঃশেপোহত্রী বরুণাদিত্যো ;
সূর্য্যাবেক্ষণে বিনিয়োগঃ ।

৯—(তাং ত্রাং ঋং সং ; ১,৪,৮,৫ ; যং বাং সং ২০,২১ ইং)

উদ্বয়ন্তমসম্পরি জ্যোতিঃ পশ্যন্ত উত্তরত্ স্বঃ পশ্যন্ত উত্তরম্ ।
দেবং দেবত্রী সূর্য্য মগন্ম জ্যোতিরুত্তমম্ ॥

১০—(আরং আং ১, ৪)

১২৩১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১২২২ ৩১২ ২২ ২
উদ্বৃত্তমঃ বরুণ পাশ মস্বদবাধমং বি মধামত্ প্রথায় ।
১২ ৩ ২ ৩১২২২ ৩২ ৩ ১২
অথাদিত্যব্রতে বয়ন্তবানাগসো অদিতয়ে স্যাম ॥

উদ্বৃত্তাসীতি বামদেবোহনুক্ষুপ্ পৃথিবী ;
অমোগীতি প্রজাপতিশ্রিষ্কুবিদ্ভঃ ;
মুদালেপনে বিনিয়োগঃ ।

১১—(তাং ত্রাং এবং তৈং সং ১০, ১, ৩৯)

ঔ উদ্বৃত্তাসি বরাহেণ কৃষ্ণেণ শতবাহুনা ।
মুক্তিকে ব্রহ্মদত্তাসি কাশ্যপেনাভিমস্ত্রিতা ॥ ৩

১২—(ছাং ত্রাং মং ২, ১, ১৪)

অমোসি প্রাণতদৃতং ত্রয়ীম্যমা হ্যসি সর্ব মনু প্রথিষ্টিঃ ।
স মে জরাত্ রোগ মপ মুক্ত্য শরীরা দপাম
এধি মা মৃথা ন ইন্দ্র ॥

গাৰ্শ্চিদঘেতি সৌভরঃ ককুবুযিৎকারুতঃ ;
গোময়লেপনে ঝিনিয়োগঃ ।

১৩—(ছ০ আ০ ৫, ১, ২, ৬)

১০ ক ১২ ৩২৩ ১২
ঐ গাৰ্শ্চিদঘা সমন্যরঃ সজাতেন মরুতঃ সবন্ধরঃ ।
৩১০ ৩১২ ৩৩
রিহতে ককুভো মিথঃ ॥

স্বাতকেষ্যামর্ষগোংনুষ্ক্ভ্রাবরুভঃ ;
শুক্ৰমর্ষগে ঝিনিয়োগঃ ।

১৪—(তা০ ত্রা০ এবং স্বা০ স০ ৮, ৮, ৪৮, ১—৩)

ঐ স্বাতক্ সত্যকাভিক্ভ্রাপমোহ্যজায়ত ।
ততো রাত্র্যজায়ত ততঃ সমুদ্রো অর্ণবঃ ॥ ১
সমুদ্রাদর্ণবাদদিমং বৎসরো অজায়ত ।
অহোরাত্রাণি বিদধদ্বিশ্বস্য মিষতো বশী ॥ ২
সূর্য্যচন্দ্রমনৌ ধাতা যথাপূর্ব মকল্পয়ৎ ।
দিবক্ পৃথিবীকান্তরিক্ নথো স্বঃ ॥ ৩

শম্নোদেবীতি সিঙ্কুদ্বীপো গায়ত্র্যাপঃ ;
আপোহিষ্ঠেতি তিসৃগাং সিঙ্কুদ্বীপো গায়ত্র্যাপঃ ;
উপাশ্চৈত্যাৎ ত্রয়স্য অসিতকশ্যপবৈখানসা গায়ত্রী সোমঃ ;
তরৎসমন্দীত্যবৎসরো গায়ত্রী সোমঃ ;
এতোষ্মিন্দ্রেতি তিসৃগাং তিরশ্চ্যানুষ্ক্ভ্রবিন্দ্রঃ ;
তমুষ্ক্ভ্রামেতি তিরশ্চ্যানুষ্ক্ভ্রবিন্দ্রঃ ;

নকিইন্দ্রেতি স্বামদেবো গায়ত্রীন্দ্রঃ ;
 পার্বক্রান্তইতি তিসৃগাং পার্বক্রো জগতী সোমঃ ;
 মার্জনে বিনিয়োগঃ ।

১৫—(ছং. আং. ১, ১, ৩, ১৩)

১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 ঙ্গ শমো দেবীরভীক্ষমে শমো ভবন্ত পাতয়ে ।
 ২ট ৩ ১ ২
 শং যোরভি অরন্ত নঃ ॥

১৬—(উং. আং. ৯, ১, ১০, ১—৩)

২ ৩ ১৫ ২২ ৩ ২ ৩ ২ ২ ৩ ১ ২
 ঙ্গ আপো হি ষ্টা ময়ো ভূবস্তা ন উজ্জ্ব দধাতন ।
 ৩ ১ ২ ২ ২ ৩ ১ ২
 মহে রণায় চক্ষমে ॥ ১

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 যো বঃ শিবতমো রসস্তম্য ভাজয়তে হ নঃ ।
 ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 উশতীরিব মাতরঃ ॥ ২

২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 তস্মা অরঙ্গমাম বো যন্য ক্ষয়ায় জিহ্বথ ।
 ১ ২ ৩ ১ ২
 আপো জনয়থা চ নঃ ॥ ৩

১৭—(১, ১, ১—২—৩, ১—৯ ;)

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 ঙ্গ উপাস্মৈ গায়তা নরঃ পবমানায়েন্দবে ।
 ৩ ২ ৩ ১ ২ ২
 অতি দেবাৎ ইয়ক্ষতে ॥ ১

৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
অভি তে মধুনা পয়োঃ খৰ্ব্বাণো অশিশ্রয়ুঃ ।

৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
দেবং দেবায় দেবয়ু ॥ ২

১ ২ ৩ ২ উ ৩ ১ র ২ র ৩ ১ ২ র
স নঃ পবস্ব শঙ্গরে শঙ্কুনায শ মৰ্বতে ।

১ ২ ৩ ১ ২
শং রাজন্নোষধীভ্যঃ ॥ ৩

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
দবিদ্যাতত্যা রুচা পরিষ্টোভন্ত্যা কৃপা ।

১ ২ ৩ ১ র ২
নোমাঃ শুক্রা গর্বাশিরঃ ॥ ৪

৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ র ৩ ক ২ র
হিন্বানো হেতুভির্হিত আ রাজং রাজ্যক্রমীৎ ।

১ ২ ৩ ১ ২
নীদন্তো বনুধো যথা ॥ ৫

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
ঋধক্ নোম স্বস্তরে সঞ্জ্ঞানো দিবা কবে ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
পবস্ব সূর্যো দৃশে ॥ ৬

১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
পবমানস্য তে করে রাজিন্ৎ নর্গা অস্কৃত ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
অৰ্বন্তো ন শ্রবস্যবঃ ॥ ৭

১ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
অচ্ছা কোশম্মধুশ্চুত মস্গ্রং বারে অব্যয়ে ।

১ ২ ৩ ১ ২
অবাবশস্ত ধীতয়ঃ ॥ ৮

১ উ ৩২৩ ৩২ ৩২ ৩২ ৩১২
অচ্ছা সমুদ্রে মিন্দবোহিস্তস্বারো ন ধেনবঃ ।

১২৩ ২৩ ২ ৩২
অগ্নম্ তস্য যোনি মা ॥ ৯

১৮—(উ० আ० ৪, ১, ৫, ১—৪)

২৩ ২ ৩১ ২ ৩ ১২ ৩১ ২২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ধারা স্ততস্যাস্কসঃ ।

২৩ ২ ৩১ ২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ॥ ১

৩ ১ ২৩ ১২৩ ১২ ৩ ১ ২
উস্রা বেদ বসূনাৎ মর্জস্য দেবারসঃ ।

২৩ ২ ৩১ ২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ॥ ২

২ ৩ ২ ৩২ ৩ ২ ৩১ ২
ধ্বশ্রয়োঃ পুরুষস্তোরা সহস্রাণি দদ্মহে ।

২৩ ২ ৩১ ২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ॥ ৩

১২ ২২ ৩ ২ ৩১২ ৩১২২ ৩ ১২
আ যয়োস্ত্রিংশতন্তনা সহস্রাণি চ দদ্মহে ।

২৩ ২ ৩১ ২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ॥ ৪

১৯—(উ० আ० ৬, ২, ৯, ১—৩)

২ ৩ ২৩ ১২ ৩২ ৩ ২৩ ১২
এতো বিন্দ্ৰৎ স্তরাম শুদ্ধৎ শুদ্ধেন দাম্মা ।

৩ ২৩ ১ ২ ৩১ ২ ২ ৩ ২ ৩ ১২
শুদ্ধৈরুর্কথৈর্যাবুধাৎসৎ শুদ্ধৈরাশীর্বাগ্নমভু ॥ ১

১২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১
ইন্দ্র শুদ্ধো ন আ গহি শুদ্ধঃ শুদ্ধাভরুতিতিঃ ।

৩ ২ ৩ ১ ২২ ৩ ১ ২
শুদ্ধো রায়ং নি ধারয় শুদ্ধো মমন্ধি সোম্য ॥ ২

১২ ৩২ ২২ ৩১ ৩১ ২২ ৩ ১২
ইন্দ্র শুক্রো হি নো রায়শ্ শুক্রো রত্নানি দাশুবে ।

৩ ১ ৩১ ২ ৩ ১ ২২
শুক্কো বৃত্রাণি জিহ্মসে শুক্রো বাহশ্ সিবাসসি ॥ ৩

২০—(উ० আ० ২, ২, ১৯, ৩)

১ ৩ ৩২উ ৩ ১২ ৩ ১ ২ ৩২
ত নু ষ্ট্রাম যাস্তর ইন্দ্র মুকথ্যানি বাবৃধুঃ ।

৩ ১২ ৩ ২ ৩ ১২
পুরুগাস্য পৌশ্‌ম্যা সিবাসস্তো বনামহে ॥

২১—(ছ० আ० ৩, ১, ১, ১০)

১২ ৩ ১২২ ৩ ১ ২২
ন কি ইন্দ্র ত্বচ্ছরং ন জ্যায়ো অস্তি বৃত্রহন ।

২ ৩ ২উ ৩ ২
ন কোব্রং যথা ত্বম্ ॥

২২—(উ० আ० ২, ২, ১৬, ১—৩)

৩ ১ ২ ৩ ১২ ৩ ১ ২২ ৩ ১২ ৩ ১২
পরিব্রুন্তে বিততং ব্রহ্মণস্পতে শ্রুতুর্গাত্রাণি পর্যোনি বিশ্বতঃ ।

১ ২ ১২২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২২ ৩ ১২ ২২
অতপ্ততনূর্নতদামো অশ্নুতে শ্ৰুতাদ ইদ্রহস্তঃ সন্তদাশত ॥ ১

১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১২ ৩ ১২ ৩ ২২
তপোষ্পরিব্রুং বিততন্দিবস্পাদেহর্চ্ছন্তো অস্য তন্তবোব্যপ্তিরন ।

১ ২ ৩ ১২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২২ ২ ১ ২
অবন্তস্য পরিবিতার মাশবো দিবঃ পৃষ্ঠ মধি রোহস্তি তেজসা ॥২

১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১২ ৩ ২
অরুরুচুমনঃ পৃশ্নিরগ্রিয় উক্ষা মিমেনি ভুবনেষু রাজয়ুঃ ।

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
মায়াবিনো মগিরে অস্য মায়া নৃচক্ষনঃ পিতৃরাগর্ভমাদধুঃ ॥৩

তত আচারাং স্তানাস্ততর্পণং ক্রিয়তে ; তন্মন্ত্রাঃ—

১ ১ ১
ভুঃ পুনাতু । ঙ্গ ভুবঃ পুনাতু । ঙ্গ ষঃ পুনাতু ।

সহস্রশীর্ষেত্যাদি তিসৃণাং নারায়ণোহনুষ্টিপু পুরুষঃ ;
অঘমর্ষণে বিনিয়োগঃ ।

২৩—(আর০ আ০ ৪, ৩-৪-৫)

ওঁ সহস্রশীর্ষাঃ পুরুষঃ সহস্রাক্ষঃ সহস্রপাৎ ।

১৪ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
স ভূমিৎ সর্বতো বৃহাতাতিষ্ঠদিশাঙ্গুলম ॥ ১

৩ ২ ৩ ০ ট ৩ ১ ৩ ১ ২ ৩ ১ ০ ৩ ১ ২
ত্রিপাদুর্দ্ধউদৈৎ পুরুষঃ পাদোহস্যোহাভবৎ পুনঃ ।

৩ ১ ক ০ র ৩ ২ ৩ ২
তথা বিশ্বৎ ব্যাক্রামদশনানশনে অভি ॥ ২

১ ০ ৩ ২ ট ৩ ২ ০ ০ ট ৩ ১ ০
পুরুষ এবৈদৎ সর্বং যজুতং যচ্চ ভাব্যম্ ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ০ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১
পাদোহস্য সর্বা ভূতানি ত্রিপাদম্যামৃতন্দিবি ॥ ৩

এষাং মন্ত্ৰাণাং ভাষ্যাণি বঙ্গানুরাদাংশ্চাত্ৰ প্রদর্শিতা-
জ্ঞাননুলক্ষ্য মৎপ্রকাশিতেষু ছন্দোগ্যমন্ত্ৰব্রাহ্মণছন্দার্চি-
কোত্তরার্চিকারণ্যকেষু পশ্যন্তু । সপ্তবাহুতয়োহপ্যন্যত্র
ব্যাখ্যাতা এব । তৈত্তিরীয়ারণ্যকপঠিতয়োঃ সামব্রাহ্মণে
দৃষ্টয়োশ্চ অশ্বক্রান্তোক্তাসীত্যনয়োস্তু ভাস্যে ভগবৎ-মাংস-
চার্ঘ্যকৃতে তত্র তত্রৈব দ্রষ্টব্যে; পরং সন্তি তয়োঃ পাঠ-
ভেদাঃ ; শাখাভেদ এব তদ্বীজ মিতী শম্ ॥

ইতি ছন্দোগানাঃ স্তানমন্ত্ৰাঃ সমাপ্তাঃ ।

অথ ছন্দোগানাং স্নানবিধিঃ ।

অস্তোকো গ্রন্থো গোভিলীয়-স্নানসূত্র মिति प्रसिद्धः ;

तत्राय मादाः ४३०—

१ । अथ स্নानविधिं व्याख्यास्यामः ।

अतःपरं स্নानविधिं व्याख्यानं करिष्ये । १

२ । नदी-देवखत-गर्त-प्रश्रवणादीन् गत्वा—

नदी, अकृत्रिम वा कृत्रिम, जलाशय अथवा प्रश्रवण
प्रवृत्तिते गमनं करिष्ये । २

३ । शुर्चो देशे मुत्तिलकूशगोमयाङ्कतानुपकल्प्य—

अनन्तरं तदीयं तटदेशे जलसमीपस्थं पवित्रं भूमिते
मुत्तिका, तिल, कूश, गोमयं च किञ्चिৎ आतपतण्डुलं (याहा
स्नानार्थं गमनकालेই সংগ্রহ করিয়া আনা হইয়াছে, তাহাই)
রক্ষা করিবে । ৩

৪ । পারক্যানিপানে পঞ্চ পিণ্ডানুকৃত্য—

(পুরাকালে প্রায় সমস্ত কূপের এবং অন্যবিধ জলাশয়ের
সমীপেও পারলৌকিক মঙ্গল কামনার গবাদি পশুর পানার্থ
জলাধার নির্মিত হইত ; তাহাকেই “পারক্যানিপান” কহে ।
এখনও উহা নিতান্ত অদৃশ্য নহে) যাহারা পারক্যানিপান
বিশিষ্ট কূপাদিতে স্নান করিতে যাইবে, তাহাদের প্রত্যেকেরই
কর্তব্য যে পারক্যানিপানে স্থিত কৰ্দুমাদি পঞ্চ বার

তুলিয়া ফেলিবে (এই রূপে ঐ জলাধার সতত পরিষ্কৃতই থাকিতে পারিবে) । ৪

৫। নমস্কৃত্য তীর্থং পাবকা নঃ সরস্বতীতি—

অনন্তর “পাবকা নঃ সরস্বতী”—এই মন্ত্রে(১) সেই জল স্থানকে নমস্কার করিবে । ৫

৬। পাদাবরভ্য যুষ্টির্গাত্রাণি প্রক্ষাল্য—

পাদদ্বয় হইতে মস্তক পর্যন্ত মমস্ত দেহই বহু যুষ্টিগা লেপন দ্বারা প্রক্ষালিত করিবে । ৬

৭। উপবিশেদ্ বন্ধশিখী।

অনন্তর (অন্যত্র উপদিষ্ট ‘মানশ্লোকে’(২) মন্ত্র দ্বারা) শিখা বন্ধন করিয়া তীরে উপবিষ্ট হইবে । ৭

৮। নিত্যং যজ্ঞোপবীতীতি ।

সর্ব সময়ে যজ্ঞোপবীত ধারণ ত বিহিত আছেই । অতএব তদ্বিষয়ে বিশেষ বক্তব্য নাই । ৮

৯। আচম্য—

মন্ত্র শূন্যই একবার আচমন করিলে । ৯

১০। প্রাজ্জ্বখ উদজ্জ্বখো বা শুচিঃ সমাহিতঃ ।

পূর্বাভিমুখ অথবা উত্তরাভিমুখ হইয়া পবিত্রমনা হওত ঈশ্বরার্পিতচিহ্ন হইবে । ১০

১১। অথ সপ্ত ব্যাহতীঃ গাবিত্রীং চ জপ্ত্বা—

অনন্তর সপ্ত ব্যাহতী(৩) এবং গাবিত্রী(৪) মন্ত্র জপ করিবে । ১১

১২। অশুকৃষ্ণঃ সাবিত্র্যানুমান্তিতং সক্রুদ্ধক মাচামেৎ ।
 আচমনোপযুক্তে জল যথানিয়ম হস্তে গ্রহণ করত মাত
 বার সাবিত্রী মন্ত্র পাঠ করিয়া একবার আচমন
 করিবে । ১২

১৩। তত আচম্যাপো যথাবিধি ॥ ১ ॥

তদনন্তর যথাবিধান অমন্ত্রক ও উদকাচমন করিবে । ১৩ ॥ ১ ॥

॥ ইতি গোভিলীয়ে স্নানসূত্রে অশ্বখণ্ডঃ ॥

অথ দ্বিতীয়খণ্ডঃ ।

১। অথ দেবতাভিসন্ধিঃ কৃষ্ণা—

অতঃপর যাহা কিছু বিহিত হইতেছে, তৎসমস্তই
 দেবতার প্রীতি উদ্দেশেই করিতে হইবে । ১

২। মহত্বশীর্ষা স্নাতবতাস্বক্রান্তাভিখাণ্ডিতিকানাদায়—
 'মহত্বশীর্ষা', (১) 'স্নাতবতী' (২) ও 'অশ্বক্রান্তা' (৩)— এই
 শব্দত্রয়ের দ্বারা যুক্তিকা গ্রহণ করিবে । ২

৩। ইদং বিষ্ণুর্বিচক্রম ইতি বড়ূচেন সন্মুজ্য—
 অনন্তর 'ইদং বিষ্ণুর্বিচক্রমে' এই ছয় শব্দের যুক্তি (৪)
 পাঠ করত এ গৃহীত যুক্তিকা করতল দ্বয়ে মর্দনাদি পূর্বক
 পীঠ দেহে লেপন করিবার উপযুক্ত করিয়া লইবে । ৩

৪। উদয়স্তুমস্পরি উদুত্তমমিতিচোর্কৌ পান্য

কৃষ্ণাহৃদিত্য মবেক্ষেত ।

অনন্তর হস্তদ্বয় উর্ধ্বে বিস্তৃত করিয়া 'উদয়স্তুমস্পরি' (৫)
 এবং 'উদুত্তমম্' (৬) — এই মন্ত্রদ্বয় পাঠ করত সূর্য্য দেবতাকে
 দর্শন করিবে । ৪

৫। উদ্বৃত্তাসি বরাহেণামোমীতি চ প্রতিলোমানঙ্গা-
ন্যভিমুশেরন্ ।

‘উদ্বৃত্তাসি বরাহেণ’(১১) এবং ‘অমোদি’(১২)—এই
মন্ত্রদ্বয় পাঠ করত স্বকীয় সমস্ত দেহ প্রতিলোমক্রমে অর্থাৎ
মস্তক হইতে পাদদ্বয় পর্য্যন্ত ঐ মৃত্তিকায় প্রলিপ্ত করিবে । ৫

৬। দ্বিরেতথৈবাবৃত্তা কৃত্বা—

মৃত্তিকাগ্রহণ হইতে মৃত্তিকালেপন পর্য্যন্ত এই অনুষ্ঠান
বারদ্বয় করিবে । ৬

৭। গাবশ্চিদযা সমন্যব ইতোতেন গোময়ং গাত্রেণ
মৃত্তিকাবৎ ।

‘গাবশ্চিদযা সমন্যবঃ’(১৩)—এই মন্ত্রের দ্বারা গোময়
গ্রহণ করত উহাও স্মীয় সর্বাঙ্গে মৃত্তিকার ন্যায় প্রতিলোম-
ক্রমে লেপন করিবে । ৭

৮। ঋতঞ্চ সত্যক্ষেতি ত্রিঃ শুক্রাবমর্ষণং তপেৎ ।

‘ঋত্যাঞ্চ সত্যঞ্চ’—এই ত্র্যচ সূক্ত-মন্ত্রে(১৪) বারদ্বয় শুক্র
অঘমর্ষণ জপ করিবে । ৮

৯। ততো দেবতাভিমঙ্গিঃ কৃত্বা —

তদনন্তর বিশেষত দেবতার প্রীতি উদ্দেশেই প্রারুত হইবে । ৯

১০। নাভিমাত্রজলে স্থিত্বা—

অনন্তর নাভিপ্রমাণ জলে দাঁড়াইবে । ১০

১১। ‘শমোদেব্যাপোহিষ্ঠীয়াভিঃ পাবমানীভিস্তরং সমন্দীভি
রেতোষিত্তস্তমুফবামনকিইন্দ্রস্বহুভরমিতিপবিত্রবর্তী ভর্ষার্জ-
য়িত্বা!—

অনন্তর 'শম্মোদেবী' (১৫), আপোহিষ্ণীয় ঋক্‌ত্রয় (১৬), পাবমানী ঋক্‌ত্রয় (১৭), 'তরৎসমন্দী' ঋক্‌ত্রয় (১৮), 'এতোশ্বিন্দ্রং' সূক্ত (১৯), 'তমুফ্যবাম' ঋক্ (২০), 'নকিইন্দ্রত্বত্বরম্' ঋক্ (২১) এবং 'পবিত্রবতী' ঋক্‌ত্রয় (২২) পাঠ করত মার্জন করিবে । ১১

১২ । ত্রিঃ প্রাণায়ামং কৃত্বা—

অনন্তর বারত্রয় প্রাণায়াম করিবে । ১২ ।

১৩ । ত্রিঃ প্লুত্যা—

অনন্তর বারত্রয় নিমজ্জিত হইবে অর্থাৎ ডুব দিয়া স্নান করিবে । ১৩

১৪ । সহস্রশীর্বা ইতি তুচেবাঘমর্ষণং রূপেৎ ।

অনন্তর 'সহস্রশীর্বা' এই তুচ সূক্ত (২৩) পাঠ পূর্বক অঘমর্ষণ রূপ করিবে । ১৪ ।

১৫ । ততস্তিরাপ্লুত্যা—

তদনন্তর বারত্রয় ভালরূপে সর্ব শরীর প্লাবিত করিয়া স্নান করিবে । ১৫

১৬ । 'পুনঃ শম্মোদেব্যাদিভির্মার্জনঞ্চ মার্জনঞ্চ ॥ ২ ॥

অনন্তর পুনশ্চ 'শম্মোদেবী' প্রভৃতি মন্ত্রের দ্বারা মার্জন করিবেই করিবে । ১৬ ॥ ২ ॥

॥ ইতি গোভিলীষে স্নানশৃত্রে দ্বিতীয়খণ্ডঃ ॥

ইতি ছন্দোগানাং স্নানবিধিঃ সমাপ্তঃ ॥

अथ छन्दोगानां स्नानमन्त्राः ।

श्वसिच्छन्दोदेवताविनियोगसहिताः ।

पारुका न इत्यस्य मधुच्छन्दाः श्वसिः गायत्रीछन्दः सरस्वती
देवता तीर्थनमस्केनेविनियोगः ।

१—(छ० आ० २, २, ५, ५)

ॐ ॥ पारुका नः सरस्वती वाञ्छेभिर्वाजिनीवती ।

ॐ ॥ यज्जः वक्तुधिया वसः ॥

मानस्तोक इति कुङ्मो जगती रुद्रः, शिपारुक्नेने विनियोगः ।

२—(छा० ब्रा० म० २, १, ७,)

मानस्तोके तनये मा न आयो मा नो गोषु मा नो
अश्वेषु रौरिषः । वीरान्मा नो रुद्र भामिनो वधीर्हविश्वतः
सद मित्वा हवामहे ॥

सपुत्र्याहतीनां विश्वामित्र-जमदग्नि-भरद्वाज-गौतमात्रि-
वसिष्ठ-कश्यपा श्वस्यः, गायत्र्याश्विनूक्तुवृहतीपुङ्क्तित्रिफुञ्ज-
गत्यच्छन्दांसि, अग्निवायुसूर्यवृहस्पतिवरुणेन्द्रविश्वेदेवा
देवताः, जलाभिमन्त्रणे विनियोगः ।

३—(गो० म० सू० ७)

ॐ भूः । ॐ भूर्वः । ॐ स्वः । ॐ महः ।

ॐ जनः । ॐ तपः । ॐ सत्यम् ॥

গায়ত্র্যা বিশ্বামিত্র ঋষিঃ, গায়ত্রীচ্ছন্দঃ, সবিতা দেবতা,
জলাভিমন্ত্রণে বিনিয়োগঃ ।

৪—(উ• আ• ৬, ৩, ১০, ১)

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
ওঁ ॥ তৎ সারিত্বরূপেণ্যম্ ভর্গো দেবস্যা দীমহি ।

১ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
পিয়ো যো নঃ প্রচোদয়াৎ ॥

মহশ্রীর্ষেতি নারায়ণোহনুষ্ঠুপ্ পুরুষঃ ;
স্বতবতীমন্ত্রস্য ভরদ্বাজো জগতী দ্যাৱাপৃথিবী ;
অশ্বক্রান্তে ইতি ঝামদেবোহনুষ্ঠুপ্ যুক্তিকা ;
যুক্তিকাগ্রহণে বিনিয়োগঃ ।

৫—(আর• আ• ৪, ৩ ;)

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
ওঁ মহশ্রীর্ষা পুরুষঃ মহশ্রাফঃ মহশ্রপাৎ ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
স ভূমিত্ সর্বতো বৃত্তাত্যতিষ্ঠদিশাস্থলম্ ॥

৬—(ছ• আ• ৪, ২, ৪, ৯)

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
স্বতবতীভুরনানামভিশ্রিয়োর্বী পৃথ্বামধুভ্বেষুপেশমা ।

১ ২ ২ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
দ্যাৱাপৃথিবীৱরুণস্যধর্ম্ণাৱিষ্কভিতে অজবেভুরিরেতসা ॥

৭—(তৈ• আ• ১০, ১, ৮)

অশ্বক্রান্তে রথক্রান্তে বিষ্ণুক্রান্তে বহুধ্বরে ।
যুক্তিকে হরুমে পাপং যন্ময়া পূর্বসঙ্কিতম্ ।
হয়া হতেণ পাপেন সর্বপাপৈঃ প্রমুচ্যাতে ॥

ছন্দোগানাঃ স্তানমস্তাঃ ।

ইদং বিষ্ণুরিতি ষষ্ঠাং মেধাতিথিঃ, গায়ত্রী, বিষ্ণুঃ ;
মুক্তিকাসমূহনে বিনিয়োগঃ ।

৮—(উ० আ० ৮, ২, ৫, ১—৬।)

৩২৪ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২৪ ৩ ০
ঐ ॥ ইদং বিষ্ণুর্বি চক্রমে ত্রেধা নি দ্ধে পদম্ ।
১ ২ ৩ ০
সমুচ্চ মস্য পাশ্চলে ॥ ১

১ ০ ৩ ১ ২৪ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২৪
ত্রীণি পদা বি চক্রমে বিষ্ণুর্গোপা অদাভাঃ ।
২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
অতো ধর্ম্মাণি ধারয়ন্ ॥ ২

১ ০ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ০ ৩ ০
বিষ্ণোঃ কর্ম্মাণি পশ্যত যতো ব্রতানি পম্পশে ।
১ ০ ৩ ২ ৩ ১ ২
ইন্দ্রস্য যুজ্যাঃ সখা ॥ ৩

১ ১৪ ৩ ২ ৩ ১৪ ২৪ ৩ ১ ০
তদ্বিষ্ণোঃ পরমম্ পদত্ সদা পশ্যন্তি স্বরয়ঃ ।
৩ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
দিবীর্ চক্ষুরাততম্ ॥ ৪

১ ০৪ ৩ ১ ২ ২ ৩ ১ ৩ ০
তদ্বিপ্রাসো বিপন্যুরো জাগৃবাত্শ্বসঃ স মিত্ততে ।
১ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ২
বিষ্ণোর্যৎ পরমম্ পদম্ ॥ ৫

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
অতো দেবা অরন্ত নো যতো বিষ্ণুর্বি চক্রমে ।
০ ২ উ ৩ ১ ২
পৃথিব্যা অধি সানবি ॥ ৬

ছন্দোগানাং স্নানমন্ত্রাঃ ।

৯

উদয়ন্তেতি প্রক্ষণুধাষিঃ, পঙ্ক্তিচ্ছন্দঃ, সূর্যো দেবতা ;
উদুত্তম মিত্তি শুনঃশেপোহত্রী বরুণাদিত্যৌ ;
সূর্য্যাবেক্ষণে বিনিয়োগঃ ।

৯—(তাং ব্রাং ঋং সং ; ১, ৪, ৮, ৫ ; যং বাং সং ২০, ২১ ইং)

উদয়ন্তমসম্পরি জ্যোতিঃ পশ্যন্ত উত্তরং স্বঃ পশ্যন্ত উত্তরম্ ।
দেবং দেবত্রা সূর্য্য মগম্য জ্যোতিরুত্তমম্ ॥

১০—(আরং আং ১, ৪)

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩
উদুত্তমঃ বরুণ পাশ মস্মদবোধমং বি মধ্যমং শ্রথায় ।

১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
অথাদিত্যব্রতে বয়ন্তুবানাগনৌ অদিতয়ে স্যাম ॥

উদ্ধৃতাঙ্গীতি বামদেবোহনুষ্ণুপু পৃথিবী ;
অমোঙ্গীতি প্রজাপতিস্বিষ্ণুবিন্দ্রঃ ;
মুদালেপনে বিনিয়োগঃ ।

১১—(তাং ব্রাং এবং তৈং সং ১০, ১, ৩৯)

ঔ উদ্ধৃতাঙ্গি বরাহেণ কৃষ্ণেণ শতবাহুনা ।
মুক্তিকে ব্রহ্মদত্তাসি কাশ্যপেনাভিমন্ত্রিতা ॥

১২—(ছাং ব্রাং মং ২, ১, ১৪)

অমোসি প্রাণ তদৃতাং ব্রবীম্যমা হাসি সর্ব মনু প্রবিষ্টঃ ।
ন মে জরাৎ রোগ মপ মুজ্য শরীরা দপাম
এধি মা মুথা ন ইন্দ্র ॥

গাবশ্চিদঘেতি সৌভরঃ ককুবুষ্টিঙ্করুতঃ ;
গোময়লেপনে বিনিয়োগঃ ।

১৩—(ছ০ আ০ ৫, ১, ২, ৬)

ঐ গাবশ্চিদঘা সমন্যরঃ সজাত্যেন মরুতঃ সবন্ধবঃ ।

৩১২ ৩১২ ৩২
রিহতে ককুভো মিথঃ ॥

স্বাতক্ষেত্যাঘমর্ষণোহনুষ্ঠুত্ত্বাববৃভঃ ;
শুক্ৰঅঘমর্ষণে বিনিয়োগঃ ।

১৪—(তা০ ব্রা০ এবং স্বা০ স০ ৮, ৮, ৪৮, ১—৩)

ঐ স্বাতঞ্চ সত্যঞ্চাভীক্কাভ্রপসোহধ্যজায়তি ।
ততো রাত্ৰ্যজায়ত ততঃ সমুদ্রো অর্ণবঃ ॥ ১
সমুদ্রোদর্ণবাদপিসংবৎসরো অজায়ত ।
অহোরাত্ৰাণি বিদধদ্বিশ্বন্য মিসতো বশী ॥ ২
সূর্য্যোচন্দ্রমনৌ ধাতা যথাপূর্ব মকল্পয়ৎ ।
দিবঞ্চ পৃথিবীঞ্চান্তরিক্ষ মথো স্বঃ ॥ ৩

শনোদেবীতি সিন্ধুদ্বীপো গায়ত্র্যাপঃ ;
আপোহিষ্ঠেতি তিসূগাং সিন্ধুদ্বীপো গায়ত্র্যাপঃ ;
উপাশ্চুইত্যাদি ত্রয়স্য অসিতকশ্যপবৈখানমা গায়ত্রী সোমঃ ;
তরৎসমন্দীত্যবৎসারো গায়ত্রী সোমঃ ;
এতোষ্মিন্দ্রেতি তিসূগাং তিরশ্চ্যনুষ্ঠু বিন্দ্রঃ ;
তমুষ্ঠুবাগেতি তিরশ্চ্যনুষ্ঠু বিন্দ্রঃ ;

নকিইশ্চেতি ব্রামদেবো গায়ত্রীন্দ্রঃ ;
পরিব্রহ্মইতি তিসৃগাং পরিব্রো জগতী সোমঃ ;
মার্জনে বিনিয়োগঃ ।

১৫—(ছং আং ১, ১, ৩, ১৩)

১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
ঐ শম্নো দেবীরভীক্ষয়ে শম্নো ভবন্তু পীতয়ে ।
২উ ৩ ১ ২
' শং যোরভি স্রবন্তু নঃ ॥

১৬—(উং আং ৯, ২, ১০, ১—৩)

২ ৩ ১২ ২২ ৩ ২ ৩ ১'২ ৩ ১ ২
ঐ আপো হি ষ্টা ময়ো ভুবন্তা ন উর্জেজ্জ দধাতন ।
১ ১২ ২২ ০ ১ ২
মহে রণায় চক্ষসে ॥ ১

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
য়ো বঃ শিবতমো রসস্তস্য ভাজয়তেহ নঃ ।
৩ ১ ২ ৩ ১ ২
উশতীরিব মাতরঃ ॥ ২

২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
তস্মা অরঙ্গমাম বো যন্য ক্ষয়ায় জিষ্বথ ।
১ ২ ৩ ১ ২
আপো জনয়থা চ নঃ ॥ ৩

১৭—(১, ১, ১-২-৩, ১—৯ ;)

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
ঐ উপাশ্মৈ গায়তা নরঃ পরমানায়েন্দ্রে ।
৩ ২ ৩ ১২ ২২
অভি দেবাৎ ইয়ক্ষতে ॥ ১

৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২য়
অভি তে মধুনা পরোঃথবাণো অশিশ্রয়ুঃ ।

৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
দেবং দেবার দেবয়ু ॥ ২

১ ২ ৩ ২উ ৩ ১র ২র৩ ১ ২য়
স নঃ পবস্ব শঙ্গরে শঙ্কুনায় শ মৰ্বতে ।

১ ২ ৩ ১ ২
শত্ৰু রাজনোঐষধীভ্যঃ ॥ ৩

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
দবিদ্যাতত্যা রুচা পরিফোভস্ত্যা কৃপা ।

১ ২ ৩ ১র ২
সোমাঃ শুক্রা গবাশিরঃ ॥ ৪

৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২য় ৩ক২য়
হিবানো হেতুভির্হিত আ বাজং রাজাক্রমীৎ ।

১ ২ ৩ ১ ২
সীদস্তো বনুযো যথা ॥ ৫

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
ঋধক্ সোম স্বস্তরে সঞ্জ্ঞানো দিবা কবে ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
পবস্ব সূর্যো দৃশে ॥ ৬

১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
পবমানস্য তে কবে রাজিন্ৎনর্গা অস্কৃত ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
অৰ্বন্তো ন ঐবস্যবঃ ॥ ৭

১ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
অচ্ছা কোশন্মধুশ্চুত মস্গ্রং বারে অব্যয়ে ।

১ ২ ৩ ১ ২
অবাবশস্ত ধীতয়ঃ ॥ ৮

১ উ ৩২৩ ৩২ ৩২ ৩২ ৩১২
অচ্ছা সমুদ্রে মিন্দবোহস্ত্কারো ন ধেনবঃ ।

১২৩ ২৩ ২ ৩২
অগ্নমৃতস্য য়োনি মা ॥ ৯

১৮—(উ० আ० ৪, ১, ৫, ১—৪)

২৩ ২ ৩১ ২ ৩ ১২ ৩১ ২২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ধারা স্ততস্যাক্ষসঃ ।

২৩ ২ ৩১ ২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ॥ ১

৩১ ২৩ ১২৩ ১২ ৩১ ২
উত্সা বেদ বসূনাৎ মর্ত্যদ্য দেবাবসঃ ।

২৩ ২ ৩১ ২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ॥ ২

২ ৩ ২ ৩২ ৩ ২ ৩১২
ধ্বশ্রয়োঃ পুর যশ্শোরা সহশ্রাণি দদ্মহে ।

২৩ ২ ৩১ ২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ॥ ৩

১২ ২২ ৩ ২ ৩১২ ৩১২২ ৩ ১২
আ যয়োস্ত্রিশতস্তনা সহশ্রাণি চ দদ্মহে ।

২৩ ২ ৩১ ২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ॥ ৪

১৯—(উ० আ० ৬, ২, ৯, ১—৩)

২ ৩ ২ ৩ ১২ ৩২ ৩ ২ ৩ ১২
এতো স্মিন্ধু স্তবাম শুদ্ধু শুদ্ধেন দান্না ।

৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১২
শুকৈরুথৈর্বাধ্বাৎমৎ শুকৈরাশীর্বাশ্মভু ॥ ১

১২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১
ইন্দ্র শুদ্ধো ন আ গহি শুদ্ধঃ শুদ্ধাতরুতিভিঃ ।

৩ ২ ৩ ১ ২ ২ ৩ ১ ২
শুদ্ধো রয়িং নি ধারয় শুদ্ধো মমন্ধি সোম্য ॥ ২

১২ ৩২ ২২ ৩১ ৩১ ২২ ৩১ ২
ইন্দ্রে শুক্লো হি নো রয়িত্ব শুক্লো রত্নানি দাশুষে ।

৩ ১ ৩১ ২ ৩ ১ ২২
শুক্লো বৃত্রাণি জিহ্বসে শুক্লো স্বাজিত্ব সিম্বাসি ॥ ৩

২০—(উ° আ° ২, ২, ১৯, ৩)

১ ২ ৩২উ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩২
ত মু ঋত্বাম য়ঙ্গির ইন্দ্রে মুক্খ্যানি বারুধুঃ ।

৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
পুরুণ্যস্য পৌত্ম্যস্য সিম্বাসন্তো বনামহে ॥

২১—(ছ° আ° ৩, ১, ১, ১০)

১২ ৩ ১ ২২ ৩ ১ ২২
ন কি ইন্দ্রে ব্রহ্মতরং ন জ্যায়ো অস্তি বৃত্রহনু ।

২ ৩ ২উ ৩ ২
ন কোবং যথা ত্বম্ ॥

২২—(উ° আ° ২, ২, ১৬, ১—৩)

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
পরিব্রন্তে বিততং ব্রহ্মণস্পতে প্রভূর্গাত্রাণি পর্যোনি বিশ্বতঃ ।

১ ২ ১২২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২২ ১২ ২২
অতপ্ততনূর্নহদামো অশ্নুতে শৃতাস ইদ্রহস্তঃ সন্তদাশত ॥ ১

১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২২
তপোষ্পরিব্রং বিততন্দিবস্পদেহর্চ্ছন্তো অস্য তত্তরোব্যস্থিরনু ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২২ ২ ১ ২
অবন্তস্য পবিতার মাশযো দিবঃ পৃষ্ঠ মধি রোহস্তি তেজসা ॥২

১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
অরুরচছুষনঃ পৃশ্নিরগ্রিয় উক্ষা গিমেমতি ভুবনেষু স্বাজয়ুঃ ।

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
মায়ারিনো মমিরে অস্য মায়য়া নৃচক্ষনঃ পিতরোগর্ভমাদধুঃ ॥৩

তত আচারাৎ স্তানাস্ততর্পণং ক্রিয়তে ; তন্মন্ত্রাঃ—

ঐ ৩ঃ পুনাতু । ঐ ৩ঃ ভুবঃ পুনাতু । ঐ ৩ঃ স্বঃ পুনাতু ।

সহস্রশীর্ষেত্যাদি তিসৃগাং নারায়ণোহনুষ্টিপু পুরুষঃ ;
অঘমর্ষণে বিনিয়োগঃ ।

২৩—(আর০ আ০ ৪, ৩-৪-৫)

ওঁ সহস্রশীর্ষাঃ পুরুষঃ সহস্রাক্ষঃ সহস্রপাৎ ।

১৪ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ০
স ভূমিত্ সর্বতো বৃত্তাত্যতিষ্ঠদিশাস্কুলম্ ॥ ১

৩ ২ ৩ ১ ০ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
ত্রিপাদুর্দ্ধিউদৈৎপুরুষঃ পাদোহন্যোহাভবৎ পুনঃ ।

৩ ১ ক ১ র ৩ ২ ৩ ২
তথা বিশ্বিত্ ব্যাক্রামদশনানশনে অভি ॥ ২

১ ০ ৩ ২ উ ৩ ২ ৩ ১ উ ৩ ১ ০
পুরুষ এবৈদত্ সর্বৎ যন্তু তং যচ্চ ভারাম্ ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ০ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১
পাদোহস্য সর্বা ভূতানি ত্রিপাদস্যামৃতন্দিবি ॥ ৩

এমাং মন্ত্ৰাণাং ভাষ্যাণি বঙ্গানুরাদাংশ্চাত্ৰ প্রদর্শিতা-
জ্ঞাননুলক্ষ্য মৎপ্রকাশিতেষু ছন্দোগ্যমন্ত্ৰব্রাহ্মণছন্দার্চি-
কোত্তরার্চিকারণ্যকেষু পশ্যন্তু । সপ্তব্যাহৃতয়োহপ্যন্যত্র
ব্যখ্যাতা এব । তৈত্তিরীয়ারণ্যকপঠিত্রয়োঃ সামব্রাহ্মণে
দৃষ্টয়োশ্চ অশ্বক্রান্তোক্ত্বাসীত্যানয়োস্তু ভাষ্যে ভগবৎ-সায়ণা-
চার্য্যকৃতে তত্র তত্রৈব দ্রষ্টব্যে ; পরং সন্তু ত্রয়োঃ পাঠ-
ভেদাঃ ; শাখাভেদ এব তদ্বীজ মিতী শম্ ॥

ইতি ছন্দোগানাং স্তানমন্ত্ৰাঃ সমাপ্তাঃ ।

অথ ছন্দোগানীং স্নানবিধিঃ ।

অস্তোকো গ্রন্থো গোভিলীয়-স্নানসূত্র মिति प्रसिद्धः ;

तत्राय याथाः खण्डः—

१ । अथ स্নानविधिं व्याख्यास्यामः ।

अतःपरं स্নानविधिं व्याख्यानं करिष्व । १

२ । नदी-देवथात-गर्त-प्रश्रवणादीन् गत्वा—

नदी, अकुत्रिम वा कुत्रिम जलाशयं अथवा प्रश्रवणं
प्रवृत्तिते गमनं करिष्वे । २

३ । शुचौ देशे मृत्तिलकूशगोमयाकृतानुपकल्प्य—

अनन्तरं तदीयं तटदेशे जलनमीपश्च पवित्रं भूमिते
मृत्तिका, तिल, कूश, गोमयं ও কিঞ্চিৎ আতপতগুল (যাহা
স্নানার্থ গমনকালেই সংগ্রহ করিয়া আনা হইয়াছে, তাহাই)
রক্ষা করিবে । ৩

৪ । পারক্যানিপানে পঞ্চ পিণ্ডানুকৃত্য—

(পুরাকালে প্রায় সমস্ত কূপের এবং অন্যবিধ জলাশয়ের
সমীপেও পারলৌকিক মঙ্গল কামনার গবাদি পশুর পানার্থ
জলাধার নিৰ্ম্মিত হইত ; তাহাকেই “পারক্যানিপান” কহে ।
এখনও উহা নিতান্ত অদৃশ্য নহে) যাহারা পারক্যানিপান
বিশিষ্ট কূপাদিতে স্নান করিতে যাইবে, তাহাদের প্রত্যেকেরই
কর্তব্য যে পারক্যানিপানে স্থিত কৰ্দমাদি পঞ্চ বার

তুলিয়া ফেলিবে (এই রূপে ঐ জলাধার সতত পরিকৃতই থাকিতে পারিবে) । ৪

৫। নমস্কৃত্য তীর্থং পাবকানঃ সরস্বতীতি—^১

অনন্তর “পাবকানঃ সরস্বতী”—এই মন্ত্রে^(১) সেই জল-স্থানকে নমস্কার করিবে । ৫

৬। পাদাবারভ্য মৃদ্ভির্গাত্রাণি প্রক্ষাল্য—

পাদদ্বয় হইতে মস্তক পর্য্যন্ত মমস্ত দেহই বহু মৃত্তিকা লেপন দ্বারা প্রক্ষালিত করিবে । ৬

৭। উপবিশেদ্ বন্ধশিখী।

অনন্তর (অন্যত্র উপদিষ্ট ‘মানস্তোকে’^(২) মন্ত্র দ্বারা) শিখা বন্ধন করিয়া তীরে উপবিষ্ট হইবে । ৭^১

৮। নিত্যং যজ্ঞোপবীতীতি ।

সর্ব্ব সময়ে যজ্ঞোপবীত ধারণ ত বিহিত আছেই ; অতএব তদ্বিষয়ে বিশেষ বক্তব্য নাই । ৮

৯। আচম্য—

মন্ত্র শূন্যই একবার আচমন করিবে । ৯

১০। প্রাঙ্ঘ্রুখ উদঙ্ঘ্রুখো বা শুচিঃ সমাহিতঃ ।

পূর্বাভিমুখ অথবা উত্তরাভিমুখ হইয়া পবিত্রমনা হওত ঈশ্বরার্পিতচিত্ত হইবে । ১০

১১। অথ সপ্ত ব্যাহতীঃ সাবিত্রীং চ জপ্ত্বা—

অনন্তর সপ্ত ব্যাহতী^(৩) এবং সাবিত্রী^(৪) মন্ত্র জপ করিবে । ১১

১২। সপ্তকৃত্বঃ সাবিত্র্যানুমঞ্জিতং সক্রুদুদক মাচামেৎ ।
 আচমনোপযুক্ত জল যথানিয়ম হস্তে গ্রহণ করত সাত
 বার সাবিত্রী মন্ত্র পাঠ করিয়া একবার আচমন
 করিবে । ১২

১৩। তত আচম্যাপো যথাবিধি ॥ ১ ॥

তদনন্তর যথাবিধান অমন্ত্রকণ্ড উদকাচমন করিবে । ১৩ ॥ ১ ॥

॥ ইতি গোভিলীয়ে স্তানমুদ্রে প্রথমখণ্ডঃ ॥

অথ দ্বিতীয়খণ্ডঃ ।

১। অথ দেবতাভিসন্ধিঃ কৃত্বা —

অতঃপর যাহা কিছু বিহিত হইতেছে, তৎসমগ্ৰই
 দেবতার প্রীতি উদ্দেশেই করিতে হইবে । ১

২। মহশ্রশীর্ষা যুতবতাস্বক্রান্তাভির্থাগ্ভিমুক্তিকা মাদায় —
 'মহশ্রশীর্ষা', (১) 'যুতবতী' (২) ও 'অশ্বক্রান্তা' (৩) — এই
 ঋক্‌ত্রয়ের দ্বারা মুক্তিকা গ্রহণ করিবে । ২

৩। ইদংবিষ্ণুর্বিচক্রম ইতি ষড়্‌চেন সম্মৃজ্য —
 অনন্তর 'ইদংবিষ্ণুর্বিচক্রমে' এই ছয় থাকের স্তোত্রটী (৮)
 পাঠ করত ঐ গৃহীত মুক্তিকা করতল দ্বয়ে মর্দনাদি পৃক্কক
 পাই দেহে লেপন করিবার উপযুক্ত করিয়া লইবে । ৩

৪। উদয়ন্তমমস্পরি উদুত্তমমিতিচোঙ্কৌ পাণা

কৃত্বাহুদিত্য মবেক্ষেত ।

অনন্তর হস্তদ্বয় উঙ্কে বিস্তৃত করিয়া 'উদয়ন্তমমস্পরি' (৯)
 এবং 'উদুত্তমম' (১০) — এই মন্ত্রদ্বয় পাঠ করত সূর্য্য দেবতাকে
 দর্শন করিবে । ৪

অনন্তর ‘শম্বোদেবী’ (১৫), আপোহিষ্ঠীয় ঋক্‌ত্রয় (১৬), পাবমানী ঋক্‌ত্রয় (১৭), ‘তরৎসমন্দী’ ঋক্‌ত্রয় (১৮), ‘এতোষ্মিন্দ্রং’ সূক্ত (১৯), ‘তমুষ্ণবাম’ ঋক্ (২০), ‘নকিইন্দ্রত্বতুরম্’ ঋক্ (২১) এবং ‘পবিত্রবতী’ ঋক্‌ত্রয় (২২) পাঠ করত মার্জন করিবে । ১১

১২ । ত্রিঃ প্রাণায়ামং কৃত্বা—

অনন্তর বারত্রয় প্রাণায়াম করিবে । ১২

১৩ । ত্রিঃ প্লুত্যা—

অনন্তর বারত্রয় নিমজ্জিত হইবে অর্থাৎ ডুব দিয়া স্নান করিবে । ১৩

১৪ । মহত্শীর্ষা ইতি ত্বেচনাঘমর্ষণং ক্রমেণ ।

অনন্তর ‘মহত্শীর্ষা’ এই ত্বেচ সূক্ত (২৩) পাঠ পূর্বক অঘমর্ষণ জপ করিবে । ১৪

১৫ । ততস্তিরাপ্লুত্যা—

তদনন্তর বারত্রয় ভালরূপে সর্ব শরীর প্লাবিত করিয়া স্নান করিবে । ১৫

১৬ । পুনঃ শম্বোদেব্যাদিভিমার্জনঞ্চ মার্জনঞ্চ ॥ ২ ॥

অনন্তর পুনশ্চ ‘শম্বোদেবী’ প্রভৃতি মন্ত্রের দ্বারা মার্জন করিবেই করিবে । ১৬ ॥ ২ ॥

॥ ইতি গোতিলীয়ে স্নানশুত্রে দ্বিতীয়শ্লোকঃ ॥

ইতি ছন্দোগানাং স্নানবিধিঃ সমাপ্তঃ ॥

অথ ছন্দোগানাং স্তানমন্ত্রাঃ ।

ঋষিচ্ছন্দোদেবতাবিনিয়োগসহিতাঃ ।

পার্বকান ইত্যস্য মধুচ্ছন্দা ঋষিঃ গায়ত্রীচ্ছন্দঃ সৰস্বতী
দেবতা তীর্থনমস্করণে বিনিয়োগঃ ।

১—(ছা° আ° ২, ২, ৫, ৫)

ও ২ ও ১০ ও ১ ২ ও ১ ২
ওঁ ॥ পার্বকানঃ সৰস্বতী বাজেভির্বাজিগীৰতী । ॥

ও ১ ২ ও ১ ২
যজ্ঞ বকুধিয়া বস্তুঃ ॥

মানস্তোক ইতি কুংমো জগতী রুদ্রঃ, শিখাশ্বকনে বিনিয়োগঃ ।

২—(ছা° ব্রা° ম° ২, ১, ৬,)

মানস্তোকে তনয়ে মা ন আয়ৌ মানো গোসু মানো
অশ্বেষু রীরিষঃ । বীরান্মা নো রুদ্র ভামিনো বধীর্হবিষ্মন্তঃ
সদ মিত্রা হবামহে ॥

সপ্তব্যাহতীনাং বিশ্বামিত্র-জমদগ্নি-ভরদ্বাজ-গৌতমাত্রি-
বসিষ্ঠ-কশ্যপা ধাষয়ঃ, গায়ত্র্যাম্বগনুষ্ঠুবৃহতীপঙক্তিত্রিষ্ঠু
গত্যচ্ছন্দাংসি, অগ্নিৰায়ুসূর্য্যবৃহস্পতিবরুণেন্দ্রবিশ্বেদেবা
দেবতাঃ, জলাভিমন্ত্রণে বিনিয়োগঃ ।

৩—(গো° স° সূ° ৩)

ওঁ ভূঃ । ওঁ ভুবঃ । ওঁ স্বঃ । ওঁ মহঃ ।

ওঁ জনঃ । ওঁ তপঃ । ওঁ সত্যম্ ॥

ছন্দোগানাং স্তানবিধিঃ ।

୧

गायत्र्या विश्वामित्र ऋषिः, गायत्रीछन्दः, सविता देवता,
जलाभिमुखेण विनियोगः ।

୪—(ଓ. ଆ. ୬, ୭, ୧୦, ୧)

୧ ୨ ୩ ୪ ୫ ୬ ୭ ୮ ୯ ୧୦
ଓଁ ॥ ତଂ ସାବିତୁର୍ବରେଣ୍ୟମ୍ ଭର୍ଗୋ ଦେବସ୍ୟ ଦୀମହି ।

୨ ୩ ୪ ୫ ୬ ୭ ୮ ୯ ୧୦
ଧିୟୋ ଯୋ ନଃ ପ୍ରଚୋଦୟାତ୍ ॥

सहस्रशीर्षेति नारायणोऽनुक्तूप् पुरुषः ;
सुतवतीमन्त्रस्य भ्रष्टाज्ज्ञो जगती द्यावापृथिवी ;
अश्वक्रान्ते इति रामदेवोऽनुक्तूप् मृत्तिका ;
मृत्तिकाग्रहणे विनियोगः ।

୫—(ଆ. ଆ. ୮, ୭ ;)

୩ ୪ ୫ ୬ ୭ ୮ ୯ ୧୦ ୧୧ ୧୨
ଓଁ सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।

୧ ୨ ୩ ୪ ୫ ୬ ୭ ୮ ୯ ୧୦
स भूमिष् सर्वतो ब्रह्मात्यतिर्धदशाङ्गुलम् ॥

୬—(ଛ. ଆ. ୮, ୨, ୮, ୯)

୩ ୪ ୫ ୬ ୭ ୮ ୯ ୧୦ ୧୧ ୧୨ ୧୩ ୧୪ ୧୫ ୧୬ ୧୭ ୧୮ ୧୯ ୨୦
सुतवतीभूर्नानामभिप्रियोर्षी पृथ्वीमधुद्वेषहपेशना ।

୧ ୨ ୩ ୪ ୫ ୬ ୭ ୮ ୯ ୧୦ ୧୧ ୧୨ ୧୩ ୧୪ ୧୫ ୧୬ ୧୭ ୧୮ ୧୯ ୨୦
द्यावापृथिवीवरुणन्यधर्मणाविक्रिभिते अजरे ଭୂରିରେତମା ॥

୭—(ଟି. ଆ. ୧୦, ୧, ୮)

अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते बभूवरे ।
मृत्तिके हर मे पापं यन्मया पूर्वसङ्कितम् ।
ह्यया हतेण पापेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

ছন্দোগানা° স্নানমন্ত্রাঃ ।

ইদং বিষ্ণুরিতি ষষ্ঠাং মেধাতিথিঃ, গায়ত্রী, বিষ্ণুঃ ;

মুক্তিকাসমূহনে বিনিয়োগঃ ।

৮ - (উ° আ° ৮, ২, ৫, ১ - ৬।)

৩২২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২২ ৩
ঐ ॥ ইদং বিষ্ণুরি চক্রমে ত্রেখা নি দধে পদম্ ।
১ ২ ৩ ২
সমুচ্চ মন্য পাশ্চলে ॥ ১

১ ১ ৩ ১ ২২ ৩ ১ ২ ২২
ত্রীণি পদা বি চক্রমে বিষ্ণুর্গোপা অদা ভ্যঃ ।
২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
অতো ধর্মানি ধারয়ন্ ॥ ২

১ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩
বিষ্ণোঃ কৰ্ম্মানি পশ্যাত যতো ব্রতানি পক্ষ্মশো ।
১ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
ইন্দ্রন্য যুক্ত্যঃ সখা ॥ ৩

১ ১৪ ৩ ২ ৩ ১৪ ২২ ৩ ১ ২
তদ্বিনেতাঃ পরমম্ পদশ্চ সদা পশ্যন্তি হরয়ঃ ।
৩ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
দিবীৰ চক্ষুরাততম্ ॥ ৪

১ ২২ ৩ ১ ২ ২ ৩ ১ ৩ ২
তত্রিপ্রাসো বিপন্যুবো জাগৃবাত্মগঃ স মিস্কতে ।
১ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ২
বিষ্ণোর্যৎ পরমম্ পদম্ ॥ ৫

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
অতো দেবা অরন্ত নো যতো বিষ্ণুরি চক্রমে ।
০ ২ উ ৩ ১ ২
পৃথিব্যা অধি সানবি ॥ ৬

ছন্দোগানাং স্তানমন্ত্রাঃ ।

৯

উদয়ন্তেতি প্রক্ষণ্ণাঋষিঃ, পঙ্ক্তিচ্ছন্দঃ, সূর্যো দেবতা ;
উদুত্তম মিতি শুনঃশেপোহত্রী বরুণাদিত্যো ;
সূর্য্যারেক্ষণে বিনিয়োগঃ ।

৯—(তাং ত্রাং ঋং সং ; ১, ৪ ৮, ৫ ; যং বাং সং ২০, ২১ ইং)

উদয়ন্তমসম্পর্শি জ্যোতিঃ পশ্যন্ত উত্তরন্ত্ সঃ পশ্যন্ত উত্তরন্ত্ ।
দেবুং দেবত্রী সূর্য্য মগন্না জ্যোতিরুত্তমন্ত্ ॥

১০—(আরং আং ১, ৪)

১২ ৩১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১১ ২২ ৩১২ ২৩১ ২
উদুত্তমঃ বরুণ পাশ মস্মদবাধমং বি মধ্যমন্ত্ শ্রথায় ।
১২ ৩ ২ ৩১২ ২২ ৩ ১২
অথাদিত্যব্রজে বয়ন্তুবানাগসো অদিতয়ে স্যাম ॥

উক্ৰ্তাসীতি বাসদেবোহনুকুপু পৃথিবী ;
অমোশীতি প্রজাপতিস্কিকুবিন্দঃ ;
মুদালেপনে বিনিয়োগঃ ।

১১—(তাং ত্রাং এবং তৈং সং ১০, ১, ৩৯)

ঔ উক্ৰ্তাসি বরাহেণ কুক্ষেণ শতবাহুনা ।
মুক্তিকে ব্রহ্মদভাসি কাশ্যপেনাভিমন্ত্রিতা ॥

১২—(ছাং ত্রাং সং ২, ১, ১৪)

অমোসি প্রাণ তদুতং ব্রহ্মীমামা হ্যসি সর্ব মনু প্রবিষ্টঃ ।
স মে জরাণ্ রোগ মপ মুজ্য শরীরা দপাম
এধি মা মৃথা ন ইন্দ্র ॥

ছন্দোগানাং স্তানমন্ত্রাঃ ।

গাৰ্হপতিদ্বৈতি সৌভরঃ ককুবুষ্টিঙ্করুতঃ ;
গোময়লেপনে বিনিয়োগঃ ।

১৩—(ছ০ আ০ ৫, ১, ২, ৬)

ঐ গাৰ্হপতিদ্বৈতি সমন্যরঃ সজাত্যেন মরুতঃ সবন্ধরঃ ।
৩১২ ৩১২ ৩২
রিহতে ককুভো মিথঃ ॥

ঋতক্ষেত্যাঘমর্ষণেহনুন্টুত্ত্রাবরুতঃ ;
শুক্কাঘমর্ষণে বিনিয়োগঃ ।

১৪—(তা০ ব্রা০ এবং ঋ০ স০ ৮, ৮, ৪৮, ১—৩)

ঐ ঋতক্ষ সত্যাকাভীক্কাভূপসোহধ্যজায়ত ।
ততো রাত্র্যজায়ত ততঃ সমুদ্রো অর্গবঃ ॥ ১
সমুদ্রাদর্শবাদধিসংবৎসরো অজায়ত ।
অহোরাত্র্যপি বিদধদ্বিশ্বস্য মিসতো বশী ॥ ২
সূর্যাচন্দ্রমনৌ ধাতা যথাপূর্ব মকল্পয়ৎ ।
দিবক্ষ পৃথিবীক্কাভুরিক্ষ যথো স্বঃ ॥ ৩

শম্মোদেবীতি সিঙ্কুদ্বীপো গায়ত্র্যাপঃ ;
আপোহিষ্ঠেতি তিসূণাং সিঙ্কুদ্বীপো গায়ত্র্যাপঃ ;
উপাশ্বেইত্যাদি ত্রয়স্য অসিতকশ্যপবৈথানসা গায়ত্রী সোমঃ ;
তরৎসমন্দীত্যবৎসারো গায়ত্রী সোমঃ ;
এতোষ্মিন্ধেতি তিসূণাং তিরশ্চ্যানুষ্টিবিন্দ্রঃ ;
তমুষ্টিবামেতি তিরশ্চ্যানুষ্টিবিন্দ্রঃ ;

নকিইন্দ্রেতি ব্রামদেবো গায়ত্রীন্দ্রঃ ;
পরিব্রহ্মহিতী তিস্রাং পরিব্রো জগতী সোমঃ ;
মার্জনে বিনিয়োগঃ ।

১৫—(ছং আং ১, ১, ৩, ১৩)

১ ২ ৩২ ৩১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
ঐ শমো দেবীরভীক্টয়ে শমো ভবস্তু পীতয়ে ।
২উ ৩ ১ ২
শং যোরভি শ্রবস্তু নঃ ॥

১৬—(উং আং ৯, ২, ১০, ১—৩)

২ ৩ ১২ ২২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
ঐ আপো হি ঠা ময়ো ভুবস্তা ন উর্জেজ্জ দধাতন ।
৩ ১২ ২২ ৩ ১ ২
মহে রণায় চক্ষসে ॥ ১

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
য়ো বঃ শিরতমো রসস্তস্য ভাজয়তেহ নঃ ।

৩ ১ ২ ৩ ১ ২
উশতীরিব মাতরঃ ॥ ২

২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
তস্মা অরঙ্গমাম বো যস্য ক্ষয়ায় জিন্থথ ।

১ ২ ৩ ১ ২
আপো জনয়থা চ নঃ ॥ ৩

১৭—(১, ১, ১-২-৩, ১-৯,)

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
ঐ উপাশ্মৈ গায়তা নরঃ পরমানায়েন্দরে ।

৩ ২ ৩ ১২ ২২
অভি দেবাত্ত ইয়ক্ষতে ॥ ১

ছন্দে গানঃ স্তানমন্ত্রাঃ ।

৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
অভি তে মধুনা পয়োঃথর্বাণো অশিশ্রয়ু ।

৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
দেবং দেবায় দেবয়ু ॥ ২

১ ২ ৩ ২ উ ৩ ১ র ২ র ১ ২ র
স নঃ পবস্ব শঙ্গরে শঞ্জুনঃ শ মরতে ।

১ ২ ৩ ১ ২
শং রাক্নোমধীভ্যঃ ॥ ৩

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
দরিদ্র্য তত্যা রুচা পরিষ্টোভন্ত্যা কৃপা ।

১ ২ ৩ ১ ২
সোমাঃ শুক্রা গবাশিরঃ ॥ ৪

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
হিমানো হেতুভির্হিত আ রাজং রাজক্রমীৎ ।

১ ২ ৩ ১ ২
সীদন্তো বনুসো যথা ॥ ৫

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
ঋধক্ সোম স্বস্তরে সঞ্জ্ঞানো দিবা কবে ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
পবস্ব সূর্যো দৃশে ॥ ৬

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
পবমানস্য তে করে বাজিন্ৎসর্গা অস্বকৃত ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
অর্ভন্তো ন শ্রবসাবঃ ॥ ৭

১ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
অচ্ছা কোশম্মধুশ্চুত মস্বত্রং বারে অবায়ে ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩
অবাবশস্ত ধীতয়ঃ ॥ ৮

১ উ ৩২৩ ৩২ ৩২ ৩২ ৩১২
অচ্ছা সমুদ্রে মিন্দবোহস্তঙ্গারো ন খেনবঃ ।

১২৩ ২৩ ২ ৩২
অগ্নমৃতস্য য়োনি মা ॥ ৯

১৮—(উ° আ° ৪, ১, ৫, ১—৪)

২৩ ২৩১ ২ ৩১২ ৩১ ২২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ধারা স্ততস্যাক্রমঃ ।

২৩ ২৩১ ২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ॥ ১

৩১ ২৩ ১২৩ ১২ ৩১ ২
উশ্রা বেদ বসূনাৎ মর্তস্য দেবারসঃ ।

২৩ ২ ৩১ ২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ॥ ২

২৩ ২ ৩২ ৩ ২ ৩১২
ধ্বশ্রয়োঃ পুরুষস্তোয়া সহস্রাণি দদ্মহে ।

২৩ ২ ৩১ ২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ॥ ৩

১২ ২২ ৩ ২৩১২ ৩১২২ ৩ ১২
আ যয়োস্ত্রিংশতস্তনা সহস্রাণি চ দদ্মহে ।

২৩ ২৩১ ২
তরৎ স মন্দী ধাবতি ॥ ৪

১৯—(উ° আ° ৬, ২, ৯, ১—৩)

২ ৩ ২৩ ১২ ৩২ ৩২৩ ১২
এতো মিশ্রৎ স্তবাম শুদ্ধং শুদ্ধেন সাম্না ।

৩ ২৩ ১২৩১ ২ ৩২ ৩১২
শুকৈরুকথৈর্বারুধাৎসৎ শুকৈরাশীর্বাণ্মভু ॥ ১

১২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩২ ৩১ ২ ৩১
ইন্দ্র শুদ্ধো ন আ গহি শুদ্ধঃ শুদ্ধাভরুতিতিঃ ।

৩ ২ ৩১ ২২ ৩ ১ ২
শুদ্ধো রয়ং নি ধারয় শুদ্ধো মমন্ধি সোম্য ॥ ২

১২ ৩২ ২২ ৩১ ৩১ ২৬ ৩১২
ইন্দ্রে শুদ্ধো হি নো রয়িত্ব শুদ্ধো রত্নানি দাশুষে ।
৩ ১ ৩১২ ৩ ১ ২২
শুদ্ধো বৃত্তাণি জিঘ্রসে শুদ্ধো বাজত্ব সিয়াসসি ॥ ৩

২০—(উ० আ० ২, ২, ১৯, ৩)

১ ৩ ৩২উ ৩১২ ৩ ১ ৩ ৩২
ত মু ষ্টরাম যাস্তির ইন্দ্রে মুক্খ্যাণি বাবৃধুঃ ।
৩১২৩ ২ ৩ ১২
পুরুণ্যস্য পৌথস্য সিয়াসন্তো বনামহে ॥

২১—(ছ० আ० ৩, ১, ১, ১০)

১২ ৩ ১২২৩ ১ ২২
ন কি ইন্দ্রে ত্বদ্বতরং ন জ্যায়ো অস্তি বৃত্তহন ।
২ ৩ ২উ ৩ ২
ন কোবং যথা ত্বম্ ॥

২২—(উ० আ० ২, ২, ১৬, ১—৩)

৩ ১ ২৩ ১২ ৩ ১ ২২ ৩ ১ ২ ৩ ১২
পরিব্রন্তে রিততং ব্রহ্মণস্পতে প্রভূর্গাত্ৰাণি পর্যোষি বিশ্বতঃ ।
১ ২ ১২২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২২৩ ১২ ২২
অতপ্ততনূর্নতদামো অশ্নুতে শৃতাণ ইদ্বহন্তঃ সন্তদাশত ॥ ১
১ ২ ৩ ২৩ ১২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২২
তপোষ্পরিব্রঃ রিততন্দিবস্পদেহর্চন্তো অস্য তত্ত্বোর্যাস্থিরন ।
১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২২ ২ ১ ২
অবস্ত্যস্য পরিভার মাশষো দিবঃ পৃষ্ঠ মধি রোহস্তি তেজসা ॥২
১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
অরুরচছৃষনঃ পৃশ্নিরগ্রিয় উক্ষা মিমতি ভুবনেষু রাজয়ুঃ ।
৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
মায়ারিনো মগিরে অস্য মায়য়া নৃচক্ষনঃ পিতরোগর্ভমাদধুঃ ॥৩

তত আচারাৎ স্তানাস্ততর্পণং ক্রিয়তে ; তন্মন্ত্রাঃ—

ঐ হ্রঃ পুনাতু । ঐ ভুবঃ পুনাতু । ঐ স্বঃ পুনাতু ।

सहस्रशीर्षेत्यादि तिसृणां नारायणोहनुष्पु पुरुषः ;
अघमर्षणे विनियोगः ।

२७—(आर० आ० ४, ७-४-५)

ॐ सहस्रशीर्षाः पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपादः ।

३१ २ ३१ २ ३१ २ ३२ ३१
स भूमिष् स्रुवते। वृत्रात्यातिर्षदशिक्षुलम् ॥ १

३ २ ३२ ३ १ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
त्रिपादूर्ध्वद्विद्वैदं पुरुषः पादोहस्योहाभ्रवत् पूनः

३ १ क २२ ३ २ ३ २
तथा विश्वत् व्यक्रामदशानानशने अग्नि ॥ २

१ २ ३ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
पुरुष एवेदत् स्रुवत् यद्भूतं यच्च भाव्यम् ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १
पादोहस्य सर्वा भूतानि त्रिपादम्यामृतन्दिवि ॥ ३

एषां मन्त्राणां भाष्याणि वङ्गानुवादांश्चात्र प्रदर्शिता-
स्नाननूलक्ष्य मत्प्रकाशितेषु छान्दोग्यमन्त्रब्राह्मणछन्दार्चि-
कोत्तरार्चिकारण्यकेषु पश्यान्तु । सप्तव्याहृतयोहप्यन्यत्र
व्याख्याता एव । तैत्तिरीयारण्यकपठित्तयोः सामब्राह्मणे
दृष्टयोश्च अश्वक्रास्तोद् तामीत्यनयोस्तु भाष्ये भगवत्-सायणा-
चार्यकृते तत्र तत्रैव द्रष्टव्ये; परं सन्ति त्तयोः पाठ-
भेदाः ; शाखाभेद एव तद्विज्ञ मिति शम् ॥

इति छन्दोगानां स्नानमन्त्राः समाप्ताः ।

॥ अथ शान्तिपाठः ॥

॥ ओ३म् ॥

ॐ शन्नो मित्रः शं वरुणः । शन्नो भवत्वर्थमा ।
शन्न इन्द्रो बृहस्पतिः । शन्नो विष्णुरुक्रमः । नमो
ब्रह्मणे । नमस्ते वायो । त्व मेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि ।
त्वा मेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि । ऋतं वदिष्यामि ।
सत्यं वदिष्यामि । तन्मा भवतु । तद्वक्तार भवतु ।
भवतु माम् । भवतु वक्तारम् । ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः ॥ १ * ॥

मित्र नामक प्राण-देवता आमादिगेर प्राणमश्वके कल्याण-
कर हउन । वरुण नामक अपान-देवता आमादिगेर अपान
मश्वके कल्याणकर हउन ! अर्थमा नाम चक्षुर्देवता आमा-
दिगेर चक्षुर कल्याणकर हउन ! इन्द्र नाम बल-देवता आमा-
दिगेर बलमश्वके एवं ब्रह्मस्पर्ति नाम बुद्धि-देवता आमा-
दिगेर बुद्धिमश्वके कल्याणकर हउन ! विष्ठीर्ण-क्रम (मर्क-
वापी) विष्णु नाम पाद-देवता आमादिगेर गतिशक्ति मश्वके
कल्याणकर हउन ! ब्रह्मके नमस्कार । हे वायु (अम्बरोच्छारण-
हेतु), तोमाके नमस्कार । तूम निश्चय प्रत्याक्ष-ब्रह्म ।

অতএব তোমাকে নিশ্চয় 'প্রত্যক্ষ-ব্রহ্ম' বলিয়া কীর্তন করি। তোমাকে ঋতের অর্থাৎ মানসিক সত্যভাবের নিদান জানিয়া 'ঋত' বলিয়া কীর্তন করি। তোমাকেই বাক্য ও শরীরদ্বারা সম্পাদ্যমান সত্যভাবের নিদান জানিয়া 'সত্য' বলিয়াও কীর্তন করি। সকলের জীবনস্বরূপ বায়ু নামক সেই ব্রহ্ম, আমাকে (বিদ্যাগ্রহণের সামর্থ্য দিয়া) অবন করুন! সেই বায়ু নামক ব্রহ্ম, আচার্য্যাকে (শিক্ষা দিবার সামর্থ্য প্রদান করত) অবন করুন! আমাকে অবন করুন এবং আচার্য্যকেও অবন করুন! সেই ব্রহ্মের প্রসাদে আমাদের (শিষ্য ও আচার্য্যের) অধ্যয়ন ও অধ্যাপন সম্বন্ধে, আধ্যাত্মিক উপসর্গের উপশম হউক!—আধিভৌতিক উপসর্গের উপশম হউক!—আধিদৈবিক উপসর্গেরও উপশম হউক! ॥ ১ ॥

যাহ্নরভাষ্ম। যং সুখং প্রাণহন্তেরহ্মাভিমানী দেবতাম্মা
মিষী নীঃস্মাকং ভবতু। তথৈবাপানহন্তেরাশ্রিষাভিমানী দেব-
তাম্মা বরুণঃ। ব্রহ্মাশ্রিত্বী ষাভিমানী অর্যমা। বলী ইন্দ্রঃ।
বাসি বৃহী ষ হৃহস্পতিঃ। বিষ্ণুরহুক্রমো বিস্তীর্ণক্রমঃ পাদযী-
রভিমানী। এবমাত্মাঃস্বাত্মদেবতাঃ। শশী ভবত্বিত্তি সর্ববা-
নুবহ্নঃ। তাসু হি সুখজ্ঞস্তু বিদ্যাশ্রবণধারশৌপযোগা অপ্রতিব-
ন্দেন ভবিষ্যন্তীতি তস্মুস্বকর্তৃত্বং প্রার্থ্যতি—শশী ভবত্বিত্তি।
ব্রহ্মবিদ্যা-বিবিদিষুণা নমস্কারবন্দনক্রিয়ে বায়ুবিষয়ে ব্রহ্ম-
বিদ্যোপসর্গশাস্ত্যর্থং ক্রিয়েতি। সর্বক্রিয়াফলানাং তদধীনত্বাদ্ ব্রহ্ম
বায়ুস্তস্মৈ ব্রহ্মণে নমঃ। প্রহ্মীভাবং কারোমীতি বাক্ষশেষঃ। নমস্তে
সুখং হৈ বায়ৌ! নমস্করোমীতি। পরোঅপ্রস্বছাভ্যাং বায়ুরেবা-

भिधीयते । किञ्च त्व मेव चक्षुरायपेक्ष्य वाङ्मं सन्निकृष्ट मव्यव-
 हृतं प्रत्यक्षं ब्रह्मासि यस्मात्सस्मात्त्वा मेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि ।
 ऋतं यथाशास्त्रं यथाकर्त्तव्यं बुद्धौ सुपरिनिश्चित मर्थं तदपि
 त्वदधीनत्वात्त्वा मेव वदिष्यामि । सत्य मिति वाक्कायाभ्यां सम्प्राद्य-
 मानः, सोऽपि त्वदधीन एव सम्प्राद्य इति त्वा मेव सत्यं वदि-
 ष्यामि । तत्सर्वात्मकं वायुाख्यं ब्रह्म मयैव स्तुतं सन्धां विद्या-
 धिनेन भवतु विद्यासंयोजनेन । तदेव ब्रह्म वक्तार माचार्यं वक्तृत्व-
 सामर्थ्यसंयोजनेनावतु । मामवतुवक्तारमिति पुनर्वचन माद-
 रार्थम् । ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिरिति त्रिर्वचन माध्यात्मिका-
 धिभौतिकाधिदैविकानां विद्याप्राप्तुपसर्गाणां प्रथमनार्थम् ॥ १ ॥

ॐ सह ना ववतु । सह नौ भुनक्तु । सह वीर्य्यं
 करवावहै । तेजस्वि ना वधीत मस्तु मा विद्विषावहै ।
 ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ २ * ॥

ब्रह्म, आत्मादिगके (शिष्या ओ आचार्यागके) मत्र भावे अवन
 करुन ! आत्मादिगके परस्पर उपाकार्या-उपाकारक भावे
 माहित्य भाग करान ! आमरा उडयेई येन युगपे विदा-
 वीर्येय प्रकाशे ओ लाते मफल-प्रयत्न हहेते पारि ! आत्मादि-
 गेन अध्यायन ओ अध्यापन तेजस्वि-कृतरूपे मस्पर हडेक । आत्मा-
 देन उडयेन मध्ये केह यदि प्रमादवशत कोनओ अन्याय करि,
 तज्जन्या येन आत्मादेन मध्ये परस्पर विद्वेष भाव उपस्थित
 ना हय ! आत्मादेन अध्यायन ओ अध्यापन मन्ध्रे आध्यात्मिकादि
 त्रिविध उपसर्गेनई उपशम हडेक ॥ २ ॥

শা० ভা० । সহ না ববতু, নী শিষ্যাচার্য্যৌঁ সহৈবাবতু
 র'বতু । সহ নৌ ভুনক্তু, ভোজয়তু । সহ বীৰ্য্যং বিদ্যাদিনিমিত্ত'
 সামর্থ্যং করবাবহৈ নিবর্ত্তয়াবহৈ । তেজস্বি নাবাবযোস্তেজস্বিনো-
 রধীতং স্বধীত মস্তু ; অর্থ্যজ্ঞানযোগ্য মস্বিত্যর্থঃ । মা বিহিষাবহৈ
 বিদ্যাগ্রহণনিমিত্ত' শিষ্যস্যাচার্য্যস্য বা প্রমাদকৃতাদন্যায়াদ্
 বিদেধ: প্রাপ্তস্তচ্ছমনায়েয মাশীর্ষ্মা বিহিষাবহাৱতি । মেবৈতরে-
 তরং বিদেধ মাপদ্যাবহৈ । শান্তি: শান্তি: শান্তিরিতি ত্রির্বচন
 মুক্তার্থং বচ্যমাণবিদ্যাবিন্য়প্রশমনার্থং চেযং শান্তি: । অবিপ্নে-
 নাৰ্হবিদ্যাপ্রাপ্তিরাস্যস্বতে । তন্মূলং হি পরং শ্রেয: ইতি ॥ ২ ॥

ॐ যশ্চক্ৰন্দসা মৃষভো বিশ্বরূপ: । ক্ৰন্দোভ্যোঽধ্য
 মৃতাৰ্হস্বভূব । স মেন্দ্রো মেধয়া স্পৃণোতু । অমৃতস্য
 দেবধারণো ভূয়াসম্ । শরীরং মে বিচর্ষণম্ । জিহ্বা
 মে মধুমত্তমা । কর্ণাভ্যাং ভূরি বিশ্বুবম্ । ব্রহ্মণ:
 কোশোঽসি মেধয়া পিহিত: । শ্রুতং মে গোপায় । ॐ
 শান্তি: শান্তি: শান্তি: ॥ ৩ * ॥

যে ওঁ কার, বেদের মতো মর্ক্বশ্রেষ্ঠ, যাঁহার রূপ অনন্ত,
 যিনি অমৃতস্বরূপ বেদ হইতে উৎপন্ন অর্থাৎ বেদের মারভূত,
 সেই মর্ক্বকামেণ ওঁ কার, আমাকে প্রজ্ঞাবলে বলবান্ করুন !
 হে দেব, আমি যেন মোক্ষ-হেতু ব্রহ্মজ্ঞানের ধারণে মক্ষম
 হইতে পারি ! আমার শরীর অধ্যয়ন কার্যে ক্ষমবান্ হউক !
 আমার জিহ্বা অতিশয় মধুর ভাষিনী হউক ! আমি যেন

कर्णद्वय द्वारा डालरूप शनिते पाई ! (हे ओँ कार !) तूमि त्रैलोक्ये आधारस्वरूप अर्थात् तोगाते त्रैलोक्ये उपलब्धि हय ; लौकिक प्रज्ञाय तोगार प्रकृत भाव आच्छादित थाके अर्थात् बुझते पारा यय न। आमि गुरूपदेशबले याहा किछु शिक्षा लाभ करितेछि, ताहा तोगार प्रसादे सुरक्षित हउक ! आमार एहे अध्यायनकाले आध्यात्मिकादि त्रिविध उपसर्गेरहे उपशम हउक ! ॥ ७

शा० भा० । मेधाकामस्य तत्प्राप्तिसाधनं जप उच्यते ; स मेन्द्रो मेधया सृणोतु इति लिङ्गदर्शनात् । यः छन्दसां वेदानां ऋषभ इव ऋषभः प्राधान्यात् । विश्वरूपः सर्वरूपः सर्ववाग्-
व्यामिः ; 'तद्यथाशङ्कुना'-इत्यादिश्रुत्यन्तरात् । अतएव ऋषभत्व मोक्षारस्य । ओँकारो ह्यत्रोपास्य इति ऋषभादिशब्दैः स्तुति-
न्यायैरुपास्य । छन्दोभ्यो वेदेभ्यो वेदा ह्यमृतं तस्माद् अमृता-
दधिसम्भूव । लोकदेववेदव्याहृतिभ्यः सारिष्ठं जिष्टचोः प्रजा-
पतेस्तपस्यत ओँकारः सारिष्ठत्वेन प्रत्यभादित्यर्थः । न हि नित्य-
स्योङ्कारस्याङ्गसैवोत्पत्तिरेव कल्पते । स एवभूत ओँकारः इन्द्रः
सर्वकामेशः परमेश्वरो मा मां मेधया प्रज्ञया सृणोतु प्रीणयतु
बल्यतु वा । प्रज्ञा बलं हि प्रार्थते । अमृतस्यामृतत्वहेतुभूतस्य
ब्रह्मज्ञानस्य तदधिकारात् । हे देव ! धारणो धारयिता भूयासं
भवेयम् । किञ्च शरीरं मे मम विचर्षणं विषत्तणं योग्य मित्ये-
तद्भूयादिति प्रथमपुरुषविपरिणामः । जिह्वा मे मधुमत्तमा मधु-
मत्यतिशयेन मधुरभाषिणीत्यर्थः । कर्णाभ्यां श्रोत्राभ्यां भूरि
बहु विश्रुवं व्यश्रवं श्रोता भूयास मित्यर्थः । आत्मज्ञानयोग्यः

কার্যকারণসঙ্ঘাতোঽস্থিতি বাস্তব্যঃ । মেধা'চ তদর্থং মেব হি
 প্রার্থ্যতে । বৃহস্পতী: পরমাত্মন: কৌশোঽসি ; অধেরিবোপলভ্য-
 ধিষ্ঠানত্বাৎ ; ত্বং হি বৃহস্পতী: প্রতীকং ত্বয়ি বৃহস্পতীপলভ্যতে ।
 মেধয়া লৌকিকপ্রজ্ঞয়া পিহিত: আশ্চাত্ত্যাদিত:; স ত্বং সামান্য-
 প্রজ্ঞৈরবিদিতসস্ব ইত্যর্থ: । স্মৃতং শ্রবণপূর্বক মাৰ্ম্মগ্নানাদিকং
 মে গোপায় রক্ষ । তত্ৰাপ্যস্বিক্ষরণাদি কুর্বিত্যর্থ: । জপার্থা
 এতে মন্ত্রা মেধাকামস্ব ॥ ৩ ॥

ॐ অহং বৃহস্পতী: রেরিবা কীৰ্ত্তি: পৃষ্টং গিরিরিব ।
 জর্ধ্বপবিচো বাজিনীব স্বমৃত মচ্ছি । দ্রবিণ্ড
 সবর্চষম্ । সুমেধা অমৃতোচ্চিত: । ইতি বিশঙ্কোর্বোদা-
 নুবচনম্ । ॐ শান্তি: শান্তি: শান্তি: ॥ ৪ * ॥

আমিই এই বিনশ্বর সংসারবৃক্ষের রোপয়িতা । আমার
 এ কীৰ্ত্তি পৰ্ব্বতশিখরের ঞায় সমুঞ্জিত অর্থাৎ বহুদূর হইতেও
 স্নজ্জয় । বস্তুত পবিত্র পরব্রহ্মই আমার একমাত্র মূল-
 কারণ ; সূর্য্যমণ্ডলে যেসকল বিশুদ্ধ আত্মতত্ত্ব আছে, আমা-
 তেও সেইরূপই আছে । সেইজন্যই বিশ্বকর্তার এ বিশ্ব-
 ভাণ্ডারে আমি জড় অপেক্ষা দীপ্তিমৎ দ্রব্য এবং সেইজন্যই
 আমি অমৃতসিক্ত স্তবরাং অবিনশ্বর ও সন্দর মেধার অধি-
 কারী । ত্রিশঙ্কু নামক ঋষি কর্তৃক অধীত বেদবিদ্যার সার
 বিজ্ঞানরূপে ইহাই কীৰ্ত্তিত হইয়াছে । আমাদের আধ্যাত্মিকাদি
 ত্রিবিধ উপসর্গেরই উপশম হউক ! ॥ ৪ ॥

प्रा० भा० । अहं वृक्षस्य रेखिवेति स्वाध्यायार्थी मन्त्रा-
 न्नायः । स्वाध्यायश्च विद्योत्पत्तये ; प्रकरणात् ; विद्यार्थं हीदं
 प्रकरणम् ; न चान्यार्थत्व मवगम्यते । स्वाध्यायेन च विशुद्ध-
 सत्त्वस्य विद्योत्पत्तिरवकल्प्यते । अहं वृक्षस्योच्छेदात्मकस्य
 संसारवृक्षस्य रेखिवा प्रेरयिता चन्तर्याम्यात्मना । कीर्त्तिः
 ख्यातिर्गिरेःपृष्ठ भिवोच्छ्रिता मम । ऊर्ध्वपवित्रः ऊर्ध्वकारणं
 पवित्रं पावनं ज्ञानप्रकाश्यं पवित्रं परमं ब्रह्म यस्य सर्वात्मनो मम
 सोऽहं ऊर्ध्वपवित्रः । वाजिनीव वाजवतीव । वाज मन्त्रं तद्वदति
 सवितरीत्यर्थः । यथा सवितरि अमृत मात्मतत्त्वं विशुद्धं प्रसिद्धं
 श्रुतिस्मृतिश्रुतेभ्यः, एवं स्वमृतं शोभनं विशुद्धं मात्मतत्त्व मस्मि-
 भवामि । द्रविणं धनं सर्वर्षसं दौमिमत् तदेवात्मतत्त्व मस्मीत्य-
 नुवर्त्तते । ब्रह्मज्ञानं वा आत्मतत्त्वप्रकाशकत्वात् सर्वर्षसम् ।
 द्रविणं भिव द्रविणं मोक्षसुखहेतुत्वात् । अस्मिन् पक्षे प्राप्तं
 मयेत्यध्याहारः कर्त्तव्यः । सुमेधाः शोभना मेधा सर्वज्ञत्वज्ञाना
 यस्य मम सोऽहं सुमेधाः । संसारस्थितुत्पत्तुपसंहारकौशल-
 योगात्ममेधस्त्वम् । अतएवामृतोऽमरणधर्म्या अक्षितोऽक्षी-
 णोऽव्ययः । उक्षितो वा अमृतेन वोक्षितः सिक्तः 'अमृतीक्षितो-
 ऽहम्'-इत्यादि ब्राह्मणमिति । एवं त्रिशङ्कोर्त्तपेर्ब्रह्मभूतस्य ब्रह्म-
 विदो वेदो वेदान्मात्मतत्त्वविज्ञानं तस्य प्राप्ति मनुवचनं वेदानु-
 वचनम् । आत्मनः कृतकृत्यतास्थापनार्थं वामदेववत् त्रिशङ्कुना
 आर्षेण दर्शनेन दृष्टो मन्त्रान्नाय आत्मविद्याप्रकाशक इत्यर्थः ।
 अस्य च जपो विद्योत्पत्त्यर्थोऽवगम्यते । ऋतश्चेत्यादि-(तै० उ०
 १,८,१)-कर्मोपन्यासादनन्तरञ्च वेदानुवचनपाठादेतदवगम्यते ।
 एवं श्रौतस्मार्त्तेषु नितेषु कर्मसु युक्तस्य निष्कामस्य परं

ব্রহ্মবিবিদিঘৌ রাঘাণি দর্শনানি প্রাদুর্ভবন্থাঙ্গাদিবিষয়া-
শীতি ॥ ৪ ॥

ॐ পূর্ণ মদ: পূর্ণ মিদং পূর্ণাৎ পূর্ণ মুদচ্যতে ।
পূর্ণস্য পূর্ণ মাদায় পূর্ণ মেবাবশিষ্যতে । ॐ শান্তি:
শান্তি: শান্তি: ॥ পু * ॥

ঐ নিরুপাধিক পরব্রহ্ম (পরমাত্মা), পূর্ণ অর্থাৎ সর্ব
ময় । এই সোপাধিক ব্রহ্ম অর্থাৎ জীবাঙ্গাও পূর্ণ । এই
সোপাধিক কার্যাত্মক ব্রহ্ম, ঐ পূর্ণ কারণাত্মক ব্রহ্ম
হইতেই বিনির্গত হইয়াছেন ; স্ততরাং ইনিও পূর্ণ । যদি
আমরা এই কার্যাত্মক পূর্ণ ব্রহ্মের পূর্ণত্বটি গ্রহণ করিতে
পারি, অর্থাৎ জীবাঙ্গক ব্রহ্ম ও পরমাত্মক ব্রহ্ম অভিন্ন,
এইটি বুঝিতে পারি, মায়ামুক্ত হইয়া আমরা যে জীবমাত্রকেই
উপাধিনিবন্ধন পরব্রহ্ম হইতে পৃথক্ মনে করি, এই পার্থক্য-
ভাবটি ব্রহ্মবিদ্যা-প্রভাবে সম্পূর্ণরূপে দূরীকৃত করিতে পারি,
তাহা হইলে কেবল সেই জ্ঞানময় নির্বিকার পরব্রহ্মই অব-
শিষ্ট থাকেন অর্থাৎ তখন সমস্তই পরব্রহ্মময় বলিয়া
স্বতই প্রতীতি জন্মিবে । আমাদের আধ্যাত্মিকাদি ত্রিবিধ
উপসর্গের উপশম হউক । ॥ ৫ ॥

শা० ভা० । পূর্ণ মদ ইत्याদি স্থিতকাল মারম্বতে অধ্যাত্ম-
বস্তুভেদে । যদেব সাক্ষাদপরোচ্চাদ ব্রহ্ম, য আত্মা সর্বান্তরী
নিরুপাধিকোঃশনায়াস্বতীতী নতিনেতীতিব্যপদেশ্যৌ নির্ধারিতৌ

यद् विज्ञानं केवलं ममृतत्वसाधनं मधुना तस्यैवात्मनः
सोपाधिकस्य शब्दार्थादिव्यवहारविषयापन्नस्य पुरस्तादनुक्तान्यु-
पासनानि कर्मभिरविरुद्धानि प्रकृष्टाभ्युद्यसाधनानि क्रम-
मुक्तिभाञ्जि च तानि वक्तव्यानीति परः सन्दर्भः सर्वोपासन-
शेषत्वेनाङ्गारो दमं दानं दया मिल्येतानि च विधिक्षितानि ।
पूर्णं मदः पूर्णं न कुतश्चिद्ग्राह्यं व्यापोत्तरतत् । निष्ठा च
कर्त्तरि द्रष्टव्या । अद् इति परोच्चाभिधायि सर्वनाम । तत्परं
ब्रह्मेत्यर्थः । तत्सम्पूर्णं माकाशवद् व्यापि निरन्तरं निरुपाधिकं
च । तदेवेदं सोपाधिकं नामरूपस्य व्यवहारापन्नं पूर्णं स्वेन
रूपेण परमात्मना व्याप्येव नोपाधिपरिच्छिन्नेन विशेषात्मना ।
तदिदं विशेषापन्नं कार्यात्मकं ब्रह्म पूर्णात् कारणात्मन उद-
च्यत उद्विच्यत उदगच्छतीतिरतत् । यद्यपि कार्यात्मनोद्वि-
च्यते, तथापि यत्स्वरूपं पूर्णत्वं परमात्मभावं तन्न जहाति
पूर्णं मेवोद्विच्यते । पूर्णस्य कार्यात्मनो ब्रह्मणः पूर्णं पूर्णत्वं मादाय
गृहीत्वा आत्मस्वरूपैकरसत्वं मापद्य विद्यया अविद्याकृतं भूत-
मात्रोपाधिसंसर्गजं मन्यत्वावभासं तिरस्कृत्य पूर्णं मेवानन्तरं
मवाह्यं प्रज्ञानघनैकरसम्भवं केवलं ब्रह्मावशिष्यते ।

यदुक्तं ब्रह्म वा इदं मय आसीत्तदात्मानं मेवावेत्तन्ना-
त्तत् सर्वं मभवदितेऽर्षोऽस्य मन्वस्यार्थः । तत्र ब्रह्मेत्यस्यार्थः
पूर्णं मद इति । इदं पूर्णं मिति ब्रह्म वा इदं मय आसीद्वि-
त्यस्यार्थः । तथाच श्रुत्यन्तरम् — 'यदेवेह तदमुत्र यदमुत्र तद-
न्विह'—इति । अतोऽदःशब्दवाच्यं पूर्णं ब्रह्म, तदेवेदं पूर्णं
कार्यस्य नामरूपोपाधिसंयुक्तं मविद्ययोद्विक्तम् । तस्मादेव
परमार्थस्वरूपादन्यद्विदं प्रत्यवभासनम् । तद्यदात्मानं मेव परं

पूर्णं ब्रह्म विदित्वाऽहं मदः पूर्णं ब्रह्मास्मीति तत्र पूर्णं मादाय तिर-
स्कृत्यापूर्णस्वरूपता मविद्याकृतां नामरूपोपाधिसम्पर्कजा मेतया
ब्रह्मविद्यया पूर्णं मेव केवलं भवति । तथा चोक्तम्—
'तस्मात्सर्वं भवत्'—इति । यः सर्वोपनिषद्दर्शी ब्रह्म, स
एषोऽनेन मन्त्रेणानुद्गत उत्तरसम्बन्धार्थम् । ब्रह्मविद्यासाधन-
नत्वेन हि वक्ष्यमाणानि साधनान्वाङ्कारदमदानद्याख्यानि
विधिष्ठितानि स्थिरप्रकरणसम्बन्धात् सर्वोपासनाङ्गभूतानि च ।

अत्रैके वर्णयन्ति ।—पूर्णात् कारणात् पूर्णं कार्यं मुद्रिच्यते ।
उद्विक्तं कार्यं वर्तमानकालेऽपि पूर्णं मेव परमार्थवस्तुभूतं
हेतुरूपेण । पुनः प्रसक्तकाले पूर्णस्य कार्यस्य पूर्णता मादाया-
त्मनि धित्वा पूर्णं मेवावशिष्यते कारणरूपम् । एवमुत्पत्ति-
स्थितिप्रसक्तयोश्चिन्त्यपि कालेषु कार्यकारणयोः पूर्णतैव । सा
चेकैव पूर्णता कार्यकारणयोर्भेदेन व्यपदिश्यते । एवं च हेता
हेतात्मकं मेकं ब्रह्म । यथा किल समुद्रो जलतरङ्गफेनबुद्-
बुदादशकमेव । यथा च जलं सत्यं तदुद्भवत्तरङ्गफेन-
बुद्बुदादयः समुद्रात्मभूता एवविभर्त्वातिरोभावधर्मिणः पर-
मार्थसत्या एव । एवं सर्वं मिदं हेतुं परमार्थसत्त्वं मेव जल-
तरङ्गादिस्थानीयं समुद्रजलस्थानीयं तु परं ब्रह्म । एवं च किल
हेतुस्य सत्त्वत्वे कर्मकाण्डस्य प्रामाण्यम् । यदा पुनर्हेतुं हेतुमिवा-
विद्याकृतं कर्मकाण्डिकावदृष्टं महैत मेव परमार्थसत्त्वं किल
कर्मकाण्डं विषयाभावाद्प्रमाणं भवति । तथा च विरोध एव
स्यात् । वेदेकदेशभूतोपनिषत्प्रमाणं परमार्थाद्देतवस्तुप्रति-
पादकत्वात् ; अप्रमाणं कर्मकाण्डं मसद्देतविषयत्वात् । तद्वि-
रोधपरिजिहीर्षया श्रुत्येतदुक्तं कार्यकारणयोः सत्त्वत्वं समुद्भवत्

पूर्णं मद इत्यादिनेति । तदसत् ; विशिष्टविषयापवाद-
विकल्पयोरसम्भवात् । न हीयं सुविवक्षिता कल्पना । कस्मात् ?
यथा क्रियाविषय उत्सुर्गप्राप्तस्यैकदेशेऽपवादः क्रियते । यथा
अहिंसन् सर्वभूतान्यन्यत्र तीर्थेभ्य इति हिंसा सर्वभूतविषयोक्त-
गैण निवारिता तीर्थे विशिष्टविषये ज्योतिष्टोमादावनुज्ञायते ।
न च तथा वस्तुविषय इच्छाहेतुं ब्रह्मात्मर्गेष प्रतिपाद्य पुनस्तदेक-
देशेऽपवादितुं शक्यते ; ब्रह्मणोऽहेतत्वादेवैकदेशानुपपत्तेः, तथा
विकल्पानुपपत्तेः । यथा अतिरात्रे षोडशिनं गृह्णाति नाति-
रात्रे षोडशिनं गृह्णातीति ग्रहणाग्रहणयोः पुरुषाधीनत्वाद्
विकल्पो भवति, न त्विह तथा वस्तुविषये हेतुं वा स्वाद्-
ग्रहेतुं वेति विकल्पः सम्भवत्यपुरुषतन्त्रत्वादात्मवस्तुनः । विरो-
धाच्च हेताहेतात्वयोरिकस्य । तस्मान्न सुविवक्षिता इयं
कल्पना । श्रुतिन्यायविरोधाच्च ;—सैन्धवघनवत् प्रज्ञानैकरसघनं
निरन्तरं पूर्वापरवाङ्माभ्यन्तरभेदविवर्जितं सवाङ्माभ्यन्तर मजं
नेतिनेत्यस्यैव मनखज मजर मभय मसृत मित्येवमादाः
श्रुतयो निश्चितार्थाः संशयविपर्यासाशङ्कारहिताः सर्वाः समुद्रे
प्रक्षिप्ताः सुररन्ध्रिच्छित्करत्वात् । तथा न्यायविरोधोऽपि ; साव-
यवस्थानेकात्मकस्य क्रियावती नित्यत्वानुपपत्तेः । नित्यत्वं
चात्मनः स्मृत्यादिदर्शना दनुमीयते, तद्विरोधश्चाप्रोक्तनित्यत्वे ।
भवत्कल्पनानर्थाक्यश्च ; स्फुटमेव चास्मिन् पक्षे कर्मकाण्डानर्थ-
क्यम् ; अज्ञातभाष्यमज्ञतविप्रणाशप्रसङ्गात् ।

अनु ब्रह्मणो हेताहेतात्मकत्वे समुद्रादिदृष्टान्ता विद्यन्ते,
कस्य मुच्यते भवतैकस्य हेताहेतत्वं विरुद्ध मिति ? न ; अन्य-
विषयत्वात् । नित्यनिरवयववस्तुविषयं हि विरुद्धत्व मवोचाम

हे ताहै तत्वस्य, न कार्यविषये सावयवे । तद्धाच्छ्रुतिस्रुति-
 न्यायविरोधादनुपपन्नेयं कल्पना । अस्याः कल्पनाया वरमुप-
 निषत्परित्याग एव । अधेयत्वाच्च न शास्त्रार्थयं कल्पना । न
 हि जननमरणादर्थशतसहस्रभेदसमाकुलं समुद्रवनादिवत्
 सावयव मनेकरसं ब्रह्म धेयत्वेन विज्ञेयत्वेन वा श्रुत्योपदि-
 श्यते । प्रज्ञानघनतां चोपदिशति । एकधैवानुद्गृह्य मिति च ।
 अनेकधादर्शनापवादाच्च “मृत्योः स मृत्यु माप्नोति य इह
 नानेव पश्यति”—इति । यच्च श्रुत्या निन्दितं तन्न कर्तव्यम् ।
 यच्च न क्रियते न स शास्त्रार्थः । ब्रह्मणोऽनेकरसत्वं मनेकधा-
 त्वञ्च हेतरूपं निन्दितत्वात् द्रष्टव्यम् । अतो न शास्त्रार्थः ।
 यत्वेकरसत्वं ब्रह्मणस्तद्द्रष्टव्यत्वात् प्रशस्तं प्रशस्तत्वाच्च शास्त्रार्थो
 भवितु मर्हति ।

यत्तूक्तं वेदैकदेशस्याप्रामाण्यं कर्मविषये हे ताभावात्, अद्वैते
 च प्रामाण्य मिति । तन्न ; यथाप्रामोपदेशार्थत्वात् । न हि
 हेत महैतं वा वस्तु जातमात्र मेव पुरुषं ज्ञापयित्वा पश्चात्
 कर्म वा ब्रह्मविद्यां चोपदिशति शास्त्रम् । न चोपदेशार्हं हेतं
 जातमात्रप्राणिवुद्धिगम्यत्वात् । न च हेतस्यानृतत्वबुद्धिः प्रथम
 मेव कस्यचित् स्यात् । येन हेतस्य सत्यत्वमुपदिश्य पश्चा-
 दात्मनः प्रामाण्यं प्रतिपादयेच्छास्त्रम् । नापि पाषण्डिभिरपि
 प्रस्थापिता शास्त्रस्य प्रामाण्यं न गृह्णीयुः । तस्माद् यथाप्राप्त
 मेव हेत मविद्याकृतं स्वाभाविकमुपादाय स्वाभाविकैवाविद्याया
 युक्ताय रागद्वेषादिदोषवते यथाभिमतपुरुषार्थसाधनं कर्मो-
 पदिशत्यग्रे, पश्चात् प्रसिद्धक्रियाकारकफलस्वरूपदोषदर्शनवते
 तद्विपरीतोदासीन्यस्वरूपावस्थानफलार्थिने तदुपायभूता मात्मै-

कत्वदर्शनात्मिकां ब्रह्मविद्यां सुपदिशति । अथैवंसति तदौ-
दासीन्यस्वरूपावस्थाने फले प्राप्ते शास्त्रस्य प्रामाण्यं प्रत्यर्थित्वं
निवर्त्तते । तदभावाच्छास्त्रस्यापि शास्त्रत्वं तं प्रति निवर्त्तत
एव । तथा प्रतिपुरुषं परिसमाप्तं शास्त्रं मिति न शास्त्र-
विरोधगन्धोऽप्यस्ति । अहैतन्नानावसानत्वाच्छास्त्रशिष्यशास-
नादिहैतभेदस्य । अन्यतमावस्थाने हि विरोधः स्यादवस्थित-
स्येतरतरापेक्षत्वात्, शास्त्रशिष्यशासनानां नान्यतमोऽप्यवति-
ष्ठते । सर्वसमाप्तौ तु कस्य विरोध आशङ्केताहैते केवले शिवे
सिद्धे । नाप्यविरोधता अतएव ।

अथाप्यभूपगम्य ब्रूमः ।— हे ताहै तात्मकत्वेऽपि शास्त्रविरो-
धस्य तुल्यत्वात् । यदापि समुद्रादिवद् हे ताहै तात्मक मेकं
ब्रह्माभूपगच्छामो नान्यद् वस्त्वन्तरं तदापि भवदुक्ताच्छास्त्र-
विरोधान्न मुच्यामहे । कथम् ? एकं हि परं ब्रह्म हे ताहै ता-
त्मकं तच्छोकमोहाद्यतीतत्वादुपदेशं न काङ्क्षति । न चोप-
देशान्यो ब्रह्मणो हे ताहै तरूपस्य ब्रह्मण एकस्यैवाभूपगमात् ।
अथ हे तविषयस्थानिकत्वादन्योन्योपदेशो न ब्रह्मविषय उपदेश
इति चेत् । तदा हे ताहै तात्मक मेक मेव ब्रह्म नान्यदस्तीति
विरुध्यते । यस्मिन् हे तविषयेऽन्योन्योपदेशः सोऽन्यो हैतं चान्य-
देवेति समुद्रदृष्टान्तो विरुद्धः । न च समुद्रोदकैकत्ववह्निसानै-
कत्वे ब्रह्मणोऽन्योपदेशग्रहणादिकल्पना सम्भवति । न हि
हस्तादिहै ताहै तात्मके देवदत्ते वाकर्णयोर्देवदत्ते कदेशभूतयोर्वा-
गुपदेशी कर्णः केवल उपदेशस्य ग्रहीता । देवदत्तस्य नोपदेशा
नाप्युपदेशस्य ग्रहीतेति कल्पयितुं शक्यते । समुद्रैकोदकात्मत्व-
देकविज्ञानवत्त्वाद्देवदत्तस्य । तस्माच्छ्रुतिन्यायविरोधस्याभिप्रे-

तार्धासिद्धिश्चैवं कल्पनायां स्यात् । तस्माद् यथाव्याख्यात एवा-
स्माभिः पूर्णमद् इत्यस्य मन्त्रस्यार्थः ॥ ५ ॥

ॐ भद्रन्नो अपि वातय मनः ।

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ ६ * ॥

हे देव ! आशादिर्गेर मनके शुभकार्यो मद्येगे श्रेयस
कर । आशादेर आश्याञ्जिकादि द्विविध उभयर्गेर उभयस
हउक ! ॥ ७ ॥

सायणभाष्यम् । हे अग्ने ! त्वं नोऽस्माकं मनः भद्रं शुभयुक्त
मपि वातय । अपिरत्र धात्वर्धानुवादी । आगमय ; त्वत्सम्बन्धि-
स्तीचकरणे प्रेरयेत्यर्थः ॥ ६ ॥

ॐ वाङ् मे मनसि प्रतिष्ठिता मनो मे वाचि
प्रतिष्ठित माविरावीर्म एधि वेदस्य म आणी स्यः
श्रुतं मे मा प्रहासीरनेनाधीतेनाहोरात्रान्त्वन्दधाम्नातं
वदिष्यामि सत्यं वदिष्यामि तन्मा मवतु तद् वक्तार
मवस्ववतु मा मवतु वक्तार मवतु वक्तारम् । ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ ७ † ॥

आशात्र वाक्, आशात्र मने मर्खदा प्रतिष्ठित धाक्क्
अर्थात् अथाग्नेकाले आशात्र मन, अथन ये शब्द बलिते

इच्छा करे, आमीर वाक् तखनई सेई शब्द उच्चारण करूक् ।
 आमीर मन० आमीर वाक्ये प्रतिष्ठित थाकूक अर्था० ब्रह्म-
 विद्याविषयक ये ये शब्द आछे, आमीर मन ताहाई बलिंते
 ईच्छा करूक । वाक्य० मन एहरूप परम्परेंर सहायता
 करिलेई आमी एण्हेर अर्थ सम्यक् रूपे अवधारण करिते
 समर्थ हईव । हे स्वप्रकाश चैतन्यरूप परमात्मान् ! तूमि
 आमीर निकटे आविर्भूत ह० अर्था० आमीर मायारूप
 आवरण अपनयन करिया आमीर बुद्धिते सम्यक् प्रकाश पा० !
 हे वाक्० मन ! तोमरा आमीर निमित्त तत्त्वविद्याविषयक
 एण्हेर आनयने समर्थ ह० अर्था० उक्तेप्रकार एण्हे येन
 आमीर उक्तमरूप आयत थाके । आमी गुरुर निकटे
 याहा शिक्षा करितेछि, ताहा येन आमीके परित्याग ना
 करे अर्था० आमी येन ताहा विश्रुत ना हई । आमी एई
 अधीत एण्हेर सहित दिवा० रात्रि संयोग करिव अर्था०
 आलस्य त्याग करिया दिवा० रात्रि निरन्तर पाठ करिव ।
 एई पठित एण्हे ये परमार्थभूत सत्य आछे, 'ताहाई बलिब
 अर्था० ताहार विपरीत अर्थ कथन० बलिब ना एवं उहाते
 ये वाचिक सत्य आछे, ताहा० बलिब । सेई ब्रह्मतत्त्व,
 शिष्यरूप आमीके (बुद्धिबार सामर्था प्रदान करत) अवन
 करून । एवं सेई ब्रह्मतत्त्व, आचार्याके० बुद्धिबारा दिवार
 सामर्था प्रदान करत अवन करून ! आमीदेर आध्यात्मिकादि
 उपसर्गज्येरेर उपशम हईक ॥ १ ॥

श्री० भा० । षष्ठे तत्त्वविद्यां परिसमाप्य समी शान्तिर्करं
 मन्मं पठति—वाक् न हति । यद्गीततत्त्वविद्यामतिपादक-

ग्रन्थपाठे प्रवृत्ता मदीया वाक्, सर्वदा मनसि प्रतिष्ठिता, मनसा
 यद्यच्छब्दजातं विवक्षितम्, तदेव पठति । मनश्च मदीयं
 वाचि प्रतिष्ठितम् । यद् यद् विद्याप्रतिपादकत्वेन वक्तव्यं
 शब्दजातं मस्ति, तदेव मनसा विवक्ष्यते । एव मन्योन्यानु-
 गृहीते वाङ्मनसे विद्यार्थं ग्रन्थं साकल्येनावधारयितुं शक्नुतः ।
 मनसः सावधानत्वाभावे वागिन्द्रियं सुप्तीन्मत्तप्रलापादिवद्यत्
 किञ्चिदसङ्गतं ब्रूयात्, - तथा वाचः पाठवाभावे सति गद्गद-
 रूपया वाचा विवक्षितं सर्वं यथावन्नोच्चार्येत । अतस्तयोरन्यो-
 न्यानुकूलं मस्त्वितेयं प्रार्थ्यते । आविः-शब्देन स्वप्रकाशं ब्रह्म-
 चैतन्यं मुच्यते । प्रज्ञानशब्देन व्यवहृतत्वात्तस्याविर्भूतरूपत्वम् ।
 तथाविधं हे आत्मन् ! मे मदर्थम् आवीरेधि अविद्यावरणा-
 पनयनेन प्रकटीभव । हे वाङ्मनसे ! मे मदर्थं वेदस्य यथोक्ततत्त्व-
 विद्याप्रतिपादकस्य ग्रन्थस्य आणी स्थः आनयनसमर्थं भवतम् ।
 मे श्रुतं मया श्रोत्रेणावगतं ग्रन्थं तदर्थंजातं मा प्रहासीः मा
 परित्यजतु विस्मृतं माभूदित्यर्थः । अनेनाधीतेन विस्मरणरहि-
 तेन ग्रन्थेन अहोरात्रान् सन्दर्शामि संयोजयामि ; अहनि रात्रौ
 चालस्यं परित्यज्य निरन्तरं पठामीत्यर्थः । तस्मिन् पठिते
 ग्रन्थे ऋतं परमार्थभूतं वस्तु वदिष्यामि विपरोतार्थवदनं कदा-
 चिदपि माभूदित्यर्थः । ऋतं मानसं, सत्यं वाचिकं, मनसा
 वस्तुतत्त्वं विचार्य वाचा वदिष्यामीत्यर्थः । तन्मया वक्ष्यमाणं
 ब्रह्मतत्त्वं मां शिष्यम्, अथतु सम्यग् बोधनेन पालयतु ।
 तथा तद् ब्रह्मतत्त्वं वक्तारम् आचार्यम्, अथतु बोधकत्वसामर्थ्य-
 प्रदानेन पालयतु । पुनरप्यवतु मा मितुरक्तिः फलविषया ।
 पूर्वं साधनकाले शिष्याचार्ययोः पालनं प्रार्थितम्, इदानीं

फलकालेऽपि प्रार्थते । तत्र शिष्यस्याविद्याकार्यनिवृत्तिः फलम् ;
 आचार्यस्य तु तादृशशिष्यदर्शनेन विद्यासम्प्रदायप्रवृत्तिप्रयुक्त-
 परितोषः फलम् । अनेन मन्त्रपाठेन विद्योत्पत्तेः पुरा विद्या-
 प्रतिबन्धका विघ्नाः परिह्रियन्ते । विद्योत्पत्तेरूर्ध्वम् असम्भाव-
 नाविपरीतभावनोत्पादका विघ्नाः परिह्रियन्ते । अथतुवक्तार
 मित्यभ्यासोऽध्यायसमाप्त्यर्थी द्वितीयारण्यकसमाप्त्यर्थश्च ॥ ७ ॥

आप्यायन्तु ममाङ्गानि वाक् प्राणश्चक्षुः श्रोत्रमथो
 बलमिन्द्रियाणि च सर्वाणि सर्वं ब्रह्मौपनिषदं
 माहं ब्रह्म निराकुर्यां मा मा ब्रह्म निराकरोदनिरा-
 करणमस्त्वनिराकरणं मेऽस्तु तदात्मनि निरते य
 उपनिषत्सु धर्मास्ते मयि सन्तु ते मयि सन्तु ।
 ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ ८ ॥

याहाकिछू आछे, मगसुहै ब्रह्म, एहै उपनिषद्-प्रतिपाद्य
 सत्यज्ञानेर महाय हईया आमार वाक्, प्राण, चक्षु, श्रोत्र,
 ओज्ज ओ नासिकादि अन्यान्य ईन्द्रिय, आमार हृदयादि अङ्ग-
 सकलके आप्यायित करूक । आमि येन कथनओ ब्रह्मेर
 अस्तित्व अस्वीकार ना करि । एवं ब्रह्मओ येन आमाके कथन
 प्रत्याख्यान ना करेन ! मङ्कर्तृक येन ब्रह्म प्रत्याख्यात ना
 हँन एवं आमिओ येन ब्रह्मकर्तृक प्रत्याख्यात ना हई !
 छान्दोग्यादि उपनिषद्-समूहे ये सकल सत्य धर्म प्रति-
 पादित हईयाछे, एकमात्र परमात्माते सङ्गत हईते समुदाय
 आमाते सेहै सकल धर्म आश्रय करूक ! आमादेर आधा-
 श्रिकादि द्विविध उपसर्ग सतत उपशान्तु थाकूक ! ॥ ८ ॥

‘मम’ ‘अङ्गानि’ हृदयादीनि, ‘आप्यायन्तु’ आप्याययन्तु ।
 आङः प्याथी प्रीत्यै । प्रीणयन्तु । के ? इत्याह—‘वाक्, प्राणः,
 चक्षुः, श्रोत्रम्’; ‘अथो’ अपि ‘बलम्’ ओजः; ‘व’ अपि ‘सर्वाणि’
 इहानूक्तानि ‘इन्द्रियाणि’ प्राणादीनि । ममेवेति भावः । कथ-
 मित्याह—‘सर्वं’ ह्रीदं जगत् ‘भौपनिषदं ब्रह्म’ उपनित्प्रति-
 पाद्यं सत्यज्ञानानन्तादिलक्षणम् ; एवं ज्ञाने सहायौभव-
 न्तीति शेषः । ‘अहम्’ ‘ब्रह्म’ ‘मा निराकुर्याम्’ । निराकरणं
 प्रत्याख्यान मस्वीकरण मिति यावत् । तथाचार्यः— नास्तिक्य-
 बुद्ध्या ब्रह्मास्वीकरणं न कदापि कुर्या मिति । ‘ब्रह्म’ च तत्
 ‘मा’ मां ‘मा निराकरोत्’ न कदापि प्रत्याख्यत् स्वरूपत इति ।
 ‘अनिराकरणम्’ अप्रत्याख्यानम् ‘अस्तु’ ब्रह्मकृपातो ममेति । ‘मे’
 मम दृष्टितोऽपि ‘अनिराकरणम्’ अप्रत्याख्यानम् ‘अस्तु’ ‘तत्’
 तस्य ब्रह्मण इति । ‘ये धर्माः’ ‘उपनिषत्सु’ छान्दोग्यादिषु
 श्रुताः उद्गीथोपासनादयः सन्ति, ‘ते’ सर्व एव ‘आत्मनि निरते’
 परमात्मनि संयतबुद्धौ ‘मयि’ ‘सन्तु’ भवन्तु । हिरभ्यासः प्रार्थ-
 नातिशय्यद्योतनार्थः ॥ ८ ॥

३१ २२ ३१ २ ३१ २
 भद्रङ्कर्णोभिः शृणुयाम देवा भद्रम्यश्वेमाक्षभिर्यजताः ।
 ३१ २२ ३१ २ ३२ ३३ २२ ३१ २ ३ १ २२
 स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाष्मस्तनूभिर्व्यशेमहि* देवहितं यदायुः॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ ९ † ॥

हे यज्ञनीय देवगण ! आम्नरा येन तोमादेर प्रमादे
 कर्णद्वारा भानरूप शनिते पाहे । आम्नरा येन चक्रुर्बारा

* ‘व्यशेम’ इति ऋक्संहितायाः पाठः । † सा. उ० आ. ९।३।९।२।

१. भालरूपं देयिते पाई । आग्रतः येन दृष्टं हस्तपादादि ७
दृष्टं शरीरं विशिष्टं ह्येया । एवं तोमादेरं सुवकार्यो निरस्तुर
थाकिया (अर्थात् आशुिकाभावे) देवनिर्दिष्टे पूर्ण आयु (११७
वा १२० वत्सर मा० भा०) प्राप्नुवति । आग्रतः आधा-
त्रिकादि त्रिविध उपनर्ग मत्त उपशान्तु थाकुक ! ॥ ९ ॥

सा० भा० । भद्र मिति । अपतिरथ ऋषिः ; राहुगणो
गौतमी वा । त्रिष्टुप् कृन्दः । विश्वेदेवा देवताः । हे 'देवाः' दानादि-
गुणयुक्ताः सर्वे देवाः 'कर्णभिः' अस्मदीयैः श्रोत्रैः 'भद्रं' भज-
नीयं कल्याणं वचनं 'शृणुयाम' युष्मत्प्रसादात् श्रोतुं समर्थाः
स्याम । अस्माकं वाधियं कदाचिदपि माभूत् । हे 'यजत्राः'
यागेषु चरुपुरोडाशादिभिः यष्टव्याः देवाः 'अक्षभिः' अक्षिभिः
आत्मौघैश्चक्षुभिः 'भद्रं' शोभनं 'पश्येम' द्रष्टुं समर्थाः स्याम ;
अस्माकं दृष्टिप्रतिघातोऽपि माभूत् । 'स्थिरैः' दृढैः 'अङ्गैः'
हस्तपादादिभिः अवयवैः 'तनूभिः' शरीरैश्च युक्ता वयं 'तुष्टुवांसः'
युष्मांसुवन्तः 'यदायुः' षोडशाधिकशतप्रमाणं विंशत्यधिकशत-
प्रमाणं वा 'देवहितं' देवेन प्रजापतिना स्थापितं तत् 'व्यशेमहि'
प्राप्नुयाम ॥ ९ ॥

३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ २
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्व-
२ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ २ ३
वेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्तिनो बृह-
१ २
स्पतिर्हधातु । ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ १० * ॥

धौहार समधिक यशः-शुक्ति, मेहे ईन्द्र (पारमेश्वर्याशाली) देवता, आमादेर अस्ति (कल्याणसत्ता) विधान करुन ! सकल-डुवनवेत्ता पूषा देवता आमादेर अस्ति विधान करुन ! अरिष्ट-नेमि ताक्ष्य देवता आमादेर अस्ति विधान करुन ! रुहस्पति देवता आमादेर अस्ति विधान करुन ! आमादेर आध्यात्त्रिकानि द्विविध उपसर्ग सतत उपशान्त থাকु ! ॥ १० ॥

सा० भा० । अप्रतिरथ ऋषिः ; राहुगणो गौतमी वा । खराट् त्रिष्टुप् छन्दः । विश्वेदेवा देवताः । 'वृद्धश्रवाः' वृद्धं प्रभूतं श्रवः श्रवणं स्तोत्रं हविलक्षण मन्त्रं वा यस्य तादृशः 'इन्द्रः' 'नः' अस्माकं स्वस्तीत्यविनाशनाम 'स्वस्ति' अविनाशं 'दधातु' विदधातु । 'विश्ववेदाः' विश्वानि वेत्तीति विश्ववेदाः ; यद्वा विश्वानि सर्ववेदांसि ज्ञानानि धनानि वा यस्य तादृशः, 'पूषा' पोषको देवः 'नः' अस्माकं 'स्वस्ति विदधातु' । 'अरिष्टनेमिः' नेमिरित्यायुधनाम । अरिष्टी अहिंसितो नेमिर्यस्य ; यद्वा रथचक्रस्य धारा नेमिः ; यत्सम्बन्धिनी रथनेमिर्न हिंस्यते सो ऽरिष्टनेमिः । एवम्भूतः 'तार्क्ष्यः' तृक्षस्य पुत्रः गरुत्मान् 'नः' अस्माकं 'स्वस्ति' अविनाशं 'विदधातु' ॥ १० ॥

यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं यो वै वेदांसु प्रहिणोति तस्मै । त् ह देव मात्मबुद्धिप्रकाशं मुमुक्षुर्वै शरण महं प्रपद्ये । ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ ११ * ॥

यिनि हिरण्यगर्भं लक्षाके सृजन करिया थाकेन एवः धौहारहे कार्या-मोकर्यार्थ वेदमगूहके प्रेरण करिया थाकेन, यिनि शयः कृपा करिया आज्ञबुद्धि ते प्रकाश पान (अना

कोन उपदेशे हे ज्ञेय नहेन) मुक्तिकाग आगि, सेहे एकमात्र परम देवतारहे शरणापन्न हहेतेछि । आमादेर आधाश्रि-कादि त्रिविध उपसर्ग मत्त उपशान्तु थाकुक ! ॥ ११ ॥

शा० भा० । यस्मात् स एव संसारमोक्षस्थितिवन्धहेतु-स्तस्मात्त मेव मुमुक्षुः सर्वात्मना शरणं प्रपद्येत गच्छेदिति प्रति-पादयितु माह — यो ब्रह्माण मिति । ‘यः’ ‘ब्रह्माण’ हिरण्य-गर्भं ‘विदधाति’ सृष्टवान् पूर्वं सर्गादौ । ‘यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै’ । ‘तं’ ‘ह’ ह-शब्दोऽवधारणे । तमेव परमा-त्मानम् । उक्तञ्च — “त मेव धीरो विज्ञाय प्रज्ञां कुर्वीत ब्राह्मणः । नानुध्यायाद् बहुच्छब्दान् वाचो विग्लापनं हि तत् ॥” — इति, “त मेवैकं जानथात्मानम्” — इति च । ‘देवं’ ज्योतिर्मयम् । आत्मनि या बुद्धिस्तस्याः प्रसादकरम् । प्रसन्ने हि परमेश्वरे बुद्धि-रपि तद्विषया प्रमा निष्प्रपञ्चाकारब्रह्मात्मनावतिष्ठते वर्तते । आत्मबुद्धिप्रकाश मित्यन्येऽधीयते । आत्मबुद्धिं प्रकाशयतीत्यात्म-बुद्धिप्रकाशम् । अथवात्मैव बुद्धिरात्मबुद्धिः सैव प्रकाशोऽस्येत्यात्म-बुद्धिप्रकाशं ‘मुमुक्षुर्वै’ वै-शब्दोऽवधारणे ; मुमुक्षुरेव सन् न फला-न्तर मिच्छन् ‘शरण महं प्रपद्ये’ ॥ ११ ॥

ॐ नमो ब्रह्मादिभ्यो ब्रह्मविद्यासम्प्रदायकर्तृभ्यो
वंशच्छिष्येभ्यो नमो गुरुभ्यः सर्वोपज्ञवरहितप्रज्ञान-
घनप्रत्यगर्थी ब्रह्मैवाह मस्मि । ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः ॥ १२ * ॥

ब्रह्मादि देवगणके एवञ्च ब्रह्मविद्यासम्प्रदायकर्तृ आत्मन
शशिगणके एवञ्च परम्परागत गुरुगणके अर्पण करि ।

আগ্নি সর্বপ্রকার উপদ্রব রহিত সাক্ষ-প্রজ্ঞানস্বরূপ এই
প্রত্যক্ষ ব্রহ্মেরই আশ্রিত। অতএব আগাদের আধ্যাত্মিকাদি
ত্রিবিধ উপসর্গ সতত উপশান্ত থাকুক! ॥ ১২ ॥

শ্রুতিস্মৃতিপুরাণানা মালয়ং করুণালয়ম্।
নমামি ভগবত্মাদশঙ্করং লোকশঙ্করম্। শঙ্করং
শঙ্করাচার্য্যং কেশবং বাদরাযণম্। সূত্রভাষ্যকৃতৌ
বন্দে ভগবন্তৌ পুনঃ পুনঃ। ॐ শান্তিঃ শান্তিঃ
শান্তিঃ ॥ ১৩ † ॥

শ্রুতি, স্মৃতি ও পুরাণের আলয়স্বরূপ, রূপাসিদ্ধ, সর্ব-
লোকের মঙ্গলকর, ভগবান্ শঙ্করাচার্য্যের পাদপদ্ম বন্দনা
করি। বেদান্তসূত্রকার কেশবতুল্য, ভগবান্ বেদব্যাসকে এবং
তদীয় ভাষ্যকার, শঙ্করতুল্য ভগবান্ শঙ্করাচার্য্যকে পুনঃ পুনঃ
বন্দনা করি। এতৎফলে আগাদের আধ্যাত্মিকাদি ত্রিবিধ
উপসর্গ সতত উপশান্ত থাকুক! ॥ ১৩ ॥

অত উত্তরশান্তিকর্ম্মণি ইদ মধিকং পাত্যম্—

ॐ। নারায়ণং পদ্মভবং বসিষ্ঠং শক্তিञ্চ তত্শ-
পরশরञ্চ। ব্যাসং শ্রুকং গৌড়পাদং মহান্তং গোবিন্দ-
যোগীন্দ্ৰ মথাস্য শিষ্যম্ ॥ শ্রীশঙ্করাচার্য্য মথাস্য
পদ্মপাদञ্চ হস্তামলকञ্চ শিষ্যম্। তন্কোটকবার্চ্চিক-
কার মন্যানস্মদ্রুং সন্তত মানতোঽস্মি ॥ ॐ শান্তিঃ
শান্তিঃ শান্তিঃ ॥ ১৪ ॥

* সন্নিবাসিকের মথাস্যচার্য্যকৃত মঙ্গলাচরণম্।

ওঁ কার এবং অথ শব্দ এই দুইটি পুরাকালে ব্রহ্মার
কণ্ঠভেদ করিয়া বিনির্গত হইয়াছিল! সেইজন্য উহার
উভয়েই মঙ্গলের হেতুভূত বলিয়াই প্রসিদ্ধ। অতএব আমরা
তাহাই পুনঃ পুনঃ উচ্চারণ করিতেছি—‘ওঁ অথ, ওঁ অথ,
ওঁ অথ’ ॥ ১৬ ॥

Dr. গুরুদাস বন্দোপাধ্যায়ের জ্যেষ্ঠ পুত্র ও সামশ্রমি-শিষ্য,

শ্রীহারাগচন্দ্র বন্দোপাধ্যায় (M. A., B. L.) কৃত শান্তিপাঠ
শান্তিপাঠানুবাদ সমাপ্ত।

॥ ইতি শান্তিপাঠ: ॥

॥ सामश्रमिप्रकाशिवैदिकपुस्तकानि ॥

॥ कलकत्ता, घोषिस लिन, १६—१९१७ ॥

- १ सामवेदसंहिता—आर्चिक-गान (आरण्यक)-स्तोम-
सायणभाष्य-विवरण-वङ्गानुवाद-टीपनीयता (चतुर्भागा) ४०
- २ यजुर्वेदसंहिता—(शुक्ला)-महीभरभाष्यवङ्गानुवादयुता ३०
- ३ सामपदसंहिता—(सामवेदीयो पदप्राठयन्यः) --- ४
- ४ पदगाढः—(ऋग्वेदीयो लक्षणयन्यः) --- १
- ५ षड्विंशब्राह्मणम्—(मूलमात्रम्) --- १
- ६ सामविधानब्राह्मणम्—सायणभाष्यवङ्गानुवादसहितम् १
- ७ आर्षेयब्राह्मणम्—(सामवेदीयम्) सायणभाष्यसहितम् १
- ८ देवताध्यायब्राह्मणम्—सायणभाष्यवङ्गानुवादसहितम् १
- ९ मन्त्रब्राह्मणम्—(सामवेदीयम्) सटीकं सानुवादञ्च --- ४
- १० वंशब्राह्मणम्—सायणभाष्यवङ्गानुवादयुतम् --- १
- ११ गोभिलगृह्यसूत्रम् (सामवेदीयम्) टीकावङ्गानुवादयुतम् ३
- १२ गृह्यसंयहः—सामवेदीयः गोभिलपुत्रकृतः --- ॥०
- १३ सामप्रातिश्राव्यम्—पुष्परिक्तम् --- ४
- १४ सामप्रकीर्णम्—प्रीतिकराचार्यप्रणीतम् --- १
- १५ यज्ञपरिभाषासूत्रम्—आपस्तम्बप्रोक्तं सटीकं सानुवादञ्च २
- १६ उपलेश्वरसूत्रम्—(पदशिष्टम्) सभाष्यम् --- १
- १७ अथर्वसूत्रम्—जयकस्वामिकृतः (सटीकः) --- ॥०
- १८ अथर्वसूत्रम्—सामव्याकरणं, आपिशलिप्रोक्तं सटीकम् १
- १९ विकृतिवङ्गानुवादः (विकृतिकौमुदीसंहिता) --- १
- २० अथर्वसूत्रम्—मधुसूदनमुनिकृता सटीका --- १
- २१ नारदशिश्या—सामवेदीया, स्थूलाक्षरा --- ॥०
- २२ सामसूची—(सामश्रमिणा कृता) वङ्गानुवादसंहिता २
- २३ शान्तिपाठः (भाष्यानुवादसहितः) --- ॥०
- २४ 'उषा'-पत्रिकायां प्रकाशितो न त्रिंशत्प्रबन्धाः --- २

॥ ए नमस्तु प्रोक्त एक एक शक्ति-एककाले लहेने मूला एक शत टाका मात्र ॥

॥ अथ गृह्यासंग्रहः ॥

(गोभिलीयगृह्यपरिशिष्टविशेषः)

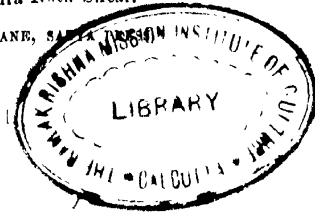
॥ भगवता गोभिलाचार्यपुत्रेण प्रणीतः ॥

॥ श्रीसत्यव्रतशर्माणा प्रकाशितः ॥

CALCUTTA

Printed by Mohendra Nuth Sircar.

16-1, GROSHE'S LANE, CALCUTTA.

॥ संक्षिप्तविज्ञापनम् ॥

—०—

अथ वाक्यार्थज्ञानं सुगमयितुम्, हृन्दीदीर्घं निवारयितुम्, ग्रन्थान्तरविरोधं मपगमयितुं वा पाठाः संशोधनीया इति धिया नात्र कापि कतमोऽप्यंशः परिवर्तितः ; प्रकृतपाठानां प्रकटना-यैव मन्वित्रवरसम्पादितस्याप्यस्य पुनरापादनारम्भात् । “संवत् १५६७ वर्षीयचैत्रपौर्णमास्यां श्रुष्टदिने लिखितं” गुरुपरम्परया-सम्बन्धं स्वपठितं मेव पुस्तकं मस्य प्रधानादर्शीकृतञ्चेति शम् ॥

॥ श्रीसत्यव्रतशर्मा ॥

॥ कश्चिकाता । संवत् १९४८ ॥

॥ अथ गृह्यासंगृहः ॥

॥ अथ प्रथमप्रपाठकः ॥

॥ ॐ नमः सामवेदाय ॥

ॐ अथातः संप्रवक्ष्यामि यदुक्तं पद्मयोनिना ।
ब्राह्मणानां हितार्थाय संस्कारार्थं तु भाषितम् । १
लौकिकः पावको ह्यग्निः प्रथमः परिकीर्तितः ।
अग्निस्तु मारुतो नाम गर्भाधाने विधीयते । २
पुंसवने चान्द्रमसः शुक्लाकर्मणि शोभनः ।
सीमन्ते मङ्गलो नाम प्रगल्भो जातकर्मणि । ३
नाम्नि च पार्थिवो ह्यग्निः प्राशस्ते च शुचिस्तथा ।
सभ्यनामाय चूडे तु व्रतादेशे समुद्भवः । ४
गोदाने सूर्यनामा तु केशान्ते ह्यग्निरुच्यते ।
वैश्वानरो विसर्गे तु विवाहे योजकः स्मृतः । ५
चतुर्थ्यान्तु शिखी नाम धृतिरग्निस्तथापरि ।
आवसथ्ये भवो ज्ञेयो वैश्वदेवे तु पावकः । ६
ब्रह्मा वै गार्हपत्ये स्यादीश्वरो दक्षिणे तथा ।
विष्णुराहवनीये स्यादग्निहोत्रे त्रयोऽम्बयः । ७

लक्ष्मणे वक्रिर्नाम कोटिहोमे हुताशनः ।
 प्रायश्चित्ते विधिश्चैव पाकयज्ञे तु साहसः । ८
 देवानां ह्यवाहस्तु पितॄणां क्रव्यवाहनः ।
 पूष्णाहुत्यां मृडो नाम शान्तिके वरदस्तथा । ९
 पौष्टिके बलदश्चैव क्रोधाग्निश्चाभिचारके ।
 वश्यार्थे कामदेो नाम वनदाहे तु दूतकः । १०
 कोष्ठे तु जठरो नाम क्रव्यादेो मृतभक्षणे ।
 समुद्रे वाङ्मो ज्ञेयः क्षये संवर्त्तको भवेत् । ११
 एतेऽन्वयः समाख्याताः श्रावयेद् ब्राह्मणः सदा ।
 सप्तत्रिंशतिर्विख्याता ज्ञातव्याश्च द्विजेन तु । १२
 सप्त जिह्वाः स्फुरन्त्येता हुताशनमुखे स्थिताः ।
 याभिर्हव्यसमश्रन्ति हुतसम्यग् द्विजोत्तमैः । १३
 काली करुली च मनोजवा च
 सुलोहिता चैव सुधूमवर्णा ।
 स्फुलिङ्गिनी चैव शुचिस्मिता च
 लेलायमाना इति सप्त जिह्वाः । १४
 शान्तिके द्विगुणा पौष्टिके च ।
 तिस्रोऽभिचारिण्यस्ते विश्वघ्नाः । १५
 एतास्त्रैश्च विशेषेण ज्ञातव्यास्तु द्विजेन वै ।
 आहुतैव तु ज्ञातव्यं यो यत्र विहितो विधिः । १६

अविदित्वा तु यो ह्यग्निं होमयेदविचक्षणः ।
 न हुतं न च संस्कारो न च कर्मफलं भवेत् । १७
 ज्ञात्वा स्वरूप मान्निद्यं योऽन्नराराधनं चरेत् ।
 ऐहिकामुष्णिकैः कामैः सारथिस्तस्य पावकः । १८
 निःसंशयकरैरथैः पुत्रशिष्यहितैषिणा ।
 गोभिलाचार्यपुत्रेण कृतं शास्त्रमुनिञ्चितम् । १९
 पावकस्य मुखं वक्ष्ये यदुक्तं पद्मयोनिना ।
 सप्तजिह्वाप्रमाणन्तु प्रादेशं परिकीर्तितम् । २०
 प्रमाणं चतुरस्रञ्च वर्तुलं मुखमण्डलम् ।
 त्र्यंशं हूयते वङ्गी तां जिह्वां परिकल्पयेत् । २१
 कराली धूमिनी श्वेता लोहिता चातिलोहिता ।
 सुपर्णी पद्मरागी च सप्तैताः परिकीर्त्तिताः । २२
 करालीं राक्षसाश्नन्ति धूमिनी मसुरास्तथा ।
 श्वेतां नागाः समश्नन्ति पिशाचा लोहितां तथा ।
 महालोहितां गन्धर्वाः सुपर्णीञ्च यमस्तथा । २३
 पद्मरागी च विख्याता दिव्या जिह्वा हुताशने ।
 तस्यान्तु होमयेन्नित्यं सुसमिद्धं हुताशने । २४
 विधूमे लिलिहाने च होतव्यं तन्वसिद्धये ।
 न धूमे न तथा ज्वाला विशुद्धोष्णाविचक्षुषा । २५
 प्रभया भाति यत्रैव भगवांस्तत्र तिष्ठति ।

तत्र पृष्ठांहुतिं दद्यात्सर्वकामप्रसिद्धये । २६
 मारणी राक्षसी रौद्री क्रव्यादी ब्रह्मराक्षसी ।
 स्थूलजङ्घा कराली च वज्रहस्ता तथैव च ।
 यमदूती च विज्ञेया इतोताः समिधो नव । २७
 विशोर्ष्मा विदला ऋखा वक्रा स्थूला कृशा द्विधा ।
 कृमिदष्टा च दीर्घा च वर्जनीयाः प्रयत्नतः । २८
 विशोर्ष्माऽऽयुःक्षयं कुर्याद् विदला व्याधिसम्भवा ।
 ऋखा मृत्युकरौ रौद्री दुर्भगत्वन्तु वक्रया । २९
 विघ्नानि कुरुते स्थूला कृशा च रिपुवर्द्धिनी ।
 द्विधा नाशयते क्षयं भार्यां च प्रियबाधवान् ॥१॥
 कीटदष्टातिभयदा दीर्घा चैव सुतान् हरेत् ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वर्जनीयाश्च वर्जयेत् । ३१
 अकृशा चैव न स्थूला अशाखा चापलाशिनी ।
 सक्षौरा नाधिका न्यूनः समिधः सर्वकामदाः । ३२
 गृह्याकर्मसु सर्वेषु हेतुं प्रतिविधिं ध्रुवम् ।
 क्रमशः सम्प्रवक्ष्यामि यो यत्र विहितो विधिः । ३३
 अनुद्भिन्नपदार्थानि गृह्यावाक्यानि यानि तु ।
 तेषां वक्ष्यामि सिद्ध्यर्थं श्लोकैः संग्रहसंज्ञकैः । ३४
 पत्न्याः पुत्राश्च कन्याश्च जनिष्याश्चापरे सुताः ।
 गृह्या इति समाख्याता यजमानस्य दायकाः । ३५

तेषां संस्कारयोगेन शान्तिकर्म क्रियासु च ।
 आचार्यविहितः कल्पस्तस्माद् गृह्या इति स्थितिः । ३६
 भूमेः समूहनं कृत्वा गोमयेनोपलिप्य च ।
 द्रव्याण्युत्तरतः स्थाप्य वृषीं कुर्यादुदङ्मुखीम् । ३७
 गोचर्ममात्रं कुर्वीत चतुरस्र मनूषरे ।
 सर्वतोऽरन्निमावप्य स्यात् सायं प्रातस्तु होमयोः । ३८
 ऋषभैकशतं यत्र गवां तिष्ठति संवृतम् ।
 बालवत्सप्रसूतानां गोचर्म इति तं विदुः । ३९
 षट् पञ्च चतुरो वापि त्रयो द्वौ वा शफौ स्मृतौ ।
 गोचर्म इति शब्दोऽयं विधियोगे निपात्यते । ४०
 प्राग्ग्रीवं ब्रह्मवर्चस्य मुद्गग्रीवं यशोत्तमम् ।
 पित्रां दक्षिणतो नीचं प्रतिष्ठात्सकं समम् । ४१
 वरं गान्तु विजानीयाच्चतुर्वर्षा मिति स्थितिः ।
 दक्षिणानां विशिष्टं वै वरं त मपरं विदुः । ४२
 चतुर्मुष्टिर्भवेत् किञ्चित् पुष्कलं च चतुर्गुणम् ।
 पुष्कलानि च चत्वारि पृषपात्रं विधीयते । ४३
 यज्ञद्रव्यसमाहारे भोजनाचमने तथा ।
 जपे वा होमकाले वा दक्षिणं बाहु मुहुरेत् । ४४
 होमः प्रतियज्ञे दानं भोजनाचमनानि च ।
 अवहिर्जानु कर्माणि साङ्गुष्ठान्येव माचरेत् । ४५

आरम्भः सर्वहोमाना माहुर्यञ्जविदो जनाः ।
 लक्षणं तत्प्रवक्ष्यामि प्रमाणं दैवतं च यत् । ४६
 न नखेन न काष्ठेन नाश्मना मृगमयेन वा ।
 प्रोङ्खिल्लेखलक्षणं विप्रः सिद्धिकामस्तु या भवेत् । ४७
 नखेन कुनखी चैव काष्ठेन व्याधि मिच्छति ।
 अश्मना धननाशः स्यान् मृगमयेन कलिर्भुवम् । ४८
 फलेन फलिनी चैव पुष्पेण श्रिय मिच्छति ।
 पर्श्वेन धनलाभः स्याद्द्वैर्घं मायुः कुशेन तु । ४९
 तस्मात् फलेन पुष्पेण पर्श्वेनाथ कुशेन वा ।
 प्रोङ्खिल्लेखलक्षणं विप्रः सिद्धिकामस्तु कर्मसु । ५०
 सस्यं भूमौ प्रतिष्ठाप्य प्रोङ्खिल्लेखलक्षणेन तु ।
 तावन्नात्यापयेत्पाणिं यावद्दग्निं निधापयेत् । ५१
 प्राक्कृता पार्थिवी लेखा आग्नेयी चाप्युदक् ऋता ।
 प्राजापत्या च ऐन्द्री च सौमी च प्राक्कृता ऋता । ५२
 उत्करं गृह्य रेखाभ्योऽरत्रिमात्रे निधापयेत् ।
 द्वारमेवन्तु द्रव्याणां प्रागुदीच्यां दिशि ऋतम् । ५३
 पार्थिवी चैव सौमी च लेखे द्वे द्वादशाङ्गुले ।
 एकविंशतिराग्नेयी प्रादेशिन्ये उभे ऋते । ५४
 षडङ्गुलान्तराः कार्या आग्नेयी संहितास्तु याः ।
 पार्थिवायास्तु लेखायास्तिस्रस्ता उत्तरोत्तराः । ५५

शुक्लवर्णां पार्थिवी स्यादाग्नेयी लोहिता भवेत् ।
 प्राजापत्या भवेत् कृष्णा नौला मैन्द्रीं विनिर्दिशत् ।
 पीतवर्णा च सौमो स्याल्लेखानां वर्षलक्षणम् । ५६
 एष लेखविधिः प्रोक्तो गृह्याकर्मसु सर्वसु ।
 सूक्ष्मास्ता ऋजवः कार्या लेखास्ताः सुसमाहिताः । ५७
 एतानि तत्त्वतो ज्ञात्वा गृह्याकर्मणि कारयेत् । ५८
 विष्णुपादपरिक्रान्ता वाराहेणोद्धृता च या ।
 शुचिर्मेध्या च पूता च किमर्थं मुपलिख्यते । ५९
 इन्द्रेण वज्राभिहतः पुरा वृत्रो महासुरः ।
 मृदसा तस्य संक्लिन्ना तदर्थं मुपलिख्यते । ६०
 मेदं मुद्ध्यमाणस्य श्रेष्ठं यत्किञ्च तिष्ठति ।
 अन्तर्धानं मृदा चैव दीयते वेदनिश्चयः । ६१
 द्यूते च व्यवहारे च प्रवृत्ते यच्चुर्कर्मणि ।
 यानि पश्यतुदासीनः कर्ता तानि न पश्यति । ६२
 एकः कर्मनियुक्तः स्याद् द्वितीयस्तन्वधारकः ।
 तृतीयः प्रश्नं प्रब्रूयात्ततः कर्म समाचरेत् । ६३
 कपालैर्भिन्नपात्रैर्वा न लामैर्गीमयेन च ।
 अग्निप्रणयनं कार्यं यजमानभयावहम् । ६४
 अल्पः प्रणोतो विच्छिन्नोऽसमिद्धश्चापरिश्रुतः ।
 त्वरया पुनरानीतो यजमानभयावहः । ६५

तस्माच्छुभेन पात्रेण अविच्छिन्नाकृशं बहु ।
 अग्निप्रणयनं कुर्याद् यजमानसुखावहम् । ६६
 शुभं पात्रं तु कर्त्तव्यं यजमानसुखावहम् । ६७
 शुभं पात्रं तु काण्डस्येष्ट्यात्तेनाग्निं प्रणयेद्बुधः ।
 तस्याभावे शरावेण नवेनाभिसुखञ्च तम् । ६८
 सर्वतः पाणिपादान्तः सर्वतोऽग्निशिरोमुखः ।
 विश्वरूपो महानग्निः प्रणीतः सर्वकर्मसु ॥ ६९
 (प्रोक्षणाभ्युक्षणाभ्याञ्च लक्षणोऽस्त्रिखननेन वा ।
 प्रणौताग्निः प्रकर्त्तव्यो विधिवद्याज्ञिको भवेत् ।)
 न वस्त्रेण धमेदग्निं न शूर्पेण न पाणिना ।
 मुखेनोपधमेदग्निं मुखाध्येषोऽध्यजाय । ७०
 वस्त्रेण तु भवेद् व्याधिः शूर्पेण धननाशनम् ।
 पाणिना मृत्या मीदृत्ते मुखेन सिद्धिभाग्भवेत् । ७१
 उदितेऽनुदितेचैव समयाध्युषिते तथा ।
 सर्वथा वर्त्तते यन्न इतीयं वैदिकी श्रुतिः । ७२
 राज्ञेः षोडशमे भागे ग्रहणञ्च भूषिते ।
 अनुदयं विजानीयाद्धोमं तत्र प्रकल्पयेत् ॥ ७३
 ततः प्रभातसमये नष्टे नक्षत्रमण्डले ।
 रविविम्बं न दृश्येत समयाध्युषितं स्मृतम् । ७४
 रेखाभातन्तु दृश्यं त रश्मिभिश्च समन्वितम् ।

अन्त्या समिद्धिवाहश्च विभागः परमेष्ठिनः । ७६
 परमेष्ठो विभक्तश्च जहुयादक्षतान् सकृत् ।
 प्रातस्तूष्णीं घृतं वापि प्रातराहुतुपक्रमः । ७७
 आप्रवत्यैन्तु शमौगर्भा मरणिं कुर्वीत सीत्तराम् ।
 उरोर्दीर्घां रन्निदीर्घां चतुर्विंशङ्गुलां तथा ।
 चतुरङ्गलोच्छ्रितां कुर्यात् पृथुत्वे न षडङ्गुलाम् । ७८
 अष्टाङ्गुलः प्रमन्यः स्याच्चात्र स्यात् द्वादशाङ्गुलम् ।
 आविली द्वादशैव स्यादेतन्मन्यनयन्त्वकम् । ७९
 मूलाष्टाङ्गुलमुत्सृज्य त्रीणि त्रीणि च पार्श्वयोः ।
 देवयोनिः स विज्ञेयस्तत्र मथ्यो हुताशनः । ८०
 मूलादष्टाङ्गुलं त्यक्त्वा अग्रात् द्वादशाङ्गुलम् ।
 देवयोनिः स विज्ञेयस्तत्र मथ्यो हुताशनः । ८१
 खादिरोपरन्निदीर्घः स्यात् स्रुवोऽङ्गुष्ठपर्ववृत्तः ।
 पाणीं स्रुचं बाहुमात्रीं पाणितलाकारपुष्कराम् । ८२
 त्वग्विलां त्वग्रे कुर्वीत मेक्षणां स्रुकस्रुवादिवत् ।
 शङ्कुश्चैवापवेशश्च द्वादशाङ्गुल इष्यते । ८३
 नवैः शोभनैरगर्भं पवित्रन्तु कुशाग्रजम् ।
 ललाटाच्चिवुकं प्राहुर्बाहुमात्राः परिधयः । ८४
 दीप्तान्नौ विस्फुलिङ्गे वने दग्धेषु दारुषु ।
 न च संस्कारदोषोऽस्ति तथा चरुकपालयोः । ८५

लेखनाभाक्षणे कृत्वा निहितेऽग्नौ समिद्धयेत् ।
 ततो भूमिग्रहं कृत्वा कुर्यात् परिसमूहनम् । ८६
 ब्रह्माण मुपसङ्कल्प्य चरुश्रपण मारभेत् ।
 ब्रह्माण् स्तरणं कुर्याच्चरुयत्र न कल्पितः । ८७
 ब्रह्मविष्टरयोश्चापि सन्देहे समुपस्थिते ।
 ऊर्ध्वकेशो भवेद्ब्रह्मा लम्बकेशस्तु विष्टरः । ८८
 कतिभिस्तु कुशैर्ब्रह्मा कतिभिर्विष्टरः शृतः ।
 पञ्चाशद्भिः कुशैर्ब्रह्मा तदर्धेन तु विष्टरः । ८९
 उदग्धारा मविच्छिन्ना मग्नि मारभ्य दक्षिणम् ।
 दद्याद्ब्रह्मासनस्थाने सर्वकर्मसु नित्यशः । ९०
 एकान्तौ पितृयज्ञे च ब्रह्माणं नोपकल्पयेत् ।
 सायं प्रातश्च हीमेषु तथैव बलिकर्मसु । ९१
 यवव्रीह्यकृतं ज्ञेयं तैण्डुलादि कृताकृतम् ।
 शोदनन्तु कृतं विद्यात् न तस्य करणं पुनः । ९२
 सौमन्ते दर्भपिञ्जूल्यस्त्रिस्तम्भस्त्रिस्तम्भैः ।
 त्रिभिः श्वेतैश्च शल्लैः प्रोक्तो वीरतरः शरः । ९३
 दिशाश्च विदिशाश्चैव यत्र नोक्ता विचारणा ।
 “सर्वतः” तत्र शब्दोऽयं विधियोगे निपात्यते । ९४
 विहितप्रतिषिद्धाश्च प्रणीतां नोपकल्पयेत् ।
 वैश्वानरं जपेन्मन्त्रं प्रपदश्चैव यज्ञवित् । ९५

परिधीःस्तु न कुर्वीत गृह्याकर्मसु याज्ञिकः ।
उदकाञ्जलयस्तिस्त्रस्ति वै परिधयः श्रुताः । ६६
सर्वेषा मेव होमानां समिदादौ विधीयते ।
कर्मान्ति चैव मेव स्यात् स्वाहां तत्र न कारयेत् । ६७
द्वध्म मष्टादश दारु प्रवदन्ति विचक्षणाः ।
दर्शं च पौर्णमासे च क्रियास्वन्यासु विःश्रुतिः । ६८
प्रादेशमात्रं कुर्वीत मेक्षणां समिधस्तथा ।
द्वध्मः समानवृक्षाणां द्विप्रादेशप्रमाणतः । ६९
प्रागग्राः समिधो देयास्ताश्च काम्येष्वपाटिताः ।
शान्त्यर्थेषु सशक्ताः सद्रा विपरीता जिघांसति । १००
द्वध्मः सन्नहनादानं चरुश्रपण मेव च ।
तूष्णीं मेतानि कुर्वीत समस्तद्वध्म माददेद् । १०१
आचार्यानुमतं वाक्य मेकीयुं गृह्यते क्वचित् ।
शेषाण्येकीयवाक्यानि आचार्यीं न पशंसति । १०२
द्रव्याणां मुपकृप्तानां होमीयानां यथाविधि ।
प्रसिञ्चेन्मेक्षणं कुर्यादङ्गिरभ्युक्षण मेव च । १०३
पवित् मन्तरे कत्वा स्थान्त्या माज्यं समावपेत् ।
एतत् सम्पूयनं नाम पश्चादुत्पवनं स्मृतम् । १०४
अग्निना चैव मन्त्रेण पवित्रेण च चक्षुषा ।
चतुर्भिरेव यत् पूतं तदाज्य मितरङ्घृतम् । १०५

घृतं वा यदि वा तैलं पयो वा दधि यावकम् ।
 आज्यस्थाने नियुक्तानां माज्यशब्दो विधीयते । १०६
 आज्यानां सर्पिरादौनां संस्कारे विधिचेदिते ।
 अनधिश्चयणं दध्नः शेषाणां श्रयणं स्मृतम् । १०७
 यथा सीमन्तिका नारौ पूर्वगर्भेण संस्कृता ।
 एव माज्यस्य संस्कारः संस्कारे विधिनादिते । १०८
 आज्यस्य हविषां चैव आज्ये पूर्वक्रियाविधिः ।
 तस्य सम्पवनं पूर्वं चरोः पर्युक्षणं परम् । १०९
 पाणिना मेक्षणेनाथ सुवेणैव तु यञ्चविः ।
 हूयते चानुपस्तोर्य्य उपघातः स उच्यते । ११०
 यदुपघातं जुहुयाच्चरावाज्ये समावपेत ।
 मेक्षणेन तु हातव्यं नाज्यभागौ न स्निष्टकृत् । १११
 हुत्वाज्यं परिशेषिण्यद् द्रव्यं मुपकल्पितम् ।
 सुवेणैव तु तत् स्पृष्टं सम्पातं चैव तं विदुः । ११२
 स्थालीपाकावृत्तान्यत्तु यत्र संज्ञा निपात्यते ।
 तत्राज्यभागौ हुत्वैव सुच मास्तीर्य्यावद्यति । ११३ ।

इति गोभिलाचार्यपुत्रप्रणीते गृह्यसङ्ग्रहे

प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥ अथ द्वितीयप्रपाठकः ॥

स्मृत्येभ्यो न प्रचिन्वीयात् यातयामं स्मृतं स्मृतम् ।
स्मृतशेषात्ततो गृह्य यज्ञवास्तुक्रिया तथा । १
यज्ञवास्तुक्रियां क्त्वा विधिदृष्टेन कर्मणा ।
आज्यधारा मविच्छिन्नां जहुयात् सार्वकामिकोम् । २
सायंप्रातर्वैश्वदेवे पितृयज्ञे तथैव च ।
कम्बके गोमये नित्यं व्रतानां समिधासु च । ३
यपे ब्रीहियवे भूमावसु च यान्त्रिकैः ।
व्याहृतीर्न प्रयोक्तव्या यज्ञवास्तुक्रिया तथा । ४
चरवे या विधिः प्रोक्तः स यज्ञइति निश्चयः ।
बलिं तेभ्यो न कुर्वीतापसिद्धार्यबुलीन् हरेत् । ५
यत्र मन्वा न विद्यन्ते व्याहृतीस्तत्र योजयेत् ।
मन्वाणा मेव चादेशे मन्वात् कर्म समाचरेत् । ६
भूरादयो व्याहृतयो वेदेभ्यो निःसृताः पुरा ।
महत्त्वं व्याहृतित्वञ्च प्राप्ताः स्वेनैव कर्मणा । ७
ॐकारजननात्तासां महत्त्वं परिभाष्यते ।
व्याहृत्या व्याहृतित्वञ्च तेन त्रैविद्यतां ययुः । ८
ॐकारसायशब्दश्च द्वावेतौ ब्रह्मणः पुरा ।

कण्ठं भिक्षा विनिर्यातौ तेनैतौ मङ्गलावुभौ । ९
 अथैताः स्वय्याहृतग्रेऽथवोयस्यः पराः श्रुताः ।
 ऐरावतः प्रतिक्षेत्रे वेदान्तेष्वश्रिताश्च याः । १०
 मध्ये स्थण्डिल मन्ते च वारिणा परिसंवृतम् ।
 अविदासिनश्च ऋदं विद्यात्तादृशं कर्मणो विदुः । ११
 यत्र विद्या च वित्तञ्च सत्यं धर्मः शमो दमः ।
 अभिरूपः स विज्ञेयः स्वाश्रमे यो व्यवस्थितः । १२
 लौकिके लोकसामान्ये क्रत्यादाग्नौ वृथा हृतम् ।
 यात्रिकं पुण्य मायुष्यं कर्मणा नोपपद्यते । १३
 वैदिके लौकिके वाऽपि यज्जुहाति प्रयत्नतः ।
 वैदिके ब्रह्मलोकः स्यात् लौकिके पापनाशनम् । १४
 स्ववर्णाभिरनिन्द्याभिरङ्घ्रिरक्षतमिश्रितैः ।
 स्नानं चतुर्भिः कूलशैः स्त्रीभिः स्त्रीं यत्र प्लावनम् । १५
 गौड़ी पैथी च माध्वी च विज्ञेयास्त्रिविधाः सुरा ।
 पाणिकर्मणि गौड़ी स्वात्सल्या माध्यधमा सुरा । १६
 नग्निकान्तु वदेत् कन्यां यावन्नर्तुमती भवेत् ।
 ऋतुमती ल्वनग्निका तां प्रयच्छेत्ल्वनग्निकाम् । १७
 अप्राप्ता रजसो गौरी प्राप्ते रजसि रोहिणी ।
 अव्यञ्जिता भवेत् कन्या कुचहोना तु नग्निका । १८
 व्यञ्जनैस्तु समुत्पन्नैः सीमो भुञ्जीत कन्यकाम् ।

- पयोधरैस्तु गन्धर्व्या रजसाग्निः प्रकीर्त्तितः । १६
 तस्मादव्यञ्जनोपिता मरजा मपयोधराम् ।
 अभक्ताञ्चैव सामाद्यैः कन्यकान्न प्रशस्यते । २०
 वेदिपिण्डात् क्रियावती सौतायाः फलतं कृषिः ।
 अक्षाभ्या च ऋदे षेया गोष्ठे भवति गोमती । २१
 चतुष्पथे प्रकीर्णा स्यात् दूतस्थाने कलिप्रिया ।
 श्मशाने म्रियते भर्ता बन्ध्या भवति चाषरे । २२
 नवमे सर्व एवैते कन्यायाः परिगृह्यन्ते ।
 ऋणग्रहणमन्वास्तु नियतं दारलक्षणम् । २३
 विवाहो यो विधिः प्रोक्तो मन्वा दाम्पत्यवाचकाः ।
 वरस्तु तान् जपेत् सर्वान् ऋत्विग्राजन्यदैश्ययोः । २४
 महानदीषु या आपः कौष्यान्याश्च ऋदेषु च ।
 गन्धवर्णरसैर्युक्ता ध्रुवास्ता इति निश्चयः । २५
 गन्धमाल्यै रलङ्कृत्य सकुम्भो वाग्यतः शुचिः ।
 धारयेत् त्रिषु वर्णेषु प्रावृतांसे द्विजात्तमः । २६
 यदा निष्क्रामयेत्कन्यां वरः पाणिं जिघृक्षयन् ।
 पद्मिप्रदक्षिणं कृत्वा कटस्त्रीर्णं पदं व्रजेत् । २७
 पदा प्रपद्य पस्थानं पतियानं सञ्जपेद्बधूः ।
 वरो वाऽत्र जपेन्मन्त्रं माकटान्तादिति स्थितिः । २८
 ताजानाण्ये स्रवं कुम्भं प्राजनाश्मानमेव च ।

प्रदक्षिणानि कुर्वीत दम्पती तु विना ग्रही । २९
 प्राजग्राह मुदग्राहं ब्रह्माण मृत्विजं तथा ।
 एतानि वाह्यतः कृत्वा शेषाणान्तु प्रदक्षिणम् । ३०
 दक्षिणां दिश मास्थाय यमो मृतुाश्च तिष्ठतः ।
 तथेस्त, रक्षणार्थाय तस्माद् बह्ना वह्निर्भवेत् । ३१
 सीमः प्रकृतिरेखा हि लाजानाश्रित्य तिष्ठति ।
 विरुद्ध माज्यं सोमेन नाभिघारणं मर्हति । ३२
 शमीपलाशमिश्राणां लाजाना मभिघारणम् ।
 पूर्वाणां घृतमिश्राणा माचार्यैः कल्पितं यथा । ३३
 तथा लाजाञ्जलिर्बध्वा हूयतेऽङ्गुलिपर्वभिः ।
 एवं लाजहविःशेषं हातव्यं शूर्पजिह्वया । ३४
 अवसिक्तन्तु विधिना पाणिग्राहन्तु प्राजनी ।
 रक्षार्थं मनुगच्छेत् सग्राहं चाह मेव वा । ३५
 ब्राह्मस्यार्षस्य दैवस्य प्राजापत्यस्य याग्निकैः ।
 पूर्वं होमविधिः प्रोक्तः पश्चात् परिणयः स्मृतः । ३६
 गान्धर्वास्तुरपैशाचा विवाहा राजसाश्च ये ।
 तेषां परिणयः पूर्वं पश्चाद्धोमो विधीयते । ३७
 उद्वर्त्तनं नखच्छेदो रोमच्छेदनं मेव च ।
 संसनं मेखलायाश्च क्रासनानि विदुर्बुधाः । ३८
 चडाकर्मणि सीमन्ते यश्च पाकः सदा गृहे ।

विवाहे चैव लाजानां नोक्तो निर्वपणो विधिः । ३६
 दक्षिणाकपर्दा वासिष्ठा आत्रेयास्त्रिकपर्दिनः ।
 आङ्गिरसः पञ्चचूडा मुण्डा भृगवः शिखिनोऽन्ये । ४०
 सर्वयज्ञेषु विप्राणा मङ्गिः पूर्वं प्रवर्त्तते ।
 तस्मात् सुरोत्तमा ह्यापोऽङ्गिरेवाभिषेचयेत् । ४१
 ब्रह्मचारी व्रतादेशे व्रतनाम प्रवाचयेत् ।
 चरिष्ये यावदन्ताय सावित्रे चान्तकीर्त्तनम् । ४२
 समा मासा महारात्रास्तुल्या ब्राह्मणचोदिताः ।
 सावित्र मष्टभिर्वर्षैः कार्यं मासैर्दिनैश्च वा । ४३
 सावित्रं यावदन्ताय धार्यं सर्वाश्रमस्थितैः ।
 चूडाकरणधर्मेण गोदाने चास्य वापनम् । ४४
 विप्राणा मग्निराचार्य्य इन्द्रघ्राता व्रते व्रते ।
 तस्मात् सर्वव्रतान्तेषु चरुरैन्द्रो विधीयते । ४५
 अजिनं सर्वदैवत्य मैन्द्रो दण्ड इति स्मृतः ।
 सावित्रीं मेखला माहुस्तस्मात् सर्वाणि धारयेत् । ४६
 मेखला मजिनं दण्ड मुपवीतं कमण्डलुम् ।
 अप्सु प्रास्य विनष्टानि गृह्णीतान्यानि मन्त्रतः । ४७
 यज्ञोपवीतं कुर्वीत सूत्रेण नवतान्तवम् ।
 देवतास्तत्र वक्ष्यामि आनुपूर्वेण याः स्मृताः । ४८
 ॐकारः प्रथमस्तनुर्द्वितीयश्चाग्निदैवतः ।

तृतीयो नागदैवत्यश्चतुर्थः सीमदैवतः । ४६

पञ्चमः पितृदैवत्यः षष्ठश्चैव प्रजापतिः ।

सप्तमो वासुदैवत्योऽष्टमो थमदैवतः । ५०

नवमः सर्वदैवत्य इतीति नव तन्तवः ।

द्विगुणं त्रिगुणं वापि एकग्रन्थिकृतं विदुः । ५१

केनैवात्पादितं सूत्रं केन वा त्रिगुणीकृतम् ।

केन वास्य कृतो ग्रन्थिः केन मन्त्रेण मन्त्रितम् । ५२

ब्रह्मणोत्पादितं सूत्रं विष्णुना त्रिगुणीकृतम् ।

रुद्रेण तु कृतो ग्रन्थिः सावित्र्या चाभिमन्त्रितम् । ५३

स्तनादूर्ध्वमधो नाभेर्न कर्त्तव्यं कथञ्चन ।

स्तनादूर्ध्वं श्रियं हन्ति नाभ्यधस्तात्तपःक्षयः । ५४

गोभिर्वालपवित्रेण धार्यमाणेन नित्यशः ।

न स्पृशन्तीह पापानि श्रियं गात्रेषु तिष्ठति । ५५

गोभिर्वालपवित्रेण यस्तु सम्भ्रा मुपासते ।

गोधर्मेष्वेव वर्त्तन्ते न स पापेन लिप्यते । ५६

गोभिर्वालपवित्रेण यस्तु ह्यग्नि मुपासते ।

पञ्चान्नयो हुतास्तेन यावज्जीवं न संशयः । ५७

आचार्य्येणाभ्यनुज्ञात आचार्य्यान्मौ विधिर्यथा ।

प्रणीतेऽन्मौ समिद्द्वाहन्तग सा ब्रह्मचारिणाम् । ५८

दधि सर्पिश्च संयुक्तः प्रोक्तो ह्येष पूषातकः ।

होमकाले तु तस्याग्नेः स्थानं मुत्तरपूर्वतः । ५९
 कामाया प्रिया च हव्या च द्रुडा रत्ना सरस्वती ।
 मही विश्रुता चाग्ना च गोनामानि विदुर्वुधाः । ६०
 मधुपर्कं पिबेन्मन्य मन्ततो हृदयं स्पृशेत् ।
 अपूपानां चरोश्चापि सर्वस्थानां न्यनक्ति च । ६१
 दध्यक्षतसुमनस आपश्चेति चतुष्टयम् ।
 अर्घ्यं एष प्रदातव्यो गृह्णी ये अघ्यार्हाः ऋताः । ६२
 दध्यक्षतसुमनसो घृतं सिद्धार्थका यवाः ।
 पानीयञ्चैव दर्भाश्च अष्टाङ्गा अर्घ्यं उच्यते । ६३
 एतानिषा मधुना दध्ना अर्चयेदर्हयन् सदा ।
 ऋषिप्रोक्तेन विधिना मधुपर्केण याज्ञिकः । ६४
 कंसे त्रितय मासिच्य कंसेन परिसंवृतम् ।
 परिश्रितेषु देयः स्थान्मधुपर्कं द्रुवि ध्रुवम् । ६५
 मधुपर्कं तथा सोमे अप्सु प्राणोद्भृतीषु च ।
 अनुच्छिष्टो भवेद्विप्रो यथा वेदविदे विदुः । ६६
 प्राणाद्भृतिषु सोमेषु मधुपर्कं तथैव च ।
 आस्यहामेषु सर्वेषु नाच्छिष्टो भवति द्विजः । ६७
 दधनि पयसि वा कृतान्नं
 मधु दद्यान्मधुपर्कं मेव माहुः ।
 दधिमधूदके वापि सक्ता-
 विज्ञाते विहितास्त्रयस्तु मन्याः । ६८

पवित्रान्तर्हितं कृत्वा चरुं प्राज्ञोभिघारयेत् ।
 उद्वास्य चैवं विधिना एवं तन्त्रं न लुप्यते । ६६
 चतुर्मुष्टिञ्चरुः कार्य्यञ्चतुर्था मुत्तरोऽपि वा ।
 कपालस्य प्रमाणेन अपूपानष्टकाविधौ । ७०
 चतुर्भागं पाणितलात् कपालं यान्निका विदुः ।
 पृथक्कपालान् कुर्वीत अपूपानष्टकाविधौ । ७१
 वपाहोमे मुखे चैव होमे खिष्टकृते तथा ।
 व्याहृतोर्न प्रयोक्तव्या मुखे नाप्सु च लक्षणम् । ७२
 सन्ततः प्रणवः कार्य्यः पितृयज्ञेषु ब्राह्मणैः ।
 उपांशुकरणञ्चापि सह कर्त्वा समस्वरैः । ७३ ।
 कालातीतेषु होमेषु उत्तरेष्वागतेषु च ।
 कालातोतानि हुलैर्न उत्तराणि समारभेत् । ७४
 यान्यतीतान्यतिक्रमा उत्तराणि समारभेत् ।
 न देवाः पितरस्तस्य प्रतिगृह्णन्ति तद्विः । ७५
 प्रक्रमणे तथोवाहे होमे खिष्टकृते तथा ।
 यस्यां दिशि विधिं प्राहुस्ता माहुरपराजिताम् । ७६
 अयुक्त मन्त्रलवणैरपर्य्युषित मेव च ।
 हविष्य मेतदन्नाद्य मसुरैश्चाप्यसंयुतम् । ७७
 इक्षवः सर्वखल्वाश्च कोद्रवा वरटैः सह ।
 अकृताग्रयणे भक्ष्या येषां नोक्ता हविर्गुणाः । ७८

नवयज्ञेऽधिकारस्थाः श्यामाका व्रीहयो यवाः ।
 नाश्रीयाद्ग्न च ह्रुत्वैव मन्वेष्टनियमः ऋतः । ७९
 श्राद्धे ब्राह्मण एकश्चेत् स्वल्पञ्च प्रकृतं यदि ।
 वैश्वदेवं कथं तत्र दूति मे संशयो महान् । ८०
 प्रणीतान्नाथ मुहृत्य सर्वस्य प्रकृतस्य तु ।
 ब्राह्मणाय प्रदातव्य मेवं भवति सम्प्रदे । ८१
 यद्येकं भोजयेच्छ्राद्धे हृन्दीगं तत्र भोजयेत् ।
 ऋचो यजूषि सामानि त्रैविध्यं तत् तिष्ठति । ८२
 ऋगभिस्तु पितरः प्रीता यजुर्भिस्तु पितामहाः ।
 रक्षानाभिः प्रपितामहास्तस्मात्तं तत्र भोजयेत् । ८३
 ऋतेत पृथिवीं कृतस्नाए सशैलवनकाननाम् ।
 लभेत यदि पितर्ये साम्ना मन्त्ररचिन्तकम् । ८४
 दर्भाः कृष्णाजिनं मन्त्रा ब्राह्मणाञ्च विशेषतः ।
 नैते निर्माल्यतां यान्ति नियोज्यास्तु पुनः पुनः । ८५
 दर्भाः पिण्डेषु निर्माल्या विप्राः प्रेतान्नभोजने ।
 मन्त्राः शूद्रेषु निर्माल्यानिर्माल्याश्चित्तिपावकाः । ८६
 पिण्डार्थं ये सृता दर्भास्तर्पणस्तु कृतस्तु यैः ।
 धृतैः कृते च विद्युत्ते त्यागस्तेषां विधीयते । ८७
 उरसि पितरो भुङ्क्ते वामपाश्वरं पितामहाः ।
 प्रंपितामहा दक्षिणतः पृष्ठतः पिण्डतर्षुकाः । ८८

क्षुते निष्ठीवने चैव दन्तोच्छिष्टे तथानृते ।
 पतितानाञ्च सन्नाषे दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् । ८६
 मरुतः सोम इन्द्राग्नौ मितावरुणौ तथैव च ।
 एते सर्वे च विप्रस्य श्रोत्रे तिष्ठन्ति दक्षिणे । ८७
 आत्मतन्त्रे षुध्यन्नाक्तं तत् कुर्यात् पारतन्त्रिकम् ।
 विशेषाः खलु सामान्या ये चोक्ता वेदवादिभिः । ८८
 जनो वाप्यतिरिक्तो वा यः स्वशाखोक्त माचरेत् ।
 तेन सन्तनुयाद् यज्ञं न कुर्यात् पारतन्त्रिकम् । ८९
 यः स्वशाखोक्त मुत्सृज्य परशाखोक्त माचरेत् ।
 अप्रमाणं मृषिं कृत्वा सोऽभ्ये तमसि मज्जति ।
 पुनरुक्त मतिक्रान्तं यच्च सिंहावलोक्तम् ।
 गौभिले ये न गृह्णन्ति न ते ज्ञास्यन्ति गोभिलम् । ९०
 गोभिलाचार्य्यपुत्रस्य योऽधीते संग्रहं पुमान् ।
 सर्वकर्मस्वसंमूढः परात् सिद्धिं मवाप्नुयात् । ९१ ।

इति श्रीगोभिलाचार्य्यपुत्रप्रणीते गृह्यासङ्गहे

द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥ समाप्तश्चायं गृह्यासंग्रहः ॥

রেন, সেই সর্বত্র অথবা সর্বার্থপ্রদ, শোভনকর্মা বা সুপ্রোক্ত অগ্নিদেবকে

পাঠ্যপুস্তক প্রণয়ন জব্য প্রদানদ্বারা সম্যক্ প্রকার আরাধনাকরিতেছি।

টীকণী। পুণ্ড্রবংশাবতংস মেধাতিথি নামক ঋষি দ্বাদশটি ঋক্ চরন-

করিয়া একটি হুক্ত সংগ্রহকরেন, সেই হুক্ত এইরূপে ঋকসংহিতার প্রথম-

৩০লের দ্বাদশ নামে অঙ্কিত, এই মন্ত্রটি উক্ত হুক্তের আদি, অতএব ভর-

দ্বাজই এই মন্ত্রের ঋষি। এই মন্ত্রের চরণত্রয়েই আট আটটি করিয়া অক্ষর

আছে, এই নিমিত্ত ইহার গায়ত্রী ছন্দ। আর এই মন্ত্রটি আজ্যহোমে পাঠ্য,

সুতরাং ইহাও আগ্নেয়, অর্থাৎ অগ্নিই এই মন্ত্রের প্রতিপাদ্য। এই মন্ত্রের

৩টি মাত্র গান দৃষ্ট হয় :

বিদেধীর্থাস্তর। তৈত্তিরীয়া শ্রুতিতে উক্ত আছে যে, দেবগণের মধ্যে অগ্নিনামক

ঐ ৩ হৈ। অগ্নিশব্দে সেই অগ্নিনামক ঋষির বোধ হইতে পারে।

সায়ণভাষ্যে লিখিত অনেকানেক মন্ত্র ঋকসংহিতায় বৈদে দেখা

বিশেষ্যং যজ্ঞানাং আরাধনায় সদ্বন্ধী দেবদান্যাদান-

শীলঃ। জুহোতস্তাত্ত্বীণিকস্তন। যদ্বা যজ্ঞানাং যষ্টর্যানাং বিশেষ্যং দেবানাং

হোক্তা আহ্বাতা। এরন্তৃতত্তং মাযুষে মনোরপত্য-ভূতে জনে যজমান-

নক্ষণে দেবৈঃ দৈবৈঃ ছান্দসো ভিস ঐসভারঃ দেবনশালৈঋত্বিগ্ভিঃ

হিঃ নিহিতঃ গার্হ্যপত্যাদিরূপে সংস্থাপিতো ভরসি। যদ্বা দেবৈরিজাদি-

তিকুলক্ষণঃ সন্ যজ্ঞানাং নিষ্পাদনায় যজমানে নিযুক্তোহসি ॥২॥

হে অগ্নি! তুমি অগ্নিষ্টোমভুক্তি যজ্ঞে হোমকার্য্য নিষ্পাদনকর এবং

দেবগণকে যজ্ঞে আহ্বানকরিয়া থাক, অতএব ঋত্বিগ্গণ ও ইন্দ্রাদি দেবগণ

যজমানের যজ্ঞনিষ্পাদনের নিমিত্ত তোমাকে গার্হ্যপত্যাদিরূপে স্থাপন

করিতেছেন।

টীকণী। এই মন্ত্রটিও পুরোক্ত ষোড়শহুক্তের অন্তর্গত, সুতরাং ইহারও

ঋষি ভরদ্বাজ। এই ঋকের প্রথম চরণে ছয়টি, দ্বিতীয়চরণে সাতটি এবং

তৃতীয়চরণে আটটি অক্ষর আছে, অতএব এই মন্ত্রটি বর্ধমানাচ্ছন্দে গ্রথিত।

এই বর্ধমানাচ্ছন্দও গায়ত্রীচ্ছন্দের প্রকারভেদমাত্র। এই মন্ত্র অগ্নিদেবতার

বাগ্গকালে পাঠ্য, অতএব ইহাও আগ্নেয় অর্থাৎ অগ্নিই এই মন্ত্রের প্রধানত

বর্ণনীয় বস্তু। এই মন্ত্র অবলম্বনে দুইটি মাত্র গীত দৃষ্ট হয়।

স্তুতে নিষ্ঠীবনে চৈব দন্তোচ্ছিষ্টে তথানৃতে ।

পতিতানাশ্চ সম্ভাষি দক্ষিণং শ্রবণং স্পৃশেৎ । ৮৫

মরুতঃ সোম ইन्द्रাৰ্ণী মিত্রাবরুণৌ তথৈব চ ।

এতে সর্বে চ বিপ্রস্য শ্রোত্রে তিষ্ঠন্তি দক্ষিণে । ৮৬

আত্মতন্বে ষুথ্নোক্তং তৎ কুর্য্যাৎ পারতন্বিকম্ ।

বিশেষাঃ খলু সামান্যা য়ে চোক্তা বেদ্বাদিभिः । ৮৭

জনো বায়তিরিত্তো বা যঃ স্বশাখোক্ত মাচরেৎ ।

তেন সন্তনুয়াদ্ যজ্ঞং ন কুর্য্যাৎ পারতন্বিকম্ । ৮৮

যঃ স্বশাখোক্ত মুত্সৃজ্য পরশাখোক্ত মাচরেৎ ।

১। মৃষিঁ কন তমসি মজ্জতি ২৩৭বি ।
 গৌরিনিত্য অগ্নিন্দুতাম্ ।
 স্ববেদসাম্ । অশ্ব যা২৩জ্ঞা । আ । ৩৩হৌরা । শ্বাস্ক্রতুম্ ।

ইড২৩ভা৩৪৩ । ৩২৩৪৫ই । ডা ॥ ৫ ॥ ৩ ॥

সামগ্ৰভাষ্যং । অগ্নিন্দুতামিত্যেবা কণুপুত্রেন মেধাতিথিনা দৃষ্টা । ছন্দো দেবতে পূর্ববৎ । সৈবা তৃতীয়া । দূতম্ দেবানাং দৌত্যে বিনিষ্কৃতম্ । অগ্নিঃ দেবম্, বৃগীমহে স্তুতিভির্ভির্ভির্ভির্ভা সন্তজামহে । অশ্ব চ দূতং তৈত্তিরীয়কে সমাধাতম্—“অগ্নির্কৈ দেবানাং দূত আমীহুশনা কারোহস্বরাণাম্” ইতি কথঙ্কুতম্ ? হোতারং সাধুদেবানামাস্বাতারম্ । স্বয়তেঃ সাধুকারিণি ত্বন (০ ৩, ২, ১৩৪-১৩৫), বহুলং ছন্দসি (পা ০ ৬, ১, ১৪)-ইতি সপ্তসারণম্ । বিশ্ব বেদসং বিশ্বানি বেদীতি বিশ্ববেদান্তম্ । রেত্তেরস্বন (উ ০ ৪০, ১৮৪) । যঃ বেদ ইতি ধননাম্ । (নিষ ০ ২, ১০) । বিশ্বং সর্বং বেদোধনং যশ্ব তম্ বহুতীহৌ ি ” সংজ্ঞায়াম্ (পা ০ ৬, ২, ১০৬)-ইতি পূর্বপদান্তোদাত্তম্ । অশ্ব ঠমানশ্ব যজ্ঞশ্ব । স্ক্রতুম্ নিষ্পাদক্বেণ শোভনকর্ম্মাণম্ । অথরা ক্রতু- ত প্রজ্ঞানাং শোভনপ্রজ্ঞং বা । তং স্বাং বৃগীমহে-ইতি পূর্বকণ সধক্ ॥ ৩ ॥ তিনি দেবগণের দৌত্য কার্য করেন, যজ্ঞমিতে দেবসমূহকে আশ্বান

ক্রায়াহৃতঃ । ইডা২৩ভা৩৪৩ । ও২৩৪৫ই । ডা ॥ ৬ ॥

অগ্নিরৌহোবা হায়ি । বৃত্রাণি । জাজ্ঞাতনাৎ । ওহৌহো৩ ।

দ্রিণিঃ ৩৪সূঃ । ওয়িরৌয়িপণ্যয়া ২ । সমায়েত । ধা২ঃশু২৩৪

ওহোবা । ক্রায়াহুতা২৩৪৫ ; ॥ ৭ ॥

ওয়ীঃ । বৃত্রাণি জাজ্ঞাতনাৎ । ওহৌহো২৩৪ বা । দ্রিণিস্ত্য-

রিপণ্যয়া । ওহৌহো২৩৪বা । সমিদ্ধঃ শুক্রয়া । ওহৌহো২৩৪

বা । হো৫তো৬হায়ি ॥ ৮ ॥ ৪ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অগ্নিবৃত্রাণীতোষা ভরবাজেন দৃষ্টা । ছন্দোদেবরতে পূর্ববৎ সৈষা চতুর্থী । দ্রিণিং ধনং স্তোতৃণামিচ্ছন্ ছন্দসি পরেচ্ছায়াং ক্যচ্ (পা০৩) ; রাং) প্রাপ্তিপদিকৈভ্যঃ পরেচ্ছায়াং ক্যচি সূগাগমঃ (পা০১,৪,৩৩) । বহা হরির্লক্ষণং ধনং তদান্মন ইচ্ছন্নয়িঃ । রিপণ্যয়া পণতিঃ স্তব্যার্থঃ অঘাতিঃ ক্রিয়মাণয়া স্তব্য, স্তূয়মানঃ সন্ । বৃত্রাণি বলেন জগতামারবকাপি রক্ষঃ-প্রভৃতীনি তমাংসি বা । জাজ্ঞনৎ ভূশং হস্ত । হস্তেৰ্ঘঙ্গুলুগস্তান্নিগ্ধে লিট্ (পা০৩,৪,৭) । কীদৃশোহয়িঃ ? সমিদ্ধঃ সমিধাদিভির্হিঃসিঃ সম্যগ্ দীপিতঃ । অতএব শুক্রঃ দীপ্যমানঃ । আহতঃ হরির্ভিরাহতঃ ॥৪॥

আমরা অগ্নিদেবকে স্তবকরিতেছি, তিনি আমাদের স্তবে সন্তুষ্ট হইয়া স্তবকারিদিগের ধন অভিলাষকরত সমিধাদিদ্বারা সম্যক প্রজ্বলিত, আজ্যা-ছতিদ্বারা আহত ও দীপ্যমান হইয়া স্বীয় বলে জগতের আক্রমণকারী রাক্ষস প্রভৃতি অথবা তমোরাশি সমূলে বিনাশ করুন ।

টপ্পনী এই মন্ত্রটও ভরবাজ সংগ্রহকরিয়াছেন, এই নিমিত্ত ভরবাজই এই মন্ত্রের ঋষি । আশ্বেয় যজ্ঞেতে পাঠ্যবিধায় ইহাকে আশ্বেয় বলাবাম, অর্থাৎ অগ্নিই এই মন্ত্রের প্রধানরূপে প্রতিপাদ্য । পরন্তু এই মন্ত্রের প্রতি চরণই অষ্টাক্ষর সমন্বিত, সূত্ররাং ইহার ছন্দ গায়ত্রী । এই মন্ত্রের তিনটা গেয় গান দেখাযায় ।

কৌথুমী শাখা ।

অর্থাস্তর অগ্নিঋষি কোন এক সময়ে সন্ধিসংস্থাপনার্থ দৌত্য নিযুক্ত হইয়াছিলেন, পরে অভিলষিত কার্য সম্পাদনে কৃতকার্য হইতে পারিয়া অনন্তোপায়ে যুদ্ধ করিতে প্রস্তুত হইলেন, স্মতরাং অগ্নির বিক্রম নাই এই মন্ত্রার্থে প্রকাশ পাইতেছে। অগ্নিঋষি কালোচিত ব্যবহারাদির অভিজ্ঞতারূপে প্রভুর ধনকামনায় অর্থাৎ এই যুদ্ধে জয় লাভকরিতে পারিলে প্রভুর প্রচুরপরিমাণে ধনলাভ হইবে, স্মতরাং যুদ্ধই অবশ্যকর্তব্য, এইরূপ বিবেচনা করিয়া যুতাভিষিক্ত সম্যক প্রজ্বলিত গুরুবর্ণ অগ্নির স্থায় মহা বিক্রমে আক্রমণপূর্বক সমস্ত শত্রুদলকে পুনঃপুনঃ বিনাশ করিয়াছিলেন ॥৪॥

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
 প্রেষ্ঠং বোঅতিথিং স্তুষে মিত্রমিষ প্রিয়ম্ ।
 ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
 অগ্নেরথং নবেদ্যম্ ॥ ৫

বিত্তিঃ । হে অগ্নে ! প্রেষ্ঠং অতিথিং (অতিথিবৎ পূজ্যং) মিত্রমিষ প্রিয়ং রথং নবেদ্যং (রথমিষ ধনলাভহেতুং) বঃ (স্বাং) স্তুষে । (স্তামি) অমদি প্রযুক্ত্যমানে মধ্যমপুরুষশাস্তসঃ । অহমিতি শেষঃ । (অস্বরপুরো-হিতেনোশনসা দেবগণানাং দৌত্যকার্যসাধনার্থং সমাগতর্ষিপ্রবরশ্চ, নির্ধিষ্মার্থ-মুপদেশঃ প্রদত্তঃ) ॥৫॥

গেয়গানম্ । প্রেষ্ঠং বাঃ । অতা২৩য়িথীম্ । স্তৌষেমিত্রম্ ।
 ই৩১প্রা২৩য়াম্ । অগ্নায়ি৩রা৩থা৩ম্ । না৩২৩হা৩৪৩য়ি ।
 দা২৩৪য়ো৩হায়ি ॥ ৯ ॥

প্রেষ্ঠং বাঃ । ওহায়ি । অতা২৩য়িথীম্ । স্তুষায়ি ।
 মিত্রা৩ম্ । ই৩২প্রা২৩য়াম্ । ওহো২১য়ি । আগ্নেরাথা২৩ম্ ।
 না২৩৪ে৩ । দা৩৪৫য়ো৩হা । যি ॥ ১০ ॥

প্রেষ্ঠংবোহাউ । অতিথায়িম্ । স্তুষেমিত্রমিষপ্রা৩৩য়াম্ ।

সামবেদ-সংহিতা ।

৬ .১৩ । সাংখ্যাত ৩৪ ঔহোবা । ন বেদিয়াং ৩৪৫ম্ ॥১১॥৫॥

সায়ণভাষ্যম্ । প্রেষ্ঠং ব্র ইত্যোবা উশনসা দৃষ্টা । ছন্দোদেবততে পূর্ববৎ । ঐর্দ্বিবা পঞ্চমী । হে অগ্নে ! ব্রঃ স্বাম্ । পূজার্থে বছরচনম্ । স্বষে স্তোমি— অহ মুশনা-ইতি শেষঃ । কীদৃশম্ ? প্রেষ্ঠং স্তোতৃণামস্মাকং ধনদানেন প্রিয়তমম্ ! অতিথিং সর্কেরতিথিরং পূজ্যম্ । যদ্বা অতসাতত্য-গমনে ঋতগুঞ্জীত্যাদিনা (উগাঃ৪,২) অতেরিথিন । সততং দেবানাং হবিঃ প্রদাতুং গচ্ছন্তম্ । মিত্রমিহ সথায়মিহ । রথং ন রথমিহ রেদ্যাং রেদো ধনং ধন-হিতং লাভহেতুম্ । যথা রথেন ধনং লভস্তে তদ্বৎ স্তোতারোহনেন ধনং লভস্তে । তাদৃশধনলাভকারণম্ । ‘অগ্নে’ ইতি ছন্দোগানাম্, ‘অগ্নিম্’ ইতি বহুচানাং পাঠঃ ॥৫॥

হে অগ্নি ! তুমি স্তবকারিদিগের প্রিয়, অর্থাৎ যাহারা তোমার স্তব করে, তুমি তাহাদিগকে ধন দান করিয়া থাক, অতএব স্তবকারীরা তোমাকে প্রিয় জ্ঞান করে। তুমি অতিথির স্তায় পূজনীয়, অথবা তুমি সর্কদা দেবগণেব হবিঃপ্রদানকার্যে গমন করিয়া থাক। যাহারা তোমার স্তব করে, তুমি তাহাদিগের মিত্রের স্তায় হিতসাধন কর। যেমন লোকে রথের সাহায্যে ধনলাভ করিয়া থাকে, সেইরূপ তোমার সাহায্যেও ধনলাভ হয়, তুমিই ধনলাভের কারণ, অতএব তোমাকে স্তব করি।

টীপ্পনী । উশনানামক ঋষি নয়টি মন্ত্র চয়ন করিয়া একটি সূক্ত সংগ্রহ করেন, এইটি সেই সূক্তের প্রথম মন্ত্র, অতএব উশনাই এই মন্ত্রের ঋষি, ইহার ছন্দ গায়ত্রী । মৈত্রাবক্ষণ যাগে এই মন্ত্র স্তোত্ররূপে পঠিত হয়, অতএব ইহাকে আগ্নেয় মন্ত্র বলা যায় । এই মন্ত্রমূলক চারিটি গায় গান দৃষ্ট হয় । উশনা ও শিরিষ নামক ঋষি ঐ গান প্রকাশ করেন, অতএব উহার ঔশন বা শৈরিষ নামে অভিহিত হইয়াছে।

অর্থান্তর । দৈত্যপুরোহিত উশনা ঋষি দেবগণের দৌত্যকার্য সাধনার্থ সমাগত অগ্নিঋষিকে নিরাপদে রক্ষণার্থ সৈন্তগণকে উপদেশ করিতেছেন । অহে সৈন্তগণ । তোমরা সন্ধিবন্ধনকার্যে সমাগত, স্তুরতাং প্রিয়তম এই অগ্নিঋষিকে তোমাদিগের অতিথি বিবেচনায় বন্ধুর স্তায় প্রিয় পাত্র জ্ঞানে স্তবকর এবং এই অগ্নিঋষিকে রথের স্তায় ভারবাহী বলিয়া জান, আর ইনি স্বপ্রভুর অভিপ্রায়ানুসারে যাহা কিছু বলেন, তাহাও ক্রমা করিবে ॥৫॥

কৌথুমী শাখা ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 স্বম্নোঅগ্নে মহোভিঃ পাহি বিশ্বস্তা অরাতোঃ ।

৩ ২ ৩ ১ ২
 উত দ্বিষো মর্ত্যস্ত ॥ ৬ ॥

বিবৃতিঃ । হে অগ্নে ! স্বং নঃ মহোভিঃ বিশ্বস্তাঃ অরাতোঃ (সকাশাৎ)
 উত দ্বিষঃ (দ্বেষ্টুঃ) মর্ত্যস্ত (মর্ত্যাং সকাশাৎ পাহি)

গেয়গানম্ । স্বম্নোয়াগ্নেমহোভিঃ । পাহোয়িবীতশ্বা । স্তা
 অরাতোঃ । উতাদ্বাহ্যিষাঃ । মর্ত্যস্ত । ইডা২৩ভা৩৪৩ ।
 ৩৩৪ই । ডা ॥ ১২ ॥

স্বাস্ত্বম্নোঅগ্নেম । হোডভাঈঃ । পাহী বিশ্বা । উতহো ।
 স্তা উতহো । আরাতোঃ । উতাদ্বাহ্যিষাঃ । মর্ত্যিয়াঃ ৩৪
 উহোরা । স্তা২৩৪৫ ॥ ১৩ ॥ ৬ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । স্বন-ইতোষা স্তুদীতিপুরুমীঢ়াভ্যাং তয়োৱস্ততরেণ বা
 দৃষ্টা । ছন্দোদেৱতে পূর্ক্বৱৎ । সৈষা বগ্নী । হে অগ্নে ! স্বং নঃ অস্মান্ । মহোভিঃ
 পূজাভিঃ মহত্ত্বির্ধনৈৱা । পাহি রক্ষ । কস্তাঃ পাহি ? বিশ্বস্তাঃ বহুৱিধাং
 অরাতোঃ অদাতুঃ সকাশাৎ অদানাৱা পাহি । স্বম্নের মহদ্ধনং দত্ত্বা অদাতুৱ-
 দানাৱা সকাশাদ্রক্ষেত্যর্থঃ । যদ্বা মহোভিযুক্ত্বমিতি যোজ্যম্ । উত অপিচ ।
 দ্বিষঃ দ্বেষ্টুঃ মর্ত্যস্ত মর্ত্যাং সকাশাৎ পাহি । অস্মভ্যাং বলং দশেষতি ভাবঃ ।
 অথৱা মর্ত্যস্ত দ্বিষো দ্বেষাদ্রক্ষেতি সম্বন্ধঃ । অরাতেরিত্যস্ত অদানাদিতি পক্ষে
 তত্রাপি মর্ত্যস্তাদানাদিতি সম্বন্ধনীয়ম্ ॥ ৬ ॥

হে অগ্নি ! তুমি আমাদেরগকে সম্মান ও প্রচুরপরিমাণ ধনদ্বারা সম্ব-
 দ্বিত কর, আমরা যেন সর্বতোভাবে অদানহইতে রক্ষা পাই, তাহা কর,
 অর্থাৎ আমরা যেন তোমার প্রসাদে প্রচুরপরিমাণ ধন পাইয়া দানকরিতে
 পারি, কোনরূপেও যেন আমাদেরগের অদাতৃত্ব অপবাদ না হয় । আর
 আমাদেরগকে ভূরি বল প্রদানকরিয়া ষেষ্ট্বর্গহইতে রক্ষাকর, অর্থাৎ কোন

সামবেদ-সংহিতা ।

৬ মনুষ্য যেন আমাদিগকে বলে পরাভূত করিতে না পারে, এইরূপ বল
করিয়া পালন কর ।

ক্রমটীপনী । অগ্নিরোবংশোৎপন্ন সূদীতি ও পুরুমীঢ় নামক ঋষিধ্বয় বহু
যত্নে পঞ্চদশ ঋক চয়নকরিয়া একটি সূক্ত সংগ্রহকরেন, এই মন্ত্রটি ঐ
সূক্তেরই আদি মন্ত্র, অতএব উক্ত সূদীতি ও পুরুমীঢ় ইহারাই এই মন্ত্রের
ঋষি এবং ইহার ছন্দের নাম গায়ত্রী । এই মন্ত্রটি আধেয় যাগে পাঠ্য বলিয়া
ইহাও আধেয় । ইন্দ্রনামা ঋষি এই মন্ত্রের দুইটি গান প্রকাশ করেন, ইহা-
দিগের প্রথমটির নাম সংবর্গ ও দ্বিতীয়ের নাম বার্ত্বয় ।

অর্থান্তরং । অগ্নিশব্দেনাত্র অগ্নিঋষিরূচ্যতে । সচ সৈনাপত্যং স্বীকৃত্য
রক্ষণীয়সেনয়া প্রার্থ্যতে । হে অগ্নে অগ্নিনামকর্ষে ! ত্বং নঃ অস্মান্ মহোভিঃ
স্বকীয়প্রভাবেন বিশ্বস্তাঃ আরাতে নিখিলশত্রুতঃ উত পুনঃ দ্বিযো মর্ত্যস্ত
দ্বেষপ্রতিকাম্নমুখ্যাং পাহি রক্ষত্যর্থঃ ।

অগ্নি ঋষি সেনাপতিত্ব স্বীকার করিয়া তিনি সকল সেনাকে রক্ষা
করিয়াছিলেন, অতএব সেনাগণ তাহার নিকট রক্ষা প্রার্থনা করিতেছে ।
হে অগ্নি ঋষি ! তুমি আমাদিগকে স্বকীয় প্রভাবে শত্রুবর্গ হইতে এবং দ্বেষ্টা
মনুষ্য হইতে রক্ষা কর, শত্রুবর্গ যেন আমাদিগকে বলে অভিভূত করিতে না
পারে এবং কোন দ্বেষ্টা মনুষ্য যেন আমাদিগকে দ্বেষ করিতে না পারে,
তাঁহা কর ॥ ৬ ॥

২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২

এছ্যমুত্রবাণি তেহর্গইথেতরা গিরঃ ।

৩ ১ ২ ৩ ১ ২

এভির্বর্ধসি ইন্দুভিঃ ॥ ৭ ॥

বিবৃতিঃ । হে অগ্নে ! এহি । তে (স্বদর্থাঃ) গিরঃ ইথা (অনেন প্রকা-
রেশ) সূত্রবাণি (স্ত্রু আশাস্ততে) ইতরা গিরঃ অসুরৈঃ কৃতাঃ স্ত্রুভীঃ শৃণ্বিতি
বাক্যশেষঃ । (অপিচ আগতস্বং) এভিঃ ইন্দুভিঃ (সৌমৈঃ) বর্ধসি (বর্ধস্ব)
পরস্বৈপদং ছান্দসং ।

গেয়গানম্ । এছ্যমুত্রবাণাণ্যি তায়ি । অর্গইথেত

কথুমী শাখা ।

রাগা২য়িরাঃ । এভা২য়িবর্দ্ধা । সয়া২তহা৩৪৩য়ি । দূ২
ভো৩হায়ি ॥ ১৪ ॥

এছ্যমুত্রবো হোণায়িতায়ি । অগ্ন ইথেতরাহ১নী৩রাঃ ।
এভিবর্দ্ধা২৩৪র্দ্ধা । সয়া২তহা৩৪৩য়ি । দূ২৩৪ভো৩হায়ি ॥ ১৫ ॥ ৭ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । এছ্যধিত্যেযা ভরদ্বাজেন দৃষ্টা । ছন্দোদেহতে পূর্বরং ।
সৈবা সপ্তমী । হে অগ্নে ! এহি আগচ্ছ । তে তুভ্যম্ স্বদর্গং গিরঃ স্বতীঃ । ইথা
ইথমনেন প্রকাবেণ । স্ম স্মৃষ্টু ব্রবাণি ইত্যাশাস্ততে তাঃ স্বতীঃ শৃণিতার্থঃ ।
উ ইত্যেতাঃ ইতরাঃ অস্মরৈঃ ক্রতাশ্চ স্বতীঃ শৃণুতিশেষঃ । তথাচ ব্রাহ্মণম্—
“অগ্নিরিথেতরা গিরইত্যস্বর্যাহ বা ইতরা গিরঃ”-ইতি । অপি চ আগতস্বং
এভিঃ এতৈঃ ইন্দুভিঃ সোমৈঃ বর্দ্ধস্ব ॥ ৭ ॥

হে অগ্নি ! তুমি আগমন কর, আমরা আশাকরি, যেন উত্তমরূপে
তোমার স্তব করিতে পারি । অর্থাৎ আমরা যে তোমার স্তব করিতেছি,
তাহা যেন তোমার শ্রবণযোগ্য হয় । আর অস্মরগণ যে তোমার স্তব করি-
তেছে, সেই সকল স্তবিত্যাক্যও তোমার শ্রুতিগোচর হউক এবং তুমি
আগমন করিয়া প্রচুর সোমরস পানে বৃদ্ধি প্রাপ্ত হও ।

টীপ্পনী । এই মন্ত্রটিও পূর্বোক্ত ভরদ্বাজকর্তৃক সংগৃহীত অষ্টচন্দারিংশৎ
ঋগায়ক স্বক্তের ষোড়শ ঋক্, অতএব বৃহস্পতিবংশাবতংস ভরদ্বাজই
এই মন্ত্রের ঋষি । এই মন্ত্রের গায়ত্রীছন্দ, মৈত্রাবরুগ যাগে স্তোত্র রূপে যে
তিনটি ঋক্ পঠিত হয়, এইটি তাহাদিগের প্রথম মন্ত্র, এই নিমিত্ত ইহাও
আগ্নেয় মন্ত্র বলিয়া নির্দিষ্ট আছে । এই মন্ত্রের চারিটি গেয়গান দৃষ্ট
হয়, তন্মধ্যে দুইটিমাত্র এই স্থলে প্রকাশিত হইল এবং অবশিষ্ট দুইটি গান
উহগান গ্রন্থে প্রকাশিত হইবে । গুনঃশেফ ঋষি এই দুইটি গান প্রকাশ
করেন ।

অর্থাস্তরং । পুরোহিতেন সেনাপতিঃ সোমরসং পায়িত্বা সমুভেজিত আসী-
দিত্যাহ । হে অগ্নে অগ্নিঋষিস্বোধনং । তে স্বংস্বন্ধা ইতরা গিরঃ আস্মরাণি
বাক্যানি ইথাঃ তথ্যাঃ উ উতঃ স্ম ব্রবাণি অস্মরদমনার্থং স্বনীরক্রোধধমুদে-

সামবেদ-সংহিতা ।

৬ . রত্নং ভূপতিনা আদিষ্টোঽগ্নি অহমিতি শেষঃ । স্বমেহি আগচ্ছ এতিঃ ইন্দুভিঃ
 ১ . ামৈঃ বর্দ্ধসি বর্দ্ধস্ব । সোমরসং পীত্বা সংগ্রামার্থমুদ্বেলোভব ইত্যর্থঃ ।
 ক্রো^১ পুরোহিতগণ সেনাপতি অগ্নি ঋষিকে সোমরস পান করাইয়া উত্তেজিত
 করিয়াছিলেন, তাহাই এই মন্ত্রার্থে প্রকাশ পাইতেছে । হে ঋষিবর
 সেনাপতি অগ্নি ! তুমি অম্বরগণের সম্বন্ধে যে সকল বাক্য বলিয়াছ, সে
 সমুদায়ই সত্য । • আমরা ভূপতির আদেশানুসারে তোমাকে উত্তম রূপে
 বলিতেছি, যাহাতে তোমার ক্রোধ উদ্বেল হইয়া অম্বরদিগকে দমন করিতে
 পারে, তাহাই করিবে, তুমি আগমনকর এবং সোমরসপানে সমধিক
 শক্তিশালী হও ॥ ৭ ॥

১ ২ ৩ ১ ১ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 আ তে বৎসো মনোযমৎ পরমাচ্চিৎসধস্বাৎ ।
 ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
 অগ্নে ত্বাক্ষাময়ে গিরা ॥ ৮ ॥

বিতৃতিঃ । হে অগ্নে বৎসঃ (তন্নামা কশ্চিদৃষিঃ) গিরা তে মনঃ পরমা
 চ্চিৎ স্বধস্বাৎ (স্বর্গাছ্যৎকৃষ্টস্থানাৎ) আযমৎ (আকৃষ্টবান্) প্রথমপঠিত
 শ্রাশবস্ত্র যমদিত্যনে সম্বন্ধঃ । স্বাং কাময়ে প্রার্থয়ে ইত্যম্বয়ঃ ।

গেয়গানম্ । আতেবৎসাঃ । মনোযমৎ । পরমাৎ । চিৎস
 ২ ১ ২ ২ ৪ ৫ ৪ ৫
 ধাৎস্বাৎ । অগ্নায়িত্বাৎক্কাৎ । ময়ো বা । গাহৈয়িরোহায়
 ॥ ১৬ ॥

৪ ৫ ৪ ৫ ৫ ৫ ২ ১
 আতেবৎসোমনোযমৎ । ঐয়াহায়ি । পরমাচ্চিৎসধস্বাঈদে
 ১ ১ ১ ১ ১ ১ ১ ১
 য়াৎস্বাহায়ি । অগ্নে ত্বাক্ষাময় ঐয়াৎস্বাহায়ি । গিরা ।
 ১ ১ ১ ১ ১ ১ ১ ১
 ইডাৎস্বাভাৎস্বাৎ । ওৎস্বাৎস্বাৎস্বাৎ । ডা ॥ ১৭ ॥ ৮ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । আ তে বৎস ইত্যেবা কণুগোত্রোণ বৎসেন দৃষ্টা । ছন্দো-
 দেহতে পূর্ববৎ । সৈবা অষ্টমী । বৎসঃ এতন্নামা ঋষিঃ । তে তন্ন মনঃ পর-
 মাচ্চিৎ উৎকৃষ্টাদপি সধস্বাৎ স্থানাৎ ছ্যলোক্কাৎ । আযমৎ আযময়তি ।
 কেন সাধনেন ? গিরা স্তত্যা । শিষ্টং প্রত্যক্ষকৃতম্ । হে অগ্নে ! স্বাং কাময়ে

কৌথুমী শাখা ।

হৃদীয়ং মনো মঘোর নিয়চ্ছামীতি প্রার্থয়ে । "স্বাক্ষাময়ে" ইতি ছন্দো-
দ্বাম্ কাময়ে" ইতি বহুচাঃ স্তবস্তবাদবৃগ্হ পঠন্তি ।

হে অগ্নি ! বৎসনামা কোন্ ঋষি তোমাকে স্তবকরিয়া স্বর্গাদি উৎ-
কৃষ্টতর স্থান হইতেও তোমার মন সমাকর্ষণ করিতেছেন । এইক্ষণ আমি
তোমার নিকট এই প্রার্থনা করিতেছি যে, তোমার মন যেন আমাতেই নিয়ত
থাকে ।

টীপ্পনী । কণ্ববংশীয় বৎসনামা ঋষি সেনাপতি অগ্নি ঋষিকে যুদ্ধব্যাপারে
সমুৎসুক করিবেন, এই নিমিত্ত দশটি মন্ত্র চয়নকরিয়া একটি সূক্ত সংগ্রহ
করেন, এই মন্ত্রটি সেই সূক্তের সপ্তম মন্ত্র । অতএব বৎসই এই মন্ত্রের ঋষি ।
ইহার ছন্দের নাম গায়ত্রী ছন্দ । আর এই মন্ত্রটি প্রাতঃস্মৃতিসংক্রমণে
পঠিত হয়, কোন কোন বিশেষ যজ্ঞে স্তোত্ররূপেও ইহা পঠিত হইয়া থাকে,
যজুঃসংহিতাতে অগ্ন্যাহরণের অনুবাক্য রূপে ব্যবহৃত দেখা যায়, সূতরাং
ইহাও আশ্বেয় বলিয়া জানা যাইতেছে । এই মন্ত্রের তিনটি গেয়গান আছে,
তন্মধ্যে দুইটি মাত্র এই স্থানে উদ্ধৃত করা হইল, অপর একটি উহগান
গ্রন্থে প্রকাশিত হইবে ।

অর্থাস্তরং । সোমপানাদীষন্নস্তাবস্থায়ামভিলষিতসংগ্রামোত্তেজনায় বৎস
ঋষিণা প্রবর্তিতাং সংগ্রামোত্তেজনাং স্মারয়তি । হে অগ্নে ! তন্মাকর্ষে ! বৎসঃ
বৎসনামা ঋষিঃ পরমাং সধস্থ্যচ্চিতং ল্যাপলোপে পঞ্চমী পরমং সধস্থং সাজাত্য
ভাবং সজ্জাভিমেলনমিতি যাবৎ প্রদর্শ্য তে তব মনঃ আযমৎ আয়তং চকার ।
ইদানীং স্বাং গিরা কাময়ে ইচ্ছামি বৎসোপদেশস্তব স্মৃতিপথারূঢ়ো ভবত্বিতি
প্রার্থয়ামি ।

সেনাপতি অগ্নিঋষিকে সোমরস পানকরাইয়া তাহার কিঞ্চিন্নস্ততা
হইলে আপনাদিগের অভিলষিত কার্য সাধনার্থ বৎসঋষি যে অগ্নি
ঋষিকে সংগ্রামার্থ উত্তেজিত করিয়াছিলেন, তাহাই স্মরণ করাইতেছেন ।
হে সেনাপতি অগ্নিঋষি ! তোমাকে সাজাত্যভাব প্রদর্শনকরিয়াই তোমার
মন প্রশস্ত করিয়াছিলেন, এইক্ষণ আমি স্তবিত্বাক্য দ্বারা প্রার্থনা করিতেছি
যে, বৎসরূত উপদেশগুলি তোমার স্মৃতিপথে উদ্ভিত হউক । কিরূপ বিক্রমে
যুদ্ধ করিতে হইবে, বৎস ঋষি তোমাকে সে বিষয়ের যে উপদেশ দিয়া ছিলেন,
তুমি তাহা স্মরণ করিয়া তাহার গৌরব রক্ষার্থ যুদ্ধে প্রবৃত্ত হও ॥ ৮ ॥

সামবেদ-সংহিতা ।

৬

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২

স্বামগ্নে পুঙ্করাদধ্যথর্বা নিরমম্বত ।

২ ১ ২ ৩ ১ ২

মুর্ধ্নে বিশ্বশ্চ রাঘতঃ ॥ ৯ ॥

বিবৃতিঃ। হে অগ্নে! অথর্বা মুর্ধ্নঃ (মুর্ধ্বদ্বারকাং) সর্ষশ্চ বাঘতঃ (বাহকাং) পুঙ্করাদধি (পুঙ্করপর্ণে অবিবোগে পঙ্কমীয়ং) স্বাং নিরমম্বত (অরণীকাষ্টদ্বয়াদজনয়ং)।

গেয়গানম্ । স্বামগ্নে পুঙ্কাডরাদধী । আথর্বা । নায়িঃ ।
 অমাংস্থান্ড৩৪তা । মুং৩৪ধ্নে । বাং৩৪য়িধ্বা । স্তবো বা ।
 ঘাং৫তোডহায়ি ॥ ১৮ ॥ ৯

সায়ণভাষ্যম্ । স্বামগ্ন-ইত্যেযা ভরঘাজেন দৃষ্টা । ছন্দোদেহরতে পূর্কং । সৈষা নরমী । হে অগ্নে! অথর্বা এতৎসংজ্ঞ ঋষিঃ । স্বাং পুঙ্করাদধি পুঙ্করে পুঙ্করপর্ণে । নিরমম্বত অরণোঃ সকাশাদজনয়ং । কীদৃশাং পুঙ্করাং? মুর্ধ্নঃ মুর্ধ্বদ্বারকাং । বিশ্বশ্চ সর্ষশ্চ জগতঃ । রাঘতঃ রাহকাং । “পুঙ্করপর্ণে হি প্রজাপতিভূমিমপ্রথয়ং তৎ পুঙ্করপর্ণে প্রথয়ং”—ইতি শ্রুতেঃ । ভূমিশ্চ সর্ষ-জগত আধারভূতেতি পুঙ্করপর্গশ্চ সর্ষজগদ্বারকত্বম্ । অত্র পুঙ্করশব্দেন পুঙ্করপর্গমভিবীযতে—ইত্যেতচ্চ তৈত্তিরীয়কে বিস্পষ্টমান্নাতম্ ;—“স্বামগ্নে! পুঙ্করাদধীত্যাহ পুঙ্করপর্ণে হেনমুপশ্রুতমবিন্দং”—ইতি ॥ ৯ ॥

হে অগ্নি! অথর্বানামক ঋষি তোমাকে অরণিকাষ্টদ্বয়ের সজ্বর্ষণে উৎপাদনকরিয়া মন্তকের আয় ধারক এবং সমস্ত জগতের নির্বাহক পুঙ্করপত্রে স্থাপন করিয়াছিলেন ।

মাধবাচার্য্য এই মন্ত্রের অত্র প্রকার অর্থ করেন । যথা—হে অগ্নি! অথর্বা-নামক ঋষি ঋত্বিক্গণের অভীষ্টসিদ্ধির নিমিত্ত মন্তক স্বরূপ অন্তরীক্ষ হইতে তোমাকে আনিয়া জগৎ প্রকাশকরেন । প্রথমে সমস্ত জগৎ অন্ধকারময় ছিল, পরে আকাশে হুস্ক অগ্নি দর্শন করিয়া ঐ হুস্ক অগ্নিকে মহন পূর্কক প্রকাশ করেন, এই মহনকারীই অথর্বা ঋষি ।

টীপনী । ভয়ঘাজ মুনি যে অষ্টচষারিংশৎ মন্ত্র চয়ন করিয়া হুস্ক সংগ্রহ

কৌথুমী শাখা ।

করেন, এইটি সেই স্বজের ত্রয়োদশ মন্ত্র, অতএব ভরদ্বাজই এই মন্ত্রের
ইহা গায়ত্রীছন্দে গ্রথিত, যখন অরণি হইতে অগ্নি মন্থন করায়, তখন এই মন্ত্র
পঠিত হয়, অতএব ইহা আশ্রয় । এই মন্ত্রের একটি মাত্র গায়গান দেখা যায় ।

অর্থাস্তরং । শরফলকে বৈদ্যতামিসমাবেশকালে মন্ত্রেণানেন তদগ্নেক্যব-
হারোপায়াবিকারে অথর্কর্ষিনামোল্লোথেন কৃতজ্ঞতাং সূচয়তি । হে অগ্নে
বাঘতঃ মেধাবী অথর্কী ঋষিঃ বিশ্বস্ত জগতো মুদ্ধুঃ শিরোভূতাং পুঙ্করাং
অস্তরীক্ষতঃ অবি ঐশ্বর্যভূতং দ্বাং নিরমম্বত আবিশ্চকার । যাদ্বৈনৈব বাঘতঃ
শব্দস্ত মেধাবিস্তং অধিশব্দস্ত ঐশ্বর্যবাচিস্তং প্রতিপাদিতং ।

হে অগ্নি ! মেধাবী অথর্কী ঋষিই প্রথমত জগতের মন্তক স্বরূপ অস্তরীক্ষ
হইতে ঐশ্বর্যভূত তোমাকে আবিকার করিয়াছেন ॥ ৯ ॥

২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২

অগ্নে বিবস্বদাভরাস্মভ্যমূতয়ে মহে ।

৩ ১ ২ ৩ ২

দেবোহসি নোদৃশে ॥ ১০ ॥

বিবৃতিঃ । হে অগ্নে ! স্বমিতি শেষঃ । অস্মভ্যং (অস্মাকং ষষ্ঠ্যর্থে চতুর্থী)
মহে উতয়ে (মহতীরক্ষায়ৈ) বিবস্বৎ (স্বর্গাদিনিবাসহেতুভূতং কৰ্ম) অভর
হি (যস্মাৎ) নঃ অস্মাকং দৃশে (দর্শনার্থং) দেবঃ অসি ।

৪ ৫ ৪ ৫ ১ ৫ ৪ ১ ৫ ২ ১

গায়গানম্ । অগ্নেবিবস্বদাভরো । বাহায়ি । অস্মভ্যমূতা

১ ২ ১ ২ ২ ২ ২ ২ ২ ১ ২
২৩য়ামি মহে । ওহ । বা৩হায়ি । ওহ । বা৩হায়ি । দায়িবো

৩ - ১ ২ ২ ১ ২ ২ ১
২১হিয়াং । ওহ । বা৩হায়ি । ওহ । বা৩হা৩য়ি । সাংয়ি

১
নাং ৩৪ ঔহোবা । দৃশেহ ১ ॥ ১৯ ॥ ১০ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । পূর্বোক্তাস্থ ঋকু বহুচানামনুক্রমণিকাগ্রহং পর্য্যালোচ্য
তত্রোক্তা ঋষিছন্দোদেবতা যোজিতাঃ । এবমুক্তরাশ্বপি যোজনীয়াঃ । অগ্নে-
রিরশ্বদিত্যেযা তু বহুচৈচনাম্নাতা তথাপ্যস্যাস্থন্দোদেবতে পূর্বরশ্বিপঠে
ঋষিস্ত রামদেবইতি গ্রহাস্তরাদব্রগতঃ । হে অগ্নে ! স্বম্ অস্মভ্যম্ অস্মাকম্ ।
মহে উতয়ে মহতে রক্ষণায় । অর রক্ষণে-ইতি ধাতোঃ উতিযুতিজুতীতি
স্বত্রেণ নিশান্তিতং রূপম্ । বিবস্বৎ স্বর্গাদিলোকেশু বিশেষণে নিবাসস্য

সামবেদ-সংহিতা ।

৬ তুমি দং কৰ্ম আভর সম্পাদয় । হুগ্রহোভ ছন্দসীতি ভবম্ । হি যস্মাৎ
নঃ অস্মাকম্ দৃশে দৰ্শনার্থম্ । দেবঃ দ্যোতমানঃ অসি । ইন্দ্রাদয়ো
ক্রোধাস্মাভিঃ দৃশ্যস্তে স্বং তু গার্হপত্যাদিদেশেহতিদ্যোতমানঃ প্রত্যক্ষণ দৃশ্যসে
ভস্মাঙ্কাং বিশেষণ প্রার্থয়ামহে ইত্যভিপ্রায়ঃ ॥ ১০ ॥

হে অগ্নি ! তুমি আমাদের সর্বতোভাবে রক্ষণার্থ বাহাতে আমরা
স্বর্গাদিলোকে বাস করিতে পারি তদুপযোগী কৰ্ম সম্পাদন কর । যেহেতু
তুমি আমাদের দর্শনার্থ সর্বদা দীপ্যমান রহিয়াছে । আমরা ইন্দ্রাদি দেব-
গণকে দেখিতে পাই না, কিন্তু তোমাকে গার্হপত্যাদি রূপে প্রকাশমান
দেখিতে পাই, অতএব তোমাকে সবিশেষ আরাধন! করি ।

টীপনী । এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দ ও দেবতা পূর্ববৎ জানিবে, গ্রহান্তরে
বামদেব এই মন্ত্রের ঋষি বলিয়া উক্ত আছে । বামদেব ঋষিই এই মন্ত্র প্রকাশ
করেন, সূত্ররাং তাহাকেই ঋষি বলা যায় । এই মন্ত্র ঋকসংহিতায় উক্ত
নাই, সামবেদীয় আর্চিক গ্রন্থে ইহার বিশেষ সমাদর আছে । এই মন্ত্রেব
একটি মাত্র গেয় গান দৃষ্ট হয়, উহা সৌমিত্র ঋষি গান করিয়াছিলেন । অতএব
এই গানের নাম সৌমিত্র ।

অর্থাস্তরং । অত্রাগ্নিশব্দঃ সূর্য্যবাচী । হে বিবস্বৎ তমোরাশিনাশিন্ অগ্নে
তেজঃপুঞ্জরূপ সূর্য্য ! নঃ অস্মাকং মহে উতরে মহতীরক্ষায়ৈ অস্মভ্যং আভর
অস্মৎশরীরাতং রসমাবহ পরস্ত দৃশে দৃষ্টিক্রিয়াসাধনায় দেবঃ দীপ্যমানঃ
অসি ভবসি । স্বদালোকং প্রাপ্যৈব বয়মিতস্ততো দৃষ্টিনিক্ষেপেণ কৃতার্থাঃ
স্মঃ । অপিচ ভবদ্রসাহরণশক্তিত এব শারীরকং সৌস্থ্যমভূৎ ।

হে তমোরাশিধ্বংসকারিন্ সূর্য্য ! তুমি আমাদের সর্বপ্রকার
রক্ষাবিধানার্থ আমাদের শারীরিক রসাহরণ ক্রিয়া সম্পাদনকর
এবং আমাদের দর্শনার্থ সর্বদা প্রকাশ পাইয়া থাক । অর্থাৎ তোমার
রসাহরণেই আমাদের শারীরিক সুস্থতা রক্ষা হয় এবং আমরা তোমার
আলোক পাইয়া সর্বত্র সকল পদার্থ দর্শন করিতে পারি ॥ ১০ ॥

ইতি প্রথম দশতী ।

কৌথুমী শাখা ।

অথ দ্বিতীয় দশতী ।

^{১২} নমস্তে ^৩ অগ্ন ^{১২} ওজসে ^৩ গৃণস্তি ^৩ দেবকৃষ্ণয়ঃ ।

^১ অমৈরমিত্রৈর্মদ্য ॥ ১১ ॥ ১ ॥

বিবৃতিঃ । হে অগ্নে দেব ! কৃষ্ণয়ঃ যজমানা মানবাঃ । ওজসে তে নমো-
গৃণস্তি । অতোহহমপি গৃণামীতি বাক্যশেষঃ ! অমৈঃ অমিত্রং অর্দ্রয়
ঋমিতিশেষঃ ।

^{১২} গেষ্যগানম্ । ^{১২} নমস্তো । ^{১২} হেয়ায়ি । ^১ ওজসা৩য়ি । ^১ গৃণাং
^৩ স্তাং৩৪য়িদে । ^১ বাকৃষ্ণয়াঃ । ^১ অমায়ে৩ঃ । ^১ আংমাং৩৪
^১ ঔহোৱা । ^১ ত্রমর্দয়াং৩৪৫ ॥ ২০ ॥ ১ ॥

দায়ণভাশ্রম্ । অথ দ্বিতীয়খণ্ডে সেয়ং প্রথম। হে অগ্নে দেব ! তে
তুভ্যং নমোগৃণস্তি নমস্কারশব্দমুচ্চারয়স্তি । কিমর্থম্ ? ওজসে বলায় । কে ?
কৃষ্ণয়ঃ মনুষ্যাঃ যজমানাঃ অতোহহমপি গৃণামীত্যর্থঃ । ত্বং চ অমৈঃ বলৈঃ
অমিত্রং শক্রম্ । অর্দ্রয় নাশয় ॥ ১ ॥

হে অগ্নিদেব ! যাজ্ঞিক মনুষ্যাগণ বলপ্রাপ্তির নিমিত্ত নমঃশব্দ উচ্চারণ
পূর্বক তোমাকে স্তুতিকরিত্বা থাকে, অতএব আমিও তোমাকে নমস্কার
করিতেছি । তুমি আপন শক্তিপ্রভাবে আমাদিগের শত্রু বিনাশকর ।

টীপননী । অগ্নিরোবংশোৎপন্ন বিরূপ ঋষি যে ষোড়শ ঋক্ সংগ্রহকরিত্বা
একটি স্তোত্র প্রকাশ করেন, এই মন্ত্রটি সেই স্তোত্রের দশম ঋক্, অতএব
বিরূপই এই মন্ত্রের ঋষি । ইহার ছন্দ গায়ত্রী, এই মন্ত্রটি দশরাত্র যাগে
ব্যবহৃত হইয়া থাকে, সূত্ররাং ইহাও আধেয় । এই মন্ত্রের দুইটি গেয়গান আছে,
তাহার একটি এই স্থলে প্রকাশিত হইল, অপরটি উহগানগ্রন্থে প্রকাশিত
হইবে ।

অর্থাস্তরং । সেনানায়কেনাগ্নিঋষিণা সংগ্রামপ্রয়াগকালে মন্ত্রেণানেনেশ্বরঃ
স্তুতঃ ইত্যর্থত আয়াতি । অগ্নিশব্দোত্র ঈশ্বরবাচকঃ হে অগ্নে ঈশ্বর !

সামবেদ-সংহিতা ।

৬ বক্রুঠয়ো রাজানুচরাঃ ওজসে বলপ্রাপ্তয়ে তে তুভ্যং নমোগুণস্তি নমস্কার-
পূৰ্ব্বকমর্থয়স্তে । প্রার্থনমেবাহ অমৈরিতি । অমৈর্কলপ্রদানেন অমিত্রং শক্র-
ক্লে কুলং মর্দয় নাশয়েত্যর্থঃ । অস্মানরিবিনাশনসমর্থান্ কুর্কিতি ভাবঃ ।

হে ঈশ্বর ! রাজানুচর সেনাগণ আপন আপন বলপ্রাপ্তির নিমিত্ত নমস্কার-
পূৰ্ব্বক তোমার নিকট প্রার্থনা করিতেছে যে, তুমি আমাদেরকে অরিকুল-
বিনাশনে সামর্থ্যবান কর, ইহাই প্রার্থনা । ১১ ॥ ১ ॥

২ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
দূতং বো বিশ্ববেদসং হব্যবাহমমর্ত্যম্ ।

১ ২ ৩ ২
যজিষ্ঠমুঞ্জসে গিরা ॥ ১২ ॥ ২ ॥

বিবৃতিঃ । হে অগ্নে ! বিশ্ববেদসং হব্যবাহং অমর্ত্যং যজিষ্ঠং দূতং দেবানা-
মিতি শেষঃ বঃ (ভাঃ গুরুত্বাদ্ধবচনং) গিরা ঋঞ্জসে (প্রসাধয়ামীত্যর্থঃ)
অহমিতিশেষঃ । অস্মদি মধ্যমশ্চান্দসঃ ।

গেয়গানম্ । দূতাংবো৩ বিশ্ববেদসাম্ । হব্যবাহাম্ ।
১ ৩ ১ ২ ১ ২ ১ ২ ১ ২ ১ ২ ১ ২ ১ ২
অমাংর্তা২৩৪য়াম্ । যাজিষ্ঠম্ । ঋ । জসে৩হায়ি । গিরা ।
২ ১ ১ ১ ১
ঐ৩হো৩রা । হোই৫ই । ভা ॥ ২১ ॥ ২ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । সৈবা দ্বিতীয়া । হে অগ্নে ! বিশ্ববেদসং বিশ্বং সমস্তং
বেদো ধনং যস্যাসৌ বিশ্ববেদাঃ তম্ সর্ববিদং বা । হব্যবাহং দেবেভ্যো
হরিষাং রোচ্যারম্ । অমর্ত্যং অমরণধর্ম্মাণম্ । যজিষ্ঠম্ অতিশয়েন যষ্ঠারম্
দূতম্ দেবানাম্ । বঃ ভাম্ । গিরা স্তিতরূপয়া বাচা । ঋঞ্জসে যজমানোহং
প্রসাধয়ামি বুদ্ধয়ামীত্যর্থঃ । ‘ঋজতিঃ প্রসাধনকর্ম্মা’-ইতি যাক্ ।

হে অগ্নি ! এই অখিল বিশ্বই তোমার ধন, তুমি হোমীয় দ্রব্য বহন কবিয়া
দেবগণকে প্রদানকর, তোমার মরণধর্ম্ম নাই, তুমি প্রধান দেবপূজক, সূত্ররাজ
তুমি দেবগণের দূতস্বরূপ, অতএব স্তুতিদ্বারা তোমাকে বর্দ্ধনকরি ।

টীপ্পনী । গোঁতমকুলোৎপন্ন বামদেব ঋষি অষ্টসংখ্যক ঋক্ চয়নকবিয়া
একটি সূক্ত সংগ্রহ করেন, এইটি সেই সূক্তের প্রথম মন্ত্র, সূত্ররাজ বামদেব এই
মন্ত্রের ঋষি, ইহার গায়ত্রীছন্দ । আর এই মন্ত্র আগ্নেয় যোগে ব্যবহৃত হয়,

কৌথুমী শাখা ।

অতএব ইহা অগ্নেয় মন্ত্র । বিশ্বমনা ঋষি ইহার একটি মাত্র গান করিয়াছে-

অর্থাস্তরং । সেনাপতে শিবিরমুপগতে তস্ত স্বসা তৎসমীপতো ভোজ্য^প
বাহকং দূতমেকং প্রেরয়তীত্যাহ । হে অগ্নে বঃ যুগ্মৎসকাশং হব্যবাহং
ভোজ্যবাহকং দূতং প্রেরয়ামীতি শেষঃ । অয়ং পুনঃ বিশ্ববেদাঃ অস্মাকং
সকলসংবাদাতিজ্ঞঃ অমর্ত্যঃ অমরণধর্ম্মা শক্রভিরবধ্য ইতি ভাবঃ ।
যজিষ্ঠঃ প্রেরিতবৃত্তান্তবিজ্ঞাপনকুশলঃ । স্বমেনং গিরা সারবদচসা ঋগ্নসে
প্রসাদয়িতব্যঃ । স্বশ্রেয়োবিজ্ঞাপনবাক্প্রেরণপূর্ষকং যথোচিতং সন্তোষয়িতব্য
ইতিভাবঃ ।

সেনাপতি অগ্নিঋষি যুদ্ধার্থ গমনকরিয়া শিবিরসন্নিবেশপূর্ষক তাহাতে
অবস্থিত হইলে সেনাপতির ভগিনী ভ্রাতৃসমীপে দূতসমভিব্যাহারে খাদ্য
সামগ্রী প্রেরণকরিয়া ভ্রাতাকে বলিয়া পাঠাইতেছেন । হে সেনাপতি !
আমি আপনার সমীপে এক দূত প্রেরণকরিতেছি, এবং ইহার সঙ্গে আপ-
নার আহারোপযোগী দ্রব্য কিছু পাঠাইলাম, এই দূত আমাদিগের সমস্ত
বৃত্তান্ত জানে, স্মতরাং যথাবদ্বর্ণন করিয়া আপনাকে জানাইতে পারিবে,
আর আপনি ইহার নিকট যে সকল বৃত্তান্ত বলিয়া দিবেন, তাহাও আমা-
দিগকে উত্তম রূপে জানাইতে সক্ষম হইবে । পরন্তু এই দূতের মরণ নাই,
স্মতরাং শক্রগণ ইহাকে বিনাশ করিতে পারিবে না, আপনি সারগর্ভ
বাক্যে ইহাকে সন্তুষ্ট করিবেন এবং আপনার আধুনিক সংবাদ ইহাকে
বলিবেন । ১২ ॥ ২ ॥

১ ২ ৩ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
উপত্বা জাময়োগিরো দেদিশতীর্হবিষ্কৃতঃ ।

৩ ১ ২
ষায়োরনীকে অস্থিরন্ ॥ ১৩ ॥ ৩ ॥

বিসৃতিঃ । হে অগ্নে হবিষ্কৃতঃ জাময়ঃ (ভগিষ্ঠ ইব) দেদিশতীঃ গিরঃ
স্ততিরূপাবাচঃ স্বা উপ (উপতিষ্ঠন্তে) বায়োঃ অনীকে স্বাং সমেধয়ন্ত্য ইতিশেষঃ
অস্থিরন্ ।

১ ২ ১ ৩ ১ ১ - ১ ২
গেয়গানম্ । উপত্বাজা । ময়োংগি । রণয়য়যুংঃ । দায়ি

সামবেদ-সংহিতা ।

দীশতির্হবিষ্কৃ । তওহয়িয়যুঃ । ঝায়োরা২৩ নী । কয়া৩স্বা
 হেয়িরা৬৫৬নু । অশ্বা৩গা২৩৪৫ঃ ॥ ২২ ॥

উপস্বাজামা৬য়োগিরাঃ । দাহযিদিশ । তাহয়িঃ । হরী২
 ফা২৩৪তাঃ । ঝায়োরনাহায়িকায়ী । স্বায়িরা । উহো২৩৪ঝা
 ঙ্গি ডা ॥ ২৩ ॥ ৩ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । সৈষা তৃতীয়া । হে অগ্নে ! হবিষ্কৃতঃ যজমানার্থম্ ।
 গিরঃ স্ততয়ঃ । জাময়ঃ স্বসার ইর দেদিশতীঃ তব গুণান্ দিশন্ত্যঃ । স্বা স্বান্
 উপতিষ্ঠন্তে । ঝায়োঃ অনীকে সমীপে স্বাং সমেধয়ন্ত্যঃ অস্থিরন্ অতিষ্ঠংশ্চ ।

হে অগ্নি ! যজমানের নিমিত্ত ভগিনীগণ যেরূপ গুণ বর্ণনকরিয়া থাকে,
 সেই রূপ সমস্ত গুণবর্ণনাকারী স্ততিরূপ বাক্য সকল তোমর নিকট উপস্থিত
 হইতেছে, এবং ঐ স্ততি বায়ুর নিকট তোমাকে বর্দ্ধিত করত অবস্থিত
 করিতেছে ।

টীপ্পনী । ভৃগুকুলোৎপন্ন প্রয়োগনামা ঋষি প্রভৃতি দ্বাবিংশতি ঋক্ চয়ন-
 করিয়া একটি স্বক্ সংগ্রহকরেন, এই মন্ত্রটি ঐ স্বক্‌র ত্রয়োদশ মন্ত্র, অত-
 এব প্রয়োগ ঋষিই এই মন্ত্রের ঋষি । ইহার গায়ত্রীছন্দঃ । এই মন্ত্রটি আধেয়
 ক্রতুতে ব্যবহৃত হয়, অতএব ইহাও আধেয় মন্ত্র । এই মন্ত্রমূলক পাঁচটি গেয়-
 গান দৃষ্ট হয়, তন্মধ্যে দুইটি গান এই স্থানে প্রকাশ করা গেল, অপর তিনটি
 গান উহগানগ্রহে প্রকাশ পাইবে ।

অর্থাস্তরং । ভগিনীপ্রেরিতোনো দূতো ভ্রাতুঃ সমীপং গঙ্গা সংক্ষেপত
 স্তদীয়গৃহবৃত্তং বিবৃণোতি । হে অগ্নে ! হবিষ্কৃতো ভোজ্যসম্পাদয়িত্র্যোজামণো
 ভগিন্যঃ স্বা স্বাং উপদেদিশতীঃ প্রথমোপান্তেনোপশব্দেন সযন্ধঃ । স্বগৃহ
 সংবাদং প্রেরয়স্তীরিত্যর্থঃ । সংবাদমেবাহ তা ভগিন্যো বায়োঃ অনীকে
 অস্থিরন অবতিষ্ঠস্তিস্মঃ । তা বায়ুমাত্রাপেক্ষিতপ্রাণাঃ সহায়হীনা স্তিষ্ঠস্তি
 ইতিভাবঃ ।

সেনাপতির ভগিনীগণ যে দূত পাঠাইয়াছেন, সেই দূত অগ্নিঋষির সমীপে

সামবেদ-সংহিতা ।

৬ থাকে, স্মৃতরাং এইটিও আগ্নেয় মন্ত্র । এই মন্ত্রমূলক একটিমাত্র গেষ
দৃষ্ট হয় ।

ঐ অর্থাস্তরং । ইয়মপি ভগিন্যা উক্তিঃ । হে অগ্নে বয়ং ত্বা তুভ্যং ত্বদর্থমি
তভাবঃ । দিবেদিবে প্রতিনিদিনং দোষাবস্তঃ অহর্নিশং ধিরা বুদ্ধ্যা মানসিক
ব্যাপারেণেত্যর্থঃ নমঃ নমস্কারং কৃত্বা উপভরস্তঃ ঈশ্বরসমীপে স্বন্দলং কাম-
য়ন্ত্যঃ এমসি কালমতিবাহয়ামঃ ।

সেনাপতি অগ্নি ঋষির ভগিনীগণ আর বলিয়াছিলেন, হে অগ্নি ! আমরা
তোমার মঙ্গলকামনায় প্রতিদিন কি দিবা কি রাত্রিতে ঈশ্বকে মনে মনে
নমস্কার করিয়া কালযাপন করিতেছি ॥ ১৪ ॥ ৪ ॥

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
জরাবোধ তদ্বিবিড্টি বিশেষিশে যজ্জিয়ায় ।
১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
স্তোমং রুদ্রায় দৃশীকম্ ॥ ১৫ ॥ ৫ ॥

বিবৃতিঃ । হে জরাবোধ ! বিশে বিশে (যজমানরূপপ্রজ্ঞানুগ্রহাদ)
যজ্জিয়ায় (যজ্ঞানুষ্ঠানসাধনার্থং) তৎ (দেবযজনং) বিবিড্টি (প্রবিশ) রুদ্রায়
(তুভ্যং) দৃশীকং স্তোমং করোতি যজমান ইতি শেষঃ ।

৪ ৫ ১ - ১ - ১
গেয়গানম্ । জারা । বোধাবোধো২ । তদ্বিবিধায়ি ।
২ ১ - ১ ২ ৫ ১ ২ ১
বিশেষায়িশে২ । যজ্ঞা২৩ । য়ায়া৩৪ওঁহোবা । স্তোমহং রুদ্রায়
২ ১
দৃশীকাম্ ॥ ২৫ ॥

৫ ৪ ৫ ১ ২ ১ ২ ১ ২
জরাবোধোবা । তদ্বিবিড্টিয়ায়ি । বিশায়াবা২৩য়িশে ।
২ ১ ১ ৪ ৫ ৩ ২
যজ্জিয়ায়া । স্তোমাহং রুদ্রায়২য়াহ । দৃশীকো৩৪৫ ই ।
ডা ॥ ২৬ ॥ ৫ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ পঞ্চমী । হে জরাবোধ ! জরয়া স্তত্যা বোধ্যমানায়ে !
বিশেষিশে তন্তদযজমানরূপপ্রজ্ঞানুগ্রহার্থম্ । যজ্জিয়ায় যজ্ঞসম্বন্ধানুষ্ঠানসিদ্ধার্থম্
তদ্ দেব-যজনম্ । বিবিড্টি প্রবিশ । যজমানোহপি রুদ্রায় ক্রুরায়গ্নয়ে

কৌথুমী শাখা ।

তুভ্যম্ । দৃশ্যকং দর্শনীয়ম্ সমীচীনং স্তোমং স্তোত্রং করোতীতি
 অত্র যাক্ এবং ব্যাখ্যাতরান্ ;—জরা স্ততিঃ জরতেঃ স্ততিকর্ষণঃ তদ্বোধে
 বোধয়িতরিতি বা । তদ্ বিরিড্টি তৎ কুরু । মনুষ্যস্ত যজমানায় । স্তে
 রুদ্রায় দর্শনীয়ম্-ইতি জরাবোধ ! জ্ব্ বয়োহানৌ অত্র তু স্তত্যর্থঃ । ‘ষিডি’
 দাদিভ্যোহ্, ইত্য্প্রত্যয়ঃ অতষ্টাপ্ । জরয়া স্তত্যা বোধো যস্যাসৌ জরা-
 বোধঃ । যদা জরয়া বোধাতে ইতি জরাবোধঃ কর্ষণি আমত্রিতাহাদাত্ত্বম্ ।
 বিরিড্টি বিশ্ প্রবেশনে লোটো হিঃ বহলং ছন্দসি-ইতি শপঃ স্নঃ
 অভ্যাস-হলাদিশেষৌ হ্রস্বল্ভ্যোহেঙ্কিঃ-ইতি হেঙ্কিরাদেশঃ যল্প্ঠ্ঠ্বে । যদা
 বিষ্ণু ব্যাপ্তাবিত্যস্ত লোপ্ধমৈকবচনে অভ্যাসস্ত গুণাভারঃ । বিশেষিশে,
 ‘সাবেকাচ’-ইতি চতুর্থ্যা উদাত্ত্বম্ অনুদাত্ত্ব-ইত্যাত্রেড়িতানুদাত্ত্বম্ ।
 যজ্ঞিয়ায় ‘যজ্ঞিগ্ভ্যাং যথঞৌ’-ইতি ঘঃ । দৃশীকম্, ‘অনিদৃশীভ্যাঞ্জেতি’
 কীকন্ নিভাদাহাদাত্ত্বঃ ॥

হে স্তবাহ্ অগ্নি ! যজমান রূপ প্রজাবর্গের প্রতি অমুগ্রহ প্রকাশের নিমিত্ত
 যজ্ঞানুষ্ঠানসাধনার্থ সেই দেবযজনস্থানে প্রবেশ কর এবং যজমানগণও
 তোমার রুদ্ররূপ দর্শনোপযোগী সমীচীন স্তব করিতে প্রবৃত্ত হইয়াছে ।

টীপ্পনী । অজীগর্ভকুলোৎপন্ন গুনঃশেফ ঋষি ত্রয়োদশ ঋক্ সংগ্রহ
 করিয়া একটি মন্ত্র প্রকাশকরেন, এই মন্ত্রটি সেই মন্ত্রের দশম ঋক্, অতএব
 গুনঃশেফই এই মন্ত্রের ঋষি এবং ছন্দ গায়ত্রী, আর প্রাতরনুবাকসম্বন্ধী আশ্বেয়
 যাগে এই মন্ত্র ব্যবহৃত হয়, স্ততরাং ইহাও আশ্বেয় মন্ত্র । এই মন্ত্র মূলক তিনটি
 গান আছে, তাহার দুইটি এইস্থানে প্রকাশ করাগেল, অপর একটি উহ
 গানে প্রকাশিত হইবে ।

অর্থান্তরং । স্বসৃগাং ঈশ্বরনমস্কারপ্রকারমাহ । হে জরাবোধ ! জরা-
 শব্দেন । স্ততি জরাবস্থা বয়োহানিশ্চ প্রতি পাদ্যতে । জরয়াঃ স্ততেকৌধো যস্ত
 সঃ তথোক্তঃ অস্মৎস্তবাভিপ্রায়স্ত ইতি যাবৎ । অথবা জরয়াঃ অস্মাকং জরাব-
 স্থায়াঃ বোধো যস্ত স তথোক্তঃ অস্মাকং জরাবস্থাভিজ্ঞ ইতি ভাবঃ । পক্ষে
 জরয়াঃ বয়োহানে কৌধোযস্ত সঃ আয়ুক্কালাভিজ্ঞঃ সংগ্রামমূর্দ্ধনি অকালকাল-
 কবলপতিতানস্তপ্রাণিবৃত্তাস্তাভিজ্ঞ ইতি যাবৎ ! তৎসম্বোধানমিত্যর্থঃ । ঈশ্বর
 এবার্থাৎ সম্বধ্যতে । যজ্ঞিয়ায় যুদ্ধযজ্ঞসম্বন্ধিনাং বিশেষিশে প্রতি মানবানাং

সামবেদ-সংহিতা ।

৬ বণে রুদ্রায় রুদ্রনামা প্রসিদ্ধস্ত তব তুষ্ঠ্যর্থং দৃশীকং দৃশ্তমানং স্তোমঃ
কুর্ম ইতিশেষঃ । তং স্তোত্রং বিড়্টি জানীহীত্যর্থঃ ।

সেনাপতি অগ্নিঋষিরভগিনীগণ কিরূপে ঈশ্বরের স্তব করিতেছেন, তাহাই এই মন্ত্রার্থে প্রকাশ পাইতেছে। হে ঈশ্বর! তুমি আমাদের স্ততির অভি-
প্রায় জান, আমরা যে জরাবস্থায় পতিত আছি, তাহাও তোমার বিদিত আছে,
রণস্থলে যে শত শত প্রাণী অকালে কালকবলে পতিত হইতেছে, তাহাও
তোমার জ্ঞাত আছে। এইক্ষণ যুদ্ধযজ্ঞসম্বন্ধীয় প্রতি মানবের মঙ্গলকামনায়
রুদ্রনামে প্রসিদ্ধ তোমার তুষ্ঠিসাধনমানসে আমরা এই স্তব করিতেছি।

মাধবাচার্য্যের বিবৃতি অনুসারে এই মন্ত্রের অন্য প্রকার অর্থ হয়। মাধবা-
চার্য্য একটি ইতিহাস দর্শাইয়া এই মন্ত্রের অন্য প্রকার অর্থ করিয়াছেন।
অগ্নি ঋষি শুনঃশেফ নামক ঋষিকে বলিয়াছিলেন, অহে শুনঃশেফ! তুমি পশু-
পতি রুদ্র দেবের স্তবকর, তখন শুনঃশেফ বলিলেন, অহে অগ্নি! আমি রুদ্রের
স্তব জ্ঞানিনা, স্মতরাং তুমি রুদ্রদেবকে স্তব কর, ইহাই এই মন্ত্রার্থে প্রকাশ
পায়। হে জরাবোধ তুমি আমাকে বাহা বলিলে তাহা তুমিই জান। রুদ্র
সম্ভাষণসাধনার্থ যে স্তব করিতে হয়, তাহা আমি জানিনা ॥ ১৫ ॥ ৫ ॥

২ ৩ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২

প্রতি ত্যঞ্চারুমধ্বরং গোপীথায় প্রহুয়সে ।

৩ ১ ২ ৩ ১ ২

মরুদ্ভিরম আগহি । ১৬ ॥ ৬ ॥

বিবৃতি: হে অগ্নে যোযজ্ঞঃ ইত্যধ্যাহার্য্যং । চারুঃ ত্যং অধ্বরং প্রতি
গোপীথায় (সোমপানায়) প্রহুয়সে । মরুদ্ভিঃ (দেবৈঃ সহ) আগহি
অগ্নিমধ্বরে ইতি শেষঃ ।

গেয়গানম্ । প্রতিত্যা^২ঞ্চারুমধ্বরাম্ । গোপীথা^১ ।

বাহ । প্রাহুয়া^২ঞ্চ^৩সায়ি । মরুদ্ভিঃ^৪ । আগ্না^১ আগহা^২ । ঔ^৩

হোবা^৪ হোহ^৫ই । ডা । ২৭ ॥ ৬ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ ষষ্ঠী । ত্যচ্ছবঃ সর্বনামতচ্ছবপর্য্যায়ঃ । হে অগ্নে!
যো যজ্ঞঃ চারুঃ অঙ্গবৈকল্যরহিতঃ । ত্যং তথাবিধম্ চারুম্ অধ্বরম্ প্রতি

বক্ষ্য। গোপীথায় সোমপানায়। প্রহুয়সে প্রকর্ষণে স্বং হুয়সে। তস্মাদে
 য়িন্নধ্বরে স্বং মরুদ্ভিদেবিশেষৈঃ সহ আগগি আগচ্ছ। সেয়মৃগ্ যাহেবনৈব
 ত্রাধ্যাতা 'তং প্রতি চারুমধ্বরং সোমং পানায় প্রহুয়সে—সোইদ্বিশ্বকৃষ্টি
 সহাগচ্ছ'-ইতি।

হে অগ্নি! যে যজ্ঞ অতি উৎকৃষ্ট, অর্থাৎ যাহাতে অঙ্গবৈকল্যাদি কোনরূপ
 দোষসম্পর্ক নাই, সেই যজ্ঞে সোমপান করিবার নিমিত্ত তুমি প্রকৃষ্টরূপে
 আহূত হইয়া থাক, অতএব এই যজ্ঞে দেবগণের সহিত আগমন কর।

ঊগ্ননী। কণ্বংশোৎপন্ন মেধাতিথি ঋষি কতিপয় ঋক্ সংগ্রহকরিয়া
 একটি সূক্ত প্রকাশকরেন, এইটি সেই সূক্তের প্রথম মন্ত্র। ইহার ছন্দ গায়ত্রী।
 এই মন্ত্রে দেবগণের সহিত অগ্নির আগমন প্রার্থিত হইয়াছে, অতএব অগ্নিই
 এই মন্ত্রের শ্বেবতা এবং ইহাকে আধেয় বলা যায়। এই মন্ত্রমূলক একটি
 মাত্র প্লেয়গান প্রসিদ্ধ আছে।

অর্থাস্তরং। সেনাপতেঃ প্রেরকশ্রোক্তিরিয়ং। হে অগ্নে সেনাপতে!
 ত্যং তং অধ্বরং রণামুষ্ঠানং চারুং সূসম্পন্নং জ্ঞাত্বা ইতি শেষঃ। গোপীথায়
 গোঃ সোমশ্চ পীথং পানং তস্মৈ সোমরসপানায়ৈত্যর্থঃ। জয়িনোহভিনন্দ-
 নার্থং পানামোদনং প্রসিদ্ধমিতি যাবৎ। প্রহুয়সে সমাগাহুতোসি। মরুদ্ভিঃ
 সৈতৈঃ সহ প্রত্যাগগি আগচ্ছ স্বমধ্বরমিতি শেষঃ। আদিস্থিতস্ত প্রতিশব্দশ্চ
 আগহীত্যনেন সম্বন্ধঃ।

কোন প্রেরক সেনাপতিকে বলিতেছেন, হে সেনাপতি অগ্নি! এই যুদ্ধ
 ব্যাপার সুসম্পন্ন হইয়াছে, তুমি ইহা নিশ্চয় জানিয়া এইরূপ সেনাগণের
 সহিত সোমরসপানার্থ আগমন কর। যুদ্ধজয় হইলে জয়ীপক্ষে পানামোদ
 আধুনিক নহে, ইহা প্রসিদ্ধই আছে। ১৬ ॥ ৬ ॥

২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 অশ্বম্ন ত্বা বারবস্তং বন্দধ্যা অগ্নিমমোভিঃ।

৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 সত্রাজন্তুমধ্বরণাম্ ॥ ১৭ ॥ ৭ ॥

বিবৃতিঃ। অধ্বরণাং সত্রাজং তং অগ্নিং ত্বা নমোভিঃ বন্দধ্যৈ বয়মিতি
 শেষঃ। বারবস্তং অশ্বং ন (স্বকেশং অশ্বমিব) ইবার্থে নঞ। অশ্বো যথা মশক-
 বক্ষিকাদীন্ পুট্ছনিরায়তি তথা স্বমপ্যাম্বিরোধিনো নিবারয়সীত্যর্থঃ।

সামবেদ-সংহিতা ।

গেয়গানম্ । আশ্বা । ঔহো২৩৪বা । নাত্রা । ঔহো২৩৪বা
 ঔবারবস্তংবন্দধ্যা । অগ্না । ঔহো২৩৪বা । নমোভিঃসত্রাজ-
 স্তাম্ । অধ্বরাণাম্ । ঔ২৩হো২বা । হো৫ই । ডা ॥ ২৮ ॥

অশ্বমত্ভাবারবস্তাম্ । বন্দধ্যা অগ্নিমমোভায়িঃ । সত্রাজম্ ।
 তমাধ্বরা৩ঔহো২বা । ইহা২৩৪হাই । ঔহো৩১২ । যা২৩৪
 ঔহো২বা । গা৩৪৫ম্ ॥ ২৯ ॥

অশ্বমত্ভাঔহোহায়ি । বারাবা২৩৪স্তাম্ । বন্দাধ্যা২৩৪
 হায়ি । অগ্নায়িমমা৩৪ ঔহো২বা । ইহা২৩৪হায়ি । উহু২
 ২৩৪ভীঃ । সত্রাজ । স্তাহমধ্বরা৩৪ । ঔহো২বা । ইহা২৩৪
 হায়ি । ঔহো৩১২৩৪ । গাম্ । এহিয়া৩হা । হো২ইই ।
 ডা ॥ ৩০ ॥ ৭ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ সপ্তমী । অধ্বরাণাং যজ্ঞানাং সত্রাজম্ তং সত্রাট-
 স্বরূপং স্বামিনম্ অগ্নিম্ ত্বাং নমোভিঃ স্ততিভিঃ বন্দ্যৈ বন্দিতুং প্রবৃত্তাঃ-
 ইতি শেষঃ । অগ্নেদৃষ্টাস্তঃ—বারবস্তং বালযুক্তম্ । অশ্বং ন অশ্বমিব । অশ্বো
 যথা বালৈর্যথকান্ মশকমক্ষিকাদীন্ পরিহরতি তথা ত্বমপি জ্বালাভিরশ্ব-
 দ্বিরোধিনঃ পরিহরসীত্যর্থঃ ।

আমরা যজ্ঞসমূহের সত্রাট স্বরূপ অগ্নিকে বিবিধস্ততিবাক্যে অভিবাদন
 করিতে প্রবৃত্ত হইয়াছি । কেশ বিশিষ্ট অশ্ব যেমন স্বীয় কেশদ্বারা দংশক
 মশকমক্ষিকাদি বিতাড়িত করিয়া দেয়, তুমিও সেইরূপ স্বীয় প্রতাপদ্বারা
 আমাদিগের বিপক্ষগণকে বিদূরিত করিতেছ ।

চীপ্লনী । অজীগর্ভ বংশোদ্ভব শুঃশেফ ঋষি যে ত্রয়োদশ ঋক্ সংগ্রহ
 করিয়া একটি স্ক্রু প্রকাশ করেন, এইটি সেই স্ক্রুের প্রথম মন্ত্র । অতএব শুনঃ

কৌথুমী শাখা ।

শেফই এই মন্ত্রের ঋষি, ইহা গায়ত্রী ছন্দে প্রগঠিত। অগ্নিই এই মন্ত্রের দেবতা এবং ইহাও আধেয় মন্ত্র। এই মন্ত্রের ৫টি গান দৃষ্ট হয়, তন্মধ্যে ৩টি এই স্বরোচ্চারণে প্রকাশিত হইল এবং অবশিষ্ট দুইটি উহগানে প্রকাশিত হইবে।

অর্থাস্তরং । রণবিজয়িনং প্রত্যাগতমগ্নিমভিনন্দয়তি । বারবস্তং সুরক্কং সুরকেশঞ্চাশ্বং ন তথাবিধাশ্বারুঢং অধ্বরাণং যুদ্ধযজ্ঞানাং সম্রাজং সর্বাধ্যক্ষং অগ্নিং সেনানায়কং দ্বাং নমোভিঃ বন্দধৈ অভিবন্দয়ামঃ বয়মিতি শেষঃ ।

সুরকেশ ও সুরক্ক অর্থে সমারুঢ় রণপ্রত্যাগত যুদ্ধব্যাপারের সর্বাধ্যক্ষ সেনাপতি অগ্নি ঋষিকে নমস্কারপুরঃসর অভিনন্দন করিতেছি । ১৭ ॥ ৭ ॥

^৩ ^১ ^২ ^৩ ^১ ^২
 ঔর্ভূগুভূগুচি-মপ্নবানবদাহরে ।

^৩ ^১ ^২ ^৩ ^১ ^২
 অগ্নিং সমুদ্রবাসসমু ॥ ১৮ ॥ ৮ ॥

বিতৃতিঃ । সমুদ্রবাসসং অগ্নিং ঔর্ভূগুভূগুং (ঔর্ভূগুভূগুং) ভূগুভূগুং (অপ্নবানবং) শুচিং অগ্নিং আহবে । (আহ্বয়ামি) অহমিতি শেষঃ ।

^৫ ^৪ ^৩ ^৫ ^১ ^২
 গেষগানম্ । ঔর্ভূগুভূগুং । ঔহায়ি । শূং ৩৪চীম্ । আপ্ন-
^১ ^১ ^২ ^১ ^১ ^১ ^১ ^২ ^২ ^২ ^১
 বানবদাহব্রাং যি । হ্রবগয়ি । অগ্নাশ্বয়িৎসমুং সমুও । দ্রবা-
^২ ^১ ^১ ^১ ^১
 সমা ৩১ উব্রাং ৩৪৫ ॥ ৩১ ॥ ৮ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ অষ্টমী । সমুদ্রবাসসং সমুদ্রমধ্যবর্তিনং বাডবম্ । শুচিং শুদ্ধং অগ্নিম্ । ঔর্ভূগুভূগুং যথা ঔর্ভূগুঃ । অপ্নবানবং যথা অপ্নবানঃ । তথা আহবে অহমাহ্বয়ামি ।

যেমন ঔর্ভূগুভূগু ঔর্ভূগু ও অপ্নবানবং ঋষি শুচি বলিয়া প্রসিদ্ধ, সেইরূপ বিষ্ণু সমুদ্র-মধ্যবর্তী বাডবান্নিকে আহ্বান করিতেছি ।

টীপনী । ভূগুভূগুভূগু প্রয়োগনামা ঋষি যে দ্বাবিংশতি ঋক্ চয়নকরিয়া একটি সূক্ত সংগ্রহ করিয়াছেন, এই মন্ত্রটি সেই স্বক্কেই অন্তর্গত, অতএব প্রয়োগনামা ঋষিই এই মন্ত্রের ঋষি, ইহার ছন্দের নাম গায়ত্রী ছন্দ । আর প্রাতঃসম্বাকের আধেয় ক্রতুতে এই মন্ত্র প্রযুক্ত হয়, অতএব ইহাও আধেয়

সামবেদ-সংহিতা ।

৬। এই মন্ত্রমূলক দুইটি গান আছে, তাহার একটি এই স্থলে প্রকাশ করা গেল, অপর গানটি উহ্যগান গ্রন্থে প্রকাশ হইবে ।

অর্থান্তরং । পুরা সামুদ্রমগ্নিমান্নত্য কিমপ্যালৌকিকং কার্যং সাধয়ন্তিঃ তদেব বিবৃণোতি । যথা বাষ্পবৈধ্যতাদিভিঃ সমুত্তেজিতশরফলকে রাহবাদা বাগ্নেয়াস্ত্রব্যাপারো বিহিত স্তথা বাড়বাগ্নিমপি সমুদ্রাদান্নত্য লোকাণীতঃ কার্যমকার্ষীদিতি ভাবঃ ।

যেমন পূর্বকালে বাষ্পসহকারে ও শরফলকাদিতে বিদ্যুত্যাগ্নি সংযোগে যুদ্ধাদিতে আগ্নেয়াস্ত্র ব্যবহৃত হইত, সেইরূপ সমুদ্র হইতেও বাড়বাগ্নি আহরণ করিয়া নানা প্রকার অলৌকিক কার্য সাধন করিতেন, ইহাই এই মন্ত্রার্থে জানা যায়। ১৮ ॥ ৮ ॥

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ৩ ৩ ২ ১
অগ্নিমিচ্ছানো মনসা ধিয়ং সচেত মর্ত্যঃ ।

৩ ১ ২ ৩ ১ ২
অগ্নি মিস্কে বিবস্বভিঃ ॥ ১৯ ॥ ৯ ॥

বিবৃতিঃ । মর্ত্যঃ অগ্নিমিচ্ছানঃ (কাঠেঃ প্রজ্জলয়ন্) মনসা ধিয়ং সচেত (যথাকালং ভজ্ঞেত) (পরং) বিবস্বভিঃ (ঋত্বিগ্ভিঃ) অগ্নিঃ ইক্ষে (প্রজ্জলয়তীত্যর্থঃ) ।

গেয়গানম্ । অগ্নিমিচ্ছানোমনসো । হোহোবাহাই । ধীয়ং
সচেতমো । হো৩হা৩ । হো২৩৪ভিগ্নাঃ । অগ্নায়ৈ৩ম্ ।
আয়িক্ষা২৩৪ ৩হোবা । বিবস্বভী২৩৪৫ ॥ ৩২ ॥ ৯ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । মর্ত্যঃ মনুষ্যঃ অগ্নিমিচ্ছানঃ কাঠেঃ প্রজ্জলয়ন্ মনসা এব শ্রদ্ধধানঃ ধিয়ং কৰ্ম্ম সচেত কালে ভজ্ঞেত । বিবস্বভিঃ ঋত্বিগ্ভিঃ অগ্নিঃ এব ইক্ষে প্রজ্জলয়তি । ব্রহ্মচানাম “ঈধে”—ইতি পাঠঃ ॥

মানসিক শ্রদ্ধাযুক্ত ও সংযতচিত্ত মনুষ্যগণ কাষ্ঠাদিদ্বারা অগ্নিকে প্রজ্জালিত করিয়া যথাকালে স্ব স্ব কৰ্ম্মাঙ্কুষ্ঠান করিবে এবং ঋত্বিগ্ভবর্গ সেই অগ্নি প্রদীপ্ত করিয়া দিবেন ।

টীপ্পনী । এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ ও দেবতা পূর্ববৎ জানিবে । অত্রি ঋষি এই মন্ত্রেব একটি মাত্র গান প্রকাশ করিয়াছিলেন ।

অর্থাস্তরং । অগ্নিমিকানঃ অগ্নিপ্রজ্বালনকামী মর্ত্যঃ বিয়ং স্ববুদ্ধিপ্রয়োগং
 দরোতি । ইদানীন্ত বিবস্বতিঃ সূর্যালোকৈঃ অগ্নিং ইন্ধে প্রজ্বালয়তি ।

পূর্বকালে অগ্নি প্রজ্বলিত করিতে হইলে মানবগণ আপন বুদ্ধি বলেই
 নানা প্রকার কৌশল করিয়া অগ্নি জ্বালিতেন, ইদানীং কেবল সূর্যের কিরণ
 সহকারেই অগ্নি প্রজ্বালন কার্য হইয়া থাকে । পূর্বে মুনিরা নানা উপায়েই
 অগ্নি জ্বালিতে পারিতেন, তাঁহারা বিদ্যুতাগ্নি ও আতপাগ্নি সহকারে অন্নপ-
 চনাদি করিতেন, এখন প্রস্তরপ্রক্রিয়া বিশেষে অগ্নি উৎপন্ন হইয়া
 থাকে । ১৯ ॥ ৯ ॥

২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২
 আদিং প্রভৃশ্চ রেতসো জ্যোতিঃ পশুস্তি বাসরম্ ।

৩ ৩ ৩ ১ ২ ৩ ২
 পরো যদিধ্যতে দিষি ॥ ২০ ॥ ১০ ॥

বিবৃতিঃ । পরোদিবি (স্বর্গলোকাভূপরি) যৎ (যদা) ইধ্যতে (দীপ্যতে)
 অগ্নিরিতিশেষঃ । আদিং (অনস্তরমেব) প্রভৃশ্চ বাসরং জ্যোতিঃ পশুস্তি ।
 নানবা ইতি শেষঃ ।

গেয়গানম্ । আদিংপ্রভাঃশ্চ রেতসাঃ । জ্যোতিঃ
 - ১ ২ ১ - ১ ২ ১
 পশুস্তি বাসাং রাম্ । পরায়াং দিধ্যতাই দিষি । হোই ।
 হোই । ২ ১ ২ ১
 হোই । ওহো ওহোবাং ৩৪৫ হা উ । বা ॥ ৩৩ ॥ ১০ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ দশমী । পরোদিবি দিবঃ পরস্তাং রাত্যয়েন সপ্তমী ।
 বহুচানাং দিরেতি তৃতীয়াস্তেন হ্যত্যয়ঃ । দিবি ছালোকস্তোপরি যদ্ যদা
 অয়ং বৈশ্বানরোহগ্নিঃ সূর্য্যায়না ইধ্যতে দীপ্যতে আদিং অনস্তরমেব
 প্রভৃশ্চ চিরস্তনশ্চ রেতসঃ গন্তঃ রী গতিরেষণায়াঃ অস্মাৎ সুরীভ্যাং
 তুড়ুরেতাস্মন্ তুড়াগমশ্চ । যদা রেতস ইতুদকনাম রেতস্বিন উদকবতঃ
 সামর্থ্যান্নত্বর্ধো লক্ষ্যতে । ঈদৃশশ্চৈব সূর্য্যায়নঃ বাসরং নিয়ামকং বাসরশ্চ
 নিবাসহেতুভূতং বা । জ্যোতিঃ দ্যোতমানং তেজঃ । পশুস্তি সর্বে জনাঃ ।
 যদা বাসরমিত্যত্যস্তসংযোগে দ্বিতীয়া কুৎসনমহঃ উদয়প্রভৃত্যস্তময়াং জ্যোতিঃ
 পশ্যন্তীত্যর্থঃ । ইস্রসোঃ সামর্থ্যে ইতি ব্রিসর্জনীয়স্যা বহম্ ।

যে কালে সূর্যালোকের উপরি বৈশ্বানর অগ্নি সূর্য্যরূপে প্রদীপ্ত হইয়া-
ছিলেন, তৎপরেই চিরগতিশীল সূর্য্যাক্ষক ইন্দ্রের বাসের হেতুভূত প্রকাশ-
মান জ্যোতিঃ সকলে দেখিতে পাইল ।

টীপনী । কণ্বংশোৎপন্ন বৎস ঋষি যে ৪৮টি ঋক্ সংগ্রহকরিয়া একটি
সূক্ত প্রকাশ করেন, এইটি সেই সূক্তের ত্রিংশমঙ্গল । অতএব বৎসই এই মন্ত্রের
ঋষি, ইহারও গায়ত্রী ছন্দঃ এবং অগ্নি দেবতা । মহাব্রতনামক যজ্ঞে এই মন্ত্রের
ব্যবহার হয় । এই মন্ত্রমূলক একটি মাত্র গেষগান দৃষ্ট হয় ।

অর্থান্তরং । দিবি দু্যসমীপে পরঃ পবস্তাদস্তরীক্ষে যৎ বাসরং চঞ্চলং
জ্যোতিঃ পশুস্তি সর্বে ইতি শেষঃ । প্রত্নস্ত র়েতসঃ জলসংঘাতস্ত মেঘস্ত সং-
ঘর্ষণেন আদিং নিশ্চয়েন ইধ্যতে প্রকাশতে অর্থান্তজ্যোতিরিত্যর্থঃ ।

সূর্যালোকের সমীপে অন্তরীক্ষে যে চঞ্চল জ্যোতিঃ দেখিতে পাওয়া যায়
ঐ জ্যোতিঃ নিশ্চয়ই জলসঞ্চয়রূপ মেঘের সংঘর্ষণে প্রকাশ পায় । মাধবা-
চার্য্যের বিবরণেও এইরূপ অর্থ দেখা যায় । ২০ ॥ ১০ ॥

ইতি দ্বিতীয় দশতী ।

অথ তৃতীয় দশতী ।

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
অগ্নিং বো বৃধস্তমধ্বরাণাং পুরুতমম্ ।

২ ৩ ২ ৩ ১ ২
অচ্ছা নপ্তে সহস্বতে ॥ ২১ ॥ ১ ॥

বিরুতিঃ । হে ঋষিঃ ইত্যধ্যাহার্য্যাং বঃ (যুং) বিভক্তিব্যত্যয়শ্চান্দসঃ ।
অধ্বরাণাং (অহিংস্থানাং বলিনাং) সহস্বতে (বলবন্তং) নপ্তে (বহুং)
দ্বিতীয়ার্থে চতুর্থী । বৃধস্তং পুরুতমম্ অগ্নিং অচ্ছা গচ্ছত ইতি শেষঃ ।

গেষগানম্ । অগ্নিং বো বৃধস্তাম্ । অধ্বরাণাম্ ।
পুরুতামো । হোবা ৩হা ৩ । আচ্ছা ২নাপ্তে ২৩ । সহো ২৩৪বা ।
স্বা ৫তো ৬হাই ॥ ৩৪ ॥

অগ্নিং বা৩এ । বৃধন্তাম্ । অধ্বরাণাম্ । পুরুতমমচ্ছা২
হো১ই । না২৩প্ত্রে । সহাস্বা ২৩৪৫ তা৩৫৬ই । ঙ্গ২৩৪
তী ॥ ৩৫ ॥

অগ্নিং বঃ ওহাই । বৃধা২৩ন্তাম্ । অধ্বরাণাম্ । পুরু১
তা৩মাম্ । অচ্ছানপ্ত্রে২৩৪হাই । সাহা৩হা । স্বতা । ঙ্গ৩
হোবা । হো৫ই । ডা ॥ ৩৬ ॥ ১ ॥

সায়গভাস্যম্ । অথ তৃতীয় খণ্ডে ;—সৈবা প্রথমা । অধ্বরাণাং অহিংস্যানাং
বলিনাম্ নপ্ত্রে বন্ধুম্ সহস্বতে বলবন্তম্ ব্রিভক্তিব্যত্যয়ঃ । বৃধন্তং আলা-
ভির্কর্কমানম্ । পুরুতমং অতিশয়েন বহুমগ্নিম্ । হে ঋষিভ্যঃ ! রঃ যুয়ম্ অচ্ছা
অভিগচ্ছত ॥ ১ ॥

হে ঋষিগুণগণ ! তোমরা অহিংসনীয় বলীদিগের বন্ধুস্বরূপ বলশালী
শিখা সমূহে বর্দ্ধনশীল অতিবিপুল অগ্নিকে সর্কতোভাবে সেবা কর ।

টীপনী । ভৃগুগোত্রীয় প্রয়োগনামা ঋষি এই মন্ত্র প্রকাশ করেন, অতএব
তিনিই এই মন্ত্রের ঋষি, ইহার গায়ত্রী ছন্দঃ এবং দেবতা অগ্নি । এই মন্ত্র-
মূলক ৫টি গান আছে, তাহার ৩টি এই স্থলে প্রকাশ করা গেল, অপর দুইটি
উহ গান গ্রন্থে প্রকাশ করা যাইবে । ২১ ॥ ১ ॥

অগ্নি স্তিগ্নেন শোচিষা যংসদ্ বিশ্বং ন্যত্রিণম্ ।

অগ্নি নো বংসতে রয়িম ॥ ২২ ॥ ২ ॥

বিস্তৃতিঃ । অগ্নিঃ স্তিগ্নেন শোচিষা বিশ্বং অত্রিণং (রক্ষঃপ্রভৃতীন)
নিয়ংসৎ অত্রিণমিতি নিশঙ্কেন সধন্ধঃ (নিহতং করোতু) অপিচ নঃ
অশ্বভ্যাং রয়িং (ধনং) বংসতে (দদাতু) ।

গেয়গানম্ । আগ্না৩২৩৪বা । তিগ্নেনা৩শা । চাই- ১/১

যাও ২৩৪ বা । যাংসাও২২৪ বা । বা ইশ্বানিয়া । ত্রাই-

গাও ২৩৪ বা । অগ্নিনোঁ২ বংসতেরয়ীঃ ॥ ৩৭ ॥

ওহা । ওগ্নীঃ । তা২৩৪ ইগ্নে । নাশোচাও২৪ ইষা । যং

সাংদ্বা২৩৪ ইশ্বাম্ । নিয়ত্রা২৩৪ ইগাম্ । অগ্নিনোঁ২ । বাংসাং

তা২৩৪ ত্রহোবা । রাংয়ীম্ ॥ ৩৮ ॥

অগ্নিত্তিগ্নেনশোচিষা । ইহা । যহংসদ্বিশ্বং ত্রিগ্নাংম্ ।

ইহা । অগ্নিনোঁ২ বংসতাং ই । ইহাওরাং২৩৪ যোঁ২ হাই ৩ ॥ ৩৯ ॥

সায়ণভাস্যম্ । অথ দ্বিতীয়া । ভরদ্বাজঋষিঃ । অয়ম্ অগ্নিঃ তিগ্নেন
তীক্ষ্ণেন শোচিষা তেজসা বিশ্বং সর্কম্ অত্রিগ্নং অন্তারম্ রাক্ষসা-
দিকম্ নিয়ংসং নিহন্ত । বহুচা অহুস্বারহানে আকারং কৃত্বা 'য়াসং'
ইতি পঠন্তি । অপিচ নঃ অন্নভাম্ অগ্নিঃ রয়িঃ ধনম্, বংসতে দদাতু ।
'বংসতে'-ইতি ছন্দোগাঃ । 'বনতে' ইতি বহুচাঃ ॥

অগ্নি তীব্রতরতেজঃপ্রভাবে সমস্ত রাক্ষসাদি হিংস্র জন্তু বিনাশ করন
এবং ঐ অগ্নি আমাদিগকে ধন দান করন ।

টীপ্পনী । বৃহস্পতিবংশীয় ভরদ্বাজ ঋষি প্রাতঃসমুৎসব সন্ধী আগ্নেয় ক্রতু-
বে স্কন্ধ ব্যবহার করেন, এই মন্ত্রটি সেই স্কন্ধের অষ্টাবিংশমন্ত্র । অতএব
ভরদ্বাজই ইহার ঋষি, ছন্দঃ গায়ত্রী ও দেবতা অগ্নি । এই মন্ত্র মূলক ঐ
গেয়গান দৃষ্ট হয় । ২২ ॥ ২ ॥

২১ ৩২ ৩১ ৩২ ৩ ১ ২৩১ ২
অগ্নে মৃড় মহাং অশ্রয় আ দেবয়ুং জনম্ ।

১ ১২ ৩২ ৩১ ২
ইয়েথ বর্হিরাসদম্ ॥ ২৩ ॥ ৩ ॥

বিস্তিঃ । হে অগ্নে মৃড় (স্বপ্ন) স্বপ্নানিতি শেষঃ । (সত্বং) মহাং
অসি । (যঃ স্বং) অয়ঃ (গন্তা) দেবয়ুং জনং । বর্হিঃ আসদম্ (আসন্তুম্
আ ইয়েথ (আগচ্ছসি) ব্যবহিতেনঙা সম্বধ্যতে ।

রথবহন কার্যে বিশেষ পটু, অতএব তুমি সেই সকল অশ্বকে আপন রথে সংযোজিত কর ।

টীপনী । এই মন্ত্রটি বৃহস্পতি বংশোৎপন্ন ভরদ্বাজ ঋষিকর্তৃক সংগৃহীত। অষ্টচত্বারিংশৎ ঋগায়ক স্তরের ত্রিচত্বারিংশত্তম মন্ত্র, অতএব ভরদ্বাজই এই মন্ত্রের ঋষি, ইহার ছন্দঃ গায়ত্রী এবং দেবতা অগ্নি । এই মন্ত্র মূলক ছয়টি গান আছে, তাহাদিগের মধ্যে একটি মাত্র এই স্থানে প্রকাশ করা গেল, অবশিষ্ট ৫টির ৩টি আরণ্য গানে এবং ২টি উহগান গ্রন্থে প্রকাশিত হইবে । ২৫ ॥ ৫ ॥

নি ত্বা লক্ষ্য বিশ্বপতে দ্যুমন্তং ধীমহে ব্রয়ম্ ।

সুবীরময় আহত ॥ ২৬ ॥ ৬ ॥

বিত্তিঃ । হে লক্ষ্য (উপাস্ত্র) বিশ্বপতে (নরপালক) আহত অগ্নে ! দ্যুমন্তং সুবীরং ত্বা (ত্বাং) বয়ং নিধীমহে । প্রথমোপাত্তেন নিশপেন সযক্ষঃ ।

গেয়গানম্ । নিত্বা । হো৩ই । ন । ক্ষিয়া রাইশ্পতাই ।
দ্যুমন্তম্ । ধাই মাহেবা ২৩৪ রাম্ । সুবাহাই রামগাও ২৩৪
রা । হো৫তো ৬ হাই ॥ ৪শ্রু ॥ ৬ ॥

সায়শভাষাম্ । অথ ষষ্ঠী । লক্ষ্য উপগন্তব্য নক্ষত্রির্য়ান্তিকর্মা । বিশ্বপতে ত্রিংশৎ পতে । আহত সর্বৈর্ধজমানৈরভিহত ! হে অগ্নে ! দ্যুমন্তং দীপ্তিমন্তং সুবীরং কল্যাণস্তোতৃকং ত্বা ত্বাং ব্রয়ং নিধীমহে নিহিতবস্তঃ ধীমহে ইতি ছন্দোগাঃ । দেব ধীমহি-ইতি বহুচ্চঃ ।

হে উপাস্ত্র দেব নরপালক আহত অগ্নি ! তুমি সাতিশয় দীপ্তিশালী এবং কল্যাণকর স্তবযোগ্য, অতএব আমরা তোমাকে স্থাপন করিতেছি ।

টীপনী । মিত্রাবরুণকুলোৎপন্ন বিশিষ্ট এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ গায়ত্রী এবং দেবতা অগ্নি । এই মন্ত্রমূলক একটি মাত্র গেয়গান আছে । ২৬ ॥ ৬ ॥

অগ্নিমূর্দ্ধা দিবঃ ককুৎ পতিঃ পৃথিব্যা অয়ম্ ।

অপাং রেতাংসি জিষতি ॥ ২৭ ॥ ৭ ॥

ব্রতরং । নবীয়াংসম্ ইতি তৈত্তিরীয়াঃ । গায়ত্রং স্ততিরূপং বচোহপি দেবেষু
দেবানাম্ অগ্রে প্ররোচঃ প্রক্ৰুহি ।

হে অগ্নি ! তুমি আমাদের এই অহুষ্ঠীয়মান হব্যপ্রদান এবং নূতনতর
স্ততিবাক্য দেবগণের সমীপে প্রকৃষ্টরূপে বল ।

এই মন্ত্রটি অজীগর্ত সংগৃহীত স্বকের চতুর্থ ঋক্ । অতএব অজীগর্ত ইহার
ঋষি, ছন্দঃ গায়ত্রী ও দেবতা অগ্নি । এই মন্ত্রের দুইটি গেয়গান আছে, তাহার
একটি এই স্থলে, অপরটি আরণ্যগানে দৃষ্ট হইবে । ২৮ ॥ ৮ ॥

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
তং স্বা গোপবনো গিরা জনিষ্ঠদগ্নে অগ্নিরঃ ।

৩ ২ ৩ ১ ২
স পাবক শ্রধী হবম্ ॥ ২৯ ॥ ৯ ॥

বিরূতিঃ । হে অগ্নে তং স্বা গোপবনঃ (ঋষি) গিরা জনিষ্ঠৎ । হে অগ্নিরঃ
(সর্করতোগামিন) অগ্নিরসন্তনয় ইতি বা হে পাবক ! সঃ (স্বঃ) হবং
(আহ্বানং) গোপবনস্তোতার্থাৎ শ্রধি (শৃণিতার্থঃ) ।

গেয়গানম্ । তং স্বাগোপা । বানোংগাং ৩৪ইরা । জনা
ইষ্ঠদা । গ্নয়াংস্কাং ৩৪ইরাঃ । সর্পোবাওং ৩৪বা । কোবাও
২৩৪বা । শ্রধীংহবাম্ । হোংই । ডা ॥ ৪ম্ ॥ ৯ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ মবমী । হে অগ্নে ! তং স্বা স্বাং গোপবনঃ ঋষিঃ গিরা
স্তত্যা জনিষ্ঠৎ জনয়তি বর্ধয়তি । স্তুয়মানা হি দেবতা বর্ধন্তে । তাদৃশাগ্নে !
অগ্নিরঃ সর্করত্র গন্তঃ । অগ্নিরসাং পুত্র ! বা । হে পাবক শোধক ! গোপ-
বনস্ত হবম্ আহ্বানং । শ্রধি শৃণু । তং স্বা ইতি জনিষ্ঠম্-ইতি চ ছন্দোগাঃ ।
যং স্বা ইতি জনিষ্ঠৎ ইতি চ বহুচঃ ।

হে অগ্নি ! গোপবননামক ঋষি স্ততিবাক্যদ্বারা তোমাকে বর্ধিত
করিয়া থাকেন । তুমি সর্করত্র গমন করিতে পার, অথবা অগ্নিরার তনয়,
গোপবন যে তোমাকে আহ্বান করেন, তাহা তুমি শ্রবণ কর ।

টীপনী । অত্রিকুলোৎপন্ন গোপবন এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ গায়ত্রী ও দেবতা
অগ্নি । এই মন্ত্রমূলক একটি মাত্র গেয়গান দৃষ্ট হয় । ২৯ ॥ ৯ ॥

୨ ୩ ୧ ୨ ୩ ୨ ୩ ୨ ୩ ୩
 ପରି ବାଞ୍ଜପତିଃ କବିରଗିର୍ହବ୍ୟାଂ ଗୁକ୍ରମୀଂ ।

୨ ୩ ୧ ୨ ୧ ୨
 ଦଧଦ୍ରହ୍ନାନି ଦାଶୁଷେ ॥ ୩୦ ॥ ୧୦ ॥

ବିବୃତିଃ । ବାଞ୍ଜପତିଃ କବିଃ ଅଗ୍ନିଃ ଦାଶୁଷେ (ହରିର୍ଦନ୍ତବତେ ସଞ୍ଜମାନାୟ)
 ରହ୍ନାନି ଦଧଂ ହବ୍ୟାନି ପର୍ଯ୍ୟାକ୍ରମୀଂ ପ୍ରଥମପଠିତେନ ପରିଶଦ୍ଧେନ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧଃ ।

୧ ୧ ୧ ୨ ୧ ୨ -
 ଗେୟଗାନମ୍ । ପର୍ଯ୍ୟୋ । ହୋଇବାଞ୍ଜା । ପତାହିଃ କାଃଶୀଃ ।

୧ ୨ ୧ ୧ ୧ ୧ ୧ ୧
 ଆଗିର୍ହବ୍ୟା । ନାୟକ୍ରମୀଂଃ । ଦଧାଂଃ ୩୧ । ରାଂହ୍ନାଂଃ ୩୪ ଓହୋବା ।

୨ ୧ ୩ ୧ ୧ ୧ ୧ ୧
 ନିଦାଶୁଷେଂ ୩୪୧ ॥ ୩୦ ॥ ୧୦ ॥

ସାୟଣଭାଷ୍ୟମ୍ । ଅଥ ଦଶମୀ । ବାଞ୍ଜପତିଃ ବ୍ରାଜାନାମଗ୍ନାନାଂ ପତିଃ ପାଳକଃ
 ପରି ବାଞ୍ଜପତିଃ କବିରାଗିତ୍ୟେଷ ହି ବ୍ରାଜାନାଂ ପତିଃ ଇତି ବ୍ରାହ୍ମଣମ୍ କବିଃ କ୍ରାନ୍ତ-
 ଦର୍ଶୀ ମେଧାବୀ ବା । ଦାଶୁଷେ ହରିର୍ଦନ୍ତବତେ ସଞ୍ଜମାନାୟ ରହ୍ନାନି ରମଣୀୟାନି ଧନାନି
 ଦଧଂ ପ୍ରୟଚ୍ଛନ୍ ଅଗ୍ନିଃ ହବ୍ୟାନି ହବ୍ୟାଂଷି ପର୍ଯ୍ୟାକ୍ରମୀଂ ପରିକ୍ରାମତି ବ୍ୟାପ୍ନୋତୀ-
 ତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ଅଗ୍ନିସକଳେର ଅଧିପତି ମେଧାବୀ ଅଗ୍ନି ହବାପ୍ରଦାନକାରୀ ସଞ୍ଜମାନକେ ଓଂ-
 କୃଷ୍ଟ ରହ୍ନ ପ୍ରଦାନକରତ ହୋମୀୟ ଧ୍ରବ୍ୟ ସକଳ ଗ୍ରହଣ କରେନ ।

ଟୀକ୍ଷଣୀ । ଗୋତମକୁଳୋଂପଗ୍ନ ବାମଦେବ ଏହି ମନ୍ତ୍ରର ଶ୍ଵାସି, ଛନ୍ଦଃ ଗାୟତ୍ରୀ ଓ
 ଦେବତା ଅଗ୍ନି । ଏହି ମନ୍ତ୍ରମୂଳକ ଏକଟି ମାତ୍ର ଗାନ ଦୃଷ୍ଟ ହୟ । ୩୦ ॥ ୧୦ ॥

୨ ୩ ୨ ୩ ୧ ୨ ୩ ୧ ୨ ୩ ୧ ୨
 ଓହୁତ୍ୟଂ ଜାତବେଦସଂ ଦେବଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ତି କେତବଃ ।

୧ ୧ ୨ ୩ ୧ ୨
 ଦୃଶେ ବିଧ୍ଵାୟ ସୂର୍ଯ୍ୟମ୍ ॥ ୩୧ ॥ ୧୧ ॥

ବିବୃତିଃ । କେତବଃ ତ୍ୟଂ ଜାତବେଦସଂ ଦେବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟଂ ବିଧ୍ଵାୟ ଦୃଶେ (ବିଧ୍ଵ
 ଦର୍ଶନାର୍ଥଂ) ଓହ୍ରହସ୍ତି । ପ୍ରଥମପଠିତେନ ଓହ୍ରପସର୍ଗେଣ ସମ୍ବନ୍ଧଃ । ଓ ଇତି ପାଦ
 ପୂର୍ବେ ।

୧ ୧ ୧ ୧ ୧ ୧ ୧
 ଗେୟଗାନମ୍ । ଓହ୍ରତ୍ୟମ୍ । ଓହାହି । ଜା । ତବେଂଦାଂ ୩୪

সাম্ । দেবংব্রহ্ম । তীকেতা^২৩৪বাঃ । দা^২৩৪শেহাই । বা-
ইশ্বায়সূ । র্যাম্ । ঔ^৪২^৪ওহোরা । হো^৪৫ই । ডা ॥ ৪১ ॥ ১১ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথৈকাদশী । ইয়ং সৌরী । আধ্বেয়-সমাখ্যানং ছত্রিণো
গচ্ছন্তীতিরং প্রাণভূতউপদধাতীতিরচ্চ দ্রষ্টব্যম্ । কেতরঃ প্রজ্ঞাপকাঃ সূর্য্যাস্থাঃ
যদা সূর্য্যরশ্ময়ঃ সূর্য্যম্ সর্বশ্চ প্রেরকমাদিত্যম্ উদ্বহস্তি । উৰ্দ্ধং বহস্তি । উ ইতি
পাদপুণঃ । উৰ্দ্ধঃ—মিতাকরেখনর্থকাঃ কমিমিচ্ছিত্তি (নিরু० ১,১৪) কিমর্থম্ ?
বিশ্বায় বিশ্বৈশ্চ ভুবনায় দুশে দ্রষ্টুম্ । যথা সৰ্বৈ জনাঃ সূর্য্যং পশুস্তিতপোৰ্দ্ধং
ব্রহ্মস্বীত্যর্থঃ । কীদৃশং সূর্য্যম্ ? ত্যং তং প্রসিদ্ধম্ জাতরেদসং জাতানাং প্রাণিনাং
রেদিতারং জাতপ্রজ্ঞং জাতধনং বা দেবং দ্যোতমানম্ । অত্র নিরুক্তম্—
উদ্বহস্তি জাতরেদসং দেবমস্থাঃ কেতরোরশ্ময়ো বা সৰ্বৈবাং ভূতানাং সন্দর্শ-
নায় সূর্য্যম্ (১২, ২, ৪)-ইতি ॥

• রশ্মিসকল চরাচর বিশ্ব দর্শনার্থ প্রাণিবর্গের নিখিলবৃত্তান্তাভিচ্ছ জ্যোতি
শান্ প্রসিদ্ধ সূর্য্যদেবকে নিরন্তর উৰ্দ্ধে বহন করিতেছে ।

টীপনী । কণ্বংশোৎপন্ন প্রস্বণু এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ গায়ত্রী এবং দেবতা
সূর্য্য । বহুরোচি ঋষি এই মন্ত্রমূলক তিনটি গান করিয়াছেন, তাহার একটি
মাত্র এই স্থলে প্রকাশ করা গেল, অপর দুইটি আরণ্যগানে এবং আধ্বেয় গানে
প্রকাশ হইবে । ৩১ ॥ ১ ॥

কব্ৰিমগ্নিমুপস্তুহি সত্যধর্মাণমধ্বরে ।

দেবমমীবচাতনম্ ॥ ৩২ ॥ ১২ ॥

বিত্তিঃ । হে স্তোত্রবর্গ ! ইত্যাহং । অধ্বরে কবিঃ সত্যধর্মাণং অমীবচাতনং
(শক্রঘাতকং) দেবং অগ্নিং উপস্তুহি ।

গেয়গানম্ । কব্ৰিমগ্নীম্ । উপা^৩২^৩ । স্তু^১২^৩হা^৩২^৩৩৪^৩ওহো
বা । সত্যধর্মাণমধ্বরে । দেবাম্ । অমীবচাতা^৩২^৩না^৩৩৪^৩৩ম্ ।
৩৪^৩৫ই । ডা ॥ ৪২ ॥ ১২ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ দ্বাদশী । হে স্তোত্রসম্ভ ! অধ্বরে ক্রতো অগ্নিশ্ উপ স্ত্বহি
উপেত্য স্ত্বতিং কুরু । কীদৃশম্ ? করিং মেধারিনং সত্যধর্মাণম্ সত্যরচন-রূপেণ
ধর্মেণোপেতং দেবং দ্যোতমানম্ অমীরচাতনম্ অমীরানাং হিংসকানাং
শত্রুণাং বা ষাতকম্ ।

হে স্তোত্রবর্গ ! এই যজ্ঞেতে মেধাবী সত্যধর্মা শত্রুবিষাতক দীপ্যমান
অগ্নিকে স্তব কর ।

টীপনী । কণ্বংশীয় মেধাতিথি এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ গায়ত্রী এবং দেবতা
অগ্নি । বহুরোচি ঋষি এই মন্ত্রের একটিমাত্র গান প্রকাশকরিয়াছেন । ৩:১২

১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
শম্নোদেবীরভিফ্টয়ে শম্নোভবস্ত পাতয়ে ।
২ ৩ ১ ২
শংয়োরভিশ্রবস্তনঃ ॥ ৩৩ ॥ ১৩ ॥

বিবৃতিঃ । দেবীঃ (দেব্যঃ আপঃ) নঃ শং ভবস্ত, অভীষ্টয়ে পীতয়ে শং
(স্মৃথকরং) ভবস্ত । তথা শম্ (উৎপন্নানাং রোগাণাং ভবস্ত) যোঃ (যাপনং)
অপিচ নঃ অভি (উপরি) শ্রবস্ত ।

গেয়গানম্ । শম্নোদেবীঃ । অভীফ্টয়াই ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
ভবা । তুপীতয়াই ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
নাং ৩৪ । ঔহোবা । উং ৩৪পা ॥ ৫৩ ॥

৩ ২ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
হ্বাৎ ৩৪ই । শম্নোদেবীঃ । অভিফ্টয়াই । হ্বাৎ
হোৎ ৩৪ই । শম্নোভব । তুপীতয়াই । হ্বাৎ হোৎ ৩৪ই ।
শংয়োরভি । শ্রবস্তনঃ । হ্বাৎ হোৎ ৩৪ই । বাৎ ৩৪ ঔহোবা ।
উং ৩৪পা ॥ ৫৩ ॥ ১৩ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । 'নঃ' অস্মাকং পাপাপনোদ-দ্বারেন 'শং' স্মৃথং ভবস্ত ।
'দেবী' দেব্য আপঃ অভীষ্টয়ে অস্মদয়জ্ঞায় ভবস্ত যজ্ঞান্তভাবায় চ ভরষি
তার্থঃ । অপিচ 'নঃ' অস্মৎসম্বন্ধিনে 'পীতয়ে' পানায় চ 'শং' স্মৃথং তত্র

তথা 'শম্' উৎপন্নানাং রোগাণাং শমনম্ যোঃ ষাপনম্ অহুৎপন্নানাং পৃথ-
ক্করণং চ কুর'স্থ। অপিচ 'নঃ' অস্মাকম্ অভি উপরি শ্রবন্ত অত্যর্থং সিদ্ধন্ত।
শনোভরন্ত ইতি ছন্দোগাঃ আপোভরন্ত ইতি বহু'চঃ তৈত্তিরীয়াশ।

জলসকল আমাদিগের পাপাপনোদনদ্বারা মঙ্গল সাধনকরক, স্নানাদি
অভীষ্ট সিদ্ধি ও পানাদি কার্য সিদ্ধির নিমিত্ত মঙ্গলদায়ক হউক, আর প্রথ-
মোৎপত্তি স্থান হইতেই আমাদিগের কল্যাণকর স্বরূপে প্রবাহিত হইয়া স্বাস্থ্য
বিধান করুক এবং আমাদিগের মস্তকোপরি অভিষেকন করুক।

টীপননী। অম্বরীষতনয় সিন্ধুদ্বীপ এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ গায়ত্রী এবং দেবতা
জল। এই মন্ত্রমূলক তিনটি গান দৃষ্ট হয়, তাহার দুইটি এই স্থলে প্রকাশ
করা গেল, অপর একটি আরণ্যগানে প্রকাশিত হইবে। ৩৩ ॥ ৩ ॥

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
কশ্য নুনং পরীগসি ধীয়ো জিষসি সংপতে ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
গোষাতা যশ্য তে গিরঃ ॥ ৩৪ ॥ ১৪ ॥

বিবৃতিঃ। হে সংপতে অর্থাৎপথে! নুনং কশ্য পরীগসি (ব্রহ্মণি) ধিয়ঃ
জিষসি। যশ্য তে (তব সম্বন্ধিন্যঃ) গিরঃ গোষাতা ভবস্বির্ধঃ।

গেয়গানম্। কশ্যানু^১না^২ম্। পরীণা^৩২^৩৩৪নী^১। ধিয়ো-
জিষা^৩২। সিসংপা^৩২^৩৩৪তাই^১। গোষাতায়া^৩২^৩। স্যা^৩২তা^৩২^৩৩৪
ওহোবা। উপ্। গী^৩২^৩৩৪রাঃ ॥ ৫৪ ॥

ওহোইহু^২ওবা^৩৩২ই^১। ছবএ। কশ্যনুনা^২৩ম্। পা^৩৩রীগসি।
ওহোইহু^২ওবা^৩৩২ই^১। ছবএ। ধিয়োজিষা^৩৩নী^১। ওসংপতা^৩ই^১।
ওহোইহু^২ওবা^৩৩২ই^১। ছবএ। গোষাতায়। স্ততা^৩ওইগা^৩৫
ইরা^৩৫৫ঃ ॥ ৫৫ ॥ ১৪ ॥

সায়ণভাষ্যম্। অথ চতুর্দশী। ঋষিঃ উশনাঃ। হে সংপতে সতাং পতে
অগ্নে! নুনম্। ইদানীং কশ্য কীদৃশস্ত জনস্ত পরীগসি ব্রহ্মণি ধিয়ঃ কশ্মাণি জিষসি

প্রীগয়সি । যস্ত তে ত্ব সধকিত্তঃ গিরঃ স্ততয়ঃ গোবাতা গোসাতৌ গরাং নাভে
ভবন্ত খন্। তস্মাৎ স্বং কুজ্জ তিষ্ঠসি ? অস্মাকমিদানীং গবেচ্ছা প্রের্ততে ।
যদ্বা । হে অগ্নে অমিদানীং কস্ত কৰ্ম্মাণি প্রীগয়সি ? ন কস্তাপীত্যর্থঃ । অস্মা-
কমেব কৰ্ম্মাণি প্রীগয়েতি ভাৰঃ । পরীগসি-ইতি সংপতে ইতি চ ছন্দোগাঃ ;
পরিগসঃ ইতি দম্পতে ইতি চ বহুচঃ ॥

হে সজ্জনপালক অগ্নি ! তুমি এই ক্ষণ কিরূপ লোকের কৰ্ম্মাঘুঠানে প্রীতি-
লাভ করিতেছ, আমরা বে তোমার স্তব করিতেছি, এই স্তব তোমার তুষ্টি
সাধন করুক । যেন আমরা গোলাভে কৃতকাৰ্য্য হইতে পারি, অর্থাৎ আমা-
দিগের গোলাভে ইচ্ছা হইয়াছে, তোমার প্রসাদে সেই ইচ্ছা ফলবতী হউক ।

টীপনী । কবিতনয় উশনা এই মন্ত্ৰের ঋষি, ছন্দঃ গায়ত্রী ও দেবতা অগ্নি ।
এইমন্ত্ৰ মূলক দুইটি গান দৃষ্ট হয় । ৩৪ ॥ ১৪ ॥

ইতি তৃতীয়-দশতী ॥ ৩ ॥

অথ চতুর্থ দশতী ।

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ১ ২ ৩ ২ ৩
যজ্ঞা যজ্ঞা বো অগ্নয়ে গিরা গিরা চ দক্ষসে । প্র প্র বয়ম'
১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
মৃতং জাতবেদসং প্রিয়ং মিএং ন শংসিষম্ ॥ ৩৫ ॥ ১ ॥

বিবৃতিঃ । হে স্তোতারঃ ইত্যধ্যাহার্য্যঃ । বঃ (যুগং বিভক্তিব্যত্যয়ঃ) যজ্ঞা-
যজ্ঞা দক্ষসে অগ্নয়ে গিরা গিরা স্তোত্রং কুরুত ইতি শেষঃ । বয়ং মিত্রংন
(মিত্রমিব) প্রিয়ং অমৃতং জাতবেদসং (তমগ্নিং) প্রপ্রশংসিষং ইত্যয়য়ঃ ।

গেয়পানম্ । যজ্ঞায়জ্ঞা । বো অগ্নয়া৩ই । গিরা২গিরা-
৩৪ । হা হো৩ই । চাদক্ষা২৩৪মাই । প্রপ্রা২বয়মমৃতঞ্জা ।
তা বে১ দাসা২ম্ । প্রিয়শ্মিত্রাম্ । নশংসিষাম্ । এহিয়া ।
৩
ওহোহো২৩৪৫ই । তা ॥ ৫৬ ॥

যজ্ঞায়জ্ঞা । হোই । বোওগ্নয়এও৪ । হিয়া । গিরাগিরা ।
 চা২দক্ষসাই । প্রপ্রায়ায়াম্ । অমৃতঞ্জাও । তবে২দা ২৩৪সাম্ ।
 প্রিয়ম্মিত্রাম্ । নশংসিষাম্ । এহিয়া । ঔহো২৩৪৫ই । ডা॥৫৭॥

যাজ্ঞায়াজ্ঞা২ । বো অগ্নয়াই । গাইরাগাইরা২ । চাদ-
 ক্ষাসা২ই । প্রপ্রায়ায়ায়াম্ । অমৃতঞ্জাও । তবে২দা২৩৪সাম্ ।
 প্রায়ম্মাইত্রা২ম্ । নাশংসা২ওই যাও৪ওম্ । ও২ও৪৫ই ।
 ডা ॥ ৫৮ ॥

যজ্ঞাহুয়ে । জ্ঞাওবোওগ্নয়াই । গাইরাগিরা । চা ওদাক্ষা
 ওসাই । প্রপ্রাইরয়মমৃতম্ । জাতা২ওরা । হুম্মাই । দাও-
 সাম্ । প্রায়ম্মিত্রম্মশা২ংসিষাউ । বাও৪৫ ॥ ৫৯ ॥ ১ ॥

সায়নভাষ্যম্ । অথ চতুর্থখণ্ডে—সেয়ং প্রথমা । শংযুক্ষিঃ । হে স্তোতারঃ
 বঃ যুয়ং যজ্ঞা যজ্ঞা যজ্ঞে যজ্ঞে সর্কেষু যাগেষু দক্ষসে প্রবৃদ্ধায় অগ্নয়ে গিরা গিরা
 স্ততিরূপয়া বাচা স্তোত্রং কুরুতেতি শেষঃ । চ-শব্দোভিন্নক্রমোরহিত্যস্মাৎ
 পরোদ্রষ্টব্যঃ । যুয়ং চ স্তোত্রং কুরুত । বয়মপি তমগ্নিং প্র প্রশংসিষম্ । প্রস-
 মূপোদঃ পাদপূরণে ইতি প্রশংসস্ত দ্বিকৃষ্টিঃ পাদপূরণার্থা । ব্যত্যয়েনৈক-
 রচনম্ । ছান্দসোল্লট্ প্রশংসামঃ । কীদৃশম্ ? অমৃতং মরণরহিতম্ । জাত-
 রেদসং জাতানাং রেদিতারং জাত-প্রজ্ঞানং জাত-ধনং বা । যিত্রং ন সখিত্বত-
 মিত্র প্রিয়মম্বুকুলম্ । যষা ব্যত্যয়েন ঋমিত্যস্ত বসাদেশঃ । অগ্নয়ইতি ট কৰ্ম্মণি
 চতুর্থী । ত্রিমাগ্রহণমপি কর্তব্যম্ ইতি কৰ্ম্মণঃ সম্প্রদানস্মাৎ । চ শব্দঃ চণিতি
 নিপাতশ্চেষদর্থো বর্ততে । দক্ষসইতি দক্ষবৃদ্ধি-কৰ্ম্মণঃ অন্তর্ভাবিত্যর্থান্নাটি
 রূপম্ । চণ-যোগাগ্নিপাঠৈর্ঘনাদিহস্ত ইতি নিঘাতপ্রতিষেধঃ । তত্রায়মর্থঃ—
 হে স্তোতস্বং যজ্ঞে ইমমগ্নিং গিরা স্তত্য্য দক্ষসে চ বর্কয়সি চেৎ বয়মপি অমৃত-
 ষাদি-শুণকং তং প্রশংসামঃ ।

হে স্তোত্রবর্গ ! তোমরা সকল যজ্ঞেই অগ্নিকে অমুকুল করিবার নিমিত্ত
স্বতিবাক্যে স্ববকর এবং আমরাও মিত্রের ত্রায় প্রিয় প্রজ্ঞাবান অগ্নিকে
প্রশংসা করিতেছি ।

টীপ্পনী । এই মন্ত্রের ঋষি বৃহস্পতিতনয় তৃণপাণি শংযু, ছন্দঃ বৃহতী এবং
দেবতা অগ্নি । ভরদ্বাজ ঋষি এই মন্ত্রমূলক ১২টি গান প্রকাশ করিয়াছেন,
তাহাদের মধ্যে ৪টি গান এই স্থানে প্রকাশ করা গেল এবং অপর ৬টি উহ
গানে এবং দুইটি উহগানে প্রকাশিত হইবে । ৩৫ । ১ ।

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ২ ৩
পাহি নো অগ্নএকয়া পাহ্যত দ্বিতীয়য়া । পাহি গীর্ভিস্তি-
১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
স্বভিরূর্জাম্পতে পাহি চতস্যভির্বসো ॥ ৩৬ ॥ ২ ॥

বিসৃতিঃ । হে অগ্নে একয়া ঋচেতি শেষঃ । নঃ (অস্মান) পাহি, উত দ্বিতীয়য়া
পাহি । হে উর্জাম্পতে ! তিস্তিভিঃ গীর্ভিঃ পাহি । বসো ! চতস্যভিঃ
(গীর্ভিঃ) পাহি সর্বত্র নঃ ইতি সম্বন্ধঃ স্বমিতিশেষঃ ।

গেয়গানম্ । পাহিনো^১অগ্নএকয়া^২ । পাহি^৩যুত । দ্বিতায়া^৪
১য়া^২ । পাহি^১গীর্ভিস্তিস্বভিঃ^২ । উর্জাম্পা^৩১তা^৪২ই^২ । পাহি^১চর্তো^২
৩ । হো^২৩রা^২ । স্বভির্বা^১২৩সা^২৩৪^৩৩উ^৩ । ও^১২^২৩^৩৪^৪৫ই^২ । ডা ॥ ৬০ ॥

পাহিনো^১অগ্নএকয়া^২৬এ । পা^১ । হো^২ই^৩ । উ^২ । তা^১ । দ্বিতায়া^২
৩য়া^১ । পাহো^২২ইগা^৩২৩৪ই^৪র্ভিঃ^২ । তাই^১স্বভিঃ^২ । উর্জাম্পাতা^৩ ।
ও^১হো^২হো^৩২৩৪রা^৪ । পা^১২২৪হি^২হাই^৩ । চতাস্বভা^৪ । ও^১হো^২হো^৩-
২৩৪রা^৪ । বা^১২৩৪সা^২উ^৩ । এহিয়া^৪৬হা^৪ । হো^১৫ই^২ । ডা ॥ ৬১ ॥

পাহিনো^১ অগ্নএ^২ । কয়া^৩৩ । পা^১২৩৪ । হিয়ুত^৪দ্বিতী^২ ।

বৃহত্তিরগ্নে অর্চ্চিতী৬রে । শুক্রাইগদেবশোচিষা । ভরাহা১
 জে২৩ । ও ৩বা । সমিধানঃ । যাবিষ্টিয়া২৩ । ও ৩বা ।
 রেবাৎপা১২৩ । ও ৩বা । কাদীদিহি । ইডা২৩ভা৩৪৩ ।
 ও ২৩৪ ই । ডা ॥ ৬৪ ॥ ৩ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ তৃতীয়া । শংযু ঋষিঃ । হে দেব দানাদিগুণযুক্ত যবিষ্ঠ
 যুবতম পারক শোধক অগ্নে শুক্রেণ নিৰ্ম্মলেন শোচিষা তেজসা ভরদ্বাজে
 অমৃত্ত্বাতরি সমিধানঃ সমিধ্যমানঃ ত্বং বৃহত্তিঃ মহত্তিঃ অর্চ্চিত্তিঃ তেজোভিঃ
 নঃ অম্ব-দর্শং রেবৎ ধনযুক্তং যথা ভবতি তথা দীদিহি দীপ্যস্ব । রেবৎ
 পারক-ইতি ছন্দোগাঃ । রেবন্নঃ শুক্র-দীদিহি ছ্যমৎ পারক ইতি বহুচঃ ।

হে অগ্নি দেব ! তুমি সকলকে পবিত্র কর এবং তুমিই যুবতম । এইক্ষণ
 নিৰ্ম্মল জ্যোতিঃপ্রভায় শোভমান হইয়া যে ভরদ্বাজ তেজাকে সমিধ প্রদান
 করিয়াছেন, তাহার নিমিত্ত ধনবান্ হও অর্থাৎ যজমান ভরদ্বাজকে ধন
 প্রদান কর ।

টীপনী । বৃহস্পতিতনয় তৃণপানি শংযু এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী
 এবং দেবতা অগ্নি । ভরদ্বাজ ঋষি এই মন্ত্রের দুইটি গান প্রকাশ করিয়া-
 ছেন ॥ ৩৭ ॥ ৩ ॥

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১
 ত্বে অগ্নে স্বাহত প্রিয়াসঃ সন্ত সূরয়ঃ । যস্তারো যে মঘ-
 ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 ঝানো জনানামূর্ধং দয়ন্ত গোনাম্ ॥ ৩৮ ॥ ৪ ॥

বিস্তিঃ । হে অগ্নে ! স্বাহত ! ত্বে (তব) সবকারছান্দসঃ । সূরয়ঃ
 প্রিয়াসঃ সন্ত । যে মঘবানঃ যস্তারঃ জনানাং উর্ধং গোনাং (গবাং) উর্ধং
 দয়ন্ত তেপি তব প্রিয়াসঃ সন্ত ইতি পূর্বেগাধয়ঃ ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 গেষগানম্ । ত্বেআ২৩মেস্বাহতহাউ । প্রিয়াসঃ সন্তসূরয়ঃ ।
 ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 যস্তা রো ১য়া২৩৪ই । মঘঝানোজমা । না৩ম্ । উর্ধং দয়া

২৩ হা । তগোনাংম্ । ইডাংভা৩৪৩ । ৩২৩৪৫ই ।
 ডা ॥ ৬৫ ॥ ৪ ॥ ৫৩

সায়ণভাষ্যম্ । অথ চতুর্থী । বশিষ্ঠ ঋষিঃ । হে অগ্নে স্বাহত যজমানৈঃ স্মৃতিঃ
 হত স্তে তব স্বরয়ঃ প্রেরকাঃ স্তোতারঃ প্রিয়াসঃ প্রিয়াঃ সন্ত ভবন্ত । কিঞ্চ
 যে মঘবানঃ ধনবন্তঃ যন্তারঃ প্রদাতারঃ জনানাম্ অশ্বদীয়ানাম্ উর্কম্ সমুহম্
 গোনাং গব্রাং চ উর্কং সমুহং দয়ন্ত প্রয়চ্ছন্তি তে চ তব প্রিয়াঃ সন্তি
 পূর্বেণারয়ঃ । উর্কম্-ইতি ছন্দোগাঃ । উর্কনং ইতি বহুচঃ ॥ ৪ ॥

হে অগ্নি ! তুমি যজমানকর্তৃক সম্যক স্বাহত হইয়াছ, যাহারা তোমার
 স্তব করে, তাহারা তোমার প্রিয়পাত্র হউক এবং যে সকল ধনীরা দানশীল
 ও গোসকল দান করে, তাহারাও তোমার প্রিয় হউক ।

টীপ্পনী । বশিষ্ঠ এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা অগ্নি । অগ্নি-
 রস ঋষি এই মন্ত্রের একটি গান প্রকাশ করিয়াছেন ॥ ৩৮ ॥ ৪ ॥

২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ২ ৩ ১ ২ ১ ২
 অগ্নে জরিতর্বিশ্পতি স্তপানো দেব রক্ষসঃ । অপ্ৰোধিবান্
 গৃহপতে মহাংঅসি দিবস্পায়ুহুরোগয়ুঃ ॥ ৩৯ ॥ ৫ ॥

বিবৃতিঃ । হে অগ্নে দেব জরিতঃ ! বিশ্পতিঃ রক্ষসঃ তপানঃ (সস্তা-
 পকঃ) অসি । হে গৃহপতে ! অপ্ৰোধিবান্ মহান্ অসি । দিবঃ পায়ুঃ হুরোগয়ুঃ
 অসি । সর্কত্র ভূমিতি শেষঃ ।

গেয়গানম্ । অগ্নেজরিতর্বিশ্পতিঃ । ঔহোবা । এহিয়া ।
 হাউ । তপানোদে২বরক্ষসঃ । অপ্ৰোধা১ইবাংনু । গার্হপতা
 ৩ই । মহাংআং৩৪সী । দিবাঃ । পায়ো২বাওং৩৪বা । হা
 ৩হাই । হুরোংগয়ুঃ । হোংই । ডা ॥ ৩৯ ॥ ৫ ॥
 অগ্নেজরিতর্বিশ্পতীঃ । তাং৩৪ । পানোদেবর ।

^{৪ ৫ ৩} কসাঃ । তাপানোদেবরক্ষসো । ^{২ ২} অপ্রোষীত্বান্ । ^{১২ ১} গৃহপতাই ।
^{২ ৩ ৫ ৩ ৫ ৩ ২ ১ ২ ১ ১ ১ ১} মাহাংআং৩৪সী । ৩৪হা । হহাই । দিবস্পায়ুং৩৪৫ঃ ।
^{৩ ৫ ৩ ২ ৩ ১ ২ ১ ১ ১ ১ ৩ ৫ ৩ ২} ৩৪হা । হহাই । ছুরোগয়ুং৩৪৫ঃ । ৩৪হা । হহা ৩৪৩ই ।
^৩ ৩২৩৪৫ই । ডা ॥ ৬৭ ॥ ৫ ॥

সায়গভায়াম্ । অথ পঞ্চমী । ভরদ্বাজঋষিঃ । হে অগ্নে দেব জরিতঃ স্তোতঃ
 স্ততোত্যর্থঃ । ঋশ্পতিঃ প্রজানাং পালকঃ রক্ষসঃ রাক্ষসানাং তপানঃ সস্তা-
 পকঃ অসি । হে গৃহপতে যজমানগৃহস্থ পালক অগ্নে ত্বম্ অপ্রোষিত্বান্ যজ-
 মানস্ত গৃহমত্যজন্ মহান্ অতিশয়েন পূজ্যোহসি । দিবঃ দ্রালোকস্ত পায়ুঃ
 পাতা । ছুরোগয়ুঃ যজমানগৃহস্থ মিশ্রয়িতা সর্কদা বর্ভমানঃ ইত্যর্থঃ । তাদৃশস্তুং
 মহানসীত্যর্থঃ । তপান তপানঃ-ইতি পার্থে । গৃহপতে গৃহপতিঃ-ইতিচ ।

হে স্তবনীয় অগ্নি দেব ! তুমি প্রজাবর্গের পালন কর ও রাক্ষসগণের
 সস্তাপদারক হইয়াছ । হে গৃহপতি ! তুমি যজমানগণের গৃহ পরিত্যাগ
 না করিয়া অতিশয় পূজ্য হইতেছ । তুমি স্বর্গলোকেও পালন করিয়া থাক
 এবং সর্কদা যজমানগৃহে বর্ভমান আছ, অতএব তুমিই সকলের শ্রেষ্ঠ ।

টীপনী । বৃহস্পতিবংশীয় ভরদ্বাজ এই মন্ত্রের ঋষি, ইহার ছন্দঃ বৃহতী
 এবং দেবতা অগ্নি । গৌতমাদি ঋষিরা এই মন্ত্রের দুইটি গান প্রকাশ
 করিয়াছেন ॥ ৩৯ ॥ ৫ ॥

^{১ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ১} অগ্নে বিবস্বস্বষসশ্চিচ্চত্রং রাধো অমর্ত্য । ^{২ ৩ ১ ২} আদাশুষে জাতবেদো-
^{৩ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২} ব্বহা ত্বমদ্যা দেবাং উষর্বুধঃ ॥ ৪০ ॥ ৬ ॥

বিবৃতিঃ । হে অমর্ত্য অগ্নে ! ত্বং দাশুষে বিবস্বৎ চিচ্চত্রং রাধঃ উষসঃ আবহ ।
 হে জাতবেদঃ ! অদ্যা উষর্বুধঃ দেবান্ আবহ ইত্যর্থঃ ।

^{২ ১ ২ ২} গেষ্যগান্ধম্ । ^{১ ২} অগ্নেবিবাহাউ । ^{১ ২} স্বাতদূষাতসাঃ । ^{১ ২} চাইত্রাতঃ ।

হাই । রাধোতহাওই । অমাত্তা২৩৪য়া । আদা১শুমে২ ।

জাতবেদঃ । বহাতু১রা২ম্ । অদ্যাহোই । দা২৩ইরাং । উষঃ ।

বৃধা২৩৪ ঔহোৱা । হ্রবেবসূ২৩৪৫ ॥ ৩৮ ॥ ৬০

অগ্নেব্রিব্রসুধাসাঃ । চিত্রংরাধোঅমাত্তিয় । আদা১

শুমে২ । জাতবেদঃ । বহাতু১রা২ম্ । অদ্যা১দা২৩রাং ।

উষঃ । বৃধা২৩৪ঔহোৱা । বিদারসূ২৩৪৫ ॥ ৩৯ ॥ ৬ ॥ ৩০

সায়ণভাষ্যম্ । অথ ষষ্ঠী । প্রস্বগ্নশ্বিঃ । হে অগ্নে ত্বম্ উষসঃ উষোদেবতায়াঃ সকাশাৎ রাধঃ ধনং দাশুযে হবির্দত্তরতে যজমানায় আবহ অনীয় প্রাপয় । সোহগ্নিবি শিষ্যতে । অমর্ত্য মবণরহিত ! হে জাতবেদঃ জাতানাং বেদিতঃ । কীদৃশং রাবঃ । বিব্রস্বৎ বিশিষ্টনিরাসোপেতম্ । চিত্রং নানারিধম্ । কিঞ্চ অদ্য অগ্নিন্ দিনে উষবৃধঃ উষঃকালে প্রবুদ্ধান্ দেৱানারহ ॥

হে অমর্ত্য অগ্নি ! তুমি তমোনাশক বিচিত্র তেজোকপ ধন উষা কালের নিকট হইতে আনয়ন করিয়া হবিঃপ্রদ যজমানকে প্রদান করিতেছ, হে জাতবেদঃ ! তুমিই চিরকাল প্রাতঃকালে প্রাণিবর্গকে প্রবুদ্ধ করিয়া থাক । অগ্নির আকর্ষণে সূর্য্যাকিরণ আকৃষ্ট হইয়া পৃথিবীতে বিকিণ্ড হুহ, তাহাতেই পৃথিবীস্থ প্রাণিগণ আলোক পায় ।

টীপ্পনী । কণ্ঠতনয় প্রস্বগ্ন এই মন্ত্রের শ্বি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা অগ্নি । এই মন্ত্রের ৭টি গান আছে, তাহার দুইটি এইস্থলে প্রকাশ করাগেল, অবশিষ্ট ৫টির ৩টি উহগানে এবং ২টি উহগানে প্রকাশিত হইবে ॥ ৪০ ॥ ৬ ॥

১ ১ ৩ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
ত্বমশ্চিত্র উত্যা বসো রাধাংসি চোদয় । অসু রায়স্বমগ্নে-
৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২
রথীরসি বিদা গাধস্তচে তু নঃ ॥ ৪১ ॥ ৭ ॥

বিবৃতিঃ । হে বসো ! চিত্রঃ স্বঃ উত্যা (রক্ষয়া সহ) নঃ রাধাংসি চোদয় ।

হে অধে! অশ্ব রায়ঃ (ধনশ্চ) রথীঃ অসি। (অপিচ) নঃ তুচে (অপত্যায়)
গাধং তু (সত্ত্বরং) বিদাঃ (লস্তয়)।

গেয়গানম্। স্বম্মা২৩শ্চিচ্চ উত্যা। বসো২রাধা। সিচোদা১
য়া২৩। আশ্বা২রা২৩য়াঃ। স্বম্মে। রথাই২রাসা৩ই। স্বীদাগা
২৩৪ধাম্। তূচা২৩হাই। তুনা। ও৩হো২রা। হো৫ই।
ডা ॥ ৭০ ॥ ৭ ॥

সায়ণভাষ্যম্। অথ সপ্তমী। তৃণপাণিঋষিঃ। হে বসো ব্রাসক অধে চিত্রঃ
দর্শনীয়স্তুং উত্যা রক্ষয়া সহ রাধাংসি ধনানি নঃ অশ্বভ্যং চোদয় প্রেরয়।
অশ্ব লোকে পরিদৃশ্যমানশ্চ রাধঃ ধনশ্চ স্বং রথীঃ অসি রংহিতা নেতা ভবসি।
অতঃ কারণং অশ্বভ্যং ধনানি প্রেরয়েত্যর্থঃ। অপিচ নঃ অশ্বাকং তুচে
অপত্যনামৈতৎ অপত্যায় অপতনহেতুভূতায় পুত্রায় গাধং প্রতিষ্ঠাং তু
ক্ষিপ্রং বিদাঃ লস্তয়।

হে অগ্নি! তুমি আমাদের বাসের কারণ এবং দর্শনীয়। আমাদেরকে
ধন প্রদানকরিয়া রক্ষাকর। তুমিই জগতে ধনসকলের নেতা, অতএব
আমাদেরকে প্রচুর ধনরক্ষণে সামর্থ্যবান কর। আর আমাদের পুত্রাদির
প্রতিষ্ঠা কর। অর্থাৎ যাহাতে আমাদের বংশ পতন না হয়, তাহিষয়ে
যত্নবান হও।

টীপ্পনী। তৃণপাণি নামে প্রসিদ্ধ বৃহস্পতিতনয় শংযু এই মন্ত্রের ঋষি,
ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা অগ্নি। এই মন্ত্রের দুইটি গান দৃষ্ট হয়, তন্মধ্যে একটি
প্রকাশ করা গেল, অশ্বটি উহগানে প্রকাশিত হইবে ॥ ৪১ ॥ ৭ ॥

ইতি সাম্বে গেয়ে প্রথমঃ প্রপাঠকঃ ॥ ১ ॥

২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 ত্বমিৎ সপ্রথা অশ্মগ্নে ত্রাতঋতঃ কবিঃ । ত্বাং বিপ্রাসঃ

৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 সমিধান দীদিব আবিবাসস্তি বেধসঃ ॥ ৪২ ॥ ৮ ॥

বিবৃতিঃ । হে ত্রাতঃ অগ্নে ! ঋতঃ কবিঃ ত্বমিৎ ত্বমেব সপ্রথা অসি ।
 হে সমিধান ! হে দীদিবঃ ত্বাং বিপ্রাসঃ বেধসঃ আবিবাসস্তি । পরিচর-
 স্তীত্যম্বয়ঃ ।

গেয়গানম্ । ঔ হাউত্বমিৎসপ্রথাঅসিহাউ । আগ্নেত্রাতঃ ।
 ঋতাঃকবাৎ৩৪ই । হাহোই । ত্বাং বিপ্রাসঃ সমিধা । নাদী
 দিবাৎ৩৪ঃ । হাহোই । আবিবাসাৎ৩৪ । হাহোত । তিবো-
 ২৩৪বা । ধাৎসোডহাই ॥ ৭১ ॥

ত্বস্ত্বাডমে । ইৎসপ্রাৎথায়াসাই । আৎ৩৪সী । আগ্নে
 ত্রাতঃ । ঋতাঃকবাৎইঃ । কাৎ৩৪বীঃ । ত্বাংবিপ্রাসঃ সমিধা ।
 নাদীদিবো । দাৎ৩৪ইবাঃ । আবিবাসাৎ৩হা । তিবোধাৎ৩
 সাৎ৩৪তঃ । ওৎ৩৪ই । ডা ॥ ৭২ ॥ ৮ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথাষ্টমী । হে অগ্নে ! ত্রাতঃ রক্ষক ঋতঃ সত্যভূতঃ কবিঃ
 ক্রান্তপ্রজ্ঞঃ ত্বমিৎ ত্বমের সপ্রথাঃ সর্বতঃ পৃথুঃ অসি ভবসি । হে সমিধান
 সমিধ্যমান হে দীদিবঃ দীপ্তাগ্নে ত্বাং বিপ্রাসঃ বিপ্রাঃ মেধারিনঃ ত্রিধাতারঃ
 স্তোতারঃ আবিবাসস্তি পরিচরস্তি ।

হে অগ্নি ! তুমিই জ্ঞানকর্তা ও সত্যস্বরূপ । তুমিই সর্বদর্শী এবং তুমিই
 সর্বত্র বিস্তৃত আছ । হে সর্বপ্রকাশক প্রদীপ্ত অগ্নি ! স্তবকারী মেধাবী
 বিপ্রগণ তোমার পরিচর্যা করে ।

টীপ্পনী । প্রগাথতনয় ভগ্ন এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা অগ্নি ।
 গৌতম ঋষি এই মন্ত্রের দুইট গান প্রকাশ করিয়াছেন ॥ ৪২ ॥ ৮ ॥

আ নো অগ্নে বয়োবৃধং রয়িম্পাবক শংস্তম্ । রাশ্বাচন

উপমাতে পুরুষ্প্হং স্ননীতী স্নযশস্তরম্ ॥ ৪৩ ॥ ৯ ॥

বিতৃতিঃ । হে পাবক অগ্নে ! বয়োবৃধম্ শংস্তং রয়িং নঃ ঙ্গ আভরেতি
শেষঃ । হে উপমাতে ! নঃ স্ননীতী পুরুষ্প্হং স্নযশস্তরং রাশ্ব (দেহি) ।

গেয়গানম্ । আনোঅগ্নেবয়োবৃধম্ । এ৩৪ । রয়াৎ৩৪৫

ইম্ । পাবাকশাংসাং২৩য়াম্ । রাশ্বাচনউপমাতে । পুরুষ্প্-
হাংম্ । স্ননাইতাইগুতহাই । যসস্তরাম্ । ঔ২৩হোবা । হো-
৫ই । ডা ॥ ৭৩ ॥ ৯ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ নরমী । হে অগ্নে ! পাবক শোধক ! বয়োবৃধম্
অন্নম্ বর্দ্ধকং শংস্তং স্বরস্তং রয়িং ধনং নঃ অন্নভ্যম্ আভরেতি শেষঃ । আহত্যা
চ হে উপমাতে উপাস্মাং সমীপে মাতিয়ুতমিত্যুপমাতিঃ হে তাদৃশ অগ্নে
নঃ অন্নভ্যং স্ননীত্যা শোভন-নয়নেন পুরুষ্প্হং ব্রহ্মতিঃ স্পৃহীয়ং স্নযশস্তরম্
অত্যন্তস্বভূতং কীর্ত্তিধনং রাশ্ব দেহি । স্নযশস্তরম্ স্বযশস্তরম্ ইতি পাঠৌ ।

হে পবিত্রতাসম্পাদক অগ্নি ! আমাদিগের নিমিত্ত অন্নবর্দ্ধন কর, উত্তম
ধন আহরণ কর । হে হবিঃপ্রিয় ! তুমি স্ননীতিদ্বারা উপার্জনীয় সর্বপ্রার্থনীয়
প্রচুরপরিমাণ স্নযশঃস্বরূপ ধন আমাদিগকে প্রদানকর ।

টীপ্পনী । এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ ও দেবতা পূর্ববৎ জানিবে । অগ্নি ঋষি
এই মন্ত্রমূলক একটিমাত্র গান প্রকাশ করিয়াছেন ॥ ৪৩ ॥ ৯ ॥

যো বিশ্বা দয়তে বস্তু হোতা মস্ত্রো জনানাম্ । মধোম্-

পাত্না প্রথমান্যশ্চৈ প্রস্তোমা যন্ত্যগ্নয়ে ॥ ৪৪ ॥ ১০ ॥

ইতি চতুর্থ দশতী ॥

বিতৃতিঃ । যঃ (অগ্নিঃ) হোতা (দেবানামাহ্বাতা) মস্ত্রঃ বিশ্বা বস্তু জনানাং
(জনেভ্যঃ চতুর্থার্থে বস্তু ছান্দসী) দয়তে অগ্নে অগ্নয়ে মধোম্ প্রথমানি
পাত্না স্তোমাঃ প্রয়ন্তি । প্রস্তোমায়ৈতি প্রশংসেন সম্বন্ধঃ ।

গেয়গানম্ । য়োৱিখ্বা৩দায়তেবসূ । হোতা২মাজ্জো২ ।
 জনানাম্ । মাধো২র্নাপা২ । ত্রাপ্রথমান্যস্মৈ । প্রাস্তো২মায়ৱ
 ২৩ । তুরো২৩৪বা । মা৫য়ো৬হাই ॥ ৭৪ ॥

য়োৱিখ্বাদয়তেবসূহাউ । হোতা২ । মাজ্জো২ । জনানাম্ ।
 ওবা । ওবা । মাধো২র্নাপা২ । ত্রাপ্রথমান্যস্মৈ । ওবা । ওবা ।
 প্রাস্তো২মায়২৩ । তুরো২৩৪বা । মা৫য়ো৬হাই ॥ ৭৫ ॥

য়োৱিখ্বাদয়েতবস্বোহাওহা৬এ । হোতা২মাজ্জোজনানাম্-
 নাম্ । ও৩হা । ও৩হা৩এ৩৪মধো৩৪র্নপা । ত্রাপ্রথ । মানায়-
 স্মাই । ও৩হা । ও৩হা৩এ৩৪ । প্রাস্তো৩৪মায়৩ । তুরো
 ২৩৪বা । মা৫ য়ো৬হাই ॥ ৭৬ ॥

য়োৱিখ্বাদয়তেবসূ৬এ । হোতামাজ্জোজনানাম্ । মাধো১
 র্নাপো । বা৩২ । ত্রাপ্রথমান্যস্মৈ । প্রাস্তো১মায়ো । বা৩২ ।
 স্বয়য়ে । ইডা২৩ভা৩৪৩ । ও২৩৪৫ই । ডা ॥ ৭৭ ॥ ১০ ॥

সায়গভাষাম্ । অথ দশমী । সৌভগ্নিঋষিঃ । হোতা দেবানামাহ্বাতা মজ্জঃ
 সম্বাদনঃ । যঃ অগ্নিঃ রিখ্বা সর্বাণি বসু বহুনি ধনানি জনানাং জনেভ্যঃ দয়তে
 প্রয়চ্ছন্তি । তস্মৈ অস্মৈ অয়য়ে মধোর্ন মদকরন্ত সোমস্তেহ প্রথমানি
 মুখ্যানি পাত্ৰাণি স্তোমাঃ স্তোত্রাণি প্রয়ন্তি গচ্ছন্তি ।

যিনি দেবতাসকলকে যজ্ঞে আহ্বান করিয়া থাকেন, যিনি প্রাণিবর্গের
 সম্বাদনকারী এবং জনসকলকে সর্ব ধন প্রদান করেন, সেই অগ্নিদেবের
 তুষ্টিসাধনের নিমিত্ত সম্বাদনকর সোমরসের স্থায় ঘৃতপূর্ণ পাত্ৰ সকল স্বস্তি-
 পাঠের সহিত প্রেরিত হইতেছে ।

টীপ্পনী। কণুবংশীয় সৌভরি এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা অগ্নি। অগ্নি ঋষি এই মন্ত্র অবলম্বনে ৫টি গান প্রকাশ করিয়াছেন, তাহা-
দিগের চারিটি প্রকাশ করাগেল, অবশিষ্ট একটি উহগানে প্রকাশ
হইবে ॥ ৪৪ ॥ ১০ ॥

ইতি চতুর্থ দশতী ।

তথা পঞ্চম দশতী ।

এনা বো অগ্নিমসোর্জে নপাতমাহুবে । প্রিয়ক্ষেতিষ্ঠ-
মরতিং স্বধবরং বিশ্বস্য দূতমমৃতম্ ॥ ৪৫ ॥ ১ ॥

বিত্তিঃ । উর্জঃ (বলস্ত) নপাতং প্রিয়ং চেতিষ্ঠং অরতিং স্বধবরং বিশ্বস্ত
দূতং অমৃতং অগ্নিং এনা নমসা বঃ (যুগ্মদর্থং) আহবে ইত্যনয়ঃ । হে জ্যোতার
ইতি শেষঃ ।

গেয়গানম্ । এনাবোঅগ্নিমাসা । উর্জোনপা । তামা
হুবে ২ । প্রায়ক্ষেতিষ্ঠমরতিম্ । স্বরাধ্বা১রা২ম্ । বিশ্বাস্যা
হু২ । তামামৃতম্ । ইডা২৩ভা৩৪৩ । ও৩৩৪৫ই । ডা ॥ ৭৮ ॥

এনাবোঅগ্নিমসাহাউ । উর্জোনপা । তামা১হুবে২৩ ।
হাউ । প্রায়ক্ষেতিষ্ঠমরতিম্ । স্বরাধ্বা১রা২৩ম্ । হাউ ।
বিশ্বাস্যা১দূ২৩ । হাউ । তামামৃতম্ । ইডা২৩ভা৩৪৩ । ও২
৩৪৫ই । ডা ॥ ৭৯ ॥

এনাবোঅগ্নিমে৫নমসা । উর্জোনপাতমাহুবে । প্রা২৩

গেয়গানম্ । শেযেবনা^৪ইষু^৪ মাতৃষু । সাস্ত্রামর্তাসঃ ।
 ইক্ষা^১২^২তাই^১ । আতন্দ্রো^১হর্যাং^২বহ^১ । সাই^১ । হরী^১২^১স্কা^১২^১৩^১৪^১র্তাঃ ।
 আদিদেবাই^১ । যুরাজা^১২^১৩^১সা^১৩^১৪^১৩^১ই^১ ৩২^১৩৪^১৫^১ই । ডা ॥৮২॥২॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ দ্বিতীয়া । ভর্গ ঋষিঃ । হে অগ্নে ! রনেষু মাতৃষু চ শেযে
 স্বপিশি র্ত্তসে । তথাভূতং ত্বা ত্বাং মর্তাসঃ মনুষ্যাঃ অধ্বর্বাদয়ঃ মহনেনোৎ-
 পাদ্য সমিদ্ধতে । পশাৎপ্রবুদ্ধৎ অতন্ত্রঃ অনলসঃ সন্ হরিকৃতঃ যজমানস্ত
 হবং হবিঃ ববসি দেবান্ প্রতি । আদিদ্ অনস্তরবে দেবেষু মধ্যে রাজসি
 দীপ্যসে । মাতৃষু মাত্রোঃ—ইতি পাঠৌ । হবাং হবাঃ—ইতি চ ॥৮২॥২॥

হে অগ্নি ! তুমি বনমধ্যে মাতৃষয়ের গর্ভে (অর্থাৎ অরণীকাষ্ঠদ্বয়মধ্যে)
 শয়ান আছ । যাজ্ঞিক মানবগণ তোমাকে অরণীমহনদ্বারা উৎপাদন করিয়া
 সম্যক্ প্রদীপিত করে । পরে তুমি প্রবুদ্ধ হইয়া আলস্তপরিত্যাগপূর্বক
 যজমানপ্রদত্ত হবিঃ বহনকরিয়া দেবগণকে প্রদানকর । অনস্তর তুমি দেব-
 গণেরমধ্যে প্রাধান্ত্রপদে দীপ্তিপাইয়া থাক ।

টীপ্তনী । প্রগাথতনয় ভর্গ এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা অগ্নি ।
 এই মন্ত্রের একটি মাত্র গেয়গান দৃষ্ট হয় । দেবরাজ এই গানের প্রকা-
 শক । ৪৬।২ ।

১২ ৩ ১২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ২ ৩ ২ ৩ ১
 অদর্শি^১ গাতু^১বিত্তমো^১ যস্মিন্^১ ব্রতান্যাদধুঃ । উপোযুজা^১ তমা-
 ২৩ ১২ ৩ ১২ ৩ ১২
 র্যস্য^১ বর্দ্ধনমগ্নিন্নক্ষন্ত^১ নো^১ গিরঃ ॥ ৪৭ ॥ ৩ ॥

বিত্তিঃ । যস্মিন্ অগ্নৌ ব্রতানি আদধুঃ যজমানা ইতি শেষঃ । গাতুবিত্তমঃ
 (সঃ অগ্নিঃ) অদর্শি । সূক্তাতং অর্ঘ্যস্ত বর্দ্ধনং অগ্নিং নঃ গিরঃ উপনকন্ত ।
 বাবহিতেনোপোপসর্গেণ সম্বন্ধঃ ।

গেয়গানম্ । অদর্শি^১ গাতু^১বিত্তমা^১৬এ । আস্মিন্^১ ব্রতানি^১
 ২ ১ ২ ২ ২ ১ ২ ১২
 যাদধুঃ । উপোষু^১ জা^১৩ । হা^১৩হাই^১ । তমারি^১ যস্য^১ বর্দ্ধনম্ ।

অগ্নিরূক্খাওহোহোহাই । পুরোবাও২৩৪বা । হিতাঃ ।
 গ্রাবাণোব । হিরৌবাও২৩৪বা । ধ্বরাই । ঋচৌওহো যামি
 মরুতোব্রহ্মাণস্পাতাংই । দাইবাংআবাং৩ । বরোং২৩৪বা ।
 গাংয়োওহাই ॥ ৮৫ ॥ ৪ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ চতুর্থী । মনুঃ প্রার্থয়তে উক্থে স্তোত্রশাস্ত্রান্বকে অধ্ববে
 হিংসারহিতে অগ্নিন্ যজ্ঞে অগ্নিঃ পুরোহিতঃ যজ্ঞাৎ পুরতঃ উত্তরবেদ্যাম্ ঋত্বিগ্-
 ভিনিহিতোহভূৎ । যথা গ্রাৱাণঃ সোমাভিষৱার্থং পুরতোনিহিতাঃ । বর্হিঃ চ
 পুরতোনিহিতম্ আসাদিতম্ । এবং সামগ্র্যাং সত্যাং হে মরুতঃ একোনপঞ্চাশ-
 ন্মরুদগণাঃ । হে ব্রহ্মণস্পতে স্তোত্রশ্চ পালক এতন্নামক দেব ! হে দেৱাঃ দ্যোত-
 নাদিগুণযুক্তা ইন্দ্রাদয়ঃ । বরেন্যং বরণীয়ং ভজনীয়ম্ অরঃ বক্ষণম্ ঋচা স্ত্র-
 রুপস্বা স্ত্যতা বঃ যুস্মান্ যামি মনুৱহং যাচামি । যাচতেল'টি রুপম্ । বর্ণলোপ-
 শ্চান্দসঃ । মরুতঃ ব্রহ্মণস্পতে দেৱাঃ—ইতি ত্রীণ্যামস্তিত্বেন ছন্দোগাঃ
 পঠন্তি । মরুতঃ ব্রহ্মণস্পতিং দেৱান্ ইতি দ্বিতীয়াস্ত্বেন বহু'চঃ ।

স্তোত্রান্বক হিংসারহিত এই যজ্ঞের পুরোভাগে উত্তর বেদিতে অগ্নি নিহিত
 আছে এবং সোমপেষণার্থ পাষণ ও বর্হি (আসন) আসাদিত হইয়াছে,
 সূতরাং যজ্ঞসম্পাদনের উপকরণসামগ্রী সমস্তই যজ্ঞস্থলে স্থাপিত হইয়াছে।
 হে মরুদগণ ! হে স্তোত্রপালক দেব ! হে ইন্দ্রাদি দেবগণ ! আমি এই স্তোত্র-
 রুপমন্ত্রান্বক বাক্যে তোমাদিগের নিকট বিশেষ রক্ষা প্রার্থনাকরিতেছি ।

টিপ্পনী । বিবস্বৎপুত্র মনু এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা
 বিষ্ণুদেব । বৃহদ্রুক্খ ঋষি এই মন্ত্রাবলম্বনে দুইটি গান প্রকাশকরিয়া-
 ছেন । ৫৮ । ৪ ।

অগ্নিমীড়িষ্বাবসে গাথাভিঃ শীরশোচিষম্ । অগ্নিং রায়ে
 পুরুমীচঃ শ্রুতন্নরোহগ্নিঃ সূদীতয়ে ছর্দিঃ ॥ ৪৯ ॥ ৫ ॥

বিস্তিঃ । হে পুরুমীচ ! অবসে গাথাভিঃ শীরশোচিষং অগ্নিং ঈড়িষ ।

রায় ধনায় অগ্নিঃ (ইড়িষ) নরঃ শ্রুতং (এনং) স্তৌতীতি শেষঃ। অগ্নিঃ
সুদীতয়ে (মহ্মং) ছর্দিঃ গৃহং প্রায়চ্ছদিত্যম্বয়ঃ ।

গেয়গানম্ । অগ্নি মীড়িষা৩৪ওহোবা । আরসে । গাথা-
ভিঃশী । রশোচা২৩ইষাম্ । অগ্নিংরায়াই । পুরুমা২৩ইদা ।
শ্রুতমরো । অগ্নিঃসূ২৩দী । তয়াইচ্ছা২৩৪৫দী৬৫৬ঃ । দক্ষা
১ ১ ১ ১ ১
ওয়া২৩৪৫ ॥ ৮৬ ॥ ৫ ॥

মাগণভাষাম্ । অথ পঞ্চমী । সুদীতিঋষিঃ পুরুমিচো বাস্বস্তোবা । হে পুরু-
মিচ অম্ অগ্নিম্ অরসে রক্ষণায় ঈড়িষ স্তহি গাথাভিঃ গাথেতি রাণ্ডনাম মঙ্গ-
রূপাভিঃ রাগ্ভিঃ । কীদৃশম্ ? শীবশোচিষং শয়ন-স্বভার-রোচিষম্ । তথা
রাসে ধনায় ঈড়িষ । শ্রুতম্ এনং নরঃ অশ্বেহপি যজমানাঃ স্তবস্তি স্বার্থম্ ।
তস্মাৎ সুদীতয়ে মহ্মম্ অগ্নিঃ স্বয়াভিষ্টু তঃ সন্ ছর্দিঃ গৃহং প্রায়চ্ছদিত্যেবং
সুদীতিঃ পুরুমীচং ক্রতে । অগ্নিঃ সুদীতয়ে ছর্দিঃ—ইতি ছন্দোগাঃ । অগ্নিঃ
সুদীতয়ে ছর্দিঃ—ইতি বহুচঃ ॥ ৫ ॥

সুদীতি ঋষি পুরুমীচনামক ঋষিকে বলিতেছেন, হে পুরুমীচ ! তুমি ধন-
লাভার্থ ও রক্ষণার্থ শীরশোচিষ (যে সময় অগ্নির শিখা বক্রভাবে ঘূর্ণিত হইতে
থাকে, সেই সময় সেই বক্রশিখা অগ্নিকে শীরশোচিষ বলা যায়) অগ্নিকে
মন্ত্রাস্বক বাক্যে স্তবকর । বিখ্যাত অগ্নিকে মনুষ্য মাত্রই স্তবকরিয়া থাকে ।
আমার নাম সুদীতি, অগ্নি আমাকে গৃহ প্রদানকরুন ।

টিপ্পনী । অগ্নিরোবংশীয় সুদীতি ও পুরুমীচ ইহারাই এই মন্ত্রের ঋষি,
ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা অগ্নি । পুরুমীচ ঋষি এই মন্ত্রাবলম্বনে একটি গান
প্রকাশ করিয়াছেন । ৪৯ । ৫ ।

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ১ ২ ৩ ১ ২
শ্রুধি শ্রুৎ কর্ণ বহির্ভির্দেবৈরগ্নে সয়াবভিঃ । আসীদভু বর্হিষি
৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ১ ২ ৩ ২
মিত্রোজর্ঘমা প্রাতর্ঘ্যাবভিরধ্বরে ॥ ৫০ ॥ ৬ ॥

বিবৃতিঃ। হে শ্রংকর্ণ অগ্নে! শ্রদি (শৃণু) অশ্বদীয়ং বচনমিতি শেষঃ।
মিত্রঃ অৰ্য্যমা প্রাতর্ষাবতিঃ সযাবতিঃ দেবৈঃ বহিভিঃ অশ্বরে বহিষি আসীদতু।

গেয়গানম্ । শ্রুধি^৩৩ । শ্রু^২৩৪ । ধিশ্রু^৩কর্ণ^৪ব । হি^৩ভা^৪ইঃ ।
দে^৩বৈ^২রগ্নে^২সযা^২বা^২৩ভীঃ । আসীদতুবহিষিমিত্রো^২অৰ্যা^২৩মা ।
প্রাতর্ষা^৩৩বা^৩৩ । ভা^৩২ই^৩রা^৩৩৪ও^৩হো^৩বা । এ^৩৩ । ধর^২আ ॥৮৭॥৬॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ ষষ্ঠী । প্রস্বণুঋষিঃ । হে শ্রংকর্ণ শ্রবণ-সমর্থাভ্যাং
কর্ণাভ্যাং যুত অগ্নে অশ্বদীয়ং বচনং শ্রদি শৃণু । যঃ মিত্রঃ দেবঃ অৰ্য্যমা দেবশ
অত্রৈঃ প্রাতর্ষাবতিঃ প্রাতঃকালে দেবযজনং গচ্ছন্তিঃ দেবৈঃ সর্বৈঃ সযাবতিঃ
আহবনীয়াগ্নিনা স্বয়া সমানগতিভিঃ অত্রৈঃ বহিভিঃ দেবৈঃসহ অশ্বরে ক্রতু-
নিমিত্তে বহিষি দর্ভে আসীদতু উপ বিশতু । আসিদতু বহিষিমিত্রোঅৰ্যমা
প্রাতর্ষাবতিবশ্ববে—ইতি ছন্দোগাঃ আসীদতুবহিষিমিত্রোঅৰ্য্যপ্রাতর্ষাবেণে-
অশ্বরম্—ইতি বহুচঃ ।

হে অগ্নি! তোমার কর্ণদ্বয় প্রার্থনাবাক্য শ্রবণকরিবার নিমিত্ত
সতত সতৃষ্ণ আছে। তুমি আমাদের প্রার্থনাবচন শ্রবণকর। অৰ্য্যমা ও
মিত্রদেব প্রাতঃকালীন দেবযজনগামী ও আহবনীয়াগ্নির সহিত সমান
গতি অপবাপর দেবগণেব সহিত যজ্ঞীয় দর্ভাসনে উপবেশন করুন, ইহাই
প্রার্থনা।

টীপ্পনী । কর্ণতনয় প্রস্বণু এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা অগ্নি।
কর্ণশ্রবা ঋষি এই মন্ত্রের একটি মাত্র গান প্রকাশ করিয়াছেন ॥৫০॥৬॥

প্র^১দৈ^২বো^৩দাসো^৩ অগ্নি^৩র্দে^৩ব ই^৩ন্দ্রো^৩ নম^৩জু^৩না । অনু^১মাত^২রস্পৃ-
ধি^৩বীং^৩ ষি^৩বাবৃ^৩তে^৩ তস্মৈ^৩ নাক^৩শ্চ^৩ শর্ম^৩ণি ॥ ৫১ ॥ ৭ ॥

বিবৃতিঃ। ইন্দ্রো ন দেবঃ দৈবোদাসঃ অগ্নিঃ মাতরং পৃথিবীং অনুপ্রবিবা-
রুতে । অনুমাতরমিত্যনুশব্দেন প্রথমোপাত্তেন প্রশদেনচ সশব্দঃ । মজুনা
নাকশ্চ শর্মণি তস্মৈ ।

গেয়গানম্ । প্রদৈরোদাসোয়ীঃ । দেবইন্দ্রোমজ্জুনা ।
 অক্ষুমা২৩তা । রম্পৃথিবীংবিবাবৃতাই । তস্মোনা২৩কা ।
 স্মাশর্মণি । ইডা২৩তা৩৪৩ । ও২৩৪৫ই । ডা ॥ ৮৮ ॥ ৭ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ সপ্তমী । সৌভরিঋষিঃ । দেবঃ দ্যোতমানঃ ইন্দ্রঃ পরমৈ
 ঋষ্যযুক্তঃ দৈরোদাসঃ দিব্যদাসেনাহুয়মানঃ অগ্নিঃ মাতরং সরস্যা লোকশ্চ
 ধারণাৎ পৃথিবী মাতা, তাম্ পৃথিবীম্ অম্বপ্ররি রাত্রে দেবান্ প্রতি হরি-
 র্বোচ্চুং বিশেষণ প্ররুতয়তি । যস্মাদেনমগ্নিং দিবোদাসঃ মজ্জুনা বলেন আঙ্-
 হার তস্মাদয়ম্ অগ্নিঃ নাকশ্চ স্বর্গশ্চ শর্মণি গৃহে স্বায়তনে এর তস্মৌ অতিষ্ঠৎ ।
 অগ্নিদৈরইন্দ্রঃ ইতি নাকশ্চ শর্মণঃ ইতি ছন্দোগাঃ । অগ্নিদৈরাংঅচ্ছ ইতি
 নাকশ্চ সানরি ইতি চ বহুচ্চঃ ।

দীপ্তিমান্ ইন্দ্রের স্মায় পরমৈঋষ্যযুক্ত দিবোদাস কর্তৃক আহুয়মান অগ্নি
 লোকধাত্রী পৃথিবীকে দেবগণের হব্যবাহনার্থ প্রবর্তিত করিতেছেন, যে হেতু
 এই অগ্নিকে দিবোদাস বলপ্রয়োগপূর্বক আহ্বানকরিয়াছিলেন, অতএব
 এই অগ্নি স্বর্গীয় গৃহে অবস্থান করিতে লাগিলেন ।

টীপ্তনী । কণ্বংশীয় সৌভরি এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা
 অগ্নি । দিবোদাস এই মন্ত্রের চারিটি গান প্রকাশকবিয়াছেন, তন্মধ্যে একটি
 প্রকাশ করা গেল, অপর তিনটি উহগানে প্রকাশিত হইবে ॥ ৫১ ॥ ৭ ॥

২৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 অধজ্জুা অধবা দিবো বৃহতো রোচনাদধি । অয়া বর্দ্ধস্ব
 ৩২ ৩ ২ ৩ ১ ২
 তস্মা গিরা মমাজাতা স্ক্রতোপূণ ॥ ৫২ ॥ ৮ ॥

বিবৃতিঃ । হে স্ক্রতো ! (ইন্দ্র) অধজ্জুঃ (পৃথিব্যাঃ সকাশাৎ)
 অধবা দিবঃ বৃহতো রোচনাং অধি (আগত্য) অয়া তস্মা মম গিরা বর্দ্ধস্ব ।
 জাতান্ (জনান্) পূণ ।

গেয়গানম্ । অধজ্জুা ওবা । ধবাদা১ইবা২ । বৃহতোরো-

চানা^২ দাধী^২ । আ^১ । যো^২ । হো^২হো^১ত^১ । বা^২ । বার্ক্শ্বত^১ন্বা^১ ।
 গাইরা^১ মমা^২ । আজাতাসো^১ । হো^২হো^১ত^১বা^২ত^১৪ । হা^১ ।
 হাউবা^২ত^১ । ক্রতোপূর্ণা^১২৩৪৫ ॥ ৮৯ ॥ ৮ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথাষ্টমী । মেধাতিথি মেধ্যাতিথিশ্চোভাবুধী । হে ইন্দ্র ।
 অধ অধুনা । জ্নাঃ জমস্তি গচ্ছন্ত্যস্তামিতি জ্না পৃথিবী তস্তাঃ সকাশাৎ । অধ
 বা অপি বা দিবঃ অস্তরিক্ষাৎ বৃহতঃ মহতঃ রোচানাৎ নক্ষত্রৈর্দীপ্যমানাৎ
 স্বর্গাধা আগত্য । অধি পঞ্চম্যর্থমুরাদী । অয়া অনয়া তনু^১, তথা বিন্তৃতয়া মম
 মদীয়মা গিরা স্তত্যা বৃদ্ধিশ্চ বৃদ্ধোভব । হে সূক্রতো শোভনকর্ম্মরমিত্র জাতা
 জাতান্ অশ্বদীয়ান্ জনান্ পূণ অভিলষিতৈঃ ফলৈরাপুরয় ।

হে ইন্দ্র ! তুমি পৃথিবী হইতেই হউক কিম্বা নক্ষত্রগণে দীপ্যমান
 অস্তরীক্ষ হইতেই হউক আবিভূত হইয়া মদীয় স্ততিসমূহে বৃদ্ধিপ্রাপ্ত হও ।
 হে শোভনযজ্ঞকারিন্ ! তুমি আদিগের জনসকলকে অভিলষিত ফলদ্বারা
 পরিতুষ্ট কর

চীপ্ননী । মেধাতিথি এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা ইন্দ্র । এই
 মন্ত্রের সূক্রতু ঋষির প্রকাশিত একটি মাত্র গেষ গান দৃষ্ট হয় ॥ ৫২ ॥ ৮ ॥

কায়মানো বনা স্বং যনুাতুরজগন্নপঃ । ন তন্তে অগ্নে প্রমুশে
 নিবর্তনং যদ্দূরে সন্নিহাভুবঃ ॥ ৫৩ ॥ ৯ ॥

বিবৃতিঃ । হে অগ্নে ! বনা কায়মানঃ স্বং যৎ (যস্মাৎ) অপঃ অজগন্ তৎ
 (তস্মাৎ) তে নিবর্তনং নপ্রমুশে । যৎ (যস্মাৎ) দূরে সন্ ইহ আভুবঃ ।

গেষগানম্ । কায়মানো বনাভুবাম্ । যনুাতুরা । জাগরা
 ২৩৪পাঃ ! ন তন্তে অগ্নেত । প্রমুশেতহাতই । নিবাত্তী২ত৪-
 নাম্ । যদ্দূরা২তইসান্ । ইহাভুবা । ঔতহোবা । হোইই
 তা ॥ ৯ ॥

এ কায়া । মানো । বনাভূ২৩৪৫বাম্ । ওই । ভূ২৩৪
 বাম্ । উহ্বাহাই । ওওহো৩১ই যনুাতূরা । জাগন্ন২৩৪পাঃ ।
 আ২৩৪পাঃ । উহ্বাহাই । ওওহো৩১ই । নতন্তআ । গা৩ইপ্র-
 মুঘা৩ই । নিবা২র্ভা২৩৪নাম্ । তা২৩৪নাম্ । উহ্বাহাই । ওও
 হো৩১ই । যন্দুরেসাম্ । ইহাভূ২৩৪বাঃ । ভূ২৩৪বাঃ । উহ্ব-
 বাহাই । ওওহো৩১২ । যা২৩৪ওহো৩১ । উ২৩৪পা ॥৯১॥৯॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ নবমী । বিশ্বামিত্রঋষিঃ । হে অগ্নে বনা বনানি কান-
 নানি ভক্ষিত্বং কাম্যমানঃ কাম্যমানঃ ঋং যৎ যন্মাৎ কারণাৎ তানি বিহায় মাতৃঃ
 মাতৃভূতাঃ অপঃ অজগন্ অগমঃ গতবানসি । অম্পু শ্রেষ্ঠিষ্ঠাচ্ছান্তোৱর্ভসে ।
 তৎ তন্মাৎ তে তব নিরর্ভনং নিতরাং তত্রৈব ৱর্ভনং তেন চ বিনাশো-
 লক্ষ্যতে । সঃ ন প্রমুঘে (কৃতার্থে কেন্ প্রত্যয়ঃ) ন প্রমুক্ষ্যতে ন সহাতে ।
 কৃতঃ ? ইত্যতআহ—যৎ যন্মাৎ কারণাৎ দূরে সন্ দূরে অদৃশ্যতয়া ৱর্ভমানস্বং
 ইহ অস্বংস্বন্ধিঘরগীরূপেণু কাঠেষু আ ভূবঃ সমস্তাৎ ভবেঃ মহনাৎ ক্ষণমা-
 ত্রেণাস্মাকং সমীপে ভবসি তন্মাৎ তব দূরতোৱর্ভনম্ অস্বভাং ন রোচতে ।
 ইহাভূবঃ—ইতি ইহাভবঃ—ইতি চ পাঠো ॥ ৯ ॥

হে অগ্নি ! যেহেতু তুমি বনসকল ভক্ষণকরিতে কামনা কর, এবং মাতৃ-
 ধরূপ জলদেবীর ক্রোড়ে অবস্থিতি কর । অতএব তুমি দূরে অবস্থিত হইয়াও
 নিকটে থাকিতে সমর্থ, কিন্তু তোমার দূরে অবস্থান আমরা ইচ্ছা করিনা,
 তুমি আমাদের অরণীকাঠে বর্তমান থাক ।

টীপননী । কুশিকতনয় বিশ্বামিত্র এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা
 অগ্নি । এই মন্ত্রের ৫টি গান আছে, তন্মধ্যে ২টি গান এই স্থানে প্রকাশ হইল,
 আর তিনটি আরণ্য গানে প্রকাশ হইবে । ৫৩ । ৯ ।

নিদ্বামগ্নে মনুর্দধে জ্যোতির্জনায় শশ্বতে । দীদেথ
 কণ্ ঋতজাত উক্ষিতোয়ন্নমশ্চস্তি কৃষ্ণয়ঃ ॥ ৫৪ ॥ ১০ ॥

দিবৃত্তিঃ । হে অগ্নে মনুঃ জ্যোতিঃ ত্বা শশ্বতে জনায় নিদধে । ব্যবহিতেন
নিশকেন সম্বন্ধঃ । (ত্বং) ঋতজাতঃ উক্ষিতঃ কণ্ণে (ময়ি) দীদেথ । যং কৃষ্টয়ঃ
নমস্তস্তীতানয়ঃ ।

গেয়গানম্ । নিত্বামগ্নাই । মনুর্দা২৩৪ধাই । জ্যোতি-
র্জিনা । যাশশ্বতা২ই । দী । দাই । থক । গ্নাঋতজাত । তউ-
ক্ষা২৩৪ইতাঃ । যন্নমস্তা২৩ । তা২ইকৃ২৩৪ও হোবা ।
ফা২৩৪য়াঃ ॥ ৯২ ॥

হোবাই । নিত্বামগ্নেমনুর্দধে । হোবাই । জ্যোতির্জনায়
শশ্বতে । দাইদেথক । গ্নাঋতজাবত । তউক্ষা২৩৪ইতাঃ ।
যন্নামা২৩স্তা৩ । তা২ইকৃ২৩৪ওহো বা । ফা২৩৪য়াঃ ॥৯৩॥১০

সায়ণভাষ্যম্ । অথ দশমী কণ্ণঋষিঃ । হে অগ্নে জ্যোতিঃ প্রকাশরূপং
শশ্বতে বহুবিধায় যজমানায় মনুঃ প্রজাপতিঃ নিদধে দেব-য়জন-দেশে স্থাপিত-
বান্ । হে অগ্নে ত্বম্ ঋতজাতঃ ঋতেন যজ্ঞেন নিমিত্তভূতেনোৎপন্নঃ উক্ষিতঃ
হরির্ভিত্তপিতঃ সন্ কণ্ণে এতন্নামকে মহর্ষৌ ময়ি দীদেথ দীপ্তরানসি । যম্
অগ্নিং কৃষ্টয়ঃ মনুয্যাঃ নমস্তস্তি নমস্কুরস্তি ত্বমিতি পূর্কত্রাধয়ঃ ॥

হে অগ্নি ! তুমি জ্যোতিঃস্বরূপ, প্রজাপতি মনু তোমাকে বহুবিধ যজ-
মানের নিমিত্ত দেবযজন স্থানে স্থাপিত করিয়াছেন । তুমি যজ্ঞনিমিত্ত উৎ-
পন্ন হইয়াছ, এইক্ষণ হবিঃদ্বারা পরিতৃপ্ত হইয়া এই কণ্ণনামক ঋষিতে প্রদীপ্ত
হও । মনুয্যগণ তোমাকেই নমস্কার করিয়া থাকে ।

টীপ্পনী । কণ্ণ এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা অগ্নি । মনু এই
মন্ত্রের দুইটি মাত্র গান প্রকাশ করিয়াছেন । ৫৪ । ১০ ।

ইতি শ্রীসায়ণাচার্য্যবিরচিত্তে মাধবীয়ে সামবেদার্থপ্রকাশে

ছন্দোব্যাখ্যান্যে প্রথমাধ্যায়স্ত পঞ্চমঃ খণ্ডঃ ॥ ৫ ॥

প্রথম দশতী ।

^{৩ ১} দেবো ^৩ বো ^{৩ ২} দ্রবিণোদাঃ ^{৩ ১} পূর্ণাং ^{২ ৩ ১ ২} ব্রিবষ্ট্ৰাসিচম্ । ^{১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২} উব্বা ^৩ সিঞ্চধ্বমুপ
^{৩ ১} বা ^{২ ৩ ১ ২} পুণ্ড্রমাতিদ্বো দেব ওহতে ॥ ৫৫ ॥ ১ ॥

বিসৃতিঃ । দ্রবিণোদাঃ দেবঃ (অগ্নিঃ) বঃ পূর্ণাং আসিচং বিবষ্টু উৎসিঞ্চধ্বং
 উৎপুণ্ড্রং বা । আদিং (অনস্তরং) দেবঃ (অগ্নিঃ) বঃ ওহতে বহতীত্যম্বয়ঃ ।

^{৫ ৪} গেষগানম্ । ^{২ ৪ ১ ৫} দেবো^২বো^২ত্রবিণোদাঃ । ^{২ ২ ১} পূর্ণাংব্রিবষ্ট্ৰাসি-
^{২ ১ ২} চম্ । ^{১ ২} উব্বাসিঞ্চা^২ । ^{১ ২} ধ্বমুপবা^{১ ৭}পুণ্ড্রম্ । ^১ আদিদ্বোদে^১ । ^১ বও-
^১ হতে । ^১ ইডা^১২^১ভা^১৩৪ । ^১ ও^১২^১৩৪^১৫ই । ^১ ডা ॥ ৯৪ ॥ ১ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ যষ্ঠে খণ্ডে ;—সেয়ং প্রথমা বশিষ্ঠঋষিঃ । দ্রবিণোদাঃ
 ধনানাং দাতা দেবঃ অগ্নিঃ বঃ যুজ্জদীয়াং পূর্ণাং হরিষা আসিচম্ আসিক্লাং চ
 অচং ব্রিবষ্টু কাময়তাম্ । অত উৎসিঞ্চধ্বং বা সোমেন পাত্রং । উপ পুণ্ড্রং
 বা সোমং বাশকৌ সমুচ্ছয়ার্থে । ঋত-গ্রহণে হোতৃ-চমসং পূরয়ত চ । অগ্নয়ে
 সোমং প্রয়চ্ছত চেত্যর্থঃ । আদিদ্ অনস্তরমের দেবঃ অগ্নিঃ বঃ যুজ্জান্ ওহতে
 বহতি । ব্রিবষ্টু ব্রিবষ্টো—ইতি পাঠৌ ॥ ১ ॥

ধনপ্রদ অগ্নি দেব তোমাদিগের সোমরসপূর্ণ অক্ষু গ্রহণে অভিলাষ
 করুন, তোমরাও সেই অক্ষুপাত্র সোমরসদ্বারা পরিপূর্ণ কর এবং সেই সোম
 রসদ্বারা দেবগণকে অভিষেক কর, তাহাতে পরিতুষ্ট হইয়া দেবগণ তোমা-
 দিগের বর্দ্ধন সাধন করুন ।

টীপ্পনী । মৈত্রাবরুণ বশিষ্ঠ এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা
 অগ্নি । এই মন্ত্রের তিনটি গেষগান দৃষ্ট হয়, তন্মধ্যে একটা গান এই স্থানে
 প্রকাশ করা গেল, অপর দুইটি উহগানে প্রকাশ হইবে । ৫৫ । ১ ।

২ ৩ ১ ৩ ৩ ২ ২ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ১ ২ ৩ ১ ২
 প্রৈতু ব্রহ্মণস্পতিঃ প্রদেবো তুনূতা । অচ্ছা বীরময্যাং
 ৩ ১ ২ ৩ ২ ১ ২
 পঙ্ক্তিরাদসদেব। যজ্ঞময়স্তু নঃ ॥ ৫৬ ॥ ২ ॥

বিত্তিঃ । ব্রহ্মণস্পতিঃ দেবঃ প্রৈতু । সুনূতা দেবী প্রৈতু । ব্যবহিতেন
 প্রশন্দেন সম্বন্ধঃ । দেবাঃ বীরং শক্রং দুবে প্রেরয়স্তু ইতি শেষঃ । নর্যাং পঙ্ক্তি-
 রাধসং যজ্ঞং নঃ অচ্ছ নয়স্তু ।

২ ২ ৪ ৫ ৪ ২ ১ ২ ১
 গেয়গানম্ । প্রৈতু ব্রহ্মণস্পতিঃ । প্রদাইবিষয়ে । তুসু
 ২ ১ ৩ ১ ২
 নূতাৎ । আচ্ছা২২২৩৪ইরাম্ । নর্যাং পঙ্ক্তিরাদা ১সা২৩ম্ ।
 ১ ৩ ১ ৩ ১ ৩ ১ ৩
 দে২২য়া২৩৪জাম্ । না২য়া২৩৪ওহো২২ । তু২৩৪
 ১
 নাঃ ॥ ৯৫ ॥ ২ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ দ্বিতীয়া । অশ্রা উত্তরশ্রাশ্চ কণু ঋষিঃ । ব্রহ্মণস্পতিঃ
 দেবঃ প্রৈতু অস্মান্ প্রাপ্নোতু । সুনূতা দেবী প্রিয়-সত্য-ভূতা ঠাগ্দেরতা প্রৈতু
 অস্মান্ প্রাপ্নোতু । দো২৩ঃ ব্রহ্মণস্পত্যাদয়ো দে২৩তাঃ ব্যা২৩ শক্রং নিঃশেষেণ দুবে
 প্রেরয়স্তু । তং নর্যাং মনুষ্যোভ্যোহিতং । পঙ্ক্তিরাদসং ব্রাহ্মণোক্ত-হরিঃ পঙ্-
 ক্ত্যাদিভিঃ সম্বন্ধং যজ্ঞং প্রতি নঃ অস্মান্ অচ্ছ আভিমুখ্যেন নয়স্তু প্রাপস্তু ।

অগ্নাধিপতি দেব সমাগত হউন, অর্থাৎ দেশমধ্যে স্তম্ভিক হউক, আমা-
 দিগের বাণী সত্য ও প্রিয় হউক, দেবগণ আমাদিগের শত্রুকে দুবে প্রেরণ-
 করুন । ব্রাহ্মণগণকে যজ্ঞীয় হবিঃপ্রদান ও মন্ত্রবিশেষদ্বারা সম্বন্ধিত করুন এবং
 সেই মনুষ্যহিতকর যজ্ঞানুষ্ঠানে আমাদিগকে প্রবর্তিত করুন ।

টিপ্পনী । কণু এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা অগ্নি । বৃহস্পতি
 এই মন্ত্রের একটি গান প্রকাশ করিয়াছেন ॥ ৫৬ ॥ ২ ॥

৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ২ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ২ ৩
 উর্দ্ধু উষুণ উতয়ে তিষ্ঠা দেবোন সবিতা । উর্দ্ধো রাজস্য
 ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 সনিতা) যদঞ্জিভির্বাঘন্দির্বিহ্বয়ামহে ॥ ৫৭ ॥ ৩ ॥

বিবৃতিঃ। হে উষুণ! (যূপ) নঃ উত্তয়ে উর্কঃ তিষ্ঠা (তিষ্ঠ) দীর্ঘশ্চ-
ন্দসঃ। সবিতা দেবোন (সবিতা দেব ইব (স্ন) রাজশ্চ সনিতা ভবিষ্যসী-
তি শেষঃ। যৎ (যশ্নাৎ) অঞ্জিভিঃ বাধন্তিঃ (সহ) বিহ্বয়ামহে। বয়মি-
তি শেষঃ।

গেয়গানম্ । উধ্ব^২উষুণ^২। উতা^২২ ৩৪য়াই । তিষ্ঠা^৩দেবোন-
সবিতা । উর্কো^৩রা^২২ ৩জা । স্মাসনিতা । যাদঞ্জি^৩জী^৩২ঃ । বাধা-
ন্তী^২ঃ । বী^৩বী^২২ । হ্বয়ামা^৩২ ৩হা ৩৪ ৩ই । ও^৩২ ৩৪ ৫ই ।
ডা ॥ ২৬ ॥ ৩ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ তৃতীয়া । হে যূপ । যদা যূপায়ক দারুনিষ্ঠায়ে । নঃ
অস্মাকম্ উত্তয়ে রক্ষণায় উর্কঃ উন্নতঃ তিষ্ঠা তিষ্ঠ । সবিতা দেবো ন যথা
স্বর্গো দিবঃ উন্নতস্তিষ্ঠতি, তদ্বৎ উর্কঃ উন্নতঃ সন্ রাজশ্চ অন্নশ্চ সনিতা দাতা
ভবিষ্যসি । যদ্ যশ্নাৎ কাবণাৎ অঞ্জিভিঃ যজ্ঞেন যূপমঞ্জিভিঃ বাধন্তিঃ যজ্ঞঃ
বহন্তিঃ ঋত্বিগ্ভিঃ সহ বিহ্বয়ামহে । অন্নশ্চ দানায় স্বাং বিশেষণাহ্বয়ামঃ
তস্মাদন্নশ্চ দাতা ভবতি পূর্বত্রায়মঃ ॥ ৩ ॥

হে যূপ ! তুমি আমাদের বক্ষার্থ উন্নত হইয়া অবস্থিত আছ এবং স্বর্গ্য
দেবের স্মায় তুমি আমাদের অন্নদাতা হইয়া উর্কে অবস্থিতি করিতেছ ।
আমরা যজ্ঞকারী ঋত্বিগ্গণের সহিত অন্নদানের নিমিত্ত তোমাকে
বিশেষ রূপ আহ্বান করিতেছি । অতএব তুমি অন্নদাতা হও ॥

টিপ্পনী । এই মন্ত্রের ঋষি কণ্ঠ ছন্দঃ বৃহতী ও দেবতা যূপ । এই মন্ত্র অবলম্বন
করিয়া ঋষিগণ একটি মাত্র গান করিয়াছেন । ৫৭ । ৩ ।

প্রয়োরায়ে^২ নিনীষতি^৩ মর্ত্যোযন্তে^২ বসোদাশং^৩ । সর্বারক্ষতে^৩
অগ্নি^৩ । উক্শশংসিনস্ত্বানা^৩ সহস্রপোষিণম্ ॥ ৫৮ ॥ ৪ ॥

বিবৃতিঃ। হে বসো অগ্নে ! (স্বাং) যঃ রায়ে প্রণিনীষতি প্রথমোপান্তেন
প্রশন্দেশন সম্বন্ধঃ । যশ্চ মর্ত্যঃ তে (তুভাং) দাশং সঃ স্নানা (আস্নানা) আকার
লোপশ্চান্দসঃ । উক্শশংসিনং সহস্রপোষিণং বীরং (পুত্রং) ধত্তে ।

গেয়গানম্ । প্রয়োরায়াই^৪ইনি^৪নীষ^৪তাই । মর্ত্যোয়স্বে^৩বসো-
দাশং । সর্ষীরা^২২৩ক্ষা । তাঅগ্ন^২উ । ক্থশং^২সিনম্ । অ্নাসা
২৩হা । অপোষা^২২৩ইণা^২৩৪৩ম্ । ও২৪৩৫ইডা ॥ ৯৭ ॥ ৪ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ চতুর্থী ! সৌভরিঋষিঃ । হে বসো বাসক অগ্নে । স্বাং
যে তব স্তোতারঃ রায়ে ধনাংং প্রিনীষতি প্রণেতুমিচ্ছতি । যশ্চমর্ত্য
মনুষ্যঃ তে তুভাং দাশং হবীংষি প্রয়চ্ছতি । সঃ মনুষ্যঃ উক্থশংসিনম্ উক্-
থানাং শস্ত্রাণাং শংসিতারম্ অ্না আঅনৈব সহস্রপোষিণং রছধনম্ সর্ষীং পুত্রং
ধত্তে দাবয়তি । প্রয়োরায়েনিনীষতি প্রয়ং রায়ে নিনীষতি ইতি পাঠৌ ॥ ৪ ॥

হে অগ্নি ! তুমি লোকের বাসের হেতু । যে মানব ধনলাভের নিমিত্ত
তোমাকে প্রণয়নকরিতে ইচ্ছা করে এবং যে কোন মনুষ্য তোমাকে হব্য
প্রদান করে, সেই ব্যক্তি তোমার অমুগ্রহে সহস্র লোকের ভরণপোষণকারী
এবং দেবভক্ত বীৰপুত্র লাভ করে ।

টিপ্পনী । এই মন্ত্রেব ঋষি সৌভরি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা অগ্নি । এই
মন্ত্র অবলম্বন করিয়া বশিষ্ঠ ঋষি একটি মাত্র গান প্রকাশ করিয়া-
ছেন । ৫৮ । ৪ ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ২ ৩
প্রবো যস্বস্প^১রুগাং^২ বিশ্বান্দেব^৩ যতীনা^৪ম্ । অগ্নিং^১ সূক্তেভি-
১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩
ব^১চোভিব^২র্গীমহে^৩ যং^৪ সমিদন্ত^৫ ইক্ষতে ॥ ৫৯ ॥ ৫ ॥

বিবৃতিঃ । হে দেব ! যতীনাং পুরুগাং বিশাং বঃ (যুয়াকমমুগ্রহায়) যস্বং
অগ্নিং সূক্তেভিঃ (ছন্দসঃ ঐসভাবঃ) বচোভিঃ প্রবৃগীমহে । প্রথমপঠিতেন প্র-
শব্দেন সম্বন্ধঃ । অন্ত ইং (অন্তোপ্যবয়ঃ) যং (অগ্নিং) সমিদন্তে । সমিদন্ত
ইতি সংশব্দেন সম্বধ্যতে । তমগ্নিং বচোভিঃ প্রবৃগীমহে ইতি পূর্বেণাবয়ঃ ।

গেয়গানম্ । প্রবাঃ । যস্বং^৩পুরু^২২৩গাম্ । বিশ্বাং^১দেব^২য়তা
২ ৩য়িনাম্ । অগ্নিং^১সূক্তেভিব^২র্চোভিব^৩র্গীমা^৪২৩হাই । যাংসা

২মাইদা২ম্ । যইন্ধতে । ইড়া২৩ভা৩৪৩ । ও২৩৪৫ই
ডা ॥ ৯৮ ॥ ৫ ॥

সারণভাষ্যম্ । অথ পঞ্চমী । কণ্ধাষিঃ । হে ঋত্বিগ্ যজমানাঃ দেবযতীনাং
দেবান্ কাময়মানানাং পুরুগাং বহুনাং ত্রিশাং প্রজারূপাণাং বঃ যুথাকমহু-
গ্রহায় যবং মহাস্তম্ অগ্নিঃ হুক্তেভিঃ হুক্তরূপৈঃ বচোভিঃ ব্রাতকৈঃ প্রবৃণীমহে ।
অন্ত্রে ইং অন্ত্রেহপ্যযয়ঃ । যম্ এনমগ্নিঃ সমিক্তে সম্যগ্দীপয়ন্তি । তমগ্নিমিতি
পূর্বত্রাযয়ঃ । বচোভি বৃণীমহে ইতি অন্তইন্ধতম্ ইতি চ ছন্দোগঃ । বচো-
ভিরীমহে ইতি অন্তইচ্ছতে ইতি চ বহুচঃ ॥ ৫ ॥

হে দেবগণ! দেবযাজী বহুপ্রজার প্রতি তোমাদিগের প্রসন্নতা
স্থাপনার্থ আমরা অগ্নি দেবকে হুক্তিময় স্তুতিবাক্যে স্তব করি। আর অন্ত্রান্ত্রে
যে অগ্নিকে সম্যক্ প্রকারে প্রদীপ্ত করে, আমরা সেই অগ্নির গুণ বর্ণনকরি।

টীপনী । কণ্ এই মন্ত্রের ঋষিঃ, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা অগ্নি । বিস্পর্দ্ধা
ঋষি এই মন্ত্রের একটি গান প্রকাশ করিয়াছেন । ৫৯ । ৫ ।

৩ ২ ৩ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
অয়মগ্নিঃ স্ববীর্ষ্যস্যোশেহি সৌভগস্ত । রায় ঈশে
৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ২ ১ ২ ৩ ১ ২
স্বপত্যস্ত গোমত ঈশে বৃত্রহথানাম্ ॥ ৬০ ॥ ৬ ॥

বিবৃতিঃ । অয়ঃ অগ্নিঃ স্ববীর্ষ্যস্ত সৌভগস্ত ঈশেহি । তথা গোমতঃ স্বপত্যস্ত
ঈশে । রায়ঃ ঈশে বৃত্রহথানাং (শক্রভূতপাপবিনাশানাং) ঈশে ।

গেয়গানম্ । অয়মগ্নিঃ স্ববীর্ষ্যস্তহাউ । আইশেহিসৌভ-
গস্ত । হোৱা৩হাই । রায়ঈশেষপত্য । স্রাগো১মাতা২৩ঃ ।
হোৱা৩হাই । ঈশেহা২৩ইবৃ ৩ । হেৱা৩হা । ত্রাহথানাম্ ।
ইড়া২৩ভা৩৪৩ । ও২৩৪৫ই । ডা ॥ ৯৯ ॥ ৬ ॥

সাষণভাষ্যম্ । অথ ষষ্ঠী । অনেনোৎকীলঃ স্তোতি । অয়ম্ যজনীয়ধেনাদুল্লা

৯.২৬৫

নির্দিষ্টমানোহুগ্নিঃ সূত্রীর্ষ্যস্ত শোভনসামর্থ্যোপেতস্ত দৌভগস্ত ত্বম্ ঈশে হি
ঈষ্টে ঋতু। ঈশরৌভরসি। সর্বস্ত বলাযোগ্যহেতুতয়া সৌভাগ্যকারিত্বাৎ ।
তথা গোমতঃ গবাদিপশুযুক্তস্ত স্বপত্যস্ত শোভনাপত্যস্ত রায়ঃ ধনস্ত ঈশে
ঈষ্টে পুত্র পশ্বাভ্যাদেশেন ক্রিয়মাণকর্মফলসম্পাদকত্বেন তৎস্বামিত্বাৎ । তথা
এবভূতোহুগ্নিঃ বৃত্রহথানাং হননং হথঃ শক্রভূতপাপবিনাশানামপি ঈশে ।
ত্বয়ি সমর্পিতকর্মণামস্মাকং ত্বৎপ্রসাদাৎ পাপক্ষয়োভবতীতি তস্ত্যপি স্বামী ।
ঈশেমহি ইতি ঈশেমহে ইতি চ পাঠৌ ॥ ৬ ॥

এই অগ্নি উপাসক দিগের সূশোভন বীর্ষ্য প্রদানে সমর্থ, সৌভাগ্য প্রদানে
সক্ষম, ধনসমৃদ্ধিপ্রদানে শক্ত, সাধু অপত্য প্রদানে সমর্থ, গবাদি পশু
প্রদানে এবং শক্র হনন করিতেও পারগ । অর্থাৎ অগ্নি আপন উপাসনাকারী
যজমান বর্গের সর্ব কামনা পূর্ণ করিয়া থাকেন ।

টীপ্পনী। এই মন্ত্রের কণ্ঠ ঋষি, বৃহতী ছন্দঃ এবং অগ্নি দেবতা । এই
মন্ত্রাবলম্বনে একটি মাত্র গান দৃষ্ট হয় । ৬০ । ৬ ।

১২ ৩১২ ৩ ১ ২ ৩ ২ ১ ২
ত্বমগ্নে গৃহপতিস্ত্বং হোতা নোঅধ্বরে । ত্বম্পোতা
৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
বিশ্ববার প্রচেতা যক্ষিযাসিচ ঋর্ষ্যম্ ॥ ৬১ ॥ ৭ ॥

বিবৃতিঃ। হে অগ্নে! ত্বং নঃ অধ্বরে গৃহপতিঃ (যজমানো হসি) ত্বং
হোতা । হে বিশ্ববার! (বরণীষায়ে!) ত্বং পোতা (ঋত্বিগসি) ত্বং প্রচেতাঃ ।
ত্বং যক্ষি যাসিচ ।

৪ ২ ৪ ৫ ৪ ১ ২ ১
গেয়গানম্ । ত্বমগ্নে গৃহপতাইঃ । ত্বংহোতা নোঅধ্বরাই ।
২ ১ ২ ১ ২ ৩ ২ ৩ ২
ত্বম্পোতা২তা । ঋইশ্বরা । রপ্রচাইতাঃ । ঔহো৩৪রাহাই ।
১ ২ ১ ২ ৩ ১ ২
য় । ক্বাইয়া২৩সী৩ । হো৩৩হাই । চা৩৩২৩য়া৩৪তম্ ।
১
ও২৩৪৫ই ডা ॥ ১০০ ॥

৪ ৫ ৪ ৪ ২ ৩ ৫ ২ ৩ ৫
ত্বমগ্নেগৃ । হাৎপতীঃ । ত্বংহোতা৩৪তা । নোঅধ্বা রাই ।

১ ৩ ৫ ২ ৩ ৫ ২ ১ ২
 ত্বা২ম্পো২৩৪তা । বিশ্বাবা২৩৪রা । প্রচেতাঃ । যক্ষায়ে৩ ।

১ ৩ ৫ ২ ১ ৩ ১ ১ ১ ১
 যা২সা২৩৪ ঔহোবা । চব্বারিষ্ণু২৩৪৫ম্ ॥ ১০১ ॥

৫ ২ ৪ ৫ ৪ ৫ ১ ২ ১ ২ ১
 ত্বমা৩য়েগৃহাপতীঃ । ত্বংহোতানোঅধ্বরে । ত্বা২৩

২ ৩ ২ ৪ ৫ ৩ ২ ১ ২ ১
 ম্পোতা । ঔহো৩৪ই । ঔহো । বাহাই । বাইশ্ববা । রপ্রচা-

২ ৩ ২ ৪ ৫ ৩ ২ ১ ২ ১
 ইতাঃ ঔহো৩৪ই । ঔহো । বাহাই । যক্ষাইয়াসা । ঔহো

৩৪ই । ঔহো । বাহাই । চব্বারা২৩য়া৩৪৩ম্ । ও২৩৪৫ই ।

ডা ॥ ১০২ ॥ ৭ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ সপ্তমী । বশিষ্ঠ ঋষিঃ । হে অগ্নে ! নঃ অস্মাকম্ ।
 অধ্বরে যজ্ঞে । ত্বং গৃহপতিঃ যজমানোহসি । ত্বং হোতা দেৱানামাস্তাতাসি
 হে দিশ্বরার ! সৰ্বৈব্ৰৱণীয়াগ্নে ! ত্বং পোতা এতন্নামক ঋত্বিগসি । অতঃ
 প্রচেতাঃ প্রকৃষ্টমতিত্বম্ । ব্রাৰ্য্যং ব্রৱণীয়ং হৱিঃ । যক্ষি যজ । যাসি চ
 অস্মাকং ধনং প্রাপয় । যক্ষি যাসি চ ইতি ছন্দোগাঃ যক্ষি রেষি চ ইতি
 বহুচঃ ॥ ৭ ॥

হে অগ্নি ! তুমিই আমাদিগের যজ্ঞে যজমান, তুমিই যজ্ঞীয় দেবতাদিগকে
 আহ্বানকর, তুমিই ঋত্বিক, অতএব তুমিই প্রকৃষ্ট মতিমান, তুমি যজ্ঞীয়
 হবিঃ ভক্ষণকর এবং তুমিই আমাদিগকে ধন প্রদান কর ।

টীপনী । বশিষ্ঠ এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা অগ্নি । বশিষ্ঠ
 ঋষি এই মন্ত্র অবলম্বন করিয়া ৩টি গান প্রকাশ করিয়াছেন । ৬১ । ৭ ।

১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ৩
 সথায়স্বা ববৃমহে দেবম্মৰ্ত্যাস উতয়ে । অপান্নপাতং

৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২
 স্তভগং স্তদংসসং স্তপ্রতৃষ্টিমনেহসম্ ॥ ৬২ ॥ ৮ ॥

বিবৃতিঃ । হে অগ্নে ইত্যাং । সথায়ঃ মৰ্ত্যাসঃ (মানবাঃ) অপান্নং নপাতং
 স্তভগং স্তদংসসং স্তপ্রতৃষ্টিং অনেহসং ত্বাং উতয়ে (রক্ষাত্যৈ) ববৃমহে ।

গেয়গানম্ । সথায়স্বাঔহোহোহাই । রব্ । মাং ৩৪হাই ।
 ২ ১ ২ ২ ২ ১ ৩ ৫ ১ ২ ৪ ৫
 দেবম্মর্ত্যাত্হা৩ । সউংতাং ৩৪হাই । অপান্নপাত । তংসূ ।
 ৩ ২ ৩ ১ ২ ৩ ৫ ২ ২ ২
 ভগৌ । বাত্হা৩ই । সূদংসাং ৩৪সাম্ । স্প্রতুত্বত্ৰীম্ ।
 ২ ১ ২ ৩
 অনেহাং ৩সাং ৩৪তম্ । ও ২ ৩৪ই । উ ॥ ৩৩ ॥ ৮ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথাষ্টমী । বিশ্বামিত্রঃ স্তোতি । হে অগ্নে ! সথায়ঃ সোমাজ্যাদিহবিঃপ্রদানেনোপকারকত্বাৎ মিত্রাণি । মর্ত্যাসঃ মনুষ্যাঃ ঋত্বিজোরয়ম্ । অপাং নপাতং অপাং নপ্তারম । স্প্রতুত্বং শোভনধনযুক্তম্ । সূদংসসং স্প্রকর্মাণম্ । স্প্রতুত্বিঃ শোভনপ্রতরং কর্মাগ্ৰুষ্ঠাতৃভিঃ স্প্রথেন গন্তব্যম্ । অনেহসং উপদ্রবরহিতম্ । এতাদৃশস্বাম্ । উতয়ে রক্ষণায় । রব্ মহে রণীমহে । ৮ ইতি শ্রীমৎ-সায়ণাচার্য্যবিরচিত্তে মাধবীয়ে সামবেদার্থপ্রকাশে ছন্দোব্যাখ্যানে প্রথমাদ্যায়স্ত যষ্ঠঃ খণ্ডঃ প্রথমাদ্বাদ্যায়শ্চ ।

হে অগ্নি ! আমরা এই মর্ত্যবাসী ঋত্বিক্ সকলই তোমার (সোমবাগাদিতে হবিঃপ্রদানরূপ উপকার হেতু) মিত্র । তুমি জলের পৌত্র, সৌভাগ্যশালী, শোভনকর্মা এবং কর্মাগ্ৰুষ্ঠান করিয়া তোমাকে স্প্রথে লাভকরিতে পারে এবং তুমি সর্কপ্রকার উপদ্রব রহিত, এইরূপ আমরা তোমাকে রক্ষা করিবার নিমিত্ত বরণকরিয়া আনিতেছি ।

টীপ্পনী । কুশিকতনয় বিশ্বামিত্র এই মন্ত্রের ঋষি, ছন্দঃ বৃহতী এবং দেবতা অগ্নি । এই মন্ত্রের একটি মাত্র গান প্রকাশিত আছে । ৬২ । ৮ ।

ইতি দ্বিতীয়াদ্বায়স্ত প্রথম দশতী ।

অথ দ্বিতীয় দশতী ।

আজুহোতা হবিষা মর্জয়ধ্বমিহোতারঙ্গুহপতিন্দধিধ্বম্ ।

ইড়ম্পদে নমসা রাতহব্যং সপর্যাতা যজতম্পস্ত্যানাম্ ॥ ৬৩ ॥ ১ ॥

বিবৃতিঃ । হে ঋষিভ্যঃ ! ইতুহ্যঃ । আজুহোতা (অগ্নিমাহ্বয়ত) হবিষা মর্জ-
য়ধ্বং । (অপিচ) ইডঃ (ইড়ায়াঃ) পদে (উত্তরবেদ্যাং) হোতারং গৃহপতিং
অগ্নিং নিদধিধ্বং । ব্যবহিতেন নিশব্দেন সম্বন্ধঃ । নমসা যুক্তমিতি যাবৎ । রাত-
হব্যং পস্ত্যানাং (যজ্ঞগৃহাণাং) যজতং (পূজনীয়মগ্নিঃ) সপর্যাত । সর্বত্র যু-
মিতি শেষঃ ।

গেয়গানম্ । আ জুহোতা । হবিষামর্জয়াংঋউরা২ ।

নিহোতারঙ্গুহপতিন্দধা২ইধ্বাউরা২৩৪ । ইডা৩৪ম্পদাই

নমসারাতহাব্যা২ম্ । সাপর্যতি । যাজতম্পা২৩ স্তিয়োরা ।

আ৫নো৬হাই ॥ ১ ॥ ১ ॥

সায়ণভাষ্যম্ । অথ সপ্তমথণ্ডে । সেয়ং প্রথমা । শ্রাবাঋষি র্বামিদেবো
রা । হে ঋষিভ্যঃ ! আ জুহোতা অগ্নিমাহ্বয়ত । কিঞ্চ হবিষা মর্জয়ধ্বং মৃড়য়ধ্বং
সুথয়ধ্বম্ । ডকারশ্র জকারচ্ছান্দসঃ । অপিচ ইডঃ ইলায়াঃ পদে উত্তরবেদ্যা-
মিত্যর্থঃ । হোতারং দেবানামাহ্বাতারম্ । গৃহপতিং গৃহপালকং অগ্নিম্ । নিদ-
ধিধ্বং নিঃশেষেণ ধারয়ধ্বম্ । কিঞ্চ নমসা নমস্বারেণ হবিষা রা যুক্তম্ । অত-
এব রাতহব্যং দত্তহবিষম্ । পস্ত্যানাং (যজ্ঞগৃহাণাং মধ্যে) আগজতং যজনীয়ং
পূজনীয়মগ্নিম্ । সপর্যাত পরিচরত । ১

হে ঋষিগুণ ! তোমরা অগ্নিকে আহ্বান কর এবং আহ্বান কবিত্যা
হবিঃপ্রদানপূর্বক অগ্নিকে সুখী কর, আর দেবগণের আহ্বানকর্তা যজ্ঞ
গৃহের পালক অগ্নিকে উত্তর বেদীতে স্থাপন কর । তৎপরে যজ্ঞগৃহের মধ্যে
হবিঃপ্রদানদ্বারা নমস্কৃত ও পূজনীয় অগ্নিকে সেবা কর ।

টীপ্পনী । শ্রাবাঋ অথবা বামদেব এই মন্ত্রের ঋষি, ত্রিষ্টুপ্ ছন্দঃ এবং

অগ্নি দেবতা । এই শ্রী ঋষিঃ ঋষিঃ এই মন্ত্র অবলম্বন করিয়া একটি মাত্র গান প্রকাশ করিয়াছেন ॥ ৬৪ ॥ ১ ॥

৩ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩ ৩ ৩ ১ ২ ৩ ২ ৩
 চিত্র ইচ্ছিশোস্তরুণাশ্র বক্ষথো ন যো মাতরাব্বেতি
 ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১
 ধাতবে । অনূধা যদজীজনদধাচিদািববক্ষৎ সদ্যো
 ২ ৩ ২ ১ ২
 মহি দুত্যঞ্চরন্ ॥ ৬৪ ॥ ২ ॥

বিসৃতিঃ । শিশোঃ তরুণশ্র অগ্নিরিতি যাবৎ । বক্ষথঃ (হবির্বহনং) চিত্র ইৎ (আশ্চর্য্যভূতং) যঃ (অগ্নিঃ) মাতরৌ ধাতবে (স্তনপানায়) ন অগ্নেতি । অনূধাঃ (স্তনবহিতঃ) যৎ (যদি) অজীজনৎ এনমগ্নিমিতি শেষঃ । অধাচিৎ (উৎপত্তানস্তরমেব) সদ্যঃ মহি (মহৎ) দুত্যং চরন্ আববক্ষৎ ।

গেয়গানম্ । ওই । চিত্র ইচ্ছাইশো ১ স্তরুণা ২ ৩ । স্রা ৩
 ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১
 বক্ষথঃ । ওই । নয়োমাতরা ১ বনুবা ২ ৩ই । তী ৩ ধাতবে ।
 ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১
 ওই । অনূধা যদ জীজনা ২ ৩ৎ । আ ৩ ধাচিদা । ওই । ববক্ষৎ-
 ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১ ২ ৩ ১
 সদ্যো ১ মহিদু ২ ৩ । তিয়া ৩ ঞ্চা ৫ রা ৬ ৫ ৬ ন্ । দুত্যঞ্চরন্মহে
 ১ ১ ১ ১
 ২ ৩ ৪ ৫ ॥ ২ ॥

চিত্রা ৬ এ । এ ৩ ১ ২ ৩ ৪ । শিশো স্তরুণাশ্র বক্ষথঃ । ক্ষথঃ ।
 ১ ২ ৩ ৪ ৫ ৬ ৭ ৮ ৯ ১০ ১১ ১২ ১৩ ১৪ ১৫ ১৬ ১৭ ১৮ ১৯ ২০
 হিহিহিয়া ৬ হাউ । এ ৩ ১ ২ ৩ ৪ । নয়োমাতরাব্বেতি ধাতবে ।
 ১ ২ ৩ ৪ ৫ ৬ ৭ ৮ ৯ ১০ ১১ ১২ ১৩ ১৪ ১৫ ১৬ ১৭ ১৮ ১৯ ২০
 তবে । হিহিহিয়া ৬ হাউ । এ ৩ ১ ২ ৩ ৪ । অনূধা যদ জীজনা দধা-
 ১ ২ ৩ ৪ ৫ ৬ ৭ ৮ ৯ ১০ ১১ ১২ ১৩ ১৪ ১৫ ১৬ ১৭ ১৮ ১৯ ২০
 চিদা । চিদা । হিহিহিয়া ৬ হাউ । এ ৩ ১ ২ ৩ ৪ । ববক্ষৎ সদ্যো-
 ১ ২ ৩ ৪ ৫ ৬ ৭ ৮ ৯ ১০ ১১ ১২ ১৩ ১৪ ১৫ ১৬ ১৭ ১৮ ১৯ ২০
 মহিদু তিয়াঞ্চরন্ । চরন্ । হিহিহিয়া ৬ হাউ । বা । এ ৩ ।
 ২ ১
 ঋত্বন্ ॥ ৩ ॥ ২ ॥

॥ अथ गृह्यासंग्रहः ॥

(गोभिलीयगृह्यपरिशिष्टविशेषः)

॥ भगवता गोभिलाचार्यपुत्रेण प्रणीतः ॥

॥ श्रीसत्यव्रतशर्माणा प्रकाशितः ॥

CALCUTTA.

Printed by Mohendra Nath Sircar.

16-1, GHOSH'S LANE, SATYA PRESS.

1891.

॥ सन्निप्तविज्ञापनम् ॥

—०—

अथ वाक्यार्थज्ञानं गमयितुम्, हृन्दीदीर्घं निवारयितुम्, अन्यान्तरविरोधं मपगमयितुं वा पाठाः संशोधनीया इति धिया (हृ) , कापि कृतमोऽप्यंशः परिवर्तितः ; प्रकृतपाठोऽं प्रकटना-
यैव मन्त्रिवरसम्पादितस्याप्यस्य पुनरापादनारम्भात् । “संवत्
१५६७ वर्षीयचैत्रपौर्णमास्यां भृगुदिने लिखितं” गुरुपरम्परया-
लब्धं स्वपठितं मेव पुस्तकं मस्य प्रधानादर्शीकृतञ्चेति शम् ॥

॥ श्रीसत्यव्रतशर्मा ।
॥ कलिकाता । सं. १९४८ ॥

॥ अथ गृह्यासंगृहः ॥

॥ अथ प्रथमप्रपाठकः ॥

॥ ॐ नमः सामवेदाय ॥

ॐ अथातः संप्रवक्ष्यामि यदुक्तं यज्ञयोनिना ।
ब्राह्मणानाह्वितार्थाय संस्कारार्थे तु भाषितम् । १
लौकिकः पावको ह्यग्निः प्रथमः परिकौर्तितः ।
अग्निस्तमारुतो नाम गर्भाधाने विधीयते । २
पुंसवने धान्द्रमसः शुद्धाकर्मणि शोभनः ।
सीमन्ते मङ्गलो नाम प्रगल्भा जातकर्मणि ३
नाम्नि च पार्थिवो ह्यग्निः प्राशने च शुचिस्तथा ।
सभ्यनामाथ चूडे तु व्रतादेशे समुद्भवः । ४
गोदास्ये सूर्यनामा तु केशान्ते ह्यग्निरुच्यते ।
वैश्वानरे विसर्गे तु विवाहे योजकः स्मृतः । ५
चतुर्थ्यान्तु शिखी नाम धृतिरग्निस्तथापरे ।
आवसथ्ये भवो ज्ञेयो वैश्वदेवे तु पावकः । ६
ब्रह्मा वै गार्हपत्ये स्यादीश्वरो दक्षिणे तथा ।
विष्णुराहवनीये स्यादग्निहोत्रे त्रयोऽग्नयः । ७

लक्ष्मणे वज्रिनाम कोटिहोमे हुताशनः ।
 प्रायश्चित्ते विधिश्चैव पाकयज्ञे तु साहसः । ८
 देवानां ह्यवाहस्तु पितॄणां कव्यवाहनः ।
 पूर्याहुत्यां मृडो नाम शान्तिके वरदस्तथा । ९
 पौष्टिके बलदश्चैव क्रोधाग्निश्चाभिचारके ।
 वश्यार्थे कामदेो नाम वनदाहे तु दूतकः । १०
 कोष्ठे तु जठरेः नाम क्रव्यादेो मृतभक्षणे ।
 समुद्रे वाङ्मोक्षे च त्रये संवर्त्तकी भवेत् । ११
 एतेऽग्नयः समाख्याताः श्रावयेद् ब्राह्मणः सदा ।
 ममत्रिंशतिर्विख्याता ज्ञातव्याश्च द्विजेन तु । १२
 जिह्वा^{१०} स्फुरन्त्येता हुताशनमुखे स्थिताः ।
 याभि^{११}श्चसमश्नन्ति हुतसम्यग् द्विजोत्तमैः । १३
 काली कराली च मनोजवा च
 सुलोहिता चैव सुधूमवर्णा ।
 स्फुलिङ्गिनी चैव शुचिस्त्रिता च
 खेलायमाना इति सप्त जिह्वाः । १४
 शान्तिके द्विगुणा पौष्टिके च ।
 तिस्रोऽभिचारिण्यस्ते विश्वघ्नाः । १५
 एताश्चोक्ता विशेषेण ज्ञातव्यास्तु द्विजेन वै ।
 षाड्भ्यैव तु ज्ञातव्यं यो यत्र विहितो विधिः । १६

अविदित्वा तु यो ह्यग्निं होमयेदविचक्षणः ।
 न हृतं न च संस्कारो न च कर्मफलं भवेत् । १७
 ज्ञात्वा स्वरूप मान्द्यं योऽनेराराधनं चरेत् ।
 ऐहिकामुष्मिकैः कामैः सारथिस्तस्य पावकः । १८
 निःसंशयकरैरथैः पुत्रशिष्यहितैषिणा ।
 गोभिलाचार्यपुत्रेण कृतं शास्त्रं सुनिश्चितम् । १९
 पावकस्य मुखं वक्ष्ये यदुक्तं पद्मशोभिना ।
 सप्तजिह्वाप्रमाणन्तु प्रादेशं परिकीर्तितम् । २०
 प्रमाणं चतुरस्रञ्च वर्तुलं मुखमण्डलम् ।
 यदर्थं ह्ययते वङ्गौ तां जिह्वां परिकल्पयेत् । २१
 कराली धूमिनी श्वेता लोहिता चाङ्गिर्लोहिता ।
 सुपर्णी पद्मरागी च सप्तैताः परिकीर्तितम् । २२
 करालीं राक्षसाश्नन्ति धूमिनीं मसुरास्तथा ।
 श्वेतां नागाः समश्नन्ति पिशाचा लोहितां तथा ।
 महाङ्गिर्लोहितां गन्धर्वाः सुपर्णीञ्च यमस्तथा । २३
 पद्मरागी च विख्याता दिव्या जिह्वा हुताशने ।
 तस्यान्तु होमयेन्नित्यं सुसमिद्धे हुताशने । २४
 विधूमे ललिहाने च हेतव्यं तन्वसिद्धये ।
 न धूमो न तथा ज्वाला विशुद्धोष्णाविचक्षुषा । २५
 प्रभया भाति यद्वैव भृगवांस्तत्र तिष्ठति ।

तत्र पूर्यां ह्यतिं दद्यात्सर्वकामप्रसिद्धये । २६
 मारुणौ राक्षसी रौद्रौ क्रव्यादौ ब्रह्मराक्षसी ।
 स्थूलजङ्घा कराली च वज्रहस्ता तथैव च ।
 यमद्रुतो च विज्ञेया इतीताः समिधा नव । २७
 विशोर्षा विदला ऋखा वक्रा स्थूला कृशा द्विधा ।
 कृमिदष्टा च दीर्घा च वर्जनीयाः प्रयत्नतः । २८
 विशोर्षाऽऽयुःक्षयं कुर्याद विदला व्याधिसम्भवा ।
 ऋखा मृत्युकरी रौद्री दुर्भगत्वन्तु वक्रया । २९
 विघ्नानि कुरुते स्थूलाश्चकृशा च रिपुवर्धिनी ।
 द्विधा नाशयते ह्यर्थं भार्यां च प्रियबाह्ववान् । ३०
 (७६) उदष्टाह्निभयदा दीर्घा चैव सुतान् हरेत् ।
 तस्मात्कर्त्रप्रयत्नेन वर्जनीयाश्च वर्जयेत् । ३१
 अकृशा चैव न स्थूला अशाखा चापलाशिनी ।
 सक्षौरा नाधिकाऽन्यूनाः समिधः सर्वकामदाः । ३२
 गृह्याकर्मसु सर्वेषु हेतुषु प्रतिविधिं ध्रुवम् ।
 क्रमशः सम्प्रवक्ष्यामि यो यत्र विहितो विधिः । ३३
 अनुज्ञिन्नपदार्थानि गृह्यावाक्यानि यानि तु ।
 तेषां वक्ष्यामि सिद्ध्यर्थं श्लोकैः संग्रहसंग्रहैः । ३४
 पत्न्याः पुत्राश्च कन्याश्च जनिष्यान्नापरे सुताः ।
 गृह्या इति समाख्याता यजमानस्य दायकाः । ३५

तेषां संस्कारयोगेन शान्तिकर्म क्रियासु च ।
 आचार्यविहितः कल्पस्तस्माद् गृह्या इति स्थितिः । ३६
 भूमेः समूहनं कृत्वा गोमयेनापलिप्य च ।
 द्रव्याण्युत्तरतः स्थाप्य वृषीं कुर्यादुदङ्मुखीम् । ३७
 गोचर्ममात्रं कुर्वीत चतुरस्र मनूपरे ।
 सर्वतोऽरत्निमात्रं स्यात् सायं प्रातस्तु होमयोः । ३८
 ऋषभैकशतं यत्र गवां तिष्ठति संवृतम् ।
 बालवत्सप्रसूतानां गोचर्म इति तं विदुः । ३९
 षट् पञ्च चतुरो वापि त्रयो द्वौ वा शफौ स्मृतौ ।
 गोचर्म इति शब्दोऽयं विधियोगे निपात्यते । ४०
 प्राग्ग्रीवं ब्रह्मवर्चस्य मुद्गग्रीवं यशोत्तमम् ।
 पित्रां दक्षिणतो नीचं प्रतिष्ठालम्बकं समम् । ४१
 वरं गान्तु विजानीयाच्चतुर्वर्षा मिति स्थितिः ।
 दक्षिणानां विशिष्टं वै वरं त मपरं विदुः । ४२
 चतुर्मुखं भवेत् किञ्चित् पुष्कलं च चतुर्गुणम् ।
 पुष्कलानि च चत्वारि पृष्वपात्रं विधीयते । ४३
 यत्रद्रव्यसमाहारे भोजनाचमने तथा ।
 जपे वा होमकाले वा दक्षिणं बाहु मुद्धरेत् । ४४
 होमः प्रतियज्ञे दानं भोजनाचमनानि च ।
 अवहिर्यानु कर्माणि साङ्गुष्ठान्येव माचरेत् । ४५

आरम्भः सर्वहोमाना माहुर्यज्ञविदेा जनाः ।
 लक्षणं तत्प्रवक्ष्यामि प्रमाणं दैवतं च यत् । ४६
 न नखेन न काष्ठेन नाश्मना मृगमयेन वा ।
 प्रोस्त्रिखिल्लक्षणं विप्रः सिद्धिकामस्तु यो भवेत् । ४७
 नखेन कुनखी चैव काष्ठेन व्याधि मिच्छति ।
 अश्मना धननाशः स्यान् मृगमयेन कलिध्रुवम् । ४८
 फलेन फलिनी चैव पुष्येण श्रिय मिच्छति ।
 पर्श्वेन धनलाभः साह्यीर्घं मायुः कुशेन तु । ४९
 तस्मात् फलेन पुष्येण पर्श्वेनाथ कुशेन वा ।
 प्रोस्त्रिखिल्लक्षणं विप्रः सिद्धिकामस्तु कर्मसु । ५०
 सख्यं भूमिं प्रतिष्ठाय प्रोस्त्रिखिल्लक्षणेन तु ।
 तावन्नात्यापयेत्याणि यावदग्निं निधापयेत् । ५१
 प्राक्कृता पार्थिवी लेखा आग्नेयी चाप्युदक् ऋता ।
 प्राजापत्या च ऐन्द्री च सौमी च प्राक्कृता ऋता । ५२
 उत्करं गृह्य रेखाभ्योऽरत्निमात्रे निधापयेत् ।
 द्वार मेवन्तु द्रव्याणां प्रागुदीच्यां दिशि ऋतम् । ५३
 पार्थिवी चैव सौमी च लेखे द्वे द्वादशाङ्गुले ।
 एकविंशतिराग्नेयी प्रादेशिन्ये उभे ऋते । ५४
 षडङ्गुलान्तराः कार्या आग्नेयी संहितास्तु याः ।
 पार्थिवायास्तु लेखायास्त्रिस्रस्ता उत्तरोत्तराः । ५५

शुक्लवस्त्रां पार्थिवी स्यादाग्नेयी लोहिता भवेत् ।
 प्राजापत्या भवेत् कृष्णा नीला मैन्द्रीं विनिर्दिशेत् ।
 पौतवस्त्रां च सौमो स्याल्लेखानां वर्णलक्षणम् । ५६
 एष लेखविधिः प्रोक्तो गृह्याकर्मसु सर्वसु ।
 सूक्ष्मास्ता ऋजवः कार्या लेखास्ताः सुसमाहिताः । ५७
 एतानि तत्त्वतो ज्ञात्वा गृह्याकर्मणि कारयेत् । ५८
 विष्णुपादपरिक्रान्ता वाराहेणोद्धृता च या ।
 शुचिर्मेध्या च पूता च किमर्थं मुपलिख्यते । ५९
 इन्द्रेण वज्राभिहतः पुरा वृषी महासुरः ।
 मेदसा तस्य संक्लिन्ना तदर्थं मुपलिख्यते । ६०
 मेद मुद्ध्यमाणस्य शेषं यत्किञ्च तिष्ठति ।
 अन्तर्धानं मृदा चैव दीयते वेदनिश्चयः । ६१
 द्यूते च व्यवहारे च प्रवृत्ते यज्ञकर्मणि ।
 यानि पश्यतुदासीनः कर्ता तानि न पश्यति । ६२
 एकः कर्मनियुक्तः स्याद् द्वितीयस्तन्वधारकः ।
 तृतीयः श्रेष्ठं प्रब्रूयात्ततः कर्म समाचरेत् । ६३
 कपालैर्भिन्नपात्रैर्वा न त्वामैर्गीमयेन च ।
 अग्निप्रणयनं कार्यं यजमानभयावहम् । ६४
 अल्पः प्रणोता विच्छिन्नोऽसमिद्धश्चापरिश्रुतः ।
 खरया पुनरानीतो यजमानभयावहः । ६५

तस्माच्छुभेन पात्रेण अविच्छिन्नाकृतं बहु ।
 अग्निप्रणयनं कुर्याद् यजमानसुखावहम् । ६६
 शुभं पात्रं तु कर्त्तव्यं यजमानसुखावहम् । ६७
 शुभं पात्रं तु कात्स्न्यस्यात्तेनाग्निं प्रणयेद्बुधः ।
 तस्याभावे शरावेण नवेनाभिसुखञ्च तम् । ६८
 सर्वतः पाणिपादान्तः सर्वतोक्षिशिरोमुखः ।
 विश्वरूपो महान्ग्निः प्रणीतः सर्वकर्मसु ॥ ६९
 (प्रोक्षणाभुक्षणाभ्याञ्च लक्ष्णोल्लिखननेन वा ।
 प्रणौताग्निः प्रकर्त्तव्यः विधिवद्यान्निको भवेत् ।)
 न वस्त्रेण धमेद्ग्निं न शूर्पेण न पाणिना ।
 धनोपध्मीद्ग्निं मुखाध्येषोऽध्यजाय । ७०
 वस्त्रेणानु भवेद् व्याधिः शूर्पेण धननाशनम् ।
 पाणिना मृतुमादत्ते मुखेन सिद्धिभागभवेत् । ७१
 उदितेऽनुदितेचैव समयाध्युषिते तथा ।
 सर्वथा वर्त्तते यज्ञ इतीयं वैदिकी श्रुतिः । ७२
 रात्रेः षोडशमे भागे ग्रहनक्षत्रभूषिते ।
 अनुदयं विजानीयाद्दोमं तत्र प्रकल्पयेत् ॥ ७३
 ततः प्रभातसमये नष्टे नक्षत्रमण्डले ।
 रविविम्बं न दृश्येत समयाध्युषितं स्मृतम् । ७४
 रेखामातृन्तु दृश्यं त रश्मिभिश्च समन्वितम् ।

अन्त्या समिद्धिवाहश्च विभागः परमेष्ठिनः । ७६
 परमेष्ठो विभक्तश्च जुहुयादक्षतान् सकृत् ।
 प्रातस्सूणीं घृतं वापि प्रातराहुतुपक्रमः । ७७
 आश्वत्थीन्तु शमीगर्भा मरिणिं कुर्वीत सीत्तराम् ।
 उरोर्दीर्घां रत्निदीर्घां चतुर्विंशङ्गलां तथा ।
 चतुरङ्गलोच्छ्रितां कुर्यात् पृथुत्वेन षडङ्गलाम् । ७८
 अष्टाङ्गलः प्रमन्यः स्याच्चातस्य स्याद्द्वादशाङ्गलम् ।
 आविली द्वादशैव स्यादेतन्मन्यमयन्वकम् । ७९
 मूलादष्टाङ्गलं मुसृज्य त्रीणि त्रीणि च पार्श्वयोः ।
 देवयोनिः स विज्ञेयस्तत्र मथ्यो हुताशनः । ८०
 मूलादष्टाङ्गलं त्यक्त्वा अग्रात् द्वादशाङ्गलम् ।
 देवयोनिः स विज्ञेयस्तत्र मथ्यो हुताशनः ।
 खादिरोरत्निदीर्घः स्यात् स्रुवोऽङ्गुष्ठपर्ववृत्तः ।
 पाणीं स्रुचं बाहुमात्रौ पाणितलाकारपुष्कराम् । ८२
 त्वग्बिलं त्वग्रं कुर्वीत मेक्षणं स्रुक्स्रुवादिवत् ।
 शङ्खुच्चैवोपवेशश्च द्वादशाङ्गलं द्रव्यते । ८३
 नवैः शोभनैरगर्भं पवित्रन्तु कुशायजम् ।
 ललाटाच्चिवुकं प्राहुर्बाहुमात्राः परिधयः । ८४
 दीप्तान्नौ विस्फुलिङ्गे वने दग्धेषु दारुषु ।
 न च संस्कारदोषोऽस्ति तथा चरुकपालयोः । ८५

लेखनाभाक्षणे कृत्वा निहितेऽग्नौ समिद्धधत् ।
 ततो भूमिग्रहं कृत्वा कुर्यात् परिसमूहनम् । ८६
 ब्रह्माणं मुपसङ्कल्प्य अरुश्रपणं मारभेत् ।
 ब्रह्माणं स्तरणं कुर्याच्चरुयं न कल्पितः । ८७
 ब्रह्मविष्टरयोश्चापि सन्देहे समुपस्थिते ।
 ऊर्ध्वकेशो भवेद्ब्रह्मा लम्बकेशस्तु विष्टरः । ८८
 कतिभिस्तु कुशैर्ब्रह्मा कतिभिर्विष्टरः शृतः ।
 पञ्चाशच्चिः कुशैर्ब्रह्मा तदूर्ध्वे न तु विष्टरः । ८९
 उदग्धारा मविच्छिन्ना मग्नि मारभ्य दर्शयाम् ।
 ब्रह्मासनस्थाने सर्वकर्मसु नित्यशः । ९०
 एकान्तो पितृयज्ञे च ब्रह्माणं नोपकल्पयेत् ।
 सायं प्रातश्च होमेषु तथैव बलिकर्मसु । ९१
 यवद्वीक्षकृतं ज्ञेयं तण्डुलादि कृताकृतम् ।
 शोदनन्तु कृतं विद्यात् न तस्य करणं पुनः । ९२
 सीमन्ती दर्भपिञ्जल्यस्तिस्रस्ताभिस्त्रिरुद्वेयम् ।
 त्रिभिः खेतैश्च शल्लकैः प्रोक्तो वीरतरः शरः । ९३
 दिशाञ्च विदिशाञ्चैव यत्र नोक्ता विचारणा ।
 “सर्धतः” तत्र शब्दोऽयं विधियोगे निपात्यते । ९४
 विहितप्रतिषिद्धाञ्च प्रणीतां नोपकल्पयेत् ।
 वैष्णवाच्च जपेन्मन्त्रं प्रपठ्यैव यच्चवित् । ९५

परिधीएस्तु न कुर्वीत गृह्याकर्मसु याञ्छिकः ।
उदकाञ्जलयस्तिस्त्रस्ते वै परिधयः ऋताः । ६६
सर्वेषा मेव होमानां समिदादौ विधीयते ।
कर्मान्ते चैव मेव स्यात् स्वाहां तत् न कारयेत् । ६७
इध्म मष्टादश दारु प्रवदन्ति विचक्षणः ।
दर्शं च पौर्णमासे च क्रियास्वन्यासु विप्रशतिः । ६८
प्रादेशमात्रं कुर्वीत मेक्षणं समिधस्तथा ।
इध्मः समानवृक्षाणां द्विप्रादेशप्रमाणतः । ६९
प्रागग्राः समिधो देयास्तांश्च काम्येष्वपाटिताः ।
शान्त्यर्थेषु सशक्ताऽऽर्द्रा विपरीता जिघांसति ।
इध्मः सद्नेहनादानं चरुश्रपण मेव च ।
तूष्णीं मेतानि कुर्वीत समस्तञ्चैध्म माददेद् १०१
आचार्य्यानुमतं वाक्य मेकौयं गृह्यते क्वचित् ।
शेषाण्येकौयवाक्यानि आचार्य्यां न प्रशंसति । १०२
द्रव्याणां मपक्त्वानां होमीयानां यथाविधि ।
प्रसिञ्चेन्मक्षणं कुर्यादङ्गिरभ्युक्षण मेव च । १०३
पवित् मन्तरे कृत्वा स्थाल्या माज्यं समावपेत् ।
एतत् सम्पूयनं नाम पञ्चादुत्पवनं स्मृतम् । १०४
अग्निना चैव मन्त्रेण पवित्रेण च चक्षुषा ।
चतुर्भिरेव यत् पूतं तदुज्य मितरहृतम् । १०५

घृतं वा यदि वा तैलं पयो वा दधि यावकम् ।
 आज्यस्थाने नियुक्तानां माज्यशब्दो विधीयते । १०६
 आज्यानां सर्पिरादीनां संस्कारे विधिर्नोदिते ।
 अनधिश्रयणं दक्षः श्रेष्ठाणां श्रयणं स्मृतम् । १०७
 यथा सीमन्तिका नारो पूर्वगर्भेण संस्कृता ।
 एव माज्यस्य संस्कारः संस्कारे विधिर्नोदिते । १०८
 आज्यस्य हविषं चैव आज्ये पूर्वक्रियाविधिः ।
 तस्य सम्पन्नं पूर्वाचरोः पर्युक्षणं परम् । १०९
 पाणिना मेक्षणेनाथ सुवेणैव तु यद्विः ।
 द्रव्यते चानुपस्तौर्य उपघातः स उच्यते । ११०
 उपघातं जुहुयाच्चरावाज्यं समावपेत् ।
 मेक्षणीं तु होतव्यं नाज्यभागौ न स्विष्टकृत् । १११
 जुह्वाज्यं परिशेषेण यद् द्रव्यं मुपकल्पितम् ।
 सुवेणैव तु तत् स्पृष्टं सम्प्रातं चैव तं विदुः । ११२
 स्थालीपाकावृतान्यत्तु यत्र संज्ञा निपात्यते ।
 तत्राज्यभागौ जुह्वैव सुच मास्तीर्यावद्यत् । ११३ ।

इति गोभिलाचार्यपुत्रप्रणीते गृह्यासङ्गहे

प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः ॥

स्मृत्येभ्यो न प्रचिन्वीयात् यातयामं स्मृतं स्मृतम् ।
 स्मृतशेषान्ततो गृह्य यज्ञवास्तुक्रिया तथा । १
 यज्ञवास्तुक्रियां कृत्वा विधिदृष्टेन कर्मणा ।
 अथ धारा मविच्छिन्नां जहुयात् सार्वकामिकोम् । २
 सायंप्रसूतवैश्वदेवे पितृयज्ञे तथैव च ।
 कम्बुके गोमये नित्यं व्रताणां समिधामु च । ३
 चैत्ये यूपे ब्रीहियवे भूमावप्सु च याञ्जिकैः ।
 व्याहृतेर्न प्रयोक्तव्या यज्ञवास्तुक्रिया तथा ।
 चरवे यो विधिः प्रोक्तः स यज्ञद्विति निश्चयः ।
 बलिं तेभ्यो न कुर्वीतापसिद्धार्यबलीन् हरत् । ५
 यत्र मन्वा न विद्यन्ते व्याहृतीस्तत्र योजयेत् ।
 मन्वाणा मेव चादेशे मन्वात् कर्म समाचरेत् । ६
 भूरादौ व्याहृतयो वेदेभ्यो निःसृताः पुरा ।
 महत्त्वं व्याहृतित्वञ्च प्राप्ताः खेनैव कर्मणा । ७
 ॐकारजननात्तासां महत्त्वं परिभाष्यते ।
 व्याहृत्या व्याहृतित्वञ्च तेन त्रैविद्यतां ययुः । ८
 ॐकारश्चाथशब्दश्च द्वावेतौ ब्रह्मणः पुरा ।

कण्ठं भिक्षा विनिर्याती तेनेती मङ्गलावुभौ । ९
 अथैताः स्वयाहृतयोऽथवीयस्यः पराः श्रुताः ।
 ऐरावतः प्रतिक्षेत् वेदान्तेष्वश्रिताश्च याः । १०
 मध्ये स्थण्डिल मन्ते च वारिणा परिसंवृतम् ।
 अविदासिन ए ऋदं विद्यात्तादृशं कर्मणो विदुः । ११
 यत्र विद्या च वित्तञ्च सत्यं धर्मः शमो दमः ।
 अभिरूपः स विज्ञेयः स्वाश्रमे यो व्यवस्थितः । १२
 लौकिके लोकसामान्ये क्रत्यादाग्नौ वृथा च्युतम् ।
 यात्रिकं पुण्य मायुष्ये कर्मणा नोपपद्यते । १३
 वैदिके लौकिके वाऽपि यज्जुहाति प्रयत्नतः ।
 वैदिके ब्रह्मज्ञाकः स्यात् लौकिके पापनाशनम् । १४
 स्ववर्णाभिरनिन्द्याभिरङ्गिरक्षतमिश्रितैः ।
 स्नानं चतुर्भिः कलशैः स्त्रीभिः स्त्रीं यत्र ज्ञावनम् । १५
 गौड़ी पैथी च माध्वी च विज्ञेयास्त्रिविधाः सुरा ।
 पाणिकर्मणि गौड़ी स्यात्सत्या माध्वधमा सुरा । १६
 नग्निकान्तु वदेत् कन्यां यावन्नर्त्तुमती भवेत् ।
 ऋतुमती त्वनग्निका तां प्रयच्छेत्वनग्निकाम् । १७
 अप्राप्ता रजसो गौरी प्राप्ते रजसि रोहिणी ।
 अव्यञ्जिता भवेत् कन्या कुचहीना तु नग्निका । १८
 व्यञ्जनैस्तु समुत्पन्नैः सीमो भुञ्जीत कन्यकाम् ।

पयोधरैस्त, गन्धर्वा रजसान्निः प्रकीर्त्तितः । १६
 तस्मादयञ्जनेपिता मरजा मपयोधराम् ।
 अभुक्ताञ्चैव सोमाद्यैः कन्यकान्न प्रशस्यते । २०
 वेदिपिण्डात् क्रियावती सौतायाः फलते कृषिः ।
 अक्षोभ्या च ऋदे त्रेया गोष्ठे भवति गोमती । २१
 चतुप्रथे प्रकीर्णा स्यात् दूतस्थाने कलिप्रिया ।
 श्मशाने म्रियते भर्ता बन्धा भवति चोषरे । २२
 नवमे सवे एवैते कन्यायाः पुण्यगच्छन्ते ।
 पाणिग्रहणमन्वास्त, नियतं दारलक्षणम् । २३
 विवाहे गो विधिः प्राक्तो मन्वा दाम्पत्यवाचका
 वरस्त, तान् जपेत् सर्वान् ऋत्विगाजन्यवश्ययोः । २४
 महानदीषु या आपः कौप्यान्याश्च ऋदेष च ।
 गन्धवर्णरसैर्युक्ता ध्रुवास्ता इति निश्चयः । २५
 गन्धसाल्यै रलङ्कृत्य सकुम्भो वाग्यतः शुचिः ।
 धारयेत् विषु वर्णेषु प्रावृतांसा द्विजोत्तमः । २६
 यदा निष्क्राम्येत्कन्यां वरः पाणिं जिवृत्तयन् ।
 अग्निप्रदक्षिणं कृत्वा कटस्तीर्णं पदं व्रजेत् । २७
 पदा प्रपद्य पश्यान् पतियानं सञ्जपेद्बधूः ।
 वरो वाऽत्र जपेन्मन्त्र माकटान्तादिति स्थितिः । २८
 लाजानाञ्च स्रुवं कुम्भं प्राजनास्मान मेव च ।

प्रदक्षिणानि कुर्वीत इम्पती तु विना गृही । २९
 प्राजग्राह मुद्रग्राहं ब्रह्मण मृत्विकं तथा ।
 एतानि वाह्यतः कृत्वा शेषाणान्तु प्रदक्षिणम् । ३०
 दक्षिणां दिश मास्थाय यमो मृतुश्च तिष्ठतः ।
 तयोस्तु, रक्षणार्थाय तस्माद् ब्रह्मा वह्निर्भवेत् । ३१
 सीमः प्रकृतिरेखा हि लाजानाश्चित्य तिष्ठति ।
 विरुद्ध माञ्च्ये सोमेन नाभिघारणं मर्हति । ३२
 शमीपलाशमिश्राणां लाजाना मभिघारणम् ।
 पूर्वाणां घृतमिश्राणा मार्चार्यैः कल्पितं यथा । ३३
 तेषु लाजाञ्जलिर्बध्वा हूयतेऽङ्गुलिपर्वभिः ।
 एव लाजहोवःशेषं होतव्यं शूर्पजिह्वया । ३४
 अवसितान्तु विधिना पाणियाहन्तु प्राजनी ।
 रक्षार्थं मनुगच्छेत् सग्राहं चाह मेव वा । ३५
 ब्राह्मणस्यार्घ्यस्य दैवस्य प्राजापत्यस्य याज्ञिकैः ।
 पूर्वं होमविधिः प्रोक्तः पश्चात् परिणयः सूतः । ३६
 गाम्भर्वांसुरपैशाचा विवाहा राक्षसाश्च ये ।
 तेषां परिणयः पूर्वं पश्चाद्दोमो विधीयते । ३७
 उद्वर्त्तनं नखच्छेदो रोमच्छेदनं मेव च ।
 संसनं मेखलायाश्च क्लृप्तानानि विदुर्बुधाः । ३८
 चूडाकर्मणि सीमन्ते यश्च प्राक् सदा गृहे ।

विवाहे चैव लाजानां नोक्तो निर्वपणो विधिः । ३८
 दक्षिणाकपर्दा वासिष्ठा आत्रेयास्त्रिकपर्द्दिनः ।
 आङ्गिरसः पञ्चचूडा मुण्डा भृगवः शिखिनोऽन्ये । ४०
 सर्वयज्ञेषु विप्राणा मग्निः पूर्वं प्रवर्त्तते ।
 तस्मात् सुरोत्तमा ह्यापोऽङ्गिरेवाभिषेचयेत् । ४१
 ब्रह्मचारी व्रतादेशे व्रतनाम प्रवाचयेत् ।
 चास्य यावदन्ताय सावित्रे चान्नाकोर्त्तनम् । ४२
 समा भासा महारात्रास्तुल्या ब्राह्मणचोदिताः ।
 सावित् मष्टभिर्वर्षैः कार्यं भासैर्दिनैश्च वा । ४३
 सावित् यावदन्ताय धार्य्युः सर्वाश्रमस्थितैः ।
 चूडाकरणधर्मेण गोदाने चास्य वापन् । ४४
 विप्राणा मग्निराचार्य्य इन्द्रखाता व्रते व्र । ४५
 तस्मात् सर्वव्रतान्ते षु चरुरैन्द्रो विधीयते । ४५
 अजिनं सर्वदैवत्य मैन्द्रो दण्ड इति स्मृतः ।
 सावित्रीं मेखला माहुस्तस्मात् सर्वाणि धारयेत् । ४६
 मेखला मजिनं दण्ड मुपवीतं कमण्डलुम् ।
 अप्सु प्रास्य विनष्टानि गृहीतान्यानि मन्त्रतः । ४७
 यज्ञोपवीतं कुर्वीत सूत्रेण नवतान्तवम् ।
 देवतास्तत्र वक्ष्यामि आनुपूर्वेण याः स्मृताः । ४८
 ॐकारः प्रथमस्तन्तुर्द्विती यश्चाग्निदैवतः ।

तृतीयो नागदैवत्यश्चतुर्थः सीमदैवतः । ४६
 पञ्चमः पितृदैवत्यः षष्ठश्चैव प्रजापतिः ।
 सप्तमो वासुदैवत्योऽष्टमो यमदैवतः । ५०
 नवमः सर्वदैवत्य इत्येते नव तन्तवः ।
 द्विगुणं त्रिगुणं वापि एकग्रन्थिकृतं विदुः । ५१
 केनैवात्पादितं सूत्रम् केन वा त्रिगुणीकृतम् ।
 केन वास्य कृतोऽग्रन्थिः केन मन्त्रेण मन्वितम् । ५२
 ब्रह्मणोत्पादितं सूत्रं विष्णुना त्रिगुणीकृतम् ।
 रुद्रेण तु कृतोऽग्रन्थिः सावित्र्या चाभिमन्वितम् । ५३
 स्तनादूर्ध्वमधो नाभेर्न कर्त्तव्यं कथञ्चन ।
 नादूर्ध्वं श्रियं हन्ति नाभ्यधस्तात्तपःक्षयः । ५४
 गोभिर्वालपवित्रेण धार्यमाणेन नित्यशः ।
 न स्पृशन्तीह पापानि श्रियं गात्रेषु तिष्ठति । ५५
 गोभिर्वालपवित्रेण यस्तु सन्ध्या मुपासते ।
 गोधर्मेष्वेव वक्तव्यं न स पापेन लिप्यते । ५६
 गोभिर्वालपवित्रेण यस्तु ह्यग्नि मुपासते ।
 पञ्चान्नयो ह्युतास्तेन यावज्जीवं न संशयः । ५७
 आचार्येणाभ्यनुज्ञात आचार्यान्मौ विधिर्यथा ।
 प्रणीतेऽग्नौ समिद्दद्याद्वक्त्रेण सा ब्रह्मचारिणाम् । ५८
 दधि सर्पिश्च संयुक्तः प्रोक्तो ह्येष पृषातकः ।

होमकाले तु तस्याग्नेः स्थान मुत्तरपूर्वतः । ५८
 काम्या प्रिया च हव्या च इडा रत्ना सरस्वती ।
 मही विश्रुता चाप्राग च गोनामानि विदुर्वुधाः । ६०
 मधुपर्कं पिबेन्मन्य मन्ततो हृदयं स्पृशेत् ।
 अपूपानां चरोश्चापि सर्वस्थानां न्यनक्ति च । ६१
 दानक्षतमुमनस आपश्चेति चतुष्टयम् ।
 अर्घ्येषु प्रदातव्यो गृह्णी ये अघ्राह्याः स्मृताः । ६२
 दध्यक्षतभुमनसो घृतं सिद्धार्थंश्चा यवाः ।
 पानीयञ्चैव दर्भाश्च अष्टाङ्गो ह्यर्घ्य उच्यते । ६३
 सर्पिषा मधुना दध्ना अर्चयेदर्हयन् सदा ।
 ऋषिप्रोक्तेन विधिना मधुपर्केण याञ्छिकः । ६४
 कंसे त्रितय मासिच्य कंसेन परिसंवृतम् ।
 परिश्रितेषु देयः स्थान्मधुपर्क इति ध्रुवम् । ६५
 मधुपर्कं तथा सोमे अप्सु प्राणाहुतीषु च ।
 अनुच्छिष्टो भवेद्विप्रो यथा वेदविदो विदुः । ६६
 प्राणाहुतेषु सोमेषु मधुपर्कं तथैव च ।
 आस्यहोमेषु सर्वेषु नाच्छिष्टो भवति द्विजः । ६७

दधनि पयसि वा कृतान्नं

मधु दद्यान्मधुपर्कं मेव माहुः ।

दधिमधूदके वापि सक्ता-

वितेते विहितान्नयस्तु मन्याः । ६८

पवित्रान्तर्हितं कृत्वा चरुं प्राञ्चोभिधारयेत् ।
 उद्वास्य चैवं विधिना एवं तन्त्रं न लुप्यते । ६६
 चतुर्मुष्टिश्चरुः कार्य्यश्चतुर्णां मुत्तरोऽपि वा ।
 कपालस्य प्रमाणेन अपूपानष्टकाविधौ । ७०
 चतुर्भागं पाणितलात् कपालं यान्निका विदुः ।
 पृथक्कपालान् कुर्वीत अपूपानष्टकाविधौ । ७१
 वपाहोमे मुखे चैव होमे स्विष्टकृते तथा ।
 व्याहृतीर्न प्रयोक्तव्यं मुखे नाप्सु च लक्षणम् । ७२
 सन्ततः प्रणवः कार्य्यः पितृयज्ञेषु ब्राह्मणैः ।
 उपांशुकरणञ्चापि सह कर्त्वा समस्वरैः । ७३
 कालातीर्तेषु होमेषु उत्तरेष्वागतेषु च ।
 कालातीतानि ह्रुत्वैव उत्तराणि समारभेत् । ७४
 यान्यतीतान्यतिक्रमा उत्तराणि समारभेत् ।
 न देवाः पितरस्तस्य प्रतिगृह्णन्ति तद्विः । ७५
 प्रक्रमणे तथोवाहे होमे स्विष्टकृते तथा ।
 यस्यां दिशि विधिं प्राहुस्ता माहुरपराजिताम् । ७६
 अयुक्त मस्रलवणैरपर्य्युषित मेव च ।
 हविष्य मेतदन्नाद्य मसुरैश्चाप्यसंयुतम् । ७७
 इक्षवः सर्वखल्वास्य कोद्रवा वरटैः सह ।
 अकृताययणे भक्ष्या येषां त्रीता हविर्गुणाः । ७८

नवयज्ञेऽधिकारस्थाः श्यामाका व्रीहयो यवाः ।
 नाश्रीयान्न च ह्रुत्वैव मन्येष्वनियमः स्मृतः । ७९
 श्राद्धे ब्राह्मण एकश्चेत् स्वल्पञ्च प्रकृतं यदि ।
 वैश्वदेवं कथं तत्र इति मे संशयो महान् । ८०
 प्रणीतान्नाय मुद्बृत्य सर्वस्य प्रकृतस्य तु ।
 ब्राह्मणाय प्रदातव्यं मेवं भवति सम्प्रदे । ८१
 यद्येव भोजयेच्छ्राद्धे हृन्दोगं तत्र भोजयेत् ।
 ऋचो यधूपि सामानि त्रैविध्यं तत्र तिष्ठति । ८२
 ऋग्भिस्तु पितरः प्रीता यजुर्भिस्तु पितामहाः ।
 सामभिः प्रपितामहास्तस्मात् तत्र भोजयेत् । ८३
 अटेत पृथिवीं कृत्स्नाए सशैलवनकाननाम् ।
 लभेत यदि पितर्ये साम्ना मन्त्ररचिन्तकम् । ८४
 दर्भाः कृष्णाजिनं मन्त्रा ब्राह्मणाश्च विशेषतः ।
 नैते निर्माल्यतां यास्ति नियोज्यास्तु पुनः पुनः । ८५
 दर्भाः पिण्डेषु निर्माल्या विप्राः प्रेतान्नभोजने ।
 मन्त्राः शूद्रेषु निर्माल्यानिर्माल्याश्चित्तिपावकाः । ८६
 पिण्डार्थं ये स्मृता दर्भास्तर्पणन्तु कृतन्तु यैः ।
 धृतैः कृते च विरामुत्रे त्यागस्तेषां विधीयते । ८७
 उरसि पितरो भुङ्क्ते वामपार्श्वे पितामहाः ।
 प्रपितामहा दक्षिणतः पृष्ठतः पिण्डतर्पुकाः । ८८

क्षुते निष्ठीवने चैव दन्तोच्छिष्टे तथानृते ।
 पतितान्नाञ्च सम्भाषे दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् । ८९
 मरुतः सोम इन्द्राग्नी मितावरुणौ तथैव च ।
 एते सर्वे च विप्रस्य श्रोत्रे तिष्ठन्ति दक्षिणे । ९०
 आत्मतन्त्रेषु यन्नाक्तं तत् कुर्यात् पारतन्त्रिकम् ।
 विशेषाः खलु सामान्या ये चोक्ता वेदवादिभिः । ९१
 ऊनो वाप्यतिरिक्तो वा यः स्वशाखोक्त माचरेत् ।
 तेन सन्तनुयाद् यच्च न कुर्यात् पारतन्त्रिकम् । ९२
 यः स्वशाखोक्त मत्सृज्य परशाखोक्त माचरेत् ।
 अप्रमाणं मृषिं कृत्वा सोऽभ्ये तमसि मज्जति । ९३
 पुनरुक्तं मीतिक्रान्तं यच्च सिंहावलीकितम् ।
 गौभिल्ये न गृह्णन्ति न ते ज्ञास्यन्ति गोभिलम् । ९४
 गोभिलाचार्य्यपुत्रस्य योऽधीते संग्रहं पुमान् ।
 सर्वकर्मस्वसंमूढः पराऽसिद्धिं मवाप्नुयात् । ९५ ।

इति श्रीगोभिलाचार्य्यपुत्रप्रणीते गृह्यासंग्रहे
 द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥ समाप्तश्चायं गृह्यासंग्रहः ॥

॥ अथ गृह्यासंगृहः ॥

(गोभिलीयगृह्यपरिशिष्टविशेषः)

॥ भगवता गोभिलाचार्यपुत्रेण प्रणीतः ॥

॥ श्रीसत्यव्रतशर्मा प्रकाशितः ॥

CALCUTTA.

Printed by Mohendra Nath Sircar.

16—1, GHOSH'S LANE, SATYA PRESS.

1891.

॥ संचिप्तविज्ञापनम् ॥

—०—

अथ वाक्यार्थज्ञानं सुगमयितुम्, छन्दोदोषं निवारयितुम्, ग्रन्थान्तरविरोधं मपगमयितुं वा पाठाः संशोधनीया इति धिया नात्र अपि कतमोऽप्यंशः परिवर्त्तितः ; प्रकृतपाठान् एकटना-यैव मन्त्रिवरसम्पादितस्याप्यस्य पुनरापादनारम्भात् । “संवत् १५८७ वर्षीयचैत्रपौर्णमास्यां शृगटदिने लिखितं” गुरुपरम्परया-लम्बं स्वपठितं मेव पुस्तकं मस्य प्रधानादर्शीकृतञ्चेति शम् ॥

॥ श्रीसत्यव्रतशर्मा ॥

॥ कलिकाता । संवत् १९४८ ॥

॥ अथ गृह्यासंगृहः ॥

॥ अथ प्रथमप्रपाठकः ॥

॥ ॐ नमः सामवेदाय ॥

ॐ अथातः संप्रवक्ष्यामि यदुक्तं पद्मयोनिना ।
ब्राह्मणानां हितार्थाय संस्कारार्थं तु भाषितम् । १
लौकिकः सावको ह्यग्निः प्रथमः परिकीर्तितः ।
अग्निस्तु मारुतो नाम गर्भाधाने विधीयते । २
पुंसवने चान्द्रमसः शुक्लाकर्मणि शोभनः ।
सीमन्ते मङ्गलो नाम प्रगल्भो जातकर्मणि । ३
नाम्नि च पार्थिवो ह्यग्निः प्राशने च शुचिस्तथा ।
सभ्यनामाय चूडे तु व्रतादेशे समुद्भवः । ४
गोदाने सूर्यनामा तु केशान्ते ह्यग्निरुच्यते ।
वैश्वानरो विसर्गे तु विवाहे योजकः स्मृतः । ५
चतुर्थ्यान्तु शिखी नाम धृतिरग्निस्तथापरे ।
आवसथ्ये भवो ज्यो वैश्वदेवे तु पावकः । ६
ब्रह्मा वै गार्हपत्ये स्याद्दीश्वरो हस्त्रिणे तथा ।
विष्णुराहवनीये स्यादग्निहोत्रे त्रयोऽम्नयः । ७

लक्ष्मणे वक्रिर्नाम कोटिहोमे हुताशनः ।
 प्रायश्चित्तं विधिश्चैव पाकयज्ञे तु साहसः । ८
 देवानां ह्यव्यवाहस्तु पितॄणां कव्यवाहनः ।
 पूर्याहुत्यां मृडो नाम शान्तिके वरदस्तथा । ९
 पौष्टिके बलदश्चैव क्रोधाग्निश्चाभिचारके ।
 वश्यार्थे कामदे नाम वनदाहे तु दूतकः । १०
 कौष्ठे तु जठरो नाम क्रव्यादे मृतभक्षणे ।
 समुद्रे वाङ्मो ज्ञेयः क्षये संवर्त्तकी भवेत् । ११
 एतेऽन्वयः समाख्याताः श्रावयेद् ब्राह्मणः सदा ।
 सप्तत्रिंशतिर्विख्याता ज्ञातव्याश्च द्विजेन तु । १२
 सप्तजिह्वाः स्फुरन्त्येता हुताशनमुखे स्थिताः ।
 याभिर्हव्यसमश्नन्ति हुतसम्यग् द्विजोत्तमैः । १३

काली कराली च मनोजवा च

सुलोहिता चैव सुधूमवर्णा ।

स्फुलिङ्गिनी चैव शुचिस्मिता च

लेलायमाना इति सप्त जिह्वाः । १४

देशान्तिके द्विगुणा पौष्टिके च ।

तिस्रोऽभिचारिण्यस्ते विश्वघ्नाः । १५

एतास्त्रोक्ता विशेषेण ज्ञातव्यास्तु द्विजेन वै ।

आहुतयैव तु ज्ञातव्यं यो यत्र विहितो विधिः । १६

अविदित्वा तु यो ह्यग्निं होमयेदविचक्षणः ।
 न हृतं न च संस्कारो न च कर्मफलं भवेत् । १७
 ज्ञात्वा स्वरूपं मान्यं योऽन्नराराधनं चरेत् ।
 ऐहिकामुष्णिकैः कामैः सारथिस्तस्य पावकः । १८
 निःसंशयकरैरथैः पुत्रशिष्यहितैषिणा ।
 गोभिलाचार्यपुत्रेण कृतं शास्त्रं सुनिश्चितम् १९
 पावकस्य मुखं वक्ष्ये यदुक्तं पद्मयोनिना ।
 सप्तजिह्वाप्रमाणन्तु प्रादेशं परिकीर्त्तितम् । २०
 प्रमाणं चतुरस्रञ्च वर्तुलं मुखमण्डलम् ।
 यदर्थं ह्यते वङ्गौ तां जिह्वां परिकल्पयेत् । २१
 कराली धूमिनी श्वेता लोहिता चातिलोहिता ।
 सुपर्णी पद्मरागी च सप्तैताः परिकीर्त्तिताः । २२
 करालीं राक्षसाश्नन्ति धूमिनीं मसुरास्तथा ।
 श्वेतां नागाः समश्नन्ति पिशाचा लोहितां तथा ।
 महालोहितां गन्धर्वाः सुपर्णीञ्च यमस्तथा । २३
 पद्मरागी च विख्याता दिव्या जिह्वा ह्युताशने ।
 तस्यान्तु होमयेन्नित्यं सुसमिद्धे ह्युताशने । २४
 विधूमे लेलिहाने च हीतव्यं तन्वसिद्धये ।
 न धूमो न तथा ज्वाला विशुद्धोष्णाविचक्षुषा । २५
 प्रभया भाति यत्रैव भगवांस्तत्र तिष्ठति ।

तत्र पूर्णाहुतिं दद्यात्सर्वकामप्रसिद्धये । २६
 मारुणी राक्षसी रौद्री क्रव्यादी ब्रह्मराक्षसी ।
 स्थूलजङ्घा कराली च वज्रहस्ता तथैव च ।
 यमदूतो च विज्ञेया इत्येताः समिधो नव । २७
 विशोर्सा विदला ऋखा वक्रा स्थूला कृशा द्विधा ।
 कृष्टिदष्टा च दीर्घा च वर्जनीयाः प्रयत्नतः । २८
 विशोर्साऽऽयुःक्षयं कुर्याद विदला व्याधिसम्भवा ।
 ऋखा मृत्युकरौ रौद्री दुर्भगत्वन्तु वक्रया । २९
 विघ्नानि कुरुते स्थूला कृशा च रिपुवर्धिनी ।
 द्विधा नाशयते क्षयं भार्यां च प्रियन्नाश्ववान् । ३०
 कीटदष्टातिभयदा दीर्घा चैव सुतान् हरेत् ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वर्जनीयाश्च वर्जयेत् । ३१
 अकृशा चैव न स्थूला अशाखा चापलाशिनी ।
 सक्षौरा नाधिका ऽन्यूनाः समिधः सर्वकामदाः । ३२
 गृह्याकर्मसु सर्वेषु होत्रे प्रतिविधिं ध्रुवम् ।
 क्रमशः सम्प्रवक्ष्यामि यो यत्र विहितो विधिः । ३३
 अनुद्भिन्नपदार्थानि गृह्यावाक्यानि यानि तु ।
 तेषां वक्ष्यामि सिद्ध्यर्थं श्लोकैः संग्रहसंग्रहैः । ३४
 पत्न्याः पुत्राश्च कन्याश्च जनिष्याञ्चापरे सुताः ।
 गृह्या इति समाख्याता यजमानस्य दायकाः । ३५

तेषां संस्कारयोगेन शान्तिकर्म क्रियासु च ।
 आचार्यविहितः कल्पस्तस्माद् गृह्या इति स्थितिः । ३६
 भूमेः समूहनं कृत्वा गोमयेनापलिप्य च ।
 द्रव्याण्युत्तरतः स्थाप्य वृषीं कुर्यादुदङ्मुखीम् । ३७
 गोचर्ममात्रं कुर्वीत चतुरस्र मनूषरे ।
 सर्वतोऽरतिमात्रं स्यात् सायं प्रातस्तु होमयोः ३८
 ऋषभैकशतं यत्र गवां तिष्ठति संवृतम् ।
 बालवत्सप्रसूतानां गोचर्म इति तं विदुः । ३९
 षट् पञ्च चतुरो वापि तयो द्वौ वा शफौ स्मृतौ ।
 गोचर्म इति ऋद्धोऽयं विधियोगे निपात्यते । ४०
 प्राग्ग्रीवं ब्रह्मवर्चस्य मुद्गग्रीवं यशोत्तमम् ।
 पित्रां दक्षिणतो नीचं प्रतिष्ठालम्बकं समम् । ४१
 वरं गान्तु विजानीयाच्चतुर्वर्षा मिति स्थितिः ।
 दक्षिणानां विशिष्टं वै वरं त मपरं विदुः । ४२
 चतुर्मुष्टिर्भवेत् किञ्चित् पुष्कलं च चतुर्गुणम् ।
 पुष्कलानि च चत्वारि पृष्पात्रं विधीयते । ४३
 यज्ञद्रव्यसमाहारे भोजनाचमने तथा ।
 जपे वा होमकाले वा दक्षिणं बाहु मुहुरेत् । ४४
 होमः प्रतिग्रहे दानं भोजनाचमनानि च ।
 अवहिर्जानु कर्माणि साङ्गष्ठान्येव माचरेत् । ४५

आरम्भः सर्वहोमाना माहुर्यज्ञविदो जनाः ।
 लक्षणं तत्प्रवक्ष्यामि प्रमाणं दैवतं च यत् । ४६
 न नखेन न काष्ठेन नाश्मना मृण्मयेन वा ।
 प्रोल्लिखेल्लक्षणं विप्रः सिद्धिकामस्तु या भवेत् । ४७
 नखेन कुनखी चैव काष्ठेन व्याधि मिच्छति ।
 अश्मना धननाशः स्यान् मृण्मयेन कलिर्ध्रुवम् । ४८
 फलेन फलिनी चैव पुष्पेण श्रिय मिच्छति ।
 पर्शेन धनलाभः स्याद्दौर्घं मायुः कुशेन तु । ४९
 तस्मात् फलेन पुष्पेण पर्शेनाथ कुशेन वा ।
 प्रोल्लिखेल्लक्षणं विप्रः सिद्धिकामस्तु फलमसु । ५०
 सद्यं भूमौ प्रतिष्ठाप्य प्रोल्लिखेद्वक्षिणेन तु ।
 तावन्नात्यापयेत्याणि यावदग्निं निधापयेत् । ५१
 प्राकृता पार्थिवी लेखा आग्नेयी चाप्यदक् ऋता ।
 प्राजापत्या च ऐन्द्री च सौमी च प्राकृता ऋता । ५२
 उत्करं गृह्य रेखाभ्योऽरतिमात्रे निधापयेत् ।
 द्वार मेवन्तु द्रव्याणां प्रागुदीच्यां दिशि ऋतम् । ५३
 पार्थिवी चैव सौमी च लेखे द्वे द्वादशाङ्गुले ।
 एकविंशतिराग्नेयी प्रादेशिन्ये उभे ऋते । ५४
 षडङ्गुलान्तराः कार्या आग्नेयी संहितास्तु याः ।
 पार्थिवायास्तु लेखायास्तिस्रस्ता उत्तरोत्तराः । ५५

शुक्लवर्णां पार्थिवी स्यादाग्नेयी लोहिता भवेत् ।
 प्राजापत्या भवेत् कृष्णा नीला मैन्द्रीं विनिर्दिशेत् ।
 पीतवर्णा च सौमो स्याल्लेखानां वर्षलक्षणम् । ५६
 एष लेखविधिः प्रोक्तो गृह्याकर्मसु सर्वसु ।
 सूक्ष्मास्ता ऋजवः कार्या लेखास्ताः सुसमाहिताः । ५७
 एतानि तत्त्वतो ज्ञात्वा गृह्याकर्मणि कारयेत् । ५८
 विष्णुपादपरिक्रान्ता वाराहेणोद्धृता च या ।
 शुचिर्मेध्या च पूता च किमर्थं मुपलिख्यते । ५९
 इन्द्रेण वज्राभिहतः पुरा वृत्रो महासुरः ।
 मेदसा तस्य मुंक्तिन्ना तदर्थं मुपलिख्यते । ६०
 मेद मुद्ध्यमाणस्य श्रेष्ठं यत्किञ्च तिष्ठति ।
 अन्तर्धानं मृदा चैव दीयते वेदनिश्चयः । ६१
 द्यूते च व्यवहारे च प्रवृत्ते यज्ञकर्मणि ।
 यानि पश्यतुग्दासीनः कर्ता तानि न पश्यति । ६२
 एकः कर्मनियुक्तः स्याद् द्वितीयस्तन्वधारकः ।
 तृतीयः प्रश्नं प्रब्रूयात्ततः कर्म समाचरेत् । ६३
 कपालैर्भिन्नपात्रैर्वा न त्वामैर्गीमयेन च ।
 अग्निप्रणयनं कार्यं यजमानभयावहम् । ६४
 अल्पः प्रथोतो विच्छिन्नोऽसमिहश्चापरिश्रुतः ।
 त्वरया पुनरानीतो यजमानभयावहः । ६५

तस्माच्छुभेन पात्रेण अविच्छिन्नाकृशं बहु ।
 अग्निप्रणयनं कुर्याद् यजमानसुखावहम् । ६६
 शुभं पात्रं तु कर्त्तव्यं यजमानसुखावहम् । ६७
 शुभं पात्रं तु काण्डस्यस्यत्तेनाग्निं प्रणयेद्बुधः ।
 तस्याभावे शरावेण नवेनाभिसुखञ्च तम् । ६८
 सर्वैः पाणिपादान्तः सर्वतोक्षिशिरोमुखः ।
 विश्वरूपी महानग्निः प्रणीतः सर्वकर्मसु ॥ ६९
 (प्रोक्षणाभुक्षणाभ्याञ्च लक्षणोल्लिखननेन वा ।
 प्रणौताग्निः प्रकर्त्तव्यो विधिवद्याङ्गिको भवेत् ।)
 न वस्त्रेण धमेदग्निं न शूर्पेण न पाणिना ।
 मुखेणोपधमेदग्निं सुखाध्येषाऽध्यजाय । ७०
 वस्त्रेण तु भवेद् व्याधिः शूर्पेण धननाशनम् ।
 पाणिना मृत्या मादत्ते मुखेन सिद्धिभागभवेत् । ७१
 उदितेऽनुदितेचैव समयाध्युषिते तथा ।
 सर्वथा वर्त्तते यज्ञ इतीयं वैदिकी श्रुतिः । ७२
 रात्रेः षोडशमे भागे ग्रहनक्षत्रभूषिते ।
 अनुदयं विजानीयाद्दोमं तत्र प्रकल्पयेत् ॥ ७३
 ततः प्रभातसमये नष्टे नक्षत्रमण्डले ।
 रविविम्बं न दृश्येत समयाध्युषितं स्मृतम् । ७४
 रेखामातृन्तु दृश्येत रश्मिभिश्च समन्वितम् ।

अन्त्या समिद्धिवाहश्च विभागः परमेष्ठिनः । ७६
 परमेष्ठौ विभक्तश्च जहुयादक्षतान् सकृत् ।
 प्रातस्तूष्णीं घृतं वापि प्रातराहुतुपक्रमः । ७७
 आश्वत्थीन्तु शमौगर्भा मरणिं कुर्वीत सीत्तराम् ।
 उरोदीर्घां रत्निदीर्घां चतुर्विंशाङ्गुलां तथा ।
 चतुरङ्गुलोच्छ्रितां कुर्व्यात् पृथुत्वेन षडङ्गुलाम् ७८
 अष्टाङ्गुलः प्रमन्यः स्याच्चावत् स्यात् द्वादशाङ्गुलम् ।
 आविली द्वादशैव स्यादेतन्मन्यनयन्वकम् । ७९
 मूलादष्टाङ्गुलं मुञ्च्य त्रीणि त्रीणि च पार्श्वयोः ।
 देवयोनिः स विज्ञेयस्तत्र मथ्यो हुताशनः । ८०
 मूलादष्टाङ्गुलं त्यक्त्वा अग्रात् द्वादशाङ्गुलम् ।
 देवयोनिः स विज्ञेयस्तत्र मथ्यो हुताशनः । ८१
 खादिरोरत्निदीर्घः स्यात् सुवोऽङ्गुष्ठपर्ववृत्तः ।
 पाणीं स च बाहुमात्रौ पाणितलाकारपुष्कराम् । ८२
 त्वग्विलां त्वग्र्ये कुर्वीत मेक्षणां सुक्सुवादिवत् ।
 शङ्कुञ्चैषोपवेशश्च द्वादशाङ्गुलं द्रव्यते । ८३
 नवैः शोभनैरगर्भं पवित्रन्तु कुशाग्रजम् ।
 ललाटाच्चिवुकं प्राहुर्बाहुमात्राः परिधयः । ८४
 दीप्तान्मौ विस्फुलिङ्गे वने दग्धेषु दारुषु ।
 न च संस्कारदोषोऽस्ति तथा चरुकपालयोः । ८५

लेखनाभाक्षणे कृत्वा निहितेऽग्नी समिद्धधत् ।
 ततो भूमिग्रहं कृत्वा कुर्यात् परिसमूहनम् । ८६
 ब्रह्माण्ण मुपसङ्कल्पा चरुश्रपण मारभेत् ।
 ब्रह्माण्णं स्तरणं कुर्याच्चरुयत्र न कल्पितः । ८७
 ब्रह्मविष्टरयोश्चापि सन्देहे समुपस्थिते ।
 ऊर्ध्वकेशो भवेद्ब्रह्मा लम्बकेशस्तु विष्टरः । ८८
 कतिभिस्तु कुशैर्ब्रह्मा कतिभिर्विष्टरः स्मृतः ।
 पञ्चाशक्तिः कुशैर्ब्रह्मा तदर्द्धेन तु विष्टरः । ८९
 उदग्धारा मविष्किन्ना मग्नि मारभ्य दक्षिणम् ।
 दद्याद्ब्रह्मासनस्थाने सर्वकर्मसु नित्यतः । ९०
 एकान्तौ पितृयज्ञे च ब्रह्माणं नोपकल्पयेत् ।
 सायं प्रातश्च होमेषु तथैव बलिकर्मसु । ९१
 यवत्रीच्चकृतं ज्ञेयं तण्डुलादि कृताकृतम् ।
 चोदनस्तु कृतं विद्यात् न तस्य कारणं पुनः । ९२
 सौमन्ते दर्भपिञ्जल्यस्त्रिस्तम्बिस्त्रिरुन्नयेत् ।
 त्रिभिः खेतैश्च शल्ललैः प्राक्तो वीरतरः शरः । ९३
 दिशाश्च विदिशाश्चैव यत्र नोक्ता विचारणा ।
 "सर्वतः" तत्र शब्दोऽयं विधियोगे निपात्यते । ९४
 विहितप्रतिषिद्धाश्च पृथीतां नोपकल्पयेत् ।
 वैश्वपाक्षं जपेन्मन्त्रं प्रपदश्चैव यज्ञवित् । ९५

परिधीएस्तु न कुर्वीत गृह्याकर्मसु याज्ञिकः ।
 उदकाञ्जलयस्तिस्त्रस्ते वै परिधयः शृताः । ६६
 सर्वेषा मेव होमानां समिदादौ विधीयते ।
 कर्मान्ते चैव मेव स्यात् स्वाहां तत्र न कारयेत् । ६७
 इधमष्टादश दारु प्रवदन्ति विचक्षणाः ।
 दर्शं च पौर्णमासे च क्रियास्वन्यासु विप्रशति । ६८
 प्रादेशमात्रं कुर्वीत मेक्षणां समिधस्तथा ।
 इधमः समानवृक्षाणां द्विप्रादेशप्रमाणतः । ६९
 प्रागयाः सुमिधो देयास्ताश्च काम्येष्वपाटिताः ।
 शान्त्यर्थेषु सशक्ताऽऽर्द्रा विपरीता जिघांसति । १००
 इधमः सन्नहनादानं चरुश्रपण मेव च ।
 तूष्णीं मेतानि कुर्वीत समस्तञ्चैधमाददेद् । १०१
 आचार्य्यानुमतं वाक्यमेकौयं गृह्यते क्वचित् ।
 शेषाण्येकौयवाक्यानि आचार्य्यां न प्रशंसति । १०२
 द्रव्याणां मुपकृप्तानां होमीयानां यथाविधि ।
 प्रसिञ्चेन्मेक्षणां कुर्यादङ्गिरभ्युक्षणमेव च । १०३
 पवित् मन्तरे क्त्वा स्थान्या माज्यं समावपेत् ।
 एतत् सम्पूयनं नाम पञ्चादुत्पवनं स्मृतम् । १०४
 अग्निना चैव मन्त्रेण पवित्रेण च चक्षुषा ।
 चतुर्भिरेव यत् पूतं तदाज्यमितरद्भृतम् । १०५

घृतं वा यदि वा तैलं पयो वा दधि यावकम् ।
 आज्यस्थाने नियुक्तानां माज्यशब्दो विधीयते । १०६
 आज्यानां सर्पिरादीनां संस्कारे विधिचोदिते ।
 अनधिश्रयणं दध्नः शेषाणां श्रयणं स्मृतम् । १०७
 यथा सीमन्तिका नारो पूर्वगर्भेण संस्कृता ।
 एवमाज्यस्य संस्कारः संस्कारे विधिनादिते । १०८
 आज्यस्य हविषां चैव आज्ये पूर्वक्रियाविधिः ।
 तस्य सम्पवनं पूर्वं चरोः पर्युक्षणं परम् । १०९
 पाणिना मेक्षणेनाथ सुवेणैव तु यद्विदुः ।
 हूयते चानुपस्तोर्य्य उपघातः स उच्यते । ११०
 यदुपघातं जुहुयाच्चरावाज्ये समावपेत् ।
 मेक्षणेन तु होतव्यं नाज्यभागौ न खिष्टकृतम् । १११
 हुत्वाज्यं परिशेषेण यद् द्रव्यं मुपकल्पितम् ।
 सुवेणैव तु तत् स्पृष्टं सम्पातं चैव तं विदुः । ११२
 स्थालीपाकावृतान्यत्तु यत्र संज्ञा निपात्यते ।
 तत्राज्यभागौ हुत्वैव सुच मास्तीर्य्यावद्यति । ११३ ।

इति गोभिलाचार्यपुत्रप्रणीते गृह्यसङ्ग्रहे

प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः ॥

स्तृतेभ्यो न प्रचिन्वीयात् यातयामं स्तृतं स्मृतम् ।
 स्तृतशेषात्ततो गृह्य यज्ञवास्तुक्रिया तथा । १
 यज्ञवास्तुक्रियां कृत्वा विधिदृष्टेन कर्मणा ।
 आज्यधारा मविच्छिन्नां जहुयात् सार्वकामिको । २
 सायंप्रातर्वैश्वदेवे पितृयज्ञे तथैव च ।
 कम्बुके गोमये नित्यं व्रतानां समिधासु च । ३
 चैत्ये यूपे ब्रीहियवे भूमावप्सु च याञ्चिकैः ।
 व्यतीर्णं प्रयाक्तव्या यज्ञवास्तुक्रिया तथा ४
 चरवे यो विधिः प्रोक्तः स यज्ञद्विति निश्चयः ।
 बलिं तेभ्यो न कुर्वीतापसिद्धार्यबलोन् हरेत् । ५
 यत्र मन्वा न विद्यन्ते व्याहृतोस्तत्र योजयेत् ।
 मन्वाणा मेव चादेशे मन्वात् कर्म समाचरेत् । ६
 भूरादयो व्याहृतयो वेदेभ्यो निःसृताः पुरा ।
 महत्त्वं व्याहृतित्वञ्च प्राप्ताः स्वेनैव कर्मणा । ७
 ॐकारजननात्तासां महत्त्वं परिभाष्यते ।
 व्याहृत्या व्याहृतित्वञ्च तेन त्रैविद्यतां ययुः । ८
 ॐकारसायणशब्दश्च दावेतौ ब्रह्मणः पुरा ।

कण्ठं भिक्षा विनिर्यातौ तेनैतौ मङ्गलावुभौ । ९
 अथैताः स्वय्याहृतप्राशयवीयस्यः पराः श्रुताः ।
 ऐरावतः प्रतिक्षेत्रे वेदान्तेष्वश्रिताश्च याः । १०
 मध्ये स्थण्डिलमन्त्रे च वारिणा परिसंवृतम् ।
 अविदासिनश्च ऋदं विद्यात्तादृशं कर्मणा विदुः । ११
 यतः प्रथया च वित्तञ्च सत्यं धर्मः शमो दमः ।
 अमरूपः स विज्ञेयः स्वाश्रमे यो व्यवस्थितः । १२
 लौकिके लोकसामान्ये क्रथ्यादाग्नौ वृथा हुतम् ।
 याज्ञिकं पुण्यमायुष्यं कर्मणा नोपपद्यते । १३
 वैदिके लौकिके वाऽपि यज्जुहोति प्रयत्नतः ।
 दैर्दिग् ब्रह्मलोकः स्यात् लौकिके पापनाशने । १४
 स्ववर्णाभिरनिन्द्याभिरङ्गिरक्षतमिश्रितैः ।
 ज्ञानं चतुर्भिः कलशैः स्त्रीभिः स्त्रीं यत्र ज्ञावनम् । १५
 गौडी पैष्टी च माध्वी च विज्ञेयास्त्रिविधाः सुरा ।
 पाणिकर्मणि गौडी स्यात्सत्या माध्यधमा सुरा । १६
 नग्निकान्तु वदेत् कन्यां यावन्नर्तुमती भवेत् ।
 ऋतुमती त्वनग्निका तां प्रयच्छेत्वनग्निकाम् । १७
 अप्राप्ता रजसी गौरी प्राप्ते रजसि रोहिणी ।
 अव्यञ्जिता भवेत् कन्या कुचह्वीना तु नग्निका । १८
 व्यञ्जनैस्तु समुत्पन्नैः सीमो भुञ्जीत कन्यकाम् ।

पयोधरैस्तु, गन्धर्व्या रजसाग्निः प्रकीर्त्तितः । १६
 तस्मादव्यञ्जनीपिता मरजा मपयोधराम् ।
 अभुक्ताञ्चैव सामाद्यैः कन्यकान्नं प्रशस्यते । २०
 वेदिपिण्डात् क्रियावती सौतायाः फलते कृषिः ।
 अक्षोभ्या च ऋदे ज्ञेया गोष्ठे भवति गोमतौ । २१
 चतुष्पथे प्रकीर्णा स्यात् दूतस्थाने कलिप्रिया ।
 श्मशाने म्रियते भर्ता बन्ध्या भवति चोषरे । २२
 नवमे सर्व एवैते कन्यायाः परिगृह्यन्ते ।
 पाणिग्रहणमन्वास्तु, नियतं दारलक्षणम् । २३
 विवाहोऽपि विधिः प्रोक्तो मन्वा दाम्पत्यवाचक्युः ।
 वरस्तु, तान् जपेत् सर्वान् ऋत्विगाजन्वैश्वर्याः । २४
 महानदौषु या आपः कौप्यान्याश्च ऋदेषु च ।
 गन्धवर्णरसैर्युक्ता ध्रुवास्ता इति निश्चयः । २५
 गन्धमाल्यै रलङ्कृत्य सकुम्भो वाग्यतः शुचिः ।
 धारयेत् त्रिषु वर्णेषु प्रावृतांसा द्विजात्तमः । २६
 यदा निष्क्रामयेत्कन्यां वरः पाणिं जिघृक्षयन् ।
 अग्निपदक्षिणं कृत्वा कटस्त्रीर्णं पदं व्रजेत् । २७
 पदा प्रपद्य पन्थानं पतियानं सञ्जपेद्बधूः ।
 वरो वाऽत्र जपेन्मन्त्रं माकटान्तादिति स्थितिः । २८
 लाजानान्यए स्रवं कुम्भं प्राजनाम्नान मेव च ।

प्रदक्षिणानि कुर्वीत दम्पती तु विता ग्रही । ३९
 प्राजग्राह सुदग्राहं ब्रह्माण मृत्विजं तथा ।
 एतानि वाह्यतः कृत्वा शेषाणान्तु प्रदक्षिणम् । ३०
 दक्षिणां दिश मास्थाय यमो मृतुश्च तिष्ठतः ।
 तयोस्तु रक्षणार्थाय तस्माद् बह्ना वह्निर्भवेत् । ३१
 सोमः प्रकृतिरेखा हि लाजानाश्रित्य तिष्ठति ।
 विरुद्ध माज्यं सोमेन नाभिघारणं मर्हति । ३२
 शमीपलाशमिश्राणां लाजाना मभिघारणम् ।
 पूर्वाणां घृतमिश्राणा माचार्यैः कल्पितं यथा । ३३
 तथा लाजाञ्जलिर्बध्ना हृत्यतेऽङ्गुलिपर्भिः ।
 एवं लाजहविःशेषं होतव्यं शूर्पजिह्वया । ३४
 अवसिक्तान्तु विधिना पाणिग्राहन्तु प्राजनी ।
 रक्षार्थं मनुगच्छेत् सग्राहं चग्रह मेव वा । ३५
 ब्राह्मस्यार्घस्य दैवस्य प्राजापत्यस्य यात्रिकैः ।
 पूर्वं होमविधिः प्रोक्तः पश्चात् परिणयः स्मृतः । ३६
 गान्धर्वासुरपैशाचा विवाहा राजसाश्च ये ।
 तेषां परिणयः पूर्वं पश्चाद्दोमो विधीयते । ३७
 उद्वर्त्तनं नखच्छेदो रामच्छेदनं मेव च ।
 संसनं मेखलायाश्च क्रासनानि विदुर्बुधाः । ३८
 चूडाकर्मणि सीमन्ते यश्च पाकः सदा गृहे ।

विवाहे चैव लाजानां नोक्तो निर्वपणो विधिः । ३६
 दक्षिणाकपर्दी वासिष्ठा आत्रेयास्त्रिकपर्द्दिनः ।
 आङ्गिरसः पञ्चचूडा मुण्डा भृगवः शिखिनोऽन्ये । ४०
 सर्वयज्ञेषु विप्राणा मग्निः पूर्वं प्रवर्त्तते ।
 तस्मात् सुरोत्तमा ह्यापोऽङ्गिरेवाभिषेचयेत् । ४१
 ब्रह्मचारी व्रतादेशे व्रतनाम प्रवाचयेत् ।
 चरिष्ये यावदन्ताय सावित्रे चान्तकीर्त्तनम् । ४२
 समा मासा महारात्रास्तुल्या ब्राह्मणचोदिताः ।
 सावित्र मुष्टभिर्वर्षैः कार्य्यं मासैर्दिनैश्च वा । ४३
 सावित्रं यावदन्ताय धार्य्यं सर्वाश्रमस्थितैः ।
 चूडनरणाधर्मेण गोदाने चास्य वापनम् । ४४
 विप्राणा मग्निराचार्य्यं इन्द्रश्चाता व्रते व्रते ।
 तस्मात् सर्वव्रतान्तेषु चरुरैन्द्रो विधीयते । ४५
 अजिनं सर्वदैवत्य मैन्द्रो दण्ड इति स्मृतः ।
 सावित्रीं मेखला माहुस्तस्मात् सर्वाणि धारयेत् । ४६
 मेखला मजिनं दण्ड मुपवीतं कमण्डलुम् ।
 अप्सु प्रास्य विनष्टानि गृह्णीतान्यानि मन्वतः । ४७
यज्ञोपवीतं कुर्वीत सूत्रेण नवतान्तवम् ।
 देवतास्तत्र वक्ष्यामि आनुपूर्वेण याः स्मृताः । ४८
 ॐकारः प्रथमस्तन्तुर्द्वितीयश्चाग्निदैवतः ।

तृतीयो नागदैवत्वश्चतुर्थः सोमदैवतः । ४६

पञ्चमः पितृदैवत्यः षष्ठश्चैव प्रजापतिः ।

सप्तमो वासुदैवत्योऽष्टमो यमदैवतः । ५०

नवमः सर्वदैवत्य इतोते नव तन्तवः ।

द्विगुणं त्रिगुणं वापि एकग्रन्थिकृतं विदुः । ५१

केन वात्पादितं सूत्रं केन वा त्रिगुणीकृतम् ।

केन वास्य कृतो ग्रन्थिः केन मन्त्रेण मन्त्रितम् । ५२

ब्रह्मणोत्पादितं सूत्रं विष्णुना त्रिगुणीकृतम् ।

रुद्रेण तु कृतो ग्रन्थिः सावित्र्या चाभिमर्शितम् । ५३

स्तनादूर्ध्वमधो नाभेर्न कर्त्तव्यं कथञ्चन ।

स्तनादूर्ध्वं श्रियं हन्ति नाभ्यधस्तात्तपःक्षयः । ५४

गोभिर्वालपवित्रेण धार्यमाणेन नित्यशः ।

न स्पृशन्तीह पापानि श्रियं गात्रेषु तिष्ठति । ५५

गोभिर्वालपवित्रेण यस्तु सभ्या मुपासते ।

गोधर्मेष्वेव वर्त्तन्ते न स पापेन लिप्यते । ५६

गोभिर्वालपवित्रेण यस्तु अग्निं मुपासते ।

पञ्चान्नयो हुतास्तेन यावज्जीवं न संशयः । ५७

आचार्य्येणाभ्यनुज्ञात आचार्य्यान्नौ विधिर्यथा ।

प्रणीतेऽग्नौ समिहद्वाहताग सा ब्रह्मचारिणाम् । ५८

दधि सर्पिश्च संयुक्तः प्रोक्तो द्येष पृषातकः ।

ोमकाले तु तस्याग्नेः स्थान मुत्तरपूर्वतः । ५६

ध. मया प्रिया च हव्या च इडा रक्ता सरस्वती ।

मही विश्रुता चाप्राग च गोनामानि विदुर्वुधाः । ६०

मधुपर्कं पिबेन्मन्य मन्ततो हृदयं स्पृशेत् ।

अपूपानां चरोश्चापि सर्वस्थानां न्यनक्ति च । ६१

दध्यक्षतसुमनस आपश्चेति चतुष्टयम् ।

अर्घ्यं एष प्रदातव्यो गृह्णी ये अघ्यार्हाः ऋताः । ६२

दध्यक्षतसुमनसो घृतं सिद्धार्थका यवाः ।

पानीयञ्चैव, दर्भाश्च अष्टाङ्गो ह्यर्घ्य उच्यते । ६३

सर्पिष्णा मधुना, दध्ना अर्चयेदर्हयन् सदा ।

ऋषिभिः। क्तिन विधिना मधुपर्केण यात्रिकः । ६४

कंसे त्रितय मासिच्य कंसेन परिसंवृतम् ।

परिश्रितेषु देयः स्थान्मधुपर्कं इति ध्रुवम् । ६५

मधुपर्कं तथा सोमे अप्सु प्राणाहुतीषु च ।

अनुच्छिष्टो भवेद्विप्रो यथा वेदविदो विदुः । ६६

प्राणाहुतिषु सोमेषु मधुपर्कं तथैव च ।

आस्यहोमेषु सर्वेषु नोच्छिष्टो भवति द्विजः । ६७

दधनि पयसि वा कृतान्ने

मधु दद्यान्मधुपर्कं मेव मातुः ।

दधिमधूदके वापि सक्ता-

वितेयते विहितास्त्रयस्तु मन्याः । ६८

पवित्रान्तर्हितं कृत्वा चरुं प्राज्ञोभिघारयेत् ।
 उद्वास्य चैवं विधिना एवं तन्त्रं न लुप्यते । ६६
 चतुर्मुष्टिश्चरुः कार्य्यश्चतुर्णां मुत्तरोऽपि वा ।
 कपालस्य प्रमाणेन अपूपानष्टकाविधौ । ७०
 चतुर्भागं पाणितलात् कपालं यान्निका विदुः ।
 पृथक्कपालान् कुर्वीत अपूपानष्टकाविधौ । ७१
 वपाहोमे मुखे चैव होमे स्विष्टकृते तथा ।
 व्याहृतौर्न प्रयोक्तव्या मुखे नाप्सु च लक्षणम् । ७२
 सन्ततः प्रणवः कार्य्यः पितृयज्ञेषु ब्राह्मण्यैः ।
 उपांशुकरणश्चापि सह कर्त्वा समस्वरैः । ७३
 कालातीतेषु होमेषु उत्तरेष्वागतेषु च ।
 कालातोतानि ह्रुत्वैव उत्तराणि समारभेत् । ७४
 यान्यतीतान्यतिक्रम्य उत्तराणि समारभेत् ।
 न देवाः पितरस्तस्य प्रतिगृह्णन्ति तद्विः । ७५
 प्रक्रमणे तथोवाहे होमे स्विष्टकृते तथा ।
 यस्यां दिशि विधिं प्राहुस्ता माहुरपराजिताम् । ७६
 अयुक्त मस्रलवणैरपर्य्युषित मेव च ।
 इविष्य मेतदन्नाद्य मसुरैश्चाप्यसंयुतम् । ७७
 इक्षवः सर्वखखाश्च कोद्रवा वरटैः सह ।
 अकृताययणे भक्ष्या येषां नोक्ता इविर्गुणाः । ७८

नवयज्ञेऽधिकारस्थाः श्यामाका व्रीहयो यवाः ।
 नाम्नीयान्न च हृत्वैव मन्येष्वनियमः ऋतः । ७९
 श्राद्धे ब्राह्मण एकश्चेत् स्वल्पञ्च प्रकृतं यदि ।
 वैश्वदेवं कथं तत्र इति मे संशयो महान् । ८०
 प्रणीतान्नाद्य मुद्गृत्य सर्वस्य प्रकृतस्य तु ।
 ब्राह्मणाय प्रदातव्यं मेवं भवति सम्पदे । ८१
 यद्येकं भोजयेच्छ्राद्धे हृन्दोगं तत्र भोजयेत् ।
 ऋचो यजूंषि सामानि त्रैविध्यं तत्र तिष्ठति । ८२
 ऋग्भिस्तु पितरः प्रीता यजुर्भिस्तु पितामहाः ।
 सामभिः प्रपितामहास्तस्मात्तं तत्र भोजयेत् । ८३
 अटेत पृथिवीं कृतस्नाए सशैलवनकाननाम् ।
 लभेत यदि पितर्ये साम्ना मन्त्ररचिन्तकम् । ८४
 दर्भाः कृष्णाजिनं मन्त्रा ब्राह्मणाश्च विशेषतः ।
 नैते निर्माल्यतां यान्ति नियोज्यास्तु पुनः पुनः । ८५
 दर्भाः पिण्डेषु निर्माल्या विप्राः प्रेतान्नभोजने ।
 मन्त्राः शूद्रेषु निर्माल्यानिर्माल्याश्चित्तिपावकाः । ८६
 पिण्डार्थं ये स्मृता दर्भास्तर्पणन्तु कृतन्तु यैः ।
 धृतैः कृते च विरमुते त्यागस्तेषां विधीयते । ८७
 उरसि पितरो भुङ्क्ते वामपाश्वरे पितामहाः ।
 प्रपितामहा दक्षिणतः पृष्ठतः पिण्डतर्पकाः । ८८

भूते निधीवने चैव हन्तोच्छिष्टे तथानृते ।
 अतितानाश्च सन्नापि दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् । ८८
 अरुतः सोम इन्द्राग्नी मित्वावरुणौ तथैव च ।
 एते सर्वे च विप्रस्य श्रोत्रे तिष्ठन्ति दक्षिणे । ८९
 चात्मतन्त्रेषु यज्ञोक्तं तत् कुर्यात् पारतन्त्रिकम् ।
 विष्णोः खलु सामान्या ये चोक्ता वेद्वादिभिः । ९०
 र्त्विना वाप्यतिरिक्तो वा यः स्वशाखोक्त माचरेत् ।
 तेन सन्तनुयाद् यज्ञं न कुर्यात् पारतन्त्रिकम् । ९१
 यः स्वशाखोक्त मुत्सृज्य परशाखोक्त माचरेत् ।
 अज्ञमाय मृषिं कृत्वा सोऽन्व्यं तमसि मज्जति । ९२
 पुनः क्त मतिक्रान्तं यज्ञं सिंहावलोकितम् ।
 गोभिले ये न गृह्णन्ति न ते ज्ञास्यन्ति गोभिलम् । ९३
 गोभिलाचार्य्यपुत्रस्य योऽधीते संयहं पुमान् ।
 सर्वकर्मस्वसंमूढः पराए सिद्धिं मवाप्नुयात् । ९४ ।

इति श्रीगोभिलाचार्यपुत्रप्रणीते ऋग्वेदासङ्गहे
 द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥ समाप्तसायं यज्ञसंग्रहः ॥

